Gál Vilmos–Tar Attila Szilárd

Dokumentumok a XX. század történetéhez

Nemzeti Tankönyvkiadó • Budapest

Összeállította:
GÁL VILMOS és TAR ATTILA SZILÁRD

Lektorálta:
DR. HORVÁTH JENŐ

Felelős szerkesztő
PÁLINKÁS MIHÁLY

A borítót tervezte:
VÉKONY ÁGNES

A borítófotón látható enteriőr tárgyai
a Magyar Nemzeti Múzeum Legújabb Kori Főosztályának gyűjteményéből
valók

A kötetben szereplő karikatúrák egy részét
a Magyar Nemzeti Múzeum Legújabb Kori Főosztályának
Aprónyomtatványtára bocsátotta rendelkezésünkre

A kézirat a Közoktatás Modernizációjáért Alapítvány támogatásával készült el

ISBN 963 19 1267 1

Kedves diákok, tanár kollégák és minden történelem iránt érdeklődő olvasó!

Fejlődésközpontú és gyakorlatias világunkban, az „Élj a mának!" jelszó bűvöletében sokan megkérdőjelezik a múlt értékeinek fontosságát, a múlt ismeretének hasznosságát. A bölcsen gondolkodók azonban tudják, hogy csak akkor vagyunk képesek jövőnket céltudatosan alakítani, ha ismerjük történelmünket, elődeink cselekedeteit és gondolatait. Nemzedékünk különösen sokat tanulhat a huszadik század történelméből, hiszen e mozgalmas időszak eseményei egészen napjainkig aktívan alakítják életünket. E kötettel a huszadik század mélyebb megismeréséhez szeretnénk hozzájárulni azzal, hogy kb. 350 forrást, forráskészletet közlünk az elmúlt száz évből.

Gyakorló történelemtanárként vettük észre, hogy milyen kevés lehetőséget nyújtanak a forgalomban lévő tankönyvek az eredeti dokumentumok megismeréséhez, elemzéséhez és megértéséhez. Pedig nincs értékesebb az autentikus szövegek önálló feldolgozásánál, és a tanulságok eredeti kútfőből kiinduló megfogalmazásánál. E gondolatot szem előtt tartva igyekeztünk fontos és érdekes dokumentumokat összegyűjteni kötetünkbe a huszadik század egyetemes és magyar történelméből. Arra törekedtünk, hogy válogatásunk átfogja az élet teljes spektrumát – a politikától gazdaságon át egészen a mindennapi életig.

Könyvünket nem egyszerű szöveggyűjteménynek szánjuk, hanem olyan gyűjteménynek, melynek rendszeres használatával gyakorolható az aktív ismeretszerzés – azt szeretnénk, ha az olvasó megízlelhetné a történészi kutatómunka nehézségét és szépségét. A forrásokhoz elemző kérdéseket, feladatokat adunk, melyek segítségével kirajzolódhat a dokumentumok keletkezésének háttere, felszínre kerülhetnek tartalmi súlypontjaik. A kérdések, feladatok a szöveg egyre elmélyültebb vizsgálatához vezetnek: a legnehezebb próbát a források összehasonlítását kérő, illetve a hosszabb utánjárást igénylő könyvtári feladatok jelentik.

Kötetünk hasznos a gimnáziumok és a szakközépiskolák 12. évfolyamán feldolgozandó történelem tananyag sikeresebb elsajátításához, a történelmi folyamatok jobb megértéséhez, illetve az önálló történelmi gondolkodás kialakításához.

A végzős középiskolások számára könyvünk – tanév közben – mindennapi eszköz lehet a tananyag feldolgozásához, s nélkülözhetetlen segítséget jelent az érettségire és a történelem felvételire készülőknek, majd az egyetemi, főiskolai vizsgákra történő felkészüléshez is. Ajánljuk gyűjteményünket minden kedves történelemtanár kollégánknak, és természetesen a történelem iránt behatóbban érdeklődő nagyközönségnek is. Használják kötetünket mindnyájan élvezettel és eredményesen!

A szerzők

I. Az első világháború és a forradalmak

1. Bethmann-Hollweg kancellár emlékeztetője Németország háborús céljairól (1914)

1. *Franciaország.* A katonai illetékesek által elbírálandó, hogy követeljük-e Belfort és a Vogézek nyugati lejtőjének átadását, az erődök lerombolását és a Dünkirchentől Boulogne-ig terjedő partszakasz átadását. Mindenképpen átadandó a brieyi ércmedence, mert iparunknak szüksége van az ércekre.

Elbírálandó továbbá a részletekben fizetendő háborús kártérítés: ennek olyan magasnak kell lennie, hogy Franciaország ne tudjon az elkövetkezendő tizenöt-húsz évben jelentős anyagiakat a fegyverkezésre fordítani.

Olyan kereskedelmi egyezményt kell kötnünk, amely Franciaországot Németországtól gazdasági függésbe hozza, export-országunkká teszi, és lehetőséget teremt arra, hogy kikapcsoljuk a Franciaországba irányuló angol kereskedelmet. Olyan pénzügyi és ipari szabadságot kell biztosítani számunkra Franciaországban, hogy a német vállalatokat ne kezelhessék másként, mint a franciákat.

2. *Belgium.* Lüttichet és Vervierst Poroszországhoz kell csatolni, Luxemburg tartomány egy határ menti sávját pedig Luxemburghoz. Kérdéses még, hogy Lüttichhel együtt bekebelezendő-e Antwerpen is [...]? Jogot kell kapnunk a katonailag fontos kikötők megszállására; katonai szempontból rendelkeznünk kell az egész belga tengerparttal, gazdaságilag pedig az országnak német provinciává kell válnia. [...] Francia-Flandria Dünkirchennel, Calais-val és Bolulogne-nyal – mivel e terület nagyrészt flamand lakosságú – veszélytelenül Belgiumhoz csatolható.

3. *Luxemburg.* Német szövetségi állam lesz, és kap egy sávot a mostani belga Luxemburg tartományból, illetve esetleg megkapja a Longwy-sarkot.

4. Elérendő egy *közép-európai gazdasági szövetség*, kölcsönös vámmegállapodásokkal, Franciaország, Belgium, Hollandia, Dánia, Ausztria–Magyarország, Lengyelország, esetleg Olaszország, Svédország és Norvégia bevonásával. E szövetségnek kell Németország gazdasági hegemóniáját Közép-Európa felett stabilizálnia, a tagok formális egyenjogúsága mellett, de valójában német vezetés alatt.

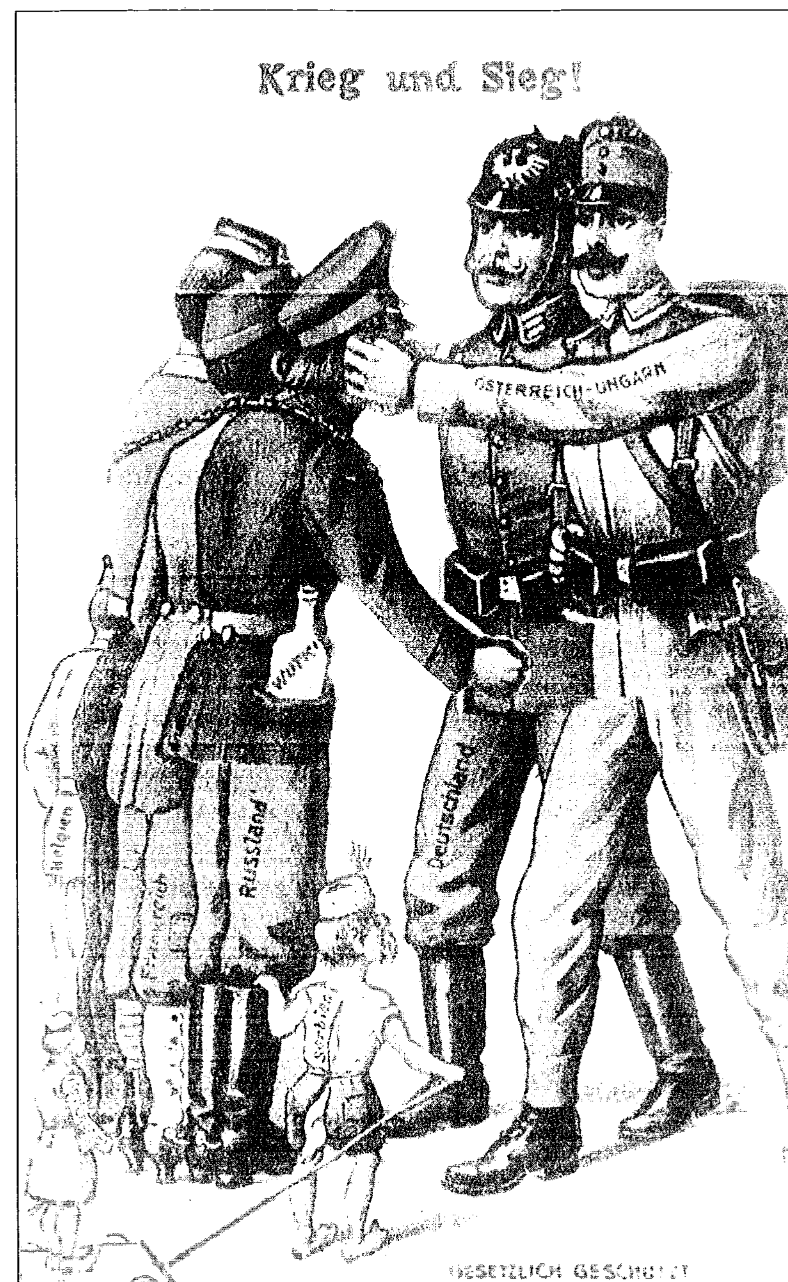
5. *A gyarmatszerzés kérdése.* Elsősorban egy összefüggő közép-afrikai gyarmatbirodalom létesítése kívánatos. Az Oroszország ellenében elérendő céljainkat később kell megvizsgálnunk. A Franciaországgal és Belgiummal kötendő gazdasági megállapodások alapjául rövid, átmeneti, egy esetleges előzetes békének megfelelő formulát kell találni.

6. *Hollandia.* Át kell gondolni, milyen eszközökkel és intézkedésekkel hozható szorosabb kapcsolatba Hollandia a Német Birodalommal. E szorosabb kapcsolatnak – a hollandok sajátos helyzete miatt – minden kényszerérzettől mentesnek kell lennie; a hollandok életmódja semmit sem változzon, új katonai kötelezettség ne háruljon az országra. Hollandia maradjon látszólag független, valójában azonban függjön tőlünk. Talán megfontolandó egy, a gyarmatokat is magába foglaló véd- és dacszövetség, a szorosabb vámszövetség azonban mindenképpen. Esetleg Hollandiához csatolható Antwerpen, a város erődjének, illetve a Schelde-torkolat német megszállási jogának biztosítása ellenében.

Forrás: Fritz Fischer: Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914/18. Düsseldorf, 1967. 93–94. *Fordította:* Tar Attila Szilárd, 1997.

1. Nézz utána, ki volt az írás szerzője, Theobald von Bethmann Hollweg!
2. Milyen volt a német kancellár alkotmányjogi helyzete: ki nevezte ki, és kinek tartozott felelősséggel?
3. Mely pontok tükrözik a szövegben a német gazdasági érdekeket?
4. Milyen külpolitikai célok bontakoznak ki Bethmann Hollweg fenti programjából?
5. Mely országok ellen irányult ez a külpolitika és miért? Látsz-e különbségeket az egyes országok megítélésében?
6. Mikor, és milyen lépésekben próbálta meg a német külpolitika, illetve a hadsereg e terveket valóra váltani?
7. Mit árul el a forrás a német gyarmatosításról?
8. Mi volt a gyarmatok szerepe az első világháború kitörése előtt a világgazdaságban és a politikában?
9. Hogyan jelenik meg az írásban az „Oszd meg és uralkodj!" elve?

2. *Krieg und Sieg! (Karikatúra korabeli képeslapon)*

1. Azonosítsd a képen szereplő figurákat! Mely országokat szimbolizálják?
2. Véleményed szerint mit próbált kifejezni a karikatúra a kortársak számára? Hogyan értelmezhető a cím: Háború és győzelem? Ma milyen hatást kelt ez a rajz? Sorold fel ironikus részleteit!

3. A háború mindennapjai, 1915. Stefan Zweig: Búcsú a tegnaptól

A nagy osztrák–német offenzíva 1915 tavaszán Tarnownál áttörte az orosz vonalat és egyetlen összpontosított támadó előnyomulásban elfoglalta Galíciát és Lengyelországot. A hadi levéltár meg akarta szerezni könyvtára számára eredetiben valamennyi orosz hirdetményt és falragaszt a megszállt osztrák területekről, mielőtt leszaggatnák vagy megsemmisítenék azokat. Az ezredes, aki véletlenül ismerte gyűjtő ügyességemet, megkérdezte tőlem, nem vállalnám-e magamra ezt a feladatot. Természetesen nyomban megragadtam az alkalmat. [...]

De a háború tulajdonképpeni szörnyűségeivel az első napokban nem találkoztam. Mikor aztán szemem elé került, túltett minden borzalmon, amitől féltem. Mivel jóformán egyáltalán nem jártak rendes személyszállító vonatok, egyszer egy nyitott tüzérségi kocsin utaztam, vagy egy ágyútalpon, más alkalommal marhaszállító kocsin, amelyben sűrű gőzben összezsúfolódva, egymáson aludtak halálos fáradtan az emberek s míg így a vágóhídra vitték őket, maguk is hasonlatosak voltak már a lemészárolt állathoz. De mindennél megrázóbbak voltak a kórházvonatok, amelyeken néhányszor utaznom kellett. Milyen kevéssé hasonlítottak azokhoz a jól világított, fehér, tisztára mosott vöröskeresztes vonatokhoz, amelyekben a háború kezdetén a főhercegnők és más előkelő dámák mint ápolónők fényképeztették magukat! Amiket itt borzongva láttam, közönséges teherkocsik voltak, amelyeknek még igazi ablakuk sincs, csak keskeny szellőzőnyílásuk, s belsejüket kormos olajlámpa világítja meg. Egyik primitív hordágy a másik mellett s mind megrakva nyögő, verejtékező, halálsápadt emberekkel, akik levegőért hörögnek az exkrementumok[1] és jodoform sűrű bűzében. Az egészségügyi katonák olyan túlfáradtak, hogy inkább támolyognak már, mint járnak. S a fényképek ragyogó ágyneműjéből semmi se látható. Régóta vérrel átáztatott rongyokkal letakarva fekszenek a szalmán vagy a kemény hordágyon s minden ilyen kocsiban már két-három halott a haldoklók és hörgők között. Beszélgettem az orvossal, aki bevallotta, hogy tulajdonképpen egy kis magyar városkában fogorvos és esztendők óta nem folytatott sebészi gyakorlatot. Kétségbe volt esve. Hét állomásra telefonált már morfiumért, de mindenütt elfogyott. Vattája sincs több. Nincs friss kötszere arra a húsz órára, amíg a budapesti kórházba érnek. Kért, hogy segítsek neki, mert az emberei nem bírják tovább a fáradságot. Megpróbáltam, bármily ügyetlen voltam is. Annyira mégis hasznossá tudtam tenni magamat, hogy minden állomáson kiszaladtam és segítettem néhány vödör vizet becipelni, poshadt, mocskos vizet, amely tulajdonképpen csak a mozdonynak alkalmas, de most mégis enyhítő ír, hogy legalább egy kissé le lehessen törölni a szakadatlanul csepegő vért. S e katonák számára, akiket minden elképzelhető nemzetiségből össze-vissza hánytak bele ebbe a gördülő koporsóba, még külön bajt jelentett nyelvüknek babiloni zűrzavara. Sem az orvos sem az ápolók nem értettek ruténul vagy horvátul, az egyetlen, aki némiképpen segíteni tudott, egy öreg, fehérhajú lelkész volt, s míg az orvos kétségbeesett azon, hogy nincs morfiuma, ő a maga részéről megrendülten panaszolta: nem teljesítheti szent tisztét, mert nincs olaja az utolsó kenethez. Hosszú életében összesen nem búcsúztatott annyi embert, mint ebben a legutóbbi hónapban. Tőle hallottam kemény, ingerült hangon azt a mondatot, amelyet sohasem felejtek el: „Hatvankét éves vagyok és sokat láttam, de az emberiség ilyen gaztettét sohase tudtam elképzelni."

[1] exkrementumok: váladékok (latin).

Forrás: Stefan Zweig: Búcsú a tegnaptól. Budapest, 1945. 250–251.

1. Az orosz front mely eseményét idézi a forrás?
2. Miért került az író e területre? Miért volt fontos küldetése?
3. Az Osztrák–Magyar Monarchia milyen jellegzetességeire ismersz rá a leírásban?
4. Hasonlítsd össze a szövegben található ellentétek alapján, hogyan vélekedhettek az emberek a háborúról annak kezdetén, s hogyan változott meg véleményük az események hatására!

4. Lenin

1914. október 17. szombat

Egyik informátorom, B., aki bejáratos a haladó körökbe, arról tájékoztat, hogy az utóbbi időben nagyon heves vitákat kelt egy különös elmélet, melynek szerzője Lenin, a Svájcba emigrált anarchista.

Lenin, aki Marx Károly lelkes követője s a maximalista szociáldemokraták vezére, azt állítja, hogy Oroszország katonai veresége az orosz forradalom szükségszerű előzménye, sőt, sikerének előfeltétele. Arra buzdítja tehát az orosz munkásságot, hogy minden eszközzel mozdítsa elő a németek győzelmét.

B. biztosít felőle, hogy ez a képtelen elmélet nem talált semmiféle visszhangra a munkások közt, kivéve az anarchizmus elszánt híveit, és hogy a Szkobelev- és Kerenszkij-féle „szociálrevolucionerek" hevesen támadják; másrészt, hogy a tömegek hangulata teljesen kielégítő.

De hát Németország, vagyis a német militarizmus győzelme mennyiben segítené elő az orosz forradalmat? Alighogy megszabadulna a cári igától Oroszország, máris a porosz abszolutizmus uralma alá kerülne.

– Nem az én dolgom, hogy kifejtsem Lenin elméletét. Régóta hangoztatja már azt a véleményét, hogy az orosz forradalom valamennyi társadalmi forradalom mintája kell legyen, feladata tehát, hogy a haza eszméjét kiirtsa az orosz népből, s hogy a többi nép is követi majd a nagy példát.

Vajon Lenin nem a németek ügynöke?

– Nem! Lenin nem olyan ember, akit meg lehet vesztegetni! Egzaltált, fanatikus, de tiszta lelkiismeretű ember! Általános tisztelet övezi. Attól csak még veszélyesebb!

Forrás: Maurice Paléologue: A cárok Oroszországa az első világháború alatt. Franciaország nagykövetének naplójából. Budapest, 1982. 94–95.

1. Miért informálódot Paléologue, a francia nagykövet Leninről?
2. Milyen politikai jövőt sejtet Lenin számára?
3. Hogyan következtethetsz a jellemzésből Paléologue politikai meggyőződésére?
4. Mely néven ismert az a politikai csoport, amelyet Paléologue „maximalista szociáldemokraták"-nak említ? Miért találó a francia nagykövet elnevezése?
5. Foglald össze Lenin politikai pályafutását, különös tekintettel az 1914–1918 közötti időszakra!

5. Lenin: Állam és forradalom

„...A tőkés és kommunista társadalom között – folytatja Marx – van egy időszak, melyben a tőkés társadalom forradalmi úton kommunista társadalommá alakul át. Ennek megfelel egy politikai átmeneti időszak is, amelynek az állama nem lehet egyéb, mint a *proletariátus forradalmi diktatúrája...*" Ez a következtetés Marxnál annak a szerepnek az elemzésén nyugszik, amelyet a proletariátus a jelenlegi tőkés társadalomban betölt, továbbá a tőkés társadalom fejlődésére és a proletariátus és a burzsoázia ellentétes érdekei kibékíthetetlenségére vonatkozó adatokon.

Azelőtt így vetették fel a kérdést: ahhoz, hogy a proletariátus kivívja felszabadulását, meg kell döntenie a burzsoáziát, meg kell hódítania a politikai hatalmat, meg kell teremtenie forradalmi diktatúráját.

Most kissé másképpen teszik fel a kérdést: a kommunizmus irányában fejlődő kapitalista társadalomból lehetetlen az átmenet a kommunista társadalomba „politikai átmeneti időszak" nélkül, és ennek az időszaknak az állama csakis a proletariátus forradalmi diktatúrája lehet.

Mármost mi ennek a diktatúrának a viszonya a demokráciához?

Láttuk, hogy a „Kommunista Kiáltvány" egyszerűen egymás mellé állít két fogalmat: „a proletariátus uralkodó osztállyá emelését" és a „demokrácia kivívását". A fent kifejtettek alapján pontosabban meghatározhatjuk, hogy a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet folyamán hogyan változik a demokrácia.

A kapitalista társadalomban, annak lehető legelőnyösebb fejlődését feltételezve, a demokratikus köztársaságban többé-kevésbé teljes demokráciát találunk. De ez a demokratizmus mindig a kapitalista kizsákmányolás szűk keretei közé van szorítva és ezért – lényegében – mindig a kisebbség, csak a vagyonos osztályok, csak a gazdagok számára demokratizmus. [...] Demokrácia egy elenyésző kisebbség számára, demokrácia a gazdagok számára – ez a kapitalista társadalom demokratizmusa. Ha a kapitalista demokrácia gépezetét jobban szemügyre vesszük, mindenütt, de mindenütt, mind a választójog „jelentéktelen", állítólag jelentéktelen részleteiben (az egyhelyben lakási cenzus, a nők kirekesztése stb.), mind a képviseleti intézmények technikájában, mind a gyülekezési jog tényleges akadályaiban (a középületek nem a „koldusoknak" épültek), mind a napisajtó teljesen kapitalista szervezetében stb. stb. – újra meg újra a demokratizmus korlátozását látjuk. [...]

De ebből a kapitalista demokráciából, amely elkerülhetetlenül szűk, amely a szegényeket alattomban félrelöki, és ezért keresztül-kasul kétszínű és hazug, a további fejlődés nem halad egyszerűen, egyenesen és simán a „mind nagyobb és nagyobb demokrácia" felé, ahogy a liberális professzorok és kispolgári opportunisták elképzelik. Nem. A további fejlődés, vagyis a kommunizmushoz való fejlődés, a proletariátus diktatúráján keresztül visz és nem is vihet más úton, mert senki más és más úton nem tudja a kapitalista kizsákmányolók *ellenállását letörni.*

Ámde a proletariátus diktatúrája, azaz az elnyomottak élcsapatának uralkodó osztállyá szervezése nem eredményezheti egyszerűen és pusztán a demokrácia kiszélesedését. *Ugyanakkor,* amikor óriási mértékben kiszélesedik a demokratizmus, amely *először* lesz demokratizmus a szegények, a nép számára, nem pedig demokratizmus a gazdagok számára, a proletariátus diktatúrája számos szabadságkorlátozást jelent a kizsákmányolókra, az elnyomókra, a kapitalistákra nézve. Ahhoz, hogy az emberiséget a bérrabszolgaságtól megszabadítsuk, ezeket el kell nyomnunk, ellenállásukat erőszakkal meg kell törnünk – világos, hogy ott, ahol elnyomás, erőszak van, nincs szabadság, nincs demokrácia. [...]

Demokrácia a nép óriási többsége számára és a kizsákmányolóknak, a nép elnyomóinak erőszakos elnyomása, azaz kizárása a demokráciából, – így módosul a demokrácia a kapitalizmusból a kommunizmusba való *átmenet* idején. [...]

Forrás: V. I. Lenin: Állam és forradalom. In: Lenin összes művei, 33. kötet. Budapest, 1965, 78–81.

1. Kire, és milyen dokumentumra hivatkozik Lenin elméleti fejtegetései elején?
2. Milyennek tartja Lenin a demokráciát a kapitalista társadalmakban?
3. Hogyan képzeli el az átmenetet a kapitalista társadalomból a kommunizmusba? Miért nem képzelhető el szerinte másként ez az átmenet?
4. Hogyan értelmezhető a demokrácia és a diktatúra viszonya az ún. „átmenet" idején?
5. Hogyan valósultak meg Lenin elképzelései Oroszországban az 1917. októberi forradalomban és az azt közvetlenül követő időszakban?

6. A háború mindennapjai, 1917. David Lloyd George az angliai élelmiszerhiányról

1917. január huszadikán Lord Devonport[2] bejelentette, hogy egyelőre nem szándékozik hústalan napot bevezetni, azonban szeretne javasolni más takarékossági intézkedéseket. Január 23-án jelentette a háborús kabinetnek, hogy a statisztikai helyzet jelenleg nem teszi szükségessé a jegyrendszer bevezetését, bár elhatároztuk, hogy megvizsgáljuk, hány tonnát lehetne megtakarítani a jegyrendszer bevezetésével. Különösen a cukor jegyrendszere esetén elérhető mennyiségi megtakarítást kellett megvizsgálni. Ugyanakkor kiderült, hogy pil-

[2] Devonport, Hudson Ewbanke First Viscount (1856–1934), angol üzletember.

lanatnyilag az egy főre jutó cukoradag nem több mint 12 uncia[3] hetente, ezért elhatároztuk, hogy egyelőre nem vezetünk be jegyrendszert a cukorra. Az élelmiszer-ellenőrt megbíztuk, kiáltványban kérje a közvéleményt, hogy önként bánjanak takarékosan az élelmiszerekkel.

Február elején hozta nyilvánosságra Lord Devonport ezt a felhívást. Kijelentette, hogy addig ameddig lehetséges, szeretnénk a kényszerű jegyrendszert elkerülni, és addig is kéri a polgárokat, korlátozzák élelmiszer-vásárlásaikat a következő módon: kenyérből négy angol font (vagy az ennek megfelelő mennyiségű kenyér sütéséhez elegendő három font liszt); két és fél font hús és háromnegyed font cukor hetente fejenként. Utalt arra, hogy csak ilyen mértékletes életvitellel biztosítható elegendő élelem mindenkinek, illetve katonáink és matrózaink bőséges ellátása csak így oldható meg.

A németek önkéntelenül segítségünkre siettek azáltal, hogy Amerikában nyilatkozatot jelentettek meg arról, hogy Nagy-Britanniának már csak harminc napra való élelmiszer-tartaléka van. Rögtön küldtünk cáfolatot amerikai követünknek, elhatároztuk azonban, hogy Angliában nem hozunk nyilvánosságra cáfolatot, mivel fontos volt, hogy a lakosság takarékoskodjon, a németek pedig segítségünkre voltak ebben a jó ügyben.

Az ország viszonylag lelkesen fogadta az élelmiszer-fogyasztás önkéntes korlátozását követelő felhívást. Ám a növekvő tengeralattjáró-veszély csökkentette exportkapacitásunkat és azzal fenyegetett, hogy a megtakarítások mértéke, amelyeket az önkéntesség alapján akartunk elérni, nem elegendő. Március 12-én életbe lépett az élelmiszer-ellenőr rendelkezése, amely szerint kenyeret csak súlyra, és csak a sütés után 12 órával lehet eladni. Március 15-én a burgonyakészletekkel foglalkozott a háborús kabinet, és úgy határozott, hogy a szállodáknak, kluboknak és éttermeknek jegyrendszert ír elő, a nyilvánosságot pedig kéri, hogy ezen korlátozásokat önként tegye meg, annak érdekében, hogy az 1916-os sovány burgonyatermés addig eltartson, míg május közepén a Jersey-burgonya rendelkezésre fog állni.

A frontkatonák adagjai a háború végéig egy unciával sem csökkentek, és nem tűrtük, hogy az adagok minősége akárcsak egy kalóriával is rosszabbodjon. [...]

Forrás: David Lloyd George: Mein Anteil am Weltkrieg. Kriegsmemoiren. (War Memoirs) Zweiter Band. Berlin, 1934. 141–142. *Fordította:* Tar Attila Szilárd, 1999.

1. **Mutasd be a szemelvény szerzőjét, David Lloyd George-ot és szerepét Nagy-Britanniában az első világháború idején!**
2. **Milyen tipikus hátországi háborús problémáról számol be a fenti idézet?**
3. **Miért akadozott Anglia népének élelmiszer-ellátása 1917 tavaszán?**
4. **Mit tudsz a tengeri hadszíntérről, az első világháború legfontosabb tengeri ütközeteiről? Foglald össze esszében!**
5. **Milyen volt a helyzet a szárazföldi frontokon 1917 első felében? Eldőlt már az, hogy kik lesznek a győztesek?**
6. **Jellemezd a forrás alapján a tömegtájékoztatás háborúban játszott szerepét!**

[3] uncia: latin eredetű súlymérték, a font (327,5 g) egy tizenketted része.

7. Oroszország a polgári forradalom előtt (1917. március)

1917. március 8. csütörtök

Egész nap nyugtalan volt a hangulat Petrográdban... A széles sugárutakon itt is, ott is felvonulások. A tömeg sok helyütt azt kiabálta: „Kenyeret! békét!" Máshol a munkás-Marseillaise-t énekelték. A Nyevszkij Proszpekten verekedések voltak.

Este vacsorára láttam vendégül Trepovot, Tolsztoj grófot, az Ermitázs igazgatóját, Villasinda spanyol követet s még mintegy húsz gyakori vendégemet.

Az utcai incidensek gondja beárnyékolja az arcokat és a beszélgetést. Kérdezem Trepovot, hogy a kormány milyen intézkedéseket tervez Petrográd élelmezésére, mert a helyzet pillanatnyilag egyre romlik. Válasza nem megnyugtató.

Mire ismét többi vendégemhez fordulok, már nem látok rajtuk nyugtalanságot. Arról az estélyről folyik a szó, melyet Radziwill hercegné vasárnapra tervez, sok előkelő vendéggel, zenével és tánccal. Egymásra tekintünk Trepovval. S ugyanaz a mondat tolul mindkettőnk ajkára:

– Különös pillanat egy fényes estélyhez!

1917. március 9. péntek

Ma reggel heves összecsapások voltak az ipari negyedekben. Sok pékséget kiraboltak, főként a viborgi városrészben és a Vaszilij-szigeten. A kozákok a főváros több pontján rátámadtak a tömegre, s megöltek néhány munkást.

Pokrovszkij bevallja nekem, hogy mennyire nyugtalan:

– Ha belügyminiszter kollégámnak csak egy csepp sütnivalója volna, nem venném komolyan ezeket a zavargásokat. De mit várhatunk attól az embertől, aki már hetek óta teljesen elveszítette minden valóságérzékét, s esténként Raszputyin árnyalakjával társalog?

1917. március 10. szombat

Ma este rendkívüli minisztertanácson tárgyalták a közellátás szorongató problémáját; jelen volt minden miniszter – kivéve a belügyminisztert – a birodalmi tanács elnöke, a duma elnöke és Petrográd polgármestere. Protopopov[4] nem volt hajlandó részt venni az ülésen, bizonyára Raszputyin szellemével tanácskozott.

A város teli van csendőrökkel, kozákokkal, katonasággal. Délután négy óráig a tüntetések sehol sem fajultak zavargássá. De azután a tömeg kezdett megvadulni. A Marseillaise-t énekelték, vörös zászlókat lobogtattak, ilyenfajta feliratokkal: *Le a kormánnyal! Le Protopopovval!... Le a háborúval!... Le a német nővel!*[5]... Valamivel öt óra után összetűzések voltak a Nyevszkij Proszpek-

[4] Alexander Dmitrijevics Protopopov (1866–1917), orosz politikus, két ízben belügyminiszter (1916–1917).

[5] német nő: Alexandra Fjodorovna (1872–1918), az utolsó orosz cárnő, II. Miklós felesége. Német származású, IV. Lajos hessen-darmstadti nagyherceg lánya, eredeti nevén Alice. Darmstadtban született, 1894-ben ment férjhez, 1918-ban a cári család tagjaként őt is kivégezték.

ten. Megöltek három tüntetőt és három rendőrtisztet, a sebesültek száma több mint száz.

Estére helyreállt a rend.

A Marija színház előtti, máskor oly eleven tér most egészen kihalt, az én kocsim áll ott egyedül. A Mojka hidat csendőregység őrzi, a Litvánia-börtön előtt katonaság.

Halgouet őrgrófné, akit éppúgy megdöbbent ez a látvány, mint engem, azt mondja:

– Talán a rendszer utolsó estéjét látjuk.

1917. március 11. vasárnap

... A Kazanyi Boldogasszony székesegyház és a Gosztyinnij Dvor előtt tovább folynak a tüntetések. Ezért a nagykövetségre hazatérőben, óvatosságból a Fontanka felé kerülök. Ahogy a kocsim a rakpartra ér, ragyogóan kivilágított házat pillantok meg, előtte kocsik hosszú sora. Most zajlik Radziwill hercegné estélye; az autók közt felismerem a Borisz nagyhercegét.

Senac de Meilhan írja, hogy Párizsban is víg mulatozás folyt 1789. október 5. estéjén.

Forrás: Paléologue, Maurice: A cárok Oroszországa az első világháború alatt. Franciaország nagykövetének naplójából. Budapest, 1982, 396–399. o.

1. Milyen esemény „előszele" érződik Paléologue naplójából?
2. Ki volt Oroszország cárja az adott időpontban?
3. Nézz utána, ki volt a szövegben többször is említett Raszputyin!
4. Milyen jelek utalnak arra, hogy rövidesen „politikai földindulás" következik be az országban?
5. Hogyan élte meg ezt a helyzetet az orosz arisztokrácia? Mit tettek az illetékes kormányférfiak?

8. Az első orosz koalíciós ideiglenes kormány programnyilatkozata (1917. május 5.)

Az átalakított és a forradalmi demokrácia új képviselőivel megerősített ideiglenes kormány kijelenti, hogy teljes határozottsággal valóra fogja váltani a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméit, amelyeknek a zászlaja alatt megindult a nagy oroszországi forradalom. Az ideiglenes kormányt többek között további tevékenységének alábbi fő vonásai egyesítik:

1. Külpolitikai téren az ideiglenes kormány, a néppel egyetértésben elvetve a különbéke gondolatát, nyíltan céljául tűzi ki az olyan egyetemes béke mielőbbi elérését, amely nem törekszik sem más népek leigázására, sem nemzeti vagyonuk elorzására, sem idegen területek erőszakos meghódítására; célja tehát az annexió és hadisarc nélküli béke a népek önrendelkezésének elve alapján. [...] az ideiglenes kormány előkészítő lépéseket tesz annak érdekében, hogy március 27-i nyilatkozata alapján megállapodásra jusson a szövetségesekkel.

2. Abban a meggyőződésben, hogy Oroszországnak és szövetségeseinek veresége nemcsak mérhetetlenül sok bajt zúdítana a népek nyakába, hanem a fent vázolt alapokon nyugvó egyetemes béke megkötését is elhalasztaná vagy lehetetlenné tenné, az ideiglenes kormány bízik abban, hogy Oroszország forradalmi hadserege nem fogja megengedni, hogy a német csapatok nyugaton szétzúzzák szövetségeseinket, majd fegyverük minden erejével ránk vessék magukat. Az ideiglenes kormány legfontosabb feladatának tekinti, hogy a hadseregben megszilárdítsa a demokratizmus elveit, megszervezze és növelje a hadsereg harci erejét mind a védelmi, mind pedig a támadó hadműveletekhez.

3. Az ideiglenes kormány rendíthetetlen és erélyes harcot fog vívni a gazdasági bomlás ellen a termelés, a közlekedés, a csere és a termékelosztás feletti állami és társadalmi ellenőrzés további tervszerű bevezetésével, szükség esetén pedig a termelés megszervezésébe is bekapcsolódik. [...]

5. Az ideiglenes kormány az alkotmányozó gyűlésre hagyja a földkérdés végleges megoldását, illetőleg a dolgozók földhöz juttatását. De addig is megteszi a kellő előkészületeket, s megfelelő intézkedésekkel gondoskodik arról, hogy az országban a rászorulók számára minél nagyobb mennyiségű gabonát termeljenek, a földhasználatot pedig igyekszik a nemzetgazdaság és a dolgozó lakosság érdekeinek megfelelően szabályozni.

6. Az ideiglenes kormány igyekszik majd demokratikus elvek szerint, következetesen átszervezni a pénzügyi rendszert, s ezért különös figyelmet fordít a vagyonos osztályok egyenes adójának növelésére (örökösödési adó, a háborús nyereségek megadóztatása, vagyonadó stb.)

7. A demokratikus önkormányzati szervek kialakítására és megszilárdítására irányuló munka a lehető legkövetkezetesebben és a leggyorsabb ütemben tovább folytatódik.

8. Hasonlóképpen az ideiglenes kormány mindent elkövet, hogy Petrográdban minél előbb összehívhassa az alkotmányozó gyűlést.

Az ideiglenes kormány a leghatározottabban és legnyomatékosabban felhívja az összes állampolgárokat arra, hogy őrizzék meg az általa gyakorolt hatalom egységét, s kijelenti, hogy a haza megmentése érdekében a legerélyesebb intézkedéseket foganatosítja majd mindennemű ellenforradalmi próbálkozás ellen, s úgyszintén minden olyan anarchista, törvénytelen és erőszakos tevékenység ellen is, amely dezorganizálja az országot, és kedvező talajt teremt az ellenforradalom számára.

G. J. Lvov herceg, miniszterelnök és belügyminiszter
A. F. Kerenszkij, hadügyi és tengerészeti miniszter

Forrás: Dolmányos István: A nagy forradalom krónikája. 1917 emlékezésekben és hiteles okmányokban. Budapest, 1967. 154–156.

1. Mikor alakult meg Oroszországban az ideiglenes kormány, mely pártokból és kinek a vezetésével?
2. Milyen esemény alkalmából adott ki a kormány új programnyilatkozatot 1917 májusában?
3. Mely pártokból állt ekkor az ideiglenes kormány?
4. Mely problémák megoldását tartotta sürgető feladatnak a kormány, és mely kérdésekben halasztotta el a cselekvést?
5. Értékeld az ideiglenes kormány álláspontját a háború befejezésének lehetőségéről!
6. Miért hívja fel a kormány az állampolgárokat a hatalom egységének megőrzésére? Mely erők veszélyeztették ezt az egységet?
7. Mi bizonyítja azt, hogy a kormány törekedett egy demokratikusabb rendszer kialakítására?
8. Tanulmányaid alapján foglald össze 1917 nyarának oroszországi eseményeit! Értékeld, mi valósult meg a nagykoalíciós ideiglenes kormány programjából! A meg nem valósult programpontok hogyan befolyásolták a kormány további sorsát, s később mely politikai erő valósította meg ezeket?

9. A BOLSEVIK HATALOMÁTVÉTEL (1917. NOVEMBER 7.)

A Szmolnij masszív homlokzata ki volt világítva, amikor odaértünk, és az odatorkolló sötét utcákból csak úgy özönlöttek a siető emberek. Autók és motorkerékpárok jöttek-mentek. A kapun kiforduló óriási elefántszürke páncélautó erősen tülkölt. Tornyán két vörös zászló lobogott. […] A kapu mellett kétoldalt felállított négy géppuskáról már levették a vitorlavászon takarót, és a géppuskaheveder kígyóként tekeredett rájuk. Az udvaron a fák alatt hosszú sorban zakatoló páncélautók álltak. […] A lépcsőn nagy tömeg jött lefelé, munkások fekete zubbonyban, kerek fekete prémkucsmában, soknak közülük puska lógott a vállán, katonák piszkos színű köpenyben és szürke szőrmesapkában, itt-ott egy-egy vezető – Lunacsarszkij, Kamenyev –, kezükben hatalmas aktacsomóval, a siető, izgatottan tárgyaló, fáradt, gondterhelt arcú emberek csoportjai között. Éppen ekkor ért véget a Petrográdi Szovjet rendkívüli ülése. Kamenyevhez léptem. Kommentár helyett folyékony franciasággal felolvasta az imént elfogadott határozatot:

„A Munkás- és Katonaküldöttek Petrográdi Szovjetje köszönti a petrográdi proletariátus és helyőrség győzelmes forradalmát, és különösen kiemeli azt az egységet, szervezettséget és fegyelmet, amely a tömegek felkelését jellemezte; alig ismerünk ennél vértelenebb és sikeresebb felkelést.

A Petrográdi Szovjetnek meggyőződése, hogy a munkás- és parasztkormány, amelyet a forradalom – mint a szovjetek kormányát – létre fog hozni, és amely az ipari proletariátus részére biztosítja majd a szegényparasztság támogatását, habozás nélkül a szocializmus útjára lép, mert csak ily módon menekülhet meg az ország a háború szörnyűségeitől, a háború előidézte szenvedésektől.

Az új munkás- és parasztkormány azonnal igazságos és demokratikus békét fog ajánlani az összes hadviselő országoknak.

Azonnal megszünteti a nagybirtokot, és a földet felosztja a parasztok között. Megvalósítja az ipari termelés és az elosztás feletti munkásellenőrzést, biztosítja a bankok ellenőrzését, majd államosítását. […]

A Petrográdi Szovjetnek meggyőződése, hogy a városi munkások, a szegényparasztokkal szövetségben, biztosítják a teljes forradalmi rendet, amely a szocializmus győzelmének elengedhetetlen feltétele. A Petrográdi Szovjetnek meggyőződése, hogy a nyugat-európai országok proletariátusa segítségünkre lesz a szocializmus tényleges és végleges győzelmének kivívásában."

„Szóval, önöknek az a véleményük, hogy már győztek?" Kamenyev vállat vont. „Egyelőre még igen sok dolgunk van. Rengeteg. Még csak a kezdetén vagyunk…"

A lépcsőn Rjazanovval, a szakszervezetek alelnökével találkoztam. Tekintete komor volt, idegesen rágta szürkülő bajuszát. „Őrültség! Őrültség!" – ordítozta. „Meg vannak bolondulva. Az európai munkásság nem fog megmozdulni. Egész Oroszország…" Legyintett, majd elsietett. Rjazanov és Kamenyev is ellenezte ama emlékezetes ülésen a felkelést, és Lenin bizony nem kímélte őket. […]

Történelmi ülés volt. Trockij a Forradalmi Katonai Tanács nevében bejelentette, hogy az ideiglenes kormány nincs többé. „A burzsoá kormányokat az jellemzi – mondotta –, hogy becsapják a népet. Mi olyasmit kísérlünk meg, ami egyedülálló a történelemben: létrehozunk egy olyan hatalmat, amely csakis a katona-, munkás- és paraszttömegek javát akarja."

Lenin is megjelent, óriási üdvrivalgás fogadta. Arról beszélt, hogy a világforradalom győzni fog… Majd Zinovjev: „Az orosz proletariátus a mai nappal lerótta a nemzetközi proletariátussal szembeni tartozását. Óriási csapást mértünk a háborúra, halálos csapást minden imperialistára, de különösen a hóhér Vilmosra…"

Utána Trockij közölte, hogy a frontot értesítették a felkelés győzelméről, de még nem érkezett válasz. Állítólag néhány csapat Petrográd ellen vonul, küldöttséget kell meneszteni eléjük, hogy megtudják, mi az igazság.

Közbeszólások: „Meg kell várni az összoroszországi szovjetkongresszus döntését!"

Trockij hűvösen: „A petrográdi munkások és katonák felkelése nem várta meg a szovjetkongresszus döntését!" […]

Az ajtó előtt tolongó tömegen átvergődve sikerült bejutnunk a nagy ülésterembe. A fehér csillárok alatt a széksorokban, az ablakpárkányokon, sőt az emelvény szélén is, egymás hegyén-hátán ültek hol mély csendben, hol hangosan ujjongva az egész ország munkásainak és katonáinak képviselői. A terem nem volt fűtve, de a levegő elviselhetetlenül fülledt volt az emberi testek kigőzölgésétől. […]

Az emelvényen a régi Központi Végrehajtó Bizottság vezetői ültek – most utoljára irányították a szovjeteket, amelyeken az első napoktól kezdve uralkodtak, s amelyek most fellázadtak ellenük. […] Dan, egy katonaorvosi egyenruhába öltözött szelíd arcú, kopaszodó férfi, a csengőt rázta. „Kezünkben a hatalom" – kezdte Dan szomorúan, aztán kis szünet után halkan folytatta: „Elvtársak! A szovjetkongresszus olyan szokatlan időben és körülmények között ült össze […] Ebben a pillanatban pártunk tagjait, akik pedig csak a Végrehajtó Bizottság utasításait hajtják végre, a Téli Palotában tűz alatt tartják. (Izgatott lárma.) „A munkás- és katonaküldöttek második szovjetkongresszusát ezennel megnyitom!" […]

Kamenyev ismertette a napirendet: 1. A hatalom megszervezése. 2. A háború és a béke. 3. Az alkotmányozó gyűlés. […] Martov szót kért, és rekedten

ordította: „Elvtársak! Kitört a polgárháború! [...] A kongresszus napirendjének első pontja – a hatalom kérdése, és ezt a kérdést most fegyverrel döntik el az utcán! ... A békés kibontakozás lehetőségét egy egységes demokratikus hatalom kialakulásában látom... Választanunk kell egy küldöttséget, amely tárgyal a többi szocialista párttal és szervezettel..."

Haras százados kért szót: „A politikai képmutatók, akik itt a kongresszust irányítják, azt állítják, hogy nekünk a hatalom kérdését kell eldöntenünk. Ugyanakkor a hátunk mögött eldöntik ezt a kérdést, még mielőtt a kongresszus megkezdte volna munkáját! Az ütések, melyek ebben a pillanatban a Téli Palotára zúdulnak, szögek annak a politikai pártnak a koporsójában, amely ilyen kalandba bocsátkozott!" [...] Kutcsin, a 12. hadsereg küldötte: „Én csak azért jöttem, hogy tájékoztassam a küldötteket. Most visszamegyek a frontra, ahol az összes hadseregbizottságok azt tartják, hogy a hatalom átvétele a szovjetek által, három héttel az alkotmányozó gyűlés előtt – árulás, tőrdöfés a hadsereg hátába." Lárma. [...] A katonák lassanként a terem minden részén felemelkedtek helyükről.

„Kinek a nevében beszél? Kit képvisel?" – kiáltották....

„Mikor választották meg? Maga a tiszteket képviseli, nem a katonákat! Mi a véleményük erről a katonáknak?" Gúnyos nevetés, lárma.

Forrás: John Reed: Tíz nap, amely megrengette a világot. Budapest, 1968. 83–88.

1. Milyen két – párhuzamosan zajló – eseményről tudósít a forrás? Hogyan befolyásolta egymást e két esemény?
2. A forrás alapján vitassátok meg, milyen érvek sorolhatók fel az azonnali bolsevik hatalomátvétel mellett s milyen érvek e hatalomátvétel ellen!
3. A munkás- és katonaküldöttek petrográdi szovjetjének közleményéből mely pontok biztosítottak a bolsevikoknak széles tömegtámogatást?
4. Mennyiben léptek túl a bolsevikok az ideiglenes kormány programján?
5. Igaz volt-e az a hír, hogy csapatok vonulnak Petrográd ellen?
6. Nézz utána, milyen életutat járt be Kerenszkij, Kamenyev, Zinovjev, Trockij és Lenin!

10. Thomas Woodrow Wilson 14 pontja. (Az amerikai elnök 1918. január 8-i üzenete a Kongresszushoz)

I. Nyílt, nyíltan letárgyalt békeszerződések, amelyek megkötése után nem lesz többé semmiféle titkos nemzetközi megállapodás, hanem a diplomácia mindig nyíltan és a nyilvánosság színe előtt fog tevékenykedni.

II. A hajózás teljes szabadsága a parti vizeken kívül eső tengereken, békében és háborúban egyaránt. [...]

III. Minden gazdasági akadály lehető legnagyobb mértékű megszüntetése és egyenlő kereskedelmi feltételek megteremtése mindazon nemzetek részére, amelyek hozzájárulnak a békéhez, és csatlakoznak annak fenntartásához.

IV. Megfelelő biztosítékok nyújtása és elfogadása arra, hogy a nemzeti fegyverkezéseket a belső biztonsággal összefüggő legalacsonyabb szintre csökkentik.

V. Az összes gyarmati igények szabad, elfogulatlan és teljesen pártatlan rendezése, annak az elvnek szigorú betartása alapján, hogy a szuverenitás idevonatkozó kérdéseinek eldöntésénél az érdekelt lakosság érdekei ugyanolyan súllyal essenek latba, mint annak a kormánynak méltányos igényei, amelynek igényei jogosságát el kell bírálni.

VI. Az összes orosz területek kiürítése, és az Oroszországot érintő összes kérdések olyan rendezése, amely a világ többi nemzeteinek legjobb és legszabadabb együttműködését biztosítja arra nézve, hogy Oroszország akadálytalanul és korlátozás nélkül alkalmat kapjon saját politikai fejlődésének és nemzeti politikájának független meghatározására, valamint hogy biztosítva legyen Oroszország őszinte fogadtatása a szabad nemzetek társaságában az általa választott intézményekkel együtt. [...]

VII. Az egész világ egyet fog érteni abban, hogy Belgiumot ki kell üríteni és helyre kell állítani anélkül, hogy megkísérelnék korlátozni szuverenitását, amelyet minden más szabad nemzettel együtt élvez. [...]

VIII. Az egész francia területet fel kell szabadítani, és elözönlött részeit helyre kell állítani. Azt az igazságtalanságot, amelyet Poroszország 1871-ben Elzász-Lotaringia tekintetében Franciaországnak okozott és amely közel ötven évig nyugtalanította a világ békéjét, jóvá kell tenni, hogy a béke mindenki érdekében újból biztosíttassék.

IX. Az olasz határokat a világosan felismerhető nemzetiségi vonalak szerint kell kiigazítani.

X. Ausztria–Magyarország népei részére, amelyeknek helyét a nemzetek között oltalmazni és biztosítani kívánjuk, meg kell adni az önálló fejlődés legszabadabb lehetőségét.

XI. Romániát, Szerbiát és Montenegrót ki kell üríteni; a megszállt területeket helyre kell állítani; Szerbiának szabad és biztosított kijáratot kell adni a tengerhez; a különböző balkáni államok egymás közötti kapcsolatait barátságos tanácskozás útján az állami és nemzetiségi hovatartozás történelmileg kialakult vonalai szerint kell meghatározni; a különböző balkáni államok politikai és gazdasági függetlenségét és területi sérthetetlenségét nemzetközi garanciákkal kell alátámasztani.

XII. A jelenlegi Ottomán Birodalom török részeinek teljes szuverenitást kell biztosítani, de a többi nemzetiség részére, amelyek most török uralom alatt élnek, biztosítani kell létük feltétlen biztonságát, önálló fejlődésük teljes és zavartalan lehetőségét. A Dardanellákat állandóan nyitva kell tartani mint nemzetközi garanciákkal biztosított szabad átjárót minden nemzet hajói és kereskedelme számára.

XIII. Független lengyel államot kell létesíteni, amely magában kell hogy foglalja a vitathatatlanul lengyel lakosság lakta területeket, politikai és gazdasági függetlenségét és területi sérthetetlenségét nemzetközi szerződéssel kell biztosítani.

XIV. Különleges szerződésekkel meg kell alakítani a nemzetek általános szövetségét avégből, hogy a nagy és kis államok politikai függetlensége és területi sérthetetlensége kölcsönös garanciákkal egyaránt biztosíttassék.

Forrás: Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918–1945. Budapest, 1983, 23–24. (A továbbiakban: Halmosy.)

1. Milyen szakaszában volt az első világháború, amikor Wilson meghirdette 14 pontját? Törekedtek-e a béke mielőbbi helyreállítására ebben az időben a harcoló felek?
2. Milyen általános elveket hirdetett meg ez a program? Hogyan szolgálták ezek az elvek egy újabb háború kiküszöbölését?
3. Milyen konkrét rendezési elképzeléseket tartalmazott a 14 pont? Milyen sorsot szánt Ausztria–Magyarországnak?
4. Értékeld a javasolt intézkedések és az általános alapelvek viszonyát!
5. Értékelj! Az akkori erőviszonyok mellett lehetséges-e a háború utáni rendezés a 14 pont alapján?
6. Keress olyan jellegzetességeket a szövegben, amelyek bizonyítják, hogy a 14 pontot amerikai (és nem európai) politikus alkotta!

11. A Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya (1919. április 28.)

A Magas Szerződő Felek,

avégből, hogy a nemzetek együttműködését előmozdítsák és a nemzetközi békét s biztonságot megvalósítsák, mégpedig:

azzal, hogy egyes esetekben kötelezettséget vállalnak a háború elkerülésére,

azzal, hogy nyílt, igazságos és becsületes nemzetközi összeköttetéseket tartanak fenn,

azzal, hogy a nemzetközi jog szabályait ezentúl a kormányok kölcsönös magatartásának valóságos zsinórmértékéül határozottan elismerik, és

azzal, hogy a szervezett népeknek egymás közti érintkezésében az igazság uralmát és mindennemű szerződéses kötelezettségnek lelkiismeretes tiszteletben tartását biztosítják,

megállapították a Nemzetek Szövetségének alább következő Egyezségokmányát. [...]

2. cikk. A Szövetség jelen Egyezségokmányban körülírt tevékenységét Közgyűlés és a Tanács útján gyakorolja, amelyek mellett az állandó Titkárság működik.

3. cikk. A Közgyűlés a Szövetség tagjainak képviselőiből áll.

1. A Közgyűlés meghatározott időközben, és ha a körülmények megkívánják, más időpontokban is, vagy a Szövetség székhelyén vagy más kijelölt helyen ül össze.

2. A Közgyűlés a maga ülésein minden üggyel foglalkozhat, amely a Szövetség működésének körébe esik, vagy a világbékét érinti.

3. A Közgyűlés ülésein a Szövetség minden egyes tagjának csak egy szavazata és legföljebb három képviselője lehet.

4. cikk. 1. A Tanács a Szövetséges és Társult Főhatalmak képviselőiből, továbbá a Szövetség más négy tagjának képviselőiből áll. A Szövetségnek ezt a négy tagját a Közgyűlés saját tetszése szerint időről időre jelöli ki. Addig, amíg a Közgyűlés részéről először megjelölendő négy szövetségi tag a maga képviselőit ki nem nevezi, Belgium, Brazília, Spanyolország és Görögország lesznek a Tanács tagjai. [...]

5. cikk. 1. Hacsak a jelen Egyezségokmány vagy a jelen Szerződés rendelkezései kifejezetten másként nem intézkednek, a Közgyűlésnek vagy a Tanácsnak bármely ülésén a határozatokat az ülésen képviselt szövetségi tagok egyhangú hozzájárulásával kell hozni. [...]

10. cikk. A Szövetség tagjai kötelezik magukat arra, hogy a Szövetség valamennyi tagjának területi épségét és jelenlegi politikai függetlenségét tiszteletben tartják, és minden külső támadással szemben megóvják. Ha ily támadás vagy fenyegetés esete, avagy ily támadás veszélye bekövetkezik, a Tanács megfontolás alá veszi, miként kellene a fent megállapított kötelezettséget teljesíteni.

11. cikk. 1. Ezennel kimondatik, hogy minden háború vagy háborúval való fenyegetés, akár közvetlenül érinti a Szövetség bármelyik tagját, akár nem, a Szövetséget a maga egészében érdeklő ügy és a Szövetségnek ilyenkor kötelessége, hogy a nemzetek békéjének fenntartására alkalmasnak és hathatósnak mutatkozó minden intézkedést megtegyen. Ha ilyen eset állna be, a főtitkár a Szövetség bármelyik tagjának kérelmére haladéktalanul egybehívja a Tanácsot.

2. Kimondatik az is, hogy a Szövetség minden egyes tagjának jogában áll a Közgyűlés vagy a Tanács figyelmét barátságos módon felhívni a nemzetközi viszonyokat érintő minden oly körülményre, amely azzal fenyeget, hogy megzavarja a békét vagy a nemzetek között a jó egyetértést, amelytől a béke függ.

12. cikk. A Szövetség összes tagja megállapodik abban, hogy a közöttük esetleg felmerülő vitás kérdéseket, amelyek szakadáshoz vezethetnek, vagy választott bírósági vagy bírósági eljárás, avagy a Tanács vizsgálata alá bocsátják. Megegyeznek továbbá abban, hogy semmi esetben sem kezdenek háborút előbb, mint három hónappal a választott bírósági vagy bírósági határozat, vagy a Tanács jelentése után. [...]

16. cikk. 1. Ha a Szövetség valamelyik tagja [...] a döntést háború útján keresi, ezt a tagot *ipso facto*[6] olyannak kell tekinteni, mintha háborús cselekményt követett volna el a Szövetség valamennyi többi tagja ellen. Ez utóbbiak kötelezik magukat, hogy az ilyen állammal minden kereskedelmi és pénzügyi összeköttetést haladéktalanul megszakítanak, saját állampolgáraik és a szerződésszegő állam polgárai között minden érintkezést betiltanak, és minden pénzügyi, kereskedelmi vagy személyes összeköttetést megszüntetnek a szerződésszegő és minden más állam polgárai között, tekintet nélkül arra, hogy a másik állam a Szövetség tagja-e vagy sem.

2. Ilyen esetekben a Tanács köteles a különféle érdekelt kormányoknak ajánlatot tenni azirànt, hogy a Szövetség tagjai egyenként minő szárazföldi, tengeri és légi haderővel járuljanak hozzá azokhoz a fegyveres erőkhöz, amelyek a szövetségi megállapodások betartását biztosítani hivatva lesznek. [...]

Forrás: Halmosy, 40–52.

[6] ipso facto: a tényből következőleg (latin).

1. Milyen történelmi helyzetben és milyen célokkal jött létre a Nemzetek Szövetsége?
2. Mely országok hozták létre?
3. Mutasd be a Nemzetek Szövetségének legfőbb szerveit (összetétel, működés) a forrás alapján!
4. Elemezd a Nemzetek Szövetségének döntéshozatali mechanizmusát!
5. Hogyan próbálta megakadályozni ez a nemzetközi szervezet a háborúk kitörését?
6. Hasonlítsd össze a Nemzetek Szövetségét a második világháború után megalapított Egyesült Nemzetek Szervezetével (ENSZ) felépítés, célok, működés és döntéshozatali mechanizmus szempontjából! Segítségedre lehet a VII. fejezet 1. számú forrása.

12. A német békeszerződés. Részlet (1919. június 28.)

Az Észak-Amerikai Egyesült Államok, a Brit Birodalom, Franciaország, Olaszország és Japán, amelyeket a jelen Szerződés Szövetséges és Társult Főhatalmaknak nevez [...] egyrészről,

és Németország másrészről [...]

A jelen Szerződés életbelépésével a hadiállapot megszűnik.

III. rész

EURÓPÁRA VONATKOZÓ POLITIKAI RENDELKEZÉSEK

III. fejezet

A Rajna bal partja

42. cikk. Németországnak tilos akár a Rajna bal partján, akár annak jobb partján e folyótól keletre 50 kilométeres távolságban megvont vonaltól nyugatra erődítményeket fenntartani vagy létesíteni.

43. cikk. Ugyancsak tilos a 42. cikkben említett övezetben fegyveres erők fenntartása vagy összevonása, akár állandóan, akár időleges jelleggel, úgyszintén tilos bármilyen katonai gyakorlat tartása és minden, a mozgósítás megkönnyítésére szolgáló anyagi berendezés fenntartása.

44. cikk. Ha Németország a 42. és 43. cikk rendelkezéseit bármilyen formában megszegné, ezt a jelen Szerződést aláíró hatalmakkal szemben tanúsított ellenséges cselekménynek és a világbéke megzavarására irányuló kísérletnek kellene tekinteni.

IV. fejezet

A Saar-medence

45. cikk. Németország az észak-franciaországi szénbányák elpusztításáért kártalanításképpen és a háborús károk teljes jóvátételére általa fizetendő összegbe történő betudása mellett a Saar-medencének a 48. cikk által megállapított területén fekvő szénbányák teljes és korlátlan tulajdonát Franciaországnak tehermentesen kizárólagos kitermelési joggal átengedi. [...]

49. cikk. Németország a Nemzetek Szövetsége javára, amely a Saar-medence gondnokának tekintendő, a fentebb meghatározott terület kormányzásáról lemond.

A jelen Szerződés hatálybalépését követő 15 év elteltével e terület lakosságát fel kell hívni arra, hogy maga döntsön abban a tekintetben, mely állam szuverenitása alá való helyezését kívánja.

V. fejezet

Elzász-Lotaringia [...]

51. cikk. A Versailles-ban 1871. évi február hó 26-án aláírt előzetes békeszerződés és az 1871. évi május hó 10-én aláírt frankfurti szerződés értelmében Németországnak átengedett területek az 1918. november 11-i fegyverszünet napjától kezdődő hatállyal visszahelyeztetnek francia szuverenitás alá.

Azoknak a szerződéseknek a rendelkezései, amelyek az 1871 előtti határok megállapítását tartalmazzák, újból hatályba lépnek. [...]

VI. fejezet

Ausztria

80. cikk. Németország elismeri és szigorúan tiszteletben fogja tartani Ausztria függetlenségét azon határok között, amelyeket az ezen állam és a Szövetséges és Társult Főhatalmak közötti szerződésben meg fognak állapítani; elismeri, hogy ez a függetlenség elidegeníthetetlen, kivéve a Nemzetek Szövetsége Tanácsa beleegyezésének esetét. [...]

VIII. fejezet

Lengyelország

87. cikk. Németország, amint ezt a Szövetséges és Társult Hatalmak már megtették, elismeri Lengyelország teljes függetlenségét, és Lengyelország javára lemond mindazokra a területekre vonatkozó összes jogairól és igényeiről, amely területek határai: [Itt következik az új német–lengyel határvonal meghatározása.]

88. cikk. Felső-Sziléziának az alábbiakban leírt határok által körülzárt részében a lakosságot fel fogják hívni arra, hogy népszavazás útján döntsön afelől, hogy Németországhoz vagy Lengyelországhoz kíván-e tartozni. [...]

93. cikk. Lengyelország elfogadja azokat a rendelkezéseket – hozzájárulván azoknak a Szövetséges és Társult Főhatalmakkal kötendő szerződésbe való felvételéhez –, amelyet e hatalmak Lengyelországban a nemzeti, nyelvi és vallási kisebbségek érdekeinek megvédelmezése céljából szükségesnek tartanak. [...]

IX. fejezet

Kelet-Poroszország

94. cikk. Kelet-Poroszországnak a jelen Szerződés II. része [Németország határai] 28. cikkében megállapított déli határa és az alább megjelölt vonal között fekvő terület lakosságát fel fogjuk hívni arra, hogy népszavazás útján döntsön afelől, hogy melyik államhoz kíván tartozni: [Itt következik az említett vonal meghatározása.]

98. cikk. Németország és Lengyelország a jelen Szerződés hatálybalépését követő egy éven belül nézeteltérés esetén a Nemzetek Szövetségének Tanácsa által megállapítandó szövegű egyezményeket fognak kötni avégből, hogy egyfelől Németország részére teljes és kielégítő könnyítéseket biztosítsanak a Kelet-Poroszország és Németország másik része között lengyel területen keresztül való vasúti, távíró- és távbeszélő-összekötetés tekintetében, másfelől Lengyelország részére ugyanezeket a könnyítéseket biztosítsák a Danzig szabad várossal a Visztula jobb partján fekvő német területeken keresztül való esetleges összeköttetés tekintetében. [...]

XIV. fejezet

Oroszország és az Orosz Államok

116. cikk. Németország elismeri mindazoknak a területeknek a függetlenségét, amelyek 1914. évi augusztus hó 1-jén a volt Orosz Birodalom részei voltak és kötelezi magát, hogy ezt a függetlenséget tiszteletben tartja mint olyant, amely állandó és amelyről nem lehet lemondani. [...]

V. rész

KATONAI, HADIHAJÓZÁSI ÉS LÉGHAJÓZÁSI RENDELKEZÉSEK

160. cikk. 1. Legkésőbb 1920. március 31-én a német hadsereg legfeljebb hét gyaloghadosztályból és három lovashadosztályból állhat.

Ettől az időponttól kezdődően a Németországot alkotó államok hadseregének összlétszáma nem haladhatja meg a 100 000 főt, ideértve a tiszteket és a pótkeretek csapatait. A hadsereget kizárólag a belső rend fenntartására és a határvédelemre szabad alkalmazni.

A tisztek száma, ideértve a törzskari tiszteket, bármilyen legyen is a tisztikar összeállítása, a 4000 főt nem haladhatja meg. [...]

169. cikk. A jelen Szerződés hatálybalépésétől számított két hónapon belül a Szövetséges és Társult Főhatalmak részére ki kell szolgáltatni azokat a német fegyvereket, lőszert és hadianyagot, ideértve minden légelhárító-anyagot is, amely Németországban a megengedett mennyiségen felül található, avégett, hogy azokat megsemmisítsék vagy használhatatlanná tegyék. Ugyanaz vonatkozik a hadianyag előállítására szolgáló mindennemű gépi berendezésre is, kivéve azt, amelynek szükségessége a német hadsereg felfegyverzéséhez és felszereléséhez – megengedett nagyságának figyelembevételével – elismerést nyer. [...]

173. cikk. Az általános hadkötelezettséget Németországban el kell törölni. A német hadsereget a jövőben csak önkéntes belépés alapján lehet felállítani és kiegészíteni. [...]

VIII. rész

JÓVÁTÉTEL

231. cikk. A Szövetséges és Társult Kormányok kijelentik és Németország elismeri, hogy Németország és szövetségesei mint e veszteségek és károk okozói, felelősek mindazokért a veszteségekért és károkért, amelyeket a Szövetséges és Társult Kormányok, valamint polgáraik a Németország és szövetségesei támadása folytán reájuk kényszerített háború következményeképpen elszenvedtek. [...]

233. cikk. Azoknak a károknak összegét, amelyeknek jóvátételére Németország köteles, szövetségközi bizottság állapítja meg, amelynek „Jóvátételi Bizottság" lesz a neve, s amelynek szervezetét és hatáskörét az alábbi rendelkezések és a II–VI. Függelékek határozzák meg.

A Jóvátételi Bizottság a követeléseket felülvizsgálja, és méltányos módon alkalmat nyújt a német kormánynak arra, hogy meghallgassák.

E bizottságnak a fent említett károk nagyságára vonatkozó határozatát legkésőbb 1921. évi május hó 1-ig meghozni és a német kormánnyal mint kötelezettségeinek összegét közölni kell. [...]

234. cikk. A Jóvátételi Bizottság 1921. évi május hó 1-től kezdve időnként köteles megvizsgálni Németország jövedelmi forrásait és fizetőképességét, és miután méltányos módon alkalmat nyújtott Németország képviselőinek meghallgatására, ez alapon a 233. cikkhez képest belátása szerint a határidőket kitolhatja, s a megállapított fizetési feltételeket megváltoztathatja; nem engedheti el azonban a tartozásnak semmilyen részét sem a bizottságban képviselt kormányoknak erre vonatkozó külön meghatalmazása nélkül. [...]

XIV. rész

VÉGREHAJTÁSI BIZTOSÍTÉKOK

Nyugat-Európa

428. cikk. A jelen Szerződés Németország részéről történő végrehajtásának biztosítékául a Szövetséges és Társult hatalmak csapatai a Rajnától nyugatra fekvő német területeket, ideértve a hídfőket is, a jelen Szerződés hatálybalépésétől számított 15 év tartamára meg fogják szállni. [...]

Forrás: Halmosy, 58–78.

1. Mikor kezdődtek el Párizsban az első világháború utáni béketárgyalások? Kik voltak a tárgyalópartnerek?
2. Hasonlítsd össze a wilsoni tizennégy pontot és a német békeszerződést! Mely konkrét pontokat valósította meg a német béke? Vannak-e olyan cikkek a német békében, amelyek ellentmondanak a wilsoni elveknek?
3. Milyen fő célt, illetve mely nagyhatalmak érdekeit követik a békeszerződés feltételei?
4. Milyen területi változásokat tartalmaz a békeszerződés?
5. Mely kérdésekben és milyen módon biztosít lehetőséget a szerződés arra, hogy a mostani szigorú rendelkezéseket a későbbiekben megváltoztassák, módosítsák?
6. Sorold fel a többi, első világháború utáni békeszerződést, és értékeld őket a wilsoni pontokkal összehasonlítva!

13. Szerződés Csehszlovákia függetlenségének elismeréséről és a kisebbségek védelméről (1919. szeptember 10.)

I. fejezet

1. cikk. Csehszlovákia kötelezi magát arra, hogy a jelen fejezet 2–8. cikkeibe foglalt rendelkezéseket alaptörvényekül ismeri el [...]

2. cikk. Csehszlovákia kötelezi magát, hogy minden lakosának születési, nemzetiségi, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül az élet és szabadság teljes védelmét biztosítja. [...]

3. cikk. Az alább említett szerződések különleges rendelkezéseinek sérelme nélkül Csehszlovákia a törvény erejénél fogva és mindennemű alakiság nélkül csehszlovák állampolgárokként elismeri azokat a német, osztrák vagy magyar állampolgárokat, akiknek az eset körülményei szerint lakóhelyük vagy községi illetékességük (pertinenza – Heimatrecht) a jelen Szerződés életbelépésének idején olyan területen van, amelyet a Németországgal, Ausztriával vagy Magyarországgal kötött szerződések, vagy pedig ezeknek a kérdéseknek szabályozása céljából kötött bármely más szerződés értelmében Csehszlovákia részeként elismertek vagy el fognak ismerni.

Mindamellett a fent jelzett személyek, ha 18 évnél idősebbek, a mondott szerződésekben megállapított feltételek mellett optálhatnak minden más olyan állampolgárság javára, amely számukra nyitva áll. A férj opciója maga után vonja a feleség, és a szülők opciója a 18 évnél fiatalabb gyermekei opcióját. [...] A csehszlovák területen levő ingatlan javaikat megtarthatják. Mindennemű ingóságukat magukkal vihetik. Ezen a címen semmiféle kiviteli vámot reájuk kivetni nem szabad. [...]

7. cikk. Minden csehszlovák állampolgár faji, nyelvi vagy vallási különbség nélkül a törvény előtt egyenlő, és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezi.

Vallási, hitbeli vagy felekezeti különbség a polgári és politikai jogok élvezete, így nevezetesen: nyilvános állások, hivatalok és méltóságok elnyerése vagy különféle foglalkozások és iparok gyakorlása tekintetében egyetlen csehszlovák állampolgárra sem lehet hátrányos.

Egyetlen csehszlovák állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallás, a sajtó útján történő vagy bármilyen természetű közzététel terén, vagy a nyilvános gyűléseken.

A csehszlovák kormánynak a hivatalos nyelv megállapítására vonatkozó intézkedését nem érintve, a nem cseh nyelvű csehszlovák állampolgárok nyelvüknek a bíróságok előtt akár szóban, akár írásban való használata tekintetében megfelelő könnyítésekben fognak részesülni. [...]

9. cikk. Olyan városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban nem cseh nyelvű csehszlovák állampolgárok laknak, a csehszlovák kormány a közoktatásügy terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni avégből, hogy az ily csehszlovák állampolgárok gyermekeit saját nyelvükön tanítsák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a csehszlovák kormányt abban, hogy cseh nyelv tanítását kötelezővé tegye. [...]

II. fejezet

10. cikk. Csehszlovákia kötelezi magát, hogy a Kárpátoktól délre lakó ruténeknek területét a Szövetséges és Társult Főhatalmak által megállapított határok között a csehszlovák államon belül olyan autonóm egység alakjában fogja megszervezni, amely a csehszlovák állam egységével összeegyeztethető legszélesebb körű önkormányzattal lesz felruházva.

11. cikk. A Kárpátoktól délre lakó ruténeknek területének külön tartományi gyűlése lesz. Ez a tartományi gyűlés fogja a törvényhozó hatalmat gyakorolni nyelvi, közoktatási, vallási, helyi közigazgatási és minden olyan egyéb kérdésben, amelyet a csehszlovák állam törvényei hatáskörébe utalnak. A rutén terület kormányzóját a Csehszlovák Köztársaság elnöke fogja kinevezni, és ez a rutén tartományi gyűlésnek lesz felelős.

Forrás: Halmosy, 89–93.

1. Milyen szerződéscsoportba tartozik a fenti megállapodás?
2. Mely országoknak kellett ilyen szerződést aláírniuk? (Sorolj fel legalább hármat!)
3. Milyen jogokat biztosított a fenti szerződés a nemzetiségeknek?
4. Mely nemzetiségekről volt szó Csehszlovákia esetében?
5. Milyen problémákra, feszültségekre következtethetsz a szerződés alapján? (Konkrétumokat említs!)
6. Milyen jövő várt a szomszédos országokhoz került magyar lakosságra e szerződés alapján, és milyen az 1920-as évek valóságában?

II. Az első világháború és a forradalmak Magyarországon

1. Készülődés a háborúra Magyarországon: A „kivételes törvények" (1912)

1912/63. tc. A háború esetére szóló kivételes intézkedésekről

1. § Háború idején, sőt, ha szükséges, már a háború fenyegető veszélyének okából elrendelt katonai előkészület esetében is, a minisztérium valamely felelőssége mellett az ebben a törvényben meghatározott kivételes hatalmat a szükséges mértékhez képest igénybe veheti. A kivételes hatalom a háború befejeztével megszűnik. [...]

4. § Az ezen törvényen alapuló közigazgatási feladatok végrehajtására a minisztérium kormánybiztosokat nevezhet ki.

5. § A minisztérium felhatalmazhatja a belügyminisztert, hogy a városok területén a csendőrség igénybevételét elrendelje. [...]

7. § A minisztérium korlátozhatja, sőt el is tilthatja oly tárgyak tartását, melyek a hadviselés érdekeivel, vagy a közrendnek és a közbiztonság veszélyeztetésére használhatók.

8. § A minisztérium a nemzetközi egyezmények korlátai közt megteheti, hogy a postai, távírdai, távbeszélő forgalom és érintkezés a hadviselés érdekeinek megóvása céljából ellenőrzés alá vétessék. [...]

10. § Oly törvényhatóságban, ahol az állam biztonságának érdekében szükséges, a minisztérium a polgári jellegű népgyűlések, felvonulások tartását megtilthatja.

11. § A minisztérium elrendelheti, hogy az időszaki lapoknak és más sajtótermékek a sajtóügyi közvádlóhoz benyújtandó sajtórendészeti köteles példányait a szétküldés előtt kell a legközelebbi királyi ügyészségnek, illetve rendőrhatóságnak kézbesíteni.

12. § A minisztérium a királyi törvényszék hatáskörébe utalja a főtárgyalást mindazokra a bűncselekményekre nézve, amelyek a hadviselés érdekeit érintik. [...]

17. § A minisztérium felhatalmaztatik, hogy a hadi szükségletek fedezésére szükséges összegeket addig, amíg azok a törvényhozás útján meg nem állapíttatnak, az elkerülhetetlen szükség mérvéig előlegezhesse, és azok megszerzése iránt hitelműveletek útján intézkedhessék. [...]

Forrás: Magyar Törvénytár 1912, Budapest, 1913. 691–710.

1. Milyen külpolitikai, illetve belpolitikai események hatására hozták a fenti törvényt? Véleményed szerint a törvény megalkotásakor a politikusok ennyire biztosnak vélték a háború bekövetkeztét?
2. Foglald össze röviden, hogy a törvény idézett részlete mely problémákkal foglalkozik!
3. Sérti-e valamelyik cikkely az általános emberi és polgári szabadságjogokat?
4. Milyen gazdasági vonatkozásai vannak a törvénynek?
5. Hol találkoztál először a magyar történelemben a kormánybiztosi intézménnyel? Mi e funkció lényege? Hol találkozhattál ezen intézménnyel a világtörténelemben?
6. Miért kellett külön felhatalmazást adni ahhoz, hogy a csendőrséget a városok területén is igénybe vegyék?

2. A Monarchia demarsa (Az Osztrák–Magyar Monarchia ultimátuma Szerbiának)

Ma délután hat órakor megtörtént a monarchia demarsa: Belgrádban Giesl[1] báró követünk [...] átadta az Ausztria–Magyarország követeléseit tartalmazó diplomáciai jegyzéket, [...] a június 28-iki fájdalmas esemény Szerbiában létező olyan felforgató mozgalomról tesz bizonyságot, amely az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozó területek egyes részeinek elszakítására irányul. Ez a szerb kormány szeme láttára világrajött mozgalom a királyság határain túl terrorisztikus cselekményekben, merényletek egész sorában és gyilkosságokban nyilvánul meg.

A szerb királyi kormány ahelyett, hogy beváltotta volna 1909. március 31-iki deklarációjában vállalt ünnepélyes kötelezettségeit, mit sem tett e mozgalom elnyomására. [...]

A Ferenc Ferdinánd főherceg és neje ellen elkövetett gyilkosság tetteseinek vallomásából kiviláglik, hogy a szarajevói gyilkosság Belgrádban szerveztetett, a gyilkosok a náluk levő fegyvert és robbanó szereket a Narodna Obrana[2] kötelékébe tartozó szerb tisztektől és hivatalnokoktól kapták s végre, hogy a gonosztevőknek és fegyvereiknek Boszniába való eljuttatását a szerb határszolgálat főnökei szervezték és hajtották végre. [...]

A császári és királyi kormánynak annak kijelentésére kell a szerb kormányt felhívni, hogy elítéli az Osztrák–Magyar Monarchia ellen irányuló propagandát. [...]

Abból a célból, hogy e kötelezettségnek ünnepélyes alakot adjon, a szerb királyi kormány a hivatalos lap július 26. számának első oldalán a következő nyilatkozatot téteti közre:

A szerb királyi kormány elítéli az Ausztria–Magyarország ellen irányuló [...] azon irányzatok összességét, amelyek végeredményükben az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozó egyes területek elszakítását célozzák, és őszintén fájlalja ezen bűnös üzelmek gyászos következményeit. [...] Ezenkívül kötelezi magát a szerb királyi kormány, hogy:

[1] Wladimir [Giesl] Gieslingen báró, tábornok, az Osztrák–Magyar Monarchia belgrádi követe 1914-ben.

[2] Narodna Obrana: „Egyesülés vagy Halál", más néven „Fekete Kéz", 1911-ben alakult szerb nacionalista szervezet, tagjai főként a szerb hadsereg tisztjei, célja a szerbek egyesítése egy szerb vezetésű délszláv államban.

1. megakadályoz minden olyan kiadványt, amely a monarchia elleni gyűlöletre és megvetésre izgat, s amelyek [...] annak területi épsége ellen irányul,

2. azonnal feloszlatja a „Narodna Obraná"-nak nevezett egyesületet, [...]

3. kiküszöböli a szerb közoktatásból és pedig úgy a tantestületből, mint a taneszközökből mindazt, ami az Ausztria–Magyarország elleni propagandát terjeszti, vagy erre alkalmas,

4. eltávolítja a hadseregből és az államhivatalokból mindazokat a tiszteket és hivatalnokokat, akik részesek az Osztrák–Magyar Monarchia elleni propagandában, [...]

6. bírói vizsgálatot indít a július 28-iki összeesküvésnek szerb területen lévő részesei ellen, az erre vonatkozó nyomozásban a császári és királyi kormány által kiküldött hatósági szervek is részt fognak venni, [...]

9. magyarázatot ad a császári és királyi kormánynak egyes, úgy Szerbiában, mint az ország határain kívül levő magas szerb hivatalnokoknak igazolhatatlan nyilatkozataiért, akik a július 28-iki merénylet után adott interjúkban hivatalos állásuk dacára nem haboztak ellenséges módon nyilatkozni az Osztrák–Magyar Monarchia felől. [...]

Forrás: 1914–1918 a korabeli napilapok tükrében. Szerk.: Kun Andor, Budapest, 1944. 11–16.

1. Nézz utána, hogy mit deklarált 1909-ben Szerbia az Osztrák–Magyar Monarchia (OMM) felé!
2. Tekintsd át a két ország kapcsolatát a XIX. században! (Szerbia függetlenné válása, a két ország ütközőpontjai a balkáni kérdésekben, a szerbek szerepe 1848–1849-ben, a balkáni háborúk kérdése.)
3. Milyen területi követelései lehettek Szerbiának az Osztrák–Magyar Monarchiával szemben?
4. A jegyzék alapján foglald össze a Monarchia követeléseit Szerbiával szemben!
5. Mit mond ki és hogyan az okmány az iskolai tananyagról és a sajtótermékekről?
6. Miért volt elfogadhatatlan e jegyzék Szerbia számára?

3. *A Monarchia közös minisztertanácsának jegyzőkönyvei 1914 júliusában*

a) A minisztertanács jegyzőkönyvéhez csatolt, Ferenc Józsefhez intézett bizalmas külügyminiszteri jelentés. Bécs, 1914. július

A mai minisztertanács behatóan tárgyalta egy esetleges háborús fellépés kérdését Szerbiával szemben. Megállapítást nyert, hogy a vélemények egyöntetűsége a megoldás tekintetében nem volt keresztülvihető. Tisza István miniszterelnök azt az álláspontot foglalta el, hogy egy háborús fellépés csak akkor volna indokolt, ha nem sikerül előbb Szerbiát diplomáciailag megalázni. Tisza attól fél, hogy egy háború esetén Szerbia összes barátaival és szövetségeseivel harcolnunk kellene, mellyel szemben az elgyengült Bulgária támogatása nem nyújtana kellő biztosítékot [...].

b) A minisztertanács határozata. Bécs, 1914. július 24.

A közös minisztertanács a magyar miniszterelnök indítványára azt a határozatot hozta, hogy rögtön a háború kezdetén tudatja a hatalmakkal, hogy a Monarchia nem indít hódító háborút, s nem törekszik Szerbia bekebelezésére. Ezzel szemben a határozat nem zárja ki a szükséges határkiigazítások eshetőségét, valamint Szerbia megkisebbítését más államok javára, valamint szerb területek átmeneti megszállását. [...]

Forrás: Horánszky Lajos: Tisza István és kora. I–II. Budapest, 1996. 957–958., 963.

1. Milyen volt Magyarország és Ausztria közjogi kapcsolata 1914-ben? Mit jelentett e kapcsolat a politikai döntéshozatalban, a hadsereget érintő döntésekben és a pénzügyi teherválla1ásban?
2. Kiknek volt joga részt venni a közös minisztertanácsi üléseken? Milyen szerepe volt ezeken az üléseken a külügyminiszternek?
3. Hogyan módosult Tisza István magyar miniszterelnök véleménye a Szerbia elleni háború kérdésében? Nézz utána, mi okozta a változást!
4. Miért tartotta fontosnak Tisza kinyilvánítani azt, hogy a Monarchia nem törekszik Szerbia bekebelezésére?
5. A szöveg említi a szövetségeseket. Készíts táblázatot a Monarchia és Szerbia szövetségesi kapcsolatairól, s az első világháború alatt e kapcsolatokban bekövetkező változásokról!

4. *A háború mindennapjai. Zágoni István tartalékos tüzértiszt leírása a galíciai frontról, 1915 (Naplórészlet)*

Falu a tűzvonalban: ahol a disznók híznak emberhúson

Amott két gyönyörű yorksíri[3] turkál egy gazdasági udvaron, melyen nem maradt semmi, még a cseresznyefa is leégett, csak alacsony nyers törzse füstölög még. Korom, hamvas feltúrt piszok az egész udvar, nem vöröslenek már a tégladarabok sem. Éhes gyomrom minden vágya felébred, embereink megállnak, amint megpillantják, majd kidülled a szemük, úgy nézik. Mintha nem is hinnék, hogy valóság, hanem álom, sovány napok, nagyszemű bivalybab főzelék kifogyhatatlan ebédei után megjelenik a szemük előtt két szép gazdátlan kövér disznó, valóban yorksíri. Gyér aranyos sertéik közt mennyire világítja a reggeli fény rózsaszínű tiszta bőrüket. Az orosz rajvonal felé fordulok és örvendezve mondom:

– Lőj le, muszka, ha azt akarod, hogy én ebből ne egyem!

Emberem Gál, alig tud szóhoz jutni s komolyat és nagyot akar mondani:

– Kadét úr, én e nélkül vissza nem megyek.

Megyünk, nem többet, mint húsz lépést. Már számban érzem a finom, illatos sonkát. És micsoda fordulatot teremt néhány lépésnyi útnak a meglepetése!

[3] yorksíri: Yorkshire-i sertés. Az angliai Yorkshire grófságban kitenyésztett, rózsaszín bőrű, fehér szőrű szapora hússertés.

Az út ott vezet el a leégett házhely mellett, a disznók mellett. Nem is kettő, négy szőke disznó van. Kettő még inkább malac és odább turkálnak. Valamit tép, mohón ráncigál és rág a legnagyobbik. Valami lábat. Hujj! – olyat rándulnak a beleim hirtelen, hogy az egész testem mozog belé. Kiköpöm, keservesen keserű köpéssel az illatos sonkának minden gondolatát a számból – örökre.

Láttam sok borzalmát már ennek a háborúnak, éreztem már elég hullaszagot. Láttam félni embereket, de láttam megvadulni is. Hallottam sok jajt, halálhörgést, láttam épen maradottaknak könnyes szánakozását. De ilyen verejtékfagyasztó undort, amilyen elfogott bennünket, nem tudtam soha elképzelni. Meghökkentünk, kiállhatatlan szaga van a szellőnek és nem tudtunk, nem is akartunk egyebet mondani egymásnak:

– Emberek! Emberek.

Szeretnék ott nem lenni és ha már ott vagyok semmit sem látni. De nem vagyok elég ügyes, nem vagyok eléggé ura a kíváncsiságomnak. Embert rág a disznó. Vörösre sült embert, csak a feje maradt sületlenül, nyersen. Nagy bajusza alatt vigyorognak megmerevedett álkapcsain a fogsorok. Láttam a szemét is, a szemöldökét is. Felsőtestén nincsen már hús, leszedett a legdisznóbb disznó mindent a melléről, hasáról. Meg-megcsillan a fény azon a kék hártyán, mely mint valami vékony acéllemez-fűző, szorosan összetartja a beleket és a gyomrot Hanyatt fekszik, megvékonyodott barna-fekete lábain még rajt van a bakancs. A másik disznó egy másik hullát mozgat, tépdes, orrát alája feszíti s fordít egyet rajta. A két malac egy női holttesten lakmározik, amely nagyon megégett. Finom íze lehet a megpörkölt emberhúsnak disznó-ízléssel nézve. A nagy falatozásban, még csak fel sem veszi egyik is a tekintetét. Oda sem néznek felénk. A legnagyobbik disznó lábai között ugrál ki-be-vissza egy buta kis fekete kutyakölyök. Lekap egy falat húscafatot, eldobja, de csak azért, hogy utána ugorjon s úgy kapja el, mint egeret. Játszik vele. Olyan bután ugrál, látszik, hogy nem tudja, mit eszik. Galambok szállnak a holttestekre, a máskor mindig szelídnek ismert, folytonos szerelmi romantikában mámorosan élő galambok. Most veszekednek a csirkékkel és úgy szedik, csipkedik a húscafatokat. Emberhullán áll a nagy kakas. Mint vaskapocs, úgy szegezte belé kemény lábait az emberi kebelbe, csőrének kemény vágásaival szakít az orcából, ajakból. [...]

Nem győzöm kergetni fejemtől a sok legyet. Idegyűltek sűrű rajokba ezek is a holtszagra. Talán engemet is hullának gondolnak. Most már szeretnék odadobni valamit e disznók közé. Szeretném elriasztani. Nem tanácsos mozogni.

– No, én ma nem eszem – mondom a többieknek – sem disznóhúst, sem mást.

– Azt mondtam, hogy elhajtom – szólalt meg Gál –, de ha utánam szaladna is visszakergetném. Eltörném inkább a lábát.

A bécsi zászlósnak is van erre megjegyzése, ennyi az egész benyomása:

– Schwein ist schwein. A disznó, az disznó.

Forrás: Zágoni István tartalékos tüzértiszt naplója az első világháborúból. 33–41. Magyar Nemzeti Múzeum, Legújabb Kori Főosztály iratgyűjteménye. Leltári száma: 99.44.23–25.

1. A fenti forrás csak egy szélsőséges esetet mesél el a háború borzalmaiból. Véleményed szerint hogyan hatottak a mindennap megélt borzalmak a katonákra? Sorolj fel olyan helyzeteket, amelyek gyakran megtörténhettek, s amelyek roncsolhatták személyiségüket!
2. Miért jelenthetett a katonák számára még a harcok során átélt szörnyűségeknél is döbbenetesebb élményt a leírt eset?
3. A forrás hangulata mely híres angol író művére emlékeztet?
4. Melyik cseh regény foglalkozik az első világháború és a hadsereg abszurd világával? (E regény főhőse ugyancsak megjárja a galíciai frontot.)

5. A SIXTUS-LEVÉL

Kedves Sixtusom![4]

Kérlek juttasd tudomására titokban Poincaré[5] úrnak, hogy én minden eszközzel és egész személyi befolyásommal szövetségeseimnél támogatni fogom Franciaország igazságos igényeit Elzász-Lotaringia visszakövetelésére. Ami Belgiumot illeti, annak szuverenitását vissza kell állítani, s vissza kell kapnia Németországtól összes afrikai gyarmatait [...]. Szerbiát helyre fogjuk állítani szuverenitásában. Jóakaratunk záloga gyanánt hajlandók vagyunk neki méltányosan kijáratot adni az Adriai-tengerhez, valamint messzemenő előnyöket. Azonban Ausztria–Magyarország első feltételként fogja követelni, hogy a Szerb Királyság a jövőben szakítson meg minden összeköttetést olyan társaságokkal, mint a Narodna Obrána, amelyek politikai célja a Monarchia felosztására irányul [...]. Az oroszországi események arra kényszerítenek, hogy erről való gondolataimat fenntartsam addig a napig, amelyen ott törvényes és végleges kormány lesz. Miután így közöltem veled gondolataimat, arra kérlek, hogy mindkét hatalommal való megbeszélésed után tudasd velem elsősorban Franciaország és Anglia véleményét, hogy előkészíthessük a talajt a megegyezés számára hivatalos tárgyalások útján.

Károly

Forrás: Nagy József: IV. Károly, az utolsó magyar király. Budapest, 1990. 55–57.

1. Mutasd be röviden a forrásban található személyeket és kapcsolatukat!
2. A háború melyik évében készült a levél? Milyen folyamat elindítója volt?
3. Mely háborús célokról mond le IV. Károly, és melyekről nem?
4. Vannak-e olyan ígéretek a levélben, amelyeket nem állt módjában teljesíteni Ausztria–Magyarország uralkodójának?
5. Milyen oroszországi eseményekre utal a levélíró?
6. Milyen „hivatalos tárgyalásokat" kezdeményezett IV. Károly? Valóra váltak-e törekvései? Milyen pozícióból tárgyalhatott?

[4] Sixtus: pármai herceg, I. Károly osztrák császár (IV. Károly magyar király) sógora, aki jó francia kapcsolatokkal rendelkezett, így Károly az ő segítségével próbált különbékét kötni.
[5] Poincaré, Raymond (1860–1934): francia politikus. 1912–1923-ban miniszterelnök, 1913–1920 között köztársasági elnök.

6. *Részletek Károlyi Mihály: Hit, illúziók nélkül című önéletrajzi írásából (1918. október–1919. február)*

a) A függetlenség

Október 16-án a képviselőház első ülésén Wekerle[6] bejelentette, hogy Magyarország a perszonálunió alapjára helyezkedett. [...] A Habsburg-dinasztia birodalmának felbomlásával Magyarország a Pragmatica Sanctio értelmében automatikusan visszanyerte függetlenségét.

Felszólalásomban teljes szakítást követeltem Ausztriával, hogy Magyarország önállóan képviselhesse magát a béketárgyalásokon. Egyik hívem, Lovászy Márton[7] kihívóan odakiáltotta a kormánypártnak: – Vegyék tudomásul, hogy antantbarátok vagyunk! – Szörnyű felfordulás támadt. [...] Az ülést fel kellett függeszteni. Lovászy kijelentése nem volt éppen szerencsés, hiszen mi nem az antant, hanem a béke és a demokrácia barátai voltunk. [...]

Másnap, október 17-én Tisza István emelkedett szólásra a képviselőházban, hogy feleljen nekem. Egészen mást mondott, mint amit vártak tőle: – Nem akarok játékot űzni a szavakkal. Elismerem azt, amit gróf Károlyi Mihály tegnapi beszédében mondott: elismerem, hogy ezt a háborút elvesztettük. – Ez a mondat valóságos mennykőcsapásként érte a megdöbbent kormánypárti többséget. Nyilvánvaló volt, hogy Tisza az események hatása és a szörnyű felelősségének súlya alatt összeroppant. [...] Tisza bejelentése futótűzként terjedt el az országban, a lövészárkokban és a frontok mögött. Sokan voltak, akik csak most hitték el az igazságot, pusztán azért, mert Tisza mondta.

[1918. november 13., Eckartsau, IV. Károly vadászkastélya]

Amikor a király meghallotta, hogy a magyar főrendek egy csoportja érkezett hozzá, boldog várakozással sietett üdvözlésükre, azt remélve, segítségüket jöttek felajánlani szorongatott uralkodójuknak. Amikor aztán Wlassics[8] közölte vele látogatásuk célját, egészen belesápadt. A főurak azzal érveltek, hogy ha az országnak az az érdeke, hogy ne szegüljön szembe az új renddel, akkor neki, a királynak sem szabad ellenállást kifejtenie, hanem le kell mondania. Károlyt azonban nehéz volt meggyőzni. [...] Hangoztatta, hogy sohasem ártott a magyaroknak, és azért azt remélte, hogy ha az ausztriai koronát el kell is veszítenie, megmaradhat Magyarország királyának. De a küldöttségre ez sem volt hatással. Egy emberként ragaszkodtak missziójuk céljához: a királynak le kell mondania. Károly megkérdezte, nem lehetne-e addig várni, amíg összehívják az alkotmányozó nemzetgyűlést, és megjegyezte, hogy Károlyi talán támogatná őt. Wlassics azt felelte erre, hogy Károlyi még a legeslegjobb akarattal sem tehetne semmit a nép akaratával szemben. – De hiszen a parasztok mellettem vannak –mondta erre a király. [...] De a „lojális" alattvalók tudtára adták uralkodójuknak, hogy mindez hiú álmodozás és öncsalás. [...]

November 16-án, az első magyar köztársaság kikiáltásának napján inasom gondosan kikészítette [...] a díszmagyart, azt a nehéz brokátból készített középkori eredetű viseletet, amely a magyar főnemesek ünnepi öltözéke volt. Nagyon megsértődött, amikor megkértem, hogy tegye vissza a ruhát a molyzsákba, mert én soha többé nem fogom hordani. [...]

A Parlament épületének kupolacsarnokában a Nemzeti Tanács kikiáltotta a köztársaságot. A jelenlevő parasztok, munkások, rongyos egyenruhába öltözött, vörös szalagokat viselő katonák forradalmi arculatot kölcsönöztek az ülésnek. Szokatlan látvány volt az is, hogy a küldöttek között nők is helyet foglaltak. [...] Hoch János, a Nemzeti Tanács elnöke [...] az egyik boltív alatt felfedezett egy öreg 48-as honvédet, nyűtt barna attilában és kék sapkában. Odahívta az emelvényhez, és harsányan így szólt hozzá: – Magyarország függetlensége, amiért ti hetven évvel ezelőtt harcoltatok, megvalósult! – Nagy hatást keltett.

Forrás: Károlyi Mihály: Hit, illúziók nélkül. Budapest, 1982. 106–107., 146–147., 152–153.

1. A közölt források alapján bizonyítsd be, hogy a háborús vereség drámai hatást gyakorolt a politikai élet szereplőire!
2. Mit tudsz a Pragmatica Sanctióról? Miért hivatkozott e törvényre Wekerle Sándor, amikor az ország új közjogi állását jellemezte? Milyen értelemben idézte Deák Ferenc a Pragmatica Sanctiót az 1867-es kiegyezés előkészítésekor?
3. Milyen külpolitikai üzenete volt annak, hogy az ellenzék az antantbarátságra hivatkozott?
4. A források alapján hasonlítsd össze Tisza István és IV. Károly személyiségét, politikusi fellépését, politikai tájékozottságát és politikai súlyát!
5. Az uralkodó lemondását a magyar főrendek küldöttsége kényszerítette ki. Mi a véleménye Károlyinak az uralkodóról és a főrendek e lépéséről? A szöveg mely részei árulkodnak erről?
6. A három forrás alapján bizonyítsd be, hogy a tömegek jelentős szerepet játszottak az események alakításában!
7. Miért tartja Károlyi említésre méltónak visszaemlékezésében azt, hogy nem vette föl a díszmagyart, azt, hogy a parlamentben sok nőt is látott és azt, hogy felfedeztek a tömegben egy '48-as honvédet?

b) Területvesztés

Tömegesen áramlottak a menekültek zsugorodó országunkba, de 1919-nek ezen a keserves telén még a legprimitívebb hajlékot sem tudtuk biztosítani számukra.

[6] Wekerle Sándor (1848–1921): polgári politikus, pénzügyi szakember. 1889–1895 között pénzügyminiszter, s nevéhez fűződik az aranyalapú korona megteremtése. Első miniszterelnöksége idején (1892–1895) vezették be a polgári anyakönyvezést (egyházpolitikai küzdelmek). Másodszor a koalíciós kormány élén miniszterelnök (1906–1910), majd Tisza István lemondása után harmadszor is a kormány vezetője (1917. augusztus–1918. október 30.).

[7] Lovászy Márton (1867–1927): újságíró és függetlenségi politikus. 1918 októberében a Nemzeti Tanács egyik vezetője, majd rövid ideig a Károlyi-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere. 1919-ben a Friedrich-kormány külügyminisztere, de a fehérterrort ellenezve még ebben az évben Jugoszláviába, majd Ausztriába emigrált.

[8] Wlassics Gyula, báró (1852–1937): jogtudós, politikus. 1918-ban a főrendiház elnöke, s szerepe volt IV. Károly lemondatásában. 1927–1935 között az országgyűlés felsőházának elnöke.

Ráadásul a szövetséges katonai misszió vezetője, Vix alezredes elrendelte, hogy vonjuk vissza csapatainkat arról a vonalról, amelynek a fegyverszüneti feltételek értelmében magyar közigazgatás alatt kellett maradnia. Amikor arra kértük az alezredest, tájékoztassa a határainkon történtekről az illetékes párizsi hatóságokat, ő azt felelte, hogy mivel szomszédaink indítékait nem ismeri, nem tesz jelentést feljebbvalóinak. Kormányzásunk öt hónapja alatt ez újra meg újra megismétlődött, és mindig azt a magyarázatot kaptuk, hogy a frontvonal megváltoztatásának csak katonai, stratégiai okai vannak. Ámde huszonnégy órával később ezek a „stratégiai" pontok már politikailag, gazdaságilag és közigazgatásilag is a románok vagy a csehek kezébe kerültek, és rövid időn belül az ország területének háromötöde került idegen kézbe.

Forrás: idézett mű, 156.

1. **Milyen lépésekben veszítette el területének jelentős részét az ország? Miért tartotta ezt felháborítóan igazságtalannak Károlyi?**
2. **Milyen szerepet játszott ebben az időszakban Vix alezredes? Nézz utána, mivel magyarázható, hogy egy viszonylag alacsony rangú francia tiszt ekkora szerephez jutott hazánk sorsának alakulásában!**

c) A FÖLDREFORM

A földreform kérdésében a koalíciós kormányon belül hónapokon át ellentétek mutatkoztak, csak 1919. február elején jutottunk megegyezésre. [...] A szociáldemokraták azonban, akiknek a parasztság körében nem voltak híveik, időt akartak nyerni, hogy kiépíthessék saját mezőgazdasági szervezeteiket, és ezért szabotálták a reformot. Elméletileg igazuk volt, hiszen a birtokos parasztság konzervatív elem, nem törődik az ország egészének sorsával, csakis a magáéval. Komoly befolyása volt a parasztságra a római katolikus egyháznak is. A földreform elhalasztása gyakorlatilag mégis azt jelentette, hogy ellenségeink időt nyertek, és ellenünk fordíthatták a csalódott parasztságot. [...]

Szakadt az eső azon a februári végi napon, amikor birtokaimat felosztottam. A távoli falvakból is összegyűlt parasztok nagy esernyők alatt álltak ott, mélyen barázdált arcukból a meglepetés, a csodálat és a gyanakvás valami leírhatatlan keveréke sugárzott felém. Nem tudták elhinni, hogy álmuk végül mégis valósággá válik. Annyiszor becsapták , bolonddá tették már őket! Nagy kő esett le a szívemről, mert mindig bűntudatot éreztem gazdagságom miatt: ifjúkoromban öntudatlanul, később már tudatosan. A kápolnai földbe, amely évszázadokon át családom birtoka volt, karót vertem arra a helyre, ahol a földet igénylő agrárproletárok listáján szereplő első ember parcellája kezdődött. Elégedett voltam. A dolgok rendje helyreállt.

Forrás: idézett mű, 158–159.

1. **Miért a földkérdést tartotta Károlyi 1918–1919 legnagyobb jelentőségű problémájának?**
2. **Vitassátok meg, helytálló-e Károlyi birtokos parasztságról formált véleménye!**
3. **Károlyi szemléletesen írja le a parasztok viselkedését. Milyen történelmi tapasztalatok tükröződnek e leírásban? Lehet-e következtetni a jövőre is a leírásból?**
4. **Milyen eszme fedezhető fel e megállapítás mögött: „a dolgok rendje helyreállt"?**

7. Az 1918. évi I. néptörvény

AZ 1918. ÉVI I. NÉPTÖRVÉNY

1. § Nemzetgyűlési választójoga van minden férfinak, aki életének 21. évét betöltötte, és legalább 6 év óta magyar állampolgár. Nemzetgyűlési választójoga van minden nőnek, aki életének 24. évét betöltötte, és legalább 6 éve magyar állampolgár, és bármely hazai élőnyelven írni-olvasni tud.

2. § A nemzetgyűlés tagjává választható az, akinek a választás időpontjában választójoga van, ha életének 24. évét betöltötte. [...]

5. § Választójogot csak az gyakorolhat, aki a választók névjegyzékébe fel van véve.

6. § A választás községenként (szavazókörönként) közvetlen, titkos szavazással történik.

Forrás: 1918. évi törvénycikkek és néptörvények, Budapest, 1919. 201–203.

1. **Milyen szellemiséget képvisel a fenti törvény? Hasonlítsd össze a mai magyar választójogi törvénynyel!**
2. **Nézz utána, hogy milyen volt a választójogi törvény 1848-ban, 1868-ban és 1913-ban, majd hasonlítsd össze őket az 1918. évi törvénnyel!**
3. **Keress adatokat az előző kérdésben szereplő évek választóinak számáról, illetve az ország összlakosságáról, és készíts oszlopdiagramot az adatok segítségével!**

8. A földtörvény (az 1919:XVIII. néptörvény) kiskátéja

Kérdés: Mennyi földnélküli nép van Magyarországon? [...]

Felelet: Tízévenként népszámlálást tartottak nálunk is, mint Európa minden művelt államában. Ennek az adataiból meg lehet állapítani a következőket: [...] felnőtt kereső férfi van az ország földmívesei között 3 733 600. [...] Ebből a három és félmillióból 1439 férfi nagybirtokos. Ezeknek a kezében van tizenhárommillió-hatszázhetvennyolcezer és tíz katasztrális hold föld. [...] Ellenben a három és félmillió közt van 1 477 593 férfi, akinek a tulajdonában nincs egy talpalatnyi föld sem. [...] Magyarország kihasznált termőterülete 36 693 300 katasztrális hold. [...]

Kérdés: Mit jelent a törvény szerint a kisajátítási jog?

Felelet: Azt jelenti, hogy az állam ezennel elvette az összes nagybirtokosnak az ötszáz holdon felül való részét. [...] Ahol a község szükséglete kívánja, kétszáz holdon felül is el lehessen osztani a földet. [...] Egyházi birtok egyáltalán

nem is maradhat nagyobb kétszáz holdnál. [...] Ahol lakásszükség kielégítésére kell, ott még a kétszáz holdas birtokot is szabad megosztani. [...]

Kérdés: Milyen birtokok lesznek ezentúl a régi nagybirtokok helyén?

Felelet: Családi kisbirtokok. [...] A törvény szerint egy ilyen családi kisbirtok öt holdnál kisebb és húsz holdnál nagyobb nem lehet.

Forrás: Móricz Zsigmond: Új világot teremtsünk. (Gyűjtemény 1918–1919-es írásaiból.) Szerk.: Durkó Mátyás. Budapest, 1953. 112–124.

1. Milyen műfajban írta Móricz a fenti forrást? Mely korban volt „divatos" ez a műfaj? Véleményed szerint miért ezt a műfajt választotta az író?
2. Foglald táblázatba a forrásban található adatokat, és számítsd ki, hogy átlagosan hány hold földdel rendelkeztek a földművesek közül azok, akik nem voltak nagybirtokosok!

9. *Részletek a Tanácsköztársaság rendeleteiből*

Statárium
A Forradalmi kormányzótanács I. sz. rendelete

1. § Mindenki, aki a Tanácsköztársaság parancsainak fegyveresen ellenszegül, vagy a Tanácsköztársaság ellen fölkelést szít, halállal büntetendő.

2. § Mindenki, aki rabol vagy fosztogat, halállal büntetendő.

3. § A bűnösök fölött forradalmi törvényszék ítél.

A Forradalmi Kormányzótanács

Forrás: A Forradalmi Kormányzótanács és a népbiztosságok rendeletei, 1919. március 21.– április 9. Szerk.: Pongrácz Jenő Budapest, 1919. 13. (A továbbiakban: Pongrácz.)

Hústalan hét elrendelése
Az Országos Közélelmezési Hivatalvezető népbiztos
1. Ké. N- számú rendelete

1919. március hó 27-étől április 2-áig terjedő időben friss marhahúst és friss sertéshúst árusítani és fogyasztani tilos. [...]

A jelen rendelet valamely rendelkezésének megszegése vagy kihágása egy évig terjedő fogházzal és 50 000 koronáig terjedhető pénzbírsággal sújttatik. [...]

Budapest, 1919. évi március hó 24-én.

Forrás: Pongrácz, 91.

A Vörös Hadsereg megalakításáról
A forradalmi Kormányzótanács XXIII. K. T. E. sz. rendelete

1. § A Forradalmi Kormányzótanács elrendeli a Magyarországi Tanácsköztársaság forradalmi fegyelmen alapuló új proletár hadseregének alakítását a következő alapokon:

A hadsereg neve: „Vörös Hadsereg". A Vörös Hadsereg elsősorban a szervezett munkásságból toborzott és a jelenleg fegyverben álló proletárkatonákból áll. A hadseregbe való belépésre jogosít a csapattestek bizalmi testületének vagy a Magyarországi Szocialista Pártnak, vagy a szakszervezeteknek vagy pedig a munkás- katona- és földmívesszegények tanácsának ajánlata.

2. § A Vörös Hadsereg katonái teljes ellátást, ruházatot, felszerelést és havi négyszázötven korona fizetést kapnak. A Vörös Hadseregben szolgáló katonák hozzátartozóiról gondoskodás történik. [...] A családos katonák félévenként 300 (háromszáz) korona lakbérben részesülnek.

3. § A Vörös Hadsereg legfőbb irányítója a Forradalmi Kormányzótanács. A hadsereg közvetlen irányítását és szervezését a hadügyi népbiztosság végzi.

5. § A Vörös Hadsereg a proletárság osztályhadserege. Minden katonának egyenlő kötelessége a forradalmi proletárság érdekeinek védelme minden külső és belső ellenség ellen, harc a világproletárság felszabadításáért.

A Vörös Hadseregben nem lehetnek osztálykülönbségek, semmiféle rendfokozatot és rangjelzést nem ismer, csak parancsnokai és katonái vannak.

6. § A parancsnokokat századparancsnoktól felfelé a hadügyi népbiztos nevezi ki. Minden szakasz bizalmi férfit választ, aki egyben a szakasz parancsnoka. Minden raj rajvezetőt választ. [...]

9. § Minden csapattesthez, illetve önálló osztaghoz a Magyarországi Szocialista Párt előterjesztésére a hadügyi népbiztosság politikai megbízottat rendel ki.

Forrás: A magyar Vörös Hadsereg 1919. Válogatott dokumentumok. Budapest, 1959. 81–84.

A Vörös Őrség felállításáról
A belügyi népbiztos 1. B. N. sz. rendelete

1. § A Magyar Tanácsköztársaság belső rendjének megalapozása és fenntartása a Vörös Őrség feladata.

A Vörös Őrség egyben a Vörös Hadseregnek kiegészítő részét képezi, és tagjai bármikor hadiszolgálatra rendelhetők, illetve a Vörös Hadseregbe áthelyezhetők.

Az őrszemélyzet azon tagjai, akik még harctéren nem voltak és arcvonali szolgálatra alkalmasak, elsősorban hadiszolgálatra osztatnak be.

A Vörös Őrség felállításával egyidejűen az összes rendőri vonatkozással bíró karhatalmi alakulatok megszűnnek.

2. § A Vörös Őrség közvetlenül a belügyi népbiztos alá van rendelve. [...]

4. § A Vörös Őrség parancsnokait és egyéb alkalmazottait az őrszemélyzeten kívül a belügyi népbiztos nevezi ki.

A Vörös Őrség őrszemélyzetének tagjait a belügyi népbiztos által kijelölt bizottság veszi fel. Minden raj és szakasz maga választja parancsnokait.[...]

7. § Ellenforradalmi és politikai üzelmek meggátlására a Vörös Őrség központi osztályában központi nyomozó szervezet állíttatik fel, politikailag megbízható szervezett munkásokból. Országos jelentőséggel bíró bűnesetek sikeres felderítése végett bűnügyi nyomozószervezet állíttatik fel.

8. § A Vörös Őrség őrszemélyzetének javadalmazása a Vörös Hadseregével azonos. [...]

9. § A jelenlegi karhatalmi alakulatok egész személyzete rendelkezési állományba[9] helyeztetik [...]. A szükséges létszám toborzás útján lehetően a szervezett munkásság köréből biztosítandó, akiknél a testi alkalmasságon kívül főleg a rátermettség irányadó.

Budapest, 1919. március 26.

Forrás: Pongrácz, 37-39.

Az ipari, bánya- és közlekedési üzemek köztulajdonba vétele
A Forradalmi Kormányzótanács IX. sz. rendelete

1. § A Tanácsköztársaság feladatának tekinti, hogy a termelőeszközöket a dolgozók társadalmának tulajdonába vegye át, a termelést szervezze és fokozza.

Ezért a Tanácsköztársaság a kisipar kereteit meghaladó ipari, bánya- és közlekedési üzemeket köztulajdonba veszi, azokat egy csapásra az egész proletáriátus vezetése és az illető üzem munkásságának ellenőrzése alá helyezi.

Ezért mindazokat az ipari, bánya- és közlekedési üzemeket, amelyek munkáslétszáma 1919. március hó 22-én a húszat meghaladta, társadalmi vezetés és munkásellenőrzés alá veszi.

2. § A köztulajdonba átvett üzemeket a Tanácsköztársaság szociális termelési népbiztossága által kinevezett termelési biztosok vezetik. [...]

3. § A megjelölt üzemekben a munkások munkástanácsot választanak. [...]

6. § Ha az ellenőrző munkástanács és a termelési biztos között valamely kérdésben nézeteltérés merül fel, akkor a munkástanácsnak nincs joga önhatalmúlag eljárni, hanem panasszal fordulhat a szociális termelési népbiztossághoz, amely a panaszt sürgősen megvizsgálja és haladéktalanul dönt. Döntése kötelező. [...]

Forrás: Pongrácz, 18.

[9] rendelkezési állomány: a Tanácsköztársaság által létrehozott rendeletek szerint a rendfenntartó szolgálat teljesítésére kötelezett rendőri, csendőri stb. állomány. Ebben az esetben a Vörös Őrség állományára értendő.

A földbirtokok szocializálása
A Forradalmi Kormányzótanács XXXVIII. sz. rendelete

1. § Magyarország földje a dolgozók társadalmáé. Aki nem dolgozik, annak tulajdonában föld nem maradhat.

2. § Minden közép- és nagybirtok minden tartozékával, élő és holt felszerelésével, valamint mezőgazdasági ipari üzemeivel együtt minden megváltás nélkül a proletár állam tulajdonába megy át.

3. § A kis- és törpebirtok a hozzátartozó házzal és melléképületekkel együtt továbbra is megmarad az eddigi magántulajdonban. Hogy mely birtoktestek minősítendők kis – vagy középbirtoknak, azt a helyi viszonyok figyelembevételével mindenkor a földművelésügyi népbiztosság határozza meg.

4. § Sem a köztulajdonba átvett földbirtokok, sem azoknak felszerelése egyesek vagy csoportok között nem oszthatók fel.

5. § A köztulajdonba átvett földbirtokok szövetkezeti kezelésre a földet mívelő mezőgazdasági proletárságnak adatnak át. Ily termelő szövetkezetnek tagja lehet minden 16 éven felüli férfi és nő, aki a termelésben megfelelő számú munkanappal részt vesz. A jövedelemben mindenki a végzett munka arányában részesedik. [...]

Budapest, 1919. április 3.

A Forradalmi Kormányzótanács

Forrás: Pongrácz, 56.

1. Mit jelent a statárium szó? Milyen esetekben vezeti be az állam? Milyen szabályok érvényesek statárium idején? Miért tartották szükségesnek bevezetni a Tanácsköztársaság alatt?
2. Nézz utána, hogy az első világháború alatt volt-e hasonló rendelkezés a húsfogyasztás korlátozásáról!
3. Mi volt a különbség az addigi hadsereg és a Vörös Hadsereg összetétele között? Miért fontos a haderő társadalmi összetétele? Bizonyítsd a forrás alapján, hogy a Vörös Hadsereg osztályhadsereg volt (célok, felépítés)!
4. Készíts rövid összegzést a Tanácsköztársaság hadseregéről (szervezői, vezetői, létszáma, sikerei stb.)!
5. Milyen kapcsolatot alakítottak ki a Vörös Hadsereg és a Vörös Őrség között? Főként mely rétegekből kívánták felállítani? Mely szerv alá tartozott? Hogyan szerveződött a Vörös Őrség?
6. Mely szervezetek helyébe lépett a Vörös Őrség?
7. Mit jelent a szocializáció szó? A gazdaság mely szektorait érintette? Mekkora üzemeket szocializáltak? Mi volt a kommunisták célja ezzel? Milyen mértékben szólhattak bele a munkások az üzem irányításába?
8. Hogyan értelmezhető a földbirtokok szocializációjáról szóló rendelet alapján az a megállapítás, hogy „Magyarország földje a dolgozók társadalmáé"? Hogyan értelmezhető e rendelet 4. paragrafusa?

III. A két világháború közötti világ

1. Keynes[1]: A béke gazdasági következményei (1920)

Meg vagyok győződve, hogy a háborús költségeknek Németországtól való követelése, egyike a legoktalanabb politikai cselekedeteknek, melyekért államférfi valaha is felelős volt. Milyen más jövőnek nézett volna elébe Európa, ha akár Lloyd George, akár Wilson belátták volna, hogy a legkomolyabb problémák, melyekre figyelmüket fordítani kellene nem politikai vagy területi, hanem pénzügyi és gazdasági kérdések, és hogy a jövő veszélyei nem a határok és a hatalom, hanem az élelmiszer, a szén és a szállítás kérdéseiben rejlenek. [...] Minél jobban kiderült, hogy keveset lehet várni Németországtól, annál nagyobb szükség volt a hazafias telhetetlenségre és a szent egoizmusra, hogy elkaparinthassa a csontokat, a jogosult igényekre és nagyobb szükségre hivatkozó Franciaország, és az indokolt reményeket tápláló Belgium elől. [...]

Ha Európa ki akarja heverni a zavarokat, annyira rá van utalva Amerika nagylelkűségére, hogy magának is gyakorolnia kell ezt az erényt. Mi értelme van annak, hogy miután a szövetségesek előbb Németországot, azután egymást fosztották ki, az Egyesült Államokhoz forduljanak segítségért és megint kiszolgáltassák neki egész Európát? Ha az 1918. decemberi választásokat az okos nagylelkűség, és nem az esztelen kapzsiság jelszavával küzdötték volna végig, Európa pénzügyi kilátásai ma sokkal kedvezőbbek volnának. [...]

Forrás: John Maynard Keynes: A béke gazdasági következményei. Budapest, 1920. 101–102.

1. **Milyen háborús jóvátételi terheket szabtak ki Németországra az első világháború győztesei?**
2. **Miért állítja Keynes, hogy a vesztesekre kirótt háborús jóvátétel a győztesek számára is káros?**
3. **Hogyan látja a neves közgazdász korának hatalmi-gazdasági erőviszonyait?**
4. **Hogyan vélekedik a korszak politikusairól?**
5. **Keynes vagy a „béketeremtők" álláspontját igazolta az idő?**

[1] Keynes, John Mayard (1883–1946): brit közgazdász, a brit Pénzügyminisztérium tanácsadója. Fő műve, A foglalkoztatottság, kamat és pénz általános elmélete 1936-ban jelent meg. A válságokat az állami beavatkozás növelésével és a belső fogyasztás élénkítésével tartotta leküzdhetőnek.

2. Bevándorlók az Egyesült Államokban: Sacco és Vanzetti ügye (1920)

Amikor Vanzetti az ítélethirdetés napján utolsó alkalommal állt Thayer bíró előtt, szenvedélyes szavakkal szólt az őt mozgató legfontosabb elvekről, eszmékről.

„Nemcsak ártatlan vagyok ezekben a dolgokban, nemcsak nem követtem el egyetlen igazi bűncselekményt sem életemben – jóllehet, néhány bűnt elkövettem, de nem bűncselekményt –, hanem azért küzdöttem egész életemben, hogy kiküszöböljek minden bűncselekményt, s nemcsak olyanokat, amiket a hivatalos törvény és erkölcs előír és jóváhagy, hanem az ember ember általi kizsákmányolását és elnyomását is. És ha valami miatt önök pár perc múlva halálra ítélhetnek, akkor ennek ez az egyedüli oka és semmi más. [...] Nem kívánom egy kutyának vagy kígyónak sem, a világ legalacsonyabb rendű és legszerencsétlenebb teremtésének sem – nem kívánom egyikőjüknek sem, hogy átéljék azt, amit én szenvedtem olyan dolgokért, amelyekben bűnös vagyok; szenvedtem, mert olasz vagyok és valóban az vagyok; többet szenvedtem a családomért és szeretteimért, mint magamért; de annyira meg vagyok győződve igazamról, hogy ha kétszer is ki tudnának végezni, és ha mindkétszer újra tudnék születni, ugyanígy cselekedném, ahogy cselekedtem."

Forrás: James West Davidson–Mark Hamilton Lytle: A tények nyomában. A történelmi oknyomozás művészete. Budapest, 1995. 163.

1. **Ki volt Bartolomeo Vanzetti, akitől a fenti monológ származik?**
2. **Mikor, és miért tartóztatták le, illetve ítélték halálra őt és Nicola Saccót?**
3. **Hogyan értelmezte bíróság elé hurcolását Vanzetti az utolsó szó jogán? Mit tartott igazán nagy bűnnek?**
4. **Milyen két problémára világított rá ügyük?**
5. **Nézz utána, mi jellemezte az Egyesült Államok lakosságának nemzetiségi összetételét az 1920-as években!**

3. Az új gazdaságpolitika Szovjet-Oroszországban. Lev Trockij a NEP-ről (1920)

Az Urálból gazdasági megfigyelések óriási készletével tértem vissza, melyek egyetlen általános konklúzióban voltak egyszerűsíthetők: le kell mondani a hadikommunizmusról. A gyakorlati munka révén teljesen világos lett számomra, hogy a hadikommunizmus módszerei, amelyeket a polgárháborús körülmények összessége kényszerített ránk, kimerültek, és hogy a gazdaság talpra állítása érdekében, bármi áron is, de be kell vezetni az egyéni érdekeltséget, azaz kisebb-nagyobb mértékben vissza kell állítani a belső piacot. A Központi Bizottság elé terjesztettem egy tervezetet a kötelező beszolgáltatásnak terményadóval való felváltásáról és az árucsere bevezetéséről: „Az élelmiszernormák

alapján működő egyesítő rekvirálás, a kéz kezet mos elv a begyűjtésnél és az iparcikkek egyenlősítő elosztásának jelenlegi politikája a mezőgazdaság elsorvasztására, az ipari proletariátus szétforgácsolására irányul és azzal a veszélylyel fenyeget, hogy aláássa az ország gazdasági életét. [...] Fennáll a veszély, hogy az élelmiszertartalékok kiapadnak, s ezen nem segít a rekviráló apparátus semmiféle korszerűsítése – folytatódott a beadvány. – A gazdasági leépülés ilyen tendenciái ellen a következő módszerekkel vehető fel a harc:

1. a feleslegek beszolgáltatását fel kell váltani egy meghatározott százalékos elvonással (egyfajta progresszív természetbeni jövedelemadóval), annak szem előtt tartásával, hogy a nagyobb terület felszántása vagy a jobb művelés mégis haszonnal járjon;

2. nagyobb paritást kell biztosítani a parasztoknak szétosztott iparcikkek és az általuk beszolgáltatott gabona között, nemcsak járásonként és falvakként, hanem parasztportánként is."

A javaslatok, mint látható, roppant óvatosak voltak. Ne feledjük azonban, hogy eleinte az új gazdaságpolitikának a következő évben elfogadott alapelvei sem mentek ennél messzebb.

1920 elején Lenin határozottan szembeszállt a fenti javaslattal. A Központi Bizottság 11 szavazattal 4 ellenében el is utasította. A dolgok további menete nyilvánvalóvá tette, hogy a testület döntése elhibázott volt.

Forrás: Lev Trockij: Életem. Önéletrajzi vázlat. Budapest, 1989. 391–392. (A továbbiakban: Trockij.)

1. Ki volt Lev Trockij?
2. Milyen helyzetben volt a szovjet-orosz gazdaság 1919–1920-ban?
3. Miért javasolt változásokat Trockij?
4. Miért nevezte önmaga is óvatosnak változtatási javaslatait?
5. Mikor került sor tényleges gazdaságpolitikai váltásra?
6. Mutasd be az új gazdaságpolitikát!
7. A bolsevik hatalomgyakorlás milyen módszeréről árulkodik a forrás?
8. Hogyan érződik az önéletrajzrészletből Trockij személyes érintettsége?

4. Védelmi szövetségi szerződés a Román Királyság és a Csehszlovák Köztársaság között (Bukarest, 1921. április 23.)

A Csehszlovák Köztársaság elnöke és Őfelsége, Románia királya megállapodtak abban, hogy védelmi szerződést kötnek. Evégből meghatalmazottaikat kinevezték, [...] akik jó és kellő alakban talált meghatalmazásuk közlése után az alábbi cikkekben állapodtak meg:

1. cikk. Abban az esetben, ha a Magas Szerződő Felek egyikét Magyarország részéről nem provokált támadás érné, a másik fél kötelezi magát, hogy a jelen Szerződés 2. cikkében foglalt megállapodás által meghatározott módon a megtámadott fél védelmére kel.

2. cikk. A Csehszlovák Köztársaságnak és a Román Királyságnak illetékes szakszervei a jelen Szerződés végrehajtásához szükséges rendelkezéseket közös egyetértéssel fogják megkötendő katonai egyezményben meghatározni.

3. cikk. Egyik Magas Szerződő Fél sem köthet szövetséget szövetséges harmadik hatalommal anélkül, hogy erről a másik felet előzetesen ne tájékoztatta volna.

4. cikk. Avégből, hogy békés erőfeszítéseiket egymással összhangba hozzák, a két kormány kötelezi magát, hogy a Magyarországgal fennálló kapcsolataikat érintő külpolitikai kérdésekben egyetértően fog eljárni.

5. cikk. A jelen Szerződés a megerősítő okiratok kicserélésének napjától számított két évig marad érvényben. [...]

6. cikk. A jelen Szerződést a Nemzetek Szövetségével közölni kell. (Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya.)

Kelt Bukarestben, 1921. április 23. napján, két példányban.

Forrás: Halmosy, 155–156.

1. Milyen nemzetközi dokumentumok rendelkeztek Csehszlovákia és Románia területéről és lakosságáról az első világháború után?
2. Miben állapodtak meg a fenti szerződésben a szerződő felek?
3. Támadó, vagy védelmi jellegű szövetségről van szó? Állításodra keress bizonyítékokat a szövegben!
4. Milyen szövetség létrejöttének egyik állomása a fenti szerződés? Milyen konkrét események ösztönözték e szövetség létrejöttét?
5. A szerződés mely kitételei biztosították a két állam hatékony együttműködését? Mely kitételek rontották e hatékonyságot?
6. Milyen hatást gyakorolt a kisantant létezése Magyarország külpolitikájára és belpolitikai életére? Írj erről rövid esszét!

5. Gandhi: A khádi[2] születése

Azt a célt tűztük ki magunk elé, hogy csak magunk szőtte anyagokba öltözünk. Ezért eleve elvetettük a gyári textíliákat, és elhatároztuk, hogy az ásram[3] valamennyi tagja indiai fonalból készült, kézi szövésű anyagokban fog járni. E gyakorlat meghonosításával új világ tárult föl előttünk. Közvetlenül megismerkedhettünk a szövőmunkások életkörülményeivel, termelésük méretével, láttuk, hogy milyen nehezen jutnak fonalhoz, hogy csapják be őket, és végül, hogy adósodnak el mindjobban. Nem tudtuk mindjárt magunk előállítani a teljes szövetmennyiséget, amire szükségünk volt. Kézi szövőszéken dolgozó takácsoktól szereztük be, ami hiányzott. Csakhogy nem volt könnyű indiai gyárban font fonalból készített szövetet találnunk, akár kereskedőkhöz, akár magukhoz a takácsokhoz fordultunk. A finom szövet mindig idegen fonalból készült, mert

[2] khádi: kézzel szőtt durva kelme.
[3] ásram: a hinduizmusban a négy lelki tartózkodási hely, illetve életszakasz egyike, amelyen a „kétszer született" hindu ideális körülmények között keresztülhalad.

az indiai üzemek nem fontak finom fonalat. Jó minőségű fonalat ma is csak kis mennyiségben fonnak, igazán finomat pedig egyáltalán nem. Csak nagy nehezen sikerült végül néhány takácsot találnunk, akik hajlandók voltak *szvadésifonalból*[4] szőni nekünk, de ők is csak azzal a kikötéssel, hogy a teljes készletüket átvesszük. Indiai fonalból szőtt szövetekben kezdtünk járni, és barátainkat is rábeszélvén ugyanerre, az indiai fonodák önkéntes ügynökeivé váltunk. Sorjában kapcsolatba kerültünk az üzemekkel, s valamelyest megismerkedtünk a működésükkel és a gondjaikkal is. Láttuk, hogy szeretnék mind nagyobb részben megszőni is a maguk fonta fonalat, és a kéziszövő-munkásokkal csak kényszerűségből és csak ideiglenesen működnek együtt. Alig vártuk már, hogy mi is meg tudjuk fonni a magunk fonalát. Tisztán láttuk, hogy amíg ez meg nem lesz, addig változatlanul függeni fogunk a fonodáktól. Úgy éreztük, nem teszünk szolgálatot hazánknak, ha továbbra is az indiai fonodák ügynökei leszünk.

Forrás: Gandhi, M. H.: Önéletrajz, avagy az igazsággal való próbálkozásaim története. Budapest, 1987. 523–524.

1. Mely ország gyarmata volt India, és mióta?
2. Milyen szerepet játszott a fonó- és szövőipar India és a gyarmattartó állam kapcsolatában?
3. Mikor kezdődött az indiaiak szervezett küzdelme a gyarmati uralom ellen?
4. Mely pártok vezették ezt a küzdelmet? Melyik párt vezető alakja lett Gandhi?
5. Hogy nevezzük azt a politikát, amelynek az egyéni khádi-készítés is része volt?
6. Miért volt nehéz következetesen megvalósítani e politikát? Milyen gazdasági ellentétekről tudósít a forrás?
7. Mikor jellemezték hasonló akciók Gandhi politikáját?

6. Antonio Gramsci[5]: Szocialisták és fasiszták (1921. június 21.)

A fasizmus politikai helyzetét az alábbi alapvető körülmények határozzák meg:

1. A fasiszták harci tevékenységük hat hónapja alatt számos, igen súlyos bűncselekményt követtek el, amelyek csak addig maradnak büntetlenül, amíg a fasiszta szervezet erős és félelmet tud kelteni.

2. A fasiszták csak azért tudtak tevékenykedni, mert az állami hivatalnokok tízezrei, különösen a közbiztonsági testületek (a rendőrség, a csendőrség, a királyi gárda) és a bíróságok alkalmazottai morálisan és gyakorlatilag bűntársaik lettek. Ezek a hivatalnokok tudják, hogy büntetlenségük és karrierjük közvetlenül a fasiszta szervezet sorsától függ, s ezért a fasizmus bármely olyan kísérletét, amelynek célja a fasizmus politikai hatalmának megszilárdítása, támogatják, mert ez teljes egészében megfelel érdekeiknek.

3. A fasiszták Olaszország egész területén olyan mennyiségű fegyver- és lőszerraktárakkal rendelkeznek, hogy az elegendő lenne legalább egy félmilliós hadsereg felfegyverzésére.

4. A fasiszták katonai típusú hierarchikus rendszert szerveztek, amelynek természetes és organikus irányítója a vezérkar.

A valós tényeken alapuló köznapi logikából következik, hogy a fasiszták természetesen semmiképpen sem akarnak börtönbe kerülni, ellenkezőleg, arra törekszenek, hogy felhasználják erejüket, minden rendelkezésre álló erőt arra, hogy büntetlenek maradjanak, és elérjék minden mozgalom végső célját: a politikai hatalom birtoklását.

Vajon mit szándékoznak tenni a szocialisták és az Általános Munkásszövetség vezetői azért, hogy az olasz nép ne kerüljön a vezérkar, a nagybirtokosok és a bankárok rabigája alá? Vajon kidolgoztak-e valamilyen tervet? Vagy van valamilyen programjuk? Nem valószínű. Lehetséges, hogy a szocialisták és az Általános Munkásszövetség vezetői kidolgoztak valamilyen „illegális" tervet? Ez hatástalan lenne, mert csak a néptömegek felkelése hiúsíthatja meg a reakciós államcsínyt, az illegálisan előkészített felkelésnek szüksége van legális, nyílt propagandára is, amely felkészíti az emberek tudatát, irányítja és tájékoztatja őket.

A szocialisták sohasem foglalkoztak komolyan egy államcsíny lehetőségével, s azzal sem, hogy milyen eszközök kellenek ahhoz, hogy megvédjék magukat vagy támadásba menjenek át. A szocialisták, akik hozzászoktak ahhoz, hogy néhány pszeudo-marxista formulát ostobán szajkózzanak, tagadják a „voluntarista", a „csodaváró" és ehhez hasonló forradalmat. De hogyan kellene viselkednie a szocialista pártnak, ha a „marxista" skrupulusokat nélkülöző reakciósok akarata *kényszerítené* a proletariátust a felkelésre? A győzelmet ellenállás nélkül átengedné a reakciónak? És ha az ellenállás győzelmet aratna, ha a felkelt és felfegyverzett polgárok levernék a reakciót? Milyen parancsot adna a szocialista párt? Letenni a fegyvert vagy folytatni a harcot a végsőkig? Úgy véljük, hogy az adott pillanatban ezek a kérdések egyáltalán nem akadémikusak vagy elvontak. Persze előfordulhat, hogy a fasiszták, akik szintén olaszok, és akikben megvan az olasz kispolgárság minden határozatlansága és jellemgyengesége, megismétlik azt a taktikát, melyet a szocialisták alkalmaztak a gyárak elfoglalásakor: félreállnak és azokat a cinkosaikat, akik bűncselekményeket követtek el, valamint tettestársaikat, átadják a törvényességet visszaállítani hivatott kormány büntetőszerveinek. Persze ez is előfordulhat, de rossz taktika az ellenfél hibáira alapozni, az ellenfelet tehetségtelennek és ostobának vélni. Akinek ereje van, éljen vele. Akit azonban a börtönbe jutás veszélye fenyeget, mindent megtesz azért, hogy megőrizze szabadságát. A fasiszták, vagyis a vezérkar, a nagybirtokosok és a bankárok államcsínyének a veszélye a mostani törvényhozási ciklus óta fenyegeti a parlamentet. A kommunista párt irányvonala: kiadni a felkelés jelszavát, elvezetni a felfegyverzett népet abba a szabadságba,

[4] szvadési: az indiai függetlenségi gondolat korai megfogalmazása.

[5] Gramsci, Antonio (1891–1937): olasz kommunista politikus, a nemzetközi munkásmozgalom jelentős elméleti szaktekintélye. Részt vett az olasz kommunista párt, majd a Kommunista Internacionálé (Komintern) megalapításában. 1924-től az olasz kommunista párt főtitkára. 1926-ban letartóztatták, 1928-ban 20 évi börtönre ítélték. Börtönben szerzett betegségében halt meg.

amelyet majd a munkásállam szavatol. És ugyan mi a szocialista párt jelszava? Hogyan bízhatnak a tömegek még abban a pártban, amely egész politikai tevékenységét nyöszörgésekre korlátozza és szerinte csak az a feladata, hogy képviselői a parlamentben „gyönyörű" beszédeket mondhassanak?

Forrás: Antonio Gramsci: Szocialisták és fasiszták. In: Politikai írások (1919–1926). Budapest, 1985. 186–188.

1. Milyen helyzetben volt a munkásmozgalom Nyugat-Európában az első világháborút követő években?
2. Honnét ered a fasizmus elnevezés, s miért Olaszországban vált elsőként számottevő erővé e mozgalom?
3. Gramsci szerint miben rejlett a fasiszták ereje?
4. Milyen okokkal magyarázza Gramsci a fasiszták agresszivitását?
5. Hogyan értékeli Gramsci a parlamentarizmuson kívüli, esetleg erőszakos módszereket egy politikai párt fellépésében?
6. Hogyan ítéli meg a parlamentáris módszereket a fasiszták elleni fellépés eredményessége szempontjából?
7. Miért áll élesen szemben Gramsci a szocialistákkal?

7. *A rapallói szerződés (Rapallo, 1922. április 16.)*

A német kormány, dr. Walter Rathenau[6] birodalmi miniszter által képviselve és az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság kormánya Csicserin népbiztos által képviselve a következő rendelkezésekben állapodtak meg:

1. cikk. A két kormány egyetért abban, hogy a Német Birodalom és az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság között fennálló, a Németország és Oroszország közötti hadiállapot idejéből származó kérdésekkel kapcsolatos nézeteltéréseket a következő alapon fogják rendezni:

a) A Német Birodalom és az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság kölcsönösen lemondanak háborús kiadásaiknak, valamint a háborús károknak, azaz azoknak a károknak megtérítéséről, amelyeket maguk és állampolgáraik a háború által érintett területeken katonai intézkedések következtében, ideértve az ellenséges országokban végrehajtott összes rekvirálásokat is, elszenvedtek. [...]

b) A hadiállapot által érintett közjogi és magánjogi jogviszonyokat, ideértve a másik fél hatalmába került kereskedelmi hajók sorsának kérdését is, a viszonosság elve alapján fogják szabályozni.

c) Németország és Oroszország kölcsönösen lemondanak a hadifoglyok ellátására fordított kiadásaik megtérítéséről. [...]

[6] Rathenau, Walter (1867–1922): német liberális politikus. Német külügyminiszterként 1922-ben Rapallóban egyezményt kötött a Szovjetunióval, s ezzel segítette, hogy Németország kilépjen az első világháborút követő diplomáciai elszigeteltségből. Emiatt német nacionalisták egy csoportja még ez évben meggyilkolta.

3. cikk. A Német Birodalom és az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság között a diplomáciai és konzuli kapcsolatokat azonnal ismét felveszik. [...]

4. cikk. A két kormány továbbá egyetért abban is, hogy az egyik fél állampolgárainak a másik fél területén élvezett általános jogi helyzetére, valamint a kétoldalú kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok általános szabályozására vonatkozóan a legnagyobb kedvezmény elve érvényesüljön. [...]

5. cikk. A két kormány jóakaratúan kölcsönösen tekintettel lesz a két ország gazdasági szükségleteire. E kérdésnek nemzetközi síkon történő alapvető rendezéséről egymással előzetes eszmecserét fognak folytatni. A német kormány kifejezi készségét arra, hogy a vele legutóbb kötött és magáncégek részéről kezdeményezett megállapodásokat a lehetőség szerint támogatja, és megvalósításukat elősegíti. [...]

Készült két eredeti példányban, Rapallóban, 1922. április 16. napján.

Forrás: Halmosy, 210–211.

1. Hol található Rapalló, és milyen esemény adott alkalmat a nevezett két ország külügyi képviselőjének találkozására?
2. Milyen fontos kérdéseket érintett a szerződés? Melyek a legfontosabb pontjai?
3. Miért volt szüksége az egykori ellenségeknek a megállapodás megkötésére?
4. Válaszd ki a szerződésből azokat a részleteket, amelyek eltérnek az első világháborút lezáró Párizs környéki békék szellemétől!

8. *Sztálin diktatúrájának kiépülése. Trockij a sztálini frakcióról*

A párt lenini szárnya az 1923-as év, azaz a német forradalom példátlan bukása óta tűri e csapásokat. E csapások egyre növekvő erejével párhuzamosan a nemzetközi és a szovjet proletariátus sorozatos vereségeket szenvedett el az opportunista vezetés eredményeképpen.

Az elméleti megfontolás és a politikai gyakorlat arról tanúskodik, hogy a történelmi lanyhulás, visszaesés, azaz a reakció időszaka nem csupán polgári forradalom, de proletárforradalom után is beállhat. Immáron hat éve élünk a Szovjetunióban olyan körülmények között, amikor fokozódik az Október elleni reakció, s folytatódik a thermidori fordulathoz vezető út megtisztítása. A párton belül ez a reakciós tendencia a legszembetűnőbben a balszárny fékevesztett üldözésében és szervezeti megsemmisítésében csúcsosodik ki.

A nyílt thermidoriánusokkal szembeni legutóbbi kísérleteiben a sztálini frakció az ellenzék eszmerendszerének szilánkjaiból és forgácsaiból táplálkozik. Alkotóereje kimerült. A baloldallal folytatott harc minden stabilitásától megfosztja. Gyakorlati politikája rendezőtengely nélküli, hamis, ellentmondásos, megbízhatatlan. A jobboldali veszedelem elleni lármás kampány háromnegyed részben csupán külsődleges, és mindenekelőtt az a célja, hogy a leninista bolsevikok elleni irtóháborút elleplezze a tömegek előtt. A nemzetközi bur-

zsoázia és a mensevizmus egyformán megszenteli ezt a háborút: mindkét fél már régóta elismeri, hogy a „történelmi igazság" Sztálin oldalán áll.

A bürokráciához és a kispolgársághoz való alkalmazkodásnak ezen elvakult, gyáva és tehetségtelen politikája nélkül a dolgozó tömegek helyzete a diktatúra tizenkettedik évében összemérhetetlenül kedvezőbb lenne; a honvédelem összehasonlíthatatlanul erősebb és megbízhatóbb lehetne; a Komintern egészen más színvonalon állhatna, nem hátrálva lépésről lépésre az áruló és megvásárolható szociáldemokrácia előtt.

A pártapparátus reakciós erőinek kóros gyengesége, minden külsődleges hatalmassága mellett, abban rejlik, hogy nem tudja, mit művel. Ellenséges osztályok megrendelését teljesíti. Nem létezhet nagyobb történelmi átok egy frakció számára, amely a forradalomban született és éppen azt ássa alá. [...]

Sztálin szűk körű frakciója, azé a Sztáliné, akit Lenin végrendeletében már akkor „gorombának és nem lojálisnak" nevezett, amikor ezeknek a tulajdonságoknak még a századrésze sem fejlődött ki benne, ennek a Sztálinnak a frakciója egyre súlyosabb represszíókat készít az ellenzék számára, s a GPU[7] közreműködésével egyre-másra azon iparkodik, hogy a proletárdiktatúra ellenségeivel fenntartott „kapcsolatokat" varrjon az ellenzék nyakába. Szűk körben a mostani vezetők azt mondják, „ez a tömegeknek szól". Néha cinikusabban fogalmaznak: „ez az ostobáknak szól". [...] Erőszakot, veréseket, fizikai és lelki kínzásokat alkalmaznak a legjobb bolsevik munkásokkal szemben, amiért hívek voltak Október örökségéhez. Ilyenek azok az általános feltételek, amelyek, a GPU kollégiumának kifejezésével „nem akadályozzák" jelenleg az ellenzék és benne az én politikai tevékenységemet.

Ez az elhatározás [...] perspektivikusan már 1924-ben megvolt és most fokozatosan valósul meg, több lépcsőben, hogy suttyomban szoktassák hozzá az elnyomott és becsapott pártot a sztálini módszerekhez, amelyekben a goromba illojalitás mára bürokratikus becstelenségig fajult. [...]

Forrás: Trockij, 475–477.

1. Mi volt Trockij elkeseredésének személyes és közvetett oka?
2. Milyen történelmi folyamatként elemzi a sztálini tisztogatást?
3. Jobb- vagy baloldalról támadja Trockij Sztálint?
4. Milyen összefüggést lát Trockij a nemzetközi munkásmozgalom helyzete és a Szovjetunión belüli események között?
5. Kik voltak a thermidoriánusok eredetileg? És Trockij szerint a húszas évek Szovjetuniójában? Milyen kifejezéseket használ még Trockij politikai ellenfeleire?
6. Trockij szerint miért tudta Sztálin kiépíteni saját hatalmát?
7. Elemezd Sztálin diktatúrájának kiépülését, és értékeld a félreállítására tett kísérletet (1934)!
8. Mit tudsz a hadseregben végrehajtott tisztogatásokról és következményükről?

[7] GPU: a szovjet politikai titkosrendőrség nevének közkeletű rövidítése (az orosz elnevezés magyarul: Állami Politikai Igazgatás); 1922-től működött, 1934-ben a belügyi népbiztos alá rendelték, 1954-től a KGB vette át funkcióit.

9. A kultúra és az oktatás kommunista átformálása a Szovjetunióban. Alexandra Rachmanova: Házasság a vörös viharban (1923)

1923. szeptember 18.

Ma folyt le a nagy előadóteremben a rektorválasztás. A párt Saposnyikov medikust ajánlotta, aki ugyan nem fejezte még be egyetemi tanulmányait, de azért „magántanár" és „politikai" előadásokat tart. A választás cédulákkal történt. Kiderült, hogy a kommunista Saposnyikov csak tizenegy szavazatot kapott, ellenben Volkovra, az orvosi fakultás professzorára több mint száz szavazat esett.

A választási bizottság elnöke, a mi fakultásunk kommunista prodékánja, megállapította, hogy a szavazás eredménye szerint a helyzet még nem látszik tisztázottnak, s második szavazást indítványozott, amely majd megadja a végleges eredményt. Egyszerűség kedvéért – mondotta – nyíltan is lehetne szavazni. Beszélt még néhány percig Saposnyikov érdekében, aztán így szólt: „Indítványozom Saposnyikov magántanár megválasztását; aki nem egyezik bele, emelje föl a kezét!

Minthogy senki sem emelte föl a kezét, Saposnyikovot egyhangúan megválasztották az egyetemünk rektorává.

1923. szeptember 22.

Újra megváltoztatják a fakultásunk tantervét. A filozófia teljesen eltűnik, helyébe a materializmus története lép. Eltűnik a lélektan, s helyette egyszerűen kurzust tartanak a reflexekről. Az orosz irodalom történetéből a társadalmi struktúrák története lesz. Filozófiatanárunk előadás nélkül marad, mert a materializmust egy, a párttól kiküldött lektor fogja előadni. Ugyanígy jár a lélektan professzora, mert helyét egy orvos foglalja el. Az orosz irodalom szomorú maradványain három professzor kénytelen megosztozni.

Otmárnak kezébe került egy német újság, amelyben egy német tudósító, aki egy ideig Moszkvában tartózkodott, azt jelenti, hogy az egyetemeken rendben van minden, a professzorokat nyugton hagyják, terrorról szó sincs. Otmár felolvasta professzorainak ezt a tudósítást, s valamennyien felháborodtak ennek az úrnak tudatlanságán és szemtelenségén, aki olyan dolgokba üti az orrát, amelyekhez semmit sem ért, s aki mindenesetre azt írta le, amit szabadon elővezetett hivatalos tájékoztatók adtak elő neki. Minden rendben! A professzorokat nyugton hagyják! No igen, annyira nyugton hagyják, hogy egyáltalán nincs mit tenniük, s családjukkal együtt éhen halhatnak. S hogy lassankint teljesen megszüntetnek minden olyan tárgyat, amely az egyetemet föléje emeli a közönséges szakiskoláknak, az is rendben van? Ó, ezek az „előkelő külföldi látogatók!"

Eddig vad gyilkolás, lángoló tűzvész volt Oroszországban; ezt talán észrevették ott Nyugaton, s bizonyára tiltakoztak is a polgárháború borzalmai, vagy a Cseka embertelenségei ellen. Most azonban vaskövetkezetességgel, lassan ta-

possák szét az embereket, addig szorongatják őket, addig erőszakoskodnak velük, amíg ki nem vész belőlük minden, ami szabadságra és emberi méltóságra emlékeztet; most már nem a tűz pusztít, hanem lassan hal el minden a fagyos hidegben, és – minden rendben van!

1923. szeptember 23.

Ma délben a színházban vitát rendeztek az istentagadók. Meghívták minden vallási társaság papjait. Az istentagadók csúfosan szégyenben maradtak, mert a szónokaik hihetetlenül rosszul érveltek. A vita végén minden szónokot letartóztattak, aki a vallás mellett szólalt fel.

Forrás: Alexandra Rachmanova: Házasság a vörös viharban. Egy orosz diáklány naplója. Budapest, 1990. 209–211.

1. **Mit tudunk meg egy korabeli egyetem szervezeti felépítéséről? Sorold fel a forrás alapján az egyetemek fontos tisztségeit!**
2. **Foglald össze, hogyan vette át az egyetem irányítását fizikai és szellemi értelemben a kommunista párt!**
3. **A forrás mely részletei igazolják hogy a kommunisták a diktatórikus módszereket demokratikus formákba „csomagolták"?**
4. **Hogyan ítéli meg a napló szerzője a kommunista térnyerést a tudományos élet szempontjából?**
5. **Hogyan fogadta a külföldi közvélemény a Szovjetunió-beli változásokat? Miért tartja ezt felháborítónak a napló szerzője?**

10. Franz von Papen a weimari köztársaságról

1923 novemberében a Rentenmark[8] bevezetése és valutánk stabilizálása megmentette gazdaságunkat a végső összeomlástól. [...] Megvalósult a helyreállítás egy látszólagos foka, de a világgazdasági válság Németországot olyannyira megterhelve találta jóvátételi és adósságkötelezettségekkel, hogy ismét összeomlás fenyegetett. A külföldi hitelezők elveszítették hitelüket, Németország pedig pénzügyi jó hírét. Ma, egy még nagyobb szörnyűség után, sok német nem hajlandó megérteni azt a tényt, hogy egy legyőzött ország csak takarékossággal és olyan kiadási formák elkerülésével építheti fel adminisztrációját és gazdaságát, amelyek nem sértik a külvilágot.

Már egy nagyon korai szakaszban rájöttem, hogy a nemzeti és állami parlamentek reménytelenül képtelenek döntő lépések megtételére ezen súlyos társadalmi problémával kapcsolatban, bár egyikünknek sem volt sejtelme arról, hogy fogja ez azt a magot megtermékenyíteni, amelyet Hitler ültetett el. Ugyanakkor nagyon sok ember és egyre növekvő mértékben vált elégedetlenné a hagyományos pártok tehetetlenségével. A tekintély szilárd támasza nélkül Németország fokozatosan a mélybe süllyedt. Már 1923 szeptemberében is írtam egy röpiratot azzal a címmel, hogy „Diktatúra vagy parlament?". Azt állítottam, hogy Németország a totális összeomlás szélén van, és a megmentés nem fog eljönni mechanikus parlamenti módszerek vagy merev pártdoktrínák meddő összecsapása által. Olyan kormányt kívántam, amelyben független és felelős emberek ülnek, radikális és diktatórikus tendenciák nélkül, akik kihasználják az állam tekintélyének utolsó maradékait, hogy olyan megoldásokat javasoljanak, amelyek arra hivatottak, hogy megfeleljenek az idők szükséghelyzetének. Egy fiatal, főleg ismeretlen ember szavai azonban nem sokat nyomtak a latban. Hitler sokkal biztosabban tette le jövőjének alapkövét azzal, hogy Münchenben a Feldherrnhalléhoz[9] vonult két nagy háborús parancsnokunk egyikének – Ludendorff tábornoknak – visszatükröződő dicsfényében.

Mint minden forradalmi változás idején, a radikális pártok felszálló ágban voltak, és a marxizmus változatos formái vonzották a legnagyobb mértékű támogatást. Németország szerencséjére a szociáldemokraták között volt számos polgári gondolkodású vezető, mint Elbert és Noske, akik keményen ellenálltak a bolsevik viharnak. Államférfiúi magatartásuk ellenére, pártjuk programja még mindig magasztalta az osztályharcot és az egyházi befolyás elleni küzdelmet. A marxista közvélemény minden árnyalatából hallható volt a kiáltás a proletárdiktatúra után, csak éppen sokkal mérsékeltebb politikát valósítottak meg. Németország szociáldemokratáit mindig sokkal demokratikusabbnak tekintették nyugaton, mint valójában voltak. Ez nagyrészt annak a ténynek szólt, hogy Léon Blum[10] szocialistái Franciaországban sokkal toleránsabbak voltak magatartásukban, miközben az osztályharc és az antiklerikalizmus nem volt hivatalos dogmája a Munkáspárt politikájának Nagy-Britanniában, az amerikai Trade Unionisták pedig még mindig a hagyományos két párt egyikére szavaznak.

Az ellenzéki tábor a konzervatívokból és a liberálisokból állt, egyik sem volt különösen konstruktív a gondolkodásában, még a háború előtt sem. A weimari időszak alatt leginkább egy kimagasló vezető hiányzott közülük, széles látókörrel és haladó gondolatokkal. Hugenberg jó adminisztrátornak és tekintélyes pénzügyi szakértőnek bizonyult, de hiányzott belőle egy konzervatív vezető képessége. A legfőbb remény ezért a centrum pártjaiban nyugodott – az újonnan alakult Demokrata Pártban, a Centrumban és a Német Néppártban.

Hármójuk közül az első olyan siralmasan megbukott, hogy parlamenti csoportjuk 1931-re négy képviselőre zsugorodott, annak ellenére, hogy elvetette demokratikus jelzőjét, és felvette az Állampárt nevet. A csoport domináns tagja a Német Néppárt lett, nagyrészt Stresemann vezetése következtében, akinek si-

[8] Rentenmark: adómárka, átmeneti fizetőeszköz Németországban, melyet az 1923. október 13-i törvénnyel vezettek be a világháborút követő inflációban devalválódott pénz stabilizálására. 1 Rentenmark 1 billió papírmárkának felelt meg. 1924-ben a birodalmi márka (Reichsmark) váltotta fel.

[9] Feldherrnhalle: épület a müncheni Odeon téren, amely 1841 és 1844 között épült F. von Gärtner tervei alapján. 1923. november 11-én ez volt a célja annak a nemzeti-szocialista felvonulásnak, amellyel a Hitler-puccs kezdődött.

[10] Blum, Léon (1872–1950): francia szocialista politikus. Az előtörő szélsőjobboldallal szemben a népfrontpolitikát szorgalmazta. 1936–1937-ben, majd 1938-ban rövid ideig miniszterelnök.

került új formát és tartalmat adni Németország külpolitikájának a locarnói szerződéssel. Ő volt az egyetlen nagyformátumú államférfi, akit a Weimar-éra kitermelt. [...]

Forrás: Franz von Papen: Memoirs. London, 1952. 103–105. *Fordította:* Tar Attila Szilárd, 1999.

1. Németország történetének melyik korszakát nevezik weimari köztársaságnak, és miért?
2. Mutasd be a főbb német pártokat és erőviszonyaikat a weimari köztársaság idején tanulmányaid és a fenti forrás alapján!
3. Nézz utána a forrás által említett német politikusok (Friedrich Ebert, Gustav Noske, Alfred Hugenberg, Erich Ludendorff és Gustav Stresemann) életrajzának!
4. A szerző, Franz von Papen, német konzervatív politikus volt, aki 1932-ben kancellári, Hitler első kormányában alkancellári tisztet töltött be, később pedig törökországi nagykövet volt. Kiolvasható-e politikai meggyőződése a forrásból?
5. Milyen tényezőkben látja von Papen a weimari rendszer gyengeségét?
6. Milyen okokkal magyarázza von Papen Hitler és a nemzetiszocialisták politikai sikerét?

11. A LOCARNÓI KONFERENCIA ZÁRÓJEGYZŐKÖNYVE (1925. OKTÓBER 16.)

A német, belga, brit, francia, olasz, lengyel és csehszlovák kormányok képviselői, akik 1925. október 5-től 16-ig Locarnóban összeültek, hogy közös egyetértéssel keressék az eszközöket, amelyek megóvják népeiket a háború csapásaitól, és hogy az esetleg közöttük keletkező bármilyen természetű viszályok békés rendezéséről gondoskodjanak, jóváhagyták az őket érintő szerződések és egyezmények jelen konferencián kidolgozott tervezeteit, amelyek kölcsönösen az alábbiakra vonatkoznak:

Szerződés Németország, Belgium, Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország között (*A* melléklet). [...]

Az itt képviselt kormányok képviselői kifejezik abbeli szilárd meggyőződésüket, hogy ezen szerződések és egyezmények életbe lépése nagymértékben hozzá fog járulni a nemzetek közötti erkölcsi enyhüléshez, erősen meg fogja könnyíteni sok politikai és gazdasági probléma – a népek érdekeinek és érzéseinek megfelelő – megoldását, és az európai békét és biztonságot megerősítve alkalmas lesz arra, hogy a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmánya 8. cikkében előirányzott leszerelést hatékony módon siettesse.

Alulírottak kötelezik magukat, hogy a Nemzetek Szövetsége által a leszerelésre vonatkozóan máris megkezdett munkában őszintén közreműködnek és a leszerelés általános megegyezés útján való megvalósítására törekszenek.

Kelt Locarnóban, 1925. október 16-án.

Dr. Luther	*Aristide Briand*	*Benito Mussolini*
Stresemann	*Austen Chamberlain*	*Al. Skrzynaki*
Emile Vandervelde		*Dr. Eduard Beneš*

A MELLÉKLET
Kölcsönös garanciális szerződés Németország, Belgium, Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország között

...megállapítva, hogy a Belgium semlegességéről szóló szerződések hatályukat vesztették, és átérezve annak szükségességét, hogy biztosítsák a békét azon a területen, amely annyiszor volt európai viszályok színhelye;

és ugyanígy áthatva attól az őszinte óhajtól, hogy a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmánya, valamint a közöttük érvényben levő szerződések keretében az összes érdekelt aláíró hatalomnak kiegészítő biztosítékokat nyújtsanak;

elhatározták, hogy e célból szerződést kötnek [...]

1. cikk. A Magas Szerződő Felek a következő cikkekben meghatározott módon egyaránt és együttesen garantálják a Németország és Belgium, valamint a Németország és Franciaország közötti határokon alapuló területi *status quo* fenntartását és ezeknek a határoknak a sérthetetlenségét, úgy, amint azokat az 1919. június 28-án Versailles-ban aláírt békeszerződésben vagy ennek végrehajtása során megállapították; garantálják továbbá a nevezett szerződés demilitarizált övezetre vonatkozó 42. és 43. cikkeiben foglalt rendelkezések megtartását.

2. cikk. Németország és Belgium, valamint Németország és Franciaország kölcsönösen kötelezik magukat, hogy egymás ellen nem intéznek támadást vagy betörést, és semmi esetre sem indítanak háborút egymás ellen.

Mindazonáltal ez a kikötés nem nyer alkalmazást, amennyiben a következő esetekről van szó:

1. a jogos önvédelem gyakorlásáról, azaz az előző bekezdésben foglalt kötelezettség megsértésével vagy a versailles-i szerződés 42. vagy 43. cikkeinek flagráns[11] megszegésével szemben tanúsított ellenállásról, amennyiben az említett cikkek megszegése nem provokált támadó cselekményt jelent , és a fegyveres erők demilitarizált övezetben történt összevonása miatt azonnali cselekvésre van szükség;

2. a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmánya 16. cikkének alkalmazásaként indított akcióról;

3. a Nemzetek Szövetsége Közgyűlésének vagy Tanácsának határozata alapján, vagy a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmánya 15. cikkének 7. bekezdését alkalmazva indított akcióról, feltéve, hogy utóbbi esetben ez az akció olyan állam ellen irányul, amely elsőnek folyamodott támadáshoz.

3. cikk. [...] Minden olyan kérdést, amelyben a Felek valamely jog tekintetében vitában állanak egymással, bírák elé terjesztenek és a felek kötelezik magukat, hogy a bírák határozatához alkalmazkodnak.

Minden más kérdést békéltető bizottság elé terjesztenek, ha pedig a bizottság által javasolt rendezést a két fél nem fogadja el, a kérdést a Nemzetek Szövetsége Tanácsa elé terjesztik, amely az Egyezségokmány 15. cikke értelmében jár el. [...]

[11] flagráns: nyilvánvaló, szembetűnő.

8. cikk. A jelen Szerződést a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmánya értelmében a Nemzetek Szövetségénél be kell iktatni. Hatályban marad mindaddig, amíg a Tanács a Magas Szerződő Felek egyikének vagy másikának a többi aláíró hatalommal három hónappal előbb közölt kérelme alapján

legalább kétharmad szavazattöbbséggel meg nem állapítja, hogy a Nemzetek Szövetsége a Magas Szerződő Feleknek elegendő garanciát nyújt. Az ettől számított egy év elteltével a Szerződés hatályát veszti. [...]

Kelt Locarnóban, 1925. október 16. napján.

Forrás: Halmosy, 235–240.

1. Hol található Locarno?
2. Sorold fel a szerződéseket aláíró államokat és azok helyszínen jelen levő képviselőit!
3. Fogalmazd meg egy mondatban a locarnói szerződések lényegét!
4. Milyen dokumentumokra alapozzák a locarnói szerződések rendelkezéseit?
5. Milyen más nemzetközi szerződések és megállapodások próbálták még szavatolni a békét Nyugat-Európában?
6. Hogyan ítélik meg a szerződést aláíró hatalmak a Nemzetek Szövetségét? Következtess a dokumentumból!
7. Elemezd a „locarnói fordulat" hatását az 1920-as évek második felének nemzetközi politikájára!

12. *Az amerikai életforma az 1920-as években*

Ford[12] egy cikkében, amely 1929 nyarán egy népszerű magazinban jelent meg, a „the comfortable age" nevet adta annak a kornak, amelyben Amerika ma él. Az ő fogalma a haladásról a kényelemnek már meggyökeresedett formái, a kis ember birtokában lévő autó, rádió, gramofon és jégszekrény mellett: az egységes konyha, a közös konyha, a villamos központi fűtés, a központi hűtőberendezés városok [városi házak] számára, valamint kaucsukból készülő utcák az egész országban. A komfort, e korszak bálványa, a kényelmes élet mindenki számára hozzáférhetővé válik. [...] A mai amerikai embernek gondolatvilágában a széles alsó néptömegek általános jóléte, fokozódó jóléte csaknem vallásos erővel jelentkezik... szinte mint a túlvilág gondolata. Isten Amerikát az ő szigorú erkölcsű életmódjáért megjutalmazta, prosperitása alaposan megérdemelt. A lelkész, aki a vasárnapi prédikáció előtt azokat a fiatalembereket, akik kis tányérokkal gyűjteni indulnak [...] lehunyt szemekkel és felemelt karral megáldja, hangsúlyozza, hogy Amerika egyháza teremtette a prosperitást – a gyűjtés eredményét tehát jogos, habár csupán csekély ellenszolgáltatásnak kell felfogni! Ezzel az összeköttetés a földöntúli és a földi lét között megteremtetett. [...]

Az átlagos amerikai ember elképzelése szerint alapjában véve a demokrácia elve hozta ezt az áldást, melynek ő a föld összes népei előtt részesévé lett.

[12] Ford, Henry (1863–1947): amerikai gyáriparos. 1892-ben építette első automobilját, és 1903-ban megalapította a Ford Motor Companyt, amelynek 1919-ig, illetve 1943 és 1945 között elnöke volt. Világhírre tett szert a T-modell nevű, rendkívül népszerű szériakocsi gyártásával.

Mily gyakran hallottam Amerikában, hogy Németország igazságos büntetését bűneiért („for her sins") szenvedte el (a háború előkészítésének bűne, Belgium). Az amerikaiak a megalázott, háború utáni Európát egyidejűleg megvetik és szánják. [...] Azokat a kölcsönöket, amelyeket Európa Amerikától kap, kegyes ajándékoknak tekintik, s hivatásuk az, hogy Európát a helyes útra tereljék, és minthogy [e kölcsönök] munkává formálódnak át, az amerikai ember szemében dicséretesnek és Isten előtt tetszőnek látszik, hogy amit ő kamatban visszakap, az nemcsak saját etikai fölényének gyümölcse, hanem bizonyság arra, hogy az amerikai vallásosság felfogása szerint a magvat, amely a világ nemesítő nevelésére szolgál, nem hintette el hasztalanul. Ama nagy amerikai pénzemberek és politikusok nevei, akik ma Európa sorsáról döntenek, a metodisták, a baptisták és az unitáriusok egyházi könyveiben a legelső helyen találhatók.

A társalgás legkedveltebb témája vitán kívül az italtilalom. Az amerikai ember legkedveltebb foglalkozása kétségkívül a prohibíció[13] kijátszása. Az amerikai, e nagy gyermek, semminek nem örül oly betyáros módon, mintha fitytyet hányhat a törvénynek, és ez legkönnyebben olykép történik, hogy alkoholt vesz magához, még ha az italtilalom előtt nem sokat törődött is az alkohollal. A lapos üveg a hátsó zsebben a jelen pillanatot dominálja. Az alkoholcsempész a legjelentékenyebb polgártársak egyike. A szédítő tökéletességre fejlődő tudományok egyike az otthon főzött sör és az otthon égetett pálinka kémiája.

Forrás: Holitscher Artur: A viszontlátott Amerika. Az USA átalakulása. Munkács, 1931. 48–50.

1. Foglald össze az Egyesült Államok katonai, politikai és gazdasági részvételét az első világháborúban!
2. Jellemezd a forrás alapján az amerikai kisemberek életmódját az 1920-as években!
3. A forrás szerint melyek azok a termékek, amelyek „a komfort korát" megteremtették?
4. Mi mindennel magyarázták az amerikaiak jólétük megérdemeltségét?
5. A szerző szerint milyen sajátos és érdekes jellegzetességei vannak az amerikaiak vallásosságának?
6. Hogyan vélekedtek az amerikaiak a háborúban meggyengült Európáról és a vesztes Németországról?
7. Mit jelent az, hogy a kölcsönök munkává formálódnak át? Ismertesd e folyamatot!
8. Mit tudunk meg az amerikai alkoholtilalomról a forrás alapján? Nézz utána részletesebben a témának!

13. *A gazdaság természetes állapota: J. M. Keynes: A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete*

...kiemelkedő jellemvonása annak a gazdasági rendszernek, amelyben élünk, hogy noha a termelést és a foglalkoztatást illetően szélsőséges ingadozásoknak van alávetve, egészben véve mégsem mutat nagyarányú instabilitást. Úgy látszik, valóban hajlamos arra, hogy huzamos időn keresztül a normálisnál alacsonyabb szintű gazdasági tevékenység krónikus állapotában maradjon meg

[13] prohibíció: általános értelemben tiltás, konkrétan az állam által elrendelt alkoholtilalom.

anélkül, hogy határozott tendenciát tanúsítana akár a fellendülés, akár a teljes összeomlás irányába. A tapasztalat azt bizonyítja továbbá, hogy a teljes vagy akár csak megközelítően teljes foglalkoztatás ritka és rövid ideig tartó jelenség. Az ingadozások kezdetben igen hevesek lehetnek, de általában lecsillapodnak, még mielőtt igen szélsőségesekké válnának, s rendszerint valamilyen nem kétségbeejtő, de nem is kielégítő középső állapot jut osztályrészünkül. A szabályos menetű konjunktúraciklusok elmélete azon alapul, hogy az ingadozások rendszerint lecsillapodnak mielőtt szélsőséges méreteket érnének el, s hajlamosak arra, hogy végül is az ellenkezőjükre forduljanak. Ugyanaz vonatkozik az árakra is, amelyek úgy látszik, a kezdeti zavaró hatásra reagálva képesek olyan szintre jutni, ahol bizonyos ideig viszonylag stabilan megállapodhatnak. [...]

De nem szabad arra a következtetésre jutnunk, hogy ezt a középső helyzetet szükségszerű törvények hozzák létre, mert „természetes" tendenciák határozzák meg, vagyis azok a tendenciák, amelyek valószínűleg tartósak maradnak, ha nem hoznak rendszabályokat kifejezetten helyesbítésük céljából. A fentebb leírt feltételek akadálytalan uralma megfigyelt tény a mai vagy a tegnapi világban, de nem szükségszerű elv, amelyen nem lehet változtatni.

Forrás: John Maynard Keynes: A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. Budapest, 1965. 272–277.

1. Mikor élt és alkotott John Maynard Keynes brit közgazdász? A világgazdasági válság előtt vagy az után írta könyvét, amelyből idéztünk?
2. A gazdasági élet működéséről vallott elméletek közül melyeket cáfolja meg az idézett részlet?
3. Válaszd ki azt a szövegrészt, amelyben Keynes azt fejtegeti, hogy a gazdaságnak szüksége lehet az állami beavatkozásra!
4. Kinek a gazdaságpolitikája hasonlított erősen Keynes elképzeléseire? (Bár e politikus feltételezhetően nem ismerte a közgazdász e könyvét.)

14. A THE TIMES VEZÉRCIKKE (1931. AUGUSZTUS 25.)

Az ország ma reggel felébredve még mindig Mr. MacDonaldot találta a miniszterelnöki székben, egy – mind a három pártot képviselő – kisebbségi kormány kilátásával. Az előző kabinet tegnap délután lemondott, [...] Az új kabinet nemzeti egységkormány lenne, melyet sajátos okok miatt, csak azért alakítanának meg, hogy keresztülvigye az állami kiadások nagyarányú csökkentését, s megteremtse – „méltányossági alapon" – a költségvetés egyensúlyba hozásához szükséges további összegek anyagi bázisát. Már vasárnap éjjel világossá vált, hogy Mr. MacDonaldnak és Mr. Snowdennek[14] a takarékossági politika alkalmazását illető bátor elhatározása, főleg a munkanélküli-segély csökkentéséről, áthidalhatatlan szakadékot hasított a szocialista kabinet két szekciója között: de csak tegnap reggel történt az, hogy a Buckingham-palotából érkező üdvözlendő és megnyugtató bejelentés felfedte, hogy a három párt vezetői – miután korábban behívták őket a királyhoz – fontolóra vették a nemzeti egységkormány megalakítását. [...]

[14] Snowden, Philip (1864–1937): brit munkáspárti politikus, a munkáspárti kormányokban és MacDonald koalíciós kormányában is pénzügyminiszter.

A miniszterelnök és saját pártjabeli kollégái, akik követték őt, különösen megérdemlik a korlátlan bizalmat, egyrészt azért a módért, amellyel – saját politikai karrierjüket is kockáztatva – szembenéztek a volt kabinet feloszlatásának lehetőségével és azt keresztül is vitték, másrészt azért az új eltökéltségért, hogy a kabinetben meglevő bátorságot az egész országra átvigyék. Készségük, hogy megosszák a felelősséget – a tisztség talán jobb szó –, a takarékossági politika következetes végrehajtásában, nagymértékben hozzájárul e politika sikerének kilátásához. Mostantól fogva senki sem mondhatja, hogy a takarékosság osztály- vagy partizánpolitika, melyet kizárólag ipari és pénzügyi érdekek által előidézett jelentéktelen pánik diktált. [...] Elhárítottak egy általános választást. Ez önmagában is nagy nyereség, mivel egy általános választás a jelen szituációban balszerencsés lenne, tekintet nélkül az eredményre. A döntést olyan pillanatban napolta volna el, amikor a gyorsaság messze a legfontosabb elem a döntés érdekében. Az ország olyan időben lett volna effektív kormány nélkül, heteken át, amikor talán még soha nem igényelte ennyire, hogy kormányozva legyen. Mivel nem így történt, a király kormánya minden alkalmazható eszközzel folytatni fogja a gyors és biztos előrehaladást. És ezt a jótéteményt – legyen ez is megmondva – a nyilvánosság senkinek sem köszönheti meg őszintébben, mint magának a királynak. Őfelsége vasárnap reggeli, azonnali visszatérésére Londonba bölcs sugallat volt. Természetesen teljes egészében minisztereire bízta a politika alakításának, valamint nézeteltéréseik elegyengetésének dolgát. De képes volt összehozni a vezetőket – amit senki más nem tudott volna ilyen jól megtenni –, s késleltetve a miniszterelnök lemondását, sokat tett, hogy konstruktív erőfeszítéssel helyettesítse egy fáradt ember kétségbeesés-impulzusait. Szigorúan alkotmányos keretek között egyedülálló szolgálatot tett népének. [...]

Forrás: Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. 2/1. kötet. Szerk: Almási János, Girus Károly, Kis Aladár. Budapest, 1976. 153–155.

1. Milyen politikai válsághelyzet megoldásáról számolt be a The Times a fent idézett cikkben?
2. Kinek vagy kiknek volt kulcsszerepe a válság megoldásában?
3. Milyen gazdasági nehézségeken kellett úrrá lennie a nemzeti egységkormánynak?
4. Mi olvasható ki a cikkből, illetve mit tudsz más forrásokból az angol válságkezelés módszereiről?
5. Elemezd a The Times idézett cikkének hangvételét és politikai elkötelezettségét! Hogyan lehetne megfogalmazni az újság „ars poetica-ját", a királysághoz és a birodalomhoz való viszonyát?
6. „A király uralkodik, de nem kormányoz." A cikk által ismertetett eset hogyan bizonyítja az alkotmányos monarchiák e fontos alapelvét?
7. Értelmezd azt a vélekedést, hogy az 1919–1939 közötti korszak a brit történelem egyik legterméketlenebb időszaka!

15. A japán–mandzsukuói megállapodás (1932. szeptember 15.)

Jegyzőkönyv a Japán és Mandzsukuo közötti jószomszédi kapcsolatok létesítéséről

Tekintettel arra, hogy Japán és Mandzsukuo lakossága szabad akaratának megfelelően független államként szervezte meg magát, és ekként alakult meg,

tekintettel arra, hogy Mandzsukuo annak a szándéknak adott kifejezést, hogy a Kína által vállalt minden nemzetközi kötelezettségnek eleget tesz, amennyiben azok Mandzsukuóra vonatkoznak,

Japán és Mandzsukuo kormánya abból a célból, hogy Japán és Mandzsukuo között állandó jószomszédi viszonyt teremtsenek, mindkét fél tiszteletben tartván a másik fél területi jogait, valamint hogy a Távol-Kelet békéjét biztosítsák, a következőkben állapodtak meg:

Mandzsukuo megerősíti és tiszteletben tartja Japánnak vagy állampolgárainak összes jogait és érdekeit Mandzsukuo területén, amelyek a kínai–japán egyezmények, megállapodások, más rendelkezések vagy a kínai–japán magán- vagy hivatalos szerződések értelmében őket megilletik, amennyiben a jövőben Japán és Mandzsukuo között ellenkező megállapodás nem jön létre.

Japán és Mandzsukuo felismerve azt, hogy a Magas Szerződő Felek bármelyikének területe, békéje vagy rendje ellen intézett fenyegetés egyidejűleg a másik fél biztonsága és léte elleni fenyegetést is jelent, megállapodnak abban, hogy nemzeti biztonságuk fenntartására együttműködnek; egyetértenek abban is, hogy olyan japán erők, amelyek e cél elérésére szükségesek, Mandzsukuóban fognak állomásozni. [...]

Forrás: Halmosy, 315.

1. Mikor és mely hatalom közreműködésével alakult meg Mandzsukuo? Elismerték-e létét más nagyhatalmak?
2. Miért hangsúlyozza a szerződés, hogy Mandzsukuo a lakosság szabad akaratából lett független?
3. Miért tartották fontosnak kinyilvánítani, hogy Mandzsukuo teljesíti a Kína által vállalt nemzetközi kötelezettségeket?
4. A megállapodás mely pontjai, korlátozzák Mandzsukuo függetlenségét? Milyen belügyeket érintő kérdésekbe szólt bele Japán?
5. Meddig állt fenn a „független" Mandzsukuo, és melyik országhoz került azután ez a terület?
6. Mi jellemezte Japán belpolitikai állapotait a kérdéses időszakban?

16. Hitler és von Papen egyezkedő tárgyalásai Schröder bankár házában (1933. január 4.)

Amikor 1932 végén Németország helyzete Schleicher kancellársága idején egyre romlott, Hitler és Papen belátták, hogy talán az lenne a legkívánatosabb, ha ők a továbbiakban együtt tudnának működni. Amikor én Papennel decemberben találkoztam, ő a következőket mondta nekem: „Azt hiszem, hogy talán most lehetséges lenne egy olyan találkozót megszervezni, amelyen a vitás kérdéseket meg lehetne beszélni. Meg kell találnunk a jobboldali pártok együttműködésének lehetőségét." Ez az előtörténete Hitler és Papen találkozásának házamban.

1933. január 4-én találkozott Hitler, von Papen, Hess, Himmler és Keppler kölni házamban. Hitler, von Papen és én bementünk a dolgozószobámba, ahol kétórás eszmecserére került sor. [...] Az első kérdés, amelyet Hitler felvetett, az volt, hogy miért volt szükséges annak a két nácinak a megbüntetésére, akik Sziléziában kommunistákat gyilkoltak meg...

A továbbiakban Papen arról beszélt, hogy ő azt tartaná a legjobbnak, ha azok a konzervatív és nemzeti elemek, amelyek őt kancellár korában segítették, együtt alakítanának kormányt a nácikkal. Azt javasolta, hogy ezt a kormányt Hitler és Papen együttesen vezessék. Erre válaszul Hitler hosszú beszédet tartott, amelyben kifejtette, hogy ha őt kancellárrá neveznék ki, kormányában Papen hívei miniszterek lehetnének, ha azok készek lennének arra, hogy az ő politikáját – amely nagymértékű változást eredményezne a jelenlegi helyzethez viszonyítva – támogassák. Vázolta ezeket a változásokat, beleértve a szociáldemokraták, kommunisták és a zsidók eltávolítását Németország vezető hivatalaiból, továbbá a rend helyreállítását a közéletben. Von Papen és Hitler egyetértettek abban, hogy melyek azok a pontok, amelyek konfliktust okozhatnak, de amelyek kiküszöbölhetőek, és hogy megvan a lehetőség az együttműködésre. [...]

Forrás: Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. 2/1. Budapest, 1976. 116.

1. Hogyan alakult Hitler politikai pályafutása 1933 januárjáig?
2. Milyen belpolitikai helyzetben került sor Papen és Hitler találkozására?
3. Miért hangsúlyozta a kancellárságra pályázó Hitler, hogy megbüntették azokat a nácikat, akik Sziléziában kommunistákat gyilkoltak meg?
4. Milyen vitás kérdések merülhettek fel Hitler és Papen között? Mely politikai irányzat elkötelezett híve volt Papen? Hogyan viszonyult ehhez az irányzathoz Hitler? Miért tartották a konfliktusokat megoldhatónak?
5. Milyen feltételekkel jöhetett volna létre koalíciós kormány Hitler és Papen közreműködésével? Végül megtörtént ez?
6. Írj esszét arról, hogyan lett Hitler kancellár, és hogyan jutott el a teljhatalomig!

17. Ausztria válsága: Dollfuss levele Mussolininek (1933. július 22.)

Excellenciás Uram,

[...] Ami az Őexcellenciája által hangsúlyozott belső reformok, egy hivatásrendi és autoriter alkotmány gyors bevezetését érinti, teljes mértékben osztom Őexcellenciája véleményét, hogy az osztrák szövetségi kormány szilárd állami autoritást megcélzó tevékenysége egy pillanatra sem állhat le. Mint Őexcellenciája számára beszélgetéseinkből ismert, már régóta foglalkozom konstruktívan ezzel a gondolattal. Ezért az osztrák belpolitikának a március 1-jei parlamentáris válságtól számított jelenlegi fázisában szakadatlanul azon fáradoztam, hogy

előkészítsem az országomnak meggyőződésem szerint leginkább megfelelő feszes tekintélyuralmi rendszert. [...]

Nekem úgy tűnik, hogy ezen alapvető eszmék örvendetes popularizálódása annak a csalhatatlan jele, hogy a marxizmus Ausztriában annyira vissza van szorítva, amit még csak ezelőtt fél évvel sem mertünk remélni. A nemzetiszocialisták Ausztria önállósága elleni agresszív tevékenysége nélkül a siker persze ma még nagyobb lenne. A kormány rendíthetetlenül ragaszkodik azon céljához, hogy meghaladja a marxista mentalitást, a marxista formákat és szervezeteket, és ezeket osztályok felett álló állampatriotizmussal és hivatásrendi felépítménnyel pótolja, amelynek meghatározó eleme egy erős autoritással felruházott kormány. Szilárdan elhatároztuk, hogy mihelyst a körülmények lehetővé teszik, a marxistáktól elvesszük azokat a hatalmi pozícióikat, amelyeket még kézben tartanak. Jelenleg arra gondolunk, hogy fájdalmas mértékben csökkentjük azokat a pénzügyi eszközöket, amelyeket a bécsi városvezetésben élvezett jelentős befolyásuk segítségével szereztek.

Másrészt különleges figyelemmel leszünk arra, hogy intenzív nemzeti propagandával életre hívjuk az osztrák patriotizmust, ami a háború utáni időben nem létezett, és amelyet még pár hónappal ezelőtt is alig tartottak lehetségesnek. Itt legyen szabad utalnom az Őexcellenciája nagyra értékelt írásában is említett „Hazafias Front"-ra, amelynek számomra fontosnak tűnő szervezetéről, ha megengedi, nagy vonalakban informálnám Őexcellenciáját. A „Hazafias Front" a vezérelvre épül, a front vezére én magam vagyok. A „Hazafias Front" célja minden osztrák hazafi pártok feletti összefogása egy szabad, önálló osztrák állam békés kulturális és gazdasági fejlődéséért. A „Front"-ba való felvétel ezért magától értetődően kötve van az osztály- vagy kultúrharcot hirdető szervezetek tagságának tiltásához, ami hozzájárul a „Front" tagjai közti véleménykülönbségek elkerüléséhez, és adott esetben segíti azok áthidalását. [...]

A lakosság hazafias érzelmének felkeltésében és megerősítésében a legmagasabb elismerésre méltó támogatást kapom a honvéd szabadcsapatoktól és vezetőiktől. [...] Különösen elismerésre méltó szilárd tartásuk és energikus aktivitásuk a nemzetiszocializmus ellen. [...]

Ami ezt az utóbbit illeti, a nemzetiszocialisták – mint az Őexcellenciájának jól ismert – immár fél éve abban reménykednek, hogy az osztrák kormány csak 3-4 hétig maradhat talpon; e remény azonban mára bukottnak tekinthető. Magától értetődő, hogy folytatódik e mozgalom visszaszorítása, és hogy egy ilyen mozgalommal, amely anarchista módszerekkel dolgozik, nem jön szóba együttműködés. Ebből az alkalomból engedje meg Őexcellenciája, hogy a korlátlan segítőkészségért, amit Őexcellenciája e kérdésben eddig tanúsított, hálás köszönetet mondjak.

Őexcellenciájának teljes odaadással: D.

Forrás: Michael Gehler – Rolf Steininger (hg.): Österreich im 20. Jahrhundert. Band 1. Von der Monarchie bis zum Zweiten Weltkrieg. Wien, 1997. 194–196. *Fordította:* Tar Attila Szilárd, 1997.

1. **Mióta létezett az Osztrák Köztársaság, és hogy rendelkezett róla az első világháború utáni békeszerződés?**
2. **Az osztrák történelem mely időszakában született a fenti levél?**
3. **Milyen mozgalom szervezéséről számol be az osztrák kancellár? Hol helyezi el Dollfuss az általa támogatott mozgalmat a politikai palettán?**
4. **Milyen célokat és irányelveket fogalmaz meg Dollfuss? Miért lehettek szimpatikusak reformtervei Mussolini számára?**
5. **Mit jelent a Dollfuss által kulcsszóként használt autoriter fogalom a politikában?**
6. **Mely nézeteket és mely mozgalmakat tekinti ellenfelének Dollfuss? Miért látja különösen veszélyesnek az osztrák nemzetiszocialistákat?**
7. **Konkrétan mit köszön meg levelében az osztrák kancellár Mussolininek?**
8. **A levél alapján milyen volt a két politikus viszonya? Válaszod indokold a szövegből kiemelt részletekkel!**
9. **Mit tükröz a levél: kezében tartja-e Dollfuss az eseményeket, vagy veszélyeztetve érzi hatalmát?**

18. A diplomáciai kapcsolatok felvétele az Egyesült Államok és a Szovjetunió között (1933. november 16.)

A) Roosevelt levele Litvinov külügyi népbiztoshoz

1933. november 16.

Kedves Litvinov Uram! Nagy örömömre szolgál értesíteni Önt, hogy az Önnel folytatott tárgyalásaink eredményeként az USA kormánya elhatározta, hogy normális diplomáciai viszonyt teremt a Szovjetunióval, és követeket cserél vele.

Remélem, hogy a népeink között ma megteremtett kapcsolatok mindenkor normálisak és barátiak maradnak, és hogy népeink a jövőben együtt fognak működni egymás javára és a világbéke megőrzése érdekében. ...

Washington, Fehér Ház

Franklin Roosevelt

B) Litvinov külügyi népbiztos levele Roosevelthez

1933. november 16.

Kedves Elnök Uram! Nagy örömömre szolgál értesíteni Önt, hogy a Szovjetunió kormánya szívesen létesít normális diplomáciai kapcsolatokat az USA kormányával és cserél vele követeket.

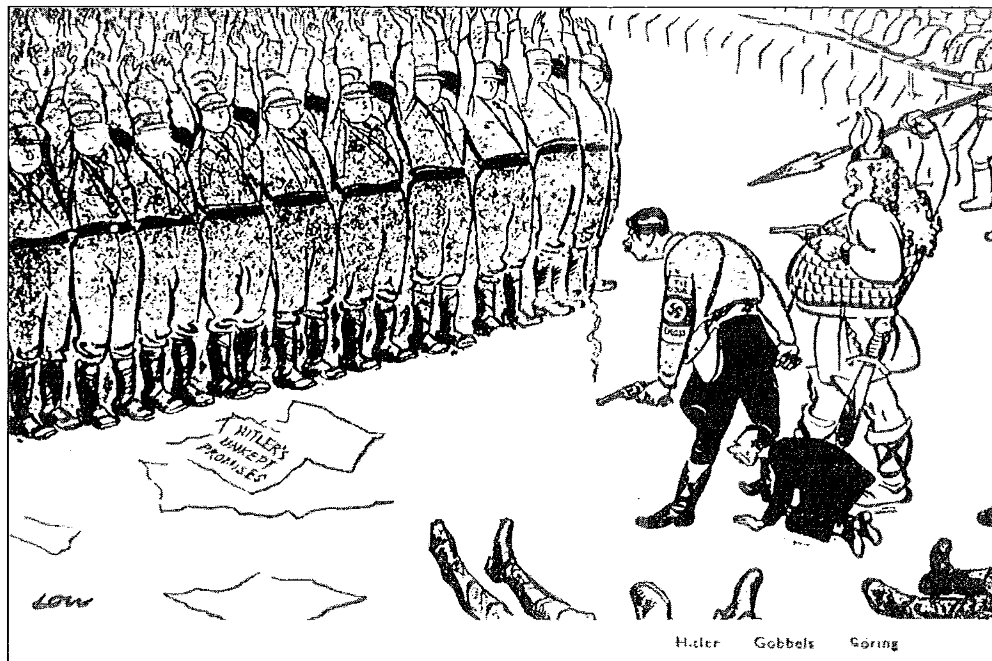
Én is osztozom abban a reményben, hogy a népeink között ma megteremtett kapcsolat mindenkor normális és baráti marad, és hogy népeink a jövőben együtt fognak működni egymás javára és a világbéke érdekében.

Maxim Litvinov

Forrás: Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. 2/1. kötet. Budapest, 1976. 470.

1. Miről történt megállapodás a két fenti levélben? Mit jelentett ez a gyakorlatban?
2. Milyen tisztséget viseltek a levelek aláírói?
3. A forrás alapján emeld ki a diplomáciai levelek stiláris jellegzetességeit!
4. Mi jellemezte a Szovjetunió és az Egyesült Államok viszonyát 1933-ig?
5. Hogyan illeszkedik a diplomáciai kapcsolat felvétele az Egyesült Államok külpolitikai törekvései-hez, s milyen összefüggésben áll ez a lépés az amerikai belpolitikával?
6. Mennyiben tükrözi a bolsevik ideológia megváltozását az, hogy válaszában Litvinov is a világbékére hivatkozik?
7. Elemezd az amerikai külpolitika ciklikus változásait századunkban!

19. „Most már két kézzel tisztelegnek!" (Karikatúra)

Forrás: Evening Standard, London, 1933.

1. A rajz a nácik egyik legkomolyabb belső konfliktusára utal. Melyikre?
2. Melyik náci szervezetet jelképezik a felelmelt kezű figurák, és melyiket a rájuk fegyvert fogók?
3. A náci ideológia mely elemeit emeli ki a karikatúra? (Figyeld meg Hitler és Göbbels alakját és Göring öltözetét!)
4. Hogyan „oldódott meg" a rajz által ábrázolt konfliktus a valóságban?
5. Milyen érzéseket kelt benned a karikatúra? Milyen színvonalúnak ítéled? Te hogyan ábrázolnád ezt a témát?

20. A fasiszta tízparancsolat 1934-ben

1. A fasiszta, különösen a katona, legyen tudatában annak, hogy nincs örök béke.
2. A fogság napjai mindig megérdemeltek.
3. A nemzet szolgáljon, mint őrszem a benzines hordó tetején.
4. A bajtársad legyen a testvéred, először azért, mert vele élsz, másodszor azért, mert úgy gondolkozik, mint te.
5. A puskát és a tölténytáskát nem azért kaptad, hogy az tétlenségben rozsdásodjék, hanem azért, hogy a háborúban szorítsad.
6. Ne mondd soha, hogy „A kormány fizetni fog...", mert te vagy az, aki fizet. S a kormány az, akit te akartál, és akiért egyenruhát öltöttél.
7. A fegyelem a hadseregek lelke: nélküle nincsenek katonák, csak zavar van és vereség.
8. Mussolininek mindig igaza van.
9. Ha az önkéntes engedetlen, számára nincsenek enyhítő körülmények.
10. Egy dolog legyen a legdrágább számodra: a Duce élete.

Forrás: Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. 2/1. kötet. Budapest, 1976. 243.

1. Mikor került hatalomra Olaszországban a Nemzeti Fasiszta Párt?
2. Véleményed szerint milyen színvonalú a fasiszta tízparancsolat stílusa? Mely rétegeknek szánta ezt a szöveget a fasiszta vezetés?
3. Milyen szélsőségesen konzervatív értékek tiszteletére tanít a fasiszta tízparancsolat?
4. Mely pontok, szövegrészek mutatják
   - a fasiszta mozgalom radikalizmusát?
   - a fegyelem, az engedelmesség fontosságát?
   - a közösség elsőbbségét az egyénnel szemben?
   - a „vezérelvet"?

21. Az angol–német flottaegyezmény (1935. június 18.)

Jegyzékváltás a német és brit kormány között
a tengeri fegyverkezés korlátozásáról
Sir Samuel Hoare Ribbentrop úrhoz

Foreign Office, 1935. június 18.

Excellenciás Uram,

1. ...örömmel közölhetem Excellenciáddal, hogy Őfelsége Egyesült Királyságbeli kormánya kifejezetten elfogadta a német kormánynak [...] azt a javaslatát, hogy a német hadiflotta ereje a Brit Nemzetközösség tagjainak összes haditengerészeti erejéhez viszonyítva a jövőben a 35:100 aránynak feleljen meg. Őfelsége Egyesült Királyságbeli kormánya ezt a javaslatot úgy tekinti, mint legnagyobb fontosságú hozzájárulást a tengeri fegyverkezés jövendő korlátozásának ügyéhez. [...]

2. Őfelsége Egyesült Királyságbeli kormánya ugyancsak egyetért azokkal a magyarázatokkal, amelyeket a német megbízottak a legutóbbi londoni tárgyalásokon ezen alapelv alkalmazási módjáról adtak. Ezek a magyarázatok a következőkben foglalhatók össze:

a) A 35:100 arányszám állandó arány, azaz a német flotta össztonnatartalma sohasem haladhatja meg a Brit Nemzetközösség tagjai tengeri hadereje szerződésileg meghatározott össztonnatartalmának 35 százalékát, vagy amennyiben ez a tonnatartalom a jövőben nem esik szerződési korlátozás alá, a Brit Nemzetközösség tagjai tényleges össztonnatartalmának 35 százalékát. [...]

c) Németország minden körülmények között tartja magát a 35:100 arányszámhoz, vagyis ezt az arányszámot más hatalmak flottaépítkezései nem fogják befolyásolni. Amennyiben a tengeri fegyverkezésnek a múltban rendes körülmények között fenntartott általános egyensúlyát más hatalmak bármilyen rendkívüli és kivételes flottaépítkezésekkel erőszakosan felborítanák, a német kormány fenntartja magának azt a jogot, hogy felhívja Őfelsége Egyesült Királyságbeli kormányát az így keletkezett új helyzet megvizsgálására. [...]

f) A tengeralattjárók tekintetében mindazonáltal Németországnak joga van arra, hogy [...] a Brit Nemzetközösség tagjai összes tengeralattjáróinak tonnatartalmával egyenlő tonnatartalmú tengeralattjárókkal rendelkezzék. A német kormány azonban kötelezi magát, hogy az alább következő mondatban jelzett körülmények kivételével tengeralattjáróinak tonnatartalma nem fogja meghaladni a Brit Nemzetközösség tagjai birtokában levő tengeralattjárók össztonnatartalmának 45 százalékát. Arra az esetre, ha olyan helyzet állna elő, amely a német kormány véleménye szerint szükségessé teszi, hogy érvényesítse a fent említett 45 százalékot meghaladó százalékú tengeralattjáró-tonnatartalomra vonatkozó igényét, a német kormány [...] egyetért azzal, hogy a kérdés barátságos megbeszélés tárgya legyen, mielőtt a német kormány ezen jogát gyakorolná. [...]

Samuel Hoare

London, 1935. június 18.

Forrás: Halmosy, 377–379.

1. Foglald össze az angol–német flottaegyezmény tartalmát!
2. Milyen szerződés szabályozta korábban a Németország szárazföldi és tengeri haderejének nagyságát? Megsértette-e az angol–német flottaegyezmény ezt a szerződést?
3. Mennyiben járult hozzá a flottaegyezmény a tengeri fegyverkezés korlátozásához? Melyek azok a kibúvók az egyezményben, amelyek a németek számára lehetővé teszik tengeri haderejük további fejlesztését?
4. Hogyan tükrözi a flottaegyezmény az angol kormány külpolitika irányvonalát?

22. A nürnbergi faji törvények (1935. szeptember 15.)

Törvény a német vér és a német becsület védelmére

Áthatva attól a felismeréstől, hogy a német nép tisztasága a német nép további fennmaradásának előfeltétele, s attól a megmásíthatatlan szándéktól lelkesítve, hogy a német nemzet jövőjét minden időkre biztosítsuk, a Reichstag egyhangúlag az alábbi törvényt hozta, amely azután tétetik közzé:

1. § 1. Zsidó, valamint német állampolgárságú vagy némettel rokon vérű személyek között a házasságkötés tilos. Az ennek ellenére kötött házasságok semmisek, még akkor is, ha e törvény megkerülésével külföldön köttettek. [...]

2. § Házasságon kívüli érintkezés zsidók és német állampolgárságú vagy némettel rokon vérű személyek között tilos.

3. § Zsidók német állampolgárságú vagy némettel rokon vérű nőket, akik 45 évnél fiatalabbak, nem foglalkoztathatnak a háztartásukban.

4. § 1. Zsidók nem vonhatják fel a birodalmi és nemzeti zászlót, s nem viselhetik a birodalmi színeket.

2. Ezzel szemben a zsidó színeket viselhetik. Ezen joguk gyakorlása állami védelem alatt áll.

5. § 1. Aki az 1. § ellen vét, fegyházzal büntetendő.

2. Az a férfi, aki a 2. § ellen vét, börtönnel vagy fegyházzal büntetendő.

3. Aki a 3. és 4. § ellen vét, az egy évig terjedő börtönnel és pénzbüntetéssel vagy ezek valamelyikével büntetendő. [...]

Forrás: Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. 2/1. kötet. Budapest, 1976. 211.

1. Mennyiben tükrözik a faji törvények a német nemzetiszocialista párt (NSDAP) programját?
2. Mely emberi jogaikban korlátozták a zsidókat a nürnbergi faji törvények?
3. A törvény mely részei mutatják, hogy a zsidókat nem tekintették egyenrangú állampolgároknak?
4. Sértik-e ezek a törvények más német állampolgárok jogait?
5. Foglald össze Hitler antiszemita politikáját a kezdetektől 1945-ig! Vesd össze ezt más fasiszta vagy szélsőségesen konzervatív vezetésű országok gyakorlatával!

23. A francia népfront választási programja (1936. január 9.)

Politikai követelések

I. A szabadság védelme

1. Általános amnesztia.

2. A fasiszta ligák ellen:

a) A törvény előírásainak megfelelően a félkatonai szervezetek tényleges lefegyverzése és feloszlatása.

b) A törvény által előírt intézkedések alkalmazása az állam biztonsága ellen elkövetett provokációk, gyilkosságok és merényletek esetében.

3. A társadalmi élet egészségesebbé tétele, többek között annak elismerésével, hogy a parlamenti képviselőség összeegyeztethetetlen más hivatalos tisztség viselésével.

4. A sajtó:

a) A drákói sajtótörvények és a véleménynyilvánítás szabadságát korlátozó rendkívüli törvények eltörlése.

b) Törvényes rendelkezések útján a sajtó átszervezése azzal a céllal, hogy
– tényleges biztosítékokat teremtsenek a hazugságok és a zsarolások ellen;
– normális körülményeket biztosítsanak az újságok számára, hogy kötelezni lehessen őket pénzforrásaik feltárására, felszámolják a kereskedelmi hirdetések magánmonopóliumát, kiküszöböljék a pénzügyi reklámokkal való botrányos visszaélések lehetőségét; és végül meg kell akadályozni a sajtótrösztök alakítását.

c) Állami rádióadás szervezése a pontos információ, a politikai és társadalmi szervezeteknek a mikrofon előtti egyenjogúsága biztosítása érdekében.

5. Szakszervezeti jogok:

a) A szakszervezetek jogainak elismerése és tiszteletben tartása.

b) A nők munkához való jogának tiszteletben tartása.

6. Iskola és lelkiismereti szabadság:

a) Biztosítani kell az általános iskola fennállását, nemcsak az ehhez szükséges hitelek útján, hanem olyan reform végrehajtásával, amely a kötelező oktatás idejét 14 éves korig terjeszti ki; a középiskolák terén pedig olyan elrendezést, amilyet az ingyenes oktatás elve megkövetel.

b) Tanár és tanuló számára egyaránt biztosítani kell a teljes lelkiismereti szabadságot; különösképpen tiszteletben kell tartani az iskola semlegességét, a tanítás világi jellegét és a tanári kar állampolgári jogait.

7. Gyarmati területek:

Parlamenti bizottság felállítása a külső francia területek, különösen Francia Észak-Afrika és Indokína politikai, gazdasági és morális helyzetének a kivizsgálására.

II. A béke védelme

1. Felhívás az egész francia néphez és elsősorban a dolgozó tömegekhez, hogy működjenek közre a béke megőrzésében és megszilárdításában.

2. Nemzetközi együttműködés a Népszövetség keretein belül a kollektív biztonság biztosítása érdekében, az agresszor megállapítása, valamint agresszió esetén automatikus és szolidáris intézkedések foganatosítása útján.

3. Fáradhatatlan erőfeszítés annak érdekében, hogy a fegyveres békéről át lehessen térni a leszerelésen alapuló békére, először a fegyverkezés korlátozására vonatkozó egyezmény megkötése, majd a fegyverzet általános, egyidejű és ellenőrzött csökkentése útján.

4. A hadiipar államosítása, a magán fegyverkereskedelem megszüntetése.

5. A titkos diplomácia felszámolása. Nemzetközi akciókat és nyílt tárgyalásokat annak érdekében, hogy visszatérjenek Genfbe a Népszövetségből kilépett

államok, de nem feladva a Népszövetség alapelveit: a kollektív biztonság és az oszthatatlan béke elvét!

6. Jóval rugalmasabb végrehajtása annak a procedúrának, amelyet a Népszövetség alapszabálya ír elő az általános békét fenyegető szerződések békés úton történő módosítására.

7. Mindenki számára nyitott, a francia–szovjet szerződés elveinek megfelelő szerződések rendszerének kiterjesztése főleg Kelet- és Közép-Európában. [...]

Forrás: Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. 2/1. kötet. Budapest, 1976. 267–270.

1. Mikor alakult meg a francia népfront? Sikerült-e programjával megnyernie a választásokat?
2. A program alapján következtess arra, hogy milyen belső problémákkal küzdött Franciaország ebben az időszakban! Utal-e a program idézett része a még tartó gazdasági válságra?
3. Milyen változásokat ígér és követel a program a problémák megoldása érdekében?
4. Miért tartják fontosnak a program összeállítói a sajtótrösztök létrejöttének megakadályozását és az állami rádióadások megszervezését?
5. A nemzetközi élet mely problémáira tér ki a program?
6. A program szerint mi mindennel lehetne biztosítani a nemzetközi konfliktusok békés megoldását?
7. A korszakról tanultak alapján mit jelent a fegyveres béke fogalma?
8. Nézz utána a program – itt nem idézett – gazdasági követeléseinek is!

24. Az antikomintern paktum (1936. november 25.)

Megállapodás a Kommunista Internacionálé ellen

Német Birodalom Kormánya és a Japán Császári Kormány felismerve, hogy a Komintern-nek nevezett Kommunista Internacionálé célja a fennálló államok minden rendelkezésre álló eszközzel való szétbomlasztása és erőszakos elnyomása,

abban a meggyőződésben, hogy a Kommunista Internacionálé nemzetek belügyeibe gyakorolt beavatkozásának eltűrése nemcsak azok belső békéjét és szociális jólétét veszélyezteti, hanem általában a világbékét is fenyegeti,

attól az óhajtól indíttatva, hogy a kommunista bomlasztó munka elleni védekezésben együttműködjenek, a következőkben állapodtak meg:

1. cikk. A Magas Szerződő Államok megegyeznek abban, hogy egymást kölcsönösen tájékoztatni fogják a Kommunista Internacionálé tevékenységéről, tanácskozni fognak a szükséges védekező rendszabályok felől, és ezeket szoros együttműködésben fogják végrehajtani.

2. cikk. A Magas Szerződő Államok olyan harmadik államokat, amelyeknek belső békéjét a Kommunista Internacionálé bomlasztó munkája fenyegeti, közösen fel fogják kérni arra, hogy ennek a Megállapodásnak szellemében védekező rendszabályokat foganatosítsanak, vagy hogy ehhez a Megállapodáshoz csatlakozzanak.

3. cikk. E Megállapodásnak mind a német, mind a japán szövege eredeti szövegnek tekintendő. E Megállapodás aláírásának napján lép életbe és öt évig fog érvényben maradni. [...]

Készült két példányban, Berlinben, 1936. évi november hó 25-én, illetőleg a Syowa korszak 11. évi november hó 25-én.

Joachim von Ribbentrop
a Német Birodalom rendkívüli és meghatalmazott nagykövete

Vicomte Kintomo Mushakoji
japán császári rendkívüli és meghatalmazott nagykövet

TITKOS PÓTEGYEZMÉNY
A KOMMUNISTA INTERNACIONÁLÉ ELLENI MEGÁLLAPODÁSHOZ

A Német Birodalom Kormánya és a Japán Császári Kormány,

felismerve, hogy a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Kormánya a Kommunista Internacionálé céljának megvalósításán dolgozik, és ebből a célból be kívánja vetni hadseregét, [...]

közös érdekeik védelmére a következőkben állapodtak meg:

1. cikk. Abban az esetben, ha a Magas Szerződő Államok egyike a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége részéről nem provokált támadás vagy nem provokált támadással való fenyegetés tárgya lenne, a másik Magas Szerződő Állam kötelezi magát, hogy nem tesz olyan intézkedéseket, amelyek hatásukban alkalmasak volnának arra, hogy a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége helyzetét tehermentesítsék. [...]

2. cikk. A Magas Szerződő Államok a jelen Egyezmény tartama alatt kölcsönös egyetértés nélkül nem fognak a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségével semmiféle olyan politikai szerződéseket kötni, amelyek nem egyeznek meg a jelen Egyezmény szellemével. [...]

Készült két példányban, Berlinben, 1936. évi november hó 25-én, illetőleg a Syowa korszak 11. évi november hó 25-én.

Joachim von Ribbentrop
Vicomte Kintomo Mushakoji

JEGYZŐKÖNYV
OLASZORSZÁG CSATLAKOZÁSÁRÓL

A Német Birodalom Kormánya, az Olasz Kormány és a Japán Császári kormány [...] a Berlinben 1936. évi november hó 25-én Németország és Japán között a Kommunista Internacionálé ellen kötött Megállapodás 2. cikkével egybehangzóan a következőkben állapodtak meg:

1. cikk. Olaszország hozzájárul az 1936. évi november hó 25-én Németország és Japán között a Kommunista Internacionálé ellen kötött és szó szerinti szövegében idecsatolt Megállapodáshoz. [...]

2. cikk. A jelenlegi Jegyzőkönyvet aláíró három hatalom megegyezik abban, hogy Olaszország az előző cikkben említett Megállapodás [...] eredeti aláírója gyanánt tekintendő, minélfogva a jelenlegi Jegyzőkönyv aláírása egyértelmű a hivatkozott Megállapodás [...] eredeti szövegének aláírásával. [...]

4. cikk. E Jegyzőkönyv német, olasz és japán nyelven van kiállítva, mindegyik szöveg eredeti szövegnek tekintendő. E Jegyzőkönyv aláírásának napján lép életbe. [...]

Készült három példányban Rómában, 1937. évi november hó 6-án, a fasiszta időszámítás XVI. évében, illetőleg a Syowa korszak 12. évi november hó 6-án.

Joachim von Ribbentrop, Ciano, H. Hotta.

Forrás: Halmosy, 407–411.

1. **Az első világháború győztesei vagy vesztesei közé tartozott Németország, Olaszország és Japán? Milyen külpolitikai és milyen belpolitikai változások tették lehetővé e három hatalom szövetségkötését?**
2. **Mit tudsz a Kominternről? Mivel indokolják a szerződést aláíró hatalmak a Komintern elleni fellépést? A szerződésben szereplő indoklás mely része tűnik ironikusnak a későbbi események ismeretében?**
3. **Valóban a Komintern ellen kötöttek szövetséget? Miért csak tikos záradékban fogalmazhatták meg valós céljukat?**
4. **A szövegek alapján vitassátok meg, hogy védelmi vagy támadó jellegű szövetségről van-e szó! Álláspontotokat igazoljátok a szövegből vett idézetekkel!**
5. **Milyen konkrét lépések megtételét határozták el a szövetséget aláíró hatalmak? Tartalmaz-e a szerződés gazdasági vonatkozású előírásokat?**
6. **Mit jelent a „nem provokált támadás" kifejezés, és milyen intézkedések tehermentesíthetnék a szerződést aláíró hatalmakat fenyegető államot?**
7. **Olaszország később csatlakozott a paktumhoz. Emeld ki csatlakozási szerződésének azokat a részeit, amelyek az olaszok egyenrangúságát hangsúlyozzák!**
8. **Foglald össze Németország, Japán és Olaszország együttműködésének történetét az antikomintern paktum megkötése után 1939-ig! Nézz utána, mely államok csatlakoztak még e paktumhoz!**
9. **Figyeld meg a jegyzőkönyvek stílusát! Miben tér el a dokumentum helyesírása a szabályoktól? Mi lehet az oka ennek?**

25. VISSZAEMLÉKEZÉS MADRID VÉDELMÉRE (1937. JANUÁR 5.)

Súlyos órákat élünk át. A fasiszták ádázul támadtak, értve ezen a legsúlyosabb hadianyag, repülőgépek, mindenféle kaliberű tankok, nehéz- és könnyűtüzérség ebben a háborúban eddig soha nem látott tömegét, valamint legjobb rohamcsapataik, falangisták, marokkóiak, idegenlégiósok minden tekintet nélküli harcbavetését, akiket német és olasz tisztek és különleges osztagok vezették, illetve hajtottak előre; első sorainkat lerohanták. [...] És rohamuk erejét

még nem törtük meg. Minden, amit elmondhatunk az, hogy erőnk egyáltalán nem tört meg, hanem az első zavar órái után most ismét megszilárdult és összpontosult.

Madrid súlyos tűz alatt áll, kétóránként kell elszenvednie egy légibombázást. Rengeteg a tűz a városban; ezek gyújtóbombákat dobtak le. De a város lakossága a barikádokra siet. Ebben az órában a „No parasan!" [Nem törnek át!] nem jelszó, hanem kötelező eskü: elvesztette könnyed hangsúlyát, és most összeszorított szájjal mondják ki. A madridiak most ismét, akárcsak a novemberi napokban, elszántaknak látszanak, hogy inkább városuk romjai alatt halnak meg, minthogy megadják magukat a fasizmusnak. „Madrid sera la tumba del fascismo" [Madrid a fasizmus sírja lesz.] Magam is így hiszem. Madrid nem fog elesni. Olyan, mint egy gyűlöletből és dühből összekovácsolódott akarat azokkal az árulókkal szemben, akik saját országukat idegen gyilkosokkal pusztíttatják – és a fasiszta invázorokkal szemben. Való igaz, hogy Madrid a sírjuk lesz. A magam részéről bizakodó vagyok. Ezek nem fognak áttörni. No parasan! [...]

Nagyon aggódtunk a Thälmann-zászlóalj miatt, amely valahol Brunete környékén előretolt szárnypozícióban áll, és amelynek visszavonulási vonalai Las Rosas elvesztése után el vannak vágva. [...]

Elmúlt éjfél. A város középpontjára irányuló ágyúzást túlharsogja a repülőbombák robbanása. Ez a Junkerek újabb támadása, a negyedik a sötétedés beállta óta. Az udvarra futunk, ahol Nicoletti gépkocsivezetője éppen a motort indítja be. Nicoletti úgy véli, hogy itt sem érheti kevésbé találat, mint valahol az utcán, és elhajtat. Van valami igaza. A fasiszták felőrlő taktikájához tartozik a pánikkeltés a polgári lakosság körében. Támadásaik nem katonai objektumoknak szólnak; előszeretettel találják el a sűrűn lakott munkásnegyedek bérházait és a belváros reprezentatív épületeit; végeredményben nekik tejesen mindegy, hogy hova találnak, csak találjanak. [...]

A robbanások hangjáról felismertük, hogy nehéz robbanóbombák mellett gyújtóbombákat is dobtak. Robert fogcsikorgatva mondta: „Mit érdekel az egy nácit, hogy asszonyok és gyerekek szénné égnek! Hiszen ez csak alsóbbrendű fajhoz tartozó spanyol népség!"

Keserűen mondtam: „Igazságtalan vagy velük. Nem járnának el másként német »felsőbbrendű emberekkel« sem, ha azok szabadságszerető antifasiszták. Nem ismernek többé nemzeteket, már csak pártokat ismernek, nácikat és náciellenes eket, alsóbbrendű vagy felsőbbrendű embereket. Az a marokkói legionárius, akit a zsákmányéhség vezetett ide, számukra a felsőbbrendű emberekhez tartozik, míg a német Heinrich Mann az alsóbbrendűekhez." [...]

Talán a Pradot döntötték romba. Robert felkiáltott: „Nekimenni, mindig csak keményen! A Prado? Annál jobb! Hiszen mindaz csak puszta kultúrbolsevizmus, azok az ócskaságok, amik ott lógnak. Azok a torzképek, amit az a fickó, hogy is hívják ... Greco festett. Hah, és a disznó Goya forradalmi jelenetei. Pusztuljon mind. Kár, hogy ez a söpredék már régen halott. Meg kellett volna érniük ezt az új kort. Alaposan kikészítették volna őket, a kultúrbolsevistákat – vagy kitanították volna fényképésznek, miután egy koncentrációs táborban rendes állampolgárt neveltek belőlük. [...]"

Forrás: A. Kantorowicz: Spanisches Kriegstagebuch. Köln, 1960. 77–79. Idézi: Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. 2/1. 278–279.

1. Mikor és miért robbant ki a polgárháború Spanyolországban? Meddig tartott? Mi lett a végeredménye?
2. A polgárháború milyen jellegzetességeit emeli ki a forrás?
3. Mit tudunk meg a forrás alapján a szembenálló felekről (fegyverzet, harci taktika, emberi magatartás stb.)?
4. Vádolható-e elfogultsággal a visszaemlékezés írója?
5. Hogyan jelennek meg a forrásban a fasiszta ideológia jellegzetességei: a fajelmélet, az erő tisztelete, a közösség egyén fölé helyezése?
6. A visszaemlékezés szerzője szerint hogyan viszonyul a fasizmus az emberi kultúra értékeihez? Mit neveztek kultúrbolsevizmusnak? Mely festőket említi a forrás? Ők – fasiszta mértékkel – vajon miért nem lennének rendes állampolgárok?

26. Schuschnigg osztrák kancellár felhívása a népszavazás előtt (1938. március)

Ausztria népe!

Hazánk történetében először kéri nyílt hitvallásod a haza mellett az állam vezetése.

1938. március 13. vasárnap a népszavazás napja!

Függetlenül attól, hogy a szabad Ausztriában melyik hivatásrendhez, melyik népréteghez tartoztok, férfiak vagy nők vagytok, mindannyian felszólíttattok, hogy az egész világ előtt valljatok színt! Mondjátok meg, hogy akartok-e velünk jönni azon az úton, melynek célja a társadalmi egység és az egyenjogúság, a pártos széttagoltság végleges meghaladása, a németek belső és külső békéje, illetve a munka.

A jelszó így hangzik:

„A szabad és német, független és szociális, keresztény és egységes Ausztriáért! A békéért és a munkáért és mindazok egyenjogúságáért, akik hitvallást tesznek a nép és a haza mellett!"

Ez politikám célja. Ez a feladat, ami nekünk adatott, és ez az idő parancsa. Jelszavunk egyetlen szava sem hiányozhat.

Aki igennel felel, mindannyiunk de leginkább a béke érdekét szolgálja!

Polgártársak! Mutassátok meg, komolyan akarjátok, hogy hazánkban az egyetértés új időszaka kezdődjön; hogy a világ lássa élniakarásunkat. Ausztria népe! Ébredj, és szavazz egy emberként
igennel!

Front-Heil! Österreich!

Schuschnigg

Forrás: Michael Gehler – Rolf Steininger: Österreich im 20. Jahrhundert. Band 1. Von der Monarchie bis zum Zweiten Weltkrieg. Wien, 1997. 257. *Fordította:* Tar Attila Szilárd, 1997.

1. Mit tudunk Kurt Schuschnigg politikai nézeteiről?
2. Mire kellett igennel szavazni a népszavazáson?
3. Hogyan próbálta mozgósítani Schuschnigg Ausztria lakosságát? Milyen értékeket emel ki kiáltványában?
4. Mik voltak a hivatásrendek? Melyik ideológia használta ezt a kifejezést?
5. Mit jelentett akkor a németek külső és belső békéje? Mi mindenre gondolhatott a kortárs Ausztriában, ha ezt a kifejezést meghallotta?
6. Magyarázd meg a felhívásban kiemelt jelszót! Miért szerepel egymás mellett a „szabad és német" kifejezés? Miért kellett hangsúlyozni a keresztény Ausztriát?
7. Hogyan végződött a népszavazás?
8. Hasonlítsd össze az 1934-es és az 1938-as osztrák válsághelyzetet!

27. A MÜNCHENI EGYEZMÉNY (1938. SZEPTEMBER 29.)

NÉMETORSZÁG, AZ EGYESÜLT KIRÁLYSÁG, FRANCIAORSZÁG ÉS OLASZORSZÁG KÖZÖTT MÜNCHENBEN 1938. SZEPTEMBER 29-ÉN LÉTREJÖTT EGYEZMÉNY

Németország, az Egyesült Királyság, Franciaország és Olaszország tekintetbe véve a szudétanémet terület elcsatolására vonatkozólag elvben már elért megállapodást, megegyezett az elcsatolás alább következő feltételeiben és módozataiban, valamint az ennek következtében foganatosítandó intézkedésekben és a jelen Egyezménnyel egyenként felelősséget vállalnak az Egyezmény végrehajtásának biztosításához szükséges lépésekért.

1. A kiürítés október 1-jén kezdődik.

2. Az Egyesült Királyság, Franciaország és Olaszország megállapodnak abban, hogy a terület kiürítése október 10-ig befejeződjék, mégpedig anélkül, hogy a meglevő berendezések bármelyikét lerombolnák, és hogy a csehszlovák kormány felelős azért, hogy a kiürítés az említett berendezések megrongálása nélkül menjen végbe.

3. A kiürítés módozatait részleteiben egy bizottság fogja megállapítani, amely Németország, az Egyesült Királyság, Franciaország, Olaszország és Csehszlovákia képviselőiből áll.

4. A túlnyomórészt németek lakta terület német csapatok által való fokozatos megszállása október 1-jén kezdődik. A mellékelt térképen megjelölt négy zónát a német csapatok a következő sorrendben fogják megszállni:

Az I. számmal jelzett zónát október 1-jén és 2-án, a II. számmal jelzettet október 2-án és 3-án, a III. számmal jelzettet október 3-án, 4-én és 5-én és a IV. számmal jelzettet október 6-án és 7-én.

A többi, túlnyomórészt német jellegű területet a fent említett nemzetközi bizottság fogja haladéktalanul meghatározni, és azokat a német csapatok október 10-ig szállják meg.

5. A 3. pontban említett nemzetközi bizottság határozza meg azokat a területeket, amelyeken népszavazást kell tartani. Ezeket a területeket a népszavazás befejeztéig nemzetközi alakulatok szállják meg. Ugyanaz a bizottság fogja megállapítani a népszavazás megtartásának módozatait, figyelemmel a Saar-vidéken megejtett népszavazás módozataira. A bizottság állapítja meg a népszavazás napját is, ez azonban nem eshetik későbbre, mint november végére.

6. A határok végleges megállapítását a nemzetközi bizottság fogja elvégezni. Ennek a bizottságnak joga van arra, hogy bizonyos kivételes esetekben a négy nagyhatalomnak – Németországnak, az Egyesült Királyságnak, Franciaországnak és Olaszországnak – a népszavazás nélkül átadandó zónák szigorúan néprajzi alapon történő meghatározásától jelentéktelen eltéréseket ajánljon.

7. Optálási jogot nyújtanak mindazoknak, akik az elcsatolt területekről elköltözni óhajtanak, valamint mindazoknak, akik oda kívánnak letelepedni. Az optálási jogot a jelen Egyezmény aláírásától számított hat hónapon belül kell gyakorolni. Egy német–csehszlovák bizottság fogja meghatározni az optálás részleteit, kidolgozni a lakosságcseréből eredő alapvető kérdéseket.

8. A jelen Egyezmény aláírását követő négy héten belül a csehszlovák kormány a katonai és rendőrségi szolgálatból elbocsátja az összes szudétanémeteket, akik ezt kívánják. Ugyanezen határidőn belül a csehszlovák kormány szabadlábra helyezi azokat a szudétanémet foglyokat, akik politikai bűncselekmények miatt szabadságvesztés büntetésüket töltik.

München, 1938. szeptember 29.

A. Hitler
Ed. Daladier
Mussolini
Neville Chamberlain

KIEGÉSZÍTÉS AZ EGYEZMÉNYHEZ

Őfelsége kormánya az Egyesült Királyságban és a francia kormány azon az alapon csatlakozott a fenti egyezményhez, hogy fenntartja a szeptember 19-i angol–francia javaslatok 6. pontjában foglalt ajánlatot a csehszlovák állam új határainak nem provokált támadás elleni nemzetközi garantálásáról.

Mihelyt a csehszlovákiai lengyel és magyar kisebbségek kérdése rendezést nyer, Németország és Olaszország a maguk részéről szintén garanciát nyújtanak Csehszlovákiának.

Forrás: Halmosy, 444–446.

1. Miért volt szükség az európai nagyhatalmak és Németország vezetőinek müncheni találkozójára 1938 szeptemberében?
2. Csehszlovákia mely területének hovatartozásáról döntöttek? Mikor, milyen indokkal került e terület Csehszlovákiához? Milyen volt e terület lakosságának etnikai összetétele?
3. Milyen kötelezettségeket írtak elő a nagyhatalmak a cseh, illetve a német fél számára?
4. A szöveg alapján mondd el, hogyan vették birtokba az egyezményben meghatározott csehszlovák területeket a németek!
5. Következtess a szövegből arra, hogy milyen problémákra számítottak az egyezmény aláírói!
6. Az egyezményben kilátásba helyezett népszavazás adott-e elvi lehetőséget arra, hogy Csehszlovákia visszakapja elvesztett területeit?

7. Mit ígértek a nagyhatalmak Csehszlovákiának azért, hogy elfogadja a nagyhatalmak döntőbíráskodását?
8. Keresd meg az egyezményben és a kiegészítésben azokat a szövegrészeket, amelyek sejtetik, hogy Csehszlovákiának további területvesztésre kell felkészülnie!

28. Hitler létrehozza a Cseh–Morva Protektorátust (1938. március 15.)

...Egy évvel Ausztria megszállása és bekebelezése után, és öt és fél hónappal a müncheni megegyezés aláírását követőleg, Hitler 1939. március 15-én megszállta Prágát és egész Csehországot. Ez az esemény, mely akármilyen hirtelen történt is, nem volt váratlan, újabb lépést jelentett a német nemzetiszocializmus hatalmi előretörésének sorozatában a kontinensen. Hitler kijelentése, hogy „Csehszlovákia nincs többé", senkit sem lephetett meg, aki figyelemmel kísérte, hogy a németek miképp készítik elő a talajt magában Csehországban, de mindenféle cseh–német incidens felfújása által a világ közvéleménye előtt is. A német beállítás az volt, hogy a csehek a békés és jóindulatú németekkel szemben állandóan atrocitásokat követtek el, hogy Németország türelme fogytán van, hogy Németország békét akar, de nem tűrheti ezeket a kihívásokat stb. stb. Az ártatlan, békés farkas tehát nekiesett a harcias, kihívó és erőszakos báránynak! Miután Hitler a cseh Hácha tanár elnököt egy egész éjjelen át különböző idegtortúráknak vetette alá, Hácha — ki közben el is ájult — hajnal felé végkimerültségben mindenbe beleegyezett, minden német követelést elfogadott és aláírt. Megszületett a Cseh–Morva Protektorátus, a farkas „pártfogásába" vette a bárányt, és ez a pártfogás abban nyilvánult meg, hogy elfoglalták Prágát, megszállták az országot, letartóztattak mindenkit, aki nem vallotta magát németbarátnak. Ez a komédia pedig az egész világ szeme láttára játszódott le!

A Csehszlovákia önállóságát garantáló hatalmak, Anglia, Franciaország és az USA pedig – tiltakoztak, de egyebet nem tettek. Hitlernek az ő szempontjából valóban igaza volt, ha azt hitte, hogy Európában most már tehet, amit akar, mert ebben őt senki megakadályozni nem fogja és nem is akarja. A Rajna-vidék megszállása, Ausztria bekebelezése blöff-alapon történt, mert a német haderő akkor még nem is volt abban a felszerelt állapotban, hogy egy esetleges francia–angol fegyveres beavatkozással szembeszállhasson. Akkor, amidőn Hitler Bécsbe bevonult, mint később megállapítást nyert, a német haderőnek még elegendő lőszere sem volt! De az akció sikerült, csak merni kellett, minden ment, mert a túloldal nem volt felkészülve, sőt ami Angliát illeti, teljesen készületlenül állt. [...]

Forrás: Barcza György: Diplomataemlékeim 1911–1945. I–II. Magyarország volt vatikáni és londoni követének emlékirataiból. I. Budapest, 1994. 411–413.

1. A Párizs környéki békeszerződések mely hibáját tükrözik a diplomata által bemutatott történések?
2. Mi adott lehetőséget Hitlernek a Csehszlovákia elleni propagandára? Miért bizonyult nagyon hatásosnak e propaganda?

3. Mi lehetett volna az állandósuló német agresszió ellenszere? Miért nem sikerült megálljt parancsolni Hitlernek?
4. Hogyan értékeli a nyugati hatalmak magatartását Barcza György?
5. Kiolvasható-e az emlékiratból a szerző véleménye a német módszerekről és Hitler politikusi képességeiről?

29. Csehszlovákia széthullása (karikatúra)

Forrás: A Magyar Nemzeti Múzeum Legújabb Kori Főosztály Képeslapgyűjteménye

1. Milyen eseménysorozatot ábrázol a gúnyrajz?
2. Emeld ki a rajz ironikus részleteit! Milyen élőlényként tünteti föl a rajzoló Csehszlovákiát?
3. Mi mindennel fejezi ki a rajzoló (illetve a rajz megrendelője) a csehszlovák állam iránti gyűlöletét?
4. Értelmezd a rajz szöveges részét is! Mivel magyarázza a karikatúra az ország meggyengülését?

...Röviden még arra a kérdésre óhajtok kitérni, hogy a terület és termőföld iránti követelés mennyiben jogos erkölcsi tekintetben. Erre különösen azért van szükség, mert sajnos az ún. népi körökben is szerepelnek minden hájjal megkent elemek, akik azon fáradoznak, hogy a német nép [...] céljaként az 1918. évi igazságtalanság jóvátételét jelöljék meg, de egyben szükségesnek tartják, hogy ezentúl az egész világot a keblünkre öleljük. [...]

Mindenekelőtt a következőket kell megjegyeznünk. Az 1914 előtti határok visszaállításának követelése oly nagymérvű politikai esztelenség, hogy azt már-már merényletnek tekinthetjük. Eltekintve attól, hogy a birodalom 1914. évi határai teljesen ésszerűtlenek voltak, mert azok a valóságban arra sem voltak alkalmasak, hogy egybefoglalják a német nemzetiségű embereket, másrészt a katonai földrajzi célszerűség követelményeinek sem feleltek meg. Azok [...] egy semmilyen tekintetben sem kiegyensúlyozott politikai mérkőzés pillanatnyi határai, és részben a véletlen művei. [...]

Mi, nemzetiszocialisták tántoríthatatlanul kell, hogy kitartsunk külpolitikai céljaink mellett, amelyek azt követelik, hogy biztosítsuk a földön a német nép számára az őt megillető területet és termőföldet. Ha kell, véráldozattal is biztosítanunk kell azt a földet, amelyen majdan paraszt nemzedékek egészséges fiakat nevelnek fel, amely föld felmentést ad majd a mai nemzedékek áldozatáért, és igazolni fogja azoknak a felelős államférfiaknak a politikáját, akiket a jelen talán elítél.

A legerélyesebben fel kell lépnem [...] azok ellen a népies íródeákok ellen, akik az ilyen területszerzésben „szent emberi jogok megsértését" vélik felfedezni, és ellene firkálnak. Az ember sohasem tudhatja, hogy ki áll ilyen fickók háta mögött.

Az államhatárokat emberek teremtik és emberek változtatják meg. Tény az, hogyha egy népnek sikerült aránytalanul nagy területre szert tennie, az még nem kötelez senkit sem arra, hogy ezt megváltoztathatatlannak ismerje el. Ez legfeljebb a hódítók erejét és a tűrők gyöngeségét bizonyítja.

Miként az a terület, amelyen ma állunk, egykor nem az égből pottyant őseink ölébe, hanem életük és vérük kockáztatásával kellett azt kiharcolniuk, éppen úgy a népünk létkérdését jelentő újabb földterületeket sem a népek kegye fogja kiutalni, hanem csak a győzelmes kard ereje. [...]

*

A mondottak alapján mi, nemzetiszocialisták, a háború előtti kultúrpolitikai vonalvezetést teljes mértékben elvetjük. Ott folytatjuk, ahol őseink hatszáz évvel ezelőtt abbahagyták. Megállást parancsolunk az örökös germán vándorlásnak Európa déli és nyugati része felé és kelet felé tekintünk. Lezárjuk végül a háború előtti időszak gyarmati és kereskedelmi politikáját, és rátérünk a jövő földbirtok-politikájára.

Ha Európában új területről és új termőföldről beszélünk, akkor csak Oroszország és az azt környező államok felé tekinthetünk.

E tekintetben maga a sors mutat irányt. Mialatt ugyanis Oroszország a bolsevizmus hatalmába került, megfosztotta az orosz népet attól az értelmiségtől, amely eddigi állami létét megteremtette és biztosította. Nem szabad elfelednünk, hogy az orosz államalakulat nem az oroszországi szlávság állampolitikai képességét dicséri, hanem az sokkal inkább a germán elem államalkotó működésének nagyszerű példája volt. E föld sok hatalmas birodalma alakult meg hasonló módon. Alacsonyabb rendű népek, élükön germán szervezőkkel és vezetőkkel, nem egyszer alkottak hatalmas államokat és mindaddig fennmaradtak, amíg ez az államalkotó elem vezető szerepét megtartotta.

Oroszország már századok óta emésztette [...] germán magvát, amely ma úgyszólván teljesen kiirtottnak és megsemmisítettnek tekinthető. Helyét a zsidó foglalta el. Amennyire lehetetlen, hogy az orosz nép saját erejéből e zsidó jármot lerázza, éppen annyira lehetetlen, hogy a zsidó ezt a hatalmas birodalmat hosszabb időn keresztül uralma alatt tartsa. A zsidó nem szervező elem, hanem ellenkezőleg, a rombolás megszemélyesítője. Ez a keleti óriás-birodalom megérett az összeomlásra. A zsidó uralom vége Oroszországban egyben Oroszországnak mint államnak is a végét jelenti. A sors bennünket arra választott ki, hogy szemtanúi legyünk egy olyan katasztrófának, amely a népi fajelmélet helyességének leghatalmasabb bizonyítéka.

A nemzetiszocialista mozgalom hivatása az, hogy népünket e politika belátására késztesse, hogy a jövő céljait ne a Nagy Sándor-i hódítás csalóka délibábjában, hanem a német eke szívós és kitartó munkájában lássa, amelyhez a kard csak a földet biztosítja.

Forrás: Hitler: Harcom. [Mein Kampf] I–II. *Fordította:* Kolbai Pál, dr. Lintner Antal, dr. Szakáts István. 7. kiadás. Budapest, 1942. 452–454.

1. Mi a véleménye Hitlernek a weimari köztársaság külpolitikai céljairól?
2. Hitler szerint elsődlegesen milyen cél megvalósítására kell törekednie a német külpolitikának? Hogyan kapcsolódik e cél a náci ideológiához? Mivel igazolja e cél erkölcsi jogosságát?
3. Milyen konkrét változásokat javasol Németország külpolitikájában? Javaslatai mennyiben tükrözték a kor realitásait?
4. Mivel magyarázza Hitler a bolsevizmus uralomra jutását Oroszországban? Kapcsolódik-e ez a magyarázat egy másik jellemző náci elmélethez?
5. Válaszd ki azokat a szövegrészeket, amelyek leginkább bizonyítják, hogy Hitler a német nép felsőbbrendűségét hirdette! Mi Hitler szerint a német nép küldetése a világban?
6. Mutasd be azt az időszakot, amikor Hitlernek lehetősége nyílt külpolitikai céljai megvalósítására! Mennyiben követte ekkor a Mein Kampfban leírtakat?

IV. Magyarország a két világháború között

1. A proletárdiktatúra bukása

A) Kun Béla véleménye a proletariátusról

...A proletariátus cserbenhagyta nem a vezetőit, hanem önmagát. Nagyon mérlegeltem, nagyon meggondoltam, mit tegyek. Hidegen és nyugodtan meg kell állapítanom: megbukott a proletárdiktatúra. Megbukott gazdaságilag, politikailag és katonailag. [...] Szerettem volna más véget. Szerettem volna, ha a proletariátus a barikádon harcolt volna: inkább meghal, de nem hagyja ott az uralmát. De arra gondoltam: mi magunk álljunk ki a barikádra tömegek nélkül? Mi szívesen feláldozzuk magunkat, de az a kérdés, van-e ennek az áldozatnak értelme a nemzetközi proletárforradalom szempontjából [...].

Forrás: Kun Béla beszédéből az utolsó kormányzótanácsi ülésen. Vörös könyv 1919. Szerk.: Gerencsér Miklós. Budapest, 1993. 473–474.

1. Miért tartotta leginkább kilátástalannak a proletárdiktatúra helyzetét Kun Béla?
2. Ismereteid alapján töltsd meg konkrétumokkal Kun Béla helyzetértékelését: „a proletariátus megbukott gazdaságilag, politikailag és katonailag"!
3. A szöveg alapján milyen lehetett Kun Béla és a proletariátus kapcsolata? Mit tartottak önmagukról a kommunista párt vezetői?

B) Egy újsághír

Revideálják a Tanácskormány rendeleteit

Hatályon kívül helyezik a házak szocializálásáról szóló rendeletet.

A Magyar Távirati Iroda jelenti: Vasárnap délután 5 órakor a kormány *minisztertanácsra* ült össze. A minisztertanács elhatározta, hogy a szakminiszterek *haladéktalanul revízió alá veszik a Tanácskormány részéről kiadott rendeleteket*, és már a legközelebbi minisztertanács elé kész javaslatokkal lépnek, mely rendeleteket helyezzék hatályon kívül, és mily módon állítsák vissza a március 21-ét megelőző jogállapotot. Így *elsősorban* a Tanácskormánynak a *házak szocializálására* vonatkozó rendeletét fogják hatályon kívül helyezni.

* * *

A köztulajdonban vett összes pénzintézetek, vállalatok, üzemek, gyárak és üzletek magántulajdonban való visszaadása: A hétfői minisztertanács a köztulajdonba vett összes pénzintézetek, vállalatok, üzemek, gyárak és üzletek magántulajdonba való visszaadását mondotta ki, és a tanácsköztársaság által kiadott erre vonatkozó rendeleteket hatályon kívül helyezte.

1. Mely rendelet eltörlését emeli ki az újságcikk? Mi lehetett ennek az oka?
2. Nézz utána, hogy mely kormányok, milyen sorrendben törölték el a Tanácsköztársaság rendeleteit! Mennyi idő kellett jogi téren a Tanácsköztársaság utáni rendszerváltáshoz?
3. Nézz utána, hogy mi lett a Károlyi-kormány néptörvényeinek sorsa!

2. Harry Hill Bandholtz tábornok a román megszállásról (1919. augusztus 4.–1919. november 14.)

1919. szeptember 16.

...felolvastam Borrow őrnagy, a tiszai hidat felügyelő brit tiszt jelentését. Arról számolt be, hogy mind ez idáig a következőket küldték át a románok a hídon: 684 mozdonyt, 231 szalon- és különkocsit, 946 személyszállító vagont, 2800 üres páncél- és pőrekocsit, 1300 gabona- és jószágszállító kocsit, 1300 lőszerrel megrakott kocsit, 298 ágyút, 43 autót, 56 repülőgépet, 1400 olajtartályt, 2000 vasúti anyagot és mezőgazdasági gépet szállító kocsit, 1435 hadianyaggal megrakott kocsit, s 4350 kocsit, amelyek tartalma nem látható. Aztán számos, legkülönbözőbb fajtájú kocsit, összesen 17 319 mozdonyt és kocsit. [...]

Ma délután felkeresett engem Diamandi[1] úr, s megmutatott egy táviratot a román miniszterelnöktől, melyben az állt, hogy Őfelsége Románia királya kitüntetett engem a Román Katona Nagykeresztjével, és hogy ez utóbbit azonnal el is küldik. Őexcellenciája cáfolta azokat a kurrens híreszteléseket, amelyek szerint a románok kivonulnak az országból, de bizalmasan közölte velem, hogy úgy döntött, puskákat bocsát a budapesti városi rendőrség rendelkezésére.

Ma délután eljött Pekár úr, a magyar összekötő, hogy tiltakozzon a román elkobzások ellen, én pedig elmondtam neki, hogy ha vannak kisméretű és értékes tárgyai, magával hozhatja azokat az irodámba. [...]

1919. szeptember 17.

...Ma délután, amikor ebédről visszatértem irodámba, egy teljes század román katonát találtam fegyverrel a hátán a palota udvarának bejáratánál nyüzsögni. Minden előjáték nélkül, ostorommal kezemben Loree ezredes ügyes segédletével, kiutasítottuk a betolakodókat az utcára, a palota bejáratán kívülre. Ezt követően megtudakoltam, hogy van-e itt a környéken román tiszt, ők pedig azt mondták, hogy bement a palotába. Elkaptam, felvonszoltam az irodámba, majd megkérdeztem tőle, mi az ördögöt akart, hogy megsértette a Szövetséges Katonai Missziót azzal, hogy egész század felfegyverzett katonát hozott magával a mi körzetünkbe.

[1] Constantine Diamandi: román diplomáciai képviselő Kelet-Magyarország román megszállása idején.

Először azt állította, hogy értesülése szerint föld alatti átjárók vannak a palotában, amelyeket fel kíván kutatni, majd később ezt megváltoztatva azt mondta, hogy sokat hallott a palotáról, s szerette volna, ha katonái távozásuk előtt megnéznék.

Elmondtam neki, hogy a románok aligha számolnának azzal, hogy egy század angol, francia vagy brit katona átmegy Mardarescu[2] tábornok főhadiszállására, s anélkül, hogy egy szót is szóltak volna neki, elkezdenék felkutatni a környéket. Tájékoztattam továbbá arról, hogy túlságosan durván megszegte az etikettet. Felettébb szánalmas módon elnézést kért, majd olajra lépett. [...]

1919. szeptember 18.

A ma reggeli ülésen Gorton[3] tábornok elnökölt, én pedig beszámoltam a Missziónak tegnapi élményemről, amikor Loree ezredes kíséretében lovasostorokkal rátámadtunk egy román gyalogszázadra, és kiűztük őket a palota udvaráról. Felolvastak egy közlést a svájci konzultól, amelyben leírja a románok hadifogolytáboraiban hagyott magyar hadifoglyok szörnyű életkörülményeit. Felolvasták a brit Borrow őrnagy jelentését, amely azt mutatta, hogy mostanáig, amióta figyelemmel tudtuk kísérni őket, 759 mozdony és 18 495 vagon szelte át a tiszai hidat keleti irányban.

A magyarok által eltűntnek nyilvánított vasúti kocsik száma több mint 31 ezerre rúg. Borrow őrnagy azt is bemutatta, hogy az elmúlt hét alatt 21 katonavonat haladt át a szolnoki hídon, 17 pedig egy lovassági hadosztályt szállítva, a csongrádi hídon; mindegyikük útja Romániába vezetett. Minden jel arra mutat, hogy nemes román szövetségeseink valóban ki szándékoznak vonulni egész Magyarországról, kivéve Budapestet és egy vékony vonalat némi távolsággal a Dunától nyugatra. Ez képessé teszi őket arra, hogy megakadályozzák a magyar rendőrség vagy hadsereg újjászervezését, és megvalósítsák azt a nyilvánvaló tervüket, hogy úgy hagyják el Magyarországot, mint egy piros héjú almát, amelynek azonban elrohadt a belseje.

Bekérettük a Misszióhoz Yates[4] ezredest, aki egy memorandum alapján megmutatta, hogy a románok gyakorlatilag semmit nem tettek a rendőrség újjászervezése terén. [...] A dolgok olyan pocsék körülmények között voltak, hogy azt egyetlen szuperlatívusz sem tudja hűen visszaadni. [...]

Forrás: Harry Hill Bandholtz: Napló nem diplomata módra. Román megszállás Magyarországon. Budapest, 1993. 73–76.

[2] Mardarescu: román tábornok, a magyarországi román megszálló csapatok főparancsnoka.
[3] Reginald St. George Gorton: angol tábornok, a magyarországi katonai antantmisszió egyik elnöke.
[4] Halsey E. Yates: amerikai ezredes, az antantmisszió rendőrségi és csendőrségi bizottságának elnöke.

1. Hazánk mely területeit érintette a román katonai megszállás? Jóváhagyták-e a román lépést az antant hatalmak? A naplóbejegyzés időpontjától számítva még mennyi ideig tartott a megszállás?
2. A forrás alapján jellemezd a román megszállók magatartását, céljait!
3. Hogyan tudnád megállapítani, hogy a tábornok által számokkal is bemutatott román rablás milyen károkat okozott Magyarországnak?
4. Hogyan vélekedik Bandholtz a románokról? Keresd meg a véleményére utaló szövegrészeket!
5. Ki volt pontosan H. H. Bandholtz tábornok, illetve milyen szervezetnek volt egyik vezetője? Mely országok vettek még részt ebben a szervezetben és mi volt a feladatuk? Milyen volt kapcsolatuk a román megszálló hadsereggel?
6. Mely tettéért tiszteljük mi leginkább H. H. Bandholtz tábornokot? Hol áll jelenleg köztéri szobra?

3. A KÜLÖNÍTMÉNYEK SZEREPE AZ ANTANTERŐK KIVONULÁSA UTÁN (1919–1920)

A) SHVOY KÁLMÁN A KÜLÖNÍTMÉNYEKRŐL

...El lett rendelve a fővezérség felállítása. Horthy lett a fővezér, Soós a vezérkari főnöke, Fischer Lajos, Pauer a fő vezérkari erők. [...] A fővezérség és főleg Horthy személyes őrizetére Prónay Pál százados vezetésével egy tiszti század lett felállítva. Miután sok tiszt és tartalékos tiszt érkezett Nyugatról, akiket mind el kellett helyezni, a tiszti századok rendszerét vezettük be. 100-150 tiszt lett egy századba egyesítve, [...] 5 vagy 6 ilyen század volt, Prónay-, Madary-. Ostenburg-, Vén- stb. század. Ezek mindegyike fegyelmezett, tisztességes alakulat volt, csak a Prónay-századdal volt sok baj. Prónay teljesen hatalmába kerítette Horthyt, nem engedelmeskedett senkinek, állam volt az államban, és rengeteg bajt csinált, sok szégyent hozott a honvédség nevére. Századában sok rovott múltú, tiszti mivoltát igazolni nem tudó alak volt, akik minden aljasságra képesek voltak. Ennek a századnak [...] volt a műve, hogy Szegeden emberek tűntek el, akiket megölve, megdrótozva dobtak a Tiszába. Ezt mindenki tudta, de ellene nem tett senki semmit. De hogy is lehetett volna ellene tenni, mikor Horthy nap-nap után vagy a Csónakázó egylet regattaházában, vagy a Kass Szálló különtermében reggelig tartó orgiákat rendezett a köréje sereglett huszártisztek és a szép Sóvári főhadnagyné társaságában. Itt hangzott az Erger-Berger[5] stb. Ott volt Prónay, a „Pali", aki dicsőítve lett elkövetett bűneiért. Mi, a hadseregparancsnokság – mint állomásparancsnokság – lépéseket tettünk ezen kihágások megtorlása és megszüntetése érdekében, de le lettünk intve, s Prónay és különítménye közvetlen a „fővezér"-nek rendeltetett alá. Ez az intézkedés szülte azután a sok, Prónay-különítmény által elkövetett atrocitásokat. [...]

...A francia megszállás és a Tanácsköztársaság kikiáltása által létrejött helyzetből kifolyólag Szegednek egész speciális helyzete és feladata volt. Sajnos ezt a feladatát rosszul teljesítette, mert ahelyett, hogy az országban egy olyan hely maradt volna, ahol konszolidált, egészséges, rendes, reális viszonyok uralkodnak, ahol megmaradt az egészséges, kiegyensúlyozott társadalmi rend,

[5] Erger-Berger: a magyar különítményes tisztek egyik népszerű gúnydala.

ahol az emberek békében és keresztényi szeretetben élnek egymás mellett, ehelyett egy jelszóval, a „szegedi gondolat" jelszavával egy olyan irányzatot, egy olyan szerencsétlen és súlyos következményekkel járó kurzust indítottak el, amely az országnak igen sok kárt okozott. Ennek az irányzatnak két reprezentánsa volt, az egyik a Horthy köré sereglett Gömbös-féle társaság tagjai, akik dorbézolással, zsidózással és féktelen gyűlölködéssel, de amellett saját hasznuknak a pontos szem előtt tartásával igen nagy ellenszenvet váltottak ki maguk ellen. [...] Sajnos a politikusok, az ún. „államférfiak" mint Teleki Pál, P. Ábrahám stb. is ezen társaságba keveredtek. [...]

A szegedi gondolat, ha magában talán meg is állhatta volna a helyét, de a hirdetői, akik azt diadalra kellett volna hogy vigyék, oly életet folytattak és úgy viselkedtek, hogy azt teljes mértékben diszkreditálták. Ezt fokozta a Prónay-féle társaság szerepe és viselkedése. [...] Már a szegedi szereplése, ahol gyilkoltak s ezt büntetlenül cselekedhették, is szomorú fényt vetett a szegedi kormányra és főleg Horthyra, de főleg Budapestre való bevonulásuk és siófoki szereplésük undorkeltő volt és olyan, melyet kulturált országban eltűrni nem lehetett, s akik eltűrték, éppen olyan bűnösök, mint a gyilkosok maguk. [...]

Sajnos ez a Szegeden megindult folyamat – mely nem állt egyébből, illetve helyesebben mondva, melynek rugója, ösztönzője a zsidógyűlölet, a kommunizmusellenesség és a hatalomvágy – tartott tovább, s fokozódott Dunántúlon, sőt a Budapestre való bevonulás után ott is s a Tiszántúlon is. A keresztény felbuzdulás volt az egésznek a szülője, de olyan „keresztény"-é, mely lelkileg sohasem volt az, csak a „keresztény" jelszót használta aljas tetteinek motiválására. Meg vagyok győződve, hogy a Szegedre került politikusoknak és államférfiaknak sem tetszett ez a „keresztény kurzus", ez a „politikai gestió", de nem tudtak semmit se tenni ellene. [...] Mennyivel szebb lett volna, ha a szegedi gondolat a felebaráti szeretetből, a keresztény életfelfogásból, a közéleti tisztességből és becsületből állt volna! [...]

Forrás: Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945. Sajtó alá rendezte: Perneki Mihály. Budapest, 1983. 52., 55–56. (A továbbiakban: Shvoy titkos naplója.)

B) Részlet Prónay Pál naplójából

Szatymaz

Fent nevezett helységben azonnal a régi jegyzőt, az elkergetett bírót, valamint a volt esküdteket helyeztettem vissza, és tettem a község élére. Azután ők maguk – mert nem tudták a vörösök és megbízottaik garázdálkodásait elfelejteni – jelölték meg a lefogottak közül a főbűnösöket, akik akasztófára valók. Sajnos ez utóbbiak közül sikerült több másnak még idejében elszökni, ezért Szatymazon magában, azon kívül, akik az ütközetben elestek, még vagy tízen lettek statáriálisan felakasztva, mégpedig az iskolaépület mögötti kertnek néhány szilvafájára.

Nevezett helységben ismét bosszús jelenet játszódott le [...]. Amint az elítéltek sorjában a kijelölt fákhoz lettek vezetve, egy fekete képű zsidó hirtelen kereket oldott. [...] A zsidó kétségbeesett futásában sarkokat vágva, nehogy golyók eltalálják, a közeli kukoricások felé menekült. Revolverlövéseim, melyeket utána eresztettem, már csak mögötte porzottak a szántáson, miután nagy lett a távolság, mire fegyveremet tokjából elő tudtam kapni.

Lipthay, valamint Bibó őrült futásban iparkodtak a szaladót elérni. Engemet igen felingerelt ez az eset, mert a legveszélyesebb bűnös, akit valahol a faluban egy padlásrejtekből húztunk elő, lógott el könnyűszerrel az akasztófa alól, [...] „Kapitány úr, alássan jelentem, megvan a zsidó, éppen oldalt szaladt nekem a kukoricásban – fültövön lőttem, azonnal vége lett." – jelentette Bibó. „Hiszi a fene nektek, kiáltottam rájuk, hát akkor hoztátok volna el mutatónak legalább azt a konyafülét ennek az imposztor zsiványnak." Bibó nem szólt egy szót sem, hanem eltűnt.

Amikor már elfogytak az elítéltek mind, és nem volt több kommunista akasztani való – Bibó ismét mellettem termett. Kezében egy összegöngyölt lapulevelet tartott, amelyet diszkréten széthajtva, benne egy frissen levágott emberfület mutatott. Miután bizonyságot szereztem arról, hogy sem a fákon lógó, sem pedig a többi lefogott kommunisták fülei – akiknek a kivégzéseket végig kellett nézni – nem hiányoznak, mert Bibó leleményességén igen nehezen lehetett túljárni, ha ő az igazát akarta bebizonyítani – elhittem neki. „Jól van – mondottam – hát csak tedd el most már spirituszba talizmánnak."

Forrás: A határban a halál kaszál... Feljegyzések Prónay Pál naplójából. Budapest, 1963. 107–108. (A továbbiakban: A határban a halál kaszál...)

1. **Melyek voltak a leghírhedtebb különítmények? Mikor, hol, milyen rétegből szerveződtek ezek a különítmények? Miből fakadt erős antiszemitizmusuk?**
2. **Shvoy Kálmán és Prónay Pál is gyűlölte a kommunistákat és fellépett a Tanácsköztársaság ellen. Hasonlítsd össze a források alapján katonai-emberi magatartásukat!**
3. **Hasonlítsd össze a két forrás stílusát! Keress kifejezéseket, amelyek a szerzők iskolázottságáról, műveltségéről árulkodnak!**
4. **Hogyan jellemzi Shvoy a különítményeket? Cáfolja vagy megerősíti véleményét a Prónay naplójából vett idézet?**
5. **A különítményeken kívül még miben kritizálja Shvoy az ellenforradalmi rendszert?**
6. **Nézz utána, mi mindent tartalmazott a „szegedi gondolat"! Megjelennek-e hasonló eszmék napjaink politikai életében?**
7. **A források alapján magyarázd meg, miért válhatott a fehérterror történelmünk egyik szégyenfoltjává! (A politikai okok mellett az emberi tényezőkre is figyelj! Milyen jellemvonásait ismerted meg Prónaynak és beosztottjának, Bibónak?)**
8. **Kb. hány áldozatuk volt a különítményeknek?**
9. **Mit tudsz a Tanácsköztársaság alatt tevékenykedő vörös különítményekről?**

4. *Horthy Miklós kormányzóvá választása*

...Második megbeszélésünkre, melyet ugyancsak Sir George hívott össze, bevonulásunk után, november 22-én került sor. A főmegbízott igen udvarias formák között tartott ultimátummal állt elő: parlamentáris kormányt kell alakítanunk, azonban a választások idejére Friedrich István nem lehet miniszterel-

nök. (Őt ugyanis a szövetségesek körében a „feudális" hagyományok képviselőjének tekintették.) Ha nem teljesítjük a legfelsőbb tanácsnak ezt a kívánságát, ő, Sir George elhagyja Budapestet, ez egyúttal azt is jelenti, hogy a külföldi szén- és nyersanyagszállítások megszűnnek... El is fogadták azt a javaslatomat, hogy Friedrich István csak tárcát cseréljen és hadügyminiszter legyen. A jelenlevők miniszterelnökül Huszár Károly kultuszminiszter személyében állapodtak meg. A szociáldemokraták egy képviselője is bekerült a kormányba; Ebben továbbra is Somssich gróf maradt a külügyminiszter. A következő napon Sir George Clerk a szövetségesek nevében elismerte az új kormányt. Magyarország végre cselekvőképes kormányt kapott; ez otthon hozzáfoghatott a szükség és nyomorúság enyhítéséhez, kifelé pedig felkészülhetett a béketárgyaláson várható küzdelemre. [...]

A nemzetgyűlés 1920. február 16-án ült össze, és első feladatául az államjogi helyzet tisztázását tűzte ki. A koronás király nem mondott le jogairól. Elmozdítása csak forradalmi cselekedet lehetett volna. A felfordulás idején történt ugyan ilyesmi, azonban Magyarországnak köztársasággá történt kikiáltását minden alkotmányosan gondolkodó magyar érvénytelennek tartotta, és a Friedrich-kormány is ennek megfelelő magtartást tanúsított. Másrészt a szövetségesek József főherceget nem személye miatt, hanem kifejezetten azért kényszerítették visszalépésre, mert a Habsburg-ház tagja.

A nemzetgyűlés mint a nemzeti szuverenitás hordozója akként oldotta meg a kérdést, hogy a tényleges helyzet megállapítását iktatta törvénybe, vagyis kimondta, hogy az Ausztriával való kapcsolatunk és egyúttal az 1867-es kiegyezésünk is megszűnt, viszont a királyi hatalom gyakorlása 1918. november óta csupán szünetel; és arra az időre, amíg ez ismét gyakorolhatóvá válik, kormányzó választását rendelte el...

[...] Ezután merült fel a nyilvánosság előtt az én nevem is. Én azonban azt reméltem, hogy Apponyi Albertet, közéletünk egyik legméltóbb és kimagasló alakját választják meg. Ehelyett az történt, amire nem számíthattam, hogy 1920. március 1-jén a nemzetgyűlés 131 szavazattal – a 141-ből – engem hívott meg erre a méltóságra. [...]

Megköszöntem az irántam tanúsított nagy bizalmat, közöltem azonban, hogy a felajánlott méltóságot nem fogadhatom el. [...]

Mielőtt beléptem volna az ülésterembe, megkértek, hogy változtassam meg elhatározásomat. Az Országház egyik termében összegyűltek a kormány tagjai, a pártok elnökei meg más vezető politikusok, és arra törekedtek, hogy rábeszéljenek. [...]

Mint tiszt Őfelségének tettem esküt; ha elfogadom a kormányzóságot, akkor meg az alkotmányra és a nemzetre kell felesküdnöm. Vajon nem forog-e fenn az a veszély, hogy a két esküben vállalt kötelezettségeim összeütközésbe kerülnek egymással? [...] azt kifogásoltam, hogy a leendő államfő számára megállapított jogkör – ahogyan a sajtó közléseiből ismertem – teljességgel elégtelen. [...]

E megjegyzéseim után a jelenlévők rövid megbeszélést tartottak, majd Rakovszky István, a nemzetgyűlés elnöke íróasztalához ült, és tollal a kezében hozzám fordult: „Kérem, diktálja feltételeit! A nemzetgyűlés teljesíteni fogja." [...]

Még egyszer megkíséreltem, hogy ellenvetést tegyek. Ilyesmit – mondottam – nem lenne helyes alapos megfontolás és tapasztalt jogászok tanácsa nélkül, így hirtelenében megfogalmazni. Ekkor kijelentették, hogy az ország kormányzójának – a nemesség adományozása és a főkegyúri jog gyakorlása kivételével – mindazokat a jogokat biztosítják, amelyek a királyt megilletik (éppúgy, mint Hunyadi János kormányzósága idejében volt). Mit válaszolhattam erre? Miután ennyire sarokba szorítottak, elfogadtam a választást, és bevonultunk a több mint egy órája várakozó nemzetgyűlés színe elé. Letettem a kormányzói esküt a magyar nép választott képviselői előtt, akik a nemzetgyűlés képviselte állami főhatalom erejével megválasztottak. [...]

Forrás: Horthy Miklós: Emlékirataim. Budapest, 1990. 134–139.

1. Ki volt és milyen szerepet töltött be Sir George Clerk a magyar politikában 1919-ben?
2. Miért volt fontos az antant számára a „parlamentáris kormány" létrejötte Magyarországon? Milyen eszközökkel élt ennek érdekében?
3. Miért volt fontos az ország számára az antant által is elismert kormány létrejötte?
4. A forrás alapján magyarázd meg, miért volt szükség a kormányzói méltóság létrehozására!
5. Milyen jogi érvekkel akarta visszautasítani Horthy a kormányzói méltóságot, s milyen emberi okokkal magyarázza húzódozását?
6. Nézz utána, ki volt gróf Apponyi Albert! Miért tarthatta őt megfelelő jelöltnek Horthy? Miért ragaszkodott a nemzetgyűlés Horthy személyéhez? (A forrás első bekezdése részben választ ad erre.)
7. Az emlékiratokkal mint primer forrásokkal vigyáznunk kell, hiszen íróik elfogultak lehetnek önmagukkal és másokkal szemben is. Az események ismeretében értékeld e szempontból az emlékirat idézett részét!
8. A kormányzói jogkört a Horthy-korszakban fokozatosan bővítették. Készíts táblázatot e folyamatról, s magyarázd meg ennek okait!

5. NUMERUS CLAUSUS

AZ 1920. ÉVI XXV. TC.
A FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEKBE VALÓ BEIRATKOZÁS SZABÁLYAIRÓL

1. § A tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra az 1920/21. tanév kezdetétől csak olyan egyének iratkozhatnak be, kik nemzethűségi s erkölcsi tekintetben feltétlenül megbízhatók, és csak oly számban, amennyinek alapos kiképzése biztosítható.

Az egyes karokra (szakosztályokra) felvehető hallgatók számát az illetékes kar (a műegyetemen a tanács) javaslata alapján a vallás és közoktatásügyi miniszter állapítja meg. [...]

3. § Az 1. § intézkedései szerint beiratkozónak az illetékes karhoz (műegyetemen a tanácshoz) benyújtott folyamodással kell a beiratkozásra engedélyt kérnie.

A beiratkozási engedélynek az 1. § rendelkezései szerint megállapított létszámkereten belül való megadása, vagy megtagadása felett az illetékes kar tanárainak (műegyetemen a tanácsnak) teljes ülése végérvényesen határoz.

Az engedély megadásánál a nemzethűség és az erkölcsi megbízhatóság követelményei mellett egyfelől a felvételt kérők szellemi képességeire, másfelől arra is figyelemmel kell lenni, hogy az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók közt lehetőleg elérje az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányszámát, de legalább kitegye annak kilenctized részét. [...]

Forrás: Romsics Ignác: Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999. I. kötet. Budapest, 2000. 157–158.

1. Mit jelent a „numerus clausus" kifejezés, s miért ezzel jelölik e törvényt?
2. Milyen követelményeknek kellett megfelelniük az egyetemekre jelentkezőknek? Mekkora szabadságuk volt az egyetemi karok tanárainak a felvétel kérdésében?
3. Hogyan tükrözi a törvény a forradalmak utáni korszak politikáját, szellemiségét?
4. Nézz utána, hogy e törvénnyel konkrétan mi volt a törvényalkotók legfontosabb célja! Tükrözi-e egyértelműen e célt a törvény megfogalmazása?

6. 1920:36. TC. A FÖLDBIRTOK HELYESEBB MEGOSZLÁSÁT SZABÁLYOZÓ RENDELKEZÉSEK

1. § Ennek a törvénynek az a célja, hogy a magyar földbirtok megoszlását helyesebbé tegye. Evégől ez a törvény a lehetőségekhez képest előmozdítja a földszerzést főleg azok részére, akik a föld gondos és szorgalmas művelésére képesek is és hajlandók is, de eddigi viszonyaik között önhibájukon kívül földhöz nem juthattak.

A földbirtok megoszlásának helyesebbé tételéhez szükséges ingatlanokat az állam lehetőleg szabadkézből, árverésen, vagy az ebben a törvényben biztosított elővásárlás jogán szerzi meg. [...]

...közérdek [...] különösen az arany vagy ezüst vitézségi éremmel kitüntetett földmívelők, a földmívelő hadirokkantak, a munkaképes földmíves hadiözvegyek és felnőtt földmíves hadiárvák földhöz juttatása; [...] a mezőgazdasági munkásoknak, törpe- és kisbirtokosoknak földhöz juttatással való megerősítése, továbbá a közszolgálati alkalmazottaknak [...] földhöz juttatása,[...]

2. § [...] 1. hadirokkantaknak, hadiözvegyeknek és felnőtt hadiárváknak, ha sem házuk, sem házépítésre alkalmas ingatlanuk sincs, [...] családonként 600 négyszögölnél nem nagyobb házhely és belsőség, [...] megfelelő nagyságú törpebirtok [jár, amelynek] területe legfeljebb három kataszteri hold lehet [...].

Forrás: Magyar Törvénytár, 1920. Budapest, 1921. 230–273.

1. Nézz utána, milyen politikai helyzetben született meg e törvény! Kinek, illetve mely pártnak volt az érdeme e földreform?
2. Elsősorban mely társadalmi csoportok voltak a törvény kedvezményezettjei? Vajon miért éppen ők?

3. Hogyan szolgálta e törvény a politikai stabilitást? Állításod alátámasztására idézd a törvény megfelelő részletét!
4. Bizonyítsd be a szöveg segítségével, hogy a törvény nem a nagybirtokkal rendelkezők ellen irányult!

7. VÁLASZTÓJOG, VÁLASZTÁSOK A KONSZOLIDÁCIÓS KORSZAK KEZDETÉN (1919–1922)

A) A VÁLASZTÓJOG SZABÁLYOZÁSA

A MAGYAR KORMÁNY 1919. ÉVI 5.985. M.E. SZÁMÚ RENDELETE
A NEMZETGYŰLÉSI, TÖRVÉNYHATÓSÁGI ÉS KÖZSÉGI VÁLASZTÓJOGRÓL

1. § Nemzetgyűlési választójoga van minden férfinak, aki legalább hat év óta magyar állampolgár, ha legalább félév óta ugyanabban a községben lakik, vagy ott lakása van, és életének 24-ik évét betöltötte. Ennek az életkornak a betöltése előtt is választójoguk van azoknak, akik 1918. évi november hó első napja előtt legalább 12 héten át a harctéren arcvonalbeli katonai szolgálatot teljesítettek. [...]

Nemzetgyűlési választójoga van minden nőnek, aki legalább hat év óta magyar állampolgár, életének 24. évét betöltötte, és bármely hazai élőnyelven írni-olvasni tud, ha legalább félév óta ugyanabban a helységben lakik, vagy ott lakása van. [...]

2. § A nemzetgyűlés tagjává választható az, akinek a választások időpontjában nemzetgyűlési választójoga van, ha életének 30. évét betöltötte. [...]

3. § Nem gyakorolhat választójogot a fegyveres erőnek, a csendőrségnek és a rendőrségnek tényleges szolgálatban álló tagja. [...]

6. § A nemzetgyűlési tagok választókerületenkint, közvetlenül választatnak. Minden kerület egy képviselőt választ. A szavazás községenkint (szavazókörönkint), titkosan történik. [...]

Forrás: Magyarországi rendeletek tára, 1919., 53. folyam. Kiadja a Magyar Belügyminisztérium, I–III. Budapest, 1919. II. füzet, 894–944.

A MAGYAR KIRÁLYI MINISZTÉRIUM 1922. ÉVI 2.200. M.E. SZÁMÚ RENDELETE
AZ 1922. ÉVBEN ÖSSZEÜLŐ NEMZETGYŰLÉS TAGJAINAK VÁLASZTÁSÁRÓL

Választójogosultság

1. § Nemzetgyűlési képviselőválasztó joga van minden férfinak, aki 24. évét betöltötte, 10 év óta magyar állampolgár, két év óta ugyanabban a községben lakik, vagy van lakása és az elemi iskola 4. osztályát sikeresen elvégezte. [...]

A 24. életév betöltése nem kívántatik meg attól, aki igazolja, hogy arany, ezüst vagy bronz vitézségi érmet, vagy a Károly-csapatkeresztet elnyerte, valamint attól sem, aki igazolja, egyetemet, vagy más főiskolát végzett.

„Régi jogon" nemzetgyűlési képviselőválasztó mindenki, aki az 1918. évre érvényes országgyűlési képviselőválasztó-jogi névjegyzékbe fel van véve [...].

2. § Nemzetgyűlési képviselőválasztó joga van minden nőnek, aki 30. évét betöltötte, tíz év óta magyar állampolgár, két év óta ugyanabban a községben lakik, vagy van lakása, és az elemi népiskola hatodik osztályát vagy más tanintézet ezzel tanértékre nézve egyenrangú osztályát sikeresen elvégezte. [...] Választójoga van annak a nőnek, aki az előző feltételeknek megfelel, és ezen kívül:

1. mint feleség három vagy több gyermeknek adott életet...
2. saját vagyonának jövedelmeiből él, vagy saját keresetből tartja el magát, ha önálló háztartást vezet.

Nem kívántatik meg a 30. életév betöltése attól a nőtől, aki igazolja, hogy egyetemi vagy más főiskolai végzettséget szerzett.

4. § [...] nincs választójoga annak, aki:

1. a fegyveres erőknek, vagy a csendőrségnek tényleges szolgálatban álló tagja, kivéve a szabadságolt viszonyba tartozókat [...].

6. § Azokról, akiknek választójoguk van névjegyzéket kell szerkeszteni [...]. Választójogát az gyakorolhatja, aki a névjegyzékbe fel van véve. [...]

Választhatóság

7. § A nemzetgyűlés tagjává választható az, akinek a választások időpontjában nemzetgyűlési választójoga van, ha életének 30. évét betöltötte. [...]

8. § Nem választható nemzetgyűlési képviselővé:

[...] az a közhivatalnok, tanár, tanító, lelkész, vagy ügyvéd, akit hazafiatlan magatartás miatt az illetékes hatóság fegyelmi úton jogerős határozat alapján állásától elmozdításra (hivatalvesztésre), az ügyvédség elvesztésére ítélt, – a fegyelmi határozat jogerőre emelkedésétől számított öt év alatt. [...]

Választókerületek és szavazókörök

10. § A nemzetgyűlési képviselők választása választókerületenként történik. Minden kerület – kivéve Budapest székesfőváros és az alábbi 2. pontban jelzett újonnan alakítandó kerületek – egy képviselőt választanak.[...]

11. § A szavazás községenkint (szavazókörönkint), és pedig Budapest székesfővárosban és a 10. § 2. pontjában jelzett új kerületekben az arányos képviseleti rendszer szerint lajstromos szavazással titkosan, a többi törvényhatósági városban az általános többségi rendszer szerint titkosan, más választókerületben pedig az általános többségi rendszer szerint nyilvánosan történik. [...]

60. § A választásokat képviselőjelölés előzi meg. A képviselőjelölésre vonatkozó ajánlatot a választás napját megelőző nyolcadik napon kell a választási bizottságnak átnyújtani. [...]

Jelölteket tízezer, vagy annál kevesebb választót számláló választókerületben a választóknak legalább 10%-a, a nagyobb kerületekben pedig legalább 1000 választó írásban ajánlhat. [...]

Forrás: Magyarországi rendeletek tára, 1922., 56. folyam. Kiadja a Magyar Királyi Belügyminisztérium, Budapest, 1923. 14–71.

B) HOGYAN ALKALMAZTÁK AZ ELLENZÉK GYENGÍTÉSÉRE A VÁLASZTÓJOGI TÖRVÉNYEKET?

...Megkezdődik a jelölő aláírások gyűjtése. Én pedig a képviselők társaságában körútra indulok a kerület nagyobb helységeibe programbeszédeket tartani. Némelyik helyen engedélyezi a hatóság a gyűlést, a legtöbb helyen nem. Ennek hiányát személyes látogatásokkal igyekszem pótolni a tekintélyesebb polgárok lakásán. [...] Egy-egy ilyen látogatás hírére a szomszédok is odagyűlnek, hogy megismerkedjenek velem. [...].

Elkezdem magyarázni a Kossuth-párt programját, a nagy eszméket, Kossuth jobbágyfelszabadításának folytatását, egyenlőséget, demokráciát. [...]

A választási küzdelmet kurtán-furcsán eldöntötte a kormány által megrendelt hatósági erőszak. Több mint ezer jelölő aláírást kellett egy-egy jelöltnek benyújtani. Az én embereim vagy kétszázzal többet nyújtottak be a szükségesnél. Erre a választási biztos visszautasított vagy ötszázat. Tehát mintegy háromszáz aláírást kellett volna pótlólag benyújtani, mégpedig huszonnégy óra alatt [...].

Forrás: Nagy Vince: Októbertől októberig. Budapest, 1991. 178–179.

1. Kik voltak Magyarország miniszterelnökei az idézett rendeletek kiadásakor?
2. Milyen feltételekhez kötötték a rendeletek a választójogot? Van-e különbség a választójog és a választhatóság feltételei között?
3. A két rendelet alapján készíts összehasonlító táblázatot a választójog szabályainak változásairól! Mely feltételeket változtatták meg? E változások mely rétegeket érintették leginkább s melyeket a legkevésbé? (A vagyoni helyzet, a nem és a műveltség mellett gondolj a lakóhelyre is!) Melyek voltak azok a változtatások, amelyek politikai változásokat eredményezhettek?
4. Mely rétegeknek biztosítottak előnyöket a választójogi rendeletek? Mi lehetett ennek az oka?
5. Miért lehet fontos az a kitétel, hogy a fegyveres erők szabadságolt része szavazhat? (Gondolj a trianoni békében foglaltakra!)
6. Milyen vétségekért járt ebben a korban hivatalvesztés, illetve kik számítottak „hazafiatlan elemek"-nek? Mekkora volt az érintettek száma?
7. Nézz utána Nagy Vince életrajzának! Ennek ismeretében mire ügyelnél, ha írását forrásként akarnád felhasználni?
8. A két forrás alapján mérd fel, milyen lehetőségei voltak a hatalomnak arra, hogy megakadályozza az ellenzék választási sikerét! Hogyan próbált túljutni az ellenzék a hatalom által támasztott nehézségeken?
9. Nézz utána, hogy mi az a lajstromos választás! Mai választási rendszerünkben van-e ehhez hasonló?

8. A TRIANONI BÉKEDIKTÁTUM (1920. JÚNIUS 4.)

A) ÚJSÁGHÍR A BÉKESZERZŐDÉS ALÁÍRÁSÁRÓL

Párizs, június 5.

A szövetségeseknek Magyarországgal kötött békeszerződését tegnap, pénteken délután írták alá Versailles-ban. Az ülésen Millerand elnökölt. Mellette az angol, olasz és amerikai nagykövetek ültek a többi szövetséges állam képviselőivel együtt. A vendégek részére fenntartott első sorban a görög király, Foch tábornagy és az udinei herceg ült. A magyar delegátusok: dr. Benárd Ágoston miniszter és dr. Drasche-Lázár Alfréd meghatalmazott miniszter és követ fél öt órakor érkeztek meg. Millerand megnyitotta az ülést, és a következő nyilatkozatot tette:

– Uraim! Átadom önöknek azt a szerződést, amelyet a szövetségesek Magyarországgal kötnek. Az a szöveg, amelyet alá fognak írni, azonos azzal a szöveggel, amelyet május 6-án adtunk át a magyar delegátusoknak. Fölszólítom a magyar meghatalmazott urakat, lássák el a szerződést aláírásukkal!

A magyar delegátusok ezután aláírták a szerződést. Az aláírás megtörténte után az alig tíz percig tartó ülést berekesztették. A magyar delegátusok a trianoni palotából szállásukra mentek. Versailles-ban ennek az eseménynek a tiszteletére üzembe helyezték a szökőkutakat.

Forrás: Az Est, XI. évf. 135. szám. 1920. június 6.

B) A NEMZET GYÁSZNAPJA

A budapesti templomokban ma délelőtt megkondultak a harangok, a gyártelepek megszólaltatták szirénáikat, és a borzongós őszies levegőben tovahömpölygő hanghullámok a nemzeti összeomlás fájdalmas gyászát jelentették: ma délután 4 óra 30 perckor írták alá Trianonban a magyar meghatalmazottak a békeokmányt. [...]

A város és az ország némán, méltóságteljesen, de komor daccal tüntetett az erőszakos béke ellen. Egész Budapest a gyászünnep hatása alatt állott. A mulatóhelyek zárva voltak, a vonatok, a kocsik megálltak, s a munkások letették a szerszámot néhány percre ezen a fekete pénteken. A nemzetgyűlés, a főváros tanácsa, az egyházak, a hazafias egyesületek és az idegen megszállás borzalmai elől ide menekült véreink impozáns módon fejezték ki tiltakozásukat a ránk kényszerített aktus ellen. [...]

Árpád fejedelem szobra[6] előtt már fél kilenc óra tájban gyülekeztek a megszállott területek elüldözött magyarjai. Asszonyok, leányok, gyermekek jöttek el a hontalanná vált családfőkkel, hogy részt vegyenek a tragikus jelentőségű napon rendezett néma tüntetésen. Őszi hangulatot árasztó eső verte a vagonlakók, menekültek és kiüldözöttek tömegét, és minduntalan hangzott a megjegyzés: „még az ég is velünk gyászol...”

Az elszakított területek menekültjei hatalmas jelzőtáblák mögött csoportosultak. Kelet-Magyarország, Dél-Magyarország fiai álltak össze tömött négyes sorokban. Külön csoportba állottak a vagonlakók, és táblákat tartottak kezükben a következő felirattal: „Békés otthonából kiüldözött 12 000 vagonlakó tiltakozik a békeszerződés ellen. Külön csoportba tömörültek az Unió zászlaja alatt az Erdélyi Magyar-Székely Szövetség[7] tagjai, valamint a menekült államvasúti alkalmazottak is.

Fél tíz órakor indult el a tüntető menet az Árpád-szobor elől. A menet élén vitték az Erdélyi Otthon újonnan fölavatott zászlaját, majd egymás után következtek a különböző csoportok. Zajtalanul, némán, de méltóságteljesen demonstrálva haladt végig az esőverte Andrássy úton, melynek utcai közönsége nagy megilletődéssel és együttérzéssel nézte az igazán megrendítő felvonulást. [...]

Forrás: Pesti Napló, 1920. június 5. In: Raffay Ernő: Trianon titkai. Budapest, 1990. 135–136.

C) EGY HAJDANI DIÁK VISSZAEMLÉKEZÉSE

Abban az időben, amikor ezek az események történtek, tizennégy éves voltam, a IV. gimnáziumba jártam. Ezen a napon osztályunknak növénytan órája kezdődött volna[8], s tanárunk, Kovách Demjén magas alakja megjelent az ajtóban, pontosan úgy, mint máskor. Odament lassan a katedrához, aláírta az osztálykönyvet, de ahelyett, hogy számon kérte volna a házi feladatot, ahogyan tenni szokta, egész testével előre hajolt, fejét lecsüggesztette valami egészen hosszú percig... és ekkor a harangok zúgni kezdtek. Kovách Demjén kiegyenesedett, odament a kis szertárhoz, ahol a térképek voltak, levette a térképet, amelyen ez a felírás volt: „A Magyar Szentkorona Országainak Politikai Térképe”, s egyetlen szó nélkül a falra akasztotta. Ezután megállt a térkép előtt, egy kicsit oldalt, hogy ne takarja el a térképet tőlünk, és ahogyan rámeredt, mindig szigorú arckifejezése meglágyult, kimondhatatlan gyöngédség jelentkezett rajta, amilyent korábban soha nem láttunk nála. Halotti csendben néztük a térképet és az előtte álló alakot, ezt a gyászoló cisztercita szerzetest, amint fejét mind lejjebb és lejjebb hajtotta, egészen a mellére. És ahogyan a harangok zúgása behatolt hozzánk, Kovách a mély csendben inkább csak saját magának, s senki másnak közülünk, ezt mondta:

„Consummatum est!” (Elvégeztetett!)

[6] A millenniumi emlékmű Árpád-szobráról van szó.

[7] Erdélyi Magyar–Székely Szövetség: erdélyi magyar menekültek által alapított revizionista egyesület. Tagjainak nagy része a budapesti pályaudvarokon elhelyezett „vagonlakókból” verbuválódott.

[8] 1920. június 4-én tanítási szünet volt, az iskolákban megemlékezéseket tartottak.

Ötvennégyen voltunk ebben az osztályban, ötvennégy tizennégy éves magyar fiú. A keresztre feszített Krisztus utolsó szavai után valamennyien a padra hajtottuk fejünket és sírva fakadtunk. [...]

Forrás: Részletek Padányi Viktor visszaemlékezéseiből. *Idézi* Sisa István Nemzet határok nélkül című könyvében. Cleveland, Ohio, 1993. 115–116.

1. Gyűjts adatokat, tényeket annak bizonyítására, hogy a trianoni békeszerződés történelmünk egyik legsúlyosabb megpróbáltatása volt! Milyen társadalmi-politikai megrázkódtatások előzték meg a békeszerződés aláírását?
2. Kik vettek részt hivatalból a békeszerződés aláírásán, és kik voltak a vendégek? Mit tudsz a cikkben említett személyek történelmi szerepéről?
3. Mit tudsz a szerződést aláíró magyar politikusok korábbi pályafutásáról? Mi történt velük az aláírás után? Miért ilyen ismeretlen politikusokra bízták magyar részről az aláírást?
4. Hogyan viselkedett a ceremónián Millerand és hogyan a magyar megbízottak? Mit fejez ki viselkedésük?
5. Mivel érzékelteti a tudósítás az aláírás aktusának drámaiságát?
6. A nemzeti gyász mely külsőségeit írja le a második tudósítás? Mivel fejezi ki, hogy valóban az egész nemzet gyászolt?
7. Mi az, amit a tudósítás leginkább kiemel a tiltakozó megmozdulásokkal kapcsolatban? Mi ennek a kiemelésnek az üzenete a magyar olvasók, és mi a külföldi megfigyelők felé?
8. Milyen súlyos problémákra irányítja rá a figyelmet az elüldözött magyarok felvonulásáról szóló tudósítás? Elsősorban kik kényszerültek menekülésre?
9. A harmadik forrás tanúsága szerint van-e különbség a nemzeti gyász kifejeződésében az utcán és az iskolában?
10. A forrás alapján mit tudhatunk meg a korabeli iskolákról? Milyen eszközökkel nevelt az iskola?
11. Véleményed szerint hogyan hatott az akkori negyedikes gimnazista későbbi életére, gondolkodására, esetleg politikai szereplésére az, amit 1920. június 4-én átélt?

9. Horthy Miklós tekintélye és a Vitézi Rend

a) Horthy tekintélye

...Egy nyár végi napon apám lelkendezve közölte, hogy a KORMÁNYZÓ ÚR ŐFŐMÉLTÓSÁGA magas jelenlétével tiszteli meg városunkat. Azért írtam nagybetűkkel, hogy valami módon érzékeltessem azt a határtalan tiszteletet és rajongást, amit apám Horthyval szemben érzett. 1922 őszén apám nem állt egyedül érzelmeivel. A kezdet nehézségei után a magyarság túlnyomó többsége felsorakozott a kormányzó mögé. [...]

Az erkélyről kissé vontatottan felolvasott beszéde némi csalódást váltott ki. Nem a rövidsége vagy tartalma miatt, hanem mert sokak szerint határozottan németes kiejtése volt. Ezen azután még sokáig el lehetett vitatkozni az úri kaszinóban, ahol a szabad királyválasztók nyelvének tisztasága, a legitimisták kiejtésének németes hangzása mellett hoztak fel érveket. [...]

Délután az új MOVE-sportpálya avatásán egész közelről láthattam újra a kormányzót, aki akkor az én szememben valahol a mesebeli herceg szintjén lebegett. [...]

Forrás: Eszenyi László: A trianoni nemzedék. Budapest, évszám nélkül 29–32. (A továbbiakban: Eszenyi.)

1. Milyen közjogi méltóságot viselt Horthy? Mi volt hazánk államformája akkor? Mi történt a királlyal?
2. Minek köszönhette Horthy népszerűségét? Milyen „nehézségeket" kellett leküzdenie politikusi pályafutása kezdetén?
3. Készíts kiselőadást Horthy egyéniségéről! Mely személyiségjegyei válthatták ki a közemberek tiszteletét? Miért keltett beszéde ellenérzéseket?
4. Kik voltak a szabad királyválasztók és kik a legitimisták? Vajon miért az előbbi csoport szimpatizált Horthyval?
5. Mit tudsz a MOVE-ről?

b) A Vitézi Rend

...1925-ben a Vitézi Rend tiszttagjává avattak. Az volt a cél, hogy a vitézek földhöz jussanak, éspedig azért, hogy a minden tekintetben bevált jó magyar emberanyag gazdaságilag megerősödve, hasonló értékű új nemzedéket nevelhessen. E célból Horthy felhívta a földbirtokosok figyelmét, akik úgynevezett vitézi telkeket bocsátottak a Vitézi Rend számára.

Ami engem illet, nem tartottam igényt a vitézi telekre. Emlékezetes marad számomra avatásom napja a Margitszigeten. A régi lovaggá ütés formaságaira emlékeztetett a ceremónia, melyet Horthy kormányzó már az első alkalommal, s azután is mindig személyesen végzett, kellő ünnepélyességgel. [...]

Forrás: Lakatos Géza: Ahogy én láttam. Budapest, 1992. 24. (A továbbiakban: Lakatos.)

1. Miért hozták létre a Vitézi Rendet? Kik lehettek tagjai? Miért volt fontos Horthy személyes felügyelete?
2. Mely jogokkal nem rendelkezett Horthy megválasztásakor? Mi az összefüggés e hiány és a Vitézi Rend létrehozása között?
3. Hogyan értelmezhették a következő kifejezést: „minden tekintetben bevált jó magyar emberanyag"?

10. Az 1921. évi 3. tc. az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről

1. § Aki az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására, vagy megsemmisítésére, különösen valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos létesítésére irányuló mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez vagy vezet, bűntettet követ el, és ez öt évig terjedhető fegyházzal büntetendő.

Akit ily mozgalomban vagy szervezkedésben tevékenyen részt vesz, úgyszintén, aki ily mozgalmat, vagy szervezkedést előmozdít, vétséget követ el és három évig terjedő fogházzal büntetendő.

2. § Aki az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására vagy megsemmisítésére, különösen valamely társadalmi osztály kizáróla-

gos uralmának erőszakos létesítésére irányuló mozgalommal vagy szervezkedéssel összefüggően és annak céljára bűntettet vagy vétséget követ el, annak büntetése:

halál, ha a bűntettre a törvény halálbüntetést állapít meg; [...].

Forrás: Magyar Törvénytár, 1921. Budapest, 1922. 8–11.

1. Ki volt Magyarország miniszterelnöke e törvény elfogadása idején?
2. Hogyan következtethetsz a törvény szövegéből az ország belső viszonyaira és az akkori közelmúlt eseményeire?
3. Kik ellen irányult a törvény? Mely megállapításai vonatkoztathatók a szélsőjobboldali mozgalmakra és melyek a kommunistákra?

11. Az államforma kérdése

a) IV. Károly nyilatkozata (1918. november 3.)

Trónra lépésem óta mindig arra törekedtem, hogy népeimet megszabadítsam a háború borzalmaitól, amely háború keletkezésében semmi részem nem volt. Nem akarom, hogy személyem akadályul szolgáljon a magyar nemzet szabad fejlődésének, mely iránt változatlanul szeretettel vagyok eltelve. Ennélfogva minden részvételről az államügyek vitelében lemondok, és már eleve elismerem azt a döntést, mellyel Magyarország jövendő államformáját megállapítja.

Eckartsau, 1918. november 3-án.

Károly sk.

Forrás: Nagy József: IV. Károly, az utolsó magyar király. Budapest, 1995. 123.

b) IV. Károly király és Horthy Miklós kormányzó találkozása 1921. március 27-én a budai királyi palotában

...Amint beléptem a szárnysegédi szobába, máris jött elém Horthy, zavart arckifejezéssel, majd a dolgozószobájában mindjárt ezzel kezdte: „ez katasztrófa, Felséged azonnal forduljon vissza!" Mire én: „Kormányt akarok alakítani, s Ön lesz a hadsereg főparancsnoka." Sopánkodott, hogy ebbe bele fog pusztulni az ország, be fog vonulni a kisantant, a hadsereg megbízhatatlan, vérontásra is sor kerülhet. Még fél százaléknyi esély sincs a sikerre, mondta, miniszterelnököt sem tudok majd keríteni, és így tovább. Azt válaszoltam, hogy én mindennek ellenére kormányt alakítok, szerintem a kisantant nem olyan veszedelmes, beszámoltam neki Briand közbenjárásáról, közöltem vele, hogy a lövöldözéstől korántsem ijednék meg, miniszterelnököt pedig majd csak találok, ha mást nem, hát Vass[9] minisztert. Az egész beszélgetés alatt hangoztatta, hogy őt köti a

[9] Vass József (1877–1930): nagyprépost, képviselő, közellátási, majd kultusz- és népjóléti miniszter 1920–1921-ben.

nemzetgyűlésnek tett esküje. Hogy eskü kötelezné velem szemben is, tagadta. Később ugyan mégis azt mondotta, hogy minden tisztességes ember az előbb tett esküjéhez ragaszkodnék. [...]

Forrás: Boroviczény Aladár: A király és kormányzója. Budapest, 1996. 363–365.

c) A Habsburg-ház harmadik trónfosztása

Az 1921. 47. tc. IV. Károly Ő Felsége uralkodói jogainak és a Habsburg-ház trónöröklésödésének megszüntetéséről

1. § IV. Károly király uralkodói jogai megszűntek.

2. § Az 1723. évi I. és II. törvénycikkben foglalt Pragmatica Sanctio és minden egyéb jogszabály, amely az Ausztriai Ház (Domus Austriaca) trónöröklésödési jogát megállapította vagy szabályozta, hatályát vesztette, és ezzel a királyválasztás előjoga a nemzetre visszaszállt.

3. § A nemzet a királyság ősi államformáját változatlanul fenntartja, de a királyi szék betöltését későbbi időre halasztja, és utasítja a minisztériumot, hogy eziránt arra alkalmas időben javaslatot tegyen. [...]

Forrás: Magyar Törvénytár, 1921. Budapest, 1922. 421–422.

1. Kik voltak Magyarország miniszterelnökei az idézett források keletkezésekor? Mennyiben változott az ország helyzete e három időpont során?
2. Bizonyítja-e az első forrás Károly lemondását a magyar trónról? Hogyan értékeled a következő kitételeket:
– „minden részvételről az államügyek vitelében lemondok."
– „már eleve elismerem azt a döntést, amellyel Magyarország jövendő államformáját meghatározza."
3. Hogyan zajlott le Horthy és IV. Károly személyes találkozója? Melyikük érezte magát kínos helyzetben, s miért? Vesd össze a két fél érveit! Ki állt közelebb a realitásokhoz?
4. Ismereteid szerint a kisantant valóban „nem olyan veszedelmes" ebben az időszakban? Ki volt a Károly által említett Briand?
5. Horthy kormányzóvá választásának leírásakor már foglalkozott az eskü fontosságával Most újra előkerült e probléma. Mindezek ismeretében hogyan vélekedsz Horthy emberi magatartásáról?
6. A források mellől még egy esemény hiányzik ahhoz, hogy teljes képet kapjunk a királypuccsokról. Mi ez az esemény?
7. Hogyan oldotta meg végül a királykérdést a magyar országgyűlés? Miért „furfangos" ez a megoldás?
8. Nézz utána, milyen törvények alapján ültek a Habsburgok Magyarország trónján! Milyen események hatására változtak e törvények?
9. Mikor történt az első két trónfosztás? Hogyan fogadta a nemzetközi politika azokat a döntéseket, s hogyan a harmadik trónfosztást?

12. Szélsőjobboldali mozgalmak Magyarországon (1918–1921)

a) Az ébredők fénykora

Az ébredők a Károlyi-kormányt tevékenységéért destruktívnak, nemzetietlennek tekintették. „Asztaltársaságuk" 1918 decemberére már kb. 80 főt számlált, de külön programot még nem készített. A Monarchia összeomlásának okait a kialakulófélben lévő társaság két pontban fogalmazta meg:

„1. a nemzeti tudat elhomályosodása, amelyet a liberalizmus korában nagy tömegekben bevándorló zsidóság mindenűvé beszivárgása okozott, amely elárasztva értelmiségünket a maga külön szellemiségével, az ipart, kereskedelmet, bankokat, sajtót, sőt a politikai hatalmat is kezébe kerítette, és megbénította a nemzeti erőket éppen akkor, midőn azok áldozatos kifejtésére a legnagyobb szükség lett volna;

2. a liberális kapitalista rendszer olyan gazdasági és politikai uralmat teremtett, melyből hiányzott a megértés a nagy magyar tömegek politikai, művelődési és jóléti közvéleményével szemben, s amely az államfenntartó keresztény magyarság teljes elszegényedésével és az állam fölé helyezkedő idegen nemzetközi gazdasági és tőkehatalom keletkezésével járt."

Forrás: Zinner Tibor: Az ébredők fénykora. Budapest, 1989. 14.

b) Prónay Pál a MOVÉ-ről

...Egy nap erős harcok folytak a MOVE-elnök megválasztása körül, amelyek kezdetben az ún. Gólyavárban, a technikai, Eszterházy utca felé eső udvarában játszódtak le. [...] A jelöltek között szerepeltek: Stromfeld Aurél ezredes, Geher Gyula és Gömbös Gyula századosok. Ezt a gyűlést azonban nem fejezhettük be, mert a szociáldemokraták és kommunisták emberei körülvettek, és a kijárásokat elállták. De néhány pofonnal, ökölcsapással és lábrúgással többedmagammal keresztül tudtunk törni az Eszterházy utcába, mire azután késő este a tiszti kaszinóban gyülekeztünk újra.

Ott erős propaganda folyt Stromfeld és Gömbös mellett. Gömbösnek főleg Kozma Miklós korteskedett, mire végre megválasztottuk az utóbbit, akit én azelőttről nem ismertem, és akkor láttam úgy őt, valamint Stromfeldet életemben. Ez utóbbi mindenesetre impozánsabb, tehetségesebb impressziót keltett fellépésével és szónoklatával mindannyiunkban, mint a másik, aki határozatlannak és sunyinak tetszett. A MOVE azonban nem működhetett sokáig, megkíséreltünk néhány ülést megtartani, de miután az akkori kormány részéről semmi támogatásban nem részesült, a kommunisták annyira terrorizálták, mire a tagok féltek a gyűléseken megjelenni. Gömbös, aki szintén megijedt, Ausztriába szökött ki, pedig Böhm Vilinek bizalmas leveleket is írt, mint később kiderült róla.

Néhányan még azután is próbálkoztunk különböző helyeken összejönni, úm. [úgymint] a Crouy-fiúkkal[10] a Kaas Ivor utcában levő házunkban, Zsilinszky István századossal a Sándor főherceg utca 30/a alatti családi házukban, Marton Bélának az Üllői úti lakásán. De ezek az összejövetelek nem vezettek semmire, miután itt is csak locsogás folyt, minden egyes [ti. minden résztvevő] proponált a legképtelenebb és legfantasztikusabb modorban valamit, aminek praktikus értéke nem volt. Éreztem, hogy azok legnagyobb része, akik összejövünk, nem azon egyének, akik aktív cselekvésre megfelelnek. [...]

Forrás: A határban a halál kaszál... 58–59.

c) Shvoy Kálmán a titkos társaságokról

...*1919. július 5.* Nagy MOVE-gyűlés a színházban. A MOVE még 1918-ban, Molnár Dezső altábornagy elnöklete alakult meg, mint Magyar Országos Véderő Egyesület, tagjai főleg katonák voltak; eleinte jóléti gazdasági egyesülés, majd Gömbös elnöksége után politikával is foglalkozott. Február 12-én mint reakciót, a forradalmi kormány feloszlatta.

Most újraalakult. A szegedi csoport elnöke Bernátsky Kornél lett, országos elnök Gömbös Gyula maradt, Horthyt díszelnökké választotta. [...]

...*1921. július 1.* A kommün bukása után néhány lelkes ember, úm. [úgymint] Pröhle egyetemi tanár, Demeter Lajos huszár őrnagy, és bátyja, Schulteisz Károly pénzügyi tanácsos egy bolsevistaellenes szövetséget, az ún. Etelközi Szövetséget – röviden Ex – alapított, amelynek a célja igazán magasztos és ideális volt: minden eszközzel a bolsevizmus és kommunizmus ellen dolgozni, a magyar fajt védeni, és a zsidókat hátraszorítani.

Titkos volt az egyesület, érthető okokból, mert nem lehet dobbal verebet fogni. Engem is felszólítottak a csatlakozásra. Minden habozás és gondolkodás nélkül csatlakoztam.

Koszó Pista bácsival és Zadravecz püspökkel voltunk benne, még 1919 szeptemberében, Demeter Lajos Római úti lakásán, és ott úgy tettük le a fogadalmat, hogy annak a szövegét aláírtuk. Ezek szerint én 7. tagja lettem a szövetségnek.

A szövetség organizációja azóta épült ki, lassanként bizonyos szertartások lettek bevezetve, a szabadkőművességhez hasonlóan, hiszen ez tulajdonképpen nem is volt más, csak egy ellen fehér-szabadkőművesség.

A szervezet nemzetségekre vagy családokra és apaságokra tagolódott. Az egész országra kiterjedő szervezetnek minden megyében és thj. [törvényhatósági jogú] városban volt egy nemzetsége, a nemzetségnek kerületeik, megyei városokban, falvakban családjaik, és ezeken belül foglalkozási ágak szerint apaságaik voltak. Csak a legmegbízhatóbb, 13 próbás embereket lehetett beszer-

[10] Crouy-fiúk: Crouy Péter főhadnagy, a Prónay különítmény 2. tiszti századának tagja és testvére.

vezni. A belépéskor az egész „tábor" (gyűlés) előtt fogadalmat és esküt tesznek a „testvérek" (tagok). A vezetők: a „nemzetségfő", a „családfő" és az „apák". Az egész élén a 7 vezér áll, akiknek a nevét nem tudja senki. Ezek összessége a „vezérek tanácsa", amelynek látható feje a „vezérintéző". Ez volt Feilitzsch Berthold báró. Egy tökéletes hülye, aki többet ártott, mint használt az ügynek.

Sajnos a beszervezés nem ment nagyon lelkiismeretesen, és sokakat szerveztek be, aki igazán nem oda való. A működés is nem volt az, aminek lenni kellett volna, összegyűltek a testvérek, és vagy csupa panasz, elégedetlenség, vagy csak duma volt.

Nemzetségfőnek lettem megválasztva, a pecsétőr (tikár) Bárdoss Béla volt, de sok eredménye nem volt a munkának, de bizony Pesten se, láttam, mert mióta Gömbös belépett és politikai térre lépett, a szervezetet politikai céljainak elérésére használta ki, úgyhogy a beszervezés, irányítás mind a politikai akciók jellegét viselte magán. [...]

Forrás: Shvoy Kálmán titkos naplója. 51., 72–74.

D) ELLEN-SZABADKŐMŰVESSÉG: EX

...Egy átfogó – országokat és népeket boldogítani akaró önzetlen programja a szabadkőművességnek úgy sem volt soha, csupán öncélú. Miként Oroszországban, azután itt minálunk, Magyarországon, a kommün idején bemutatkozott – Marx tanainak hirdetésével és azoknak meghonosításával – olyan népi, társadalmi, gazdasági és erkölcsi zavart és káoszt szándékozott előidézni, amelyből a zsidó faj – diadallal a kereszténység fölött – megerősödve kerül ki.

Ennélfogva ezen, főleg zsidó érdekeket szolgáló egyesület a keresztények közül, mint a példa mutatja, főleg olyanokat válogatott ki, akik a kellő intelligenciájuk mellett szuggesztív szónoki tehetséggel is rendelkeztek, de előrejutásuk és egyéni jólétük tekintetében erkölcsi határokat, sőt még hazafiasakat sem ösmertek.

Ezenfelül, mint látni fogjuk, értettek a különféle páholymesterek olyan közismert miniszteriális hivatalnoki erők és tehetségek beszervezéséhez is, akik a közéletben súllyal és tekintéllyel bírtak. Nekik többnyire egy kimagasló egyéniség kellett – csalinak –, egy ilyen azután vonzotta a többi tagot. Sokan közülük talán nem is sejtették, hogy milyen, házájukra vészt hozó szövetségnek lettek tagjai, csak akkor, amikor arról lehullott az álarc.

Ezekből a tapasztalatokból kiindulva – éppen egy ilyen, ellenforradalmárok által tartott összejövetelen, [...] hivatkozva a már háború előtt Budapesten működő és Szemere Miklós által létesített Kultúrliga nevű anti-szabadkőműves egyesületre, ajánlotta hasonlóan fehéren és rigorózusan keresztényen szervezkedni.

[...] a szegedi megbeszélésekből eredően [...] megalakult egy ilyen szabadkőműves-ellenes szerv, melyet Etelközi Szövetségnek (EKSZ-nek) neveztek el, és amelybe való belépésre kb. 1919 végén fel is lettem szólítva. [...]

Forrás: A határban a halál kaszál..., 77–78.

1. **Milyen szélsőjobboldali mozgalmakat, szervezeteket ismertél meg a fenti forrásokból (a–d)?**
2. **Milyen társadalmi csoportok alakították meg e szervezeteket? Keresd meg a forrásokban azokat az utalásokat, amelyekből következtethetsz e szervezetekben résztvevők számára!**
3. **Miért 1918 végén kezdtek szerveződni e szélsőséges csoportok, s miért folytatódott a szervezkedés az ellenforradalom győzelme után is?**
4. **Milyen közös vonások voltak e mozgalmak ideológiájában? Milyen okokkal magyarázták az ország problémáit, a társadalmi feszültségeket és a munkáspártok előretörését? Mivel magyarázták a Monarchia felbomlását?**
5. **Milyen ideológiákat és csoportokat tekintettek ellenfélnek? Hogyan képzelték el az ellenük való fellépést?**
6. **Keress példákat a forrásokban a nemzetfogalom „kirekesztő" értelmezésére!**
7. **Jellemezd a forrás alapján a szélsőjobboldali mozgalmak szervezeti felépítését, működését! Hogyan utal a felépítés (pl. az Ex-nél) a résztvevők gondolkodására?**
8. **Mennyire voltak hatékonyak Shvoy Kálmán szerint e szervezetek? Hogyan vélekedett erről Prónay? Mivel indokolják véleményüket? Miért kárhoztatják mindketten Gömbös Gyulát?**
9. **Shvoy Kálmán naplójában elmarasztalóan írt Prónayról (lásd e fejezet 3. forrását), mégis mindketten azonos szervezet tagjai voltak. Mi a véleményed erről?**
10. **Keress utalásokat a forrásokban arra, hogyan viszonyult a hatalom e mozgalmakhoz 1918-ban és az ellenforradalom győzelmét követően!**
11. **Gyűjtsd ki a forrásokból azokat a személyeket, akik később valamilyen területen fontos szerepet játszottak az ország életében! Nézz utána hogyan viszonyultak később múltjukhoz!**

13. HARC A TITKOS TÁRSASÁGOK ELLEN (KARIKATÚRA)

– Jertek a fedett ernyő alá, hisz így megáztok.
– Nem! Mi szenvedni akarunk a hazáért!

Forrás: Szokoly Endre: ...és Gömbös Gyula a kapitány. Budapest, 1960. 233. (A továbbiakban: Szokoly.)

1. Azonosítsd a gúnyrajzon szereplő személyeket! Mi volt a szerepük a konszolidáció kezdetén? Mely politikai csoportokat képviselték?
2. A rajz alapján fogalmazd meg, hogy mire törekedett a kormányzat (Bethlen) a titkos társaságokkal kapcsolatban!
3. Hogyan tartotta kézben Bethlen a jobboldalt, illetve a baloldalt?

14. A Bethlen–Peyer paktum

Dr. Bencz Zoltán minisztériumi titkár összefoglaló jelentése a Bethlen-kormány és a jobboldali szociáldemokrata vezetők tárgyalásáról

A magyar szociáldemokrata munkásság hivatalos képviselői és orgánumai a nyilvánosság előtt ismételten hangsúlyozták, hogy a szociáldemokrata munkásság az ország érdekeit a maga érdekeivel azonosnak tekinti, és a nemzet újjáépítésének történelmi nagy munkájában teljes erővel és áldozatkészséggel részt venni kész. Hogy azonban ezt kellő sikerrel és belső megnyugvással tehesse, szükséges – hangoztatták –, hogy a közhatalomnak a szociáldemokrata munkásságra nézve sérelmes kezelése megszűnjék, a megtorlás politikája helyébe a megbocsátás és kiengesztelődés politikája lépjen, s oly intézkedések történjenek, amelyek a kivételes állapotok révén megszorított közszabadságokat a lehetőségig biztosítják. [...]

Az értekezlet beható megbeszélés után megállapodott abban, hogy:

1. A gyülekezési jog visszaállíttatik, gyűlések azonban csak zárt helyen tarthatók; utcai tüntető felvonulások nem engedélyeztetnek.

2. A szakszervezetek alapszabályaikban körülírt és politikától mentes működésüket akadálytalanul folytathatják. A közalkalmazottak, vasutasok és postások szakszervezete azonban vissza nem állítható. [...]

4. Az internálások a minimumra, azaz a terroristákra, a kommunista agitátorokra és más közveszélyes egyénekre korlátoztatnak. [...]

5. A sajtócenzúra már megszűnt.

6. Azon egyéneket illetően, akiket a polgári büntetőbíróság az 1918. évi október hó 31. napja és az 1919. évi március hó 21. napja között lezajlott tömegmozgalmak keretében, illetőleg azokkal kapcsolatban elkövetett [...] bűncselekmény miatt ítéltettek el – amnesztiarendeletet bocsáttatott ki.

7. A gyorsított bírói eljárás fokozatosan megszűnik.

8. A kivételes intézkedések revízió alá vétetnek, és fokozatosan hatályon kívül helyeztetnek.

9. A munkásbiztosítás autonómiája – amennyiben a szociáldemokrata munkásság elvileg elfogadja a hármas érdekeltség (munkások, munkaadók, kormány) princípiumát – visszaállíttatik. [...]

11. A kormány a gazdasági bajok orvoslására természetszerűen mindent elkövet, úgyszintén a munkabérek szabályozására is kellő formát keres, esetleg a békéltető- és döntőbíróság felállításáról törvényjavaslatot nyújt be. [...]

A szociáldemokrata munkásság óhajainak most részletezett teljesítésével párhuzamosan, a munkásság kiküldöttei a kormány részéről előterjesztett kívánalmak következtében kijelentik, hogy:

a nemzet és az ország érdekeit a munkásság érdekeivel azonosnak tekintik. [...] Ennélfogva a szociáldemokrata párt tartózkodik minden propagandától, amely Magyarország érdekeit sérti, és aktív propagandát fejt ki Magyarország javára a külföldi szociáldemokrata pártvezetőségeknél, kormányoknál, [...] az emigránsokkal nyíltan szakít, s velük a harcot külföldön is felveszi. A Magyarországról terjesztett terrorhíreket megcáfolja. [...]

Belpolitikai tekintetben hajlandó a polgári osztályokkal gazdasági téren kooperálni. Politikai sztrájkoktól tartózkodik, szakít a liberális blokkal, nem támogatja a polgári demagógiát és az oktobrista elemeket. Mint a kormány ellenzéke tisztességes fegyverekkel küzd, fakciózus[11] demagógiát nem csinál, köztársasági propagandát nem űz. [...]

Forrás: Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből, 1919–1929. I. Budapest, 1964. 150–152.

1. Hogyan kötődik Bethlen konszolidációs politikájához e megegyezés?
2. Az egyezmény alapján próbáld megfogalmazni, mi mindenben látta Bethlen a szociáldemokraták politikai jelentőségét!
3. A dokumentum szerint mi teremtett alapot a megegyezésre? Mit hangsúlyoz ezzel kapcsolatban a szociáldemokrata párt, és mit a kormány?
4. Az egyezmény szerint milyen alapvető emberi jogok nem voltak biztosítottak Magyarországon az egyezmény megszületése előtt? Hogyan változtat e helyzeten az egyezmény?
5. Mely politikai csoportosulást nem védte az egyezmény? Keresd meg az egyezményben a rájuk vonatkozó kifejezéseket!
6. A 6. pontban szerepelt elítéltek milyen „cselekményekben" vettek részt?
7. Kik voltak azok az oktobristák?
8. A szociáldemokratáknak meg kellett cáfolni bizonyos „terrorhíreket". Miről lehetett itt szó?
9. Mit érthettek azon, hogy a szociáldemokrata párt „tisztességes fegyverekkel küzd" a kormány ellen. Fordítsd le ezt a kitételt a politika nyelvére!
10. Keress olyan tevékenységeket, amelyekről a szociáldemokrata párt lemondott annak ellenére, hogy azok a polgári demokráciák többségében megengedettek!
11. Írj fogalmazást arról, hogy miért volt e paktum az adott helyzetben mindkét félnek megfelelő!

15. A dzsentri

...A háború és forradalom azzal járt, hogy a dzsentri belső pozíciója – legalábbis jelenleg – meg nem rendíthető. A békeszerződés legtöbb ellenfelüket leseperte a politika sakktáblájáról. A nemzetiségek kevés kivétellel az utódállamokhoz kerültek. A királyi trón nincs betöltve, és a mágnások sokat veszítettek befolyásukból, mióta nincs király és jövedelmük megcsappant. Az 1919-i forradalom – sajátságos körülményei folytán – inkább veszteséggel, mint nyereséggel járt a proletariátusra és különféle ürügyeket szolgáltatott arra, hogy Magyarország „nemzeti politikája" minden megmozdulásukat elnyomja.

[11] fakciózus: latin eredetű fogalom, jelentése: pártütő, egységbontó.

A dzsentrinek ebben az emelkedésben igen fontos tényező, hogy 1920-ban a legfelső állami hatalom a dzsentri egyik képviselőjének, Horthy tengernagynak kezébe került. Bár Bethlen személyében tíz évig mágnás volt Magyarország miniszterelnöke, néhány fontos állás mégis mindig Horthy embereinek jutott, és 1932 óta egyik hűséges vezető tisztje, Gömbös tábornok a miniszterelnök olyan kabinet élén, mely jóformám kizárólag a dzsentriosztályból került ki. A hadsereg, a csendőrség és a közigazgatás úgyszólván teljesen a dzsentri kezében van, és olyan jelek is mutatkoztak (ami némi aggodalmat is keltett a miniszterelnök ellenfeleiben), hogy még jobban meg fogja erősíteni hatalmát az állami tisztviselők nagy tömege fölött. Az Egységes Párt is – Magyarország nagy kormányzópártja – nagyobbrészt a dzsentriosztályból került ki, míg a többiek, a mágnásokat is ideszámítva – ellenzékbe mentek át.

Ez a fejlődés sok tekintetben kikerülhetetlen volt. Csaknem minden ország életében eljön az az idő, amikor a középosztály régebbi vezetőit félretolva, maga veszi kezébe a hatalmat. Azonkívül a magyar dzsentri nemcsak társadalmi, de nemzeti eszmét is képvisel. Mindig ő védte a magyar szellem ügyét idegen befolyásokkal szemben és most, mikor ezek a befolyások (sokkal inkább, mint maga kívánta volna) megszűntek, elveszi megérdemelt jutalmát [...].

Forrás: C. A. Macartney: A mai Magyarország. Budapest, 1934. 90–91.

1. A forrás alapján jellemezd a dzsentrit! Milyen változáson ment keresztül e réteg 1920 után?
2. Ki volt az a magyar író, aki sokat írt a dzsentri életéről? Sorold fel néhány erről szóló művét!
3. Mi mindennel magyarázza Macartney a dzsentri réteg hatalmának növekedését? Kiket említ mint e réteg legmarkánsabb egyéniségeit?
4. Gömbös Gyula az „őrségváltás" kezdetének nevezte hatalomra jutását. Mit érthetett ez alatt?
5. Mi jellemezte ebben az időszakban a nyugat-európai társadalmak középosztályait?

16. Klebelsberg Kunó új kultúrpolitikai koncepciója

A) A kultusztárca programja (A VKM költségvetési vitáján elmondott beszéd)

T. nemzetgyűlés! (Halljuk! Halljuk!) Szeretném a köztudatba belevinni, hogy a trianoni béke következtében lefegyverzett Magyarországban a kultusztárca voltaképpen honvédelmi tárca is. Honvédelmi tárca olyan értelemben, hogy most elsősorban a szellem, a művelődés fegyvereivel kell védeni hazánkat, és ezekkel az eszközökkel kell mindig újból és újból bizonyítanunk a világ nemzetei előtt, hogy, a magyar viszontagságos életének második ezer esztendejében is életképes, erős és hogy bántani nagy történelmi igazságtalanság. [...]

1925. február 20.

B) A magyar kultúra jövője

...Emelni kell a magyar dolgozó tömegek értelmi színvonalát, ma még sokkal inkább, mint a múlt század kilencvenes éveinek az elején, és szisztematikusan nevelni kell minden téren elsőrangú szakembereket, akiknek az a hivatásuk, hogy közigazgatási vezérkara legyenek a magyar termelésnek. [...]

Mivel igyekszem a magyar munkástömegek művelődési színvonalán emelni? Népiskolák tömeges felállításával és az iskolán kívüli népművelés szervezésével. [...]

Csonka Magyarországnak 3455 községe van. Ebből 317-ben építünk 1073 tantermet és 528 tanítói lakást. Ennek az 1073 tanteremnek akkora a befogadóképessége, hogy 45 ezer olyan gyermek járhat a jövőben tágas, világos és egészséges iskolába, aki korábban vagy egyáltalában nem volt beiskolázva, vagy célszerűtlen helyiségekben szorongott. Ha meggondoljuk, hogy Magyarországnak 750 ezer tankötelese van, akkor ez a 45 ezer, akiket jó iskolákhoz juttatunk, nagyon jelentékenynek mondható. [...]

De a nyolcosztályos népiskola hiányát nemcsak az iskolán kívüli népműveléssel, hanem a polgári iskolák számának lényeges szaporításával is igyekszem pótolni. Nem a XX. századba való ember az, aki azt képzeli, hogy ma elég, ha a nép megtanul „egy picit írni, egy picit olvasni, egy picit számolni". Ezeknek az elemi ismereteknek a közlése csak félműveltséget közvetít, és a múlt időknek egyik legnagyobb pedagógiai csalódása éppen az volt, hogy az írni-olvasni tudók számával mérte a nemzetek műveltségét. [...]

1926

C) Indoklás a külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról szóló törvényjavaslathoz

Kultúrpolitikám két alapgondolaton épül fel. Emelni igyekszem a magyar nemzet széles néprétegeinek, nagy tömegeinek értelmi szintjét. Ezt a célt szolgálja a mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról szóló 1926. évi VII: tc., melyet javaslatomra szavazott meg a tisztelt nemzetgyűlés, továbbá a polgári iskolákról szóló javaslatom, melyet egyidejűleg terjesztek a t. nemzetgyűlés elé. Gondoskodni kell azonban arról is, hogy minden téren kellő számban álljanak oly szakemberek rendelkezésre, kik teljesen európai színvonalon állnak, s így minden működési téren, minden szakmában a nagy feladatok megoldásánál elsőrangú erőkre támaszkodhassunk. E másik célból adom be egyidejűleg a természettudományok fejlesztése érdekében teendő intézkedésekről szóló javaslatomat, s e második cél fogja meggyőződésem szerint előmozdítani a külföldi magyar intézetekről és a tudományos intézményügy szervezéséről szóló jelen javaslatomat is. [...]

...mi voltaképpen két intézményt egyesítünk közös szervezetben, úm. kutatási intézetet főiskolai tanulmányaikat már bevégzett fiatal tudósok számára, [...] és főiskolai internátust (Collegium Hungaricum), mely főiskolai hallgatók befogadására szolgál. [...]

1927

Forrás: Tudomány, kultúra, politika – Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai, 1917–1932. Budapest, 1990. 233, 290, 335.

1. Ki volt gróf Klebelsberg Kunó? Milyen koncepció fűződik a nevéhez?
2. Foglald össze az idézetek alapján, hogy milyen problémákkal foglalkozott kiemelten!
3. Nézz utána, hogy még milyen kérdésekkel foglalkozott minisztersége idején! (könyvtár)
4. Miért vált kiemelten fontossá a kultúra fejlesztése az adott korszakban? Minek „köszönhetően" lehetett többet fordítani ekkor a kultúra és a művelődés fejlesztésére?
5. Hogyan kell véghezvinni az alsó fokú oktatás reformját Klebelsberg szerint? Milyen eszközök szükségesek ehhez? Milyen eredményeket vár intézkedéseitől a politikus?
6. Miért fontos a külföldi magyar tudományos intézetek hálózatának kiépítése?
7. Készíts szemléltető ábrát a korszak iskolarendszeréről!
8. Képzeld el, hogy te vagy az oktatásért és kultúráért felelős miniszter. Milyen érvekkel próbálnád elérni, hogy a mainál lényegesen több pénz jusson az iskolák és a kultúra fejlesztésére?

17. Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik

I. Állam és nemzet

...A szentkoronának immár szinte ezeréves tiszteletreméltó történetében ennek folytán kénytelenek vagyunk az egymástól eltérő periódusokat észrevenni és lelkiismeretünkhöz híven regisztrálni. [...] Mátyás haláláig a szentkorona a törvényes magyar királynak, Szent István utódjának volt a szimbóluma, amely az uralkodó ténykedését vallásos fénnyel vonta be. [...] Királytalan időkben, vagy gyönge, gyermekkirály idején azonban korán megjelent a szentkorona-fogalom második formája, melyben már nem a királyon, hanem a királyt választó nemességen és a főurakon van a hangsúly; [...] Szent Istvánt a nemesség községe, a communitas választotta királlyá és koronázta meg, a korona tehát eredetileg a községé s a király indirekte kapja tőle mind a koronát, mind az uralkodói hatalmat. [...] A hangsúly azóta nem annyira a királyon, mint inkább a nemesség községén van, s ehhez képest a szentkorona sem egyedül a magyar király vallásos alapokon nyugvó szimbóluma, hanem azon rendi alkotmányos érzésnek, mely a rendek akaratából vezeti le a királyi hatalmat s annak korlátait. A rendiség 1848-ban megszűnvén, a szentkorona testének tagjai nem voltak többé korlátozhatók a nemesi nemzet tagjaira, s így a tan, tovább fejlődésében, minden magyar állampolgárt bevett fogalmi körébe, [...] a szentkorona a nemesség tulajdona, ettől függ annak „translatiója" a király fejére, de hogy ez feltétlenül szükséges volna magának a szentkoronának érdekében, erről nincs szó elméletében. A korona korona marad akkor is, ha nincs király fején, ilyenkor a nemzet gyakorolja jogait – ez az elmélet érvényesül például a mai helyzetben is [...].

II. A neobarokk magyar társadalom

...Néhány év távlatából visszatekintve, nem tarthatjuk véletlen dolognak, hogy Trianon után nagy számmal előállt középületeink a barokk stílus jegyeit hordozzák magukon. Tőlünk nyugatra a világháború húzta meg azt a vonalat, melyen innen a modern emberek és nemzetek nem hajlandók többé építkezéseikben idegen, régmúlt korszakok mintáit másolni, mivel rájöttek végre, hogy szellemük gyökeresen más, mint a barokk, renaissance, gótikus, román emberéké, akik azért szültek nagy művészi alkotásokat, mert saját lelküket akarták abban kifejezni. A barokk művészet nem gótikus formákat használt, hanem a barokkot, mert ez fejezte ki az ő akkor modern lelkiségét. Egyedül a dekadens XIX. század kezdte meg a régi kultúrák szolgai utánzását [...]. A harmadik nemzedéknek Trianon után uralomra jutott korosztálya már magával hozta a másolás és utánzás e megrögzött szokását, de a minta kiválasztásában mégis keble szózatát követte: Trianon neobarokk építészetének a társadalom neobarokk gondolkodásmódja felelt meg. [...]

...Belekapcsolódik az új gondolkodásba egyrészt a harmadik nemzedék gentry-úri életformája, másrészt az új keresztény-nemzeti mozgalomnak egyes sokat emlegetett alapelvei, köztük az úgynevezett tekintélytisztelet. [...]

A XVIII. század barokk társadalmának csakugyan életadó elve volt a Tekintély. Egész országrészek néztek tisztelettel és hódolattal egy-egy nagybirtokos, [...] egy-egy főpap felé, akik egész városokat építettek újjá, százezreket fordítottak olyanra, amit ma közmunkának neveznénk, mesteremberek, polgárok, művészek tömegeinek adtak kenyeret, iskolai, kórházi alapítványokkal ifjúságot, betegeket tápláltak [...].

Kié tehát a Tekintély, ha a barokk kor elmúltával nincs többé barokk életformájú nagyúr [...]? Miután az oktobrizmus és a bolsevizmus minden korábbi tekintélyt lerombolt, a tekintély fogalmát a rájuk következő első keresztény évek hozták vissza, hozzákötve nem csak az állami rend képviseletéhez, hanem veszedelmesen egyszerűsítő módon minden politikai és kulturális kiemelkedéshez, sőt ezeknek minden, a nagyságtól mégoly távoli látszatához is. Ennek folytán tekintélye van annak, akinek hangja és állása van, ami helyes és legalábbis az esetek többségében biztos szelekció esetén rendben is lett volna, azonban a szelekciónak fent rajzolt mellett inkább a tekintély elvének leszállításához vezetett. [...] a Tekintély viselőjéből hiányzott a barokk nagyság, s a tekintély hódolója legtöbbnyire nélkülözte belsejében a hódolat tárgyát illető tiszteletet. [...]

...A címkórság, a méltóságos és kegyelmes címek beteges kívánása és ezzel tökéletes lejáratása – koldusok ma minden „úriembert" méltóságosnak titulálnak, mintha csak spanyol koldusok volnának – ezek tulajdonképpen külsőségek, melyek az anyagiakban folyvást lejjebb szállított középosztályt gyermekes módon akarják megnyugtatni s kielégíteni. Sokkal fontosabb a nemzeti élet szempontjából az a körülmény, hogy a Tekintély hódolatba burkolózván és egyszerre igen sok tekintély lévén [...], az igazmondás, az őszinteség nyílt szava kezdett kimenni a divatból, s helyét látszólag hódolat és tisztelet elfogódottsága, valóban alakoskodó suttogása foglalta el. [...]

Forrás: Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. Budapest, 1989. (Az 1934-ben megjelent kötet reprint kiadása.) 398–413.

1. Mutasd be röviden Szekfű Gyulát! Milyen tudományos kérdések foglalkoztatták? Melyek a legismertebb művei? Mi jellemezte politikai nézeteit, s vállalt-e politikai szerepet? (Munkád során használd fel a Három nemzedék 1989-ben megjelent reprint kiadásának bevezető tanulmányait!)
2. Mit ír Szekfű a szentkorona eszméjéről? Miért volt aktuális az 1920-as években a szentkorona eszme kifejtése? Megjelenik-e ez az eszme napjaink politikai gondolkodásában?
3. Miért találó a neobarokk társadalom elnevezés a húszas évek társadalmára? Milyen válságjelenségeket takar?
4. Találsz-e a forrásban összehasonlítást a magyar és a nyugat-európai társadalmak között?
5. Mi mindenért kárhoztatja Szekfű korának politikai és szellemi elitjét?
6. Milyen kapcsolatot lát az 1918–1919-es forradalmak és a húszas-harmincas évek válsága között?
7. Nézz utána, hogy e korszakban milyen megszólítások dukáltak a társadalmi elit egyes csoportjainak, és mennyire vették komolyan ezeket!

18. Élet az iskolákban Eszenyi László A trianoni nemzedék című könyve alapján

...Legalább négy elemi sikeres elvégzése után lehetett jelentkezni a környék egyetlen középiskolájába, a Balassa Bálint Főgimnáziumba való felvételire. Már kora reggel vagy háromszázan szorongtunk a vasrácsos kapu előtt [...].

Hetvenen vagy nyolcvanan jutottunk be. Azt hittem, hogy városunk és környékének legjobbjai között kezdem meg középfokú oktatásomat. Ez a felemelő érzésem hamarosan úgy elpárolgott, mint forró aszfaltra hullott nyári eső, amikor másnap megpillantottam Simon Lulikát a felvettek csoportjában. Lulika apám magas rangú tisztviselőtársának volt a fia, és olyan ütődött, mint akit kőbölcsőben ringattak. Akkor csak az bosszantott, hogy ezt az ortopéd fejűt kétségtelen csalással az én szellemi színvonalamra emelték, sokkal később arra is gondoltam, ugyan melyik tehetséges fiatal magyart fosztotta meg a továbbtanulás lehetőségétől, akinek nem pénzügyi főtanácsos volt az édesapja. [...]

A gimnáziumban komolyabb vetélytársakra is akadtam, mint a nemzetiben. A zsidó elemiből bekerült egy Müller Jancsi nevű színjeles tanuló, a két éles eszű dejtári parasztfiút – Kanyó Mihályt és Bertók Jánost – pedig apjuk küldte be hatalmas áldozatot vállalva a gimnáziumba, hogy „urat neveljen belőlük". [...] Két vidéki vetélytársam egész télen koromsötétben kelt, hogy elérje a hajnali vonatot, iskolakezdés előtt széthordták Gyarmaton kis gazdaságuk termékeit, amiből tandíjukat fedezték a szüleik. Külön engedéllyel már kapunyitás előtt bemehettek a tanterembe, ami télen fűtőanyaghiány miatt jéghideg volt a tanítás megkezdéséig. De ők állták a sarat egészen a negyedik osztály végéig, amikor bekerültek az esztergomi bencés gimnáziumba, majd onnan a papneveldébe. Ez volt a húszas években a tehetséges és szegény sorsú parasztgyerekek számára a továbbtanulás egyik legbiztosabb módja. [...] További életünket társadalmunk két különböző osztályában folytattuk. Müller Jancsit – bár tiszta jelesen érettségizett – nem vették fel egyik pesti egyetemre sem. [...]

...Szigorú napirend szerint folyt az életünk. Reggel hatkor (még sötét volt) ébresztő az ügyeletes falrengető üvöltésére, tisztálkodás és öltözködés olyan ütemben, hogy 6 óra harminc perckor már az épület előtt csuklógyakorlatokat végző századra esett a hajnalpír. [...] 7-től 8-ig reggeli és elvonulás a tantermekbe, 8-tól 10-ig elméleti oktatás, 10-től 10 óra harminc percig szünet és kihallgatások, 10 óra harminc perctől 12 óra harminc percig elmélet, a délután 2 óra harminc percig terjedő időben ebéd és az ügyeleteseknek, valamint az osztályelsőknek szolgálati ténykedések, 2 óra harminc és 4 óra negyven közötti időben újabb elméleti oktatás, majd 6 óráig parancskihirdetés századonként, amelyen évfolyamra való tekintet nélkül a század minden tagjának jelen kellett lennie. Az úgynevezett századparancsból olvasták fel, hogy kik lesznek másnap délelőtt szolgálatban, a fenyítéseket és dicséreteket és a különös eseményeket. Egy felsőbb éves fenyítését mindig az alsó évesek léléptetése után. Hattól nyolcig a tananyag ismétlése az osztályokban. Nyolckor vacsora, kilenckor takarodó. Kilenc óra utáni fennmaradásra külön engedélyt kellett kérni [...].

Kiképzésünk folyamán testületi szellem alakult ki, amely egyrészt bajtársainknak bármilyen helyzetben való készséges és habozás nélküli megsegítésében jelentkezett, másrészt azonban a legerélyesebben szorította kordába azokat, akik felvágtak, társaságban kötözködtek, vagy tisztjelölthöz nem méltó módón viselkedtek. [...]

A ludovikai nevelés célja az volt, hogy hazájukat forrón szerető, vallásos, megbízható és alárendeltjeikről gondoskodó tisztek kerüljenek a csapatokhoz, akiket lovagias gondolkodás hat át.

A török hódoltság óta Magyarország soha gyalázatosabban nem volt szétszabdalva. Csak természetes, hogy a hazafias gondolkodás egyet jelentett az elszakított területek visszaszerzésének vágyával. Mindennap az első órát tartó tanár szembefordult az osztállyal, és fennhangon ezt kérdezte: „Akadémikusok, mit akartok?" – amire harsogva feleltük: „Magyar feltámadást!" Feltámadás alatt pedig nem békés revíziót értettünk, hanem az ezeréves határokig tartó terjedő ősi területek maradéktalan visszaszerzését, ha kell, fegyverrel is. Erre készültünk, ezért voltunk hajlandók életünket is feláldozni. [...]

Forrás: Eszenyi, 28–33., 65–67.

1. A Horthy-korszak társadalmának és szellemi életének mely jellegzetességeire következtethetsz a forrásokban bemutatott iskolai életből?
2. Vitassátok meg a visszaemlékezés alapján, hogy a társadalom mobilitását vagy az egyes rétegek közötti határok merevebbé válását eredményezte-e a korabeli iskolarendszer!
3. Milyen felemelkedési lehetőségeik voltak az okos parasztgyerekeknek?
4. Milyen törvény akadályozta meg Müller Jancsit a továbbtanulásban? Mikor, s milyen tartalommal jelent meg e törvény?
5. Miért volt jelentős intézmény a Ludovika ebben a korszakban? Honnan, milyen úton lehetett ide bekerülni?

6. Véleményed szerint vannak-e a Ludovika által közvetített értékek között olyanok, amelyek ma is fontosak?
7. Mit jelentett a Ludovikán a hazafias szellem?
8. Keresd ki a szövegből azokat a módszereket és formákat, amelyekkel a tisztjelölteket
   a) fegyelemre,
   b) bajtársiasságra,
   c) tekintélytiszteletre
   nevelték!
9. Véleményed szerint milyen hatással volt a katonaiskola a személyiségre?
10. Melyik magyar író főműve játszódik egy katonaiskolában? Mi a regény címe?

19. Ifjúsági mozgalmak

a) A leventemozgalom

... A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, a Hadügyminisztérium és a Propagandaminisztérium képviselői már az 1919. október 30-án megtartott tárgyalásukon megegyeztek abban, hogy a VKM a tisztek egy részét „az összes iskolában az órarenden kívüli testnevelés (torna, sport, fegyelmezés) oktatásánál, valamint az iskolákat már elvégzettek hasonértelmű oktatásánál alkalmazza". [...]

„...a kisdedóvókban... kezdődjék meg a fegyelemre s a katonás fellépésre való nevelés (katonai sorakozás, felvonulás stb.); népiskolákban a 6–12 éves gyermekek a nekik való katonai gyakorlatban részesítendők, a felső osztályosok pedig ismerkedjenek meg a gyalogsági fegyverrel. A középiskolát végzett növendék a nemzetnek teljes kiképzett gyalogos katonája legyen." A középiskolai tanulókból „századokhoz és zászlóaljakhoz hasonló, de másként nevezendő szervezetek alakítandók". Az egyetemisták pedig katonai oktatókká képeztessenek ki. [...]

„...falazásra az ifjúsági egyesületek is nagyon alkalmasak, bennük s általuk titkos hadsereget lehet teremteni. 16–21 éves korig minden ifjút törvényes eszközökkel kellene beszorítani az ifjúsági egyesületekbe". Vezetőjük lenne a tanító, a katona és a gazda. Elgondolása helyességének igazolására az egyik felszólaló megemlítette: „A cserkészet tette lehetővé, hogy Angolország hamarosan milliós hadsereget tudott toborozni. Nálunk ez az intézmény eddig nem találta meg a talaját, pedig ma ez az egyedüli hadseregpótló intézmény".

„A fiókhadsereg létesítésére szükséges milliók nem lehetnek a Honvédelmi Minisztérium költségvetésében" – mondta Haller – de a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumában, testnevelés címén, nagyon szépen megbújnak. [...]

„...a kiképzés foka általában háromhavi újoncképzéssel legyen egyenértékű". Ismeretterjesztő előadásokra nem szabad „időt vesztegetni", elméleti képzésre csak kimondottan zord időben kerüljön sor. A hangsúly továbbra is az egyenes képzésen van.

A leventeköteles ifjakat három korcsoportba sorolták, s ennek megfelelően határozták meg a képzés tartalmát is. Az első csoportba a 12–15 évesek tartoztak. Ők elemi előképzésben részesültek, sportoltak, és erkölcsi nevelést kaptak. A második csoportot alkotó 16–18 évesek alap-előkészítése részben az első csoportban megkezdett képzés mellett katonai előképzés volt. A harmadik csoport 19–21 éves fiataljai szakalap-előképzést kaptak: 2/3 részben katonai, 1/3 részben sportkiképzést. [...]

Forrás: Gergely Ferenc–Kiss György: Horthy leventéi. Budapest, 1976. 22–69.

b) Ravasz László református püspök a cserkészmozgalomról

A cserkészetet egyik legfontosabb és legeredményesebb nemzetnevelő tényezőnek tekintem. Nagyszerűen egyesíti magában mindazt, amit a serdülő ifjúság nevelése megkíván. Férfias munka. A leendő férfit keresi meg a gyermekben és azt fejleszti. Erkölcsi munka. A mai ifjúság intellektusa hihetetlenül igénybe van véve az iskoláztatással, annyira, hogy ez egyoldalúság veszélyezteti a lélek egyensúlyát. A cserkészet nem zseniket akar nevelni, nem is tudósokat, még csak úgynevezett intellektueleket sem, hanem lovagias és jellemes férfiakat. Praktikus munka; azt lehet mondani, hogy direkt módszere a morális nevelésnek, nem szabályokat, tanácsokat, intelmeket ad, hanem beállítja a gyerekeket az életbe, a kísértések, nehézségek és feladatok elé, s azt mondja: úgy verekedj ki ezekből, hogy lelkedben kárt ne vallj. Úgy viszonylik a régi hit- és erkölcstanításhoz, mint a szárazföldön, a tornateremben előadott úszáselmélet ahhoz a helyzethez, mikor a gyereket egy erős kéz bedobja a vízbe és az kénytelen úszni. Hangulatos munka; a fiúgyerekek tele vannak romantikával, a cserkészet ezt táplálja és a fantáziát az etika szolgálatába hajtja. Végül egy olyan ifjúsági egyesülés, mely a tiszta ifjú eszméjét hirdeti. Testben, lélekben tiszta ifjúság, a legnagyobb jó, amit ennek a nemzedéknek és a jövendőnek kívánok. [...]

Forrás: Bodnár Gábor: A magyarországi cserkészet története. Zalaegerszeg, 1989. 21–22.

c) Cserkésztalálkozó Gödöllőn (1933. augusztus 2.– augusztus 16.)

...A külföldeket már a határon fogadták és úgy kísérték Gödöllőre. Felejthetetlen látványt nyújtott az összesereglett 54 nemzet 26 000 cserkészének felvonulása 1933. augusztus 4-én.

William Hillcourt, USA-beli cserkészvezető így írja le a megnyitó ünnepséget:

„Előttünk feküdt a hatalmas térség, a Jamboree[12] parádéjának színhelye. Jobbra a tribünök, három hatalmas építmény, melyen ötezer ember elfért. Balra egy hatalmas kereszt száz láb magasra nyújtotta karjait, míg egyenesen szembeállott a tribünökkel, ragyogott az arany- és fehérszínű oltár.

[12] Jamboree: négyévenként tartott, táborozással egybekötött cserkész világtalálkozó.

De a legizgalmasabb látvány az összegyűlt embertömeg volt, amely megtöltötte s több sor mélységben körülvette a tribünöket, vastag falat vonva az aréna minden oldalán. És a mezőn egymás után sorakoztak a külföldi cserkészek. [...]

Négy óra!

Kürtszó rivallt át a síkon és felhangzott a méltóságteljes magyar Himnusz.

Körülnéztünk, lovasokat láttunk közeledni.

Elöl, tiszta fehér lovon, egy jó tartású férfi, tengernagyi egyenruhában. Közvetlenül mögötte, barna lovon, egy másik, idősebb ember, a cserkészek ismert világosbarna egyenruhájában. Mögöttük egy csomó, élénkszínű ruhába öltözött lovas, gyönyörű, tüzes paripákon.

Magyarország kormányzója, Horthy tengernagy és ,B. P.', Lord Baden-Powell[13], a világ főcserkésze, haladt el előttünk. [...]

Ahogy elhaltak a nemzeti himnusz utolsó akkordjai, a kormányzó emelkedik szólásra. [...]

'Cserkészek! Ti a világ minden részéről Magyarországra jöttetek, hogy tanúságot tegyetek a testvériség nagyszerű, felemelő erejéről... A magyar nemzet szeretettel ajánlja fel nektek táborozásra ezeket a fákkal szegélyezett mezőket... Isten hozott valamennyieteket! Remélem, otthon fogjátok magatokat érezni!' [...]

A kormányzó után Baden-Powell szólt, kihangsúlyozva, hogy a fő cél – barátságot kötni! Most itt a cserkészeknek a világ békeszerzőivé kell válniuk. [...]"

Forrás: Bodnár Gábor: A magyarországi cserkészet története. Zalaegerszeg, 1989. 64–65.

1. Milyen katonai előírásokat tartalmazott hazánk számára a trianoni békediktátum?
2. Miért volt fontos, hogy az ország férfilakossága az ifjúsági szervezetek keretében kapjon katonai jellegű kiképzést?
3. Mely minisztérium játszott kulcsszerepet a honvédelmi nevelésben?
4. Milyen korosztályokra bontották a honvédelmi előképzést? Az egyes korosztályok számára előírt követelmények megfeleltek-e a gyerekek életkori sajátosságainak?
5. Hány éves kortól hány éves korig volt leventeköteles az ifjú?
6. Vitassátok meg, szükséges lenne-e ma is az ifjúság katonai előképzésére!
7. Ravasz László szerint hogyan hat az ifjú személyiségfejlődésére a cserkészmozgalomban való részvétel? Mennyiben kapcsolódott a cserkészmozgalom a katonai előképzéshez?
8. A források alapján meséld el, milyennek képzelsz el egy korabeli cserkésztábort! Miért adhatott a cserkészmozgalom életre szóló élményeket a résztvevőknek?
9. Mit gondolsz, milyen jelentősége volt hazánk számára a nemzetközi cserkésztalálkozó megrendezésének?
10. Nézz utána, hogy hazánkban a Kádár-rendszer időszakában milyen, a cserkészethez hasonló mozgalom létezett, illetve volt-e a honvédségen kívüli, a katonai felkészítést célzó mozgalom!

[13] Sir Robert Baden-Powell (1857–1941): angol tábornok, a cserkészet megalapítója, a világ főcserkésze.

ben kell tartani, hogy a reformátusok se riadjanak meg tőle. Persze a programnak meg kell hajolnia Hitler előtt is, Mussolini előtt is, de sem az egyik, sem a másik előtt nem úgy, hogy az egyik a másik miatt és a másik az egyik miatt megneheztelјen. Ezért a programban, amely semmit sem nevez a nevén, ez a két szellemóriás sincs megnevezve. Inkább is Magyarország három barátjáról beszél Imrédy s ezzel a bizonytalannál bizonytalanabb homályba burkolja, hogy a harmadik barát alatt Daladiert vagy Chamberlaint érti-e? Vagy esetleg valamelyik hatalmas lengyel államférfiút? Homályosan megmondja, hogy ez a barátság áldozatokba fog kerülni. De hogy kit tart az elkövetkezendő tolvajnak, aki a magyar zsebből kihúzandja a beletettet, azt szintén nem mondja meg. [...]

Új Hang, 1938. december 12.

Forrás: Száz magyar esztendő, 280.

A CSODASZARVAS FELSZARVAZOTTJA

Szegény pestiek, még viccelődni is van kedvük! Jaross Andor, tárca nélküli miniszter, panaszkodott a minap a pestiekre. A debreceni cívisek előtt rótta meg a rossznyelvű fő- és székváros népét, amiért az új magyar „népmozgalmat" a „Magyar Élet"-alakulást, amelyet a gőzfejű magyar államférfiak leggőzfejűbbje, Imrédy Béla szült, kigúnyolja. [...]

A pesti rossz nyelvek Fő-nixnek becézték a legfőbb Hadurat. [...]

A csodaszarvas szent és sérthetetlen! Mindjárt meg is magyarázza ezt a Felvidékről Pestre szakadt miniszter, hogy miért? Azért, „mert a csodaszarvas gondolata nem más, mint amaz igazi magyar idealizmus kifejeződése, amelynek a szemlélete vezérelte őseinket, amikor megelégelték az ázsiai életviszonyokat s elindultak Keletről és hazaértek – Nyugaton". Hát ezért a csodaszarvas-jelvény a Magyar Életesek gomblyukában. Mert megelégelték a Keletet és Nyugatra vágynak. Haza. Csak nem? Csak nem németföldre vágynak Jarossék? Ahogyan a pesti rossznyelvek suttogják. [...]

Kusidjuk – akit valaha Árpád küldött előre szemleútra – már van „Magyar Élet"-éknek. Csáky már elrobogott Szvatopluk Adolfhoz. Letárgyalták már az országátadás ügyét? Szvatopluk valaha egy fehér lóért adta át a tótföldet, Adolf most egy tál lencsét nyújtott át Csákynak? [...]

Új Hang, 1939. 3. szám

Forrás: Száz magyar esztendő, 298–299.

1. Nézz utána, hogy az Új Hang mely párt vagy mely társadalmi csoport lapja volt! Mettől meddig működött?
2. A Magyar Élet mozgalom melyik fő törekvését gúnyolja ki az első cikk? Hogyan tükröződött e törekvés a mozgalom ideológiájában és programjában?
3. Melyek a szalon-fasizmus jellegzetességei? Miben különbözött az „igazi" fasizmustól?

4. Hogyan ábrázolja az első cikk Magyarország kényes nemzetközi helyzetét? Mi volt e helyzet lényege?
5. A második írás a Magyar Élet mozgalom ideológiájának egyik jellegzetességét teszi gúny tárgyává. Melyiket?
6. Ki volt a második írásban említett legfőbb Hadúr? Ki Szvatopluk Adolf?
7. Válaszd ki mindkét írásból azokat a részleteket, amelyek kíméletlenül leleplezik Imrédy céljait és mozgalmának veszélyeit!
8. Nézz utána, milyen tisztséget viselt és milyen politikai szerepet játszott Jaross Andor és Csáky István!

33. NÉMET KÉRÉS MAGYARORSZÁG FELÉ LENGYELORSZÁG LEROHANÁSAKOR

VILLANI FRIGYES RÓMAI KÖVET SZÁMJEL-TELEFONSÜRGÖNYE
CSÁKY ISTVÁN KÜLÜGYMINISZTERNEK

Szigorúan titkos!

Ciano gróffal folytatott megbeszélés után 20 órakor együtt Mussolinihoz mentünk. Megbeszélés folyamán kifejtettem annak ismert következményeit, ha németeket átengedjük, és azt, ha ellenállást fejtünk ki. Azután eszmecsere következett, mit várhatunk mindnyájan német győzelem esetén. Mindketten teljesen magukévá tették véleményemet. Elismerték teljes lojalitásunkat a tengellyel szemben, és ennélfogva érthetetlen előttük német kormány eljárása; Lengyelországgal gyorsan végezhetnek anélkül, hogy rajtunk átvonuljanak. [...] Mussolini kijelentette előttem, hogy ügyünket úgy tekinti, mintha sajátja volna – azonban a német–olasz kapcsolat a történtek dacára fennáll.

A német kérést igen barátságosan tagadjuk meg, mert meggyőződése szerint németeket nemzeti területünkre nem engedhetjük be. Érveljünk állandó lojalitásunkkal, és utaljunk arra, hogy nincs kizárva, hogy ezen esetben nemcsak beáll a hadiállapot Angol-, Francia- és Lengyelországgal, hanem esetleg tényleg háborúba keveredhetünk szomszédainkkal. [...]

Forrás: Magyarország és a második világháború. Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez. Szerk.: Zsigmond László. Budapest, 1961. 251. (A továbbiakban: Magyarország és a második világháború.)

1. Pontosan mikor és mit kért Hitler Magyarországtól?
2. Milyen válaszokat adhatott a kérésre a magyar kormány, s melyik alternatívának mi volt a veszélye?
3. Miért kérte ki a magyar diplomácia Mussolini véleményét a válaszadás előtt?
4. Mussolini magyaroknak adott válaszából következtetve milyen volt ekkoriban a német–olasz viszony? Miért nem vette volna szívesen Mussolini, ha a németek Magyarország területére lépnek?
5. A magyar követnek adott tanácsa alapján döntsd el: jól ismerte-e Mussolini Hitler észjárását és stratégiáját!
6. Nézz utána, hogy milyen erőt képviselt ekkor a magyar, a lengyel, illetve a német hadsereg! Milyen volt hazánk és Lengyelország háború előtti és háború alatti viszonya?

34. AZ 1939: II. TC. A HONVÉDELEMRŐL

[...]

1. § A honvédelemben személyes szolgálatával és vagyonával mindenki köteles a jelen törvény rendelkezései szerint részt venni. [...]

2. § A honvédelmi kötelezettség magában foglalja
a leventekötelezettséget,
a hadkötelezettséget,
a honvédelmi szolgáltatások kötelezettségét és
a légvédelmi kötelezettséget. [...]

6. § A leventeképzésnek – amely a magyar ifjúság nevelésének is egyik eszköze – célja az, hogy az ifjúságot a hagyományos magyar katonai erényekben való nevelés útján a haza védelmének magasztos feladatára testben és lélekben felkészítse. [...]

7. § Minden magyar állampolgár ifjú annak az évnek szeptember hó 1. napjától, amelyben tizenkettedik életévét betölti, mindaddig míg tényleges katonai szolgálatát meg nem kezdi, vagy a katonai szolgálatra való alkalmatlanságát végleg meg nem állapítják, az alábbi szabályok szerint leventeköteles. A leventekötelezettség általában megszűnik legkésőbb annak az évnek szeptember 30. napján, melyben az ifjú a huszonharmadik életévét betölti. [...]

19. § A hadkötelezettség általános és azt a jelen törvény rendelkezései szerint minden magyar állampolgár férfinak tejesítenie kell. [...] A hadkötelezettség annak az évnek január hó 1. napjában kezdődik, amelyben a hadköteles tizennyolcadik életévét betölti és annak az évnek december hó 31. napjáig tart, amelyben a hatvanadik életévét betölti. [...]

87. § (1) Nemére való tekintet nélkül minden olyan személy, aki tizennegyedik életévét betöltötte és hetvenedik életévét túl nem haladta, köteles arra, hogy a honvédelem érdekében testi és szellemi képességeinek megfelelő munkát végezzen. [...]

(3) A honvédelem érdekében jogi személyt is lehet céljának és szervezetének megfelelő munka teljesítésére kötelezni. A jogi személy a reá háruló honvédelmi munkát szervei és alkalmazottai munkaerejének felhasználásával és a munka ellátásához rendelkezésre álló saját eszközeivel köteles teljesíteni.

(4) Az országos büntetőintézetekben és a bírósági fogházakban letartóztatott személyeket, valamint a javító-nevelőintézetek növendékeit az igazságügyminiszter engedélyével és rendelkezései szerint a jelen törvényben és más jogszabályokban meghatározott korlátozások nélkül lehet honvédelmi munkára alkalmazni. [...]

107. § A minisztérium az Országos Iparügyi Tanács véleményének meghallgatása után elrendelheti, hogy a magyar királyi honvédelem felszerelésére és ellátására szükséges cikkeket és anyagokat a gyártásukra berendezett vállalat teljesítőképességének megfelelően meghatározott minőségben és mennyiségben, valamint megfelelően megszabott áron előállítson és szállítson. [...]

141. § Háború idején vagy az országot közvetlenül fenyegető háborús veszély esetében a minisztérium valamennyi tagjának felelősége mellett a törvényhozás további rendelkezéséig a szükséges mértékhez képest megteheti az alábbi 142–170. §-ban meghatározott rendelkezéseket (kivételes hatalom). [...]

Forrás: Magyar Törvénytár, 1939. Budapest, 1940. 6–128.

1. Ki volt a miniszterelnök a törvény elfogadásakor? Milyen fontos törvények születtek még 1939-ben?
2. Hogyan hozható összefüggésbe a honvédelmi törvény a Győri programmal?
3. Melyik nemzetközi előírást szegte meg Magyarország az általános hadkötelezettség bevezetésével?
4. A törvény mely részei mutatják leginkább, hogy alkotói számoltak egy háborús konfliktus lehetőségével?
5. A törvény mely paragrafusa alapján lehetett a termelő vállalatok erőforrásait a honvédelem szolgálatába állítani?
6. Nézz utána, mit jelentett a kivételes hatalom, s bevezették-e ezt a későbbiekben!
7. Bizonyítsd be a törvény alapján, hogy a honvédelem érdekében az állam piacon kívüli eszközökkel is beleszól a gazdasági életbe!

35. Magyar–jugoszláv örökbarátsági szerződés (1940. december 12.)

Őfőméltósága a Magyar Királyság Kormányzója és Őfelsége Jugoszlávia Királyának nevében a Királyi Régensek,

figyelembe véve a nemzeteik között örvendetesen fennálló, jó szomszédságon, őszinte megbecsülésen és kölcsönös bizalmon alapuló kapcsolatokat;

óhajtva, hogy kapcsolataiknak szilárd és tartós alapot adjanak;

abban a meggyőződésben, hogy a politikai, gazdasági és kulturális téren fennálló kölcsönös köteléknek megszilárdítása és szorosabbá tétele a két szomszédos ország érdekeit, valamint a Duna vidékének békéjét és jólétét fogják szolgálni

elhatározták, hogy Barátsági Szerződést kötnek, és ebből a célból Meghatalmazottaikká kijelölték:

Őfőméltósága a Magyar Királyság Kormányzója: gróf Csáky István magyar királyi titkos tanácsos, magyar királyi külügyminiszter úr Őnagyméltóságát;

Őfelsége Jugoszlávia Királyának nevében a Királyi Régensek: Alexandre Cincar-Marković jugoszláv királyi külügyminiszter úr Őnagyméltóságát,

akik jó és kellő alakban talált meghatalmazásaik kicserélése után a következő rendelkezésekben állapodtak meg:

1. cikk. A Magyar Királyság és a Jugoszláv Királyság között állandó béke és örökös barátság fog fennállani.

2. cikk. A Magas Szerződő Felek egyetértenek abban, hogy tanácskozni fognak mindazokban a kérdésekben, amelyek megítélésük szerint kölcsönös kapcsolataikat érinthetik. [...]

Kelt két eredeti példányban Belgrádban, 1940. évi december hó 12. napján.

Forrás: Külügyi Évkönyv 1941. Szerk.: Dr. Drucker György. Budapest, 1942. 261–262.

1. Miért volt érdeke e szerződés megkötése a magyar és miért a jugoszláv félnek?
2. Mi volt a szerződés nemzetközi jelentősége abban az időben?
3. Nevezd meg az akkori magyar miniszterelnököt! Hogyan hatott későbbi pályájára ez az egyezmény?
4. Mivel indokolta a két fél a szerződés megkötését? Van-e olyan indok, amelyet a szerződés nem tartalmaz?
5. Mit mond ki konkrétan a szerződés? Milyen mértékben szűkíti a két ország külpolitikai mozgásterét?
6. Mit árul el a szerződés Jugoszlávia belpolitikai viszonyairól?
7. Figyeld meg a szerződésben szereplő címeket és rangokat! Mire következtethetsz ezekből?

36. Részlet a minisztertanács 1941. március 28-i ülésének jegyzőkönyvéből

A külügyminiszter úr tájékoztatja a minisztertanácsot a belgrádi eseményekről. Pál jugoszláv herceget és a régenstanácsot lemondatta egy tábornok vezetése alatt álló csoport. Cvetković miniszterelnököt és Cincar-Marković külügyminisztert állítólag letartóztatták. Tengelyellenes, így szerb nacionalisták részvételével alakult meg Šimović tábornok kormánya, amely II. Péter néven a 17 éves trónörököst királlyá kiáltotta ki. Pál régensherceg elhagyta Jugoszláviát. [...] A Jugoszláv hadsereg angol szimpátiákat hangoztatott, és angol befolyás alatt állott. A közvélemény is a Cvetković-kormány ellen fordult. Nagy szerepet játszott itt a szerb nemzeti egyház faji öntudata. [...]

A jelek szerint a horvátság, amely német kultúrán nőtt fel, nem akar áldozatul esni a belgrádi szerb nacionalisták provokációinak. Ezért számítani lehet egy szétesési processzusra, hasonlóképpen, amint Csehszlovákia esetében történt. Igen erős kommunista propaganda is folyik Jugoszláviában. A jugoszláviai események folyamányaképpen, amelyek régi ellenségeinket, az 1914-i világháborút előidéző politika követőit juttatta kormányra, a német kormány a közeljövőben nagy elhatározások előtt fog állani. Ennek kapcsán ismerteti Hitler vezér és kancellárnak a Kormányzó úr Őfőméltóságához intézett szóbeli üzenetét, amelyet berlini követünk nyújtott át. A Kormányzó úr Őfőméltósága köszönetének adott kifejezést, és egy esetleges katonai akció tekintetében rámutatott arra, hogy katonai feladat lesz annak mértékét és taktikáját megbeszélni. [...]

Forrás: Magyarország és a második világháború, 320–322.

1. Ki hazánk külügyminisztere a fenti események idején? Milyen pályát fut be a későbbiekben?
2. A jugoszláv válság mely tényeit emeli ki a magyar külügyminiszter? Kiket említ személy szerint? Miért éppen őket?
3. Miért tartja elkerülhetetlennek Jugoszlávia felbomlását? Miért volt fontos e tény a magyar külpolitika számára?
4. Az ország felbomlása mellett a válság milyen lehetséges következményeit sejteti a beszámoló?
5. Mit tartalmazott Hitler üzenete, s milyen következményei voltak az üzenetnek?

37. Teleki Pál halála

A) Teleki Pál búcsúlevele

Főméltóságú Úr!

Szószegők lettünk – gyávaságból – a mohácsi beszéden alapuló örökbéke szerződéssel szemben. A nemzet érzi, és mi odadobtuk becsületét.

A gazemberek oldalára álltunk – mert a mondvacsinált atrocitásokból egy szó sem igaz! Sem a magyarok ellen, de még a németek ellen sem! Hullarablók leszünk! A legpocsékabb nemzet. Nem tartottalak vissza. Bűnös vagyok.

Teleki Pál

A levél hátoldalán:

Főméltóságú Úr!

Ha cselekedetem nem sikerülne teljesen és még élnék, ezennel lemondok.

Mély tisztelettel:

Teleki Pál

Forrás: C. A. Macartney: Teleki Pál miniszterelnöksége 1939–1941. Budapest, 1993. 282.

B) Horthy Miklós visszaemlékezése Teleki Pál halálára

Hogy Teleki mit várt a németektől, azt már 1940 márciusában megmondta Cianonak: „Tud bridzsezni?" – kérdezte tőle. „Miért?" „Hogy legyen mivel eltöltenünk időnket, ha majd Dachauban találkozunk." Kétségtelen, hogy Teleki, midőn 1941. április 3-án éjfél körül golyót röpített agyába, ezzel a tragikus cselekedetével a velünk szemben alkalmazott erőszak elleni tiltakozásunkat akarta megrázó módon kifejezésre juttatni. Ezt megerősíti a hozzám mint barátjához intézett búcsúlevele is. Ezt sajnos, szó szerint nem idézhetem, mert ez is, mint majdnem minden személyi iratom, elveszett. Már nem emlékszem szó szerinti szövegére, csak néhány részletére: „Gazemberekkel szövetkeztünk" – írta, és felelőssé tette önmagát azért, hogy miniszterelnök létére ezt a szövetséget nem akadályozta meg, és ezzel lehetővé tette, hogy a nemzet becsületét kockára tegye. Mélyen bevésődtek emlékezetembe következő szavai: „Halálommal talán még tehetek utolsó szolgálatot hazámnak." Így fogták fel annak idején halálát az angolszászok világában is. Néhány nappal utána Winston Churchill rádióbeszédében hangsúlyozta, hogy [...] „A tárgyalóasztalnál [ti. a második világháborút lezáró béketárgyalásokon] majd szabadon kell hagynunk egy széket Teleki Pál gróf számára. Ez az üres szék figyelmeztesse a jelenlévőket arra, hogy a magyar nemzetnek olyan miniszterelnöke volt, aki feláldozta magát az igazságért, amelyért mi is harcolunk." Churchill háborús emlékiratai harmadik kötetében is megemlékezik Teleki áldozatáról. [...] A harmadik kötet már nem beszél az „üres székről", mert amikor az nyomdába került, túl voltunk az 1947-ben Párizsban tartott úgynevezett békeértekezleten, s itt bizony senki sem emlékezett meg Teleki Pál önfeláldozásáról.

Forrás: Horthy Miklós: Emlékirataim. Budapest, 1990. 243–244.

1. Készíts összegzést Teleki Pál politikai pályafutásáról, ismertesd politikai elveit, törekvéseit!
2. Milyen események hatására lett öngyilkos Teleki? Mit remélhetett tettétől?
3. Családjában ki, mikor követett el régebben politikai indíttatású öngyilkosságot? Milyen mendemondák kaptak szárnyra öngyilkosságával kapcsolatban?
4. Milyen atrocitásokra utal levelében? Mit ért azon, hogy „hullarablók leszünk"? Kiket nevez gazembereknek?
5. Hogyan utal a levél közvetetten arra, hogy a Jugoszlávia lerohanásában való részvételért Horthy is felelős?
6. A levél stílusa alapján fogalmazd meg, milyen viszonyban lehetett egymással Teleki és Horthy!
7. A háború után, száműzetésben írt emlékirataiból vett részlet tanulsága szerint hogyan hatott a búcsúlevél Horthyra? (Mennyire pontosan idézi a levelet?)
8. A források szerint hogyan kezelte Hitler szövetségeseit?
9. Mi a véleménye Horthynak az angolszász politikai vezetőkről?
10. Vitassátok meg, volt-e értelme Teleki áldozatvállalásának! Befolyásolta-e Teleki öngyilkossága a közvetlen politikai eseményeket, s a későbbi eseményeket? A vitában térjetek ki a propaganda szerepére is!

V. A második világháború

1. Hitler és Sztálin levélváltása 1939 augusztusában

Sztálin úrnak
Moszkva
Őszintén üdvözlöm az új német–szovjet kereskedelmi egyezmény aláírását mint a német–szovjet viszony átformálásának első lépését.

Egy megnemtámadási szerződés megkötése a Szovjetunióval számomra egy hosszú távra szóló német politika kialakítását jelenti. Németország ezzel olyan politikai kurzusra tér, amely az elmúlt századokban mindkét államnak javára vált.

Elfogadom a megnemtámadási szerződésnek az ön külügyminisztere, Molotov úr által átnyújtott szövegtervét, azonban úgy találom, hogy sürgős szükség van az ezzel kapcsolatos kérdések lehető leghamarabb történő tisztázására.

A Szovjetunió által kívánt kiegészítő jegyzőkönyv tartalmát meggyőződésem szerint a lehető legrövidebb időn belül tisztázhatjuk, ha egy felelős német államférfi személyesen mehet Moszkvába tárgyalni róla. [...]

A Németország és Lengyelország közötti feszültség elviselhetetlenné vált [...]. Akármelyik napon válság következhet be [...]. Németország mostantól el van szánva arra, hogy a birodalom érdekeit a rendelkezésre álló minden eszközzel érvényesítse.

[...] augusztus 23-án fogadja külügyminiszteremet. A birodalmi külügyminiszter úr teljes felhatalmazással rendelkezik a megnemtámadási szerződés és a jegyzőkönyv aláírására egyaránt. A külügyminiszter úr legfeljebb egy-két napnál tovább történő moszkvai tartózkodása a nemzetközi helyzet folytán lehetetlen. Örömmel venném az ön mielőbbi válaszát.

Adolf Hitler

A Német Birodalom kancellárjának, Adolf Hitlernek

Köszönöm a levelét. Remélem, hogy a német–szovjet megnemtámadási szerződés nyomán határozottan jobbra fordulnak majd az országaink közti politikai kapcsolatok.

Országaink népeinek békés kapcsolatokra van szükségük egymással. A német kormány beleegyezése a megnemtámadási szerződés megkötésére alapot teremt a politikai feszültség feloldására és az országaink közti békés együttműködés megteremtésére.

A szovjet kormány felhatalmazott annak közlésére, hogy beleegyezik Herr von Ribbentrop augusztus 23-i érkezésébe.

J. Sztálin

Forrás: William Lawrence Shirer: A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása. A náci Németország története. Budapest, 1996. 323–324.

1. Milyen volt a szovjet–német viszony a két világháború között? Milyen külpolitikai helyzetben került sor a két nagyhatalom vezetőinek levélváltására?
2. Mondd el egy mondatban az üzenetváltás lényegét! (A mondatot a szövegből is kiemelheted.)
3. Milyen konkrét lépések megtételére utalnak a levélírók?
4. Hogyan tükrözik a levelek Hitler, illetve Sztálin céljait? Miről szólhat a Sztálin által szorgalmazott kiegészítő jegyzőkönyv?
5. Figyeld meg a levelek stílusát, s a diplomáciában szokásos udvariassági formák „hőfokát”!

2. A német–szovjet megnemtámadási szerződés (1939. augusztus 23.)

Megnemtámadási szerződés
Németország és a Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniója között

A Német Birodalmi Kormány és a Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniójának Kormánya attól a kívánságtól vezetve, hogy erősítsék a béke ügyét Németország és a Szovjetunió között, és kiindulva az 1926 áprilisában a Németország és a Szovjetunió között kötött semlegességi szerződés alapvető határozataiból, a következő megállapodásra jutott:

1. cikk. A Szerződő Felek kötelezik magukat, hogy egymással szemben tartózkodnak minden erőszakosságtól, minden agresszziós cselekedettől és minden támadástól, mégpedig mind egyedül, mind pedig más hatalmakkal közösen.

2. cikk. Amennyiben a Szerződő Felek egyike harmadik hatalom részéről háborús cselekedetek tárgyává válnék, a másik Szerződő Fél semmilyen formában nem fogja támogatni ezt a hatalmat.

3. cikk. A Szerződő Felek kormányai a jövőben konzultációk céljából folyamatosan kapcsolatban maradnak egymással, hogy kölcsönösen tájékoztassák egymást a közös érdekeiket érintő kérdésekről.

4. cikk. Egyik Szerződő Fél sem vesz részt semmiféle olyan hatalmi csoportosulásban, amely közvetve vagy közvetlenül a másik fél ellen irányul.

5. cikk. Amennyiben a Szerződő Felek között valamilyen vita vagy konfliktus keletkeznék, ezeket a vitákat vagy konfliktusokat mindkét fél kizárólag baráti véleménycsere vagy szükség esetén egyeztető bizottságok alkalmazása útján fogja tisztázni.

6. cikk. Jelen szerződést 10 év időtartamra kötik azzal a feltétellel, hogy amennyiben a Szerződő Felek egyike nem mondja fel egy évvel ezen határidő lejárta előtt, ennek a szerződésnek a hatálya automatikusan további öt évre meghosszabbítottnak számít.

7. cikk. Jelen szerződést lehetőleg rövid időn belül ratifikálni kell. A ratifikációs okmányokat Berlinben kell kicserélni. A szerződés aláírásával haladéktalanul hatályba lép.

Kettős eredeti példányban készült, német és orosz nyelven.

Moszkva, 1939. augusztus 23.

A Német Birodalmi Kormány részéről
v. Ribbentrop
A Szovjetunió Kormányának meghatalmazásában
W. Molotov

TITKOS KIEGÉSZÍTŐ JEGYZŐKÖNYV

A Német Birodalom és a Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniója közötti megnemtámadási szerződés aláírásának alkalmával a két fél aláíró meghatalmazottai szigorúan bizalmas megbeszélésen megvitatták a kétoldalú érdekszférák elhatárolásának kérdését Kelet-Európában. Ez a megbeszélés a következő eredményre vezetett:

1. A balti államokhoz (Finnország, Észtország, Lettország, Litvánia) tartozó területek területi-politikai átformálása esetén Litvánia északi határa alkotja egyúttal Németország és a Szovjetunió érdekszférájának határát. Egyúttal mindkét részről elismerik Litvánia érdekeit a vilnai területen.

2. A lengyel államhoz tartozó területek területi-politikai átformálása esetén Németország és a Szovjetunió érdekszféráját hozzávetőleg a Narev, Visztula és a Szan folyók vonala határolja el.

Azt a kérdést, hogy a kétoldalú érdekek kívánatosnak tüntetik-e fel egy független lengyel állam fenntartását, és melyek lennének ezen állam határai, végleg csak további politikai fejlemények során lehet tisztázni.

A két kormány ezt a kérdést mindenestre barátságos megegyezés útján fogja megoldani.

3. Délkelet-Európa vonatkozásában szovjet részről hangsúlyozzák érdeküket Besszarábiát illetően. Német részről hangsúlyozzák a teljes politikai érdektelenséget ezeken a területeken.

4. Ezt a jegyzőkönyvet mindkét fél szigorúan titkosan fogja kezelni.

Moszkva, 1939. augusztus 23.

A Német Birodalmi Kormány részéről
v. Ribbentrop
A Szovjetunió Kormányának meghatalmazásában
W. Molotov

Forrás: Gosztonyi Péter: Orosz–német megnemtámadási szerződés. In: História, 1988. 5. sz. 33–34.

1. Kik írták alá a német–szovjet megnemtámadási szerződést és milyen tisztséget töltöttek be?
2. Milyen alapelveket és milyen kötelezettségeket tartalmaz a megnemtámadási szerződés?
3. Van-e a szerződésben olyan pont, amely más államok ellen irányul? Sérti-e a szerződés a két aláíró hatalom korábbi nemzetközi kötelezettségeit?
4. Mi a kapcsolat a szerződés és a hozzá kapcsolt titkos kiegészítő jegyzőkönyv között? Válaszold meg a titkos jegyzőkönyvvel kapcsolatban is a 3. kérdést!
5. Készíts vaktérképet, s ezen jelöld be a titkos jegyzőkönyvben elkülönített német és szovjet érdekszférához tartozó területeket!
6. Emeld ki a titkos jegyzőkönyvből azt a részt, amely világosan utal arra, hogy küszöbön áll egy Lengyelország elleni német támadás. Milyen árat kért Sztálin azért, hogy beleegyezett e támadásba?
7. Megvalósultak-e a gyakorlatban is a két szerződésben rögzítettek? Volt-e olyan rendelkezése a szerződéseknek, amely gyakorlatilag a második világháború után is érvényben maradt?

3. A KATÝNI TÖMEGGYILKOSSÁG DOKUMENTUMA

SZSZSZK Belügyi Népbiztosság
SZIGORÚAN TITKOS!
1940. március 5.
794/B sz., Moszkva
SZK(b)P KB
Sztálin elvtársnak

Az SZSZSZK NKVD[1] hadifogolytáboraiban és Ukrajna, valamint Belorusszia nyugati területeinek börtöneiben jelenleg nagy számban találhatók a lengyel hadsereg egykori tisztjei, a lengyel rendőrség és kémszolgálat egykori dolgozói, lengyel ellenforradalmi nacionalista pártok tagjai, leleplezett ellenforradalmi felkelők, hazaáruló szervezetek tagjai. Mindannyian a szovjethatalom megátalkodott ellenségei, telve a szovjet rendszer iránti gyűlölettel.

A hadifogoly tisztek és rendőrök még a táborokba kerülve is megpróbálnak ellenforradalmi tevékenységet és szovjetellenes agitációt folytatni. Csupán azért várják kiszabadulásukat, hogy bekapcsolódhassanak a szovjethatalom elleni harcba.

Az NKVD szervei Nyugat-Ukrajna és Belorusszia területén számos ellenforradalmi felkelőcsoportot derítettek fel. Mindegyik ilyen ellenforradalmi szervezetben aktív vezető szerepet játszottak a volt lengyel hadsereg egykori tisztjei, a volt rendőrök és csendőrök.

Az őrizetbe vett árulók és más személyek között, akik illegálisan lépték át az SZSZSZK határát, nagy számban leplezték le ezen ellenforradalmi kém- és felkelőcsoportok tagjait.

A hadifogolytáborokban (nem számítva a közkatonákat és altiszteket) öszszesen 14 736 egykori tiszt, hivatalnok, földbirtokos, rendőr, csendőr, börtönőr, telepes és a katonai kémszolgálat egykori ügynöke tartózkodik – 97 százalékban lengyel nemzetiségűek.

[1] NKVD: a szovjet Belügyi Népbiztosság rövidítése. Az 1934-ben létrehozott minisztérium hatásköre kiterjedt a politikai ellenőrzésre, a hírszolgálatra, a politikai büntetőjogra és a büntető, illetve internáló táborok felügyeletére. Legfontosabb eszköze az ide csatolt titkosrendőrség (GPU) volt. A politikai titkosrendőrség 1941-ben kivált a minisztériumból.

Közülük:

tábornok, ezredes, alezredes	295
őrnagy és százados	2080
főhadnagy, hadnagy és zászlós	6049
rendőr-, határőr-, csendőrtiszt és tiszthelyettes	1030
közcsendőr, közrendőr, börtönőr, katonai kémszolgálat ügynöke	5138
hivatalnok, földbirtokos, pap, katonai telepes	144

Ukrajna és Belorusszia nyugati területeinek börtöneiben összesen 18 632 letartóztatott található (ebből 10 685 lengyel).

Közülük:

volt tiszt	1207
volt rendőr, kémszolgálat ügynöke, csendőr	5141
volt földbirtokos, gyáros, tisztviselő	465
különféle fedőszervezetek tagjai, valamint különböző szökevények	6127

Figyelembe véve, hogy a fent említettek mind a szovjethatalom engesztelhetetlen és megátalkodott ellenségei, az SZSZSZK NKVD elengedhetetlenül szükségesnek tartja:

I. Utasítani az SZSZSZK NKVD-t:

1. A hadifogolytáborokban található 14 700 volt lengyel tiszt, hivatalnok, földbirtokos, rendőr, katonai kémszolgálat ügynöke, csendőr, telepes, börtönőr ügyét;

2. valamint a Nyugat-Ukrajnában és Belorussziában letartóztatott és az ottani börtönökben tartózkodó 11 000 személy, különféle ellenforradalmi kém- és diverzáns szervezetek tagjai, volt földbirtokosok, gyárosok, volt lengyel tisztek, tisztviselők, dezertőrök ügyét

– különleges módon vizsgálja ki, és a legnagyobb büntetést szabja ki rájuk: az agyonlövetést.

II. Az ügyet a letartóztatottak beidézése, vádindítvány, a nyomozást és a vádiratot lezáró határozat nélkül [...] vizsgálják ki [...].

III. Az ügyek kivizsgálására és döntéshozatalra felhatalmazni: [Kabulov, kézzel kihúzva] Merkulov, Kubulov [kézzel beírva] és Bastakov (az SZSZSZK NKVD 1. Különleges ügyosztályának vezetője) elvtársakat.

Az SZSZSZK belügyi népbiztosa:

L. Berija

(Az oldalon keresztben Sztálin, Vorosilov, Molotov és Mikojan aláírása található. A lapszélen a jegyző megjegyzése: Kalinyin és Kaganovics is egyetértett a döntéssel.)

Forrás: Társadalmi Szemle, 1993. 6. sz. 89–90.

1. Ismertesd röviden az 1939-es lengyel–szovjet háború történetét!
2. Hány hadifogoly tisztet tartottak számon 1940 márciusában a Szovjetunióban? Milyen sorsot szántak nekik és miért?

3. Milyen elnevezéssel illeti a dokumentum a hadifoglyokat? Nemzetközi jogi szempontból miért bűnösen helytelen ez az elnevezés?
4. Emeld ki azokat a részleteket, amelyek egyértelműen bizonyítják, hogy e dokumentum kivégzési parancs volt, s nem az ellenforradalmárok és a Szovjetuniónak ártó személyek felderítését szolgáló vizsgálat elrendelése!
5. Mikor szerzett tudomást az emberiség e szörnyű bűntényről? Hogyan használták fel propagandacélokra e mészárlás tényét?
6. Kik a felelősek a tömeggyilkosságért?

4. Franciaország kapitulál: De Gaulle Párizs feladásáról (1940. június)

...Az a néhány töredék nap és töredék éjszaka, amelyet a rue Saint-Dominique-on töltöttem, csak megerősítette abbéli meggyőződésemet, hogy nincs más választásunk. Az események túl gyorsan peregtek ahhoz, semmint innen rendbe lehetne már hozni a helyzetet. Bármit terveztünk is, tüstént irreálissá vált. Az 1914–1918-as háború precedenseire hivatkoztak, pedig ezek már egyáltalán nem voltak alkalmazhatóak. Azt színlelték, hogy van még arcvonal, aktív katonai parancsnokság, áldozatkész nép. Pedig ezek már csak ábrándok és emlékek voltak. A valóság az volt, hogy a hatalom gépezete egy teljesen kimerült és elkábult nemzetben egy olyan hadsereg mögött, amelynek nem volt már hite, sem reménye, helyrehozhatatlan zűrzavarban működött.

Mindennél jobban meggyőztek erről azok a rövid tisztelgő látogatások, amelyeket a Köztársaság vezető személyiségeinél tettem: először is Lebrun elnöknél, akinek az új miniszterekkel együtt mutattak be, azután a parlamenti elnöknél, végül pedig a kormány tagjainál. Mindenki nyugodtnak és méltóságteljesnek mutatkozott. De nyilvánvaló volt, hogy a díszletek között, ahová a megszokás helyezte őket, már csak statiszták voltak. A minisztertanácsi ülések a pusztító orkán közepette a lefelé adott utasítások, a felfelé küldött jelentések, a nyilvánosság előtti nyilatkozatok, a katonatisztek, közhivatalnokok, diplomaták, parlamenti tagok, újságírók jövés-menése, jelentése vagy kérdezősködése értelem és jelentőség nélküli agyrémnek tűnt. Azon az alapon és azok között a keretek között, amelyekhez kötődtünk, csak egyetlen megoldás lehetett – a kapituláció. Aki ebbe nem tudott belenyugodni – egyesek, és nem is kevesen már belenyugodtak –, annak mindenáron meg kellett változtatnia a kereteket és az alapokat. „A marne-i" újjászervezés még lehetséges volt, de a Földközi-tengeren.

Június 10-e a haláltusa napja. A kormánynak este távoznia kellett Párizsból. Az arcvonal egyre gyorsabban hátrált, de talán még tartható lett volna. Olaszország hadat üzent. Most már mindenkire ránehezedett a nyilvánvaló összeomlás. Az állam csúcsain azonban vízióként játszódott le a tragédia. Egyes pillanatokban az ember szinte azt hitte, hogy szörnyűséges humor fűszerezi a történelem magaslatairól az örvény mélyébe zuhanó Franciaország bukását.

Forrás: Charles de Gaulle: Háborús emlékiratok. Budapest, 1973. 50. (A továbbiakban: De Gaulle: Háborús emlékiratok.)

1. Mit tudsz a visszaemlékezés írójáról, Charles de Gaulle-ról?
2. Mi a véleménye De Gaulle-nak a francia hadsereg harcászati elveiről, taktikájáról?
3. Mi a véleménye az ország vezetőiről, a vezetők és a lakosság kapcsolatáról?
4. Melyik háborúról van szó a részletben, és konkrétan melyik év, mely hónapjainak eseményeiről?
5. Mi mindennel érzékelteti az emlékirat a reményvesztett hangulatot?
6. Elemezd a forrás alapján a független francia állam fennmaradásának esélyeit!
7. Jelentett-e valamit az események menetére az olaszok támadása?
8. Igaz-e De Gaulle állítása, hogy Franciaország „a történelem magaslatairól" zuhant „az örvény mélyébe"?

5. Jelenetek az „angliai csatából"

A) Ahonnét a német légitámadások elleni hadműveleteket vezérelték

Feleségemmel együtt a tizenöt méter mélységben levő föld alatti bombabiztos hadműveleti terembe vezettek. A Hurricane-ek[2] és Spitfire-ok[3] minden fölénye hiábavaló lett volna, ha Dowding[4] tanácsára és sürgetésére a légügyi minisztérium ki nem építi a föld alatti parancsnoki központok és telefonkábelek bonyolult rendszerét. [...]

A csoport vezénylőterme kisebb színházteremre emlékeztetett: kétemeletes, mintegy húsz méter átmérőjű helyiség volt. Mi, megfigyelők az emeleti páholyban foglaltunk helyet. Alattunk nagy léptékű térképekkel a térképasztal, körülötte mintegy húsz jól képzett fiatal férfi és nő, telefonos segítőkkel. Velük szemben a színházi függöny helyét villanyégőkkel ellátott hat hasábra osztott hatalmas tábla födte; a hasábok a hat vadászállomást jelezték, külön alosztással egy-egy századnak; a táblát vízszintes vonalakkal sorokra is osztották. A legalsó sor kigyulladó égői jelezték azokat a századokat, amelyek a figyelmeztetés után két perc múlva elérik a „riadókészültség" állapotát. A következő sor égő azokat jelezte, amelyek öt perc alatt „készenlét"-be kerülnek, az utána következő sor a húsz perc múlva felszálló „rendelkezésre álló" századokat; ezután következtek a már felszállt századok, majd azok, amelyek már jelentették, hogy látják is az ellenséget; fölülről a második sorban azoknak a századoknak a lámpái égtek, vörös fénnyel, amelyek harcban álltak, a legfelső sorban pedig a hazafelé tartó századok égői. Bal oldalt, egy üvegezett proszcéniumpáholyban[5] négy-öt tiszt ült, ők értékelték a beérkező értesüléseket, amelyeket az ekkor több mint ötvenezer férfiból, nőből és fiatalból álló megfigyelő szolgálatunktól kaptak. A radar még gyermekcipőben járt, de már jelezni tudta a part felé közeledő támadókat. A legfontosabb információs forrásunk azonban a távcsövekkel és hordozható telefonokkal felszerelt megfigyelők sokasága volt, akik jelezték a szárazföld felett haladó támadó kötelékeket. Egy-egy támadás alatt több ezer jelentés érkezett. A föld alatti parancsnokság más helyiségeiben több termet töltöttek meg a tapasztalt szakemberek, akik villámgyorsan szelektálták a híreket, majd percről percre továbbították az elemzések eredményét közvetlenül a földszinti térképek körül ülő helyzetjelölőknek és az üvegpáholyban lévő ügyeletes tisztnek.

Jobb oldalt volt egy másik üvegpáholy is: innen a szárazföldi hadsereg tisztjei a parancsnoksághoz tartozó mintegy kétszáz légvédelmi üteg tevékenységét kísérték figyelemmel. Éjjelente létfontosságú volt, hogy ha valahol vadászgépeink harcba bocsátkoztak az ellenséggel, a körzetben leállítsák a légvédelmi ütegek tüzelését.

[2] Hurricane: brit vadászgép, amelyet 1936-tól gyártottak. Jellemzője a gyorsaság (540 km/órás sebesség), a nagy hatótávolság (több mint 700 km) és a jó manőverezőképesség. Bombázóként is használták. Az angliai légi csatában részt vevő brit gépek több mint 60%-a ilyen típusú gép volt.

[3] Spitfire: a második világháború során a legnagyobb mennyiségben gyártott brit vadászgép. Több változatban készült, ezek sebessége és hatótávolsága eltérő (600–750 km/óra, illetve 1300–1800 km). A Hurricane típusú gépeknél is sokoldalúbb volt, s kiemelkedően jó repülési tulajdonságok jellemezték.

[4] Sir Hugh Caswall Tremenheere (1882–1970): angol repülő főmarsall, 1936–1940 között a brit királyi légierő (RAF) vadászrepülőinek parancsnoka. Nagy szerepe volt a brit légierő fejlesztésében. Emlékiratában Churchill többször is elismerően nyilatkozott előrelátásáról, szervezőképességéről.

[5] proszcéniumpáholy: a színpadhoz legközelebb eső földszinti páholy.

Forrás: Winston S. Churchill: A második világháború, 1. kötet. Budapest, 1989. 349–350. (A továbbiakban: Churchill: A második világháború...)

B) A lakosság kártalanítása

Egyszer, amikor Ramsgate-ban jártam, belekerültem egy légitámadásba. Bevezettek egy nagy alagútba, a lakosság jelentős része állandóan ott tartózkodott. Amikor egy negyedóra múlva kijöttünk, füstölgő romokat láttunk. Egy kis szállodát ért találat. Emberéletben nem esett kár, de az épület helyén törött edények, használati tárgyak, összetört bútorok halmozódtak. A tulajdonos és a felesége, valamint a szakácsok és a pincérnők zokogtak. Mi lett az otthonukból? Mi lett a megélhetésükből? De mire jó az államhatalom! Rögtön határoztam. A visszaúton, a vonatomon lediktáltam a pénzügyminiszterhez címzett levelemet, amelyben kifejtettem, hogy az ellenséges támadások okozta károkat az államnak kell magára vállalnia, és a károsultakat teljes mértékben és haladéktalanul kártalanítani kell. A terheket tehát nem azoknak kell viselniük, akiknek otthona vagy megélhetési forrása megsemmisült, hanem a nemzetnek.

Forrás: Churchill: A második világháború, 356.

C) „London helytállt"

Örültem hogy városaink közül éppen Londont érték a legkíméletlenebb légitámadások. London olyan volt, mint valami hatalmas őslény: iszonyú sebekkel, rogyadozva, több sebből vérezve is képes volt tovább élni és mozogni. A munkásnegyedek kétemeletes házaiban szaporodtak az Anderson-óvóhelyek; igyekeztek lakhatóvá tenni őket, és esős időben elvezették belőlük a vizet.

Később kitalálták az úgynevezett Morisson-óvóhelyet: ez a vastag acéllemezből összehegesztett és oldalt erős dróthálóval kerített súlyos konyhaasztal fel tudta fogni egy kisebbfajta ház leomló romjait is, s így némi védelmet nyújthatott a lakóknak. Sokan köszönhetik neki az életüket. Egyébként pedig „London helytállt". A londoniak mindent kiálltak, és még többet is kiálltak volna. Ami azt illeti, ez idő tájt biztosak voltunk benne, hogy az egész világváros romhalmazzá válik. Mint ahogy azonban annak idején az alsóházban is kifejtettem, a nagyvárosok lerombolásában a csökkenő hozadék elve érvényesül. Egy idő múlva a bombák jelentős része a már romba dőlt házakra esik, s csak a törmeléket röpíti levegőbe. Egész körzetekben nem marad már lerombolnivaló, az emberek azonban valahol mégiscsak meghúzhatják magukat, és végtelen találékonysággal, elszántsággal folytathatják munkájukat. Ebben az időben bárki büszke lett volna rá, hogy londoninak mondhatja magát. Az egész ország csodálattal adózott a fővárosnak, és a többi angol nagyváros alig várta, hogy ha eljön az ideje, megmutassa, mire képes. Sokan valósággal irigyelték London hősiességét, és a vidékiek szép számmal költöztek Londonba, hogy legalább egy-két éjszakát ott töltsenek, osztozzanak a veszélyben és „kiszórakozzák magukat". Közellátási okokból kénytelenek voltunk fellépni ez ellen a hóbort ellen.

Forrás: Churchill: A második világháború, 359.

1. Mettől meddig tartott az angliai csata? Milyen katonai előzményei voltak? Mi volt a csata tétje és mi lett az eredménye? Milyen fegyverekkel és harci eszközökkel vívták e csatát? Milyen fordulatot hozott a háború menetében az angliai csata?
2. A három forrás alapján válaszolj: mi minden tette képessé Angliát a nagyobb erőkkel rendelkező németekkel szembeni ellenállásra?
3. Az a) forrás a légi háború egy kevésbé látványos összetevőjéről szól. Melyik ez? Hogyan emeli ki Churchill ennek az összetevőnek a jelentőségét?
4. Mit árul el a forrás a brit légierő szervezettségéről, tagoltságáról?
5. Milyen új harci eszközről tudósít az emlékirat? Hogyan vélekedik Churchill az új eszköz hatékonyságáról?
6. Milyen fontos intézkedést tett a kormány azért, hogy a lakosságot ne törjék meg a bombázások?
7. Nézz utána, más államokban vállalta-e a kormányzat a háborús károk megtérítését! Angliában megtörtént-e a kártalanítás?
8. Milyen akciók helyett rendelte el Hitler az angol városok terrorbombázását? Nézz utána, milyen események hatására döntött így!
9. A c) forrás alapján bizonyítsd be, hogy a terrorbombázások nem érték el céljukat!
10. Hogyan következtethetsz a forrásból a pusztítás mértékére és a lakosság elkeseredett védekezésére?
11. Mivel bizonyítja Churchill az emberek elszántságát? Mi teszi hihetővé szavait?

6. Roosevelt beszéde a japán támadásról (1941. december 8.)

Tegnap, 1941. december 7-én – ez a nap örök gyalázatként fog fennmaradni a történelemben – az Amerikai Egyesült Államokat a Japán Császárság haditengerészeti és légierői váratlanul és előre megfontoltan megtámadták.

Az Egyesült Államok békében élt ezzel a nemzettel, és Japán felkérésére mostanáig érintkezésben állott kormányával és császárával, azon céllal, hogy a Csendes-óceán térségében fenntartsák a békét. És valóban, csak egy órával azután, hogy japán légirajok Oahut bombázni kezdték, Japán nagykövete az Egyesült Államokban, valamint egy másik diplomata, külügyminiszterünknek formális választ nyújtott át egy legújabb amerikai üzenetre. Ez a válasz ugyan közölte, hogy a jelenlegi diplomáciai tárgyalások folytatása hiábavalónak látszik, de semmiféle fenyegetést vagy utalást nem tartalmazott háborúra vagy fegyveres támadásra nézve.

Emlékeztetni akarok arra, hogy a Hawaii és Japán közötti nagy távolság nyilvánvalóvá teszi, hogy a támadást több nappal, sőt héttel ezelőtt megfontoltan tervezték ki. A közbeeső időben a japán kormány tudatosan arra törekedett, hogy az Egyesült Államokat hamis nyilatkozatokkal és a tartós béke iránti remény kifejezésre juttatásával megtévessze.

A Hawaii-szigetek ellen tegnap intézett támadás fájdalmas veszteségeket okozott az amerikai hadi-tengerészeti és katonai erőknek. Igen sok amerikai vesztette életét. Jelentették ezenkívül, hogy San Francisco és Honolulu között amerikai hajókat torpedóztak meg a nyílt tengeren.

A japán kormány tegnap támadást indított Malaya ellen is. Tegnap este japán erők megtámadták Hong Kongot. Tegnap este japán erők megtámadták Guamot. Tegnap este japán erők megtámadták a Fülöp-szigeteket. Tegnap a japánok megtámadták Wake-szigetet. Ma reggel a japánok megtámadták a Midway-szigeteket.

Japán tehát meglepetésszerű offenzívát indított, amely kiterjed az egész csendes-óceáni térségre. A tegnapi nap tényei maguk helyett beszélnek. Az Egyesült Államok népe már megalkotta véleményét, és jól felfogja, milyen következménnyel jár ez közvetlenül nemzetünk életére és biztonságára.

Mint a hadsereg és a haditengerészet főparancsnoka elrendeltem, hogy védelmünkre minden intézkedést tegyenek meg.

Mindig emlékezni fogunk rá, milyen volt az a támadás, amit ellenünk intéztek.

Függetlenül attól, hogy mennyi ideig fog tartani ennek az előre megfontolt ellenséges betörésnek a leküzdése, az amerikai nép igazsága és ereje birtokában ki fogja harcolni a teljes győzelmet.

Hiszem, hogy a kongresszus és a nép akaratát tolmácsolom, mikor kijelentem, hogy nemcsak a legvégsőkig védeni fogjuk magunkat, hanem gondoskodunk alapos módon arról is, hogy még egyszer ilyen álnokság soha ne veszélyeztessen bennünket.

Az ellenségeskedések folyamatban vannak. Pillanatra sem kétséges, hogy népünk, területeink és érdekeink súlyos veszélyben forognak. Fegyveres erőinkbe vetett bizalommal és népünk határtalan elszántságával mindenképpen el fogjuk érni a győzelmet. Isten minket úgy segéljen!

Kérem, a kongresszus nyilvánítsa ki, hogy tekintve Japán vasárnapi, december 7-i, provokálatlan és gyáva támadását, hadiállapot állott be az Egyesült Államok és a Japán Császárság között.

Forrás: Nyugat-Európa és az Egyesült Államok 1939–1945. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény 2/2. kötet. Szerk.: Almási János–Girus Károly–Kis Aladár. Budapest, 1976. 123–124.

1. Mi történt 1941. december 7-én az Egyesült Államok hawaii-szigeteki flottabázisain? Milyen eseménysorba illeszkedett ez az esemény? Tagja volt-e Japán ebben az időben valamilyen szövetségi rendszernek? És az Egyesült Államok?
2. Milyen tényekkel bizonyította Roosevelt, hogy Japán nem provokált és be nem jelentett támadást hajtott végre az Egyesült államok ellen? Miért volt fontos az amerikai elnök számára e tény bizonyítása?
3. Nézz utána mi mindenre terjedt ki az amerikai elnök hatásköre a háború kérdésében?
4. Milyen intézkedések meghozatalára utal az elnök?
5. Milyen hatással volt Japánnak az Egyesült Államok elleni támadása az egész második világháborúra?

7. Joseph Goebbels a sztálingrádi vereségről

1943. február 4.

...Most már kénytelenek vagyunk bejelenteni a népnek Sztálingrád elestét. Igen keserű, de szükséges döntés. A hír rendkívüli közleményként hangzik el a rádióban délután 4 óra tájban, a megfelelő heroikus szertartás kíséretében. A részleteket személyesen beszélem meg a Führerrel, aki az összes javaslatomat elfogadja. Miután hírt adtunk Sztálingrád elestéről, egy közleményben elrendelem, hogy a birodalom egész területén szombat estig minden mozi, színház és szórakozóhely zárva legyen. Úgy gondolom, ez az intézkedés megfelel a nép érzelmeinek. A nép most nagyon komoly és visszafogott; ebben a nehéz órában elvárja a vezetéstől, hogy mondjon valami vigasztalót és felemelőt. A jelentésünk teljes mértékben megfelel ezeknek a vágyaknak. Komoly szakszerű, józan, nem patetikus, de nem is rideg. Érződik belőle a mély történelmi elkötelezettség, ami a sztálingrádi tragédia hátterében van. Még mindig nem tudható, hogy Paulus vezértábornagy él-e, vagy az önkéntes halált választotta. A bolsevikok kitartanak amellett, hogy a kezükben van, és úgy gondolom, e hír igazságát már aligha lehet kétségbe vonni. Ilyen biztosan és állhatatosan még a szovjetek se mernék ezt kijelenteni, ha Paulus nem lenne a kezükben. Ez a tény a hadsereg számára súlyos erkölcsi tehertételt jelent. Jelenleg még fel sem lehet mérni, milyen lélektani hatása lesz a jövőben. A szovjetek azzal dicsekednek, hogy óriási hadizsákmányra tettek szert Sztálingrádban. Feltehetőleg sok minden a kezükbe került, de a felszerelés nagy részét katonáink bizonyára időben megsemmisítették. A Sztálingrádról szóló jelentés sokkhatást kelt a német népben. Számítottak ugyan rá, de most, hogy a hír valóság lett, sokkal fájdalmasabb, mint elsőször gondolták volna. [...] Átállíttatom az egész rádióprogramot. Valamennyi szórakoztató műsort és sportközvetítést törlünk, és kizárólag komoly, klasszikus zenét sugározunk. [...]

Forrás: Joseph Goebbels: Napló. Budapest, 1994. 353.

1. A hadtörténészek szerint Sztálingrád (ma: Caricin) birtoklása katonai szempontból nem volt különösen jelentős tény. Miért tartják mégis a második világháború fordulópontjának a sztálingrádi csatát?
2. Ki volt Goebbels, s milyen teendőket rótt rá a sztálingrádi vereség? Vitassátok meg, hogy jó szakember módjára oldotta-e meg feladatát!
3. Miért kellett hivatalosan bejelenteni a vereséget? A naplórészletből következtess arra, milyen veszélyeket látott Goebbels a vereség hivatalos bejelentésével kapcsolatban! Hogyan vélte elkerülni e veszélyeket?
4. Propaganda szempontból Goebbels számára Paulus vezértábornagy öngyilkossága vagy fogsága volt kívánatosabb?
5. Hogyan bizonyítja a forrás, hogy Németországban nem volt szabad a sajtó?

8. A holocaust

...Lokomotívszirena elnyújtott búgása hallik a rámpa felől. Kora reggel van! Ablakomhoz lépek, egyenesen odalátok. Hosszú szerelvény áll ott. Perceken belül oldalt csapódnak az ajtók, már ontják is magukból a vagonok Izrael választott népét. Sorban állás, szelektálás egy fél órát is alig vesz igénybe. A bal oldal lassú lépésben elindul.

A szobámig hallom a hangos vezényszavakat, a gyors lépteket. A krematórium kazántermében van e lárma! Az előkészületek folynak a transzport fogadására. Villanymotorok búgása hallik. Üzembe helyezték az óriási ventillátorokat, amik a tüzet élesztik kellő hőfokra a kazánokban. Tizenöt ilyen ventillátor működik egyszerre! Minden kemence mellé van egy építve. Az égetőterem körülbelül százötven méter hosszú, világos, fehérre meszelt, betonpadlós helyiség, óriási vasrácsos ablakokkal. A tizenöt égőkazán nagy vöröstéglás építményekbe van külön-külön beágyazva. Hatalmas vasajtóik fényesre tisztítva, feketén sorakoznak a terem hosszában.

A transzport öt-hat perc alatt a kapuhoz ér, azok szárnyai kinyílnak. A menet a szokásos ötös sorokban befordul az udvarra. Ez az a mozzanat, amiről senki nem tud semmit, mert aki tudna, az, miután megjárta a rámpától idáig háromszáz méteres útját végzetének, vissza soha nem tért, hogy azt hírül adja. Ez van tehát a bal oldalon túl, a krematóriumok egyike! Nem öregemberek, betegek, gyermekek lágere, ahol a munkaképtelenek vigyáznak a kicsinyekre, amint ezt a német félrevezetés az aggódó jobbra kerülők között elhinti.

Lassú, fáradt mozdulatokkal lépegetnek. A kicsinyek álmosan kapaszkodnak anyjuk ruhájába. A pólyásgyermekeket inkább az apák tartják karjaikban, vagy tolják kocsijaikban. Az SS kíséret emberei a kapun kívül maradnak. A figyelmeztető tábla szövege szerint a belépés idegennek, de még SS-nek is tilos!

Pillanatok alatt felfedezik a udvaron felszerelt, öntözési célokat szolgáló vízcsapokat. Edények kerülnek elő. Felbomlik a rend és egymást taszigálva igyekeznek azokat megtölteni. Nem csoda, hogy ilyen türelmetlenek! Ötödik napja alig ittak vizet. Amit ittak, az is poshadt volt és nem oltotta szomjukat.

Az SS őrök, kik a transzportot fogadják, szokva vannak e jelenethez. Türelmesen várnak, míg mindenki csillapította szomját és megtöltötte edényét.

Amíg nem ittak, úgysem bírnák rendbe szedni a csoportot. Lassan összeterelik őket. Körülbelül száz métert haladnak a zöld pázsittal szegett, salakos úton, míg egy szürkére festett vaskorláthoz érnek, ahol tíz-tizenkét betonlépcső vezet a föld alá, egy nagy helyiségbe, minek homlokzatán hatalmas tábla jelzi németül, franciául, görögül, magyarul, hogy ez itt „Fürdő és fertőtlenítő helyiség". Meg is nyugodnak a mit sem sejtők, sőt a kételkedők is. Szinte vidáman lépnek le a lépcsőkön.

Körülbelül kétszáz méter hosszú, erősen kivilágított, fehérre meszelt helyiség, ahova a transzportot vezetik. A terem közepén oszlopsor vonul végig. Az egyes oszlopok körül, valamint a falak mentén padok vannak elhelyezve. A padok fölött fogasok hosszú sora, a fogasok fölött számok vannak. Sűrűn elhelyezett figyelmeztető táblák tudatják mindenki nyelvén, hogy ruháit, cipőit összekötve helyezze a fogasra. Annak számát feltétlenül jegyezze meg, nehogy a fürdőből való visszatérésnél felesleges tumultus keletkezzen! „Ez az igazi német rendesség!" – mondják a németimádatra ősidők óta hajlamosak. Igazuk is van! Tényleg a rend kedvéért, nehogy a Harmadik Birodalomban oly nehezen várt jó minőségű cipők ezrei elkeveredjenek egymással. Ugyanez áll a ruhákra is, hogy a kibombázott német lakosság számára hasznavehetők maradjanak.

Háromezer ember van a helyiségben. Férfiak, nők, gyermekek. SS-katonák jönnek, már hangzik is a parancs: „Mindenki teljesen levetkőzni, tíz perc!" Dermedten állnak az öregek, a nagyapák, nagyanyák, gyermekek, feleségek, férjek. Szemérmes asszonyok, leányok néznek tanácstalanul egymásra. Talán nem jól értették a német szavakat? De már ismétlődik is! Hangja most türelmetlenebb, szinte fenyegető!

Rosszat sejtenek, önérzetük is háborog, de zsidó lemondással tudomásul veszik, hogy velük szemben mindent szabad! Nehezen vetkőzni kezdenek. Az öregeket, bénákat, elmebajosokat a Sonderkommando[6] odarendelt csoportja segíti a vetőzésben. Tíz perc alatt meztelen mindenki. Ruhájuk a fogason függ, a fűzőjükkel összekötött cipők szintén. A fogasszámokat pedig jól megjegyzik maguknak...!

Az SS utat nyit a sűrű tömegen a terem végén levő kétszárnyú tölgyfaajtóhoz. Kinyitják! Azokon a tömeg a következő, szintén kivilágított helyiségbe tódul. Ez a terem olyan nagyságú, mint a vetkőzőterem, csak a padok és a fogasok hiányoznak belőle. A terem közepén egymástól harminc méter távolságra egy-egy oszlop nyúlik a betonpadlótól a plafonig. Nem tartóoszlopok, hanem négyszögletű vasbádog csövek, oldaluk mindenhol rácsszerűen lyukacsos.

Már bent is van mindenki! Hangos vezényszó hallik: „SS és Sonderkommando a helyiséget elhagyni!" Kimennek, számba veszik egymást. Az ajtók becsapódnak, a világítást kívülről eloltják.

E pillanatban autó berreg. Vöröskeresztes luxuskocsi érkezik. Egy SS-tiszt és egy S.D.G. Sanitätsgefreiter, egészségügyi altiszt lépnek ki a kocsiból. Az altiszt kezében négy darab zöldszínű bádogdobozt tart.

[6] Sonderkommando: a német hadsereg különleges katonai egysége.

A pázsitra lépnek, ahol egymástól harminc méterre alacsony betonkémények állnak ki a földből. Az első kéményhez tartanak. Gázmaszkát csatolnak fel. Leemelik a kémény fedőlapját, az is betonból van. A dobozok egyikének patent tetejét beütik és tartalmát, egy babszem nagyságú, lila színű szemcsés anyagot szórnak be a nyíláson. A beszórt anyag cyclon, vagy chlór szemcsés formája, azonnal gázt fejleszt, amint a levegővel érintkezik! A földalatti helyiség lyukacsos bádogcsövein hullanak le. Ott a csőben maradva nem szóródnak széjjel. A gáz azonban a lyukacsokon keresztül távozik és pillanatok alatt megtölti az emberekkel telt helyiséget. Öt perc alatt végez!

Minden transzporthoz jön a vöröskeresztes autó. Kívülről hozza a gázt. A krematóriumban nincs soha készlet belőle. Aljas elővigyázatosság, de még aljasabb az a tény, hogy a nemzetközi vöröskereszt jelzésével ellátott autón hozzák!

Öt percet vár még a két gázhóhér, hogy dolgukban biztosak legyenek. Cigarettára gyújtanak és autójukba szállnak. Háromezer ártatlan embert öltek meg! [...]

Forrás: Dr. Nyiszli Miklós: Mengele boncolóorvosa voltam az auschwitzi krematóriumban. Budapest, 1994. Reprint, 32–35.

1. Milyen ideológiai alapjai és előzményei voltak az európai zsidóság elpusztítására irányuló törekvésnek? Milyen egyéb tényezők motiválták a nácikat e tettek végrehajtására? Mit említ a forrás?
2. Milyen eszközök és milyen eljárások mutatják, hogy ebben a táborban szervezett emberirtás folyt?
3. A forrás alapján keress választ arra, mivel érték el a fegyveres őrök, hogy a nagy embertömeg lázongás és szélsőséges érzelmi kirohanás nélkül végrehajtsa akaratukat.
4. Milyen apró részletek utalnak a nácik mérhetetlen cinizmusára és kegyetlenségére?
5. Tudott-e a világ közvéleménye a haláltáborok létezéséről? Milyen óvintézkedéseket vezettek be a németek azért, hogy álcázzák a haláltábor létezését.
6. A forrás szerzője, Nyiszli Miklós, szintén deportált zsidó, az auschwitzi tábor hírhedt orvosának, dr. Mengelének volt a segédje. Kiolvasható-e a forrásból az ő állásfoglalása a kérdésről?
7. Értékeld a zsidó holocaust tényét mint világtörténelmi tanulságot az eljövendő nemzedékek számára!

9. Anne Frank naplójából: Élet a németek által megszállt Hollandiában

1944. március 29. szerda

Drága Kittym!

Tegnap este az Oranje-rádióban Bolkenstein úr megemlítette, hogy a háború után összegyűjtenek majd minden háborús naplót és levelet. Erre persze itt mindnyájan ugrattak a naplóm miatt. Képzeld csak, milyen érdekes volna, ha megírnám a hátsó traktus[7] regényét. A cím után azt hinnék, hogy detektívregényről van szó.

Azonban beszéljünk komolyan. Egészen érdekes volna tíz évvel a háború után megírni, hogyan éltünk, ettünk és mi mindenről beszéltünk itt mi, zsidók.

[7] Utalás arra, hogy Anna két évet élt a család raktárában, egy könyvespolc mögött a számára kialakított búvóhelyen.

Bár neked már rengeteget írtam, mégis néhány részletét ismered csak itteni életünknek.

Például, hogyan rettegtünk, mi, nők, a múlt vasárnap, amikor háromszázötven angol repülőgép fél millió kilogramm bombát dobott le Ijmuidenre[8]. A házak úgy inogtak, mint fűszálak a szélben. Hát még a sok járványos betegség! Minderről sejtelmed sincsen. Ha mindent el akarnék mesélni töviről hegyire, reggeltől estig csak írhatnék. Az emberek sorba állnak főzelékért és minden egyébért, az orvosok nem látogathatják betegeiket, mert minduntalan ellopják járműveiket. Rengeteg a betörés és a lopás. Érthetetlen, mi lelte a holland népet, hogy egyszeriben ennyien adták lopásra a fejüket. Tizenegy, sőt nyolcéves kisgyerekek betörik a házak ablakait s mindent elvisznek, ami csak elmozdítható. Az emberek öt percre sem merik őrizetlenül hagyni a lakásukat, mert mihelyt kiteszik a lábukat, máris kifosztják őket. Az újságok naponta közölnek hirdetéseket, amelyekben jutalmat ígérnek azoknak, akik visszaadják az ellopott írógépeket, perzsaszőnyegeket, villanyórákat, szöveteket és egyéb holmit. Vannak, akik leszerelik az utcai villanyórákat, s a telefonfülkék berendezéseit elviszik az utolsó szál drótig. A lakosság hangulata nem lehet valami bizakodó; mindenkinek korog a gyomra, s a heti fejadag a pótkávé kivételével két napra sem elegendő. Az invázió pedig késik, s a férfiakat Németországba hurcolják. A gyerekek betegek vagy rosszul tápláltak, s mindenkiről lerongyolódik a ruha meg a cipő.

Egy pár cipő talpalásáért feketén hét forint ötvenet kérnek, de a cipészek így is alig akarnak új munkát elvállalni, vagy pedig négy hónapig kell várni egy talpalásra s még jó, ha addigra el nem vész a cipő.

Egy nagy előnye azért mégis van mindennek: minél rosszabb az élelmezés és minél szigorúbb rendszabályokat alkalmaznak a lakossággal szemben, annál több szabotázst követnek el a hatóság ellen. Az élelmiszerjegy-elosztó hivatal, a rendőrség és a köztisztviselők zöme támogatja a népet, egy részük azonban besúgó, és sokakat juttat börtönbe. Szerencsére a holland lakosságnak csak csekély százaléka pártolt át az ellenséghez.

Anned

Forrás: Anne Frank naplója. In: Anne Frank és Dawid Rubinowicz naplója. Budapest, 1962. 188–189.

1. Mit tudunk meg a részlet alapján Anne Frankról?
2. Milyen hétköznapi gondokat említ meg naplójában Anne?
3. Hogyan változtak meg az emberek erkölcsei a háború alatt?
4. Vannak-e Annénak személyes problémái és félelmei?
5. Kitér-e Anne a nagypolitika eseményeire?
6. Hogyan látja az író a megszálló és az őket kiszolgáló apparátus helyzetét?
7. Nézz utána, ki volt Anne Frank, hol töltötte a második világháború éveit, és mi történt vele!

[8] Ijmuiden: kisváros Hollandiában az Északi-tenger partvidékén. Innét indul ki az Amszterdamot a tengerrel összekötő csatorna, ezért a városnak fontos közlekedési és stratégiai szerepe volt.

10. Hitler beszéde arról, hogy miért folyik a háború

1944. január 30.

Az eddigi legnagyobb háború ötödik évében mindenki előtt nyilvánvalóvá kellett hogy váljon ennek a világküzdelemnek az oka, értelme és célja. Régen elmúlt az az idő, amikor még az lehetett a látszat, hogy ebben a háborúban is csak az Anglia által oly gyakran szított európai fegyveres összetűzések egyikéről van szó, amely az angol világbirodalom érdekében a kontinens figyelmének az elterelésére és az egyensúly fenntartására szolgál. [...] Függetlenül attól, hogy ez a háború hogyan végződik, Anglia végleg leszerepelt a kontinensen. Többé nem az a kérdés, hogy ebben a háborúban a régi egyensúly fenntartható vagy helyreállítható-e, hanem az: ki lesz a háború végén Európa meghatározó ereje? Vagy a legerősebb népekből álló európai népek családja, vagy a bolsevista kolosszus.

Egyes angol lapok azt híresztelik, hogy Oroszországnak Németország legyőzése után semmi oka nincs arra, hogy tovább nyomuljon előre Európában, megelégszik a német nép kiirtásával. Ez azonban éppúgy az európai hülyék számára kitalált zsidó feltételezés, mint az, hogy amint ennek a háborúnak vége lesz, Anglia azonnal átveszi a vezetést a Szovjet-Oroszország elleni háborúban.

Először is a népek küzdelmében részt vett győztesek nem hagyják, hogy angol újságírók határozzák meg céljaikat, másrészt a bolsevizmus győzelme esetén Európa gyászos maradéka Anglia vezetésével aligha lenne képes harcolni az Európát eluraló eurázsiai kolosszus, a Szovjetunió ellen. Annál inkább sem, mert egy ilyen háború katonai kilátásait csak egy teljesen őrült tekintheti biztatónak. Ezenkívül minden európai tudja, hogy az esetleg fennmaradt nyugat-európai kis állammaradványoknak csak az a dicsőség jutna, hogy a kanadaiakból, ausztráliaiakból, új-zélandiakból dél-afrikaiakból stb. álló világbirodalmi csapatokhoz hasonlóan az angol világuralom fenntartásáért és saját embereik életének megvédéséért folyó harcban ők hozzák a véráldozatot.

Ezért egy dolog egészen biztos: ebben a háborúban csak egyetlen győztes lehet, és az vagy Németország, vagy a Szovjetunió! Németország győzelme Európa fennmaradását, a Szovjetunió győzelme Európa megsemmisítését jelenti.

[...] Anglia és az Egyesült Államok számára többé nem az a kérdés, hogy ez után a háború után a bolsevizmust le akarják-e vagy le tudják-e győzni, hanem az, hogy képesek lesznek-e saját országukban a bolsevizmus ellen védekezni. [...]

Ha Németország vereséget szenvedne, néhány hónapon belül megpecsételődne az észak-, közép- és dél-amerikai államok sorsa is. Rövid időn belül Nyugat is követné őket. Tíz éven belül a legősibb kultúrkontinens elvesztené leglényegesebb jellemvonásait, megszűnne a nekünk, mindannyiunknak oly drága kép a több mint két és félezer éves művészeti és gazdasági fejlődésről. A népek, ennek a kultúrának a hordozói, ezen nemzetek szellemi vezetésének reprezentánsai valahol Szibéria erdeiben vagy mocsaraiban pusztulnának el, ha nem irtanák ki őket egy-egy tarkólövéssel.

Forrás: Hitler háborús beszédei. Fordította: Takács László. In: Rubicon első különszám. A második világháború. 1. rész. Budapest, 1999. 46–47.

1. Milyen volt a hadi helyzet a beszéd elhangzása idején?
2. Hogyan mutatja be Hitler Anglia történelemben játszott szerepét?
3. Mivel fenyegeti és mivel biztatja a führer a német népet?
4. Mit üzen az európai kisállamoknak? Mire számíthatnak Anglia (az angolszász hatalmak) győzelme esetén?
5. Mit üzen az angoloknak? Mi az üzenet célja?
6. Milyen világrendet jósol Hitler Németország veresége esetén? Van-e ami bekövetkezett jóslatából?
7. Melyek a beszéd leginkább hamisan csengő részletei? Cáfold meg ezeket konkrét tényekkel! (pl. Oly drága volt-e Hitlernek az európai kultúra?)

11. Angol haditudósítók a normandiai partraszállásról

1944. június 12.

...Ebben az erdőben, amely éppen az angol állásokkal szemben terült el, és a térképen fél négyzetmérföld területűnek látszott, ellenséges erők koncentrációja helyezkedett el. Erre a helyre csapódtak be a Warspoite 15 hüvelykeseinek sortüzei; minden egyes 15 hüvelykes ágyú lövedéke egy tonnát nyomott. [...] Hatvan tonna nagy hatásfokú robbanóanyag zúdult erre a hajótól 15 mérföld távolságra elhelyezkedő erdőre. Az ágyúk össztüzénél a 35 000 tonnás hatalmas csatahajó félelmetesen megreszketett. A fedélzeten mindent oda kellett szegezni vagy erősíteni, ami a hajó akcióba lépésekor leeshetett vagy eltörhetett. A kabinajtókat el kellett távolítani helyükről, nehogy a hajó egész hosszában végigrohanó légnyomás darabokra hasítsa őket, amikor a lövegek tüzelnek. A fedélzeten tartózkodók vattával tömték be a fülüket. A hajó bombái letarolták az erdőt, és az ottani tankokat eltörölték a föld színéről; némelyikük ottmaradt égve, és a repülők 3000 láb magasságban a tönkrebombázott erdőből felszálló fekete füstön keresztül láthatták a fehéren izzó tankok egész körvonalát.

Andrew Cowan haditudósító

1944. június 25.

A német gépfegyveres kiserődök még égtek lángszóróink támadásától. Ezeken az erődökön belül akkora forróság volt, hogy a lőszer azonnal felrobbant. Egy 15 láb mély tankcsapda mint valami sebhely húzódott végig egy fával benőtt magaslaton; sokfelé látni kiégett acélvázakat és akkora krátereket, melyekbe egy kisebb ház beleférne – ezek repülőbombázások eredményei. A csatatéren mégis egy német betonerőd nyújtja a legmeglepőbb képet: falai hat láb vastagok, és harminc lábra vagy még mélyebbre nyúlnak a föld alá. A németek nyilván először óriási lyukakat ástak a földbe, ezekbe építették a betonblokkokat, körben pedig földdel feltöltötték.

A föld alatti gépfegyveres kiserődökhöz fedett lövészárkok vezettek, amelyeket légi bombázásunk alaposan behorpasztott. Ezeknek az erődöknek csak a kerek tetejük látszott a föld felett, nyílásokkal minden lehető irányban. Bombabiztos erődök voltak, amelyekben egymást érte sok helyiség. Embereink számára az egyedüli mód a németek kiűzésére az volt, hogy hosszú rudakon robbanóanyagot nyomtak a nyílásokba. Csak magából az egyik föld alatti erődből 300 foglyot ejtettünk, akik kábultak voltak a robbanástól, és pánikba estek lángszóróinktól. [...]

Larry Lesueur haditudósító

1944. június 25.

Szinte mindig első szava a németnek, ha arcvonalunk brit vagy kanadai főhadiszállására behozzák: „Kérem, ne lőjenek agyon!" Ezrek és ezrek lepődnek meg, amikor látják, hogy legcsekélyebb szándékunkban sem áll megölni őket. A minap az előretörő csapatok terepét az ellenség aknázással lőtte, és innen hoztak be egy csoport foglyot, akik a fogolytáborba szállításra várakoztak. Ásókat adtunk nekik, megmondva, hogy saját védelmükre ássanak lövészteknőket. Többen közülük ott mindjárt idegösszeomlást kaptak. Azt gondolták, hogy a sírjukat ásatjuk meg velük.

Frank Gillard haditudósító

Forrás: Nyugat-Európa és az Egyesült Államok 1939–1945. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény 2/2. kötet. Szerk.: Almási János–Girus Károly–Kis Aladár. Budapest, 1976. 196–198.

1. A három haditudósítás szerzői különböző nézőpontokból mutatják a hadműveletet. Melyik haditudósító milyen helyszínen tartózkodott?
2. A tudósítások alapján mutasd be, milyen harci tevékenységeket folytattak a katonák a normandiai partraszállás során!
3. Következtess a tudósításokból a német védelem sajátosságaira!
4. Keress bizonyítékokat a tudósításokban a szövetségesek elsöprő anyagi-technikai fölényére!
5. Hogyan viselkedtek a német katonák fogságba esésük után? Következtess ebből arra, hogyan bánhattak a németek az általuk elfogott katonákkal!

12. Churchill és Sztálin levélváltása a varsói felkelésről (1944. augusztus)

Churchill úr sürgős, titkos és személyes üzenete Sztálin marsallnak

A földalatti lengyel hadsereg sürgős kérésére az időjárástól függően mintegy hatvan tonna felszerelést és hadianyagot dobunk le Varsó délnyugati negyedében, ahol – mint közlik – németek ellen fellázadt lengyelek elkeseredett harcot folytatnak. Ugyancsak közlik, hogy orosz segítséget kérnek, ami igen közelinek látszik. Másfél német hadosztály támadja őket. Ez esetleg segítheti az Önök hadműveleteit.

1944. augusztus 4.

BIZALMAS ÉS SZEMÉLYES ÜZENET J. V. SZTÁLIN MINISZTERELNÖKTŐL
W. CHURCHILL MINISZTERELNÖK ÚRNAK

Varsóról szóló üzenetét megkaptam.

Úgy gondolom, hogy a lengyelektől kapott értesülése erősen túlzott és nem megbízható. Erre a következtetésre kell jutnunk, ha figyelembe vesszük, hogy az emigráns lengyelek már-már Vilna bevételét is a Honi Hadsereg bizonyos alakulatainak tulajdonították, sőt a rádióban is ezt jelentették. Ez természetesen egyáltalán nem felel meg a valóságnak. A lengyel Honi Hadsereg néhány, helytelenül hadosztálynak nevezett osztagból áll. Nem rendelkezik sem tüzérséggel, sem repülőgépekkel, sem harckocsikkal. Nem tudom elképzelni, hogyan vehetnék be ilyen osztagok Varsót, amelyet a németek négy páncélos hadosztállyal – köztük a „Hermann Göring" hadosztállyal – védelmeznek.

1944. augusztus 5.

CHURCHILL ÚR SZEMÉLYES ÉS SZIGORÚAN TITKOS ÜZENETE SZTÁLIN MARSALLNAK

Olvastam azoknak a varsói lengyeleknek szomorú táviratát, akik tíz nap óta még mindig harcolnak a várost három részre szakító nagy német erők ellen. Könyörögnek, hogy adjunk géppuskákat és lőszert. Nem adhatnánk-e nekik még valami segítséget, miután a távolság Olaszországból igen nagy?

1944. augusztus 12.

BIZALMAS ÉS SZEMÉLYES J. V. SZTÁLIN MINISZTERELNÖKTŐL
W. CHURCHILL MINISZTERELNÖK ÚRNAK

1. Mikołajczyk úrral való beszélgetésem után intézkedtem, hogy a Vörös Hadsereg Parancsnoksága nagyobb mértékben dobjon le fegyvereket Varsó körzetében. Ejtőernyős összekötőt is ledobtunk, de a parancsnokság jelentése szerint nem jutott el a megjelölt helyre, mert megölték a németek.

Továbbá, miután tüzetesebben tanulmányoztam a varsói dolgot, meggyőződtem róla, hogy a varsói akció meggondolatlan és szörnyű kaland, amely nagy áldozatokat követel a lakosságtól. Mindez nem történik, ha a szovjet parancsnokságot kezdettől fogva tájékozatják a varsói akcióról, s ha a lengyelek kapcsolatot tartanak vele.

A kialakult helyzetben a szovjet parancsnokság arra a következtetésre jutott, hogy el kell határolnia magát a varsói kalandtól, mivel sem közvetlenül, sem közvetve nem viselheti a felelősséget a varsói akcióért.

2. Közlését Tito marsallal és Subasics miniszterelnökkel való találkozásáról megkaptam. Köszönöm az értesítést.

3. Nagyon örülök a szövetséges csapatok sikeres dél-franciaországi partraszállásának. Szívből kívánom, hogy minden jól menjen!

1944. augusztus 16.

Forrás: Sztálin üzenetváltása az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfőivel 1941–1945. Első kötet, a W. Churchill-lel és C. Attlee-vel folytatott üzenetváltás (1941. július–1945 november). Budapest, 1958. 298–305.

1. **Mikor robbant ki a varsói felkelés, és meddig tartott? Milyen távolságra volt Varsótól a felkelés idején a szovjet hadsereg és milyen távolságra az angol–amerikai hadsereg?**
2. **Mit tudsz a Honi Hadseregről, amely megindította a felkelést? Ki volt a negyedik üzenetben említett Stanislaw Mikołajczyk? Milyen politikai szerepet játszott később?**
3. **Hogyan jellemezte Sztálin a Honi Hadsereget, és hogyan ítélte meg a varsói felkelést?**
4. **Hogyan vélekedett a felkelésről Churchill?**
5. **Vajon mi volt a Sztálin és Churchill között levő véleménykülönbség oka e kérdésben? Vitassátok meg, hogy melyik fél véleménye volt helytálló katonai szempontból! És politikai szempontból?**
6. **Milyen konfliktusra világítanak rá az üzenetek? Mikor éleződött ki e konfliktus?**
7. **A felkelők végül is letették a fegyvert. Elemezd, milyen okok vezettek a felkelés bukásához!**
8. **Milyen egyéb ügyekről váltott szót e két vezető. Megítélésed szerint ezek fontosabbak vagy kevésbé fontosak voltak, mint a varsói felkelés?**

13. DE GAULLE PÁRIZS FELSZABADÍTÁSÁNAK KÉRDÉSÉRŐL (1944. AUGUSZTUS 25.)

Eisenhower[9], miután a szövetséges haderők ragyogó sikereit illetően dicséreteimet végighallgatta, felvázolta a helyzetet. A 3. Patton-hadsereg a Bradley-hadtesttel az élén folytatja az ellenség üldözését, és két hadoszlopra válva átkelni készül a Szajnán. Az egyik, Párizstól északra, elérte Mantes-ot. A másik délen Melunbe érkezett. Patton[10] mögött Hodges[11] tábornok, az I. amerikai hadsereg parancsnoka újracsoportosítja erőit, miután Orne megyében a terep megtisztításával végeztek. Bradleytől balra a Montgomery[12] parancsnoksága alatt levő hadseregcsoport, leküzdve a németek szívós ellenállását, lassan halad előre Rouen felé. De jobbra fedezetlen a terület, s Eisenhower sem akarja, hogy Patton előreküldje hadseregét Lotharingia felé, olyan messzire, amennyire csak a benzinutánpótlás lehetővé teszi. Később a déli irányból érkező de Lattre- és Patch-hadsereg bekapcsolódik az akcióba. A főparancsnok tervét teljesen lo-

[9] Eisenhower, Dwight David (1890–1969): amerikai tábornok. 1942-ben ő vezényelte a szövetségesek észak-afrikai partraszállását, majd 1944-ben az Európában harcoló szövetséges erők főparancsnokaként a normandiai partraszállást is. 1953–1961 között az USA (republikánus párti) elnöke.

[10] Patton, George Smith (1885–1945): amerikai tábornok, jelentős páncélosstratéga a második világháborúban. Részt vett a kelet-afrikai harcokban, 1943-ban partra szállt Szicíliában, 1944–1945-ben az Egyesült Államok 3. hadseregének parancsnoka Franciaországban és Dél-Németországban.

[11] Courtney Hodges (1887–1966): amerikai katonatiszt, közlegényből lett tábornok. 1944 augusztusától az USA 1. hadseregének parancsnoka az európai hadműveleti területen.

[12] Montgomery, Bernard Law (1887–1976): brit marsall. A második világháborúban a brit hadsereg parancsnoka 1942–1943-ban az el-alamein-i offenzívánál, a szicíliai partraszálláskor, az itáliai harcokban, illetve ő vezette a szövetségeseket a normandiai partraszállásnál (1944). 1945–1946-ban a brit megszálló csapatok parancsnoka Németországban, 1951–1958 között a NATO-erők helyettes parancsnoka.

gikusnak találtam, egyetlen pont kivételével, amely erősen aggasztott: Párizs felé nem vonult senki.

Kifejeztem Eisenhowernek megdöbbenésemet és nyugtalanságomat:

– Stratégiai szempontból sehogyan sem értem: ha csapatai Melunnél, Mantes-nál, Rouennál, egyszóval mindenütt átkelnek a Szajnán, miért éppen csak Párizsnál nem kelnek át rajta? Annál inkább nem értem, mert ez a közlekedési vonalak gócpontja, amelyekre Önöknek a továbbiakban szükségük lesz, tehát fontos, hogy minél előbb helyreállítsák őket. Ha akármilyen más helységről lenne szó, nem pedig Franciaország fővárosáról, az én véleményem semmire sem kötelezné Önt, mert rendes körülmények közt Öntől függ a hadműveletek vezetése. De Párizs sorsa alapvetően fontos a francia kormánynak. Ezért vagyok kénytelen közbelépni, és felkérni Önt, hogy irányítson Párizsba csapatokat. Természetesen a 2. páncélos francia hadosztályt kell elsősorban kijelölni erre a feladatra.

Eisenhower nem leplezte előttem zavarát. Úgy éreztem, alapjában véve osztozik nézetemben, s maga is szívesen irányítaná Leclerc-t[13] Párizsba, de bizonyos okokból, amelyek nem csupán stratégiai természetűek, ezt jelenleg még nem teheti. Tulajdonképpen azzal magyarázta az elodázást, hogy a fővárosban dúló csata súlyos károkat és a lakosság körében nagy emberveszteségeket okozhat. Ám nem tett ellenvetést amikor felhívtam a figyelmét, hogy ez a szempont akkor igazolhatná a várakozást, ha Párizsban semmi sem történne, de elfogadhatatlanná válik, ha már egyszer a hazafiak harcban állnak az ellenséggel, s éppen ezért mindenféle fölfordulás bekövetkezhet. [...]

Végül is a főparancsnok kijelentette, hogy határozott időpontot ugyan nem tud mondani, de rövidesen kiadja a parancsot a Párizs felé vonulásra, és a Leclerc-hadosztályt szemelte ki erre a hadműveletre. Tudomásul vettem ígéretét, de még hozzáfűztem: véleményem szerint ez olyan nagy fontosságú nemzeti ügy, hogy hajlandó vagyok magamra vállalni a felelősséget, és amennyiben a szövetséges parancsnokság sokáig késlekedne, magam indítom Párizs felé a 2. páncélos hadosztályt.

Forrás: De Gaulle: Háborús emlékiratok. 454–455.

1. Foglald össze De Gaulle tevékenységét 1940 és 1944 nyara között! Miért őt ismerték el a Hitler ellen harcoló szövetségesek Franciaország hivatalos képviselőjének?
2. Kövesd a térképen a szövetségesek haditervét! Mi volt e terv célja? Miért nem tetszett e haditerv De Gaulle-nak?
3. Mi volt az a két tényező, amivel indokolta a Párizs elleni hadművelet fontosságát? Miért pont ezeket az érveket hangoztatta a katonai vezetők előtt? Mi az, amit még „mellesleg" megemlített?

[13] Leclerc, Philippe Marie de (1902–1947): Franciaország marsallja. A második világháború elején lovassági tiszt. Hamar csatlakozott De Gaulle Szabad Franciaországához. 1941-től 1943-ig Afrikában harcolt, 1944-ben a 2. páncélos hadtest élén ő szabadította fel Párizst és Strasbourgot. 1945 második felében az indokínai francia csapatok parancsnoka, ő írta alá francia részről Japán kapitulációját.

4. Milyen fenyegetéssel adott nyomatékot érveinek De Gaulle? Mi történt volna, ha beváltja fenyegetését?
5. Voltak-e De Gaulle-nak az általa felsoroltakon kívül személyes ambíciói is a párizsi bevonulással?
6. Ki, és mikor szabadította fel végül is Párizst?

14. A jaltai nyilatkozat (1945. február 11.)

...Winston S. Churchill, Nagy-Britannia miniszterelnöke, Franklin D. Roosevelt, az Egyesült Államok elnöke, J. V. Sztálin, a Szovjetunió Népbiztosi Tanácsának elnöke, a külügyminiszterek, a vezérkari főnökök és más tanácsadók kíséretében találkoztak a Krími-félszigeten. [...]

A krími értekezlet eredményeiről [...] a következő nyilatkozatot tették:

I. Németország szétzúzása

Megvizsgáltuk és megállapítottuk a három szövetséges nagyhatalomnak a közös ellenség végleges szétzúzására irányuló haditervét. [...] E tanácskozások minden tekintetben a legnagyobb mértékben kielégítőek voltak és a három szövetséges hatalom katonai erőfeszítéseinek minden eddiginél szorosabb összehangolására vezettek.

Teljes mértékben kölcsönösen tájékoztattuk egymást. Teljes egyetértéssel jóváhagytuk és részleteiben kidolgoztuk azoknak az új és még sokkal hatalmasabb csapásoknak az időpontját, kiterjedését és összehangolását, amelyeket hadseregeink, valamint légi haderőink kelet, nyugat észak és dél felől fognak Németország szívére mérni. [...] A náci Németország sorsa meg van pecsételve. A német nép, ha megkísérli folytatni a reménytelen ellenállást, vereségének következményeit csak még súlyosabbá teszi.

II. Németország megszállása és ellenőrzése

...Az elfogadott terv értelmében a három hatalom fegyveres erői külön-külön övezetet szállnak meg Németországban. A terv egybekapcsolt igazgatást és ellenőrzést irányoz elő Központi Ellenőrző Bizottság útján, amely a három hatalom főparancsnokaiból áll, Berlin székhellyel.

Megegyezés jött létre az iránt is, hogy a három hatalom felkéri Franciaországot, hogy – amennyiben óhajtja – vállalja egy övezet megszállását, és vegyen részt tagként az Ellenőrző Bizottságban. A francia övezet határát a négy érdekelt kormány fogja megállapítani. [...]

Megmásíthatatlan célunk a német militarizmus és nácizmus szétzúzása, és olyan biztosítékok megteremtése, hogy Németország soha többé ne zavarhassa meg a világ békéjét. Eltökéltük, hogy az egész német fegyveres erőt leszereljük, és elbocsátjuk a német vezérkart, amely ismételten feltámasztotta a német militarizmust, mindörökre feloszlatjuk; az egész német hadfelszerelést elszállítjuk, vagy megsemmisítjük, az egész német ipart, amelyet haditermelésre lehetne felhasználni, megsemmisítjük vagy ellenőrzés alá helyezzük; az összes háborús bű-

nösöket bíróság elé állítjuk, és haladéktalanul és igazságosan megbüntetjük, ugyanakkor megköveteljük a németek által okozott pusztítások természetben való jóvátételét; eltöröljük a föld színéről a náci pártot, a náci törvényeket, szervezeteket és intézményeket; kiküszöböljük a nácizmus és militarizmus mindennemű befolyását a közhivatalokból, a német nép kulturális és gazdasági életéből [...].

Nem célunk a német nép megsemmisítése, de csak akkor, ha a nácizmus és militarizmus gyökeresen ki lesz irtva, lesz remény arra, hogy a német nép méltó életet éljen, és megtalálja helyét a nemzetek közösségében.

III. A Németország által teljesítendő jóvátétel

[...] méltányosnak találtuk, hogy Németországot az okozott károk teljes és lehető legnagyobb mértékű természetbeni megtérítésére kötelezzük. Jóvátételi Bizottságot fogunk létesíteni, amelyet utasítunk, hogy vizsgálja meg a Németország által a szövetséges országoknak okozott károk megtérítésének mértékét és módozatait. A Bizottság székhelye Moszkvában lesz.

IV. Az Egyesült Nemzetek értekezlete

Elhatároztuk, hogy szövetségeseinkkel együtt a lehető leghamarabb általános nemzetközi szervezetet létesítünk a béke és biztonság fenntartása céljából. [...] Megegyeztünk abban hogy 1945. április 25-ére San Franciscóba, az Egyesült Államokba összehívjuk az Egyesült Nemzetek értekezletét, hogy az előkészítse ennek a szervezetnek az alapokmányát. [...]

V. Nyilatkozat a felszabadított Európáról

Kidolgoztunk és aláírtunk egy Nyilatkozatot a felszabadított Európáról. E Nyilatkozat előírja a három hatalom politikájának egybehangolását és közös eljárását a felszabadított Európa politikai és gazdasági kérdéseinek demokratikus szellemben történő megoldása tekintetében. [...]

VI. Lengyelország

...Lengyelországnak a Vörös Hadsereg által történt teljes felszabadítása folytán, ebben az országban új helyzet állt elő. Ez megköveteli egy olyan ideiglenes lengyel kormány megalakítását, amely szélesebb alapra támaszkodhatik, amint az Nyugat-Lengyelország nemrégen történt felszabadítása előtt lehetséges volt. Ennélfogva a Lengyelországban jelenleg működő ideiglenes kormányt szélesebb demokratikus alapon át kellene szervezni mind a Lengyelországban élő, mind a külföldön tartózkodó demokratikus vezetők bevonásával. [...] Ez a lengyel kormány köteles lesz a legrövidebb időn belül szabad és kényszertől mentes választásokat kiírni az általános választójog és titkos szavazás alapján. [...]

Lengyelország keleti határának a Curzon-vonalat kell követnie, bizonyos szakaszokon öt-nyolc kilométer mélységű eltérésekkel Lengyelország javára. A három kormányfő elismeri, hogy Lengyelországnak jelentékeny területi növekedésben kell részesülnie északon és nyugaton. [...]

VII. Jugoszlávia

Megegyeztünk abban, hogy Tito marsallnak és dr. Subasicsnak javasoljuk, hogy a közöttük létrejött [...] egyezmény alapján alakítsanak új kormányt. [...] az új kormány [...] nyilatkoztassa ki, hogy

1. Jugoszlávia Nemzeti Felszabadításának Antifasiszta Tanácsát (AVNOJ) kiszélesítik az utolsó jugoszláv parlament (szkupstina) azon tagjaival, akik nem kompromittálták magukat az ellenséggel való együttműködés által, és ekként olyan testületet alakítanak meg, amely ideiglenes parlamentnek lesz nevezhető. [...]

2. A Jugoszlávia Nemzeti Felszabadításának Antifasiszta Tanácsa által hozott törvényeket később az Alkotmányozó Nemzetgyűlés elé terjesztik megerősítés végett.

Jalta, 1945. február 11.

Winston S. Churchill
Franklin D. Roosevelt
J. V. Sztálin

Forrás: Halmosy, 600–606.

1. **A háború mely szakaszában rendezték a jaltai konferenciát? Keresd meg azokat a részleteket, amelyek bizonyítják, hogy e dokumentum még a háború alatt keletkezett!**
2. **Miért hangsúlyozza nyilatkozat többször is a szövetségesek teljes egyetértését?**
3. **A nyilatkozat alapján emeld ki azt a két legfontosabb alapelvet amelyek alapján a szövetségesek rendezni akarták a háború utáni Európa ügyeit!**
4. **Hogyan tervezték el Németország semlegesítését és „átállítását" a békére? Mi minden bizonyítja, hogy a vesztes Németország elveszíti szuverenitását?**
5. **Milyen szerepet szántak a franciáknak? Miért adtak egyáltalán szerepet a franciáknak?**
6. **Miért foglalkoztak külön Lengyelországgal? Mely országok kárára igazították ki határait? Miért nem kaphatták vissza a lengyelek a háború előtti határaikat?**
7. **Miért tartották fontosnak Lengyelország és Jugoszlávia esetében a háború során kialakult politika helyzet megváltoztatását? Milyen intézkedésekkel vélték elérni ezt a célt? Melyik szövetséges fél érdekeit szolgálták e változások?**
8. **Milyen szervezet létrehozását határozták el?**

15. Németország veresége (1945. május 8.). Albert Speer Hitler utolsó parancsairól

A megbeszélés befejeződött, elmúlt éjfél, és beköszöntött a 40. születésnapom. Kértem Hitlert, még egy percet beszélhessek vele. Beszólította az inast – „Hozza a fényképet, amelyet alá kell írnom!" –, és szívélyes születésnapi jókívánságokkal átadta azt az arany felségjeles vörös bőrkazettát, amelyben az

ezüstkeretes fényképet át szokta nyújtani. Megköszöntem a bőrkazettát és letettem az asztalra, hogy elővegyem a memorandumot. Eközben Hitler azt mondta: „Az utóbbi időben nagyon nehezemre esik akárcsak néhány szót is írnom kézzel. Ön tudja, mennyire remeg a kezem. Néha még aláírni is alig vagyok képes. Amit itt önnek írtam, nagyon olvashatatlanra sikeredett." Ezután kinyitottam a kazettát, hogy elolvassam az ajánlást. Valóban alig olvasható, de szokatlanul szívélyes volt, és a köszönetet a munkámért a tartós barátságunk megerősítésével kötötte össze. Nehezemre esett, hogy viszonzásképpen átadjam neki a memorandumot, amelyben józanul az életműve összeomlását állapítottam meg.

Hitler szótlanul vette át. Hogy a pillanat zavarát áthidaljam, tájékoztattam, hogy még az éjszaka nyugatra megyek. Ezután elbocsátott. [...] Kissé rosszkedvű lettem, mert a melegség, amellyel Hitler szinte elbűvölt a képe átadásakor, időközben ismét elenyészett, érezhető lehangoltsággal engedett utamra. Már az ajtóban voltam, amikor a válaszadás lehetőségétől megfosztva azt mondta: „Ezúttal írásban fog választ kapni a memorandumára!" Hosszú szünet után jeges hangon fűzte hozzá: „Ha a háborút elveszítjük, a nép is elvész. Nem szükséges, hogy tekintettel legyünk azokra a létesítményekre, amelyeket a német nép a legprimitívebb további létéhez igényel. Ellenkezőleg, jobb ezeket a dolgokat is elpusztítani. A nép ugyanis gyengének bizonyult, úgyhogy a jövő kizárólag az erősebb keleti népé. Ez után a harc után úgyis csak az alacsonyabb rendűek maradnak meg, hisz a jók már elestek!" [...]

Még beszélgettünk, amikor egy tiszt beadott egy táviratot. [...] Hitler írásbeli válasza volt a memorandumomra. Minden pontban éppen az ellenkezőjét parancsolta meg annak, amit március 18-án kértem. Eszerint „a Birodalmon belül minden katonai, közlekedési, hírközlő, ipari és közellátással foglalkozó létesítményt el kell pusztítani." Ez a német nép halálos ítélete volt, a felperzselt föld taktikája a legélesebb formában. A rendelet engem is megfosztott a hatalmamtól, minden az ipar ellenőrzésére vonatkozó utasításomat hatálytalanította. A pusztítás végrehajtásával a körzetvezetőket bízta meg. A következmények beláthatatlanok lettek volna: rövid időn belül se áram, se gáz, se ivóvíz, se szén, se közlekedés, se szállítás. Minden vasút, csatorna, zsilip, dokk, hajó, mozdony elpusztítva. Az áram, gáz és víz hiánya miatt még ott se tudtak volna termelni, ahol az ipart nem pusztították el – röviden: a középkorba visszavetett ország.

Model tábornagy[14] megváltozott viselkedésén észre lehetett venni, hogy megváltozott a helyzetem. Érezhető távolságtartással folytatta a beszélgetést: most már felismerhetően kitért beszélgetésünk tulajdonképpeni tárgya, a Ruhr-vidéki ipar megkímélése elől. Zavartan és fáradtan pihentem le a parasztházban. Pár órával később végigsétáltam a mezőkön, és feljutottam egy magaslatra. Lenn a békés falu, napsütötte, könnyű párafátyol alatt. Messzire elláttam a Saar-vidék dombjai fölött. Hogy lehet, gondoltam, hogy egy ember ezt az országot akarja sivataggá változtatni! Leheveredtem a páfrányok közé. Minden olyan valószínűtlennek tűnt. A föld azonban fűszeres illatot árasztott magából, a növények az első zöld hajtásaikkal kibújtak a földből. Amikor visszamentem, a nap lemenőben volt. Meghoztam a döntést. A parancs végrehajtását meg kell akadályozni! Lemondtam az aznap esti, Ruhr-vidéken kitűzött tárgyalásokat, jobbnak látszott előbb Berlinben kikémlelni a helyzetet.

[14] Model, Walter (1891–1945): német tábornagy, a déli hadseregcsoport parancsnoka Oroszországban (1944), majd a nyugati frontra került, és végrehajtotta az utolsó német ellentámadást az Ardennekben. A ruhri haderők kapitulációja után öngyilkos lett.

Forrás: Albert Speer: Hitler bizalmasa voltam. Emlékiratok. Budapest, 1996. 459–462.

1. **Mely területek voltak 1945 március–áprilisában még német kézen? Melyek voltak még Berlin kapitulációjakor is német ellenőrzés alatt?**
2. **Milyen bánásmódra számíthattak a náci vezetők a háborús vereség esetén a szövetségesektől? (A jaltai nyilatkozat – 14. forrás – alapján válaszolj!)**
3. **Ki volt Albert Speer? Milyen funkciót viselt a Hitlerrel való utolsó találkozásakor?**
4. **Milyen sorsot szánt Hitler Németországnak és a német népnek katonai vereség esetén? Következik-e ez a gondolat a náci ideológiából?**
5. **Milyen emberi-lelkiismereti konfliktust érzékeltet a forrás? Mi segített Speer-nek abban, hogy végül helyesen döntsön?**
6. **Hogyan bizonyítja a forrás a szélsőséges diktatúrák korlátait? Miért válhatnak veszélyessé az egész társadalomra és az országra az ilyen diktatúrák?**

1. Magyarország hadba lépése (1941. június 27.)

a) Bárdossy László miniszterelnök számjel-telefonsürgönye Sztójay Döme berlini magyar követnek (1941. június 27.)

...Reggel légierőnk megtorló akciót hajtott végre Stanislau ellen. Ennek megtörténte előtt a magyar hadvezetőség kívánságára nem lehetett a hadiállapot beálltát publikálni. [...]

A magyar kormány minden elhatározásánál teljes összhangban kíván a tengelyhatalmakkal és elsősorban a birodalmi kormánnyal eljárni. Meggyőződésünk szerint a helyes értelemben vett szolidaritás ezt kívánja meg, és nem azt, hogy önálló vállalkozásokba kezdjünk. Adott esetben azt kell irányadónak vennünk, amit Hitler vezérezredes folyó hó 18-án vezérkari főnökünknek mondott, nevezetesen, hogy a szovjetet semmivel se alarmírozzuk. Szem előtt kellett tartanunk azt a (kerülő úton) berlini japán nagykövettől kapott tájékoztatást is, hogy a Führer saját kijelentése szerint nekünk adott esetben más szerepet szánt. A gazdasági érdekek mai rendkívüli fontossága mellett ezt csak úgy értelmezhetjük, hogy feladatunk defenzív jellegű.

A szovjet támadás konzekvenciáit mégis minden habozás nélkül azonnal levontuk. Katonai szolidaritásunk ezzel kifelé is újból beigazolást nyert. Katonai akciónk természetesen áldozatokat hárít reánk. Ezeket szívesen viseljük abban a meggyőződésben, hogy a különleges politikai és gazdasági helyzetünkből származó nehézségek megoldásánál a birodalmi kormány megértésére és aktív segítségére számíthatunk. [...]

Forrás: Magyarország a második világháborúban, 366.

b) MTI-jelentés Magyarország hadba lépéséről

Az MTI jelenti: A szovjet légi haderőnek a csütörtöki nap folyamán magyar terület ellen intézett ismeretlen népjogellenes támadásai következtében Magyarország a hadiállapotot a Szovjetunióval beállottnak tekinti.

Magyarország a mai lépésével egy logikus történelmi folyamatot fejezett be, egy olyan logikus történelmi folyamatot, amely legelőször Magyarországot állította be az antibolsevista irányvonalba, amely folyamat huszonkét esztendő óta a nemzeti hadsereg megszervezésének első percétől töretlen és világos ívben mutatott a mai elhatározás felé.

A magyar ellenforradalom hős és dicsőséges vezérének, rajongással szeretett kormányzónknak, a nemzeti hadsereg megteremtőjének elhatározását nagy lelki fellélegzéssel fogadja az egész magyar nép. A bolsevizmus réme ismét vicsorgatja fogát, s velünk magyarokkal, mint a múltban, ma is szembe találja magát.

Magyar Szó, 1941. 28. szám

Forrás: Száz magyar esztendő, 335.

1. Milyen tárcát viselt Bárdossy a miniszterelnökség mellett? Milyen szerepet fog betölteni később Sztójay?
2. Milyen okok vezettek ahhoz, hogy hazánk belépett a második világháborúba, és mi volt a belépés ürügye?
3. Hasonlítsd össze a Szovjetunió elleni hadüzenetről tudósító két forrást! Mit hangsúlyoz a belépés indokaként az egyik, s mit a másik? A belépés mely következményeiről beszél az egyik, s melyekről a másik? Mi a különbség oka?
4. Mit tükröznek a források? Önként vagy német követelés hatására döntött a magyar kormányzat a hadüzenetről?
5. Mit remélt a magyar miniszterelnök a németektől ezért a döntésért?
6. Mit érthet Bárdossy „a különleges politikai és gazdasági helyzetünkből származó nehézségek"-en?

2. Emlékeztető az 1942. év januárjában Zsabolya-Újvidék területén elkövetett túlkapásokról

Feljegyzés az 1942. januári bácskai vérengzés főbűnösei ügyében megindított hadbírósági főtárgyalásról

A Vkf.[1] bírósága 1943. évi december hó 14-én 9 h-kor kezdte meg Budapesten [...] az Újvidék és környékén [...] honvéd és csendőr karhatalmak által elkövetett túlkapásokban – az előzetes Vkf. bírósági nyomozás és vizsgálat alapján – vétkesnek talált honvéd- és csendőrtisztek bűnügyét.

A vádlottak száma: 15. Ebből 3 honvédtiszt, 12 csendőrtiszt. [...]

Bácskának 1941 áprilisában a honvédség által történt birtokbavétele után néhány erőszakos csetnik-ellenállás erélyes letörésével sikerült viszonylagos nyugalmi állapotot teremteni. Ez azonban alig tartott hat hétig. A lábon álló gabona beérésével nap mint nap búzaasztagok, majd később kenderkazlak gyulladtak ki. Telefonvezetékek elvágása, vasútvonalak elleni merényletek mind sűrűbben ismétlődtek. Honvédtisztek, tiszthelyettesek, csendőrök, rendőrök, detektívek ellen sikeres merényletek következtek be. [...]

1942. január 1-ig már több mint 100 főre mondott ki halálos ítéletet, s több ezer évi összbüntetést szabott ki a haditörvényszék a kommunistából partizánná átvedlett súlyos cselekményeket elkövetett merénylőkre. [...]

Az újvidéki nyomozó csoport [...] a vallomásokban Zsabolyától keletre megnevezett tanyákon állítólag tartózkodó partizánok felkutatására hat csend-

[1] Vkf.: vezérkari főnök, aki egy állam haderejének legfelső operatív irányító szervének tábornoki rangú vezetője.

őrnyomozót vezényelt ki. Ez a csoport a zsabolyai csendőrőrs legénységével és határvadász járőrrel megerősítve, a kérdéses tanyán, január 4-én reggel rajta akart ütni. A vállalkozás azonban balul ütött ki. A csoport kellő előzetes felderítés nélkül közelítette meg a tanyát. A tanyában tartózkodó partizánok (kb. 1 szakasz) egész közel engedték magukhoz a csoportot. Azt tűzzel szétugrasztották. Eközben több csendőr, köztük az őrsparancsnok és határvadászok elestek, vagy megsebesültek. [...]

A rögtönzötten kivezényelt karhatalmi csoportok tervszerűtlenül nyomban átfésülték a környező terepet. Több helyen kisebb osztagokra tagolt partizánerőkre bukkantak. Azokkal tűzharcot vívtak. A szerb lakosság a partizánokat tőle telhetően támogatta, a rémhíreket felerősítette. [...]

Betetőzték mindezt az Újvidéken 1942. január 22-23.-án történtek. Itt három napon keresztül, ellenállás mímelésével a szerb és zsidó lakosságot ötletszerűen, és karhatalmakat fosztogatásra is szabadjára engedve, irtatták.

A hadbíró nyomozó eljárás szerint [...] 3309 polgári egyént, közöttük 147 gyermeket és 299 elaggott férfit vagy nőt öltek meg. [...]

Forrás: Magyarország a második világháborúban, 418–424.

1. Milyen okiratot sértett meg Magyarország, amikor hadba lépett Jugoszlávia ellen? Mivel indokolta a magyar kormány a hadba lépést? Hogyan reagáltak a nyugati hatalmak a magyar hadba lépésre, illetve a bácskai eseményekre?
2. Következtess a forrásból arra, hogy milyen nehézségekkel kellett megküzdeni a magyar hatóságoknak a délvidéki területen? Hogyan oldották meg feladatukat?
3. Az emlékeztető szerint milyen intézkedéseket tartott elfogadhatónak az esetet vizsgáló bíróság, s melyeket nem?
4. Ki volt az az ellenzéki politikus, aki elsők között hívta fel a figyelmet a bácskai eseményekre, és kért gyors hivatalos eljárást az ügyben?
5. Nézz utána, hogy milyen rangú tiszteket fogtak perbe, s a perbefogottak közül végül hányat ítéltek el!
6. Nézz utána, hogyan torolták meg a szerbek háború után a bácskai vérengzéseket!
7. Hasonlítsd össze, mit írtak a különböző korabeli lapok a forrásban szereplő eseményekről! Állapítsd meg, hogy a megvizsgált lapok melyik politikai csoportot, pártot képviselték!
8. Elemezd, hogy a korszak magyar politikusai emlékirataikban hogyan vélekedtek a vérengzésről és az azt követő bírósági tárgyalásról!
9. Kutatómunka! Vesd össze, hogyan írtak a bácskai vérengzésről az 1945 és 1989 között megjelent történelmi művek, monográfiák, és hogyan az 1989 óta megjelentek!

3. Részlet Ciano naplójából

1942. május 11.

...A magyarok nyugtalanságára jellemző a következő, Budapesten szájról szájra járó kis történet. Magyarország minisztere hadat üzen az Egyesült Államoknak, de a közlést átvevő megbízott nem nagyon tájékozott az európai ügyekben és ezért több kérdést tesz fel.

Megkérdezi: „Magyarország köztársaság?"
„Nem, királyság."

„Eszerint önöknek királyuk van?"
„Nem, tengernagyunk van."
„Így tehát önöknek van flottájuk?"
„Nem, egyáltalán nincs tengerünk."
„Önöknek tehát követeléseik vannak, nemde?"
„Igen."
„Amerikával szemben?"
„Nem."
„Angliával szemben?"
„Nem."
„Oroszországgal szemben?"
„Nem."
„Hát akkor kikkel szemben vannak önöknek követeléseik?"
„Romániával szemben."
„Így hát hadat fognak üzenni Romániának?"
„Nem, Uram, mi szövetségesek vagyunk."
Ebben a paradox-sorozatban igen sok tanulság rejlik.

Forrás: Gróf Ciano naplója, 1939–1943. In: Gróf Galeazzo Ciano olasz külügyminiszter teljes, rövidítés nélküli naplói,1936–1943. Szerk.: Hugh Gibson. Budapest, évszám nélkül. 448–449.

1. Ki volt Ciano gróf, milyen tisztséget viselt, s a magyar politikusok közül kikkel találkozott?
2. Hogyan tükrözi az általa feljegyzett anekdota Magyarország belső állapotait, külpolitikai helyzetét és a magyar közhangulatot?
3. Hasonlított-e ebben az időben Magyarország és Olaszország helyzete?

4. Sajtó a háborúban

a) A Sajtóellenőrző Bizottság 1942. évi utasításai

1942. január 12.

Ullein-Reviczky[2] követ úr a mai sajtóértekezleten a legnyomatékosabban felhívta az újságírókat, hogy minden erejükkel fáradozzanak friss nacionalista szellem kialakításán, és a nemzeti közvélemény külpolitikai téren is megnyilatkozó egységének hangoztatása érdekében.

A cenzúra:

1. Törölni fog mostantól kezdve minden olyan Magyarországgal foglalkozó külpolitikai cikket, amely a legcsekélyebb szuggesztiót vagy indítványt tartalmazza arra nézve, hogy Magyarországnak mit kellene tennie, hogy mit tegyen vagy mit ne tegyen a kormány stb.

[2] Ullein-Reviczky Antal (1894–1955): a Horthy-korszak egyik jelentős magyar diplomatája, a nemzetközi jog doktora. Több országban töltött be nagyköveti tisztet, 1942-ben meghatalmazott miniszter és rendkívüli követ. Nyíltan nyugatbarát, Teleki, majd Kállay köréhez tartozott. 1943-ban stockholmi követ lett, a Szálasi-puccs után lemondott. 1945 után az új kormány nem tartott igényt szolgálataira. Emigrációban halt meg.

2. Csak olyan külpolitikai cikket enged át, amelyet Ullein-Reviczky követ úr sugalmazott.

Ha tehát külpolitikai tekintetben volnának is véleménykülönbségek a magyar közéletben, úgy ezek a sajtóban nem nyilváníthatók ki. Ugyanígy tartózkodni kell minden olyan anomália hangoztatásától, amelyet az ellenséges propaganda felhasználhat. Erre különösen azért van szükség, mert az ellenséges titkos rádióadók magyarellenes propagandaanyagát elsősorban a napisajtóból merítik.

1942. február 28.

A Külügyminisztérium sajtóosztályából azt az utasítást adták a jobboldali, valamint a kormánylapoknak, hogy a jövőben lehetőleg egységesen, azonos jelzőkkel emlékezzenek meg az ellenséges vezérekről. Így többek között Churchillről mint a birodalom sírásójáról, Sztálinról mint bolsevista tömeggyilkosról stb. Roosevelt díszjelzője a „háború legfőbb bűnöse". [...]

Forrás: Nem engedélyezem! A Cenzúra Bizottság dossziéiból. Szerk.: Márkus László–Szinai Miklós–Vásárhelyi Miklós. Budapest, 1975. 218. és 239.

B) Kállay Miklós miniszterelnök a sajtóirányításról

...Kormányzásom kezdetétől fogva a magyar sajtót az alábbi instrukciók szellemében irányítottuk:

1. A kormánysajtó szorítsa a minimumra szimpátia megnyilvánulásait Németország iránt. A nemzetiszocialista világnézetet soha ne említsék egy szóval se; az újságírók ne bizonygassák, hogy hisznek a német ügy igazában és bíznak a németek gyors győzelmében; főleg a német–magyar sorsközösség emlegetésétől tartózkodjanak. Lapjaink közöljék a német hadijelentéseket, de a kommentárokba rejtsék bele a szövetségesekéit is olyan formában, mintha a nyugati tudósításokat a német jelentésekkel kívánnák megcáfolni.

2. Az úgynevezett baloldali sajtónak (amelynek jóval több napilapja volt, mint a jobboldalnak) nagyobb teret kell engedni, hogy tájékoztassa a közvéleményt a harctéri és külpolitikai eseményekről, és hagyni kell, hogy szabadon szálljon vitába a jobboldali újságokkal és pártokkal. Bármifajta bolsevista propaganda azonban továbbra is szigorúan tilos.

3. Szigorúan cenzúrázni kell az imrédysta és nyilas lapokat. Kiadásukat meg kell nehezíteni, és ha a sajtót irányító szervek elfogadható okot találnak rá, megjelenésüket fel kell függeszteni, vagy véglegesen be kell tiltani. (Nem sokkal később a szélsőjobboldalnak már csak egyetlen napilapja volt.)

4. Nagy gondot kell fordítani a semleges országok sajtójára; el kell látni cikkekkel, vagy olyan értelmű információkkal, amelyekből arra lehet következtetni, hogy Magyarország el akar szakadni a németektől.

5. Hogy a németek várható tiltakozásait kivédjük, illetve megelőzzük, soha nem szabad nyíltan támadni őket, sőt időről időre hízelgő (de az ideológiát soha nem érintő) cikkeket kell íratni róluk, egyidejűleg (nem túlzottan) barátságtalan hangú írásokat megjelentetve a nyugati szövetségesekről is.

6. A zsidókérdésben hozott intézkedéseket fait accompli-nak[3] kell tekinteni, de minden további követelést mint indokolatlant el kell utasítani. Szigorú elvünk, hogy a zsidókérdés megoldása kizárólag kormányzati feladat, amelyet háborús viszonyok között nem befolyásolhat pártpolitika, hangulatkeltés vagy sajtókampány.

7. Meg kell próbálni az angol és amerikai sajtóban elhelyezni olyan cikkeket, amelyek kellően megvilágítják Magyarország helyzetét, szempontjait, célkitűzéseit. [...]

Forrás: Kállay Miklós: Magyarország miniszterelnöke voltam, 1942–1944. 2. kötet. Budapest, 1991. 114–115.

1. Ki volt Magyarország miniszterelnöke az első két forrás keletkezése idején?
2. Az első két szöveg ún. primer (elsődleges), a harmadik szövegrészlet ún. szekunder (másodlagos) forrás. Keress a szövegekben erre utaló jeleket! (Különösen a harmadikban találsz.) Mi az eltérés a két forráscsoport értékelése között?
3. Miért fontos év 1942 a második világháború eseményei szempontjából, s miért az a magyar politikai életben?
4. Milyen háborús és külpolitikai célokat tükröz az első két forrás, s milyeneket a harmadik?
5. Következtess a forrásokból a kormányok belpolitikai helyzetére! Milyen politikai erőket tartottak veszélyesnek? Miért ezeket?
6. Mi a tájékoztatás fő feladata az első két forrás szerint, s mi a harmadik szerint?
7. Hogyan nevezték Kállay Miklós politikáját? Hogyan tükrözi e politikát a harmadik forrás?
8. Hogyan jelenhettek meg az ellenzéki vélemények a sajtóban az első két utasítás szerint, és hogyan Kállay utasítása szerint? Mi lehet a különbség oka?
9. Magyarázd meg, miért éppen azokat a jelzőket kapták az ellenséges vezérek, amelyeket a második forrásban olvashatsz!
10. Hogyan írjon a sajtó Kállay szerint a zsidókérdésről, a németekről és a németek ellen harcoló szövetségesekről?
11. A harmadik forrás tanúsága szerint hogyan használhatja fel a kormány az ellenzéket céljai érdekében?

5. A második magyar hadsereg pusztulása a Donnál (1943. január–február)

A) Egy magyar főtiszt jellemzése a doni frontvonalról

...Alig érkeztem meg a doni arcvonalra, máris komor és lesújtó benyomásokat szereztem. A 2. magyar hadseregnek kétszázharminc kilométeres frontot kellett tartania anélkül, hogy rendelkezett volna az ehhez szükséges erőkkel és fegyverzettel. Benyomásaimat a front alapos megszemlélése, valamint a parancsnokokkal és tisztekkel, végül Jány Gusztáv vezérezredes hadseregparancsnokkal folytatott megbeszéléseim teljes egészében megerősítették. Lénye-

[3] fait accompli (ejtsd: fetakompli): befejezett tény.

gében a következő hiányosságokat tapasztaltam: mindenekelőtt a magyar egységek sokkal gyengébbek voltak, mint a németek, ugyanis a magyar gyaloghadosztályok nem három, hanem csak két gyalogezredből álltak, továbbá nem voltak műszaki zászlóaljaik, és kevesebb löveggel is rendelkeztek. Műszaki erők hiányában rendkívül nehéz volt az állásokat kiépíteni a fagyott talajban. Kiváltképpen páncéltörő fegyverekben volt nagy a hiány, noha pontosan tudták, hogy a front északi szárnyán orosz páncélos erőket vontak össze, s támadásuk bármely pillanatban bekövetkezhet. Ezenkívül a magyar egységeket nem német, hanem zsákmányolt francia és orosz páncéltörő lövegekkel látták el, s ezekhez alig-alig állt rendelkezésre pótalkatrész. Kellő erő híján a védőállásokat csak gyéren lehetett megszállni, s mivel a műszaki eszközök is hiányoztak, megfelelően kiépíteni sem lehetett őket. Hasonlóképpen hiányoztak a korszerű mozgó védelemhez nélkülözhetetlen tartalékok is. A hadsereg arcvonala mögött álló magyar páncéloshadosztállyal a német főparancsnokság rendelkezett. Ehhez járult még a többnyire negyvenfokosnál is keményebb fagy, és hogy a magyar csapatok gyakran megfelelő téli öltözékkel sem voltak ellátva. [...]

Forrás: Hennyey Gusztáv: Magyarország sorsa kelet és nyugat között. Budapest, 1992. 62–63.

b) Jány Gusztáv vezérezredes hadparancsa a 2. magyar hadsereghez (1943. január 24.)

Hadseregparancs

1. A 2. magyar hadsereg elvesztette becsületét, mert kevés – esküjéhez és kötelességéhez hű – ember kivételével nem váltotta be azt, amit tőle mindenki joggal elvárhatott.

Állásainkból ellenséges túlerő kivethetett még akkor is, ha a csapat kötelességét megtette. Ez nem szégyen. Ez szerencsétlenség. De becstelenség az a lelkeveszített, fejnélküli, gyáva menekülés, mit látnom kellett, s amiért most a szövetséges német haderő és az otthon mélységesen megvet bennünket. Ehhez minden oka meg is van.

2. Vegye tudomásul mindenki, hogy innen sem betegség, sem sebesülés, sem fagyással el nem engedek senkit. Azon a területen, hol gyülekezésünket elrendelték, ahol az újjászervezést végrehajtjuk, ott marad mindenki, míg meg nem gyógyul vagy el nem pusztul.

3. A rendet és a vasfegyelmet a legkeményebb kézzel, ha kell a helyszínen való felkoncolással, de helyre kell állítani. Ennél kivétel nincs, legyen az tiszt vagy rendfokozat nélküli honvéd, aki a parancsomnak nem engedelmeskedik, az nem érdemli meg, hogy nyomorult életét tovább tengesse, és nem engedem, hogy szégyenünket bárki is tovább nagyobbítsa. [...]

5. [...] Elsősorban annak van jussa élelmezéshez, aki elöl harcol, aki helyét elhagyta és itt, hátul gyülekezik, örüljön, ha annyit kap, hogy éhen nem pusztul. Helyünket német csapat foglalta el, az megérdemel minden gondoskodást,

mi addig, míg rend nem lesz, míg harcra alkalmas egységgé nem formálódunk, ilyennel ne számoljunk, mert arra érdemtelenné váltunk. [...].

7. [...] Első a katonai külső. Nem tűrök mindenféle ronggyal körülcsavart lábbelit, polgári köntöst, lehetetlen föveget, melyen nincs rózsa és rendfokozati jelvény; kivétel az előírt irhamellény, vagy ujjas bekecs. Tiszteknek megengedem, hogy irhabundát hordhassanak.

Második a katonai fellépés. A legfeszesebb magatartást még a fagyott embertől is megkövetelem. Minden feljebbvaló az őt megillető tiszteletadást követelje meg és erőszakolja ki. Minden eszközt megengedek addig, míg tökéletes rend nem lesz. Ellenszegülést haladéktalanul meg kell torolni.

Harmadik az egység fegyelmezett menete, fellépése. A napirendet úgy kell összeállítani, mintha laktanyában volnánk: kihallgatás, foglalkozás és parancskihirdetés. [...] A gyakorlatok töltsék ki az egész napot, csak a szükséges pihenőket iktassuk közbe.

8. Minden állom.parság [állomásparancsnokság] a legkeményebb emberekből állítson mielőbb 1-1 táb. [tábori] csendőrosztagot, kiket karszalaggal, rajta „Cső." felírással és igazolvánnyal kell ellátni. Ezek feladata: a feltétlen rend és a parancsok teljesítésének kierőszakolása.

10. A munkásszázadokkal, melyeket a körzetek összeállítanak addig, míg állásépítéshez nem bocsátom a német parancsnokságok rendelkezésére, a harcos alakulatok kényelmét szolgáló helyi munkákat kell végeztetni, erre kell a fagyásos embereket is felhasználni. [...]

11. Az alosztályok névjegyzéket vezetnek. Soha senki körletét el nem hagyhatja. [...]

12. Naponként és községenként a megalakult egységek számát jelenteni kell. Ezek hozzám fussanak be: 18 h-ig.

13. Az utolsó napok alatt látottak azt mutatták, hogy a zsidó munkásszázadok zárkózottan és rendben meneteltek, míg az úgynevezett csapatlegénység szétszóródott, állati színvonalra süllyedt csürhe benyomását keltette.

14. E parancsom lényegét parancskiadáskor minden nap fel kell olvasni.

Törzsszállás, 1943. I. 24.

v. Jány Gusztáv
vezds. s. k.

Forrás: A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál. Szerk.: Dr. Horváth Miklós. Budapest, 1959. 179–180.

Hadseregparancs hatályon kívül helyezése [...]

1. A 294/2. hds. I.a. 43. I. 24. számú intézkedést a hds.pság hatályon kívül helyezte. [...]

2. [...] Az eddig beérkezett harcjelentések és egyéb adatokból megállapítottam, hogy a 2. magyar hds. a téli hadműveletek folyamán becsületét nem vesz-

tette el, hanem sokáig a Don parton keményen állta a harcot, sőt a hds. egyes csapattestei és ennél magasabb kötelékei olyan ragyogó fegyvertényekkel tűntek ki, melyek a régi magyar katonai hírnévhez mindenben méltóak és felveszik a versenyt bármely hadsereg kimagasló fegyvertényeivel. [...]

v. Jány Gusztáv
vezds. s. k.
111o/2. hds. I.a. 43. III. 31. sz. rendelet

Forrás: Gosztonyi Péter: Hozzászólás a doni tragédiához. Nemzetőr, München, 1973. szeptember. 4. oldal.

C) Részlet a Minisztertanács 1943. február 23-i ülésének jegyzőkönyvéből

A honvédelmi miniszter úr tájékoztatja a Minisztertanácsot a 2. magyar hadsereg oroszországi helyzetéről.

Eddigi veszteségeink halottakban, sebesültekben és foglyokban az eddig beérkezett hírek szerint 70 000 emberre tehető. A nagy fagy mellett a visszavonuláskor sok, csapattestétől elvágott katona eldobta fegyverét. Puskautánpótlásról is tehát gondoskodni kell. Hibáztatja a német vezetést is, mert lebecsülte az oroszokat, és túlbecsülte saját erejüket és fegyvereik hatóerejét. Sajnos a mi csapatainknál egy fél kilométerre 1-1 géppuska jutott. Az oroszok hadosztályai 18-22 éves katonákból kerültek ki, míg mi, sajnos, kénytelenek voltunk a régi és idősebb korosztályok embereit bevonultatni. Nem volt olaj, zsiradék. Az oroszoknak egyszerű puskájuk volt és nagyszámú géppisztolyuk. Nagyszámú aknavetővel is rendelkeztek. A magyar hadvezetőség elgondolása most az, hogy több embert nem küldünk ki a harctérre és több felszerelést sem. [...]

Forrás: Magyarország és a második világháború, 411.

1. Mikor került bevetésre a 2. magyar hadsereg, és milyen harci feladatot kapott? Milyen erőkkel állt szemben?
2. Feladataihoz képest megfelelő volt-e a 2. magyar hadsereg létszáma és felszereltsége? Milyen harceszközök hiányát emeli ki az első forrás (Hennyey Gusztáv)? Mit állít az első és a negyedik forrás a létszámról és a hadsereg személyi összetételéről?
3. Mit tudunk meg a forrásokból a magyar hadsereg vezetéséről? Teljesen önállóan dönthettek-e parancsnokai?
4. Az első hadparancsból és a Minisztertanács jegyzőkönyvéből következtess arra, milyen állapotban volt a 2. magyar hadsereg a doni katasztrófát követően!
5. Mi volt Jány Gusztáv fő célja a katasztrófa után. Keresd meg hadparancsának erre utaló részleteit! A hadsereg állapotát ismerve helyesen határozta-e meg a célt a főparancsnok?
6. Milyen eszközökkel akarta elérni célját Jány? Milyen intézkedéseket foganatosított?
7. Mi mindennel alázta meg katonáit Jány az első hadparancsban? Mivel magyarázható a parancsnok eljárása? Milyen hatással lehetett a katonák moráljára, harci szellemére ez a parancs?
8. Milyen egyéni és milyen kollektív fegyelmezési módszereket ismerünk meg a hadparancsból? A helyzet ismeretében melyek tűnnek számodra a leginkább abszurdnak?

9. Milyen indokokkal helyezte hatályon kívül hadparancsát Jány? Véleményed szerint hogyan hatott a főparancsnok tekintélyére a parancs visszavonása?
10. Nézz utána, mi lett a 2. magyar hadsereg további sorsa! Mi történt Jány Gusztávval?

6. *A német–magyar kapcsolatok*

A) Feljegyzés Nagy Vilmos honvédelmi miniszter tájékoztatójáról (részlet)

1943. február 23.

...A múlt Minisztertanácson előadta [ti. a honvédelmi miniszter], hogy a német katonai attasé magyar repülőterek átengedését kérte német bombázó alakulatok részére. A Minisztertanács akkor ellene volt annak, hogy Szolnok vagy Kecskemét jöjjön tekintetbe. Ma közölheti a Minisztertanáccsal, hogy ezen kérés egyelőre nem aktuális, és amennyiben a németek újból kérnék egy vagy két ilyen repülőtér átengedését, úgy akkor, nézete szerint nem az ország belsejében levő repülőterek jönnének tekintetbe, hanem Újvidék vagy Ungvár. [...]

Forrás: Magyarország és a második világháború, 411.

B) Feljegyzés a német–magyar gazdasági kapcsolatokról

Magyarország részvételét az Oroszország elleni háborúban német részről eleve nem vették tervbe. Magyarország belső harcát a Kun Béla-féle bolsevizmus ellen már 1919-ben sikerrel megvívta, kifelé Magyarországnak nem voltak semmiféle területi igényei a Szovjetunióval szemben. A Führer tehát úgy vélte, hogy a Szovjetunió elleni háborúban csak Finnország és Románia vegyenek részt, amely államoknak valami követelnivalójuk volt Oroszországtól, viszont a Jugoszlávia elleni hadjáratban Románia nem, hanem csak Magyarország harcoljon a német csapatokkal együtt.

Magyarország a szovjet háborúban ennek ellenére saját elhatározásából részt vett, és e részvétellel korszerűen felszerelt és kiképzett hadseregének csaknem teljes egészét feláldozta. A magyar honvédség további fokozott bevetése már nem jöhet szóba, minthogy ahhoz mind a felszerelés, mind pedig a kiképzés tökéletesen hiányzik. Ami erőiből még megmaradt, azt Magyarországnak déli irányból való komplikációk esetére kell készenlétben tartania. A Balkán felől való támadások lehetősége sokkal közelebb került, és ezzel a haza és a saját rög közvetlen veszélyeztetése is. Magyarországnak ezért készen kell állnia erre az eshetőségre. Így tehát az emberanyag kiképzését, tekintet nélkül arra, hogy a felszerelés megvan-e vagy nincs, változatlanul folytatni kell.

A munkaerő kihasználása Magyarországon gyakorlatilag szintén elérte tetőfokát. A magyar mezőgazdaság tudvalevőleg sokkal több munkaerőt igényel, mint a messzemenően gépesített nyugati mezőgazdaság. [...] Nem tudott említésre méltó fölöslegeket termelni, és saját népének ellátása, minden társadalmi rend alapja, szintén nagy hiányosságokat mutatott. A takarmányhiány ellenére

is sikerült minden erőnk megfeszítésével leszállítani a Németországba irányuló marhaexport-kontingenst, és a kenyérgabonában fennálló kiesést is sikerült gyümölcs- és főzelékszállítással nagymértékben pótolni. A Jugoszláviától visszacsatolt Bácska termése teljes mértékben a tengelyhatalmak rendelkezésére állott és áll. A visszacsatolt Észak-Erdély sajnos passzív.

Ipari téren az ország termelőereje szintén a legvégsőkig ki van használva, saját erőnkből való további fokozását csak fokozott nyersanyagszállításokkal lehetne elérni. Magyarországot ipari nyersanyagokkal tudvalevőleg a Német Birodalom látja el. [...]

Magyarország áruszállításai Németországba messze felülmúlják a viszontszállítások mértékét. Németország tartozása már 640 millió RM-ot[4] tesz ki, ez pedig 1 milliárd pengő. Ebből 250 millió áruszállításokért, 300 millió hadianyagszállításokért. Németország tartozásait az országban pengőkifizetéssel kell kiegyenlíteni. Minthogy ezekért a pengőkifizetésekért sem német áruk, sem értékpapírok, részvények vagy arany nem érkeznek ellenszolgáltatásként, ezek a kifizetések már most eléggé aggasztó inflációt jelentenek, amely minden belföldi áru megdrágulásában jelentkezik. A drágulás elégedetlenséget kelt, és aláássa a társadalmi rendet.

Magyarország tudatában van annak, hogy a jelenlegi harcban mi forog kockán, és ezért kész arra, hogy sajátos külpolitikai érdekeit háttérbe szorítsa. [...] Magyarország bízik – régi szövetségesi hűséggel – a német népben és vezetőiben, s elvárja, hogy ugyanúgy bízzanak benne.

Forrás: Magyarország és a második világháború, 413–415.

c) Edmund Veesenmayer jelentése Magyarországról a Külügyi Hivatalnak

Az összes balkáni népek közül jelenleg a magyarok mutatják a legkevésbé kielégítő képet. Erre jellemző a mértéktelen önhittség, mely éles ellentétben áll saját népi létének értékével s azzal a teljesítménnyel, melyet mint szövetséges nemzet a Háromhatalmi Egyezmény keretei között eddig teljesített. [...]

A jelenlegi magyarországi kormány, a zsidóság és a polgárság széles rétegei nem hisznek a tengelyhatalmak győzelmében, és nem is kívánják azt. Abban reménykednek, hogy mind a németek, mind az oroszok egymás erőit annyira kimerítik, hogy gyakorlatilag az angolok, illetőleg az amerikaiak kerülnek ki győztesen a háborúból, anélkül, hogy nagyobb kockázatot kellene vállalniuk. [...]

Forrás: Karsai Elek: A budai vártól a gyepűig. Budapest, 1965. 41–45. (A továbbiakban: Karsai.)

[4] RM = Reichsmark, azaz birodalmi márka

1. **Mi mindent árul el az első forrás a német–magyar katonai együttműködésről? Mire törekedett a magyar vezetés? Miért háríthatták el a magyarok a német katonai attasé kérését?**
2. **A második forrás Horthy kormányzó kabinetirodájából való, de nem ismert keltezése, írója és a címzett sem. Mit gondolsz, kb. mikor és kinek készülhetett a feljegyzés?**
3. **Ki volt Edmund Veesenmayer? Mikortól játszott szerepet a magyar politikai életben? Mikor keletkezhetett feljegyzése?**
4. **Hasonlítsd össze a három forrást! Miben erősítik és miben cáfolják egymást? Emeld ki a második és a harmadik iratból a hamis vagy túlzásnak tűnő részleteket!**
5. **Mit szeretne bizonyítani a második forrás, s milyen érvekkel? Véleményed szerint mi történt volna, ha Veesenmayer elolvassa a kabinetirodában keletkezett feljegyzést? Vajon mit válaszolt volna rá? Fogalmazd meg!**
6. **Milyen szerepet játszott Magyarország a német háborús gazdaságban? Milyen cikkeket szerzett be az ország a németektől?**
7. **A forrás szerint magyar aktívumot vagy magyar passzívumot mutatott a magyar–német külkereskedelem? Miért tarja ezt a helyzetet hátrányosnak a feljegyzés készítője?**
8. **A második forrás „déli irányból való komplikációk"-ról tesz említést. Mire gondolt a szöveg írója? Hogyan kapcsolható a gondolatmenet Veesenmayer jelentéséhez?**
9. **A második dokumentumban az író a magyar termeléssel kapcsolatban „általános európai érdek"-ről tesz említést. Véleményed szerint mit értett Európán? Nézz utána a történelmi atlaszban, milyen volt Európa politikai térképe 1943-ban!**
10. **Nézz utána korabeli lapokban és a kortársak naplóbejegyzéseiben, hogy milyen volt a közhangulat, a háború kimenetelének megítélése hazánkban 1943-ban!**

7. A résztvevők véleménye a szárszói konferenciáról (1943)

...Nagy Ferenc országgyűlési képviselő, a Kisgazdapárt főtitkára:

– A Parlamentben sem uralkodik olyan parlamentarizmus, mint amilyen ezen a tanácskozáson megnyilvánult. De még ennél is fontosabbnak tartom, hogy a szárszói konferencián kitűzték az előadók és felszólalók népünk számára a követendő utat. Bátor hangú megnyilatkozások követték egymást [...].

Csörgei István kalászos gazda[5], Mány:

– Nekem Erdei Ferenc előadása tetszett. Viszont hiányolom, hogy a kalászos gazdák képviseletében nem szólalt fel senki. El kell mondani, hogy negyvenezren vagyunk, erős serege a korszerűbb és eredményesebb gazdálkodásnak. Erről feltétlenül szólni kellett volna.

Kovács Béla, a Parasztszövetség főtitkára:

– Gratulálok Püski Sándornak, a konferencia főrendezőjének. Ez a tanácskozás bekerül a magyar történelembe. Jogosan, hiszen bátrabban és világosabban nem fogalmazhatta volna meg a gyülekezet az elkövetkező hónapok és évek politikai programját, mint ahogy itt megfogalmazták. Külön gratulálok Jócsik Lajos előadásához, aki közgazdasági keresztmetszetét adta a magyar múltnak és jelennek. Majd pedig azt mutatta meg, hogy szomszédainkkal együtt kell gazdálkodni, ha a jövőben boldogulni akarunk. [...]

[5] kalászos gazda: arany- vagy ezüstkalászos gazdának nevezték azokat, akik az állami, illetve országos vagy regionális gazdakörök által szervezett gazdaképző tanfolyamok különböző fokozatain sikeresen túljutottak.

Zsirai Sándor gazdálkodó, Szárszó:

– Bátor emberek ezek az írók, vagy pedig a csendőrök voltak gyávák. Ha én olyanokat mondtam volna, amilyenek itt elhangzottak, már a csendőrőrsön csücsülnék. [...]

Borbély András egyetemi hallgató, Budapest:

– Nagyszerű előadásokat hallgattam és jegyzeteltem végig. Véleményem szerint ezeket az előadókat meg kellene hívni az egyetemekre, egy-egy téma, illetve probléma ismertetésére. Ha olyan emberek tartanának nekünk útmutató beszédet az egyetemen, mint Veres Péter, Erdei Ferenc, Darvas József és Jócsik Lajos, bizonyos, hogy nem tátonganának üresen az előadótermek.

Kaszás Imre teológus, Kolozsvár:

– Ez volt az első személyes találkozásom a népi írókkal és nagy örömömre szolgál, hogy tájékoztatást és egyben útmutatást is kapunk az ország dolgairól. Én hiszem és vallom, hogy Szárszón országgyűlés volt, ahol nemcsak a karok és rendek, hanem a sehova nem tartozók is elmondták, amit el kellett mondaniuk. [...]

Forrás: Szárszó 1943. Dokumentumok. Budapest, 1983. 359–361.

1. Mikor volt a szárszói konferencia, és kik szervezték?
2. Kik (mely rétegek) vettek részt az eseményen, és miért éppen ők? Kik voltak az előadók? Mit tudsz tevékenységükről és politikai nézeteikről?
3. A forrásban megszólalók szerint mi volt a találkozó jelentősége?
4. Az esemény időpontjának ismeretében mekkora merészség kellett a konferencia megrendezéséhez? Véleményed szerint miért nem akadályozta meg a konferenciát a kormányzat?
5. Nézz utána, rendeztek-e máskor is a szárszóihoz hasonló találkozókat Magyarországon! Elemezd, hogy milyen helyzetekben kerül sor ilyen rendezvényekre!

8. A szövetséges államok és Magyarország között létrejött előzetes megállapodás (1943. szeptember 9.)

1. A magyar kormány megerősíti augusztus 17-i Magyarország kapitulációjára és a szövetségesek által előírt feltételek elfogadására való közlését.

2. Magyarország kapitulációját titokban tartják. A szövetségesek és a magyar kormány egyidejűleg teszik majd közzé a mindkét fél által elfogadott és alkalmasnak vélt időpontban. A magyar szerződő fél kifejezett kívánságára megegyezés történt arra nézve, hogy semmi körülmények között sem teszik e tényt nyilvánosságra mindaddig, amíg a szövetségesek el nem érik Magyarország határait.

3. Magyarország fokozatosan csökkenti katonai együttműködését Németországgal, és különösen visszavonja csapatait Oroszországból, és elősegíti a németországi hadi célpontokat támadó szövetséges légi haderő átvonulását Magyarország felett.

4. Magyarország fokozatosan csökkenti gazdasági együttműködését Németországgal, és megtagadja a németországi haditermelésben való részvételt.

5. Magyarország kötelezi magát, hogy ellenáll minden, Németország részéről történő és területét fenyegető megszállási kísérletnek. E célból a magyar

hadvezetőséget újjá kell szervezni, hogy ily módon a magyar hadsereg képes legyen a németektől visszavonulni és megtámadni őket.

6. Az adott pillanatban Magyarország összes erőforrásait, közlekedési hálózatát és légi támaszpontjait a szövetségesek rendelkezésére bocsátja a Németország elleni harc folytatására.

7. Az alkalmas pillanatban a szövetségesek légi úton küldöttséget dobnak le Magyarországra, amelyik Magyarország kapitulációjára vonatkozóan megteszi majd a szükséges előkészületeket.

8. Rendes rádióösszeköttetést létesítenek a szövetségesek és a magyar kormány szervei között. A szövetségeseket rendszeresen tájékoztatják majd a német és magyar helyzetről.

Forrás: Magyarország és a második világháború, 417–418.

1. Mi jellemezte a hadi helyzetet a szerződés aláírásának időpontjában? Milyen távolságban voltak Magyarország határaitól a nyugati szövetséges erők, és milyenre a szovjet csapatok?
2. Miért kért fegyverszünetet a magyar kormány? Konkrétan milyen esemény hatására döntöttek így? Miért a nyugati hatalmakkal vették fel a kapcsolatot?
3. Nézz utána, hogy mely városokban és milyen módszerekkel történt meg a kapcsolatfelvétel? Tudtak-e a németek a magyar kormány lépéseiről?
4. Miért nem lett az előzetes megállapodásból fegyverszünet? Milyen feltételekhez kötötték a felek a fegyverszünet létrejöttét?
5. A dokumentum alapján fogalmazd meg, hogy a németek elleni küzdelemben milyen szerepet szántak az angolszász szövetségesek Magyarországnak!
6. Nézz utána, hogy mit próbáltak megvalósítani a megállapodásba foglaltakból a magyarok!
7. Mi lett a következménye ennek a megállapodásnak?

9. Veesenmayer jelentése Magyarország politikai helyzetéről és javaslatai új magyar kormány kinevezésére (1943. december 10.)

Összefoglalás

1. A magyarországi fejlemények olyan pontra érkeztek, amely parancsolóan megköveteli a gyors és erélyes cselekvést.

2. Minthogy a magyar kérdés megoldása, ha az egyáltalán lehetséges, csak a kormányzóval együtt hajtható végre, ebből a szempontból is eljött az ideje, hogy megszüntessük Magyarország önállósodásának állapotát.

3. Magyarországot mint fontos közlekedési térséget és alkalmas gazdasági segédeszközt főleg mezőgazdasági szempontból, teljesen és egészében be lehet és be is kell illeszteni a birodalom hadigazdálkodásába.

4. A jelenlegi magyar kormánypolitika és propaganda olyan alakot öltött, amely a birodalom állandó, burkolt provokációját mutatja. Ha erre válaszunk elmarad, azt magyar és ellenséges részről is a gyengeség jelének tekintik, és az annak megfelelően hatna a ránk nézve egyébként hasznos elemekre is.

5. [...] Magyarország nemzetté válása még kezdeti állapotában van, és még évtizedekig tarthat, míg az érettség bizonyos fokát eléri.

6. Nem kell a velünk szövetséges magyar peremállamokat érintő bármely komoly természetű negatív kihatástól tartanunk, mert a bolsevista veszély túl fenyegetően függ az egész délkeleti térség felett.

7. Különféle okokból ütött az óra, hogy a zsidókérdéshez alaposan hozzányúljunk. [...]

Javaslatok és kezdeményezések [...]

II. Fontos a legelőnyösebb időpont megválasztása. Mielőbbi cselekvés indokoltnak látszik. Amennyiben az oroszok a tél folyamán további tért nyernek, fokozódna Magyarországon a bolsevizmus miatti aggodalom. [...]

III. Az úgynevezett magyar megoldást sok szempontból előnyben kell részesíteni a tisztára német hatalmi megoldással szemben.

IV. Már most meg kell kezdeni az ellenfél rendszeres felőrlését, a lelki masszázst:

1. A német sajtó útján [...].

2. Ugyanez alkalmas formában és megfelelő változtatásokkal a német rádió útján. [...]

5. Akár csak szerény méretű, hadgyakorlatszerű csapatösszevonás a magyar–német határ fontosabb pontjain. [...]

VI. A kormányzó meghívása a Führerhez. Ehhez megjegyzendő, hogy több oldalról hallottam, a kormányzó óvakodna egy újabb meghívásnak eleget tenni. Ezt nem tartom valószínűnek, ez inkább az őt irányító klikk óhaját tükrözi. Abban az esetben, ha ez mégis így lenne, fennáll annak a lehetősége, hogy a birodalom egyik vezető személyisége keresné fel Horthyt [...]. A fő cél elérésére, hogy Horthyt a kormány megfelelő irányzatú átalakítására rábírjuk, alapvetően a mézesmadzag és a korbács módszerét kell használni, és annak alkalmazása során, véleményem szerint az alábbi pontok érdemelnek figyelmet:

1. Az általános katonai helyzet ismertetése.

2. Az összes európai baráti erők felsorakoztatásának szükségessége.

3. A jelenlegi kormány eltávolítására irányuló ultimátumszerű követelés, annak részletes indoklása nélkül.

4. Az új miniszterelnök személyének kijelölése.

5. Utalni kell a belső és külső kommunista veszély komolyságára, melynek elhárításában a kormányzó még egyszer történelmi, soha vissza nem térő szerepet játszhat (Kun Béla).

6. A kormányzó családi-dinasztikus terveinek óvatos elfogadása.

7. Éles hadüzenet a Habsburgoknak (amit a kormányzó örömmel üdvözölne).

8. Magyar szabad kikötő lehetősége Fiuméban (Horthy tengernagy szíve vágya).

9. Ígéret az úgynevezett udvari zsidók megkímélésére. [...]

VII. Egy messzemenő meghatalmazásokkal felruházott politikai különmegbízott meghatározott időre szóló esetleges kiküldése. [...]

IX. Az új kormány legmegfelelőbb tagjait az új miniszterelnökkel történt gondos egyeztetés útján kell kiválasztani.

X. [...] a belügyminiszter hatásköre, átmeneti időre, közvetlenül a kormányzó alá rendelt különmegbízottra lenne átruházandó. [...]

XI. Szükséges, hogy előzetes megállapodás szerinti terv alapján azonnal kézbe vegyük a zsidókérdést. [...]

Forrás: A Wilhelmstrasse és Magyarország, 750–751, 753–755.

1. Milyen indokok alapján javasolta Veesenmayer a magyarországi rendezést? Milyen veszélyeket látott a magyarországi politikai fejleményekben?
2. Foglald össze egy mondatban, hogy mi volt Veesenmayer célja a jelentés elkészítésével!
3. Mit jelent Veesenmayer szóhasználatában a „magyar megoldás"? Mit gondolsz, miért ezt a megoldást részesítette előnyben „a tisztára német hatalmi megoldással" szemben? (Kül- és belpolitikai szempontok, bürokrácia stb.)
4. Milyen lépéseket javasolt a német érdekeket szolgáló rendezés előkészítésére?
5. Hogyan képzelte el Veesenmayer a rendezést? Véleménye szerint milyen változásokat kell feltétlenül kieszközölni? Miért ragaszkodik a magyar kormány eltávolításához? Milyen fontos, alkotmányellenes ötletet javasol Veesenmayer a IX. pontban? Mit bizonyít a X. pont?
6. Miért tartja Horthyt kulcsfigurának Veesenmayer? Mi a véleménye a kormányzóról?
7. Voltak-e dinasztikus tervei Horthynak? Miért volt fontos számára Fiume? Mit jelenthetett az „udvari zsidó" jelző?
8. Csoportosítsd a Javaslatok és kezdeményezések VI. pontjának alpontjait (1–9) aszerint, hogy a „mézesmadzag" vagy a „korbács" módszeréhez tartoznak!
9. Következtess a forrásból a magyar belpolitikai viszonyokra és a katonai helyzetre!
10. Ismereteitek alapján vitassátok meg, hogy mennyire pontosan ismerte Veesenmayer a magyar politikai helyzetet és a vezető magyar politikusok jellemvonásait!
11. Mi valósult meg Magyarország német megszállása után Veesenmayer tervezetéből? Ki lett a magyar miniszterelnök és ki a teljhatalmú birodalmi megbízott?

10. A Német Biztonságügyi Hivatal memorandum-tervezete Magyarország bekebelezésének lehetőségeiről (1944. március 11.)

...Magyarországnak a birodalom szempontjából való rendkívüli geopolitikai és gazdasági jelentősége ellenére a német külpolitika az utolsó években nem tett komoly kísérletet, hogy befolyásra tegyen szert a magyarországi fejlődésre, eltekintve talán a Führer közvetlen személyes kísérleteiről, hogy Horthyt Kállay eltávolításának és a Bethlen-befolyás kikapcsolásának megnyerje.

[...] A birodalomnak e térséggel kapcsolatos létfontosságú követelései így hangzanak jelenleg:

1. Az összes gazdasági, különösen mezőgazdasági segélyforrások teljes kimerítése a német és az európai élelmezési bázis biztosításához, tekintettel az ukrán területek kiesésére.

2. Az összes embertartalék bevetése a hadviselés számára, és

3. teljes enyhülés, hogy a román csapatok is felszabaduljanak a keleti fronton való bevetésre.

A katonai akció, különösen a románok és a szlovákok részvétele esetén következő tényállásokat teremti:

1. Eddig soha sem látott zárt védelmi front a kommunistáktól egészen a nyilaskeresztesekig;
2. Lehetetlen minden kormányalakítás, legfeljebb megvásárolt személyek akadnának;
3. Horthy azonnali lemondása;
4. Katonai, politikai és gazdasági káosz. Az ország egyetlen ellenállási központ, legerősebb méretű partizánkodás.
5. És ez a szempont egészen különlegesen latba esik, tekintettel a jelenlegi német katonai helyzetre – nagyszámú német hadosztályt fog lekötni bizonytalan időre.

[...] Meg vagyok tehát győződve, hogy a szándékozott katonai intervenció a kijelölt célokat nem feltétlenül éri el, hanem nehezen áttekinthető stratégiai és külpolitikai helyzeteket teremt. Az evolúciós alapon való újjárendezés sikeres kísérlete mindenesetre jelentené:

1. Belpolitikailag konszolidált, németbaráttá igazított Magyarországot.
2. Hivatalban maradását Horthynak, mint „történeti" személyiségnek, aki az állami intézmények működését tovább biztosítja.
3. A honvédség és a karhatalmi alakulatok érintetlenül maradnak, tehát rendelkezésre állnak a birodalom követelményeinek.
4. A magyar térség totális gazdasági kiaknázása teljesen biztosítva van.
5. Elesik bárminő érv Románia részéről, hogy csapatokat szükségeljen Erdélyben, szabaddá teszi azokat a kelet számára, és ügyes ígérettel későbbre napolja a jelenlegi Erdély-problémát.
6. Tehát nemcsak magyar és román csapatokat nyerünk, hanem számos német hadosztályt is megtakarítunk.
7. Magyarország német csapatokkal való – esetleg szükségessé váló – teletűzdelése angol invázióval szembeni biztosítása céljából is, békésen, tancsapatok útján, úgy, mint Romániában, végrehajtható.

Ezeket a messzemenő eredményeket viszonylag egyszerű eszközökkel lehet elérni: Kiindulópont a Führer üzenete kellene hogy legyen személy szerint Horthyhoz, akire tudvalevően a Führer személyisége mindig erős hatással volt. Közvetítője ennek az üzenetnek valamilyen Papen-féle diplomata lehetne, aki nemcsak tisztességes alkusznak számít, hanem személyes bizalmi viszonyban is áll Horthyval. [...] Ezeknek a követeléseknek az előfeltételét és biztosítékát teljes rezsimváltozással, mindenesetre német tanácsadókkal kellene megteremteni. Ezek után, a kormányzó által legalizálva, széles alapon nyugvó, a jobboldali kormányszárnytól a Magyar Megújulás párton – Magyar Nemzetiszocialista párton keresztül egészen a nyilaskeresztesekig terjedően, kormány alakítandó.

Ennek a kormányváltozásnak államcsínyszerű keresztülvitelét úgy kell megszervezni, hogy az egész nyilvánosság a kormányzó autokratív döntése folytán, betekintés nélkül maradjon a tényleges összefüggésekbe, és ellenőrök ne tudjanak fellépni.

Biztosítja ennek a tervnek a keresztülvitelét, hogy nagy számban vannak kéznél megfelelő személyiségek, akikhez munkatársaim révén szoros kapcsolataim vannak. [...]

A jobboldaliak népszerű vezetői, valamint elismert szakemberek nagy számban állnának egyúttal rögtön rendelkezésre.

Bátorkodom kijelenteni, hogy egy ilyen irányú kísérlet munkatársaim segítségével 3 napon belül az említett elemekkel (?) kormányt létesít.

A trójai módszert sikerül megóvni, úgyszintén a jó látszatot is számunkra.

A megbeszélések III/13-án megkezdődnek, mit sem változtatnak a „határidőn" [...].

Forrás: Magyarország és a második világháború, 443–448.

1. Miben lép túl a végkövetkeztetést tekintve a most olvasott memorandum Veesenmayer jelentésén? Mi a különbség oka? Hogyan változott a két szöveg keletkezése közötti időben a katonai és a politikai helyzet?
2. A németek utalnak Bethlen Horthyra gyakorolt befolyására. Nézz utána (pl. Horthy emlékirataiban), milyen politikai szerepe volt Bethlennek a háború idején! Hogyan vélekedett a háborúban való magyar részvételről és a német szövetségesről?
3. Az memorandum alapján állapítsd meg, hogy miért volt fontos Magyarország a németeknek!
4. Milyen következményektől tartva nem javasolja a memorandum Magyarország erőszakos katonai megszállását? Véleményed szerint mennyiben helytálló a német elképzelés a magyar reagálásról? Indokold válaszod!
5. Miért nevezi a forrás Horthyt „történeti" személyiségnek? Milyen sorsot szán a kormányzónak?
6. A memorandumból következtetni lehet a közép-európai térség kis államai között fennálló ellentétekre. Miért jelentett ez nagy problémát a németeknek? Volt-e német szempontból előnyös oldala ezeknek az ellentéteknek?
7. A forrás szerzője az „evolúciós alapon való újjárendezést" tartja eredményesnek. Mit jelent ez a gyakorlatban? Milyen előnyei lennének e megoldásnak?
8. Az „evolúciós újjárendezés" esetén mi lenne a német haderő feladata? Mekkora létszámú német csapatok állomásoznának Magyarországon, és milyen ürüggyel?
9. Mit érthet az író a „trójai módszer" sikerén?
10. A memorandum ismeretében vitassátok meg, helyesen tette-e Horthy, hogy nem adott ki ellenállási parancsot, és nem mondott le a kormányzóságról az ország német megszállása idején!

11. Szombathelyi Ferenc vezérezredesnek, a honvéd vezérkar főnökének feljegyzése a német főhadiszálláson, Klessheimben történt tárgyalásról (1944. március 20.)

...Közben a Főméltóságú Kormányzó Úr délelőtti tárgyalása Hitlerrel befejezést nyert, és a Főméltóságú Úr bennünket, vagyis a honvédelmi minisztert, a külügyminisztert, Homok Sándor berlini katonai attasét tájékoztatás céljából lakosztályába hivatott.

A Kormányzó Úr tájékoztatása.

A Führer azt mondta, hogy Magyarországon, dacára az 1 év előtti figyelmeztetésnek, a politikai helyzet nagyon bizonytalanná vált, és ő okulva az olasz összeomláson, intézkedni fog, hogy a Duna-medencében ilyesmi ne történhessen meg, és hogy itt biztos garanciái legyenek, nehogy a most keleten nehéz helyzetben küzdő német haderőket hátulról meglepetés érhesse. Neki megvan az elhatározása, és az intézkedéseket máris kiadta, hogy komoly garanciákat vegyen a kézbe.

A Főméltóságú Úr válasza az volt, hogy ő erőszak alkalmazása esetén lemond, mert nem szándékozik a felelősséget vállalni. Kifejtette az álláspontját a német megszállással szemben, felhozta az összes indokokat, különösen rámutatott arra, hogy Magyarország és a magyar ipar, a magyar közlekedés nagyrészt Németország érdekében működik, és megint biztosította a Führert arról, hogy egy átállás Magyarország részéről ki van zárva. [...]

Főméltóságú Úr nyilatkozatát tudomásul vettük, és kértük őt, hogy délután a tárgyalásokat még vegye fel Hitlerrel, és amennyire lehet, igyekezzen meggyőzni őt arról, hogy teljesen az ő vonalukon állunk, és mindent elkövetünk, hogy győzelmüket előmozdítsuk. [...]

Horthy kabinetirodájának anyaga. 2. I/32.

Forrás: Magyarország és a második világháború, 448–456.

1. Miért látta vendégül Hitler Horthyt Klessheimben? Mit közölt itt a magyar kormányzóval? Miért fogadta el Horthy a meghívást?
2. Hitler indokai között szerepelt az olasz összeomlás. Ismertesd ennek eseményeit! Lehetett-e Hitlernek hasonló félelme Magyarországgal kapcsolatban? Hazánkban milyen reakciót váltott ki az olasz átállási kísérlet, illetve annak kudarca?
3. Joggal tartottak-e a magyar „kiugrástól" a németek 1944 márciusában? Indokold válaszod!
4. Milyen érvekkel akarták lebeszélni a magyar vezetők Hitlert az ország megszállásáról?
5. Sorold fel Horthy és a magyar kormány azon lépéseit, amelyek cáfolták azt a magyar állítást, hogy „teljesen az ő vonalukon állunk, és mindent elkövetünk, hogy győzelmüket előmozdítsuk"!
6. Nézz utána más forrásokban is Horthy klessheimi útjának, tárgyalásainak!

12. Feljegyzések Magyarország megszállásáról (1944. március 21.)

A) Hóman Bálint feljegyzése a német megszállásról

Vasárnap reggel 2 órakor 11 német hadosztály nyugat, észak, kelet és dél felől benyomult az országba, s egy-két egész jelentéktelen összecsapásról nem szólva, amelyek a két hadsereg közt támadt félreértés miatt keletkeztek, komoly összeütközés nélkül, 12 óra alatt Magyarország minden városát és községét megszállták. Az egy időben magyar területre érkezett Gestapo-kötelékek, Budapesten a rendőrségen helyezkedve el s a telefon- és távíróközpontot és hivatalokat megszállván, több száz, sőt több ezer politikai személyiséget őrizetbe vettek, akik – hír szerint – az ellenséggel, angolokkal, amerikaikkal, oroszokkal álltak összeköttetésben. A letartóztatások során elfoglalták a Szociáldemokrata Párt és a Népszava Conti utcai helyiségeit. [...] A közvélemény általában a legnagyobb megdöbbenéssel, fájdalommal s egy része felháborodással, más része szégyenkezéssel értesült a „szövetséges" haderő bevonulásáról, a megszállás tényéről s a német közegek önhatalmú intézkedéseiről. [...]

Forrás: Karsai, 444–445.

B) Adolf Hitler megbízása dr. Edmund Veesenmayer számára

1. A birodalom magyarországi érdekeit a jövőben a nagynémet birodalom teljhatalmú magyarországi megbízottja fogja figyelemmel kísérni, aki egyben a követ címet viseli.

2. A birodalom teljhatalmú megbízottja felelős a magyar politika minden fejleményéért, és utasításait a külügyek birodalmi miniszterétől kapja. Feladata elsősorban, hogy elősegítse olyan új magyar nemzeti kormány megalakítását, amely eltökélte, hogy a háromhatalmi egyezményből folyó szövetségesi hűségét lojálisan és a végső győzelemig megőrzi. Ezt a kormányt a birodalom teljhatalmú megbízottja lássa el iránymutató tanácsaival, és képviselje nála a birodalom összes érdekeit.

3. A birodalom teljhatalmú megbízottja gondoskodjék arról, hogy az ország teljes közigazgatását – a német csapatok ott tartózkodásának idején is – az ő irányítása alatt álló kormány intézze, azzal a céllal, hogy az ország minden erőforrását, elsősorban gazdasági lehetőségeit, a közös hadviselés érdekében maximálisan kihasználja.

4. [...] Az SS és a rendőrség német erőkkel végrehajtandó magyarországi feladatainak ellátására – elsősorban a zsidókérdés rendőrségi vonatkozásaiban – a birodalom teljhatalmú megbízottjának törzséhez nyer beosztást egy magasabb SS- és rendőrségi vezető, aki a megbízott politikai utasításai szerint jár el.

5. Amíg német csapatok tartózkodnak Magyarországon, addig e csapatok parancsnoka gyakorolja Magyarországon a katonai felségjogokat. A parancsnok az OKW[6] főnökének van alárendelve, és tőle kapja utasításait. [...]

A Wehrmacht igényeit polgári területen a birodalom teljhatalmú megbízottja teljesíti.

Késedelemből eredő sürgős veszély esetén jogosult a német csapatok parancsnoka polgári téren is elrendelni olyan rendszabályokat, amelyek a katonai feladatok megoldásához szükségesek. [...]

Mindazokban a kérdésekben, ahol hatásköreik érintkeznek, a birodalom teljhatalmú megbízottja és a német csapatok parancsnoka a legszorosabban tartoznak együttműködni, és intézkedéseiket kölcsönösen egyeztetni. [...]

Forrás: Magyarország és a második világháború, 460.

C) Az ország német megszállásának hivatalos bejelentése

Hivatalos jelentés az új kormány kinevezéséről

A Magyar Távirati Iroda jelenti:

Abból a célból, hogy Magyarország a háromhatalmi egyezményben szövetkezett európai nemzeteknek a közös ellenség ellen közösen viselt háborújá-

[6] OKW: Oberkomando der Wehrmacht, a német hadsereg főparancsnoksága.

ban, különösen pedig a bolsevizmus hatásos leküzdésében minden erő mozgósításával és átfogó biztosítékok megteremtésével támogatást kapjon, kölcsönös megegyezés alapján német csapatok érkeztek Magyarországra.

A lemondott eddigi magyar kormány helyébe a Kormányzó úr Őfőméltósága Sztójay berlini magyar követet bízta meg az új kormány megalakításával.

A két szövetséges kormány egyetért abban, hogy a megtett intézkedések hozzá fognak járulni ahhoz, hogy a magyar és német nép közötti régi barátság és fegyvertársi együttműködés szellemében Magyarországnak minden segítő eszköze a közös ügy végső győzelme érdekében latba vetessék.

Forrás: Száz magyar esztendő, 380.

1. **Hol tartózkodott Horthy a német megszállás kezdetekor? Miért nem állt ellen a magyar honvédség a megszálló erőknek?**
2. **Milyen tények utalnak a forrásokban a német akció szervezettségére?**
3. **Mely magyarországi erőkre támaszkodhattak a németek a megszálláskor? Milyen német szervezetek működtek legálisan hazánkban már a német megszállás előtt is?**
4. **A németek mely állami szervei közreműködtek hazánk megszállásában? Mely magyarországi intézményeket vették elsőként saját ellenőrzésük alá? Miért éppen ezeket?**
5. **Honnan tudhatta a Gestapo és az SS, hogy kiket kell letartóztatni, kik a németellenes magyar politikusok?**
6. **A források (különösen a második forrás) alapján bizonyítsd be, hogy a német megszállással megszűnt Magyarország önállósága!**
7. **Keresd meg azokat a részleteket, amelyek bizonyítják, hogy a németek az ország totális háborús igénybevételére készülnek!**
8. **Hogyan nevezi az ország megszállását a hivatalos jelentés [c) forrás]? Mivel indokolja a német megszállást e jelentés? Mi a megszállás célja a Veesenmayernek adott megbízás szerint?**
9. **Keress ellentmondásokat a harmadik forrás, illetve az első és második forrás állításai között! (Gondolj a német–magyar egyetértésre és fegyverbarátságra, a magyar kormány kinevezésére stb.)**
10. **Nézz utána, mi történt Kállay miniszterelnökkel lemondása után! Hogyan alakult a továbbiakban az új miniszterelnök, Sztójay Döme politikusi pályája, sorsa?**
11. **Nézz utána, hogy milyen szerepet vállalt Hóman Bálint a magyar politikában, kultúrában, s mi lett a sorsa a háborút követően!**

13. A Magyar Front kiáltványa a magyar nemzethez

Budapest, 1944. június

Történelmünk legsúlyosabb órájában szólunk a nemzethez. Német hódító tört országunkra. Életünk, szabadságunk, nemzetünk léte, eljövendő nemzedékek sorsa van kockára vetve. [...]

A szabadságért harcoló népek befejezték előkészületeiket, hogy együttes, halálos csapást mérjenek a hitleri rémuralomra. A Vörös Hadsereg felszabadította csaknem az egész Szovjetuniót, és készen áll, hogy a nyugati támadással egy időben a megszállott országokon át folytassa a német ragadozó üldözését. A német ipari termelést és közlekedést bénító angolszász légi offenzíva mellett már sikeresen folynak az általános támadást bevezető olaszországi hadműveletek. A fasiszta propaganda maga is elkerülhetetlennek tartja az inváziót. Ugyanakkor belülről a leigázott nemzetek szabadságharca puskaporos hordóvá változtatta Európát a hódítók lába alatt.

A németek elvesztették a háborút. [...]

Azért törtek az országra, hogy a magyar munkások és parasztok robotmunkájával, zsidók kirablásával hosszabbítsák meg létüket – és a mi rabságunkat.

Azért törtek az országra, hogy a Kárpátok vonalán felsorakozott és Romániába benyomult Vörös Hadsereget a mi vérünk, vagyonunk, városaink feláldozásával tartsák távol a német határoktól. [...]

Nem nézhetjük tétlenül, ölbe tett kézzel, hogyan sodor bennünket végső romlásba németek oldalán néhány elvakult kalandor és megvásárolt renegát. Nem tűrhetjük, hogy Magyarország az eljövendő béketárgyalásokon a népek szégyenpadjára kerüljön, és a nemzetet új, még rosszabb Trianon sújtsa. [...]

Éppen ezért mi, e galádul elárult és idegenek prédájára vetett ország föld alá kényszerült demokratikus pártjai

új szabadságharcot, új népháborút hirdetünk.

Megteremtjük a magyar szabadságharc széles harci egységét, a Magyar Frontot!

A Magyar Front programja: a német hódítók és cinkosaik kiverése, béke a szövetségesekkel, s a minden ízében demokratikus, szabad Magyarország alapjainak lerakása.

A törvényes szervezeteitől megfosztott és fegyveres megszállás alatt nyögő magyar nép egyedül talán gyenge erre a feladatra. De nem vagyunk egyedül. Határainktól északra a Vörös Hadsereg, Délre Tito hadserege áll támadásra készen. Harcunkban velünk van a demokratikus népek nagy világkoalíciója, Amerikával, Angliával és a Szovjetunióval az élen.

Sztójay-Sztojakovichék a bolsevizmus elleni harc ürügyével indokolják árulásukat. A Szovjetunió azonban hivatalosan kinyilatkoztatta, hogy hódító szándékai nincsenek, hogy a feltétel nélküli megadás elvét az egyes államok és népek magatartásától teszi függővé, hogy az államok társadalmi rendszerét megváltoztatni nem akarja, ezt a népek demokratikus döntésére bízza.

A Szovjetunió nem veszélyezteti, hanem megvédi függetlenségünket.

A szövetségesek minden órában várható egyesült rohama lehetővé teszi, hogy az offenzíva kibontakozásakor nyíltan szembeforduljunk a németekkel, hogy kilépjünk a háborúból. [...]

Munkások! Harcba hív benneteket a Magyar Front. Az országban ti képviselitek a legjelentősebb és legöntudatosabb szervezett erőt. A szociáldemokrata és kommunista munkások már hosszú évek óta küzdenek szóval, tettel, röpirattal a Hitler-fasizmus ellen. Ma már minden munkásnak vállalnia kell a harcot. Megbújni nem lehet. A bomba, a behívó, a Gestapo a meghunyászkodókat is utoléri.

Munkások! Ti gyártjátok a hadianyagot, bányásszátok a szenet, vezetitek és fűtitek a mozdonyokat s hajókat. Kezetekben tartjátok a fasiszták, hazaárulók sorsát! Ne menjetek a hadiüzemekbe! Dolgozzatok lassan, hiszen nem magatoknak, hanem Hitler banditáknak dolgoztok. Rongáljatok és szabotáljatok!

Gazdák és falusi szegények! Titeket is harcba hív a Magyar Front. Ne szolgáltassátok be terményeiteket – juttassátok el közvetlenül a magyar fogyasztókhoz. Ha nem lehet, rejtsétek el, vagy semmisítsétek meg. Inkább senkié, mint a németeké! Rejtsétek el a szökevényeket és a politikai üldözötteket! Harcoljatok a földért, a békéért, a kenyérért, a szabad emberi életért.

Polgárok! Rátok is számít a Magyar Front! Szakítanotok kell a hazaáruló fasiszta reakcióval, és a nemzeti ellenállás útját kell járnotok, a francia, a dán, a lengyel polgárság példája szerint. Használjátok ki a németek ellen a termelésben, a kereskedelemben, adminisztrációban elfoglalt helyeteket!

Értelmiségiek! Ne legyetek bűntársai, cinkosai ennek a tiszavirág életű rendszernek. Ti vagytok a nemzet szellemi vezetői. Maradjatok az élen a szabadságunkért folytatott harcban is!

A történelmi egyházak magatartása minden bizonnyal olyan lesz az idegen megszállás e szomorú és végzetes idejében, hogy a magyar nép mindig emlékezni fog: papja nem hagyta magára, és nem tartotta előbbre valónak saját megmentését, mint a Krisztus tanításának bátor képviseletét és gyülekezete sorsát.

Honvédek! Fordítsátok fegyvereiteket a német hódítók ellen! Menjetek át a Vörös Hadsereghez! Ne vérezzetek német érdekekért! Rövidítsétek meg rabságunkat!

Ki a német megszállókkal!
Pusztuljanak a hazaárulók!
Éljen a különbéke!
Éljen a Magyar Front!
Éljen a szabad, független, demokratikus Magyarország!

Békepárt, Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Agrárpárt, Kettős Kereszt Szövetség (Legitimisták), Szociáldemokrata Párt

Olvasd el, és add tovább!

Forrás: Magyarországi pártprogramok 1919–1944. Szerk.: Gergely Jenő, Glatz Ferenc, Pölöskei Ferenc. Budapest, 1991. 563–566.

1. Melyek voltak a Horthy-rendszer legfontosabb ellenzéki pártjai, csoportjai? Milyen módszereket alkalmaztak, és milyen eredményeket értek el? Működhettek-e ellenzéki pártok Magyarországon a háború idején?
2. Mikor alakult meg a Magyar Front, s mely politikai szervezetek részvételével? Mi volt a célja? Milyen eredményeket ért el?
3. Mivel indokolja a kiáltvány, hogy a németek elleni harc szükséges és elodázhatatlan? Nézz utána, reális-e a dokumentumban olvasható katonai helyzetelemzés! A valóságnak megfelelően közvetíti-e a szövetségesek 1944-ben létező politikai elképzeléseit?
4. A háborús propaganda mely állításait igyekszik cáfolni a kiáltvány? Hogyan próbálja a németek elleni fellépés érdekében kihasználni a Horthy-rendszer korábban hangoztatott céljait?
5. Mely rétegekhez szól a felhívás? Miért éppen hozzájuk? A sorrend és a hangvétel takar-e némi célzatosságot? A munkásoknál miért említi a szociáldemokratákat és kommunistákat?
6. Hogyan szolgálja a dokumentum a németek elleni egységet?
7. Az ellenállás mely formáira buzdít a kiáltvány? Milyen cselekedetekre ösztönöz?

8. Értékeld a kiáltványt stiláris szempontból! Milyen gondolatmenetet tükröz a szöveg tagoltsága? Hogyan érzékelteti a németek elleni fellépés elkerülhetetlenségét és azt, hogy az ország végveszélyben van? Különítsd el az elemző és a megszólításra, mozgósításra szolgáló szövegrészeket!

14. A ZSIDÓK DEPORTÁLÁSÁNAK KEZDETE

VEESENMAYER BIRODALMI MEGBÍZOTT TÁVIRATA RIBBENTROP KÜLÜGYMINISZTERHEZ A ZSIDÓSÁG DEPORTÁLÁSÁRÓL

1944. június 13.

I. Kárpátaljáról és Erdélyből (I. és II. zóna) a zsidók elszállítása június 7-én befejeződött. Összesen 289 357 zsidót szállítottunk, 92, egyenként 45 vagonos vonattal a rendeltetési állomásra. Az eredetileg kb. 310 ezerre becsült összlétszám nem volt elérhető, mert a zsidók egy részét időközben a magyarok honvédelmi zsidó katonai munkaszolgálatra hívták be.

II. A zsidók koncentrálása a Budapesttől északra fekvő területen – Kassától a birodalmi határig, III. zóna – 1944. június 10-én lezárult. Szállításuk 21 vonattal június 11–16. között bonyolódik le. A tervezett létszám (kb. 67 ezer) előreláthatólag itt sem lesz elérhető, mert a magyar becslések általában túlzottak voltak, és egyébként az utolsó pillanatban innen is sokat vontak be munkaszolgálatra. [...]

III. Június 11-én az érdekelt német–magyar hatóságok a IV. zónában (a Dunától keletre fekvő, eddig sorra nem vett területet, Budapest kivételével) végzendő munkáról tárgyaltak. A tervek szerint itt a koncentrálás f. hó 25-től 28-ig történik, a várható összlétszám 45 ezerre tehető (szemben az eredeti magyar becslés szerinti 100 ezerrel). Következik ezek után az V. zóna (az eddig sorra nem vett terület a Dunától nyugatra), melyet f. hó 22-én tárgyalnak. Az utolsó, VI. zónában (Budapest város területe) július közepe táján, villámgyorsan és különleges biztonsági intézkedésekkel kerül sor az akcióra.

Veesenmayer

Forrás: A Wilhelmstrasse és Magyarország, 865–866.

1. Milyen helyzetben voltak a zsidók Magyarországon az ország német megszállásáig? Hasonlítsd össze ezt a szomszédos államokban tapasztalható állapotokkal!
2. Nézz utána, hogy a német megszállás után melyik szerv intézte a zsidók deportálását hazánkban! A forrás alapján ismertesd, hogyan történt a deportálás (szervezettség, módszer)!
3. Milyen intézkedéseket tett a kormány és Horthy a magyarországi zsidóság deportálása ellen!
4. A német megbízott pontosan megadja az elszállított emberek számát, a szerelvények és vagonok mennyiségét. Adatai alapján számold ki, hogy egy vasúti vagonba kb. hány embert zsúfoltak be!
5. Mi lehet a magyarázata annak, hogy a magyar hatóságok számadatai nagyobb létszámú zsidóságot tüntetnek fel, mint a németek adatai? (Gondolj arra, mikor készülhettek a magyar, s mikor a német becslések!)
6. Hogyan értékeled azt, hogy a magyar hatóságok a deportálások előtt sok zsidót munkaszolgálatra hívtak be?
7. Miért hangsúlyozza Veesenmayer, hogy a budapesti deportálásra „villámgyorsan és különleges biztonsági intézkedésekkel" kerüljön sor?

15. Horthy Miklós a kiugrási kísérletről

[I.] ...Szeptember 22-én repülőgépen a szövetségeseknek a Nápoly melletti Casertában lévő főhadiszállására küldtem Náday tábornokot és Howie angol alezredest. [...] Náday és Howie Casertában Maitland Wilson tábornok főparancsnokkal és Sir John Slessorral, a 8. hadsereg légierő-parancsnokával beszélt, és azt a választ kapta, hogy Magyarországnak az oroszokhoz kell fordulnia, mert a nyugatiak kezét szerződés köti ebben a tekintetben. [...]

Szeptember végén Moszkvába küldtem Faragho Gábor altábornagyot, a magyar csendőrség főparancsnokát, aki ott korábban katonai attasénk volt és jól beszélt oroszul. [...]

Október 11-én előzetes egyezményt írtak alá Moszkvában, amely a fegyverszünet hatálybalépésének napját még további tárgyalásoktól tette függővé. Időközben azonban megzavarták terveinket. [...]

Faragho és társai útra kelése hamarosan tudomására jutott a németeknek. Hitler mindenáron meg akarta akadályozni a magyar fegyverszünetet, és [...] mindjárt katonai erőszak alkalmazására gondolt. [...]

[II.] ...A német biztonsági szolgálat közvetítők útján elhitette Miklós fiammal, hogy Tito titkos küldöttei keresik vele a találkozást. Első alkalommal kitért ez elől, mert az összejövetelre kijelölt ház előtt gyanús alakokat vett észre. Ezután október 15-ére tűzték ki a találkozást, éspedig Bornemisza Félix, a Magyar Dunai Szabadkikötő Társaság elnöke Eskü téri hivatalában. Abban a feltevésben, hogy Tito meghatalmazottairól van szó, akiktől esetleg fontos tájékoztatást kaphatunk, felhatalmaztam fiamat a megbeszélésre. [...] Alig foglalt helyet Bornemisza irodájában, a szomszéd szobából tizenöt fegyveres Gestapo-pribék rontott rá, véresre verte, majd amikor a fiam ájultságot színlelt, szőnyegbe csavarták, és levonszolták a ház előtt készen álló tehergépkocsihoz. A ház kapuja és a tehergépkocsi közt segítségért kiáltott: erre lövöldözés támadt, melyben egy magyar és egy német halálát lelte, egy magyar pedig megsebesült. Kétségtelen, hogy fiam elrablását régóta és alaposan készítették elő: túszra volt szükségük, hogy engem zsarolhassanak.

[III.] A történtekről szóló jelentés közvetlenül a 10 órára kitűzött koronatanács megkezdése előtt érkezett hozzám. Emiatt az ülést csak háromnegyed óra késéssel kezdhettük meg. [...] Megnyitóul a következőket mondottam:

„A kormány tagjait a magyar történelem legsúlyosabb órájában kérettem magamhoz. Helyzetünk a lehető legválságosabb. Immár nem kétséges, hogy Németország közel áll az összeomláshoz, és ha ez bekövetkezik, a szövetségesek egyedül minket fognak már csak Németország oldalán találni. Ebben az esetben megtörténhetik, hogy Magyarország állami létét is elveszti. Ezért elkerülhetetlen, hogy az ellenségtől fegyverszünetet kérjek. Úgy értesültem, hogy elfogadható feltételekre számíthatunk. Bizonyos, hogy fegyverszünet kötése esetén a németek viselkedése velünk szemben kíméletlenül erőszakos lesz. Sokat kell majd elszenvednünk, és az is meglehet, hogy csapatainkat szétverik. Viszont a kilátástalan harc folytatásával kockára vetjük, sőt a biztos pusztulásnak szolgáltatjuk ki fajtánk és országunk létét. Harmadik lehetőség nincs. Döntenünk kell."

Ezután a vezérkar főnöke ismertette a katonai helyzetet. Tolbuhin tábornagy csapatai Belgrád déli szélén állanak. Szeged és Csongrád között a tiszai átkelésért folyik a harc. Debrecentől délre heves páncéloscsata dúl. Vörös vezérkari főnök kijelentette, hogy az oroszok két nap alatt elérhetik Budapestet. [...]

[IV.] Az ülés közben jelentették Veesenmayer érkezését. A koronatanács ülését felfüggesztettem, és Lakatos miniszterelnök meg Hennyey külügyminiszter jelenlétében fogadtam a „birodalmi meghatalmazottat". Felháborodottan tiltakoztam fiam letartóztatása ellen, és amikor Veesenmayer tagadásba vette, hogy erről tudomása lenne, a tehergépkocsi mellett talált német töltényhüvelyt odavetettem lába elé. Veesenmayer erre ellentámadásba ment át, és azt állította, hogy fiamat a németek jogosan tartóztatták le, mert – mint mondotta – „az ellenséggel konspirált". Később tudtam csak meg, hogy fiamat a németek nyomban a repülőtérre szállították, készen álló repülőgépen Bécsbe vitték, és onnan a hírhedt mauthauseni koncentrációs táborba hurcolták.

Közöltem Veesenmayerrel, hogy a fegyverszünet mellett a döntés megtörtént. Elsápadt. Majd a Horthy név „mítoszára" hivatkozva akart rám hatni, és arra kért, hogy a döntést legalábbis addig hagyjam függőben, míg meghallgattam Rahn nagykövetet, aki most érkezett meg Budapestre, és számomra különleges üzenetet hozott Hitlertől. [...]

13 órakor megérkezett Rahn nagykövet. Hosszabb fejtegetése során ő is megkísérelte, hogy elhatározásomat megingassa. Tudomására adtam, hogy Magyarország készségét a fegyverszünet megkötésére a magyar rádió máris közhírré tette. Tény, hogy Veesenmayer távozása után az én kiáltványom szövegét nyomban eljuttatták a rádió épületébe, s annak felolvasása 13 óra tájban valóban meg is történt. [...]

[V.] A nyilaskeresztesek rádiókiáltványomat jeladásnak tekintették arra, hogy elérkezett számukra az a régen várt pillanat, amikor a hatalmat magukhoz ragadhatják. A rádió épülete a legelsők között volt, melyet német segítséggel megszállottak. A nyilaskeresztesek ellenparancsot fogalmaztak, melyet a rádió Vörös vezérkari főnök nevében tett közzé. A szándékolt célt ezzel elérték. Az én katonai parancsaim még nem jutottak el csapatainkhoz, úgyhogy általános zavar keletkezett. [...]

[VI.] Közvetlenül reggel 6 óra előtt megjelent Veesenmayer, és megkért, menjek át a Hatvany-palotába. Ezzel, amint mondotta, „meg akar kímélni a várpalota megszállásának kellemetlen látványától". Így történt meg – udvarias formába burkoltan – az én fogságba helyezésem. Én legalább ezt az eljárást így fogtam fel. Amikor átértünk az SS székházába, mert ez volt akkor a

Hatvany-palota, Veesenmayer kijelentette: „Itt Főméltóságod a Führer védelme alatt áll". [...]

Az SS székházában két szobát bocsátottak rendelkezésemre. A folyosókon számos őr állott. Sőt a szobámban is volt egy SS-katona, és midőn fejfájás ellen orvosság bevételére tettem előkészületet, azt a vizespohárral együtt kiragadta a kezemből. Azt hitte bizonyára, hogy öngyilkossági szándékom van.

Lakatos miniszterelnök, Vattay altábornagy és Tost alezredes voltak velem. Bizonyos idő múlva egy német tiszt jött be, és jelentette, hogy a „miniszterelnök" kér kihallgatást. Nagy csodálkozásomra a másik szobában Szálasi Ferenc állt előttem. Hitleri köszöntéssel tisztelgett, és megkért, hogy nevezzem ki miniszterelnökké! Hogy valaki saját kinevezését kérje, még nem fordult elő életemben. Azt ajánlottam neki, neveztesse ki magát a németek által, ha ugyan ez már amúgy is meg nem történt. Aztán hozzáfűztem: „Én itt fogoly vagyok, tehát semmiféle hivatalos működést nem fejthetek ki. Különben is ön volna az utolsó, akinek kinevezésére hajlandó lennék!" Ez a kijelentésem sem gátolta meg a nyilaskeresztesek „führerjét", hogy szemérmetlen kívánságával délután ismét előálljon; ekkor természetesen ugyanazt a választ kapta. [...]

[VII.] A várpalotából távoztamkor semmit sem hoztam magammal, s így szükségesnek láttam, hogy a legszükségesebbek összecsomagolása végett visszatérjek oda. 16 óra körül megjelent nálam Feine követségi tanácsos, és a várpalotába kísért. Elkészültem rá, hogy végrehajtott „házkutatás" nyomai várnak, de amit láttam, minden elképzelésemet felülmúlt. A selyemdamaszt bútorokon Skorzeny[7] legényei nyújtózkodtak. Minden szekrényt és fiókot feltörtek. Pusztító szabad rablás képe tárult elém. Feleségem ékszereitől kezdve a cselédség megtakarított pénzéig minden elemelhetőt elvittek, aminek csak értéket tulajdonítottak. A visszataszító látvány színterén még komikusan ható jelenség is akadt: amint beléptem a fürdőszobámba, hogy mosdószereimet magamhoz vegyem, saját fürdőköpenyembe öltözött katona jött velem szembe...

[...] Még a fürdőszobában tartózkodtam, ahová három géppisztolyos őr kísért, midőn váratlanul betoppant Lakatos miniszterelnök, aki Veesenmayerrel együtt érkezett a várpalotába. Lakatos papírlapot nyújtott át, amely német nyelven lemondó nyilatkozatomat és Szálasi miniszterelnöki kinevezését tartalmazta.

Átfutottam a géppel írott lapot, amelyen a német szöveg alatt – ugyancsak gépelve – ez volt olvasható: „gen. Horthy", vagyis „Horthy s. k.". Visszaadtam és megkérdeztem: „Mit jelentsen ez? Írjam ezt alá?" Lakatos igenlően válaszolt, mire csodálkozva emlékeztettem, hogy Szálasi a nap folyamán már kétszer is kérte kinevezését, és hogy ő tanúja volt annak, hogy én mindkét esetben elutasítottam kérését.

[7] Skorzeny, Ottó: SS-ejtőernyős alezredes. 1943-ban ő szabadította ki rohamosztagával a Gran Sassóról Mussolinit. 1944 októberében Magyarországra rendelték, ahol megszervezte ifj. Horthy Miklós elrablását, és ő tervezte meg, majd hajtotta végre a budai vár elfoglalását (Panzerfaust-akció), 1944. október 16-án.

A dolgot ezzel befejezettnek tekintettem, és folytattam a csomagolást. Lakatos azonban tétovázva, továbbra is ott maradt. Észrevettem határozatlanságát, mintha nem értené magatartásomat, megkérdeztem tehát, mi oka van arra, hogy aláírásomat kérje. Hiszen neki mint miniszterelnöknek éppen az elutasításra kellene tanácsot adnia. Ekkor olyan célzást tett, melyből megértettem, hogy Miklós fiam életéről van szó. [...]

Forrás: Horthy Miklós: Emlékirataim. Budapest, 1990. 298–314.

1. Milyen helyszíneken játszódnak az emlékirat által bemutatott események? Adj címet az általunk sorszámokkal I–VII. jelzett „epizódoknak"!
2. A forrás alapján vitassátok meg, politikai és katonai szempontból Horthyék számára kedvező vagy kedvezőtlen körülmények között történt kísérlet a németekkel való szakításra!
3. Milyen módszereket alkalmaztak a németek a kiugrási kísérlet megakadályozására?
4. Milyen megpróbáltatások, kudarcok érték a kiugrási kísérlet napján Horthyt, a politikust és Horthyt, az embert? Elkönyvelhetett-e valamit sikerként ezen a napon?
5. Írd le, milyen magatartást tanúsított Horthy Lakatos Gézával, Vesenmayerrel és Rahnnal, a német katonákkal és Szálasival szemben! Ír-e visszaemlékezésében saját rossz döntéseiről, hibáiról?
6. Vizsgáljátok meg, hogy más kortársak visszaemlékezéseikben hogyan írtak a kiugrási kísérletről! Hasonlítsátok össze a különféle véleményeket, és vitassátok meg a különbségek okait!
7. Horthy szerint a magyar honvédcsapatok a nyilasok ellen-rádióparancsa miatt nem engedelmeskedtek neki. Nézzetek utána, hogy mi a véleménye erről Nagybaczoni Nagy Vilmosnak!

16. Szálasi átveszi a hatalmat – nyilasuralom Magyarországon

A) Hatalomátvétel a sajtóban és a törvényhozásban

Szálasi Ferenc kormányzói jogkörrel átvette az államügyek vezetését

Kormánytanácsot alakított, melynek tagjai Beregfy Károly vezérezredes, Rajniss Ferenc és Csia Sándor.

A kormány első számú kiáltványa a nemzethez

Nemzetünk elhatározta erőinek totális mozgósítását, a régi rendszer gyökeres felszámolását, és a magyar nemzeti szocializmus politikai, gazdasági, és társadalmi rend beállítását.

A kitűzött célok elérése és a szükséges intézkedések megtétele érdekében a parancsoló szükség folytán és a felelősség teljes tudatában a hatalmat

SZÁLASI FERENC

és az általa vezetett Nyilaskeresztes Párt és a Hungarista Mozgalom vette át.

E nagy jelentőségű döntést megelőző időkben olyan vezetés állt az ország élén, amely képtelen volt nemzetünket a győzelem felé vezetni, az államvezetést klikkérdekeinek érvényesítésére használta fel, a dolgozó népet elnyomta, és méltatlan sorba süllyesztette, a szocializmus megvalósítását mesterségesen

akadályozta, a nacionalizmus tisztaságával a legteljesebben visszaélt. Ez a vezetés a legutóbbi időben a nemzet megkérdezése nélkül, a nemzet akarata ellenére olyan veszélyes politikai játékba kezdett, amely ellenség előtt való szégyenletes viselkedés folytán Olaszország és Románia sorsára igyekezett juttatni és hitvány árulással a végpusztulásba akarta dönteni nemzetünket.

Ettől a szégyenteljes lépéstől és ennek végzetes következményeitől kellett nemzetünket megmenteni, és a hatalmat a legteljesebb felelősséggel az árulók kezéből kiragadni. [...]

Kormányzói felhatalmazás Szálasi Ferenc részére

A Kormányzó Úr visszavonult az államügyek vitelétől, és tudomásul vette Lakatos Géza miniszterelnök és kormánya lemondását.

A rendkívüli intézkedéseket követelő helyzetre és körülményekre tekintettel hozzájárult ahhoz, hogy az államfői kérdés rendezésére háromtagú kormányzótanácsot s a kormányzótanács megalakításáig, valamint az államfői hatalom gyakorlására vonatkozó javaslatnak előterjesztése és törvényes formák közt történő elfogadása időpontjáig m. kir. miniszterelnöki minőségemben ideiglenesen a kormányzói jogkört is gyakoroljam, nehogy a késedelemből Nemzetünkre és Hazánkra súlyos kár és veszedelem származzék.

Budapest, 1944. október 16.

Szálasi Ferenc s. k.

Esti Újság, 1944. október 17.

Forrás: Száz magyar esztendő, 407–408.

AZ 1944: X. TÖRVÉNYCIKK VITÉZ NAGYBÁNYAI HORTHY MIKLÓSNAK A KORMÁNYZÓI TISZTRŐL LEMONDÁSA KÖVETKEZTÉBEN SZÜKSÉGES RENDELKEZÉSEKRŐL

1. § Az országgyűlés tudomásul veszi, hogy vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzói tisztéről az 1944. évi október hó 16. napján lemondott.

2. § Az országgyűlés jóváhagyólag tudomásul veszi, hogy vitéz nagybányai Horthy Miklósnak a kormányzói tisztről való lemondása óta Szálasi Ferenc m. kir. miniszterelnök ideiglenesen a kormányzói jogkört is gyakorolja. [...]

3. § Az országgyűlés a kormányzói tiszt betöltését elhalasztja, s a kormányzói tiszt betöltéséig az államfői teendők ellátását Szálasi Ferenc m. kir. miniszterelnökre bízza, akit a „Nemzetvezető" cím illet meg.

4. § A Nemzetvezető az országgyűlés előtt – a két ház haladéktalanul összehívandó együttes ülésén – esküt tesz. Az eskü szövege a következő: „Én, Szálasi Ferenc nemzetvezető, esküszöm az élő istenre, hogy Magyarországhoz hű leszek, törvényeit, régi, jó és helybenhagyott szokásait megtartom, és másokkal is megtartatom, függetlenségét és területét megvédem, nemzetvezetői címemet az alkotmány értelmében, az országgyűléssel egyetértésben, a felelős minisztérium által gyakorlom, és mindent megteszek, amit az ország javára és dicsőségére igazságosan megtehetek. Isten engem úgy segéljen!"

5. § A Nemzetvezetőt a kormányzói jogkörben foglalt összes jogok megilletik. [...]

Forrás: Történelmünk a jogalkotás tükrében. Sarkalatos honi törvényeinkből, 1001–1949. Szerk.: Beér János, Csizmadia Andor. Budapest, 1966. 556–558.

B) A NYILASURALOM OKOZTA KÁROK MÉRTÉKÉRŐL

...A magyarországi hadműveletek befejezése után egy esztendővel a Pénzügyminisztérium a szakminisztériumoktól kapott adatok alapján összesített kimutatást készített a németek és a nyilasok által külföldre hurcolt magyar javakról.

E kimutatás jelentősebb tételei:

Gépjárművek:	Vasút:	Hajózás:
26 000 személygépkocsi	793 mozdony	13 személyhajó
5600 tehergépkocsi	20 motorkocsi	28 vontatóhajó
30 000 motorkerékpár	2058 személykocsi	66 csavargőzös
	33 481 teherkocsi	111 uszályhajó
		3 tengerjáró hajó

Gyáripar: Részben elhurcolták 415 gyár, üzem és műhely berendezését. [...]

Kereskedelem: Elhurcolták 267 kis- és nagykereskedelmi vállalat áruraktárát, 510 millió pengő értékben (1938-as árakon), továbbá a nemzeti alapmértékeket (platina-irídiumból készült súly- és méter prototípusok, együttes súlyuk 5 kg, értékük egyenlő kb. 35 kg színarany értékével).

Egészségügy: 2500 vagon honvédelmi egészségügyi berendezést (kórházi felszerelések, gyógyszerek stb.), ezenkívül 25 polgári kórház és gyógyintézet felszerelését vitték el.

A Honvédelmi Minisztérium felügyelete alá tartozó szervektől 7940 tonna gépet, gépalkatrészt, vas- és faanyagot, üzemanyagot, ruházati anyagot stb. hurcoltak el.

Elvitték a rendőrség és a csendőrség felszerelésének nagy részét, a városok, vármegyék és községek tulajdonát képező nagy mennyiségű készpénzt, írógépet, kórházi felszerelést, teher- és személygépkocsikat; a miskolci és pécsi zálogházból az ékszereket (6,5 kg arany, 385 kg ezüst), továbbá 205 tétel szőrmét, szőnyeget, írógépet, fényképezőgépet,

az Állami Pénzverdéből 59 kg színaranyat, 2,5 kg platinahulladékot, 8 vagon ezüstöt,

valamint 338 láda ezüstérmét, 455 láda ezüsttömböt, a Magyar Nemzeti Bankból egyebek között 42 kg rúdaranyat vittek el.

Elhurcoltak jelentős kulturális értékeket (képek, szobrok, könyvgyűjtemények, főiskolák, egyetemek felszerelése stb.) is.

Mezőgazdaság: Nyugatra került a mezőhegyesi, a kisbéri, a bábolnai ménes, továbbá a mezőhegyesi, kisbéri, bábolnai, gödöllői, iregszemesi, szőnyi, óhati, nagygombosi, környei és újszászi állami gazdaságok szarvasmarha-, ló-, sertés- és juhállománya, elvitték a tenyészállatokat és a gazdaságok, valamint magángazdaságok terményeit.

Vízi úton 570 uszályhajó (135 000 tonna), vasúton 60 ezer vagon árut és nyersanyagot hurcoltak ki az országból. Arra nézve, hogy az országutakon mennyi értéket vittek ki, semmiféle adatgyűjtés nem folyt. [...]

Forrás: Karsai, 591–592.

1. **Nézz utána, hogyan alakult a nyilasok és a németek kapcsolata a háború időszakában! Milyen körülmények között szerezte meg a hatalmat Szálasi, illetve a Nyilaskeresztes Párt?**
2. **Közjogi szempontból törvényesnek mondható-e Szálasi hatalomátvétele? Az általa viselt funkciók alapján sorold fel, mekkora cselekvési lehetősége volt a „Nemzetvezető"-nek? Mi korlátozta hatalmát?**
3. **Mivel indokolja első kiáltványában Szálasi kormánya a hatalomátvételt? Mi az új kormány legfőbb célja?**
4. **Nézz utána, milyen volt a hatalomváltást törvénybe iktató országgyűlés összetétele!**
5. **Hogyan minősíti a kiáltvány az ellenforradalmi Magyarország politikai elitjét? Vitassátok meg, vannak-e valós elemek ebben a minősítésben? Vajon milyen rétegek gondolkodtak így e kérdésről?**
6. **Szálasi esküjének mely mondatára cáfolnak rá a harmadik forrás adatai? Idézd e mondatot!**
7. **Készíts összegzést a nyilasok által okozott anyagi károkról! Vesd össze a nyilas uralom hónapjainak veszteségeit a háború egész időszakának magyar veszteségeivel!**

17. Jelentések a zsidók helyzetéről 1944–1945 fordulóján

a) Veesenmayer birodalmi megbízott távirata a külügyminisztériumhoz

1944. október 28.

1. A zsidók összlétszáma Magyarországon f. évi március 19-i határnappal kereken 800 ezer.

2. Birodalmi területre már elszállítva kereken 430 ezer.

3. Honvédségi zsidó munkaszolgálatban jelenleg kereken 150 ezer.

4. Budapest területén kereken 200 ezer.

Veesenmayer

Forrás: A Wilhelmstrasse és Magyarország, 907.

b) Raoul Wallenberg svéd követségi titkár jelentése a magyar zsidók helyzetéről

Budapest, 1944. december 8.

A legutolsó jelentés óta a magyar zsidók helyzete tovább rosszabbodott. Valószínűnek látszott, hogy mintegy 40 000 zsidót, közülük 15 000 munkaszolgálatos férfit, 25 000, mindkét nembeli személyt lakásán, vagy az utcán elfogtak, és kényszerítettek, hogy gyalog Németországba meneteljenek. A megteendő távolság mintegy 240 kilométer. Az időjárás, amióta megkezdődtek a halálmarsok, hideg és esős. [...] A menetelőket, amennyiben nem tudtak továbbmenni, agyonlőtték. A határon Eichmann, az SS-különítmény parancsnoka ütlegekkel és bántalmazásokkal fogadta, és a határerősítésnél sáncmunkára fogta be őket. [...]

A zsidókat központi gettóba szorították össze, amelyben 69 000 zsidót kívánnak elhelyezni – valószínűleg azonban még többet –, továbbá 17 000 személyt idegen gettóban, amelynek azonban máris 33 000 lakója van, ebből 7000 svéd házakban, 2000 vöröskeresztes házakban és 23 000 svájci házakban. Deportációra és a központi gettóba a svájci és a vatikáni védettek ezreit hurcolják el. A gettóban 4-12 zsidó lakik szobánként. [...]

A zsidók között ezeddig nem túl nagymérvű vérhasjárvány tört ki. [...] A zsidókat általánosságban immáron igen nagymértékben kirabolták, mert az átköltözésnél csak annyit vihettek magukkal, amit maguk tudtak cipelni. Az élelmezési helyzet rövidesen katasztrofális lesz. [...]

Forrás: Lévai Jenő: Raoul Wallenberg regényes élete, hősi küzdelmei, rejtelmes eltűnésének titka. Budapest, 1948. 132–133.

c) A pesti gettóban

...December közepén a sárga csillaggal megjelölt házakból mintegy 70-80 ezer zsidót, főleg gyerekeket, nőket és idősebb férfiakat a deszkapalánkkal elzárt gettóba kényszerítették, melyet a Nagyatádi Szabó utca, a Dohány utca, a Király utca és a Síp utca határolt. E területről az ún. árjákat kiköltöztették, Budapest területén másutt csak a semleges követségek „védett" házaiban lakhattak zsidók.

A gettó egyik lakója beszélte el:

„18-20-an laktunk egy-egy kicsiny szobában. Fűtésről – bár kemény hidegek voltak – szó sem lehetett. Az élelmezés kérdését a gettót irányító zsidó-szakács úgy oldotta meg, hogy háztömbönként, később házanként, közös konyhát állítottak fel. A napi étkezés leves és tíz deka kenyér volt. [...]

Óriási mértékben megnövekedett a halandóság. Az éhhalál mellett a bombatámadások és a járványok szedték napról napra áldozataikat. [...]

Naponta 10 és 12, később fél 2 és fél 4 óra között hagyhattuk el lakásunkat. Ilyenkor hallottuk egymástól a különböző értesüléseket, hogy a gettót a németek már aláaknázták, melyik házban mészárolták le az ottlakókat, de azt is, hogy az oroszok Budapest határánál harcolnak. [...]

A belső élet rendjét a zsidótanács által megszervezett zsidórendőrség irányította. Ők szedték össze azokat az embereket, akiket a németek reggelenként munkára igényeltek. Hozzáteszem: a németek a gettóbeli munkásoknak soha nem adtak enni: étlen-szomjan dolgoztatták napestig. [...]

A nyilas különítmények nap, nap után betörtek a gettóba, raboltak, gyilkoltak. [...]

Forrás: Karsai, 632–634.

1. Mikor és hogyan jelentkezett az antiszemitizmus a Horthy-korszak Magyarországán? Jellemezte-e az állami politikát? Hogyan változott a helyzet az ország német megszállása, majd Szálasi hatalomátvétele után?
2. Nézz utána, helytállóak-e Veesenmayer adatai a magyarországi zsidók létszámáról és az elhurcoltakról! Milyen következtetéseket vonhatsz le az adatokból?
3. Mennyiben különbözött az országostól a Budapesten élő zsidók helyzete?
4. Miért éppen a forrásban ismertetett területen létesítették a budapesti gettót? Készíts rajzos térképet a gettóról egy Budapest-térkép alapján! Jelöld térképeden a budapesti zsinagógát is!
5. Mit jelent a gettó fogalma? Milyen körülmények között éltek a gettókban az emberek? Rendelkezett-e a zsidó közösség némi önállósággal? Milyen konfliktusok lehetőségét hordozta a gettóba zártság? Mi volt a legnagyobb veszély a gettóban élő emberek számára?
6. Kik voltak a „svájci és a vatikáni védettek"? Mit tudsz a különböző semleges államok követségeinek zsidómentő akcióiról? Készíts kiselőadást Raoul Wallenberg életéről, munkásságáról!
7. Gyűjtsétek össze azoknak a magyar hírességeknek a nevét, akik életüket veszítették a zsidóüldözések során! Készítsetek listát a nácik elől külföldre menekült zsidó származású hírességekről!

18. A Vörös Hadsereg felhívása (1944. október 27.)

MAGYAROK!

A Vörös Hadsereg csapatai az ellenség üldözése közben magyar földre léptek.

Amikor a Vörös Hadsereg magyar területre lép, nem az a cél vezérli, hogy annak bármely részét elfoglalja, vagy hogy megváltoztassa Magyarország jelenlegi társadalmi rendjét.

A szovjet csapatok bevonulását Magyarország területére kizárólag az a katonai szükségszerűség teszi elkerülhetetlenné, hogy a német csapatok és a Németországgal szövetséges Magyarország hadereje továbbra is ellenáll.

A Vörös Hadsereg teljesíti Legfelsőbb Hadvezetőségének azt a parancsát, hogy az ellenséges csapatokat azok teljes megveretéséig és fegyverletételéig üldözze.

A hitlerista rablók és magyar bérenceik rémisztgetnek benneteket a Vörös Hadsereg bevonulásával Magyarországra. Semmi okotok a félelemre!

A Vörös Hadsereg nem mint hódító jött Magyarországra, hanem mint a magyar nép felszabadítója a német-fasiszta iga alól.

A Vörös Hadseregnek nincs más célja, mint az, hogy összezúzza az ellenséges német hadsereget, és megsemmisítse Hitler-Németország uralmát az általa leigázott országokban.

A szovjet katonai hatóságok nem szándékoznak Magyarország mai társadalmi rendjén változtatni, és a maguk rendjét meghonosítani az általuk elfoglalt területeken. A polgárok magántulajdona érintetlen marad, és a szovjet katonai hatóságok védelme alatt áll. A helyi hatóságok és a helyi önkormányzat összes szervei, amelyek a Vörös Hadsereg bevonulásáig működtek, helyükön maradnak.

POLGÁROK!

A Vörös Hadsereg Parancsnoksága felszólít benneteket, hogy őrizzétek meg nyugalmatokat, tartsatok rendet, és teljesítsétek pontosan a szovjet katonai hatóságok által a háborús viszonyok figyelembevételével kibocsátott rendeleteket.

Maradjatok helyeteken, és folytassátok békés munkátokat. Gondoskodjatok az ipari, kereskedelmi, községi és egyéb üzemek, valamint a hatóságok zavartalan működéséről!

Földművelők, férfiak és asszonyok! Járjatok nyugodtan dolgotok után!

Munkások és iparosok! Bátran folytathatjátok munkátokat a gyárakban és műhelyekben!

Kereskedők és vállalkozók! Intézzétek ügyeiteket minden aggodalom nélkül!

Tisztviselők! Biztosítsátok valamennyi hivatal és gazdasági ág zavartalan működését!

A lelkészek és hívők akadálytalanul végezhetik vallásos szertartásaikat.

MAGYAROK!

Hitler-Németország elvesztette a háborút. A német-fasiszta hadsereg helyzete reménytelen, az összeomlás előtt áll.

Segítsétek mindenben a Vörös Hadsereget! Siettetitek ezzel a német-fasiszta hadsereg összezúzását. Ezzel pedig közeledik az óra, amikor a háború magyar földön véget ér, és a német rablókat végképpen kiűzzük országotokból.

A Vörös Hadsereg Parancsnoksága

Forrás: Szabó Miklós: A magyar felszabadító hadműveletek. Budapest, 1985. 67–69

1. Hol és mikor lépték át a Magyarország 1944-es határait a szovjet csapatok? Mekkora erőkkel jelentek meg a térségben, kik voltak a parancsnokok? Hol és mikor lépték át a trianoni határokat?
2. Hol, milyen eredménnyel vette fel magyar haderő a harcot 1944-ben a Vörös Hadsereggel?
3. A magyar és német propaganda mely állításait cáfolja a Vörös Hadsereg felhívása? A felhívás mely gondolatai jelentek meg korábban, a Magyar Front kiáltványában (13. forrás) is?
4. A magyar társadalom mely rétegeit szólítja meg a felhívás? Melyiknek mit ígér? Tartalmaz-e fenyegetést a szöveg?
5. Milyen szervek irányítják az életet a Vörös Hadsereg által ellenőrzött területen?
6. A felhívás három alkalommal is megszólítja a lakosság egészét. Milyen tartalmak vannak a „Magyarok!", milyenek a „Polgárok!" és milyenek az ismételt „Magyarok!" megszólítás alatt?

19. A szovjet Vörös Hadsereg működése egy magyar író szemével

...A város a besötétedéssel nyugovóra tért, azaz csak szeretett volna, mert az oroszok akkor kezdtek tevékenykedni. Villany nem égett, a sötét utcákon falkákban csatangoltak, és mindenkit kiraboltak, aki elébük került. Az emberi életet nem kímélték, a fosztogató csoportok mindjárt lőttek, és sokan meghaltak az esti és az éjszakai útonálló-harcokban.

A házak sem nyújtottak védelmet, az eltorlaszolt kapukat betörték vagy kézigránáttal felrobbantották; ha nem sikerült, létrát támasztottak a falnak, és az emeleti ablakon másztak be. Máskor a légoltalmi szükségátjárókat kibontották – a légoltalmi hatóságok elővigyázatosan a szomszédos pincék között biztosították az átjárást, hogy menekülhessenek a lakók, ha felettük összeomlik a

ház: az oroszok hamarosan felfedezték az átjárókat, és többé nem az utcán, hanem a pincékben közlekedtek. A kapun, az emeleti ablakokon, vagy a pincéken keresztül benyomuló katonák rávetették magukat a nőkre, és kifosztották a lakásokat. Az éjszakát hosszú ideig sikolyok és lövöldözések zaja töltötte be, patrujért kiabáltak; mi is minden éjszaka készen állottunk az invázió megakadályozására vagy visszaverésére.

A Vörös Hadsereg 45 nap alatt foglalta el Budapestet, de az ostrom sokkal tovább tartott; minden orosz katona külön megvívta a maga harcát a zsákmányért, a nőért.

Voltam a II. ukrán front főhadiszállásán, megfordultam a különböző fokozatú parancsnokságokon, ültem frontbörtönben, el voltam szállásolva kvartiruban, érintkeztem minden rendű és rangú orosz katonával, törzstiszttel, tiszttel, altiszttel, katonával, sorbelivel és különleges beosztásúval, de mindmáig érthetetlen előttem, hogy ez a hadsereg hogyan tudta a háborút megnyerni.

Szervezettsége nem látszott meg a felvonulásán, a Vörös Hadsereg nem zártan, fegyelmezetten menetelt vagy harcolt; hömpölygött, áradt, ahogy egy megáradt folyó áttöri gátjait, és mindent eláraszt. Tisztek és közlegények viszonya némely különleges alakulattól és parancsnokságtól eltekintve laza, mondhatnám emberi volt: a közlegény vagy az altiszt úgy feleselt vissza feljebbvalójának, mintha kocsmában veszekednének. A fegyelmezetlen viszony a harcok óráiban feltétlen engedelmességgé változott; mert akkor a parancsnok a legszigorúbb fenyítést alkalmazhatta. [...]

Még az idősebb korosztályok is pompásan bírták a fáradságot, a fiatalok izmosak voltak, a fájdalommal szemben szinte érzéketlenek; ezt a kevert emberanyagot a tehetetlenségi nyomaték lendítette, vitte előre Sztálingrádtól Berlinig, Budapestig.

A katonák műszaki képzettsége megfelelő volt, motorokhoz, ágyúkhoz értettek, a parancsnokságukat rádió és telefon kötötte össze. Sokszor mosolyogtam ugyan a huzalokkal bajlódó katonákon, akik az összegubancolódott drótokat nagy igyekezettel próbálták kibogozni, az eltépett, elszakadt szálakat összeilleszteni; de mégis működött a rádió, szólt a telefon, a parancs eljutott a legutolsó századhoz is. [...]

A Vörös Hadsereg a helyszínen táplálta magát, amit ért elvitt, a visszahagyott élelmiszereket, az érintetlenül maradt raktárakat hadizsákmányként lefoglalta; utánpótlása a hadiszerekre korlátozódott, aminek jelentős részét a szövetségesektől kapta. A nemzetközi hadijog tilalmával mit sem törődve, a polgári lakosságot is bevonták a harcokba; vidéken útépítésre vagy útjavításra, közmunkára fogták, a városokban katonai kisegítő szolgálatra kényszerítették. A férfiakat a légoltalmi pincékből kikergették az utcára, hogy odébb tolják az ágyúkat, előbbre vontassák a lőszeres kocsikat, és összeszedjék a sebesülteket. [...]

Sok volt közöttük a gyáva, a lapuló, a szökevény. [...] A szovjet vezérkar saját becslése szerint a háború utolsó hónapjában a Duna völgyében legalább százezer szökevény bújt és garázdálkodott. Magam is láttam, ahogy a fél országot bejártam mint delegátus, majd fogoly, aztán szabadon az elfogott és bebörtönzött szökevény katonák ezreit. [...]

A szökevényeket a közös sors kegyetlen, brutális közösségbe gyúrta, emberi voltukból kivetkőztek, nagy bandákba verődötten járásnyi, fél vármegyényi területeket veszélyeztettek, félelemben, rettegésben tartottak. [...]

Az igazoláshoz semmiféle papír nem volt jó, még az sem, melyen orosz pecsét ékeskedett. Vidéken még elfogadták az orosz írást, orosz pecséttel, Budapesten nem, mert az *enkávédisták* konokul azt hitték, hogy a körülzárt és harccal bevett fővárosban rekedtek a fasiszták, akiket őrizetbe kell venni; aki nem fasiszta, az kiöltözött katona, szintén el kell fogni, és táborba kell szállítani. Ha az illető se fasiszta, se kiöltözött katona nem volt, akkor munkára kellett: kicsi robot! [...]

A férfiak különböző fortéllyal igyekeztek eljelentéktelenedni: sántának, öregnek, vaknak, bénának tettették magukat. Mások választékos karszalagot húztak kabátujjukra, a legegyszerűbb a vörös színű volt, hogy kommunistának tekintsék őket. „Orvos", „Sajtó", „Hivatalnok", „Tanár", „Rendőr", „Postás" és hasonló felírással, hivatali pecséttel akarták megtéveszteni az orosz tábori csendőröket – hasztalanul. Igazolvány, karszalag, vöröskeresztes jelvény ellenére az üzlethelyiségbe, onnét valamelyik táborba kerültek: Magyarországon 1945 tavaszán legalább egymillió ember volt „hadifogságban". [...]

...A nagyobb helységekben hajtóvadászatot tartottak a férfiakra. Rajvonalakban fésülték át az utcákat, a sarkokon csoportokban álltak az orosz tábori csendőrök, senki sem menekülhetett [...].

Százezerszámra fogdosták így össze a polgárokat; ha a hadifogoly igényeket kielégítették, akkor közmunkára kellett az ember, valamilyen címen mindig vadásztak. Toprongyos, szomorú embercsordák vánszorogtak az országutakon, körülvéve orosz géppisztolyos őrökkel, akik mindig lövöldöztek, hogy elvegyék kedvüket a szökéstől. Mégis sokan megszöktek, s a hiányt az úton vagy az utcán mindjárt pótolták. Ahányan megszöktek, vagy meghaltak, annyian a sorok közé kerültek. [...]

Forrás: Kovács Imre: Magyarország megszállása. Korrajz. Toronto, 1979. alapján: Budapest, 1990. 186., 197–201. (A továbbiakban: Magyarország megszállása.)

1. **Mit tudsz Kovács Imréről? Melyik művéből olvastunk már részleteket (IV/28. forrás)? Melyik párt politikusa volt, s milyen szerepet játszott az 1945 utáni magyar politikai életben?**
2. **Nézz utána, hogy más visszaemlékezések hogyan mutatják be a Vörös Hadsereg magyarországi tevékenységét! Tárgyilagosnak tekinthető-e Kovács Imre leírása?**
3. **Mi volt jellemző a Vörös Hadsereg szervezetére, harci módszereire? Válaszolj az író kérdésére! Miért nyerhette meg ez a hadsereg a világháborút?**
4. **Emeld ki a forrásból azokat a tényezőket, amelyek miatt a Vörös Hadsereg veszélyt jelentett a magyar lakosságra!**
5. **Milyen veszélyek leselkedtek a férfiakra, és milyenek a nőkre? Hogyan védekeztek ellene?**
6. **A forrásban több idegen szó magyarázatra szorul. Nézz utána a következőknek: patruj, enkávédista, kicsi robot (málenkij robot), zabráló, kvartiru. (Az idősebbek biztosan tudják a választ.)**

VII. A kétpólusú világrendszer 1945–1990

1. Szervezet a világbéke megóvására. Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya (1945. június 26.)

[...]

I. fejezet
CÉLOK ÉS ELVEK

1. cikk. Az Egyesült Nemzetek célja, hogy

1. fenntartsa a nemzetközi békét és biztonságot és evégből hathatós együttes intézkedéseket tegyen a békét fenyegető bűncselekmények megelőzésére és megszüntetésére a támadó cselekményeknek vagy a béke más módon történő megbontásának elnyomására, valamint békés eszközökkel, az igazságosság és a nemzetközi jog elveinek megfelelő módon rendezze vagy megoldja azokat a nemzetközi viszályokat és helyzeteket, amelyek a béke megbontására vezethetnek;

2. a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletben tartásán alapuló baráti kapcsolatokat fejlessze és az általános béke megerősítésére alkalmas egyéb intézkedéseket foganatosítson;

3. gazdasági, szociális, kulturális vagy emberbaráti jellegű nemzetközi feladatok megoldása útján, valamint az emberi jogok és az alapvető szabadságok mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül történő tiszteletben tartásuk előmozdítása és támogatása révén nemzetközi együttműködést létesítsen;

4. az egyes nemzetek által e közös célok elérése érdekében kifejtett tevékenységek összeegyeztetésének központja legyen.

2. cikk. Az 1. cikkben felsorolt célok elérése érdekében, a Szervezet és tagjai a következő elveknek megfelelően járnak el:

1. A Szervezet valamennyi tag szuverén egyenlőségének elvén alapszik.

2. A Szervezet összes tagjai abból a célból, hogy a tagságból eredő jogokat és előnyöket mindannyiuk számára biztosítsák, kötelesek a jelen Alapokmányban vállalt kötelezettségeiket jóhiszeműen teljesíteni.

3. A Szervezet összes tagjai kötelesek nemzetközi viszályaikat békés eszközökkel és oly módon rendezni, hogy a nemzetközi béke és biztonság, valamint az igazságosság ne kerüljön veszélybe.

4. A Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell.

5. A Szervezet összes tagjai az Egyesült Nemzetek részére a jelen Alapokmánynak megfelelően folytatott bármely tevékenységéhez minden segítséget megadnak és tartózkodnak attól, hogy segítséget nyújtsanak olyan államnak, amely ellen az Egyesült Nemzetek megelőző vagy kényszerítő intézkedéseket foganatosít.

6. A Szervezet biztosítja, hogy amennyiben a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében szükséges, azok az államok is, amelyek az Egyesült Nemzeteknek nem tagjai, ezeknek az elveknek megfelelően járjanak el.

7. A jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem jogosítja fel az Egyesült Nemzeteket arra, hogy olyan ügyekbe avatkozzanak, amelyek lényegileg valamely állam belső joghatóságának körébe tartoznak, és nem kötelezi a tagokat arra sem, hogy az ilyen ügyeket a jelen Alapokmánynak megfelelő rendezési eljárás alá bocsássák; ez az elv azonban a VII. fejezetben tárgyalt kényszerítő intézkedések alkalmazását semmiben sem érinti.

II. fejezet
TAGSÁG

3. cikk. Az Egyesült Nemzetek eredeti tagjai azok az Államok, amelyek az Egyesült Nemzeteknek a Nemzetközi Szervezet tárgyában San Franciscóban tartott értekezletén való részvétel, vagy az Egyesült Nemzetek 1942. január 1-jén kelt nyilatkozatának előzetes aláírása után a jelen Alapokmányt aláírják, és a 110. cikk. rendelkezésének megfelelően megerősítik.

4. cikk. 1. Az Egyesült Nemzetek tagja lehet minden más békeszerető állam, amely a jelen Alapokmányban foglalt kötelezettségeket vállalja, és a Szervezet megítélése szerint e kötelezettségek teljesítésére képes és hajlandó.

2. Államoknak az Egyesült Nemzetek tagjai közé való felvétele a Biztonsági Tanács ajánlására a Közgyűlés határozatával történik.

5. cikk. A Szervezetnek azt a tagját, amely ellen a Biztonsági Tanács megelőző vagy kényszerítő intézkedéseket foganatosított, a Közgyűlés a Biztonsági Tanács javaslatára tagsági jogainak és kívánságainak gyakorlásától felfüggesztheti. E jogoknak és kiváltságainak gyakorlását a Biztonsági Tanács állíthatja helyre.

6. cikk. A Szervezetnek azt a tagját, amely a jelen Alapokmányban foglalt elveket következetesen megsérti, a Közgyűlés a Biztonsági Tanács javaslatára a Szervezetből kizárhatja.

III. fejezet
SZERVEK

7. cikk. 1. Az Egyesült Nemzetek főszervei a következők: Közgyűlés, Biztonsági Tanács, Gazdasági és Szociális Tanács, Gyámsági Tanács, Nemzetközi Bíróság és Titkárság. [...]

39. cikk. A Biztonsági Tanács megállapítja a béke bárminő veszélyeztetésének vagy megszegésének, vagy bárminő támadó cselekménynek fennforgását és vagy megfelelő ajánlásokat tesz, vagy határoz afelett, hogy milyen rendszabályokat kell a nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása érdekében a 41. és 42. cikkek alapján foganatosítani.

40. cikk. A Biztonsági Tanács – a helyzet súlyosbodásának megakadályozása végett – mielőtt a 39. cikk értelmében ajánlásokat tenne, vagy rendszabályok felől határozna, felhívhatja az érdekelt feleket, hogy alkalmazkodjanak azokhoz az ideiglenes rendszabályokhoz, amelyeket szükségesnek vagy kívánatosnak ítél. [...] A Biztonsági Tanács az ilyen ideiglenes rendszabályok végrehajtásának elmulasztását megfelelően számon tartja.

41. cikk. A Biztonsági Tanács határozza meg, hogy milyen – fegyveres erők felhasználásával nem járó – rendszabályokat kíván foganatosítani abból a célból, hogy határozatainak érvényt szerezzen, és felhívhatja az Egyesült Nemzetek tagjait arra, hogy ilyen rendszabályokat alkalmazzanak. Ilyeneknek tekintendők a gazdasági kapcsolatok, a vasúti, tengeri, légi, postai, távírói, rádió és egyéb forgalom teljes vagy részleges felfüggesztése, valamint a diplomáciai kapcsolatok megszakítása.

42. cikk. Ha a Biztonsági Tanács úgy találja, hogy a 41. cikkben említett rendszabályok elégtelenek, vagy elégtelennek bizonyulnak, úgy légi, tengeri és szárazföldi fegyveres erők felhasználásával olyan műveleteket foganatosíthat, amelyeket a nemzetközi béke és biztonság fenntartásához vagy helyreállításához szükségesnek ítél. Ezek a műveletek az Egyesült Nemzetek tagjainak légi, tengeri és szárazföldi hadereje által foganatosított tüntető felvonulásból, zárlatból (blokád) vagy egyéb műveletekből is állhatnak.

43. cikk. 1. Abból a célból, hogy a nemzetközi béke és biztonság fenntartásához hozzájáruljon, az Egyesült Nemzetek valamennyi tagja kötelezi magát arra, hogy a Biztonsági Tanács felhívására és a kötendő külön megállapodásnak vagy megállapodásoknak megfelelően, a nemzetközi béke és biztonság fenntartásához szükséges fegyveres erőt rendelkezésére bocsátja, és neki segítséget könnyítéseket nyújt ideértve a szabad átvonulás jogát is. [...]

Forrás: Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1945–1982. Budapest, 1985. 22–23. (A továbbiakban: Halmosy II.)

1. Mikor és hol dolgozták ki az ENSZ Alapokmányát? Mely országok diplomatái vettek részt ebben a munkában?
2. Hol tartották az ENSZ alakuló közgyűlését, és hány állam fogadta el ott az Alapokmányt?
3. Mi az ENSZ legfontosabb célja? Melyek az ENSZ alapelvei? Milyen értékeket tart fontosnak az Alapokmány?
4. Melyek az ENSZ-tagság feltételei? Hogyan lehet tagja egy állam az ENSZ-nek?

5. Melyek az ENSZ fő szervei? Ismertesd ezek felépítését, feladatait!
6. Ellentmond-e a Biztonsági Tanács szervezeti felépítése az ENSZ Alapokmányának?
7. Melyik nemzetközi szervezet tekinthető az ENSZ elődjének? Miért volt szükség egy hatásosabb szervezet létrehozására? Mi biztosítja az ENSZ hatékonyabb fellépését?
8. Milyen esetben kerülhet sor szankciók alkalmazására, s milyen szankciókat említ a forrás?
9. Vitassátok meg, korlátozza-e az ENSZ a tagállamok önállóságát! Minden tagállam egyenrangú a világszervezetben?
10. A 42–43. cikkben az ENSZ fegyveres fellépéséről esik szó. Hogyan nevezik az ENSZ fegyveres erejét, s hogyan jön létre? Tüntesd fel rajzos térképen, hogy a Föld mely területein alkalmazták már ezt a fegyveres erőt!

2. Churchill fultoni beszéde (1946. március 5.)

...Most rátérek a második veszélyre[1], amely az otthonokat és az egyszerű népet fenyegeti: a zsarnokságra. Nem lehet észre nem vennünk azt a tényt, hogy azok a szabadságjogok, amelyeket az egyének élveznek az egész Brit Birodalomban, nem érvényesülnek jelentős számú országban, amelyek közül egyesek igen hatalmasak. Ezekben az államokban ellenőrzést kényszerítenek az egyszerű népre különböző fajtájú politikával, amely idegen a demokrácia előtt. Az államhatalmat korlátozás nélkül gyakorolják diktátorok vagy oligarchiák, amelyek egy előjogokat élvező párton és egy politikai eljárásmódon keresztül működnek. Napjainkban, amikor olyan sok a nehézség, nem feladatunk beavatkozni olyan országok belső ügyeibe, amelyeket nem hódítottunk meg háborúban. Félelem nélkül kell azonban állandóan hirdetnünk a szabadság és az emberi jog elveit, amelyek az angolul beszélő világ közös örökségét jelentik, és amelyek a Magna Chartán, a Bill of Rights-on, a Habeas Corpuson, az esküdtbíróságokon és az angol országos szokásjogon át dicsőbb kifejezésükhöz jutnak el a Függetlenségi Nyilatkozatban. Mindez azt jelenti, hogy minden ország népének joga van és hatalmának kell lennie alkotmányos keretek között szabad titkos választások alapján megválasztani vagy megváltoztatni annak a kormánynak a jellegét vagy formáját, amely alatt élnek, hogy szólás- és gondolatszabadságnak kellene uralkodnia, hogy a bíróságoknak a végrehajtó hatalomtól függetlenül és minden párt befolyásától mentesen kellene érvényre juttatni a törvényeket, amelyek elnyerték a nagy többség széles körű hozzájárulását vagy amelyeket szentesített az idő és a szokás. Ilyen módon kellene biztosítani minden ember szabadságát. Ez az angol és az amerikai nép üzenete az emberiségnek. Prédikáljuk azt, amit gyakorolunk, és gyakoroljuk azt, amit prédikálunk. [...]

Árnyék borult arra a színpadra, amelyet legutóbb a szövetségesek győzelme megvilágított. Senki sem tudja, mit szándékozik tenni Szovjet-Oroszország és nemzetközi kommunista szervezete a közvetlen jövőben, sem azt, hol vannak korlátai, ha vannak egyáltalán korlátai expanziós és követőket toborzó irányzatainak. Nagy csodálattal és tisztelettel adózom a bátor orosz népnek és háborús bajtársamnak, Sztálin generalisszimusznak. Rokonszenv és jó szándék

[1] Churchill korábban arról beszélt, hogy mindenképpen el kell kerülni egy újabb háborút.

van Angliában – és nem kételkedem benne, hogy itt is – Oroszország népei iránt, valamint az az elhatározás, hogy minden nehézség és visszautasítás ellenére kitartunk a tartós barátság megteremtése mellett. Megértjük, hogy Oroszországnak szüksége van a biztonságra nyugati határait illetően a német agresszió minden megismétlődésével szemben. Szívesen látjuk Oroszországot az őt megillető helyen a világ vezető nemzetei között. [...] Ennek ellenére, kötelességem önök elé terjeszteni egyes tényeket Európa jelenlegi helyzetéről.

A Balti-tenger mellett fekvő Stettintől[2] az Adriai-tenger mentén fekvő Triesztig vasfüggöny ereszkedik le Európára. E vonal mögött vannak Közép- és Kelet-Európa régi államainak összes fővárosai – Varsó, Berlin, Prága, Bécs, Budapest, Belgrád, Bukarest és Szófia. Mindezek a híres városok és országuk lakossága a szovjet szférában fekszik, és valamilyen formában alá van vetve nemcsak a szovjet befolyásnak, hanem Moszkva egyre nagyobb mértékű ellenőrzésének. Egyedül a halhatatlan dicsőségű Athén dönthet szabadon jövőjéről egy angol, amerikai és francia megfigyelés mellett tartott választáson. Az oroszok által irányított lengyel kormányt felbátorították, hogy jogtalanul nagy területeket foglaljon el Németországból, és most a németek millióit űzik ki tömegesen olyan fájdalmas mértékben, amilyenről nem is álmodtak. A kommunista pártokat, amelyek ezekben a kelet-európai államokban igen kicsik voltak, hatalomra emelték, amely hatalom meghaladja a pártok létszámát, és ezek a pártok most mindenütt arra törekszenek, hogy megszerezzék a totális ellenőrzést. Majdnem minden esetben rendőrkormányok uralkodnak és mostanáig, Csehszlovákiát kivéve, sehol sincs igazi demokrácia. Törökországot és Perzsiát mélységesen megriasztják és megzavarják azok a követelések, amelyeket velük szemben támasztanak, továbbá az a nyomás, amelyet a moszkvai kormány reájuk gyakorol. Az oroszok Berlinben megkísérlik, hogy Németország általuk megszállt övezetében egyfajta kommunista pártot hozzanak létre, miközben speciális kedvező bánásmódban részesítik a baloldali német vezetőket.

Amikor múlt év júniusban a harcok véget értek, az amerikai és az angol hadseregek egy korábbi megállapodás értelmében visszavonultak nyugat felé – egyes pontokon 150 mérföldnyire is – egy közel 400 mérföldes arcvonalon, hogy engedjék, hogy az oroszok szállják meg ezt a hatalmas területrészt, amelyet a nyugati demokráciák hódítottak meg. Ha most a szovjet kormány megkísérli, hogy külön akcióval egy kommunistabarát Németországot létesítsen ezen a területen, ez újabb komoly nehézségeket idéz elő az angol és az amerikai övezetben, és a vereséget szenvedett németeknek lehetőséget nyújt arra, hogy árverésre kínálják fel magukat a Szovjetuniónak és a nyugati demokráciáknak. [...]

Az Európát átszelő vasfüggöny előtt van más ok is a nyugtalanságra. [...] Az orosz határoktól távol fekvő sok országban [...] és világszerte mindenütt kommunista ötödik hadoszlopok vannak, amelyek teljes egységben és teljes engedelmességben működnek azoknak az utasításoknak értelmében, amelyeket a kommunista központból kapnak. A Brit Commonwealth-et és az Egyesült Államokat kivéve, ahol a kommunizmus a gyermekkorát éli, a kommunista pártok, illetve ötödik hadoszlopok egyre növekvő kihívást és veszélyt jelentenek a keresztény civilizációra. [...]

Nem hiszem azt, hogy Oroszország háborút kíván. Ők a háború gyümölcseit kívánják és hatalmuknak és tanításaiknak végtelen kiterjesztését. Nekünk most meg kell vizsgálni, amíg időnk van rá, a háború tartós megelőzését, és a szabadság és a demokrácia feltételeinek megteremtését minden országban a lehető leghamarabb. [...] Abból, amit a háború alatt orosz barátainknál és szövetségeseinknél láttam, arra a meggyőződésre jutottam, hogy semmi sincs, amit annyira csodálnának, mint az erőt, és semmivel szemben nem táplálnak kevesebb tiszteletet, mint a katonai gyengeséggel szemben. [...] Ha a nyugati demokráciák összetartanak, szigorúan ragaszkodva az ENSZ Alapokmányának elveihez, hatalmas lesz befolyásuk ezen elvek támogatására [...]. Ha azonban egyenetlenség támad köztük vagy botladoznak kötelességük teljesítésében és engedik, hogy ezek a rendkívül fontos évek kihasználatlanul múljanak el, akkor valóban katasztrófa zuhanhat ránk.

Forrás: Halmosy II., 63–68.

1. Pontosan hol (ország, város, intézmény) és milyen alkalomból mondta el Churchill ezt a beszédet? Milyen funkciót viselt ekkor Churchill?
2. Miért minősíti a Szovjetuniót zsarnoki hatalomnak? Milyen konkrétumokkal bizonyítja állítását?
3. Az angolszász világ mely értékét helyezi szembe a szovjet hatalommal?
4. Kiselőadásban ismertessétek, mit tartalmaznak a Churchill által említett dokumentumok: a Magna Charta, a Bill of Rights, a Habeas Corpus és a Függetlenségi Nyilatkozat!
5. A beszéd alapján oszd két csoportra a szovjet befolyás által veszélyeztetett országokat!
6. Milyen konkrét politikai változásokra utal a beszéd? Európa mely területét tartja hatalmi szempontból a legneuralgikusabb pontnak Churchill?
7. Milyen feltételek biztosíthatják Churchill szerint a tartós békét?
8. Vitassátok meg, hogy értelmezhető-e a beszéd a Szovjetunió elleni háborúra való felszólításként!
9. A beszéd mely részlete használható a fegyverkezési verseny megindoklására?

3. Churchill beszéde a züricHi egyetemen (1946. szeptember 19.)

...Európa tragédiájáról szeretnék ma Önöknek beszélni. A nyugati világ minden nagy ősi embertípusának hazája ez a nemes kontinens, amely nagyjából magába foglalja a világ legszebb és legműveltebb vidékeit, amellett pedig mérsékelt és kiegyenlített éghajlattal rendelkezik. Itt van a keresztény hit és a keresztény etika forrása, a kultúra, a művészetek, a filozófia és úgy az ókori mint az újkori tudomány nagy részének kiindulópontja. Ha Európa egyszer egyesülten venné ki részét a közös örökségből, akkor határtalan lenne a boldogság, a jólét és a dicsőség, amit három- vagy négyszáz-millió ember élvezne. Most azonban romokban a béke, és összetört az emberek jövőképe Európában,

[2] Stettin: német város az Odera Balti-tengeri torkolatánál. 1945-ben Lengyelországhoz került, s ekkortól a lengyel neve ismert: Szczecin.

ahonnan, a német nemzettől eredően, félelmetes nacionalista viszályok sorozata indult ki, melyeket a huszadik században és életünkben is láthattunk.

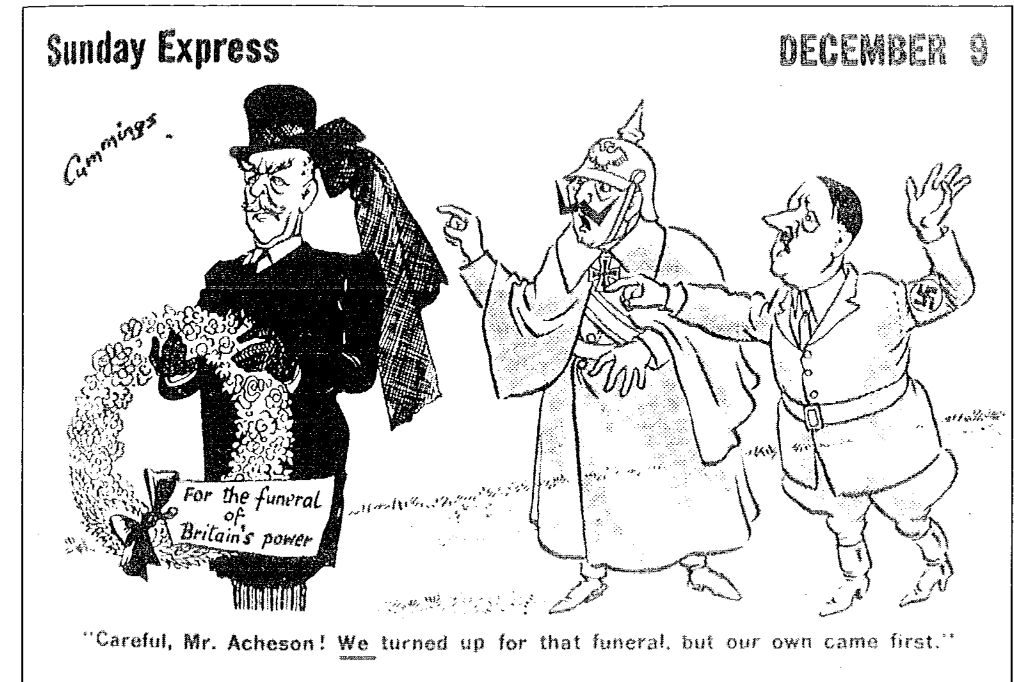
Mégis van egy gyógyszer, amit ha általánosan és önként alkalmazunk, mintegy varázsütésre átalakítaná a teljes képet, és néhány év alatt egész Európát, vagy nagyobb részét olyan szabaddá és boldoggá tenné, mint amilyen ma Svájc. Mi ez a legfőbb orvosság? Az európai család újrateremtése, legalább olyan mértékben, amilyenben tudjuk, és azt olyan struktúrával ellátni, amely biztosítja megmaradását békében, biztonságban és szabadságban. Leginkább egyfajta Európai Egyesült Államokat építenénk. Csak ezen a módon lesz képes több száz millió dolgozó visszanyerni egyszerű örömeit és reményeit, amelyek értelmessé teszik az életet. [...]

Állandó célunk kell hogy legyen az ENSZ erejének kiépítése és tovább erősítése. Ezen világrenden belül és ez alapján kell újrateremtenünk az európai családot egy olyan regionális struktúrában, amit akár Európai Egyesült Államoknak is hívhatunk. Az első lépés egy Európai Tanács létrehozása. Ha először nem akar vagy nem képes minden európai ország csatlakozni az unióhoz, nekünk akkor is el kell kezdenünk azokat összegyűjteni és egyesíteni, akik akarják ezt és képesek rá. Bármely fajhoz tartozó és bármely országból származó egyszerű emberek megmentése a szolgaságtól és háborútól szilárd alapokon kell hogy nyugodjon, mindezt pedig minden férfi és nő azon készsége kell, hogy védje, mely szerint inkább meghalnak, mintsem alávessék magukat a zsarnokságnak. Ebben a sürgős munkában Franciaországnak és Németországnak együtt kell vezető szerepet vállalnia. Nagy-Britannia, a Brit Nemzetközösség, a hatalmas Amerika és hiszem, hogy Szovjet-Oroszország – ez lenne jó mindenkinek – kell, hogy legyenek az új Európa barátai és gyámjai, síkra kell szállniuk azon jogáért, hogy éljen és ragyogjon.

Forrás: A Churchill Antology. Selection from the writings and speeches of Sir Winston Churchill. London, 1962. 717–718. *Fordította:* Tar Attila Szilárd, 1999.

1. **Milyen Európához kötődő értékeket említ beszédében Churchill? Hogyan látja Európa helyzetét 1946 őszén?**
2. **Miben látja Európa felemelkedésének lehetőségét? Milyen világrendben képzeli el Európát?**
3. **Az európai együttműködés mely formáira és intézményeire tesz javaslatot? Mi valósult meg mára ezen javaslatokból?**
4. **Churchill szerint melyik két állam jó viszonya az alapja az Európai Egyesült Államoknak?**
5. **Mi lesz Nagy-Britannia jövője: a teljes integrálódás az egyesült Európába, vagy bizonyos mértékű különállás? Véleményed bizonyítsd a szöveg megfelelő részletével!**
6. **Mely nagyhatalmak garantálhatják Európa fejlődését?**

4. Nagy-Britannia hatalmának temetése (karikatúra)

"Careful, Mr. Acheson! We turned up for that funeral, but our own came first."

1962-ben Dean Acheson amerikai külügyi szakértő kijelentette: „Nagy-Britannia elveszített egy birodalmat, de szerepet még nem talált helyette magának." A kijelentés nagy felháborodást váltott ki Angliában. A Sunday Express karikatúrája is ezt tanúsítja. A képaláírás fordítása: „Lassan a testtel, Mr. Acheson! Mi is arra a temetésre indultunk, de a miénk előbb érkezett el."

Forrás: Sunday Express, 1962. december 9.

1. **Kik láthatóak a rajzon? Miért éppen ők?**
2. **Mit üzen a rajz az amerikai politikusoknak és a közvéleménynek?**
3. **Ismereteid szerint mennyire volt igaz Acheson álláspontja 1946-ban? Mennyiben változott a britek helyzete 1962-re?**

5. A vasfüggönyön túl: Alexandr Szolzsenyicin a szovjet büntetőtáborokról

...A normát úgy emelték, hogy bebizonyították teljesíthetőségét: ha például a hőmérséklet ötven foknál[3] alacsonyabb volt, a munkanapot jegyzőkönyvileg törölték, vagyis azt írták, hogy a foglyok nem mentek ki dolgozni – valójában igenis kihajtották őket, s amit ezeken a napokon ki tudtak préselni belőlük,

[3] Természetesen mínusz ötven fokról van szó.

azt szétosztották a többi napra, ezzel növelve a teljesítmény százalékát. (Akik pedig ezeken a napokon fagytak meg, azokat a szolgálatkész egészségügyi részleg más címen írta le. Akik meg visszafelé lemaradoztak, vagy már nem bírtak menni, vagy ernyedt inakkal négykézláb kúsztak, azokat a konvoj agyonlődözte, hogy meg ne szökjenek, amíg visszatérnek értük.) [...]

És hogyan etették mindezért az embereket? A kondért megtöltötték vízzel, beleszórtak némi piszkos apró krumplit, s még ez volt a jó, mert többnyire csak megfeketedett káposzta, céklalevél és mindenféle szemét jutott bele. Meg bükköny, korpa, azt nem sajnálták. Ahol pedig maga a víz is kevés volt, mint a Karaganda környéki Szamarka lágerponton, ott a zupából is csak egy tálra valót főztek naponta, ezenkívül mindenki kapott két bögre zavaros, sós vizet. Mindent, ami ér valamit, mindig és következetesen ellopják a parancsnokság [...], a lágerprincek és a blatnojok részére – a szakácsok meg vannak félemlítve, csak az tarthatja meg a helyét, aki engedelmeskedik. [...]

Az olyan embert, aki tizenhárom vagy akár csak tíz órát dolgozik a fagyban, egyszerűen nem lehet jóllakatni a GULAG normái szerint. Végképp lehetetlen, ha a kondérba valót eleve megdézsmálják. Ekkor nyúl bele a fortyogó üstbe Frenkel sátáni merőkanala: ő találta ki, hogy egyes melósokat a többiek rovására kell jóllakatni. A kondér tulajdonképpen a különböző élelmiszermennyiségeket jelentette: ha a teljesítmény nem éri el, mondjuk, a norma harminc százalékát (minden lágerben más és más számítást alkalmaztak), akkor *szigorított kondér* jár: napi harminc deka kenyér és egy tál zupa; harminc százaléktól nyolcvan százalékig *büntetőadag:* negyven deka kenyér és két tál zupa; nyolcvanegy százaléktól száz százalékig *munkásadag:* ötven-hatvan deka kenyér és három tál zupa; e fölött jön még az *élmunkáskondér*, de még az is különböző is lehet: hetven-kilencven deka kenyér, pótkása, dupla kása, *prémiumfogás*, azaz valami kesernyés rozssütemény borsóval.

Ezekért a vizes löttyökért, mely nem képes pótolni a test energiafogyasztását, az ember elégeti az izmait, az erejét meghaladó munkában, és az élmunkások és sztahanovisták előbb jutnak a föld alá, mint a munkamegtagadók. Az öreg lágerlakók tudták ezt, mondták is: *inkább kevesebb kását kapjak, csak a melóba ne hajtsanak!* [...]

Hogyan öltözködtek a szigetlakók? [...] A mi átkozott Szigetvilágunkat el sem lehetne képzelni a forró nap alatt: a mi szigeteinket örök hó borítja, örökké förgeteg zúg felettük. És ezt a tíz-tizenötmilliós fogolytömeget még el kell látni ruhával és lábbelivel is.

Szerencsére a szigetlakók nem a Szigeteken születnek, és nem egészen csupaszon érkeznek ide. Meg lehet őket hagyni abban, amiben vannak, pontosabban abban, amit *osztályrokonaik* meghagynak rajtuk. [...]

Forrás: Alexandr Szolzsenyicin: A GULAG szigetvilág 1918–1956. Szépirodalmi tanulmánykísérlet. Budapest, 1993. 2.kötet, 218–221.

1. **Milyen „szigetek" világáról beszél a szerző? Miért találó a szigetek elnevezés?**
2. **Szolzsenyicin szerint hány embert tartottak fogva egy időben a Szovjetunióban?**
3. **Mi volt a célja ezeknek a táboroknak? Jellemezd a szöveg alapján a táborlakók életkörülményeit! Mondanivalód három kulcsszó köré is csoportosíthatod. Melyik ez a három szó?**
4. **Milyen fegyelmezési eszközökről számol be az írás?**

6. A Truman-elv: Truman üzenete a Kongresszushoz (1947. március 12.)

...Az Egyesült Államok külpolitikájának egyik elsődleges célja olyan feltételek megteremtése, amelyek között mi és más nemzetek kialakíthatjuk a minden kényszertől mentes életmódot. Ez volt a Németország és Japán elleni háború alapvető tétje. Olyan országok fölött arattunk győzelmet, amelyek arra törekedtek, hogy akaratukat és életmódjukat rákényszerítsék más nemzetekre.

A kényszertől mentes nemzetek békés fejlődésének biztosítása érdekében az Egyesült Államok vezető szerepet vállalt az Egyesült Nemzetek felállításában. Az Egyesült Nemzetek rendeltetése, hogy valamennyi tagja részére lehetővé tegye a tartós szabadságot és függetlenséget. Nem fogjuk azonban céljainkat megvalósítani, ha nem vagyunk hajlandók segíteni a szabad nemzeteket szabad intézményeik és nemzeti integritásuk fenntartásában az agresszív mozgalmakkal szemben, amelyek arra törekszenek, hogy a totalitárius rendszert kényszerítsék rájuk. A szabad nemzetek megsegítése nem jelent többet, mint annak nyílt elismerését, hogy a totalitárius rendszereknek a szabad népekre közvetlen vagy közvetett agresszióval való rákényszerítése aláássa a nemzetközi béke és ennélfogva az Egyesült Államok biztonságának alapjait.

A világ néhány országának népeire legutóbb akaratuk ellenére totalitárius rendszereket kényszerítettek rá. Az Egyesült Államok kormánya gyakran tiltakozott a kényszer és megfélemlítés alkalmazása ellen Lengyelországban, Romániában és Bulgáriában, ami megsérti a jaltai egyezményt. Meg kell állapítanom, hogy több más országban is hasonló fejleményekre került sor.

A világtörténelem jelen pillanatában csaknem minden nemzetnek választania kell a két életmód alternatívája között. A választás nagyon gyakran nem szabad. • Az egyik életforma a többség akaratán alapul, jellemzői a szabad intézmények, a népképviseleti kormányzás, a szabad választások, az egyéni, a szólás- és vallásszabadság biztosítása, a politikai elnyomás alóli mentesség. A másik életforma alapja, hogy a kisebbség ráerőszakolja akaratát a többségre. Terror és elnyomás uralkodik, a sajtót cenzúrázzák, a választások eredményét meghamisítják, és elfojtják az egyéni szabadságot. •

Meggyőződésem, támogatnunk kell a szabad népeket abban, hogy saját módjukon alakítsák ki saját sorsukat.

Meggyőződésem, hogy segítségünknek elsősorban gazdasági és pénzügyi segély formájában kellene megnyilvánulnia, amely elengedhetetlenül szükséges a gazdasági stabilitáshoz és a politikai intézmények szabályszerű működéséhez.

A világ nem változhatatlan és a *status quo* nem szent és sérthetetlen. De nem engedhetjük meg a *status quo* ilyen kényszerítő módszerekkel vagy politi-

kai beszivárgás ürügye alatt való megváltoztatását, ami az Egyesült Nemzetek Alapokmányának megsértését jelenti. Azáltal, hogy segítjük a szabad és független nemzeteket szabadságuk fenntartásában, az Egyesült Államok érvényt szerez az Egyesült Nemzetek Alapokmánya elveinek. [...]

Ennélfogva kérem a Kongresszust, adjon felhatalmazást arra, hogy Görögországnak és Törökországnak az 1948. június 30-án végződő időszakra 400 millió dollár segélyt nyújtson. Amikor ezt az összeget kérem, számításba vettem a maximális segélyösszeget, amelyet Görögországnak nyújthatunk azon a 300 millió dolláron felül, amelyet legutóbb kértem a Kongresszustól, amikor felhatalmazást kértem arra, hogy ezt az összeget az éhínség és szenvedések elhárítására fordítsuk a háború által elpusztított országokban.

Ezen az összegeken felül kérem a Kongresszust, adjon felhatalmazást arra, hogy Görögországba és Törökországba, ezeknek az országoknak kérésére amerikai polgári és katonai személyzetet küldjünk ki, hogy segédkezzenek az újjáépítés feladatában és abból a célból, hogy ellenőrizzék a szállítandó pénzügyi és anyagi segély felhasználását. Hasonlóképpen javasolom, adjanak felhatalmazást kiválasztott török és görög személyzet oktatására és kiképzésére is. [...]

Az Egyesült Államok 341 milliárd dollárt fordított a második világháború megnyerésére. Ez olyan befektetés, amelyet a világ szabadsága és békéje érdekében eszközöltünk. Az a segítség, amelyet Görögország és Törökország részére javaslok, kevéssel több, mint ezen befektetés egy százalékának tizedrésze. Már csak a józan ész is azt mondja, hogy ezt a befektetést meg kell őriznünk és megbizonyosodnunk arról, hogy nem volt hiábavaló.

A totalitárius rendszerek csírái a nyomorúságból és szükségből táplálkoznak. A szegénység és polgárháború rossz földjében terjednek el és növekszenek. Teljesen akkor fejlődnek ki, amikor egy népben kihalt a jobb jövőbe vetett remény. Nekünk életben kell tartanunk ezt a reménységet!

A világ szabad népei ránk számítanak, hogy támogatjuk őket szabadságjogaik fenntartásában. Ha bizonytalan magatartást tanúsítunk vezető szerepünkben, veszélybe fogjuk sodorni a világ békéjét – és bizonyosan veszélybe fogjuk sodorni saját nemzetünk jólétét is. [...]

Forrás: Halmosy II., 120–125.

1. A beszéd alapján fogalmazd meg röviden, mi a Truman-elv lényege! Keresd meg a szövegben azt a részletet, amely leginkább kifejezi ezt az elvet!
2. Milyen helyzetben fejtette ki az elnök külpolitikája legfőbb alapelvét? Konkrétan mit akart elérni a beszéddel?
3. Beszédében Truman két élesen elkülönülő táborra osztja a világot. Hogyan jellemzi e két csoportot? Ismereteid szerint helytálló-e az 1940-es évek végén az amerikai elnök helyzetértékelése?
4. A beszéd azt állítja, hogy a Szovjetunió megszegte a jaltai egyezményt. Nézz utána, mennyiben igaz ez az állítás!
5. Miért kell Truman szerint minden eszközzel megakadályozni a totalitárius rendszerek térnyerését? Vajon miért kedvezőbbek az Egyesült Államok számára a demokratikus rendszerek? Nézz utána, hogy 1945-től napjainkig mindig következetesen fellépett-e az Egyesült Államok a diktatórikus rendszerekkel szemben!

6. Az amerikai elnök szerint elsősorban hogyan kell küzdeni a totalitárius rendszerek ellen? Miért éppen így?
7. Milyen stratégiai jelentősége volt az Egyesült Államok számára Görögországnak és Törökországnak?
8. Mi a kapcsolat a Truman-elv és a Marshall-terv között?
9. Truman beszédét egy 1985-ben megjelent, tudományos igényű gyűjteményéből vettük át. A szöveg egy részét azonban akkor nem közölték. Így azt Paul Kennedy A nagyhatalmak tündöklése és bukása című könyvéből idéztük (Budapest, 1992. 350. oldal), s két fekete ponttal különítettük el. Olvasd el még egyszer ezt a részt, s állapítsd meg, miért pont ezt hagyták ki a beszédből!

7. A megbízhatatlan szövetségesek. Milovan Gyilasz visszaemlékezése egy Sztálinnal folytatott tárgyalásra (1948)

Végül Kardelj[4] kapott szót. [...] Hangsúlyozta, hogy Jugoszlávia és Bulgária Bledben aláírt megállapodását előzetesen megküldték a szovjet kormánynak, de a szovjet kormány semmi más megjegyzést nem tett, csak azt, hogy a szerződés „húsz évre" szóljon, ne pedig „örök időkre".

Sztálin némán, de nem minden szemrehányás nélkül Molotovra nézett, aki lehorgasztotta fejét, és összeszorított ajakkal, némaságával megerősítette, amit Kardelj mondott.

Ezen az egy javaslaton kívül, amit el is fogadtunk, semmiféle nézeteltérés nem volt – folytatta Kardelj.

Sztálin haragosan félbeszakította Kardeljt is, de nem oly sértőn, mint Dimitrovot.

– Ugyan már! Igenis voltak nézeteltérések, méghozzá súlyosak. Mi van Albániával? Maguk nem beszélték meg velünk, hogy a hadseregük benyomul Albániába.

Kardelj azt válaszolta, hogy az albán kormány ezzel egyetértett.

– Ez súlyos nemzetközi bonyodalmakhoz vezethet – kiáltott Sztálin. – Albánia független állam! Hova gondolnak? Akárhogy magyarázkodnak, a tény tény marad, hogy a megkérdezésünk nélkül két hadosztályt irányítottak Albániába.

Kardelj kifejtette, hogy még semmi sem végleges, és hozzáfűzte, hogy nem emlékszik egyetlen olyan külpolitikai problémára sem, amit a jugoszláv kormány ne tárgyalt volna meg a szovjet kormánnyal.

– Nem igaz! – harsogta Sztálin. – Maguk egyáltalán nem kérdeznek meg bennünket. Ez nem mulasztás, ilyen a politikájuk, igen, ilyen! [...]

Molotov ekkor egy papírlapról fölolvasta a jugoszláv–bolgár szerződés egyik szakaszát, miszerint „Bulgária és Jugoszlávia az Egyesült Nemzetek Szer-

[4] Kardelj, Edvard (1910–1979): szlovén származású jugoszláv politikus. 1928 óta volt a kommunista párt tagja, 1941-től a szlovén partizánok vezetője. Szorosan együttműködött Titóval. Jugoszlávia helyreállítása után előbb a köztársaság alelnöke, majd 1948–1953 között külügyminisztere, 1953–1963 között a Szövetségi Végrehajtó Tanács elnöke, 1974-től a köztársaság elnökségének tagja.

vezetének szellemében kíván együttműködni, támogat minden cselekedetet, amely a béke megőrzésére és az agresszió tűzfészkeinek felszámolására irányul."

– Mit jelent ez? – kérdezte Molotov.

Dimitrov magyarázgatta, hogy ezek a szavak szolidaritást fejeznek ki az Egyesült Nemzetek Szervezetével, és a háborús uszítók ellen irányulnak.

– Nem – vágott közbe Sztálin –, ez preventív háború, afféle komszomolista gőz, frázispuffogtatás, ami csak az ellenség malmára hajtja a vizet.

Molotov visszatért a bolgár–román vámunióra, hangsúlyozva, hogy ez a két állam egyesülésének kezdetét jelenti. Sztálin közbevetette, hogy a vámuniók általában nem reálisak. Mivel a vita ismét csillapodott valamennyire, Kardelj megjegyezte, hogy a gyakorlatban egyes vámuniók mégis beváltak.

– Például? – kérdezte Sztálin.

– Nos, például a Benelux államoké – válaszolt Kardelj óvatosan –, ott Belgium, Hollandia és Luxemburg egyesült.

– Nem. Hollandia nem – mondta Sztálin –, csak Belgium és Luxemburg. De ez semmi, ez jelentéktelen.

– Hollandia is tagja – vetette ellen Kardelj.

– Nem, Hollandia nem – állította továbbra is konokul Sztálin, majd Molotovra, Zorinra és a többiekre pillantott.

El akartam mondani, hogy a *ne* szótag *Neder*landent, Németalföld holland nevét jelenti, de mivel mindenki hallgatott, én sem szóltam, így Hollandia kikerült a Beneluxból. [...]

Kardelj emlékeztetett rá, hogy Bledben elhatározták, hogyan közeledjék fokozatosan Bulgária és Jugoszlávia a föderációban. De Sztálin most is közbeszólt, és határozottan leszögezte:

– Nem fokozatosan, hanem azonnal, ha lehet, már holnap! Először Bulgáriának és Jugoszláviának kell egyesülnie, aztán Albánia is csatlakozik hozzájuk.

Ezután rátért a görögországi felkelésre.

– A görögországi felkelést le kell állítani – mondta, majd Kardeljhez fordulva megkérdezte:

– El tudja képzelni, hogy a felkelés sikeres legyen?

– Ha nem folytatódik a külföldi intervenció – válaszolta Kardelj –, ha nem követnek el komoly politikai és katonai hibákat...

De Sztálin rá sem hederített Kardelj megjegyzéseire – így folytatta:

– Nem, nincs semmiféle kilátásuk a sikerre. Mit képzelnek, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok, a világ leghatalmasabb országa eltűrné, hogy a Földközi-tengeren útját állják? Képtelenség. Nekünk meg nincs hadiflottánk. A görögországi felkelést le kell állítani, amilyen gyorsan csak lehet.

Forrás: Milovan Gyilasz: Találkozások Sztálinnal. Budapest, 1989 164–166.

1. Milyen szerepet játszottak a szovjet csapatok Jugoszláviában a németek kiűzésében? Mikor és hogyan szerezte meg a hatalmat Jugoszláviában a kommunista párt? Különbözött-e belpolitikai módszereit tekintve a jugoszláv és a szovjet kommunista párt?
2. Elsősorban mit kifogásolt Sztálin a jugoszláv vezetés politikájában?
3. Milyen konkrét külpolitikai lépéseket támad Sztálin a beszélgetés során? Miről tárgyaltak Bledben? Mely országok vezetői kerülnek még szóba?
4. A szöveg alapján határozd meg, milyen külpolitikai elveket követett Sztálin! Hogyan ítélte meg a nyugati hatalmak és a Szovjetunió közötti erőviszonyokat? Törekedett-e háborús összecsapásra a nyugati hatalmakkal?
5. Sztálin a bírálat mellett külpolitikai tanácsokat is ad a jugoszlávoknak. Van-e ellentmondás a bírálat és a tanácsok között?
6. Miért nem támogatta a Szovjetunió a görög felkelést?
7. Sztálin mely tulajdonságai ismerhetők meg a beszélgetésből? Mi jellemzi beszélgetőpartnereit? Hogyan érzékelteti a leírás, hogy nem egyenrangú felek beszélgetéséről van szó!

8. Az Észak-atlanti Szerződés (1949. április 4.)

Washington DC, 1949. április 4.

E szerződésben részt vevő Felek újbóli hitet téve az Egyesült Nemzetek Alapokmányának céljai és elvei mellett és megerősítve abbeli óhajukat, hogy minden néppel és kormánnyal békében éljenek;

elhatározva, hogy megőrzik a szabadságot, népeiknek a demokrácia, az egyéni szabadság és a jog uralma elvein alapuló közös örökségét és civilizációját;

eltökélve, hogy egyesítik az együttes védelmük, valamint a béke és biztonság fenntartására irányuló erőfeszítéseket;

megegyeztek a jelen Észak-atlanti Szerződésben:

1. cikk. A Felek kötelezik magukat arra, hogy az Egyesült Nemzetek Alapokmányának megfelelően minden nemzetközi viszályt, amelybe belekerülhetnek, békés eszközökkel, olyan módon rendeznek, hogy a nemzetközi béke és biztonság, valamint az igazságosság ne kerüljön veszélybe, továbbá, hogy nemzetközi kapcsolataikban tartózkodnak az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő, bármilyen módon megnyilvánuló erőszakkal való fenyegetésétől és erőszak alkalmazásától.

2. cikk. A Felek a békés és baráti nemzetközi kapcsolatok további kiszélesítéséhez azzal járulnak hozzá, hogy megerősítik szabad intézményeiket, biztosítják azoknak az elveknek jobb megértését, amelyeken ezek az intézmények nyugszanak és kifejlesztik a stabilitás és jólét előmozdítására alkalmas körülményeket. [...]

3. cikk. A jelen Szerződésben kitűzött célok hathatósabb elérése érdekében a Felek külön–külön és együttesen, folyamatos és hathatós önsegély és kölcsönös segítség útján, fenntartják és kifejlesztik egyéni és kollektív védelmi képességüket fegyveres támadással szemben.

4. cikk. A Felek tanácskozni fognak egymással valahányszor bármelyikük véleménye szerint a Felek egyikének területi épségét, politikai függetlenségét vagy biztonságát veszély fenyegeti.

5. cikk. A Felek megegyeznek abban, hogy egyikük vagy többjük ellen, Európában vagy Észak-Amerikában intézett fegyveres támadást valamennyiük

ellen irányuló támadásnak tekintenek; és ennélfogva megegyeznek abban, hogy ha ilyen támadás bekövetkezik, mindegyikük az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 51. cikke által elismert jogos egyéni vagy kollektív védelem jogát gyakorolva, támogatni fogja az ekként megtámadott Felet vagy Feleket azzal, hogy egyénileg és a többi Féllel egyetértésben, azonnal megteszi azokat az intézkedéseket – ideértve a fegyveres erő alkalmazását is –, amelyeket a békének és biztonságnak az észak-atlanti térségben való helyreállítása és fenntartása érdekében szükségesnek tart. Minden ilyen fegyveres támadást és az ennek következtében foganatosított minden intézkedést azonnal a Biztonsági Tanács tudomására kell hozni. Ezek az intézkedések véget érnek, ha a Biztonsági Tanács meghozta a nemzetközi béke és biztonság helyreállítására és fenntartására szükséges rendszabályokat.

6. cikk. Az 5. cikk alkalmazása szempontjából az egy vagy több Fél ellen irányuló támadásnak kell tekinteni a fegyveres támadást a Felek egyikének területe ellen Európában vagy Észak-Amerikában, Franciaország algériai megyéi ellen, a Felek bármelyikének Európában állomásozó megszálló erői ellen, a Felek egyikének joghatósága alá tartozó, az észak-atlanti térségben a Ráktérítőtől északra fekvő szigetek ellen vagy a Felek egyikének hajói vagy repülőgépei ellen ugyanebben a térségben. [...]

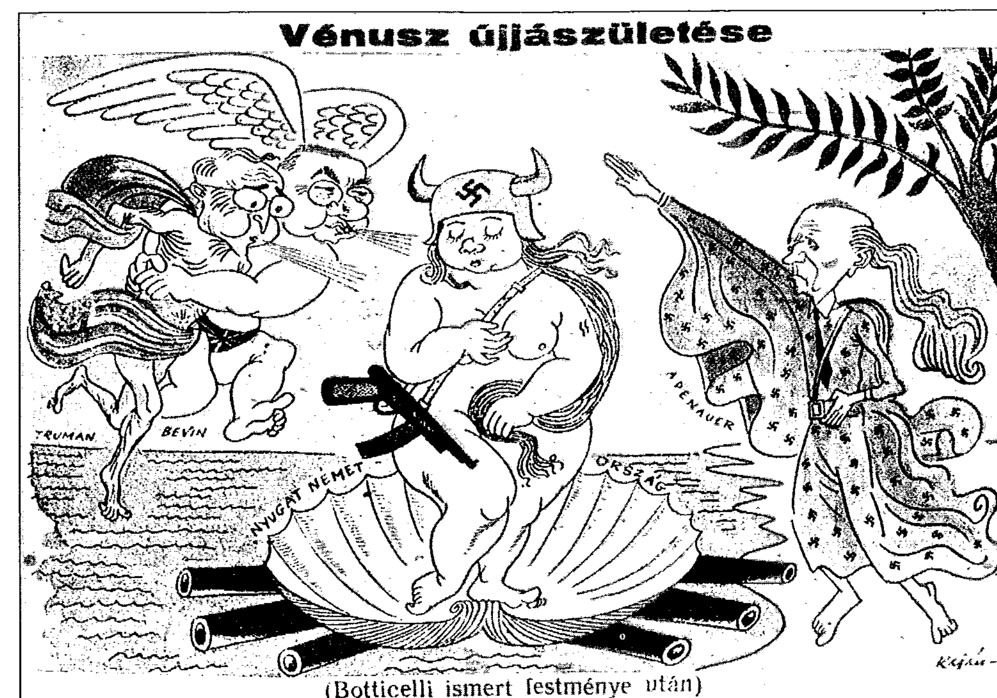
8. cikk. Mindegyik Fél kijelenti, hogy a közte és valamely más Fél vagy valamely harmadik állam között jelenleg érvényben levő nemzetközi kötelezettségek egyike sem áll ellentétben ennek a Szerződésnek a rendelkezéseivel, és kötelezi magát arra, hogy nem vállal semmiféle, a jelen Szerződéssel ellentétben álló nemzetközi kötelezettséget. [...]

10. cikk. A Felek egyhangú megegyezéssel a Szerződéshez való csatlakozásra hívhatnak meg minden más európai államot, amely képes arra, hogy elősegítse a Szerződés elveinek továbbfejlesztését, és hozzájáruljon az észak-atlanti térség biztonságához. [...]

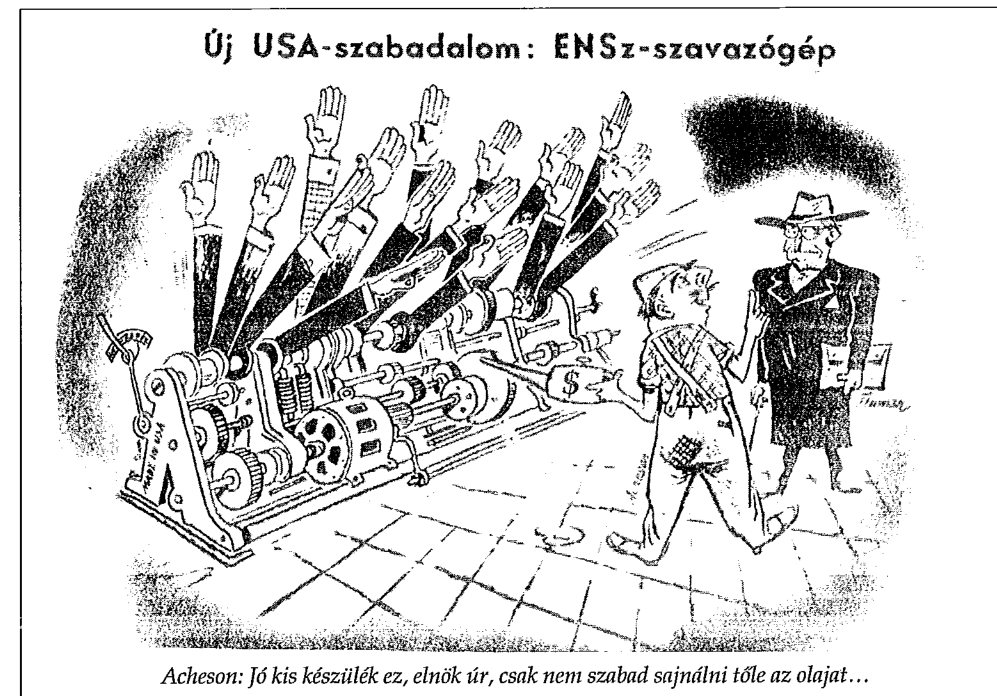
Forrás: NATO-kézikönyv. Budapest, 1995. 241–245.

1. **Mely államok írták alá az Észak-atlanti Szerződést, és melyek csatlakoztak hozzá később, egészen 1999-ig?**
2. **Ismertesd a NATO politikai és katonai döntéshozó szerveit!**
3. **Melyek a NATO céljai? Milyen értékek védelmét hangsúlyozza a szerződés?**
4. **Milyen kötelezettségeket vállaltak magukra a szerződés aláírói? Milyen feltételeket kell az új tagoknak teljesíteniük?**
5. **Milyen nemzetközi egyezményre vezetik vissza a szerződő felek szövetségüket?**
6. **Hogyan határozzák meg katonai együttműködésük területi határait?**
7. **A szöveg alapján vitassátok meg, hogy támadó vagy védelmi jellegű szerződésről van-e szó!**

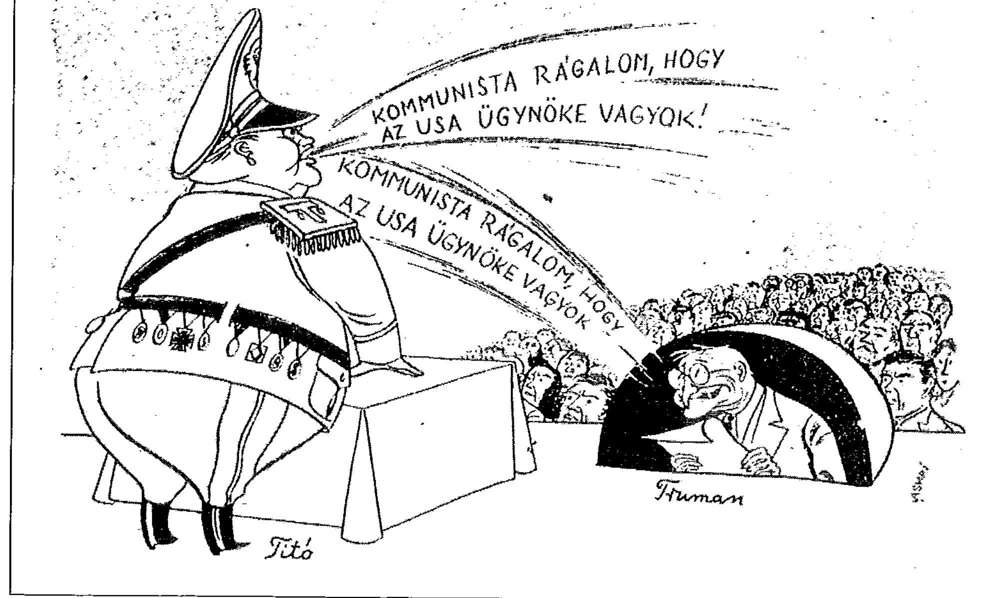
9. *A nyugati világ egy magyar vicclap karikatúráin*

(Botticelli ismert festménye után)

Acheson: Jó kis készülék ez, elnök úr, csak nem szabad sajnálni tőle az olajat...

1. A kelet–nyugati szembenállás mely konfliktushelyzeteit ábrázolják a karikatúrák?
2. Hogyan jelennek meg a karikatúrákon a nyugati világ politikusai? Milyen ellenségképet állít a vicclap olvasói elé?
3. Mit jelképez a „Vénusz újjászületése" című karikatúra? Milyen funkciókat töltöttek be a rajzon látható politikusok, és mi volt történelmi szerepük?
4. Mit fejez ki az ENSZ-re vonatkozó rajz? Milyen szerepe volt a kor politikai életében Achesonnak?
5. Hogyan tükrözi Tito politikai megítélését „A jó súgó és a rossz ripacs" című karikatúra?

10. India: Nehru a brit birodalomról

A brit birodalom a mai formájában természetesen nem földrajzi egység; nem is hatékony gazdasági vagy katonai egység. A birodalom – történelmi és érzelmi egység. Az érzelmek és a régi kötelékek még mindig számítanak, de nem valószínű, hogy hosszú távon erősebbek lennének más, létfontosságú szempontoknál. De még ez az érzelem is csak olyan területekre vonatkozik, ahol a lakosság Anglia népességével rokon rétegekből áll. Egyáltalán nem vonatkozik Indiára és a gyarmatbirodalom többi részére, ahol nem ez a helyzet. De még Dél-Afrikára sem, legalábbis ami a búrokat illeti. A főbb dominiumokon alig észrevehető változások mennek végbe, amelyek gyengítik e területek hagyományos kapcsolatait Angliával. Kanada, amely a háború alatt iparilag jelentősen fejlődött, fontos hatalom, szoros kötelékek fűzik az Egyesült Államokhoz. Egyre fejlődő gazdasága bizonyos vonatkozásban keresztezi az angol ipar érdekeit. Az ausztrál és új-zélandi gazdaság szintén fejlődik, és ezek az országok kezdik felismerni, hogy nem Nagy-Britannia európai, hanem a Csendes-óceán ázsiai–amerikai érdekszférájához tartoznak, ahol valószínűleg az Egyesült Államok játssza majd a vezető szerepet. Kulturálisan pedig mind Kanada, mind Ausztrália egyre inkább Amerikát követi.

Az angol gyarmati szemlélet ma nem illeszkedik bele az amerikai politikába és terjeszkedési törekvésekbe. Az Egyesült Államok szabad piacot akar exportja számára, és nem rokonszenvez más hatalmak korlátozó és ellenőrző törekvéseivel. Az Egyesült Államok Ázsia gyors iparosítását, és az ázsiai milliók életszínvonalának növelését akarja, de nem szentimentális okokból, hanem, hogy el tudja helyezni többlettermékeit. Az amerikai és az angol exportüzlet és tengeri kereskedelem súrlódása elkerülhetetlennek látszik. Amerika arra törekszik, hogy a világ legnagyobb légi hatalma legyen, és ennek megteremtéséhez ma bőséges erőforrásokkal rendelkezik, Anglia pedig ellenszenvvel fogadja ezt. Amerika valószínűleg szívesen látná a független Thaiföldet, Anglia viszont félgyarmatot csinálna belőle. [...]

A brit kormány törekvése, hogy a nemzetközösséget és a birodalmat szorosabb egységbe fonja össze, érthető azok között a különleges körülmények között, amelyek közé ma Anglia került. De a tények logikája, az egyetemes haladás iránya, akárcsak a növekvő nacionalizmus a dominiumokon és a gyarmatbirodalom felbomlásának látható jelei mind ellene szólnak ennek a törekvésnek. [...] Hiszen szertefoszlott mindaz, ami Nagy-Britanniát politikai, ipari és pénzügyi szempontból uralkodó nemzetté tette. Mindazonáltal az angolok jeles tulajdonságokkal büszkélkedhettek azelőtt: bátorsággal, összetartással, tudományos és alkotóképességekkel, alkalmazkodó készséggel, és ezek nem tűntek el. E jó tulajdonságok, és mások is, melyekkel Anglia rendelkezik, naggyá tehetnek egy nemzetet, és képessé rá, hogy úrrá legyen a fenyegető veszedelmeken. Ha radikálisan megváltozik, és kiegyensúlyozottabb gazdasági rendszert teremt magának, képes lehet megbirkózni saját sürgető és létfontosságú problémáival. De ez aligha sikerülhet, ha továbbra is úgy folytatja, mint azelőtt, hogy egy birodalom van hozzákötve, amely eltartja. [...]

Forrás: Dzsaváharlál Nehru: India fölfedezése. Budapest, 1991. 747–749.

1. Ki volt Nehru, és honnan származtak ismeretei a brit birodalomról?
2. Milyen két csoportra osztja Nehru a brit gyarmatokat? Csoportosítsd ez alapján a XX. század első felének legfontosabb angol gyarmatait!
3. Mi tartja össze Nehru szerint a brit birodalmat, azaz milyen egység ez a birodalom?
4. Mely tényezők siettetik a brit gyarmatbirodalom felbomlását? Csoportosítsd e tényezőket aszerint, hogy az anyaország vagy a gyarmatok fejlődéséből következnek!
5. Milyen módon próbálja egyben tartani Nagy-Britannia gyarmatbirodalmát, és van-e esélye a bomlás feltartóztatására?
6. Melyik nagyhatalommal került a XX. század közepére érdek- és értékkonfliktusba Nagy-Britannia?
7. Hogyan képzelhető el Nehru szerint Nagy-Britannia jövőbeni fejlődése? Egyetértesz-e Nehru értékelésével?

11. Izrael állam megalakulása, ahogyan David Ben Gurion[5] látta (1947–1948)

...[1947] December elején megkezdődött az arabok visszavonulása a zsidó államnak kijelölt területről. Eltávoztak Haifából és más városokból, illetve a Sharon-völgyből, amely Haifától délre húzódott a tengerpart mentén. Vezetőik Nablusba mentek, amely Jeruzsálemtől északra olyan területen fekszik, amely az arab állam részének volt szánva.

Főleg nők és gyermekek menekültek, de sok férfi is kereket oldott. A kivándorlás addig tartott, amíg meg nem alakult Izrael állam. Sok falu teljesen üres volt. A legtöbb északi beduin arab áthelyezte sátrát az arab területre, néhányan pedig a zsidó Negevbe délen. Egyedül Galileából, országunk legészakabban elterülő vidékéről nem történt jelentős arab exodus.

Közben Jaffa, Jeruzsálem, Haifa, Lod és Ramleh arabjai egyre harciasabbak lettek. Az ENSZ döntése után két héttel az Arab Liga összeült Kairóban, és eldöntötte, hogy hadoszlopokat küld Palesztinába gerilla akciókhoz. Az idegen katonai beavatkozásnak a mandátum-kormány nem állt ellent, bár továbbra is azt hangoztatta, hogy amíg a mandátum tart, addig egyedül felelős a törvényességért és a rendért. Még az ENSZ azon bizottságával is elutasította az együttműködést, amelyet a mandátum lejártától a függetlenségig tartó időszak problémáinak rendezésére jelöltek ki.

Az arab erőszak először Jeruzsálemre, Jaffára és a Tel Aviv–Jeruzsálem főútra korlátozódott. A brit rendőrség általában az arabok oldalán állt. A Hagana tudásának legjavát adta, hogy lokalizálja az összeütközéseket, és elkerülje a vitákat a brit csapatokkal, de tudtuk, hogy az igazi próba csak akkor jön el, ha a britek már elmentek. Csak akkor tudtunk volna ellenállni az arab fegyvereseknek, ha tökéletesen fel lettünk volna fegyverezve.

Hónapokig védekező taktikát folytattunk, de amikor az arab támadások egyre durvábbak lettek és úgy tűnt, valóra válik Jeruzsálem elvágásának terve Jishuv többi részétől, illetve a Tel Aviv–Jeruzsálem útvonal blokádja, arra kényszerültünk, hogy támadásba menjünk át. Felgyorsult Jishuv mozgósítása. Az arabok erősítést kaptak a szomszédos országokból, és egyre gyakoribbak lettek a palesztin bandák és a kívülről jövő irreguláris erők támadásai. Az arabok felismerték, hogy a zsidó Jeruzsálem feladása, elfoglalása vagy lerombolása megtörné bátorságunkat és ellenállásunkat. [...]

Több mint 300 falunk volt az országban szétszórtan. Mindegyiket meg kellett védeni, beleértve néhány teljesen elszigetelt foltot is. [...] Lehetetlen volt biztonságukat megőrizni a falvak és városok közötti kommunikációs vonalak nélkül, ugyanakkor minden út arab kézen volt.

[5] Ben Gurion, David (1886–1973): az 1948-ban megalakult Izrael első miniszterelnöke és védelmi minisztere, akit ma „a nemzet atyjaként" tisztelnek. Lengyelország orosz uralom alatt álló részén született, s 1906-ban vándorolt ki Palesztinába. Nagy ügybuzgalommal segítette a zsidó bevándorlók letelepedését, földvásárlását.

Csak Haifában kerekedtünk egyértelműen felül, mert ezt a várost zsidó települések vették körül. [...]

Jeruzsálemben rossz volt a helyzetünk. Az állam létesítése előtt Jeruzsálem nem volt tiszta zsidó tömb; zsidó és arab negyedek keveredtek egymással. Az arabok négy irányból közelíthették meg Jeruzsálemet – Ramallahból északon, Hebronból délen, Jerikóból keleten, és Jaffa–Latrunból nyugaton. Nekünk csak egy megközelítési lehetőségünk volt, Tel Aviv–Latrunból nyugaton. A város zsidó lakosságának élelemre volt szüksége, és míg az arab Jeruzsálem ellátása nehézségek nélkül megoldható volt a szomszédos falvakból, a zsidó falvak Galileában és a Sharon-völgyben, Jezreelben és Jordanban el voltak zárva. Életmentő műveletté vált onnan élelmet szállítani száz mérföldeken át, tűz alatt. A konvojok sofőrjei és bajtársaik [...], akik együtt vitték a Galileai falvak és a völgyek terméseit Jeruzsálem zsidóihoz, fontos fejezetet írtak történelmünkbe.

Napról napra nehezebbé és veszélyesebbé vált a kommunikáció a fővárossal. A legfelső brit hatóságok, beleértve a főbiztost, egyértelmű ígéretet tettek nekünk, hogy a mozgásszabadságot fenntartják, de – mint a legtöbb nekünk adott ígéretet akkoriban – ezt is megszegték. A Tel Avivból Jeruzsálembe tartó konvojokat az út teljes hosszában támadták, meg kellett állniuk, amikor elérték a hegyeket, és a kockázat nőtt. Jeruzsálem az éhhalál szélén volt. [...]

Forrás: David Ben Gurion: Israel. Years of Challenge. Tel Aviv–Jerusalem, 1963. 31–35. *Fordította:* Tar Attila Szilárd, 1998.

1. **Ki volt David Ben Gurion, és milyen szerepet játszott Izrael történelmében?**
2. **Ismertesd Izrael állam kialakulásának folyamatát! Milyen mozgalom és milyen nemzetközi szerződések készítették elő a zsidó állam önállóságát? Mely hatalmak és mely nemzetközi szervezetek gyakoroltak befolyást e folyamatra? Mi volt a visszaemlékezésben is szereplő mandátum?**
3. **Milyen etnikai konfliktussal járt Izrael kialakulása? Hogyan mutatja be e konfliktust Ben Gurion? Hogyan ír a brit hatóságok viselkedéséről?**
4. **Jellemezd katonai szempontból az arabok és a zsidók helyzetét! Mi volt a zsidók legfőbb problémája, és hogyan próbálták ezt megoldani?**
5. **Milyen más megoldást láttak az arabok a terrortámadásokon kívül a helyzet megoldására?**
6. **Nézz utána a következő fogalmaknak: Arab Liga, Hagana, mandátumkormány, főbiztos!**

12. Sztálin halála (1953)

A) A magyar kommunista vezetés reagálása Sztálin halálára

Az MDP KV nevében Rákosi Mátyás részvéttávirata
az SZKP Központi Bizottságának

Drága elvtársak!

Szívünk mélyéig megrendített bennünket drága tanítónk, vezérünk és felszabadítónk, Joszif Visszárionovics Sztálin elvtárs halála. A megpróbáltatás e nehéz napjaiban a Magyar Dolgozók Pártja és az egész magyar nép még szorosabbra zárja össze sorait. Minden erőnkkel azon leszünk, hogy méltóknak bizo-

nyuljunk a nagy Sztálin hagyatékához, s még magasabbra emeljük a zászlót, amelyet Ő adott a kezünkbe. Megingathatatlan egységben követjük Marx, Engels, Lenin, Sztálin tanítását. Testvéri hűséggel a kommunizmust építő dicsőséges Szovjetunió iránt, megbonthatatlan egységben a hatalmas béketáborral, hazánkban is valóra váltjuk a világ népei nagy vezérének, J. V. Sztálin elvtársnak örökké élő eszméit.

Budapest, 1953. március 6.

A MAGYAR NÉPHEZ!

A Magyar Dolgozók Pártjának Központi Vezetősége, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a drága vezér és tanító J. V. Sztálin elvtárs halála alkalmából az egész gyászba borult magyar dolgozó nép nevében mély részvétét és együttérzését fejezi ki a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának, a Szovjetunió Minisztertanácsának, a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének, a testvéri szovjet népnek.

Sztálin elvtárs halála az egész világ dolgozóinak, a földkerekség békéért és szabadságáért küzdő százmillióinak legnagyobb vesztesége a nagy Lenin halála óta. [...]

A magyar munkások, parasztok, értelmiségiek milliói gyászolják Sztálin elvtársat. Amiért népünk legjobbjai, magyar szabadságharcosok és forradalmárok hosszú sora századokon át hiába küzdött és áldozott, az Ő segítségével, az általa nevelt és vezetett Szovjet Hadsereg felszabadító tettei nyomán vált valósággá. Sztálin elvtársnak köszönhetjük a magyar nemzeti függetlenséget, a magyar népszabadságot Sztálin elvtárs segítsége, tanítása tette lehetővé a magyar dolgozó nép számára, hogy megdöntse kizsákmányoló urainak hatalmát, megvédje békéjét és függetlenségét a szabad magyar hazára acsarkodó imperialista háborús uszítókkal szemben. Sztálin elvtárs baráti segítségére támaszkodva kezdtük meg és folytatjuk hazánkban a szocializmus építését, foglaltuk el helyünket a szabad népek nagy családjában. [...] Sztálin elvtárs neve, műve, tanítása örök időkre összeforr népünk történelmével. [...]

Sztálin elvtárs tanítása, műve halhatatlan. Nincs erő, mely kikezdené azt, amit Ő megalkotott. A nagy tanító és vezér eltávozott, de itt vannak tanítványai, elvtársai, katonái, akik megvédik és folytatják azt, amit Ő hagyott örökségül. [...]

Forrás: Nehéz esztendők krónikája, 1949–1953. Dokumentumok. Szerk.: Balogh Sándor. Budapest, 1986. 482–483. (A továbbiakban: Nehéz esztendők krónikája.)

B) EGY OROSZ KÖLTŐ VERSE (1962)

SZTÁLIN ÖRÖKÖSEI

Hallgat a márvány.
Csend hártyázza a hűs üveget.
Hallgat az őr.
Bronzarca a szélben szinte
csikordul.
A koporsó résén
mintha kicsapna fehér lehellet,
amint a márvány-sírpalotából
a térre kifordul.
Lassan úszva halad,
csengő szuronyoknak ütődve.
Hallgat bent maga is.
De ijesztő csend az a csend!
Feszül fenyegetve
bebalzsamozott komor ökle,
s a résre tapasztja szemét
az ál-halott odabent:
meglesni az embereket,
akik tetemét kiviszik,
a kurszki, rjazáni kiskatonákat –
ha egyszer erőt gyűjt
és sírjából talpra szökik,
majd rajtuk is,
tudatlanokon, bosszút állhat!
Tervel valamit.
Addig kifújja magát.
Most csak pihenni ledőlt.
Hát sírját most –
kormányunk őriztesd te
keményen:
megkettőzni,
sokszorozni
az őrcsapatot kőlapja előtt,
Hogy Sztálin,
és Sztálinnal a múlt,
soha vissza ne térjen!

És most nem a fényes
hősi múltat emlegetem,
nem a Turkesztán–Szibéria-utat,
Magnyitogorszkot,
nem Berlint,
hol zászlónk lengett ég fele –
nem:
a koholt pereket,
ártatlanokat,
akikre börtön rácsa csapódott!...
Becsülettel arattunk.
Becsülettel olvasztottunk ércet, acélt.
Becsülettel tudtunk, mint katonák,
a sorba beállni.
De ő félt tőlünk.
És kitűzte magasra a célt,
úgy vélte,
a célhoz jó eszköznek akármi!
Messzire látott,
és a harc törvényét tudta nagyon.
Sok híve maradt
minden sarkán a világnak.
Úgy rémlik,
a sírjából titkos telefonhuzalon
Enver Hodzsához tompán
parancsai szállnak!
S hová nem nyúlnak még a dróthuzal
ágbogai!
Folytatja a harcot még.
Halálával ma se békül.
Kivetették őt
Mauzóleumunk falai.
De hogy vessük ki *őt*
követői szívéből?... [...]

Jevgenyij Jevtusenko (Rab Zsuzsa fordítása)

Forrás: História, VIII. évf. (1986) 5–6. szám.

1. Ismereteid alapján elemezd, hogy Sztálin halála milyen helyzetet teremtett a Szovjetunióban, a „béketábor" országaiban és a nemzetközi politikában! Milyen események történnek az NDK-ban ez év nyarán?
2. Milyen politikai üzenete van az SZKP felé Rákosi részvéttáviratának? Mit emel ki a távirat Sztálin érdemei közül?
3. Mit jelenthetett az adott körülmények között az a mondat, hogy „a Magyar Dolgozók Pártja és az egész magyar nép még szorosabbra zárja össze sorait"?
4. Sztálin mely érdemeit emeli ki a magyar néphez szóló kiáltvány? Hogyan próbálja a méltatás „beemelni" Sztálint a magyar történelembe?
5. Nézz utána korabeli forrásokban, illetve későbbi visszaemlékezésekben, hogyan fogadta valójában a magyar nép Sztálin halálát!
6. Nézz utána, milyen alkalomból írt Jevtusenko verset a halott Sztálinról!
7. Miért nevezi a költő Sztálint ál-halottnak? Hogyan érzékelteti a vers a diktátor kegyetlenségét? Milyen egyéb tulajdonságait emeli ki? Milyen érdemeit hangsúlyozza?
8. Hogyan él Sztálin öröksége a vers szerint a szovjet állampolgárok lelkében? Hogyan hat ez az örökség a nemzetközi politikában? Miért említi a költő Enver Hodzsát? Mely politikusok nevét említhetné még?
9. Mivel magyarázza Jevtusenko Sztálin kegyetlenségét, diktatórikus hatalomgyakorlását?

13. Az afroázsiai országok a nemzetközi politikában. A bandungi nyilatkozat (1955. április 24.)

[...]

G) A világbéke és az együttműködés előmozdítása

1. Az ázsiai–afrikai értekezlet nagy gonddal fontolta meg a világbéke és az együttműködés kérdését. Mély aggodalommal vette számba a jelenleg uralkodó nemzetközi feszültséget, amely az atom-világháború veszélyét rejti magában. A béke problémája szorosan összekapcsolódik a nemzetközi biztonság problémájával. Ebben a tekintetben valamennyi államnak együtt kell működnie – elsősorban az ENSZ kertében –, hogy létrehozzák a fegyverzet csökkentését és az atomfegyverek kiküszöbölését, hathatós nemzetközi ellenőrzés mellett. A nemzetközi béke ügyét ilyen módon diadalra lehet vinni és az atomenergiát kizárólag békés célokra használni. Ez hozzájárulhatna elsősorban Ázsia és Afrika szükségleteinek kielégítéséhez, mert ezeknek a területeknek népei mindenekelőtt szociális haladást és magasabb életszínvonalat igényelnek, nagyobb szabadság mellett. [...]

A tíz elv

A nemzetek bizalmatlanság és félelem nélkül, egymás iránti bizalommal és jóakarattal, türelemben és békében éljenek egymás mellett, mint jó szomszédok, és lépjenek baráti együttműködésre a következő elvek alapján:

(1) Az alapvető emberi jogok tiszteletben tartása, az ENSZ Alapokmányában kinyilvánított célokkal és elvekkel összhangban.

(2) Valamennyi nemzet szuverenitásának és területi sérthetetlenségének tiszteletben tartása.

(3) Valamennyi emberfajta és valamennyi – nagy vagy kis – nemzet egyenlőségének elismerése.

(4) Más nemzetek belügyeibe való be nem avatkozás.

(5) Minden egyes nemzet azon jogának elismerése, hogy az ENSZ Alapokmányával összhangban egyénileg vagy kollektíven védelmezze önmagát.

(6) *a)* Tartózkodás az olyan kollektív védelmi rendszerekbe való belépéstől, amelynek célja bizonyos nagyhatalmak különleges érdekeinek szolgálata – bármelyek is legyenek ezek a nagyhatalmak; *b)* tartózkodás attól – bármely hatalom részéről –, hogy nyomást gyakoroljon más hatalmakra.

(7) Tartózkodás az agressziótól, az agresszióval való fenyegetéstől vagy az erőszak alkalmazásától más országok területi épségével vagy politikai függetlenségével szemben.

(8) Minden nemzetközi viszály békés eszközzel – tárgyalással vagy közvetítéssel, döntőbíráskodással vagy nemzetközi bíróságok útján – való rendezése az ENSZ Alapokmányával összhangban.

(9) A kölcsönös érdekek és az együttműködés elősegítése.

(10) A nemzetközi jog és a nemzetközi kötelezettségek tiszteletben tartása.

2. Az ázsiai–afrikai értekezlet azt a meggyőződését nyilvánítja ki, hogy az a baráti együttműködés, amely megfelel a fenti elveknek, hathatós módon hozzájárulhat a béke és a biztonság megszilárdításához, a gazdasági, szociális és kulturális együttműködés pedig hozzájárulhat minden nép felvirágzásához és jólétéhez. [...]

Bandung, 1955. április 24.

Forrás: Halmosy II., 280–281.

1. Hol található Bandung? Hány ország vett részt a bandungi értekezleten, és a világ mely régióiból?
2. Miért kértek szót az afroázsiai államok a világpolitikában? Mivel indokolja a nyilatkozat önálló szerepvállalásukat? Elsősorban mely hatalmaknak címezték üzenetüket?
3. Hogyan érinti a nyilatkozat szerint a nagyhatalmak közötti feszültség az afroázsiai térséget?
4. Milyen politikai magatartás alapelveit fogalmazták meg Bandungban? Miért tartották fontosnak a „tíz elv" betartását?
5. Melyik nemzetközi szervezetnek szánnak fontos szerepet a nyilatkozat aláírói céljaik elérésében? Mely nemzetközi szervezetek működését ítélik károsnak?
6. Keress konkrét példákat arra, hogy valamelyik nagyhatalom megsértette a „tíz elv" valamelyikét!

14. A VARSÓI SZERZŐDÉS (1955. MÁJUS 14.)

BARÁTSÁGI, EGYÜTTMŰKÖDÉSI ÉS KÖLCSÖNÖS SEGÍTSÉGNYÚJTÁSI SZERZŐDÉS

az Albán Népköztársaság, a Bolgár Népköztársaság, a Magyar Népköztársaság, a Német Demokratikus Köztársaság, a Lengyel Népköztársaság, a Román Népköztársaság, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és a Csehszlovák Köztársaság között

A Szerződő Felek,

újból megállapítva, hogy olyan európai kollektív biztonsági rendszer megteremtésére törekszenek, amely valamennyi európai állam részvételén alapulna társadalmi és államrendszerükre való tekintet nélkül, s amely lehetővé tenné erőfeszítéseik egyesítését az európai béke biztosítása érdekében,

figyelembe véve egyszersmind a párizsi egyezmények megerősítése következtében Európában előállt helyzetet, amely egyezmények a felfegyverzett Nyugat-Németország részvételével és az észak-atlanti tömbbe való bevonásával a „Nyugat-európai Unió" alakjában új katonai csoportosulás létrehozását helyezik kilátásba, ami fokozza az újabb háború veszélyét és veszélyezteti a békeszerető államok nemzeti biztonságát,

meggyőződve arról, hogy az európai békeszerető államoknak ilyen körülmények között meg kell tenniük a biztonságuk biztosításához szükséges és az európai béke fenntartásának érdekét szolgáló intézkedéseket,

az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmányának célkitűzéseit és elveit követve,

a barátság, az együttműködés és a kölcsönös segítségnyújtás további megszilárdításának és fejlesztésének érdekében, az államok függetlensége és szuverenitása tiszteletben tartásának, valamint a belügyekbe való be nem avatkozásának elveivel összhangban,

elhatározták, hogy megkötik a jelen barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási Szerződést... [...]

1. cikk. A Szerződő felek kötelezik magukat arra, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmányának megfelelően nemzetközi kapcsolataikban tartózkodnak az erővel való fenyegetéstől vagy annak alkalmazásától, és nemzetközi vitáikat békés eszközökkel oly módon oldják meg, hogy ne veszélyeztessék a nemzetközi békét és biztonságot.

2. cikk. A Szerződő Felek kijelentik, hogy az őszinte együttműködés szellemében készek részt venni minden nemzetközi akcióban, amelynek célja a nemzetközi béke és biztonság biztosítása, és minden erejüket e célok megvalósítására fordítják.

A Szerződő Felek egyben arra fognak törekedni, hogy más olyan államokkal való megegyezés alapján, amelyek hajlandók ebben együttműködni, hatékony intézkedéseket foganatosítsanak a fegyverzet általános csökkentésére és az atom- és hidrogénfegyver, valamint a tömegpusztító fegyverek egyéb fajtáinak betiltására.

3. cikk. A Szerződő Felek a nemzetközi béke és biztonság megerősítésének érdekeit szem előtt tartva tanácskozni fognak egymással a közös érdekeiket érintő minden fontos nemzetközi kérdésben.

Az együttes védelem biztosítása és a béke és a biztonság fenntartása érdekében mindannyiszor haladéktalanul tanácskozni fognak egymással, valahányszor valamelyikük véleménye szerint a Szerződésben részt vevő egy vagy több államot fegyveres támadás fenyegeti.

4. cikk. Ha valamely állam vagy valamely államcsoport Európában fegyveres támadást intéz a Szerződésben részt vevő egy vagy több állam ellen, a Szerződésben részt vevő minden állam az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmánya 51.cikkének megfelelően, az egyéni vagy kollektív önvédelem jogának megvalósításaképpen egyenként és a Szerződés többi tagállamával való megegyezés szerint minden szükségesnek mutatkozó eszközzel, a fegyveres erő alkalmazását beleértve, azonnali segítséget nyújt a megtámadott államnak vagy államoknak. A Szerződésben részt vevő államok haladéktalanul tanácskozni fognak a nemzetközi béke és biztonság helyreállítására és fenntartására szükséges együttes intézkedésekről. [...] Ezen intézkedéseket azonnal felfüggesztik, mihelyt a Biztonsági Tanács megteszi a nemzetközi béke és biztonság helyreállítására és fenntartására szükséges intézkedéseket.

5. cikk. A Szerződő Felek megállapodtak abban, hogy megalakítják azon fegyveres erőik egyesített parancsnokságát, amelyeket a Felek megegyezése szerint az együttesen megállapított elvek alapján működő parancsnokság vezénylete alá helyeznek. Védelmi képességük megerősítésére szükséges egyéb összeegyeztetett intézkedéseket is tesznek, hogy megvédelmezzék népeik békés munkáját, biztosítsák határaik és területük sértetlenségét és az esetleges támadással szembeni védelmét.

6. cikk. Abból a célból, hogy a Szerződésben részt vevő államok [...] megvizsgálják az e szerződés végrehajtásával kapcsolatban felmerülő kérdéseket, Politikai Tanácskozó Bizottságot állítanak fel [...].

7. cikk. A Szerződő Felek kötelezik magukat arra, hogy nem vesznek részt semmiféle koalícióban vagy szövetségben, és nem kötnek semmiféle egyezményt, amelyek céljai ellentétesek a jelen Szerződés céljaival. [...]

9. cikk. A jelen Szerződéshez társadalmi és államrendszerükre való tekintet nélkül csatlakozhatnak oly más államok, amelyek kifejezik készségüket, hogy a jelen Szerződésben való részvétellel hajlandók elősegíteni a békeszerető államok erőfeszítéseinek egyesítését [...].

11. cikk. A jelen Szerződés húsz évig marad érvényben. A Szerződés a következő tíz évre is érvényben marad azon Szerződő Felek között, amelyek ezen időszak lejárta előtt egy évvel nem nyilvánítják ki a Lengyel Népköztársaság kormányának a Szerződés felmondására irányuló kívánságukat. Ha az európai kollektív biztonsági rendszer létrejön és ebből a célból általános európai kollektív biztonsági szerződést kötnek – amire a Szerződő Felek állandóan törekedni

fognak –, a jelen Szerződés az általános európai szerződés hatályba lépésének napján érvényét veszti. […]

Forrás: Halmosy II., 284–286.

1. Mely világpolitikai események vezettek a Varsói Szerződés megkötéséhez? Konkrétan melyik politikai változásra utal a szerződés bevezetője?
2. Milyen szövetség (szervezet) létrejöttét jelentette a Varsói Szerződés aláírása? Nézz utána, hány állam lépett be e szövetségbe! Hazánk mikor lett tagja a szövetségnek, s mikor vált ki a tömbből?
3. Milyen célokat tűzött ki maga elé a szerződés? Mit mond ki a tömegpusztító fegyverekről?
4. Mely nemzetközi szervezet irányelveire alapozták a szerződést? Miért hangoztatták ezt?
5. Hogyan biztosították a résztvevő államok szövetségük hatékonyságát? Milyen közös szervezeteket hoztak létre?
6. Védelmi vagy támadó jellegű szövetségről volt szó? Állításod bizonyítsd a szövegből vett részletekkel!
7. Milyen időtartamra kötötték a szerződést? Hogyan léphetett ki egy állam a szövetségből? Történt-e csatlakozás a szerződés fennállása alatt? Mely államok tettek kísérletet kilépésre, s mi lett e kísérlet eredménye?
8. A tények ismeretében a szerződés mely kitételeit ítéled csupán „propagandisztikus elemnek"?
9. Hasonlítsd össze a fenti szerződést a NATO alapokmányának számító washingtoni szerződéssel (VII. fejezet 8. forrás)! Melyek azok az értékek, nemzetközi alapelvek, amelyeket mindkét szerződés fontosnak tart, s van-e olyan amelyet csak az egyik dokumentum említ?

15. Az osztrák államszerződés (1955. május 15.)

Államszerződés a független és demokratikus Ausztria visszaállításáról

[…]

I. rész

Politikai és területi rendelkezések

1. cikk. *Ausztriának szabad és független államként való visszaállítására.* – A Szövetséges és Társult Hatalmak elismerik, hogy Ausztria szuverén, független és demokratikus államként helyreállt.

2. cikk. *Ausztria függetlenségének megőrzése.* – A Szövetséges és Társult Hatalmak kijelentik, hogy Ausztriának a jelen szerződésben lefektetett függetlenségét és területi sérthetetlenségét tiszteletben tartják.

3. cikk. *Ausztria függetlenségének Németország által való elismerése.* – A Szövetséges és Társult Hatalmak a német békeszerződésbe rendelkezéseket fognak felvenni, amelyek […] Németországnak Ausztriára és az osztrák államterületre vonatkozó minden területi és politikai igényről való lemondását biztosítják.

4. cikk. *A Németországhoz való csatlakozás („Anschluss") tilalma.* – 1. A Szövetséges és Társult Hatalmak kijelentik, hogy Ausztriának Németországgal való politikai vagy gazdasági egyesülése tilos. […]

5. cikk. *Ausztria határai.* – Ausztria határai azok, amelyek 1938. január 1-jén fennállottak.

6. cikk. *Emberi jogok.* – Ausztria minden szükséges intézkedést megtesz aziránt, hogy az osztrák fennhatóság alá tartozó minden személynek fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül biztosítsa az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok élvezetét, ideértve a véleménynyilvánítás, a sajtó, a közlés a vallásgyakorlás, a politikai véleménynyilvánítás és a nyilvános gyülekezés szabadságát is. […]

8. cikk. *Demokratikus intézmények.* – Ausztriának szabad választáson alapuló demokratikus kormánya lesz, és minden állampolgára részére biztosítania kell a szabad, egyenlő és általános választójogot, valamint azt a jogot, hogy fajra, nemre, nyelvre, vallása vagy politikai véleményre való tekintet nélkül közhivatalra választható legyen. […]

9. cikk. *A náci szervezetek feloszlatása.* […]

11. cikk. *A békeszerződések elismerése.* – Ausztria kötelezi magát, hogy az Olaszországgal, Romániával, Bulgáriával, Magyarországgal és Finnországgal kötött békeszerződések, valamint mindazon egyéb megállapodások és szabályozások teljes érvényét elismeri, amelyeket a Szövetséges és Társult Hatalmak Németországra és Japánra vonatkozóan a béke helyreállítása céljából létrehoztak vagy a jövőben létre fognak hozni. […]

III. rész

A szövetséges haderők visszavonása

20. cikk. 1. Az Ausztriai Ellenőrző Szervezetre vonatkozó, 1946. június 28-án kelt egyezmény a jelen szerződés hatálybalépésével érvényét veszti.

2. A jelen Szerződés hatálybalépésével az ausztriai megszállási övezetekre és Bécs város igazgatására vonatkozó, 1945. július 9-én kelt megállapodás 4. pontjában felállított Szövetséges Parancsnokság Bécs város igazgatásával kapcsolatban minden tevékenység gyakorlását megszünteti. Az ausztriai megszállási övezetekre vonatkozó megállapodás Ausztriának a Szövetséges és Társult Hatalmak haderői által a jelen cikk 3. pontja alapján történő kiürítése befejezésével hatályát veszti.

3. A Szövetséges és Társult Hatalmak haderőit és az Ausztriai Ellenőrző Bizottság tagjait a jelen Szerződés hatálybalépésétől számított 90 napon belül – amennyiben csak lehetséges, legkésőbb 1955. december 31-ig – Ausztriából vissza kell vonni. […]

IV. rész

A háborúból származó igények

21. cikk. *Jóvátétel.* – Ausztriától az 1939. szeptember 1. után Európában beállott hadiállapotból kifolyóan nem követelnek jóvátételt. […]

Készült Bécs városában […], 1955. május 15-én.

Forrás: Halmosy II., 291–307.

1. Miért volt szükség az osztrák államszerződés megalkotására? (Vázold fel Ausztria államjogi helyzetét 1918-tól 1955-ig!)
2. Milyen világpolitikai folyamatba illeszkedik az osztrák államszerződés megkötése?
3. Mely hatalmak kötötték a fenti szerződést Ausztriával?
4. Milyen intézkedéseket rögzít az államszerződés az önállóság helyreállítására?
5. Milyen kötelezettségeket ró a szerződés Ausztriára, s milyen status quo-t rögzít?
6. Mi változott meg a szerződés nyomán Ausztriában? Elemezd a szerződés segítségével egy állam függetlenségének ismérveit!

16. Nyikita Hruscsov: A személyi kultuszról. Beszámoló az SZKP XX. kongresszusának zárt ülésén (1956. február 25.)

A személyi kultusz és a marxizmus klasszikusai

Elvtársak! Az SZKP Központi Bizottságának a XX. kongresszuson előterjesztett beszámolójában és több kongresszusi küldött hozzászólásában, valamint korábban is, az SZKP KB ülésein sok szó esett már a személyi kultuszról és káros következményeiről.

Sztálin halála után a KB fokozatosan, de kitartóan igyekezett megvilágítani azt a tételt, hogy a marxizmus–leninizmus számára megengedhetetlen és idegen bárkinek a külön kiemelése, felsőbbrendű emberré változtatása, olyan természetfölötti tulajdonságokkal való felruházása, amelyek már-már istenné teszik. Az ilyen emberről feltételezik, hogy mindent tud, mindenki helyett gondolkodik, bármit meg tud tenni, és cselekedeteiben csalhatatlan.

Köreinkben hosszú éveken át kultiválták azt a hitet, hogy ilyen személyiség létezhet, s kiváltképpen kultiválták ezt Sztálint illetően.

Ennek a beszámolónak a célja nem Sztálin életének és tevékenységének alapos értékelése. Sztálin érdemeiről életében éppen elég könyv, brosúra és egyéb munka készült. Világszerte ismerik azt a szerepet, amelyet Sztálin a nagy októberi szocialista forradalom előkészítésében és véghezvitelében, a polgárháborúban és a szocializmus szovjetunióbeli felépítéséért vívott harcban betöltött. Ezt mindenki nagyon jól ismeri. Most egy olyan kérdéssel kell foglalkoznunk, amelynek óriási jelentősége van a párt szempontjából, mégpedig nem csupán ma, hanem a jövőben is. Nevezetesen azzal, hogy miképpen nőhetett egyre jobban a sztálini személyi kultusz, amely aztán fejlődésének egy bizonyos szakaszában egész sor igen komoly és durva torzuláshoz vezetett pártunk elveiben, törvényességében és a pártdemokráciában. [...]

Ki a felelős a terrorért?

...Tények igazolják, hogy sok önkényt Sztálin parancsára követtek el; teljesen figyelmen kívül hagyva a törvényesség normáit, mind a pártban, mind állami szinten. Sztálin nagyon bizalmatlan ember volt; betegesen gyanakvó; tudjuk ezt közös munkánkból. Megesett, hogy ránézett valakire és ezt mondta: „Miért olyan zavart ma a tekinteted?" vagy „Miért sunyítasz ma, és miért nem mersz nyíltan a szemembe nézni?" Ez a beteges gyanakvás általános bizalmatlanságot keltett benne olyan kiváló pártmunkásokkal szemben is, akiket évek óta ismert. Mindenütt csak „ellenségeket", „képmutatókat" és „kémeket" látott. Korlátlan hatalom birtokában a legnagyobb önkényre vetemedett emberek erkölcsi és fizikai megsemmisítésében. Olyan helyzet alakult ki, hogy senki sem érvényesíthette akaratát.

Ha Sztálin azt mondta, hogy valakit le kell tartóztatni, akkor ellenvetés nélkül tudomásul kellett venni, hogy az illető a „nép ellensége", s az állambiztonsági szervezet élén álló Berija-féle banda tagjai önmagukat is túllicitálva bizonygatták a letartóztatottak bűnösségét és a hamisított dokumentumok igaz voltát.

S milyen bizonyítékokat csatoltak? A vádlottak „beismerő vallomásait". S a nyomozók elfogadták ezeket a „beismerő vallomásokat". De miképpen történhetett meg az, hogy emberek olyan bűncselekményeket ismertek be, amelyeket egyáltalán nem követtek el? Csak egyféleképpen: úgy, hogy a fizikai ráhatás módszereit alkalmazták, kínzásokat, amelyek következtében a letartóztatott el-elvesztette eszméletét, ítélőképességét, megfeledkezett emberi méltóságáról. Így csiholták ki a „beismerő vallomásokat". [...]

Forrás: Nyikita Hruscsov: A személyi kultuszról és következményeiről. Beszámoló az SZKP XX. kongresszusának zárt ülésén, 1956. február 25. Budapest, 1988. 5–6., 41–43.

1. Gyűjtsétek össze, milyen kép élt Sztálinról haláláig az emberekben a Szovjetunióban és külföldön! Hogyan változtatta meg e képet Hruscsov kongresszusi beszéde?
2. Miért emeli ki Hruscsov a marxi–lenini tanítások és a Sztálini személyi kultusz közötti ellentmondást? Vitassátok meg, hogy valójában is ekkora a szakadék a marxizmus–leninizmus elmélete és a sztálinista gyakorlat között!
3. Mi mindent ró fel Sztálinnak Hruscsov?
4. Minek tulajdonítja a személyi kultusz kialakulását? Milyen okokról nem beszél? Vajon miért nem?

17. Világpolitika 1956 őszén. A szovjet miniszterelnök Edennek és Mollet-nek címzett levelei

I.

...Milyen helyzetbe kerülne Nagy-Britannia, ha nála erősebb államok támadnák meg, olyanok, melyek rendelkeznek az összes korszerű tömegpusztító fegyverrel? Ilyen országok lehetnek, és megtehetnék, hogy nem haditengerészeti vagy légiflottát küldenek Anglia partjai ellen... Más eszközökkel, így például rakétákkal is elérhetik ugyanazt a célt. Mi el vagyunk szánva arra, hogy erőt alkalmazzunk az agresszorok megsemmisítésére és a béke helyreállítására a Közel-Keleten. Reméljük, ön elég okos lesz ahhoz, hogy levonja ebből a megfelelő következtetéseket. [...]

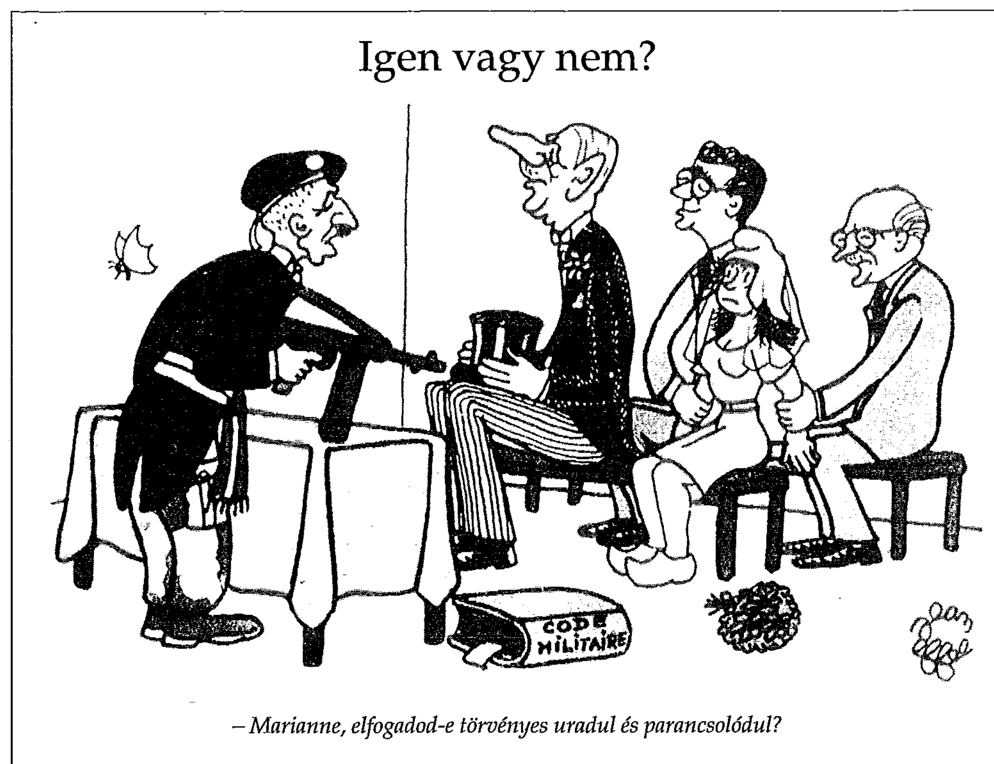
II.

...Milyen helyzetbe kerülne Franciaország, ha egy olyan ország támadná meg, amely a rombolás szörnyűséges és modern eszközeivel rendelkezik? [...]

Forrás: Salgó László: A szuezi háromszög 1956. Budapest, 1986, 242–243.

1. Melyik nemzetközi konfliktushoz kapcsolódnak közvetlenül a levélrészletek? Mely államok vettek benne tevőlegesen részt? Milyenek voltak az erőviszonyok?
2. Melyik országtól származnak a fenyegetések, és mi volt a céljuk? Milyen funkciókat viseltek a címzettek?
3. Miért találó az Angliának írt fenyegetés? Hogyan tükrözi a XX. század közepén végbement stratégiai változásokat?
4. Hogyan oldódott meg a konfliktus? Valóra váltak-e a szovjet miniszterelnök fenyegetései?

18. De Gaulle különös házassága a francia köztársasággal

– Marianne, elfogadod-e törvényes uradul és parancsolódul?

Forrás: René Andrieu: Képes francia történelem a népfronttól napjainkig. Budapest, 1971. 163.

1. Hányadik francia köztársaság létrejöttét ábrázolja a karikatúra? Mikor történt ez az esemény?
2. Kik szerepelnek a rajzon? Kiket jelképeznek az alakok?
3. Hogyan következtethetsz a rajzból a hatalmi berendezkedés megváltozásának körülményeire? Mit jelképez az gépfegyveres „anyakönyvvezető" és a nőalakot lefogó két férfi? Mire utal a földön heverő könyv?
4. Milyen kül- és belpolitikai helyzetben került sor a karikatúrán ábrázolt eseményre?

19. A világpolitika alakítói: Willy Brandt Kennedyről

...John F. Kennedy rendkívüli személyiség volt rendkívüli kisugárzással. Személyiségének varázsa – bár igyekeztek elhalványítani – élő maradt. Hatása nemcsak a nyílt tekintetből, az újítások iránti határozott érzékéből és csiszolt beszédének frissességéből táplálkozott, hanem abból is, hogy nyitott volt az új szellemi impulzusok irányában. Új fejezetet kezdett a sötét bőrszínű amerikaiak életében. Megerősítette és bátorította a reményt több igazságosságra, az egész világon. A világ és Amerika számára is jó lett volna, ha mindezt folytathatta volna.

Néha rám fogták, hogy másolom Kennedy választási kampányát. Ezt én nem így éreztem. [...] Amit azonban az új határok felé induló amerikaiaktól tanultam, annak több köze volt a tartalomhoz, mint a külsőségekhez.

Adenauer nagyon tisztelte Kennedyt, aki azonban elégedetlen volt a német külpolitika tudálékos merevségével. Mély nyomot hagyott benne, hogy a berlini válság alatt hiányoztak a konstruktív német javaslatok. Úgy vélte, a német kérdés megoldása csak egy történelmi folyamat eredményeként képzelhető el, és jó ideje elkerülhetetlennek tartotta – úgy, mint már előtte Eisenhower – hogy fontolóra vegyük az NDK elismerését, legalább taktikai okokból, és az Odera–Neisse-határ elismerését.

Bécsben Hruscsov azt mondta neki, hogy Adenauer egyáltalán nem kívánja az újraegyesülést. Ez a közlés nagy hatással volt rá, és saját, illetve munkatársai türelmetlenségének is szárnyakat adott. Washington több német rugalmasságot várt, ez a benyomás maradt meg bennem. [...]

A Kennedy-gyilkosság szerencsétlenség volt a világ számára. A mendemondák, amelyek körülötte szövődtek, sohasem hallgattak el igazából. Az igazságszolgáltatás nem látott „meggyőző bizonyítékot" az összeesküvésre, de egy képviselőházi vizsgálóbizottság később ellentétes véleményre jutott. Öt évvel később halt meg gyilkos kéztől Robert, az elnök energikus testvére, aki 1962-ben egy számunkra és számára is fontos látogatáson Berlinben volt, és akinek a faji egyenlőségért vívott előrelátó harcát tisztelettel és szimpátiával követtem. Robert Kennedy elnökségétől sokat vártam, nagyon sokat. [...]

Forrás: Willy Brandt: Erinnerungen. Frankfurt am Main, 1989. 71–73. *Fordította:* Tar Attila Szilárd, 1997.

1. Mikor kezdődött, és mikor ért véget John Fitzgerald Kennedy elnöksége az Egyesült Államokban? Milyen fontos világpolitikai események történtek elnöksége idején? Mit tudsz belpolitikájáról?
2. Milyen elnökként maradt meg az emberek emlékezetében az Egyesült Államokban és külföldön? Mi adta személyiségének varázsát? Mi újat hozott Brandt szerint a világpolitikában? Milyen válságok megoldását remélte Brandt Kennedytől?
3. Kiket említ még személy szerint a visszaemlékezés? Nézz utána, ők milyen politikát képviseltek, s milyen egyéniségek voltak!

20. A KUBAI VÁLSÁG: KENNEDY ELNÖK RÁDIÓ- ÉS TÉVÉBESZÉDE (1962. OKTÓBER 23.)

...A múlt héten [...] kétséget kizáró bizonyítékot szereztünk arról, hogy Kuba szigetén a támadó rakétatámaszpontok sorozatának létrehozását készítik elő. E támaszpontok nem szolgálhatnak egyéb célt, minthogy megfelelő nukleáris ütőképességet biztosítsanak a nyugati félteke ellen.

Kubának fontos stratégiai támaszponttá való gyors átalakítása kifejezetten fenyegeti az amerikai kontinens békéjét és biztonságát, nyíltan és szándékosan ellenszegül az 1947-ben megkötött riói egyezménynek, e nemzet és a félteke hagyományainak, a 87. kongresszus együttes határozatának, az Egyesült Nemzetek Alapokmányának és a Szovjetunióhoz intézett szeptember 4-i és 13-i nyilvános figyelmeztetéseimnek. Ez a cselekedet ellentmond a szovjet szóvivő mind nyilvánosan, mind pedig négyszemközt ismételten elhangzott ígéreteinek, hogy a kubai fegyverkezési készülődés megtartja védekező jellegét, és hogy a Szovjetuniónak nincs rá szüksége és nem is akar stratégiai rakétákat tartani semmilyen más ország területén.

A kommunista rakétáknak titkos, gyors és rendkívüli felhalmozása, az a váratlan és rejtett elhatározás, hogy első ízben helyezzenek el szovjet területen kívül stratégiai fegyvereket, mindez a status quo szándékosan provokatív és jogosulatlan megváltoztatása, amelybe hazánk nem mehet bele, ha azt akarjuk, hogy akár barát, akár ellenség valaha is bízzék bátorságukban és elkötelezettségükben. [...]

1. E támadó jellegű katonai készülődés megfékezésére szigorú vesztegzár alá veszünk minden Kubába irányított támadó jellegű katonai felszerelést. Visszafordítunk mindenfajta Kubába tartó hajót – bármelyik országból vagy kikötőből jöjjön is –, ha megállapítjuk, hogy támadó célú fegyverrakományt visz magával. Szükség esetén ezt a vesztegzárat kiterjesztjük más típusú rakományokra és szállítóeszközökre is. Ugyanakkor azonban nem akadályozzuk a létfontosságú javak szállítását.

2. Elrendelem Kuba és a kubai katonai készülődés folyamatos és fokozottan gondos szemmel tartását. [...] Utasítottam a fegyveres erőket, készüljenek fel bármilyen lehetőségre. Bízom benne, hogy mind a kubai nép, mind a támaszpontokon tartózkodó szovjet szakemberek érdekében minden érintett fél felismeri e fenyegetés fenntartásának kockázatát.

3. Nemzetünk követendő politikája lesz, hogy az Egyesült Államok ellen intézett szovjet támadásnak minősíti, ha a nyugati félteke bármelyik állama ellen nukleáris rakétatámadást indítanak Kubából. Ennek megfelelően teljes megtorlással válaszolunk a Szovjetuniónak.

4. A szükséges katonai elővigyázatossági intézkedés jegyében megerősítettem guantanamói támaszpontunkat, ma kivontam onnan az ott szolgáló személyzet hozzátartozóit, s utasítottam más katonai egységeket, legyenek riadókészültségben.

5. Ma este kérjük, hogy azonnal üljön össze az Amerikai Államok Szervezetének tanácskozó testülete [...]. Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya megengedi a regionális biztonsági intézkedéseket – és féltekénk államai már régen elhatározták, hogy fellépnek külső hatalmak katonai jelenléte ellen. A világ más részein is riasztottuk szövetségeseinket.

6. Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya értelmében ma este kérjük: haladéktalanul hívják össze a Biztonsági Tanács rendkívüli ülését, hogy intézkedjék a világbékét veszélyeztető legújabb szovjet fenyegetéssel szemben. Határozati javaslatunk kérni fogja valamennyi kubai támadó jellegű fegyver ENSZ-megfigyelők ellenőrzése mellett történő leszerelését és kivonását, mielőtt a vesztegzárat meg lehetne szüntetni.

7. Felszólítom Hruscsov miniszterelnököt, hogy hagyja abba és szüntesse meg a világbékét és államaink szilárd kapcsolatait veszélyeztető burkolt, féktelen és provokatív fenyegetést, felhívom továbbá, hogy térjen le erről a világuralomra törő útról, s [...] velünk együtt vessen véget a fenyegető fegyverkezési versenynek, és formálja át az emberiség történelmét. [...]

Forrás: A kubai válság. Szerk.: Patkó Imre, Budapest, 1962. 49–51.

1. **Milyen belpolitikai változások történtek Kubában az ötvenes évek végén?**
2. **Hogyan alakultak a kubai–amerikai kapcsolatok 1959–1962 között? Miért és hogyan avatkozott be a Szovjetunió a kubai–amerikai viszályba?**
3. **Miért tartotta különösen súlyosnak a helyzetet beszédében Kennedy 1962 őszén? Miért jelentette a szovjet–amerikai szembenállás új szakaszát a kubai válság?**
4. **Mivel indokolja a szovjet lépés jogtalanságát az amerikai elnök? Milyen diplomáciai és milyen katonai ellenlépések foganatosítását jelentette be?**
5. **Milyen ellencsapást helyezett kilátásba a szovjet fenyegetés ellen?**
6. **Hruscsovnak címzett üzenetében hogyan képzelte el a további szovjet–amerikai együttműködést?**
7. **Hogyan oldódott meg végül a kubai válság?**

21. PRÁGAI TAVASZ ÉS ŐSZ. EMLÉKEZTETŐ LEONYID BREZSNYEV ÉS KÁDÁR JÁNOS TELEFONBESZÉLGETÉSÉRŐL (1968. JÚNIUS 12.)

1968. június 12-én L. I. Brezsnyev elvtárs felhívta telefonon Kádár János elvtársat, hogy véleményt cseréljen a jelenlegi csehszlovák helyzetről. Megkérdezte, mi a véleménye a csehszlovák fejleményekről, javult-e a helyzet?

Brezsnyev elvtárs úgy látja, hogy Dubček elvtárs utóbbi felszólalásai, nyilvános fellépései helyesek. Bár elméletben ő nem nagyon erős, most nem ez a fontos, hanem az, hogy hangsúlyozottan beszél a párt vezető szerepéről, a Varsói Szerződéshez való hűségről, a szocialista országokkal való barátságról, az imperializmus elleni harcról, a kommunista mozgalom egységének szükségességéről, és mindezt a marxista ideológia pozícióiból teszi. Feltétlenül látnia kell, hogy más ideológiai pozícióból támadják őt azok, akik lebecsülik a marxizmus–leninizmust, és nagyon ködös képet festenek a szocializmusról. Éles harc folyik, és ebben a harcban a szemben álló erők felhasználják a kezükben lévő propagandaeszközöket, amelyeket nagyon okosan és tervszerűen tudnak alkalmazni. Dubček elvtárs személyét is felhasználják, dicsérik őt, dicshimnuszokat

énekelnek neki (talán ez egy kicsit lefegyverzi őt), és a Központi Bizottságnál most a becsületes elvtársak azt mondják, hogy a revizionisták Dubčekkel együtt harcolnak Dubček ellen. [...] Nem azért magasztalják Dubček elvtársat mert a párt vezető szerepét, vagy a Szovjetunióval való barátságot akarja erősíteni, hanem úgy általánosan mint „a demokratizálás bajnokát".

Egészében véve – Brezsnyev elvtárs véleménye szerint – a helyzet a CSKP-ban és az országban kiéleződött, és bonyolultabbá vált, mint egy hónappal ezelőtt.

1. Az Elnökségben fokozódtak az ellentétek, nincs egység, Dubček elvtársék és a szemben álló csoport (Kriegel, Cisař) egészen másképp értékelik mind a helyzetet, mind a konszolidációt célzó feladatokat.

2. Folytatódik a lakosság és a párttagság aktív megdolgozása szovjetellenes és szocialistaellenes szellemben. Erre felhasználják a sajtót, a rádiót, a televíziót.

3. A Központi Bizottság több tagjának pozitív felszólalása a májusi plénumon nem talál támogatást a gyakorlatban, sőt ezek az elvtársak a támadás célpontjaivá lettek. A pártszervezetekben is támadják őket, bár őket nem lehet konzervatívnak nevezni, nem támogatják sem Novotnýt, sem más társait („Novotný már úgyis döglött lónak mondható").

4. Fokozódott a szociáldemokrata párt újjáalakítását célzó szervezőmunka; a néppárt tagsága duplájára növekedett; szervezik az agrárpártot azon a címen, hogy ez nem is párt, hanem a tsz-tagok társadalmi szervezete; aktivizálódik a szocialistaellenes jellegű *sokféle* klub és szervezet. Mindez folytatódik, bár a vezetőség sokszor beszél az ilyen tevékenység korlátozásáról, de csak beszél.

5. A munkásosztály nem vesz részt ebben a harcban, és a párt sem mozgósítja a szocializmus ügyének támogatására.

Azt mondják, hogy a májusi plénum után sikerült konszolidálni a párt egészséges erőit. Azonban ez csak az elbizakodottságra vall, és még inkább növeli a veszélyt. [...]

A nyugati propaganda mindenben segíti ezt a vonalat, Csehszlovákiában pedig hagyományosan meghallgatják a nyugati hangokat. A revizionisták ravaszul azt mondják, hogy ők a szocialista táborral vannak, a szocializmusért harcolnak, azt állítják, hogy a Szovjetunió őket támogatja [...]. Mi a hibák kijavítása mellett, a rehabilitáció mellett vagyunk, de úgy gondoljuk, hogy ezt a pártnak és a kormánynak kell véghezvinnie, nem pedig az utcán.

Szívből szeretnénk segíteni Dubček, Černík, Bil'ak elvtársaknak (ezt az utóbbit nagyon becsületes és józan gondolkodású embernek tartjuk), nagyon fontos lenne, és arra kérjük Kádár elvtársat: beszéljen komolyan Dubček elvtárssal, hogy helyesen értékelje a helyzetet, hogy lássa azokat a veszélyeket, amelyek a CSKP-t, a szocializmust és őt magát fenyegetik (bár az utóbbi kérdés másodrangú, nem azon múlik a párt sorsa, hogy ki a KB első titkára). Szeretnénk őt is támogatni, ezért nem közlünk olyan cikkeket, amelyek megnehezítenék a helyzetét. Azonban úgy gondoljuk, hogy határozottabban kellene cselekedniük, pl. kézbe venni a propagandaszerveket. Úgy gondoljuk, abban az irányban kellene hatni Dubček, Černík, Bil'ak elvtársakra és azt tanácsolni nekik, szakadjanak el és határolják el magukat a revizionista csoporttól, és akkor a párt egészséges erői támogatni fogják őket.

Forrás: Huszár Tibor: 1968. Prága, Budapest, Moszkva. Kádár János és a csehszlovákiai intervenció. Budapest, 1998. 114–116.

1. Mire kérte fel telefonbeszélgetésben Brezsnyev Kádár Jánost? Miért éppen őt bízta meg e feladattal?
2. Értékeld Csehszlovákia helyzetét a szocialista táboron belül gazdasági és katonai szempontból!
3. Mi történt Csehszlovákiában 1968 tavaszán? Kik álltak ekkor a csehszlovák állam és a Csehszlovák Kommunista Párt (CSKP) élén, és milyen politikát hirdettek meg?
4. Milyen veszélyeit látta e politikának Brezsnyev? Hogyan ítélte meg személy szerint a csehszlovák vezetőket? Milyennek ítélte Csehszlovákia lakosságának hangulatát?
5. A forrás alapján vitassátok meg, miért volt rendkívül kényes helyzetben egy reformokat meghirdető kommunista vezető (pl. Dubček) ebben az időszakban!
6. Értékeld a dubčeki politikát a társadalmi támogatottság szempontjából!
7. Milyen intézkedések és politikai lépések megtételét tartotta fontosnak Brezsnyev? Milyen keretek között tudott változásokat elképzelni? Végbemehettek-e tényleges változások ilyen keretek között?
8. Mi lett a demokratizálódó Csehszlovákia sorsa?

22. Enyhülés Kelet-Európában. Szerződés a Szovjetunió és a Német Szövetségi Köztársaság között

A Magas Szerződő Felek,

abban a törekvésükben, hogy előmozdítsák Európa és a világ békéjének és biztonságának megszilárdítását,

abban a meggyőződésben, hogy az államok békés együttműködése az ENSZ Alapokmányában rögzített célok és elvek alapján megfelel a népek hő óhajának és a béke általános érdekeinek,

megállapítva azt a tényt, hogy azoknak az intézkedéseknek a megvalósítása, amelyekben korábban állapodtak meg, köztük a diplomáciai kapcsolatok felvételéről szóló 1955. szeptember 13-i egyezmény megkötése, kedvező feltételeket teremtett a kölcsönös kapcsolataik továbbfejlesztését és megszilárdítását célzó újabb lépésekhez,

attól az óhajtól áthatva, hogy szerződés formájában juttassák kifejezésre az együttműködésük javítására és kiszélesítésére irányuló eltökélt szándékukat, beleértve a gazdasági, valamint a tudományos, műszaki és kulturális kapcsolatokat is, a két állam érdekében,

az alábbiakban állapodtak meg:

1. cikk. A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és a Német Szövetségi Köztársaság politikája fontos céljának tekinti a nemzetközi béke megőrzését és a feszültség enyhítését.

Kinyilvánítja azt a törekvését, hogy elősegíti az európai helyzet rendezését, és az összes európai állam közötti békés kapcsolatok fejlesztését, s ennek kapcsán az e térségben fennálló tényleges helyzetből indul ki.

2. cikk. A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségét és a Német Szövetségi Köztársaságot kölcsönös kapcsolataiban, valamint az európai és a nemzetközi biztonság garantálásának kérdéseiben az ENSZ Alapokmányában rögzített célok és alapelvek vezérlik. Következésképpen vitás kérdéseiket kizárólag békés eszközökkel oldják meg, és kötelezik magukat arra, hogy az európai és a nemzetközi biztonságot érintő kérdésekben, valamint kölcsönös kapcsolataikban az ENSZ Alapokmánya 2. cikkének megfelelően tartózkodnak az erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától.

3. cikk. A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és a Német Szövetségi Köztársaság a fenti célokkal és elvekkel összhangban egyetért annak elismerésében, hogy az európai békét csak akkor lehet megőrizni, ha senki sem tör a jelenlegi határok ellen.

Kötelezik magukat arra, hogy maradéktalanul tiszteletben tartják az összes európai államok területi sérthetetlenségét a mai határok mellett;

kinyilvánítják, hogy nincsenek területi követeléseik senkivel szemben sem és a jövőben sem támasztanak ilyen követeléseket;

sérthetetlennek tekintik ma és a jövőben az összes európai állam határait úgy, ahogy azok a jelen szerződés aláírásának a napján húzódnak, beleértve az Odera–Neisse-vonalat, amely a Lengyel Népköztársaság nyugati határát alkotja, valamint a Német Szövetségi Köztársaság és Német Demokratikus Köztársaság közötti határt.

4. cikk. A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és a Német Szövetségi Köztársaság közötti jelen Szerződés nem érinti az általuk korábban megkötött kétoldalú és többoldalú szerződéseket és megállapodásokat. [...]

Készült Moszkvában, 1970. augusztus 12-én [...]

A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége részéről		*A Német Szövetségi Köztársaság részéről*	
A. N. Koszigin a Minisztertanács elnöke	*A. Gromiko* külügyminiszter	*W. Brandt* szövetségi kancellár	*W. Scheel* külügyminiszter

Forrás: Németh István: A német kérdés 1945–1990. Dokumentumgyűjtemény. Budapest, 1993. 174–175. (A továbbiakban: A német kérdés.)

1. **Mi szabályozta a nyugatnémet–szovjet kapcsolatokat a második világháború után 1970-ig?**
2. **Milyen tényezők hatására kezdődött el a szovjet–nyugatnémet közeledés? Melyik német kancellár nevéhez köthető ez a folyamat? Mi jellemezte a felek hatalmi és gazdasági helyzetét a szerződés aláírása idején?**
3. **Milyen előzményekre hivatkozik a szerződés? Az együttműködés milyen lehetőségit említi?**
4. **A szerződő felek „a térségben fennálló tényleges helyzetből" indulnak ki. Milyen kötelezettséggel jár ez a kitétel a Szovjetunió és milyennel az NSZK számára?**
5. **Mely nemzetközi dokumentumokra és politikai elvekre hivatkoztak a szerződő felek?**
6. **Válaszd ki a szerződésben rendezett problémák közül azt, amely a szerződés megkötéséig a leginkább akadálya volt a szovjet–nyugatnémet kapcsolatok rendezésének!**
7. **Milyen más szerződések kerültek még 1973-ig aláírásra?**
8. **Értékeld a szerződés hatását a regionális és a világpolitikára!**

23. Az Európai Együttműködési és Biztonsági Értekezlet. A helsinki záróokmány (1975.)

Nyilatkozat a részt vevő államok kölcsönös kapcsolatait vezérlő elvekről

A részt vevő államok,

megerősítve elkötelezettségüket a béke, a biztonság, az igazságosság, valamint a baráti kapcsolatok és az együttműködés további fejlesztése mellett;

elismerve, hogy ez a népek érdekeit és vágyait tükröző elkötelezettség, a múlt tapasztalatai következtében, megnövekedett felelősséget ró mindegyik részt vevő államra most és a jövőben;

megerősítve, hogy [...] teljes mértékben és cselekvően támogatják az Egyesült Nemzetek Szervezetét, és azt, hogy növekedjék szerepe és hatékonysága a nemzetközi béke, biztonság és igazságosság megszilárdításában és a nemzetközi problémák megoldásának, továbbá az államok közötti baráti kapcsolatok és együttműködés fejlesztésének elősegítésében; [...]

kinyilvánítják eltökéltségüket, hogy mindegyik részt vevő állam az összes többivel fennálló kapcsolataiban, tekintet nélkül azok politikai, gazdasági és társadalmi rendszerére, valamint nagyságára, földrajzi helyzetére és gazdasági fejlettségi szintjére, tiszteletben tartja és alkalmazza a következő elveket, amelyek mind elsőrendű fontosságúak és kölcsönös kapcsolataikat vezérlik:

I. Szuverén egyenlőség, a szuverenitásban foglalt jogok tiszteletben tartása

A részt vevő államok tiszteletben tartják egymás szuverén egyenlőségét és sajátosságát, valamint a szuverenitásban foglalt és általa felölelt valamennyi jogot, amelyekbe beletartozik többek között minden állam joga a jogi egyenlőségre, a területi épségre, a szabadságra és politikai függetlenségre. Úgyszintén tiszteletben tartják egymás azon jogát, hogy szabadon válasszák meg és fejlesszék politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális rendszereiket, valamint azt a jogukat, hogy maguk határozzák meg törvényeiket és államigazgatási szabályaikat.

A nemzetközi jog keretein belül valamennyi részt vevő államnak egyenlő jogai és kötelességei vannak. Tiszteletben tartják egymás azon jogát, hogy kapcsolataikat más államokkal a nemzetközi joggal összhangban és e Nyilatkozat szellemében belátásuk szerint határozzák és valósítsák meg. Úgy vélik, hogy határaik, a nemzetközi joggal összhangban, békés eszközökkel és megegyezéssel megváltoztathatók. Úgyszintén joguk van ahhoz, hogy nemzetközi szervezetekhez tartozzanak vagy sem, részesei legyenek két- vagy többoldalú szerződéseknek vagy sem, beleértve azt a jogot, hogy résztvevői legyenek szövetségi rendszereknek vagy sem; úgyszintén joguk van a semlegességre.

II. Tartózkodás az erőszaktól vagy az erőszakkal való fenyegetéstől

A részt vevő államok egymás közötti, valamint általában nemzetközi kapcsolataikban tartózkodnak attól, hogy erőszakot vagy erőszakkal való fenyegetést alkalmazzanak bármely állam területi épsége vagy politikai függetlensége ellen, vagy bármely más módon, amely az Egyesült Nemzetek Szervezete céljaival és e nyilatkozattal összeegyeztethetetlen. Semmilyen megfontolás nem szolgálhat az erőszakkal való fenyegetés vagy az erőszak ezen elvet sértő alkalmazásának alapjául. [...]

III. A határok sérthetetlensége

A részt vevő államok sérthetetlennek tekintik egymás valamennyi határát, valamint minden európai állam határait, és ezért most és a jövőben tartózkodnak attól, hogy e határokra törjenek.

Ennek megfelelően úgyszintén tartózkodnak minden olyan követeléstől vagy cselekménytől, amely bármely részt vevő állam területe egy részének vagy egészének elfoglalására és birtoklására irányul.

IV. Az államok területi épsége

A részt vevő államok tiszteletben tartják minden egyes részt vevő állam területi épségét.

Ennek megfelelően tartózkodnak minden olyan, az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmányának céljaival és elveivel összeegyeztethetetlen cselekménytől, amely bármely részt vevő állam területi épsége vagy egysége ellen irányul, és különösen bármely olyan cselekménytől, amely erőszak vagy erőszakkal való fenyegetés alkalmazását jelentené. [...]

V. A viták békés rendezése

A részt vevő államok a köztük felmerülő vitákat békés eszközökkel rendezik, oly módon, hogy ne veszélyeztessék a nemzetközi békét és biztonságot és az igazságosságot. [...]

E célból olyan eszközöket alkalmaznak, mint a tárgyalás, a kivizsgálás, a közvetítés, a békéltetés, a választott bíróság, a bírósági eljárás vagy más, saját választásuk szerinti békés eszközt, beleértve a rendezésre szolgáló bármely eljárást, amelyben a vita felmerülése előtt mint felek megállapodtak. [...]

Azok a részt vevő államok, amelyek a köztük levő vitában felek, valamint a többi részt vevő állam tartózkodnak bármely cselekménytől, amely a helyzetet olyan mértékig súlyosbíthatná, hogy az veszélyeztetné a nemzetközi béke és biztonság fenntartását, és ezzel megnehezítené a vita békés rendezését.

VI. A belügyekbe való be nem avatkozás

A részt vevő államok, tekintet nélkül egymás közötti kapcsolataikra, tartózkodnak attól, hogy bármilyen módon, közvetlenül vagy közvetve, különkülön vagy együttesen beavatkozzanak egy másik részt vevő állam belső joghatóságának körébe tartozó bel- és külügyekbe.

Ennek megfelelően tartózkodnak valamely másik részt vevő állam ellen irányuló fegyveres beavatkozás vagy az ilyen beavatkozással való fenyegetés bármely formájától. [...]

Ennek megfelelően tartózkodnak többek között a terrorista tevékenység, illetve a felforgató vagy más tevékenység közvetlen vagy közvetett támogatásától, amely egy másik részt vevő állam rendjének erőszakos megdöntésére irányul.

VII. Az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása, beleértve a gondolat, a lelkiismeret, a vallás és meggyőződés szabadságát

A részt vevő államok tiszteletben tartják az emberi jogokat és az alapvető szabadságjogokat, beleértve a gondolat, a lelkiismeret, a vallás és meggyőződés szabadságát, amely mindenkit megillet, nemre, nyelvre és vallásra való tekintet nélkül.

Elősegítik és ösztönzik az állampolgári, a politikai, a gazdasági, a szociális, a kulturális és egyéb jogok és szabadságjogok hatékony gyakorlását, amelyek mindegyike az emberi személyiség méltóságából fakad, és lényeges annak szabad és teljes fejlődése számára.

Ennek keretében a részt vevő államok elismerik és tiszteletben tartják az egyén szabadságát arra, hogy egyedül vagy másokkal közösen, saját lelkiismeretének parancsával összhangban kövesse és gyakorolja vallását vagy hitét.

A részt vevő államok, amelyeknek területén nemzeti kisebbségek vannak, tiszteletben tartják az ilyen kisebbségekhez tartozó személyek jogát a törvény előtti egyenlőségre, maradéktalanul biztosítják számukra azt a lehetőséget, hogy ténylegesen élhessenek az emberi jogokkal és az alapvető szabadságjogokkal, és ily módon védelmezik a nemzeti kisebbségek törvényes érdekeit ezen a téren.

A részt vevő államok elismerik, hogy az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok egyetemes jelentőségűek, hogy tiszteletben tartásuk lényeges tényezője a békének, az igazságosságnak és a jólétnek [...].

Megerősítik az egyénnek azt a jogát, hogy ismerje ezen a téren jogait és kötelezettségeit, és ezeknek megfelelően járjon el. [...]

VIII. A népek egyenjogúsága és önrendelkezési joga

A részt vevő államok tiszteletben tartják a népek egyenjogúságát és önrendelkezési jogát, mindenkor összhangban cselekedve az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmányának céljaival és elveivel, valamint a nemzetközi jog

vonatkozó szabályaival, beleértve azokat, amelyek az államok területi épségére vonatkoznak.

A népek egyenjogúsága és önrendelkezési joga elvének értelmében valamennyi népnek mindenkor joga van ahhoz, hogy teljesen szabadon, bármikor és belátása szerint, külső beavatkozás nélkül határozza meg belső és külső politikai státusát és belátása szerint valósítsa meg politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődését. [...]

IX. Az államok közötti együttműködés

A részt vevő államok minden területen fejlesztik egymással és az összes állammal való együttműködésüket az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmányának céljaival és elveivel összhangban. Együttműködésük fejlesztése során a részt vevő államok különleges hangsúlyt helyeznek az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet keretei között meghatározott területekre, és mindegyikük a teljes egyenlőség feltételei mellett teszi meg hozzájárulását. [...]

X. A nemzetközi jogi kötelezettségek jóhiszemű teljesítése

A részt vevő államok jóhiszeműen teljesítik nemzetközi jogi kötelezettségeiket, mindazokat a kötelezettségeket, amelyek a nemzetközi jog általánosan elismert elveiből és szabályaiból, mind pedig azokat a kötelezettségeket, amelyek a nemzetközi joggal összhangban álló olyan szerződésekből vagy más egyezményekből fakadnak, amelyeknek részesei.

Szuverén jogaikat, köztük azt a jogot gyakorolva, hogy maguk határozzák meg törvényeiket és államigazgatási szabályaikat, a nemzetközi jogból eredő jogi kötelezettségeikkel összhangban járnak el; ezenkívül kellőképpen figyelembe veszik és végrehajtják az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet Záróokmányának rendelkezéseit.

A részt vevő államok megerősítik, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete tagjainak az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmányából eredő kötelezettségei és bármilyen szerződésből vagy más nemzetközi egyezményből eredő kötelezettségeik közötti összeütközés esetén az Alapokmányból eredő kötelezettségeiket illeti elsőbbség [...].

Forrás: Halmosy II., 542–549.

1. Milyen események és szerződések jelzik az enyhülés folyamatát 1969 és 1975 között? Miért van kiemelkedő jelentősége e folyamatban a helsinki értekezletnek és az ott elfogadott záróokmánynak?
2. Sorold fel az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet záróokmányának alapelveit!
3. Mit jelentenek részletesebben az egyes alapelvek? Milyen kompromisszumokat tükröznek a részt vevő államok (illetve a két hatalmi tömb) részéről?
4. Melyek azok az alapelvek, amelyek az államok közötti viszályok kiküszöbölését szolgálják, és melyek azok, amelyek az államok belső életét szabályozzák? Melyek zárják ki a két hatalmi tömb közötti fegyveres konfliktus lehetőségét?

5. Vannak-e olyan alapelvek, amelyekkel az aláírás idején ellentétben állt a szocialista országok belső rendje?
6. Melyek azok az alapelvek, amelyekre Magyarország hivatkozhat a szomszédos államokban élő magyar kisebbségek érdekében? S melyek segíthetik a Magyarország és szomszédai közötti bizalom erősödését?
7. Ellentétben áll-e a helsinki alapelvekkel, ha egy ország a Varsói Szerződés tagállama, illetve tagja a NATO-nak?
8. Melyik nemzetközi szervezet tekintélyét erősíti a záróokmány? Állításod a szöveggel bizonyítsd!
9. Elemezd az alapelveket a kor világpolitikai viszonyainak ismeretében!
10. Egy állam szuverenitásának mely ismérveit sorolják fel (és erősítik meg) a helsinki alapelvek?
11. Vitassátok meg, hogy az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása miért lényeges tényezője a békének és a jólétnek!
12. Stabilizálódtak-e a hatalmi viszonyok és a béke a helsinki záróokmány aláírása után a világon?

24. A CARTER-DOKTRÍNA: CARTER BESZÉDE A KONGRESSZUS ÜLÉSÉN (1980. JANUÁR 23.)

Elnök Úr, a 96. Kongresszus tagjai, honfitársaim!

Még sohasem volt ennyire világos az, hogy az Unió helyzete a világ helyzetétől függ, mint ma este, találkozónk idején. És ma este csakúgy, mint nemzedékünk élete során, a világ szabadsága és békéje az amerikai Unió helyzetétől függ. [...]

Ebben a pillanatban jelentős szovjet inváziós haderők tesznek arra kísérletet, hogy leigázzák a szenvedélyesen független és mélységesen vallásos afganisztáni népet.

Ez a két cselekmény – az egyik a nemzetközi terrorizmus, a másik pedig a katonai agresszió – súlyos kihívást jelent az Egyesült Államok és a világ más országai ellen. A béke érdekében együttesen kell szembeszállnunk ezekkel a fenyegetésekkel.

Eltökélt szándékom, hogy az Egyesült Államok továbbra is minden nemzet legerősebbje marad, ugyanakkor hatalmunkat sohasem fogjuk felhasználni bármely más ország biztonsága vagy bármilyen emberi lény jogai elleni fenyegetésre. Arra törekszünk, hogy biztonságban legyünk és biztonságunkat fenntartsuk – hogy egy stabil világban békés nemzet legyünk. De ahhoz, hogy biztonságban legyünk, a valós világgal kell szembenéznünk.

Három alapvető fejlemény működött közre abban, hogy próbatételeink körvonalazódjanak:

– a szovjet katonai erő állandó növekedése és saját határain túl történő fokozott kivetítése;

– az ipari demokráciák túlságos függősége a Közel-Keletről származó olajszállítmányoktól;

– valamint a fejlődő világ sok országában bekövetkezett társadalmi, vallási, gazdasági és politikai változások nyomása, amelyre példaként az iráni forradalom szolgál.

Eme tényezők mindegyike önmagában, egyenként is jelentős. Mindegyikük kölcsönhatásban áll a másikkal. Mindhárom tényező most a világ egy zűr-

zavaros térségére összpontosul. És mindhárommal együtt kell szembenézni – egyenesen és bátran. [...]

Válaszul az Iránban bekövetkezett megdöbbentő akcióra, nemzetünk oly mértékben emelte fel szavát és olyan egységet tanúsított, mint békeidőben még soha. Álláspontunk világos. Sohasem engedünk a zsarolásnak. [...]

Ha az amerikai túszokat baj éri, annak súlyos ára lesz. Nem nyugszunk, amíg minden egyes áldozatot szabadon nem bocsátanak.

Most azonban a Szovjetunió közelmúltban végrehajtott katonai akciója miatt, a térségben egy szélesebb és jóval alapvetőbb kihívással állunk szemben.

Most is csakúgy, mint az elmúlt három és fél évtized során, az Egyesült Államok és a Szovjetunió kapcsolata a legkritikusabb tényező annak meghatározásában, hogy vajon a világ békében fog élni, vagy pedig világméretű konfliktusba keveredik.

A második világháború vége óta Amerika állt a többi ország élére, szembenézve a növekvő szovjet hatalomból eredő kihívással. Ez nem egyszerű vagy statikus viszony. Köztünk van együttműködés, van versengés és megvoltak a konfrontáció időszakai is.

– Az 1940-es években mi vállaltunk vezető szerepet az Atlanti Szövetség létrehozásában, válaszképpen a szovjet elnyomásra, kelet-európai birodalmának konszolidálására és a Nyugat-Európára ebből származó fenyegetésre.

– Az 1950-es években segítséget nyújtottunk ahhoz, hogy feltartóztassuk a további szovjet kihívásokat Koreában és a Közel-Keleten, és ennek érdekében újra felfegyverkeztünk.

– Az 1960-as években szembeszálltunk a Berlin, valamint a kubai rakétaválság körüli szovjet kihívásokkal, azután arra törekedtünk, hogy bevonjuk a Szovjetuniót a hidegháborún való túllépés és a konfrontációtól való távolodás fontos feladatába.

– Az 1970-es években pedig három amerikai elnök is folytatott tárgyalásokat a szovjet vezetőkkel, megpróbálván véget vetni a nukleáris fegyverkezési hajsza fokozódásának. [...] törekdtünk az együttműködés olyan területeinek felkutatására, melyek révén kapcsolataink kölcsönössé és gyümölcsözővé válhatnak [...].

Mindeme cselekedetek során fenntartottuk két kötelezettségünket: készen állni a szovjet katonai erő bármilyen kihívásának kivédésére; kimunkálni a viták megoldásának útjait és fenntartani a békét.

A két szuperhatalom elsődleges felelősséget visel a nukleáris háború megakadályozásában. [...]

A szuperhatalmaknak, nekünk, az is a kötelességünk, hogy a katonai erő alkalmazásában önmérsékletet tanúsítsunk. A gyengébb országok integritását és függetlenségét nem szabad veszélyeztetni.

Most azonban a Szovjetunió radikális és agresszív, új lépéseket tett. Hatalmas katonai erejét egy viszonylag védtelen ország ellen használja fel. Az Afganisztán elleni szovjet invázió következményei a második világháború óta a legsúlyosabb veszélyt jelentik a világbékére.

A világ országainak hatalmas többsége elítélte a legutóbbi szovjet kísérletet, amely arra irányul, hogy kiterjessze gyarmati uralmát. A világ országainak többsége követelte az inváziós haderők azonnali visszavonását. Különösen a muzulmán világ háborodott fel joggal egy iszlám nép elleni agresszió miatt. Egy világhatalom egyetlen cselekedetét sem ítélték el ilyen gyorsan és ilyen túlnyomó többséggel.

De a szóbeli említés nem elég. A Szovjetuniónak konkrét árat kell fizetnie agressziójáért. Mi és más országok, miközben folyik az invázió, nem folytathatjuk tovább a Szovjetunióval való kapcsolatainkat úgy, mint azelőtt.

Az Egyesült Államok ezért rendelt el szigorú gazdasági büntető intézkedéseket a Szovjetunióval szemben. Az Egyesült Államok nem engedi meg szovjet hajóknak, hogy Amerika parti vizein halásszanak. Elvágtam az útját annak is, hogy a szovjetek hozzájussanak a fejlett technológiai berendezésekhez és a mezőgazdasági termékekhez. A Szovjetunióval folytatott egyéb kereskedelmet is korlátoztam, és felkértem szövetségeseinket, barátainkat, hogy az embargó alatt álló cikkeket ne pótolják. [...]

A Szovjetuniónak rá kell ébrednie, hogy katonai erő afganisztáni bevetésével kapcsolatos döntése költséges dolog lesz számára minden értékes politikai és gazdasági kapcsolatban.

A jelenleg Afganisztánban levő szovjet csapatok által fenyegetett térség hatalmas stratégiai jelentőséggel bír: itt van a világ exportálható kőolajának több mint kétharmada. Az Afganisztán feletti uralom megszerzésére tett szovjet erőfeszítés következtében a szovjet katonai erők mintegy 300 mérföldnyire jutottak az Indiai-óceánhoz, és közel kerültek ahhoz a Hormuzi-szoroshoz, amelyen keresztül a szabad világ kőolaja zömének át kell haladnia. A Szovjetunió most arra törekszik, hogy egy olyan stratégiai pozíciót erősítsen meg, amely pozíció súlyos fenyegetést jelent a közel-keleti olaj szabad áramlására.

E helyzetben gondos megfontolásra, jó idegekre és határozott cselekvésre van szükség, nemcsak ebben az évben, hanem a még előttünk álló években is. Kollektív erőfeszítésekre van szükség, hogy szembeszálljunk a Perzsa-öböl és Délnyugat-Ázsia biztonságát fenyegető új veszéllyel.

Azoknak a részvételére van szükség, akik a Közel-Keletről származó olajra építenek, akik törődnek a világ békéjével és stabilitásával. És szükség van a konzultációra és szoros együttműködésre a térség azon országaival, amelyeket veszély fenyegethet. [...]

Tegyük egészen világossá álláspontunkat.

Bármely külső erő kísérletét arra, hogy megszerezze az ellenőrzést a Perzsa-öböl felett, az Egyesült Államok létérdekei ellen intézett támadásnak fogjuk tekinteni. Bármilyen szükséges eszközzel, akár katonai erő alkalmazásával is visszaverjük ezt. [...]

Forrás: Halmosy II., 643–649.

1. Milyen időpontban viselte az elnöki tisztséget Jimmy Carter? A kongresszusi beszéd alapján foglald össze egy mondatban a Carter-doktrína lényegét! Mennyiben jelent változást a doktrína az amerikai külpolitikában az enyhülés időszakához képest?
2. Miben látja az Egyesült Államok világpolitikai szerepét Carter?
3. A szovjet–amerikai kapcsolatok mely szakaszait állapítja meg az elnök beszédében? Jellemezd e szakaszokat, s említs konkrét eseményeket az egyes időszakokból!
4. Hogyan változott meg a világ a nyolcvanas évekre? Melyik az a három tényező, amely veszélyeztette az enyhülés időszakában kialakult nemzetközi rendet?
5. 1979-ben milyen két esemény jelentett kihívást az Egyesült Államok és a szabad világ számára? Miben látja Carter e két esemény gazdasági és stratégiai jelentőségét?
6. Hogyan kell reagálnia az új helyzetre az Egyesült Államoknak Carter szerint?
7. Milyen megtorló intézkedéseket foganatosított az Egyesült Államok a Szovjetunió ellen?
8. Egyéb ismereteitek és a forrás alapján vitassátok meg, mekkora volt a világháborús veszély 1980-ban!

25. Konrád György Jaltáról és következményeiről

Jalta annyit jelent, hogy a politikai status quot a katonai status quo szabja meg. Jalta morálja elég egyszerű: az határozza meg a társadalmi-politikai rendszert, akié a bombázó meg a tank. A legtöbb bombázója és tankja az Egyesült Államoknak és a Szovjetuniónak van, ők hivatottak a világ vezetésére. Vezetői elhivatottságukat később Hirosima iszonyú fényével erősíti az a praktikus érv, hogy csak ez a két óriás nemzetállam képes elég anyagi erőt fordítani a nukleáris fegyverrendszerekre.

A világ vezetésére az hivatott, aki képes megsemmisíteni. A szovjet és az amerikai elnök nagyobb hatalommal rendelkezik, mint a történelem összes zsarnoka. Jehova hatalmával rendelkeznek, képesek megsemmisíteni a világot. Nézem ezt a két arcot, és megdermedek. Arisztotelészre és Kantra sem bíznám rá az emberiség sorsát. Lehet, hogy az emberiség végzete parodisztikus kell hogy legyen? Odateszi a gombot, az utolsó ítélet gombját két hiú, gyarló öregember ujja alá? Ha csak egyszerűen emberek, mint Káin örökösei, akkor az ujjuk ránehezedik a gombra. Nem az okosságukban bízom, hanem a halálfélelmükben.

Forrás: Konrád György: Az autonómia kísértése. Antipolitika. Budapest, 1989. 169–170.

1. Mikor, milyen világpolitikai helyzetben írhatta Konrád György a fenti sorokat?
2. Melyik két szuperhatalom határozta meg a világ sorsát, és miért volt erre lehetőségük?
3. A hatalmi helyzet mely emberi tényezőit emeli ki az író? Milyen módon hívja fel a figyelmet a politikusok felelősségére? Nevezd meg a „két hiú, gyarló öregembert"!
4. Hogyan érzékelték a hétköznapi emberek az atomháborútól veszélyt, miként hatott ez életükre?
5. Valós volt-e az atomháborútól való félelem a nyolcvanas évek első felében?

26. Fordulat a Szovjetunióban: Gorbacsov és a peresztrojka (1985)

Több szocializmust, több demokráciát

...Az átalakításról szóló fejezet nem lenne teljes, és nem teremtene teljes világosságot, ha nem térnénk ki az ügynek még egy vonatkozására, amelyről – különösen külföldön – élénk viták folynak, nevezetesen arra, hogy milyen kapcsolatban van az átalakítás a szocializmussal mint rendszerrel.

Egyesek titkon reménykedve, mások aggódva felteszik a kérdést: nem jelent-e az átalakítás eltérést a szocializmustól, vagy nem jár-e legalábbis a szocializmus alapjainak eróziójával?

Nyugaton egyesek szeretnének ránk tukmálni ilyen verziót: a szocializmus, úgymond súlyos válságban van; zsákutcába vezeti a társadalmat. Éppen ebben a szellemben interpretálják a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején országunkban kialakult helyzetről adott kritikus elemzésünket. És úgymond, egy kivezető út van: a gazdálkodás tőkés módszereinek és a társadalmi szervezet tőkés formáinak átvétele, sodródás a kapitalizmus irányába.

Azt mondják, hogy az átalakítással semmire sem megyünk a ma funkcionáló rendszer keretei között, és azt javasolják, változtassuk meg a rendszert, merítsünk a másik társadalmi-politikai rend eszköztárából és tapasztalataiból. Ehhez még hozzáteszik, hogy ha a Szovjetunió rálép erre az útra, lemond szocialista útválasztásáról, ez, úgymond, felnyitja a sorompót, és szoros kapcsolatokat lehet majd kialakítani a Nyugattal. Odáig mennek, hogy az 1917. októberi forradalom is hiba volt, majdhogynem elvágta népünket és országunkat a társadalmi haladás fő útjától.

Hogy kizárjak minden e kérdéssel kapcsolatos mendemondát és spekulációt – és nem kevés ilyesmit hallunk Nyugatról –, szeretném még egyszer hangsúlyozni: minden átalakításunkat a szocialista útválasztással összhangban valósítjuk meg, az élet által feltett kérdésekre a válaszokat a szocializmus keretén belül, nem pedig kívüle keressük. Minden sikerünket és hibánkat szocialista mércével mérjük. Azokra, akik abban reménykednek, hogy letérünk a szocialista útról, keserű csalódás vár. Átalakítási programunk mind egészében, mind egyes komponenseiben teljesen ezen az elven alapul: több szocializmust, több demokráciát.

Több szocializmust – tehát több dinamizmust és alkotószellemet, több szervezettséget, több törvényességet és nagyobb rendet, több tudományosságot és kezdeményezést a gazdálkodásban, nagyobb hatékonyságot az irányításban, jobb életet, nagyobb bőséget az embereknek.

Több szocializmust – tehát több demokratizmust, nyilvánosságot és kollektivizmust az együttélésben, több kultúrát, emberséget a termelési, a társadalmi viszonyokban és az emberek egymás közti kapcsolataiban, több méltóságot és önbecsülést az egyénnek.

Több szocializmust – tehát több hazafiságot, több elszántságot a magasrendű eszmények megvalósítására irányuló törekvésben, több tevékeny állampol-

gári törődést az egész ország ügyeivel és belső ügyeinknek a nemzetközi ügyekre gyakorolt jótékony hatásával. [...]

Jobb szocializmus felé fogunk haladni, nem pedig eltávolodunk a szocializmustól. Ezt becsületesen megmondjuk, nem alakoskodunk sem népünk, sem a külföld előtt. Hiábavaló és irreális az a várakozás, hogy elkezdünk megteremteni valamilyen más, nem szocialista társadalmakat, hogy átmegyünk a másik táborba. Azokra, akik Nyugaton azt remélik, hogy lemondunk a szocializmusról, csalódás vár. Ideje, hogy megértsék ezt, főleg pedig hogy ebből induljanak ki a Szovjetunióval fenntartott gyakorlati kapcsolatokban.

Forrás: Mihail Gorbacsov: Átalakítás és új gondolkodás országunknak és az egész világnak. Budapest, 1987. 31–32.

1. **Ki volt Mihail Gorbacsov, hogyan került hatalomra, és milyen tisztségeket viselt?**
2. **Miért kényszerült reformokra a szovjet vezetés a nyolcvanas évek közepén? Mit jelent a peresztrojka magyarul, és mit értett alatta Gorbacsov?**
3. **Mit hangsúlyoz Gorbacsov a reformokról? Miért kell ezt hangsúlyoznia? Vitassátok meg, vajon kinek szól írása elsősorban: a külföldnek vagy a hazai közvéleménynek!**
4. **Mit jelent a „több szocializmus" kifejezés Gorbacsovnál? Milyennek képzeli ezt a szocializmust?**
5. **Találni-e a „több szocializmusról" szóló pontokban olyan állításokat, amelyek ellentmondanak a szocialista államokban akkor tapasztalható gyakorlatnak, illetve kiemelésük újdonságnak számít?**
6. **Vitassátok meg, hogy elképzelhető-e a Gorbacsov által leírt szocializmus (pl. a több demokrácia), vagy az már valóban áttérést jelent a tőkés modellre! Mi lenne a pártfőtitkár által kívánt változások alapvető feltétele? Erről miért nem beszél Gorbacsov?**
7. **Hova vezettek, milyen eseményekbe torkollottak a gorbacsovi reformok?**

27. A NÉMET ÚJRAEGYESÜLÉS: A „4+2"-ES TÁRGYALÁSOK VÉGE

SZERZŐDÉS
A NÉMET SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG, A NÉMET DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG, FRANCIAORSZÁG, NAGY-BRITANNIA, A SZOVJETUNIÓ ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK KÖZÖTT A NÉMETORSZÁGRA VONATKOZÓ BEFEJEZŐ SZABÁLYOZÁSRÓL

...ABBAN A TUDATBAN, hogy népeik 1945 óta egymással békében élnek,

EMLÉKEZVE a legutóbbi európai történelmi változásokra, amelyek lehetővé tették, hogy úrrá legyenek a földrész megosztottságán,

FIGYELEMMEL a négy hatalmak Berlin és Németország mint egész vonatkozásában való jogaira és felelősségére és a négy hatalomnak a háborús és a háborút követő időszakból származó megfelelő egyezményeire és határozataira,

ELTÖKÉLVE, hogy az Egyesült Nemzetek Alapokmányából következő kötelezettségekkel összhangban baráti, a népek egyenjogúságának és önállóságának alapelve tiszteletén nyugvó kapcsolatokat építenek ki, és egyéb, a világbéke megszilárdítására alkalmas intézkedéseket hoznak,

EMLÉKEZVE az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia Helsinkiben aláírt záróokmányának alapelveire,

ELISMERVE, hogy ezek az alapelvek igazságos és tartós európai békés rend kiépítésének szilárd alapjait alkották meg,

ELHATÁROZVA, hogy mindenki biztonsági érdekeit figyelembe veszik,

MEGGYŐZŐDVE annak szükséges voltáról, hogy az ellentéteket végérvényesen áthidalják és az európai együttműködést továbbfejlesztik,

MEGERŐSÍTVE arra irányuló készségüket, hogy a biztonságot megszilárdítják, különösen a fegyverzet ellenőrzésére, a leszerelésre és a bizalom kialakítására irányuló hatékony intézkedések által; az arra irányuló készségüket, hogy kölcsönösen nem tekintik egymást ellenségnek, hanem a bizalom és az együttműködés viszonyára törekednek, valamint ennek megfelelően arra irányuló készségüket, hogy az európai biztonsági és együttműködési konferencia keretében megfelelő intézményi előkészületek kialakítását jóindulatúan mérlegelik,

MÉLTATVA azt, hogy a német nép önrendelkezési jogának szabad gyakorlása révén kifejezte azt a szándékát, hogy Németország állami egységét helyreállítja, hogy az egyesült Európa egyenjogú és szuverén tagjaként szolgálja a világ békéjét,

ABBAN A MEGGYŐZŐDÉSBEN, hogy Németországnak mint államnak, végérvényes határokkal való egyesítése jelentős hozzájárulás Európa biztonságához és stabilitásához.

AZZAL A CÉLLAL, hogy Németország vonatkozásában a végleges szabályozásban megállapodjanak,

ANNAK ELISMERÉSÉVEL, hogy ezáltal a Németország mint demokratikus és békés állam egyesítésével a négy hatalom Berlin és Németország mint egész vonatkozásában való jogai és felelőssége elveszíti a jelentőségét,

KÉPVISELVE külügyminisztereik által, akik az 1990. február 13-i ottawai konferencia nyilatkozatának megfelelően 1990. május 5-én Bonnban, 1990. június 22-én Berlinben, 1990. július 17-én Párizsban a Lengyel Köztársaság külügyminiszterének részvételével és 1990. július 17-én Párizsban a Lengyel Köztársaság külügyminiszterének részvételével és 1990. szeptember 12-én Moszkvában találkoztak –

A KÖVETKEZŐKBEN ÁLLAPODNAK MEG:

1. cikk. 1. Az egyesült Németország magában foglalja majd a Német Szövetségi Köztársaság, a Német Demokratikus Köztársaság és egész Berlin területét. Külső határai a Német Demokratikus Köztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság határai, és ezen szerződés hatálybalépésének napján végérvényesek lesznek. Az egyesült Németország határai végérvényes jellegének elismerése lényeges alkotórésze Európa békés rendjének.

2. Az egyesült Németország és a Lengyel Köztársaság a közöttük fennálló határokat nemzetközi jogilag kötelező szerződésben ismerik el.

3. Az egyesült Németországnak semminemű területi követelése nincs más államokkal szemben, és ilyeneket a jövőben sem fog támasztani.

4. A Német Szövetségi Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság kormányai biztosítják, hogy az egyesült Németország alkotmánya semminemű

olyan rendelkezést nem tartalmaz majd, amely ezekkel az elvekkel összeegyeztethetetlen. Ez ennek megfelelően érvényes azokra a határozatokra, amelyek a bevezetőben és a Német Szövetségi Köztársaság alaptörvénye 23. cikkének 2. és 146. pontjában le vannak szögezve.

5. A Francia Köztársaság, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyság, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és az Amerikai Egyesült Államok kormányai ténylegesen tudomásul veszik a Német Szövetségi Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság kormányainak megfelelő kötelezettségvállalásait és nyilatkozatait, és kijelentik, hogy ezek megvalósításával az egyesült Németország határainak végleges jellege elismerést nyer.

2. cikk. A Német Szövetségi Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság megerősítik azt a nyilatkozatukat, hogy német földről csakis béke indul majd ki. Az egyesült Németország alkotmánya szerint olyan cselekmények, amelyek alkalmasak arra és azzal a szándékkal követik el őket, hogy a népek békés együttélését megzavarják, különösképpen pedig egy támadó háborút készítsenek elő, alkotmányellenesek és büntetendők. [...]

3. cikk. 1. A Német Szövetségi Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság kormányai megerősítik lemondásukat atom-, biológiai és vegyi fegyverek előállításáról, birtoklásáról és a felettük való rendelkezési jogról. [...]

4. cikk. 1. A Német Szövetségi Köztársaság, a Német Demokratikus Köztársaság és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége kormányai kijelentik, hogy az egyesült Németország és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége szerződéses formában szabályozni fogják a szovjet haderőknek a mai Német Demokratikus Köztársaság és Berlin területén való tartózkodásának feltételeit, valamint az ezen haderők kivonásának lebonyolítását, amely az 1994. év végéig a Német Szövetségi Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság kormányai kötelezettségeinek megvalósításával összefüggésben, amelyre jelen szerződés 3. cikkének 2. bekezdése vonatkozik, végrehajtásra kerül.

2. A Francia Köztársaság, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok kormányai ezt a nyilatkozatot tudomásul veszik.

5. cikk. [...] 3. A szovjet haderőknek a mai Német Demokratikus Köztársaság területéről és Berlinből való kivonása befejezte után Németországnak ebben a részében a német haderőknek olyan kötelékei is állomásozhatnak majd, amelyek azonos módon vannak katonai struktúráknak alárendelve, mint a többi német felségterületen levők, de atomfegyver hordozók nélkül. Ez nem vonatkozik a hagyományos fegyverrendszerekre, amelyek a hagyományosak mellett egyéb felhasználási lehetőséggel is bírnak, ezek azonban Németországnak ebben a részében hagyományos feladat ellátására vannak felszerelve és csakis erre vannak szánva. Külföldi haderőket és atomfegyvereket vagy ezek hordozóit Németországnak ezen a területén sem nem állomásoztatnak, sem oda át nem helyeznek.

6. cikk. Az egyesült Németországnak azt a jogát, hogy szövetségekhez tartozzék, minden ebből következő jogokkal és kötelezettségekkel, ez a szerződés nem érinti.

7. cikk. 1. A Francia Köztársaság, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyság, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és az Amerikai Egyesült Államok ezennel befejezettnek tekintik a Berlinre és Németországra mint egészre vonatkozó jogaikat és kötelezettségeiket. Ennek eredményeként a megfelelő, ezzel összefüggő négyoldalú megállapodások, határozatok és gyakorlatok megszűnnek, és a négy hatalom valamennyi megfelelő intézményét feloszlatják.

2. Az egyesült Németország ennek megfelelően teljes szuverenitással rendelkezik bel- és külügyei tekintetében. [...]

Kelt Moszkvában, 1990. szeptember 12-én.

A Német Szövetségi Köztársaság részéről
Hans-Dietrich Genscher

A Német Demokratikus Köztársaság részéről
Lothar de Maiziere

A Francia Köztársaság részéről
Roland Dumas

Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyság részéről
Douglas Hurd

A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége részéről
Eduard Sevarnadze

Az Amerikai Egyesült Államok részéről
James Baker

Forrás: A német kérdés, 244–249.

1. **Mely hatalmak ellenőrizték a második világháborúban legyőzött Németországot, milyen előírások korlátozták állami szuverenitását? Milyen körülmények között állt helyre Németország szuverenitása?**
2. **Milyen gazdasági és milyen világpolitikai folyamatok alapozták meg a két német állam egyesülését? Milyen egyezmények tekinthetők közvetlenül az egyesülés előkészítésének? Mely államok írták alá ezeket az egyezményeket?**
3. **A dokumentum szerint milyen tények teszik lehetővé a két német állam egyesülését? Milyen nemzetközi szerződésekre és milyen nemzetközileg elismert politikai alapelvekre hivatkozik a jegyzőkönyv bevezetője?**
4. **Milyen határproblémákra tér ki a dokumentum? Miért éppen ezekre?**
5. **Milyen konkrétumokat kell tartalmaznia a dokumentum előírása szerint az egyesült Németország alkotmányának? Miért fontosak ezek az előírások?**
6. **Milyen katonai kérdéseket kellett rendezni az egyesülés kapcsán? Mi biztosította a Szovjetuniót arról, hogy a német egyesüléssel nem módosulnak számottevően a két európai katonai szövetség erőviszonyai?**
7. **Milyen előírások biztosítják az egyesült Németország teljes szuverenitását? Keresd ki ezeket a szövegből!**

...Az utóbbi tíz év eseményeinek alakulását figyelve az embernek az a benyomása támad, hogy a világtörténelemben valami alapvető megy végbe. A múlt esztendőben özönével jelentek meg olyan cikkek, amelyekben ünnepelték a hidegháború végét, és azt, hogy a világban sokfelé alighanem „kitör" a béke. Ezek közül az első felületes elemzések közül sok nélkülözi a szélesebb fogalmi keretet annak megkülönböztetéséhez, ami a világtörténelemben lényeges, és ami véletlenszerű vagy mellékes. Ha Gorbacsovot megdöntenék vagy a Közel-Kelet valamely feldúlt fővárosában egy újabb ajatollah ezeréves birodalmat hirdetne meg, ugyanezek a kommentátorok a konfliktusok egy újabb korszakának a beköszöntét állapítanák meg.

Mégis, valahogy valamennyiük érzi, hogy itt egy nagyobb folyamat zajlik, egy olyan folyamat, amely koherenciát és rendet kölcsönöz a napi szalagcímeknek. A huszadik században úgy látszott, hogy az ipari nemzetek az ideologikus erőszak szakadékába zuhannak, amikor a liberalizmus előbb az abszolutizmus maradványaival küzdött, majd a bolsevizmussal és a fasizmussal, s végül egy korszerűsített marxizmussal, amely könnyen egy nukleáris háború apokalipszisébe sodorhatta volna a világot. Most viszont úgy tűnik fel, hogy ez a század, amely a nyugati liberális demokrácia végső győzelmében való határtalan bizakodással kezdődött, a végére teljes kört leírva visszaért a kezdeteihez: nem „az ideológia végé"-hez vagy a kapitalizmus és a szocializmus konvergenciájához, mint hajdan hittük, hanem a gazdasági és politikai liberalizmus egyértelmű diadalához.

A nyugat, a nyugati eszme diadala mindenekelőtt abban nyilvánul meg, hogy teljesen kimerült minden életképes alternatíva a nyugati liberalizmussal szemben. Az elmúlt évtizedben félreérthetetlen változások indultak meg a világ két legnagyobb kommunista országának intellektuális légkörében, s egyben mindkét országban jelentős reformmozgalom bontakozott ki. Közben ez a jelenség túlcsapott a nagypolitikán, és abban is megmutatkozott, hogy a fogyasztásorientált nyugati kultúra óhatatlanul kiterjedt olyan eltérő területekre, mint az őstermelői piac és a színes televízió, amely ma Kínában általános, mint a szövetkezeti éttermek és divatüzletek, amelyek a múlt évben nyíltak Moszkvában; Beethoven zenéje, amely japán üzletek hangszóróiból harsog, és a rockzene, amely Prágában, Rangunban és Teheránban egyaránt népszerű.

Amit most megélünk, talán nem a hidegháború vége vagy a háború utáni történelem bizonyos szakaszának a lezárulása, hanem a történelemnek mint olyannak a vége: vagyis az emberiség ideológiai fejlődésének a végpontja, valamint a nyugati liberális demokráciának mint végső kormányzati formának az általános bevezetése. [...]

Forrás: Világosság, 1990. 1. szám. 9–24.

1. Hogyan értelmezi az 1980-as évek végén zajló világpolitikai változásokat Françis Fukuyama?
2. Mit jelent Fukuyamánál a történelem vége? Milyen tényekre, jelenségekre alapozza állítását?
3. Nézz utána, mit mondott ki a kapitalizmus és szocializmus konvergenciájának elmélete? Miért nem valósult meg ez az elmélet? Mi történt ehelyett?
4. Általánosnak mondható-e ma a világon a nyugati liberalizmus győzelme?
5. Mi a te véleményed a világ jelenlegi helyzetéről és jövőjéről?

29. KITEKINTÉS II. SAMUEL P. HUNTINGTON: A CIVILIZÁCIÓK ÖSSZECSAPÁSA ÉS A VILÁGREND ÁTALAKULÁSA

A NYUGAT, A CIVILIZÁCIÓK ÉS AZ EGYSÉGES CIVILIZÁCIÓ

Megújul-e a Nyugat?

Minden történelemnek legalább egyszer vége szakad, ám egyes civilizációk történelmében több vég is lehetséges. [...]

A Nyugat kultúráját a nyugati társadalmakon belüli csoportok is veszélyeztetik. Ilyen veszélyforrást jelentenek azok a más civilizációkból érkező bevándorlók, akik az asszimilációt elutasítva továbbra is az anyaország értékeit, szokásait és kultúráját képviselik és hirdetik. Ez a jelenség különösen az Európában élő muzulmánokra jellemző, akik egyébként nem számítanak túl nagy közösségnek. Hasonló, ám kevésbé erőteljes folyamat játszódik le az Egyesült Államokban élő, nagy lélekszámú hispán kisebbség körében. Amennyiben a spanyol ajkú kisebbség asszimilációja nem következik be, az Egyesült Államok egyensúlya megbillen – az országot belső viszályok s a megosztottság veszélye fenyegetheti. Európában a nyugati kultúrát ugyanígy megrendítheti, ha központi összetartó eleme, a kereszténység meggyengül. [...]

Az amerikai politikai hitvallás és a nyugati civilizáció elutasítása a mi fogalmaink szerint az Amerikai Egyesült Államok végét jelenti. Ez egyben a nyugati civilizáció felett is kimondja a halálos ítéletet. Ha az Egyesült Államok elveszíti nyugati jellegét, akkor a Nyugat lényegében Európára és néhány, európai bevándorlók lakta, kis lélekszámú tengerentúli államra korlátozódik. Az Egyesült Államok nélkül a Nyugat a világ népességének egyre fogyatkozó, aprócska része lesz csak, mely a hatalmas eurázsiai földtömeg szélén meghúzódó piciny, jelentéktelen félszigeten tengeti majd életét. [...]

A kilencvenes évek közepén a Nyugat jövője és természete új megvilágítást kapott; ismét előtérbe kerültek azok a nézetek, melyek a Nyugat fejlődésének létjogosultságát hangoztatták, s kiemelkedő jelentőségűvé váltak a Nyugat megerősítésére vonatkozó törekvések is. Ez részben abból ered, hogy felismerték a legfontosabb nyugati intézmény, a NATO keleti irányú kiterjesztésének a szükségességét, másrészt pedig abból a belátásból, hogy a Nyugatnak szembesülnie kellett a belső megosztottsággal, mely Jugoszlávia felbomlása után egyre szélesebb méreteket öltött. A Szovjetunió felbomlásával megszűnt az ellenségkép, s ez ismét megkérdőjelezte a nyugati egység jövőjét; s bizonytalanná vált az is, hogy ez mennyiben érinti Európa és az őt támogató Egyesült Államok viszo-

nyát. Mivel a nyugati államok és az egyre erősebbé váló nem nyugati államok közötti kölcsönhatás kitágult, a nyugati államok mindinkább felismerik és értékelik a közös gyökerek és a közös kultúra kohéziós erejét. A politikai vezetők az Atlanti-óceán mindkét partján az atlanti közösség megújítását sürgetik. [...]

Ha Észak-Amerika és Európa képes az erkölcsi megújulásra, s ha a NATO keretein belül a biztonság megerősítése érdekében szoros összefogás és politikai-gazdasági integráció jön létre, akkor megnyílik az út a nyugati gazdasági fellendülés és a politikai befolyás harmadik, euro-amerikai fázisa előtt. A politikai integráció bizonyos mértékig ellensúlyozni tudja a nyugat népességének, termelékenységének és katonai erejének relatív hanyatlását, és hozzájárulhat ahhoz, hogy a Nyugat hatalma ismét tiszteletet ébresszen más civilizációk vezetőiben. [...] A Nyugat politikai és gazdasági egységének azonban az az alapfeltétele, hogy az Egyesült Államok továbbra is a Nyugat részének vallja magát, és elismerje, hogy – a nyugati civilizáció vezetőjeként – globális szerepre hivatott.

Forrás: Samuel P. Huntington: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Budapest, 1998. 519–532.

1. Mit ért a szerző nyugati civilizáció alatt? Milyen sajátosságait, értékeit említi e civilizációnak? Melyek e civilizáció „gyöngéi"?
2. Hogyan látja Huntington a nyugati civilizáció jövőjét? Hasonlítsd össze Fukuyma és Huntington elképzeléseit a nyugati civilizáció jövőjéről! Lehet-e a különbség oka, hogy Huntington írása később keletkezett, mint Fukuyamáé?
3. Milyen folyamatok okozhatják a nyugati civilizáció bukását Huntington szerint?
4. Milyen folyamatok és milyen szervezetek biztosíthatják a Nyugat megújulását?
5. Megkezdődött-e Huntington szerint a Nyugat megújulása?
6. Milyen szerepe van az Egyesült Államoknak a nyugati civilizáción belül? Eleget tesz-e, illetve eleget tett-e az Egyesült Államok az elmúlt időkben ennek a szerepnek? Válaszod konkrét példákkal indokold!
7. Vitassátok meg, képes lesz-e a nyugati civilizáció a megújulásra és fennmaradásra a XXI. században!

VIII. Magyarország a második világháború után: A koalíciós időszak és a Rákosi-rendszer

1. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programja (Szeged, 1944. december 3.)

Hazánk történelmének legsúlyosabb katasztrófáját éli át. Magyarországot német zsoldba szegődött vezetői beletaszították Hitler imperialista rablóháborújába a Szovjetunió és a többi szabad nemzet ellen. Azért álltak a német fasiszták mellé, mert segítségükkel akarták a szomszéd népeket leigázni, s bent az országban továbbra is könyörtelenül elnyomni és rabságban tartani a magyar népet. Ennek a bűnös politikának végzetes következményeit sínyli ma a nemzet.

A háború elveszett. A vesztett háború népünk egymillió halottjába és rokkantjába került. Az országot kifosztották a németek. [...] Egy évszázad szorgos munkájának gyümölcsét pusztította el a német háború.

A magyar fasiszták háborús politikája megrendítette államiságunk alapjait. A hazaárulók bűne, hogy Magyarország szégyenteljes német zsoldos szerepet játszott ebben a háborúban, a legsötétebb reakció, a fasizmus oldalán. Az ő bűnük, hogy ki vagyunk rekesztve a szabad nemzetek közösségéből.

Magyarország a hitleri Németország utolsó csatlósa maradt. Még Horthy is, aki az országot Hitler szekeréhez kötötte, megértette, hogy milyen szörnyű romlásba dönti Magyarországot a német szövetség. De Horthy nem tudta végrehajtani politikájának fordulatát, mert nem tudta leküzdeni a néptömegektől való rettegését. Se a népre, se a hadseregre nem akart támaszkodni. És mikor az ország, a vereség keserű tapasztalatán okulva, éppen készült rá, hogy szakítson a hitleri Németországgal és levesse magáról a német fasiszta jármot, a nyilasok németbérenc bandája a nemzet hátába döfte a tőrt.

Mohács óta nem volt ilyen súlyos helyzetben az ország. Mindennek ellenére a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front azt hirdeti: lesz magyar újjászületés! Össze kell fogni minden igazán nemzeti, németellenes erőt! Fegyvert kell ragadni a németek és nyilas bérenceik ellen, szabadságunk és függetlenségünk kivívására! Ha a nemzet kíméletlenül leszámol az országvesztőkkel, ha minden becsületes magyar összefog a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontban az új, életerős, demokratikus Magyarország felépítésére, ha a nép veszi kezébe az ország vezetését, akkor Magyarország nem volt, hanem lesz! [...] Magyarország demokratikus újjáépítését és felemelkedését szolgálja a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front alábbi programja.

I.

1. A magyar nép létérdeke, Magyarország újjáépítésének elengedhetetlen feltétele a nemzet cselekvő részvétele az ország felszabadításában a német iga

alól. Azonnal szakítanunk kell Németországgal és ellene fordulni! [...] A legmesszebbmenő támogatást kell nyújtani a Vörös Hadseregnek, amely kiűzi a magyar földről a német elnyomókat.

2. A hazaárulókat, a felelős bűnösöket le kell tartóztatni és átadni az erre a célra létesítendő népbíróságoknak. Vagyonukat el kell kobozni.

3. Fel kell osztani az összes fasiszta, népellenes, német zsoldban álló szervezeteket. Vagyonukat el kell kobozni, sajtójukat be kell tiltani. [...]

4. A közigazgatási szerveket, a bíróságot, a honvédséget, a karhatalmat meg kell tisztítani a nyilas, hazaáruló és egyéb népellenes elemektől.

5. Hatályon kívül kell helyezni mindazokat a törvényeket és rendeleteket, melyeknek célja a reakciós rendszer védelme a néppel szemben, s melynek szelleme és rendelkezései ellentétesek a demokráciával.

6. Ki kell engedni a börtönökből és gyűjtőtáborokból a hazafiakat és a nép ügyének harcosait.

7. Meg kell valósítani az általános, titkos, egyenlő, községenkénti, arányos, nőkre is kiterjedő választójogot a parlamenti és önkormányzati választásoknál.

8. Biztosítani kell a sajtó-, gyülekezési és egyesülési szabadságot.

9. Vissza kell állítani és széles körben alkalmazni kell az esküdtbíráskodást.

10. Biztosítani kell a teljes vallásszabadságot, biztosítani annak anyagi föltételeit.

11. A sajtóból, az oktatásból, a kultúrából, a közéletből ki kell küszöbölni a fasiszta mételyt, a népellenes szellemet, a faji és nemzeti gyűlöletet.

II.

1. A mezőgazdasági munkások és cselédek, a törpe- és kisbirtokosok, a magyar nép e legszámosabb és legszegényebb rétegének felemelésére, a magyar demokrácia alapjainak megszilárdítására a legrövidebb határidőn belül, a földigénylők közreműködésével, széles körű földreformot kell végrehajtani, mely sok százezer földnélkülit és szegényparasztot tesz életképes kisgazdaság tulajdonosává.

2. A földreform céljaira elsősorban a hazaárulók, a háborús bűnösök, a Volksbund-tagok, a német hadseregben szolgáltak birtokait kell igénybe venni, és teljes egészükben minden felszerelésükkel együtt el kell kobozni.

3. El kell törölni a parasztságot kiszipolyozó Jurcsek-tervet[1], és fokozatosan szabaddá kell tenni a mezőgazdasági termékek piaci forgalmát. Olyan állat- és terményárakat kell biztosítani, amelyek jövedelmezővé teszik a mezőgazdasági termelést, és előmozdítják a kisbirtokosok gazdasági megerősödését.

III.

1. Hazánk gazdasági önállóságának megszilárdítása és fokozása érdekében erőteljes ipar- és kereskedelemfejlesztő politikát kell folytatni. A fogyasztók milliót és az egész nemzetgazdaságot károsító, élősdi egykézvállalatokat meg kell szüntetni. A kartelleket és nagybankokat állami ellenőrzés alá kell helyezni.

2. Állami tulajdonba kell venni a föld mélyének kincseit és azokat az ipar-vállalatokat, melyeknél a köz érdeke a nyerészkedés kiküszöbölését követeli meg: a villanytelepeket, a kőolajforrásokat, a bauxit-, szén- és ércbányákat. Államosítani kell a biztosítást.

3. Hatásosan elő kell mozdítani a magánkezdeményezést és a magánvállalkozást az egész nép általános érdekeinek javára.

4. A háború által elpusztított lakóházakat, gyárakat, közlekedést egységes, központi terv alapján állami támogatás és irányítás mellett kell újjáépíteni.

5. Szakítani kell a háborús kormányok inflációs pénzügyi politikájával, mely a dolgozó népet sújtja. Biztosítani kell az államháztartás egyensúlyát és az értékálló pengőt. Az állami adópolitikának a jövedelmek progresszív megadóztatása és az adómentes létminimum elvét kell követnie. A nép vére és verejtéke árán szerzett hadinyereségeket el kell kobozni.

IV.

1. A munkásság évtizedes szociálpolitikai követeléseinek megvalósítására és helyzetének megjavítására törvényesen biztosítani kell a 8 órás munkanapot, az évenkénti fizetett szabadságot, a női és gyermekmunka messzemenő védelmét, a kollektív szerződéseket.

2. Vissza kell állítani a munkásbiztosítás teljes önkormányzatát, és a biztosítás valamennyi ágát ki kell terjeszteni a mezőgazdasági munkásokra és cselédekre. [...]

4. A munkanélküliség megelőzésére munkaalkalmat kell teremteni, és a munkanélkülieket addig is állami segélyben kell részesíteni.

5. A német háború érdekében folytatott munkásellenes bérpolitikát meg kell szüntetni, és a béreket, a fizetéseket a drágaság arányában fel kell emelni. [...]

7. Törvényben kell biztosítani a sztrájkjogot, a munkások érdekeinek védelmét.

V.

1. Magyarország demokratikus átalakulása elválaszthatatlan a demokratikus külpolitikától. Ezért gyökeresen szakítanunk kell a német imperializmushoz igazodó külpolitikával, amely egy negyedszázad alatt két ízben sodorta az országot háborús vereségbe és nemzeti összeomlásba. Szakítanunk kell a magyar imperialista rögeszmével, Nagy-Magyarország reakciós ábrándjával. Egyszer és mindenkorra szakítani kell azokkal a törekvésekkel, melyek a „magyarság vezető szerepének" ürügye alatt a Duna-medencében élő népek feletti uralomra irányultak, s melyeknek egyetlen eredménye, hogy Magyarország német gyarmattá, a magyar nép a németek szolganépévé vált. Gyökeresen szakítani kell a Szovjetunió-ellenes politikával, mely egyedül és kizárólag a magyar reakció népellenes politikájának folyománya volt, romlásba döntötte az országot, ellenségünkké tette az egész haladó emberiséget, s szöges ellentétben áll a magyar nemzeti érdekekkel.

[1] Jurcsek-tev: a háborús ellátás érdekében kidolgozott és alkalmazott kötelező beszolgáltatási rendszer. Jurcsek Béla államtitkárról kapta elnevezését.

2. Jószomszédi viszonyt és őszinte együttműködést kell teremteni az összes környező országokkal, mindenekelőtt az új Jugoszláviával és a demokratikus Csehszlovákiával, valamint Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal és szoros barátságot a hatalmas Szovjetunióval, a népek szabadságának és függetlenségének védelmezőjével, mely segít bennünket a német iga lerázásában.

VI.

A német elnyomók és magyar cinkosaik elleni harcban, a fasiszta és feudális reakció szétzúzására és a demokratikus átalakulás biztosítására községenként és városonként a demokratikus pártok megbízottaiból és kipróbált Hitler-ellenes hazafiakból nemzeti bizottságokat kell teremteni. A nemzeti bizottságok a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szervei, melyek egyesítik a demokratikus, hazafias erőket, és vezetik a harcot a demokratikus, népi Magyarországért.

Az új magyar, demokratikus rend megszilárdítására és betetőzésére össze kell hívni az alkotmányozó nemzetgyűlést. Az egybehívandó nemzetgyűlésnek felelős a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front bizottságaira támaszkodó ideiglenes kormány, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front kormánya.

A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front felhívja az összes demokratikus pártokat, szervezeteket és csoportokat, a Független Kisgazdapártot, a Szociáldemokrata Pártot, a Nemzeti Parasztpártot, a szakszervezeteket, a parasztszövetséget, a partizánosztagokat, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front bizottságait és tekintet nélkül pártállásra minden magyar hazafit, hogy foglaljanak állást e program mellett, amelyet a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front a magyar nép elé terjeszt mint a nemzeti összefogás és a nemzeti megújhodás alapját.

Célunk: a haza megmentése! Harcba hívjuk a nemzetet e program megvalósításáért!

Forrás: A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948. Szerk.: Rákos Sándor, Szabó Bálint. Budapest, 1967. 37–42.

1. **Mi jellemezte a hadi helyzetet, amikor a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programja megjelent?**
2. **Hogyan értékeli a program a Horthy-rendszer bel- és külpolitikáját? Milyen összefüggést lát a Horthy-rendszer és a nyilasok uralma között? Vitassátok meg, reális-e ez az értékelés!**
3. **Hogyan értékeli a program a németek szerepét az ország helyzetének alakulásában? Vitassátok meg, valóban a „németek szolganépévé" vált-e a magyar nép!**
4. **Készíts összegzést a programról! Mivel foglalkoznak az egyes fő pontok (I–VI.)? Adj mindegyik pontnak címet, s egy-két mondatban foglald össze tartalmukat!**
5. **Hogyan képzelte el a program az új magyar államiság intézményeinek megteremtését és működését? Milyen pártokat és politikai erőket szólít meg a program?**
6. **Milyen gazdasági szerepet szán a program az államnak, s milyen teret nyújt a magántulajdonnak és a piaci viszonyoknak?**
7. **A társadalom mely rétegeinek helyzetén akar leginkább javítani a program? Milyen intézkedéseket helyez kilátásba ennek érdekében?**
8. **Milyen azonnali külpolitikai lépést tart szükségesnek a program? Milyen változásokat akar az ország külpolitikájában? Mely szomszédainkat nem említi, s mi lehetett ennek az oka?**

9. **Jellemezd a program stílusát! Keresd meg a szövegben azt a jelszót, amely egyik reformkori politikusunkat idézi! Gyűjtsd össze a Horthy-rendszer Magyarországának vezetőit, a nyilasokat, a németeket és a Szovjetuniót minősítő kifejezéseket! Melyek azok a kifejezések, amelyeket később gyakorta használtak a koalíciós korszak politikusai és sajtója? Miért furcsák számunkra ezek a kifejezések?**

2. Magyarország hadüzenete a fasiszta Németországnak (1944. december 28.)

A magyar nép kezdettől fogva elítélte azt a bűnös háborút, amelyet a Bárdossy-kormány törvénytelenül, a parlament megkérdezése nélkül indított meg a Szovjetunió és más demokratikus hatalmak ellen. Ez a háború, melyben a magyar katonák százezrei véreztek el, szöges ellentétben áll a magyar nép érdekeivel és hagyományaival, s kizárólag német ügyet szolgál. Ehhez járul, hogy Németország 1944. március 19-én orvul megtámadta és megszállta Magyarországot. A hazánk ellen elkövetett orvtámadást Németország betetőzte azzal, hogy 1944. október 15-én fegyveres puccs útján hatalomra juttatta a magyar nemzettől gyűlölt hazaáruló Szálasit, hogy ily módon megakadályozza a fegyverszünet megkötését Magyarország és a demokratikus hatalmak között.

A németek megfosztották Magyarországot függetlenségétől, sárba tapos-ták a magyar nemzeti szuverenitást, börtönbe vetették és kivégezték a magyar hazafiak ezreit, elrabolták a magyar nemzeti vagyont, kifosztották és feldúlták az országot. A magyar fiatalságot elhurcolják Németországba, a magyar asszonyokat sáncmunkára parancsolják, magyar honvédalakulatokat beolvasztanak a német hadseregbe és német ügyért kényszerítik vérezni.

Mindezeket figyelembe véve, az Ideiglenes Nemzeti Kormány, a felhatalmazás alapján, melyet programja megvalósítására az Ideiglenes Nemzetgyűléstől kapott, érvényre juttatja a magyar nép akaratát, semmisnek nyilvánítja a Németországgal kötött szerződéseket, megszakít vele mindennemű kapcsolatot, és ezennel hadat üzen Németországnak. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány kijelenti, hogy a háborút a Szovjetunió és szövetségesei oldalán, az ország összes erőforrásainak mozgósításával mindaddig folytatni fogja, míg a szövetséges hatalmak ki nem vívják a teljes győzelmet Németország felett, mert csakis ez a győzelem biztosíthatja Magyarország függetlenségét. Egyben az Ideiglenes Nemzeti Kormány tudomására hozza a magyar népnek, hogy a fegyverszünet megkötése céljából a Szovjetunió, valamint a vele szövetséges hatalmak kormányaihoz fordult.

A minisztertanács 1944. évi december hó 28-i ülésének egyhangú határozatából:

az Ideiglenes Nemzeti Kormány

Forrás: Felszabadulás 1944. szeptember 26.–1945. április 4. Dokumentumok. Budapest, 1955. 210–211.

1. **Miért volt fontos Magyarország további léte szempontjából a németek elleni hadüzenet?**
2. **Mivel indokolja az irat a hadüzenet jogosságát?**
3. **Kinek a nevében küldte el hadüzenetét az Ideiglenes Nemzeti Kormány? Mire utal ez a formula?**

4. Milyen nemzetközi üzenete van a hadüzenetnek? Emeld ki a szövegből azokat a részeket, amelyek alátámasztják állításod!
5. Nézz utána, hogyan fogadták a németek ellen harcoló szövetségesek a magyar hadüzenetet!
6. Nézz utána, hogy a hadüzenet megtörténte után létrejött-e magyar haderő a németek ellen, s részt vett-e „hivatalosan" magyar alakulat a németek elleni hadműveletekben!

3. Fegyverszüneti egyezmény a szövetséges hatalmak és Magyarország között (1945. január 20.)

Fegyverszüneti egyezmény, melyet egyrészről
a Szövetséges Szocialista Szovjetköztársaságok,
az Egyesült Brit Királyság és Észak-Írország,
az Amerikai Egyesült Államok, másrészről Magyarország kötöttek meg

Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya – beismerve azt a tényt, hogy Magyarország a Szövetséges Szocialista Szovjetköztársaságok, az Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok és a többi Egyesült Nemzet ellen viselt háborút elvesztette – elfogadja a fent említett Három Hatalom Kormányainak fegyverszüneti feltételeit, amelyek úgy maguk, mint a Magyarországgal háborús viszonyban lévő Egyesült Nemzetek nevében közöltek.

A fent ismertetettek alapján, egyrészről a szövetséges (szovjet) Főparancsnokság képviselője, Vorosilov K. E., a Szovjetunió marsallja – aki a Magyarországgal háborús viszonyban levő összes Egyesült Nemzetek nevében eljáró Szovjetunió, Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok kormányaitól megfelelő meghatalmazást nyert –, másrészről Magyarország Ideiglenes Nemzeti kormányának megfelelő meghatalmazással rendelkező képviselői: Gyöngyösi János külügyminiszter úr, Vörös János vezérezredes, honvédelmi miniszter úr és Balogh István miniszterelnökségi államtitkár úr aláírták a következő feltételeket:

1. *a)* Magyarország megszüntette a Szovjetunió és a többi Egyesült Nemzet – közte a Csehszlovákia – ellen viselt háborút, Németországgal fennállott minden viszonyát megszakította, és hadat üzent Németországnak.

b) Magyarország Kormánya kötelezi magát, hogy lefegyverzi a Magyarország területén lévő fegyveres erőket és hadifoglyokként átadja azokat. Magyarország Kormánya kötelezi magát, hogy internálja a német állampolgárokat.

c) Magyarország Kormánya kötelezi magát olyan szárazföldi, tengeri és légierők fenntartására [...], amelyek a Szövetséges (Szovjet) Hadseregfőparancsnokság fővezetése alatti szolgálatra rendelhetnek. [...] Magyarország legalább nyolc nehézfegyverzettel ellátott gyaloghadosztályt állít ki. Ezek az erők a Szövetségesek területén nem használhatók fel, csak az érdekelt Szövetséges Kormány előzetes beleegyezésével.

d) A Németország elleni hadműveletek beszüntetésével a magyar fegyveres erők leszerelendők, és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság felügyelete alatt békeállományba helyezendők. [...]

2. Magyarország kötelezte magát, hogy Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia általa megszállt területeiről visszavonja az összes magyar csapatokat és hivatalnokokat Magyarország 1937. december 31-én fennállott határai mögé, továbbá hatályon kívül helyez minden olyan törvényhozási és közigazgatási szabályt, amely az annexióra, vagy pedig csehszlovák, jugoszláv és román területek Magyarországhoz csatolására vonatkozik.

3. Magyarország Kormánya és Hadseregfőparancsnoksága biztosítja a szovjet csapatok és más Szövetséges csapatok számára a szabad mozgási lehetőséget magyar területen, [...] a csapatszállításokat minden rendelkezésére álló közlekedési eszközzel, a saját költségére fogja elősegíteni, szárazon, vízen és levegőben.

4. Magyarország Kormánya haladéktalanul szabadon bocsátja az összes szövetséges hadifoglyokat és internáltakat. [...] saját költségére, elegendő élelemmel, ruházattal, orvosi segítséggel, tisztálkodási eszközökkel és szerekkel látja el az összes szövetséges hadifoglyokat, internáltakat, áttelepített és menekült személyeket, köztük Csehszlovákia és Jugoszlávia polgárait is. Szállítási eszközökről is gondoskodik, hogy e személyek bármelyike visszatérhessen országába. [...]

6. Magyarország Kormánya kötelezi magát, hogy [...] teljes épségben visszaszolgáltatja a Szovjetuniónak, valamint Csehszlovákiának és Jugoszláviának, úgyszintén az összes Egyesült Nemzeteknek, mindazokat az értékeket és anyagokat, melyek állami, társadalmi és szövetkezeti szervezetek, vállalatok, intézmények, vagy egyes polgárok tulajdonát képezik, mint gyárak és üzemek felszerelését, mozdonyokat, vasúti kocsikat, traktorokat, gépkocsikat, történelmi emlékeket, muzeális értékeket és minden egyéb vagyont, amit a háború folyamán az Egyesült Nemzetek területérők Magyarország területére szállítottak.

7. Magyarország Kormánya és Főparancsnoksága kötelezettséget vállal, hogy hadizsákmányként a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság rendelkezésre bocsát minden Magyarország területén lévő német katonai tulajdont – beleértve a német flotta hajóit is. [...]

11. A Magyar Kormány köteles rendszeresen magyar valutában pénzösszegeket kifizetni és árukat (üzemanyagot, élelmiszert stb.), eszközöket és szolgáltatásokat rendelkezésre bocsátani, melyekre a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokságnak funkciói teljesítésére, valamint a Szövetséges Államok ama misszióinak és képviseleteinek, melyek a Szövetséges Ellenőrző Bizottsággal kapcsolatban állanak, szükségük lehet. [...]

12. Azokat a károkat, melyeket Magyarország a Szovjetuniónak, Csehszlovákiának és Jugoszláviának okozott hadműveleteivel és ez országok területének megszállásával – Magyarország megtéríti a Szovjetuniónak, Csehszlovákiának és Jugoszláviának. Emellett tekintetbe véve, hogy Magyarország nemcsak megszüntette a háborút az Egyesült Nemzetek ellen, hanem hadat is üzent Németországnak – [...] az okozott károkat nem teljes egészében, hanem csak részben téríti meg. Ez a kártérítés 300 millió amerikai dollárban állapíttatik meg, melyet hat év folyamán törleszt le áruban (gépekben, folyami hajókban, gabonában, jószágban stb.). A kártérítés összegéből 200 millió amerikai dollár a

Szovjetuniót illeti meg, a Csehszlovákiának és Jugoszláviának járó kártérítés összege pedig 100 millió amerikai dollár. [...]

14. Magyarország közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásban, az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásban és az ítélkezésben e személyek felett.

15. [...] feloszlatja a magyar területen lévő összes hitlerbarát vagy más fasiszta politikai, katonai jellegű szervezeteket. [...]

16. Időszakos vagy egyéb irodalmi termékek kiadása, behozatala és terjesztése Magyarországon, színielőadások rendezése, mozgóképek bemutatása, a rádióállomások, a posta, a távíró, a távbeszélő működése a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnoksággal való megegyezés alapján történik.

17. A magyar polgári közigazgatás visszaállíttatik Magyarországnak mindazon területén, amely az arcvonaltól nem kevesebb, mint 50–100 kilométerre (a helyi viszonyoktól függően) fekszik, emellett a magyar közigazgatási szervek kötelezik magukat, hogy a béke és a közbiztonság helyreállítása érdekében végrehajtják a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság vagy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság instrukcióit és utasításait. [...]

18. A fegyverszünet egész időtartamára Szövetséges Ellenőrző Bizottságot létesítenek Magyarországon, [...] a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság képviselőjének elnöksége alatt és az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok képviselőinek részvételével.

19. A bécsi döntőbíróság 1938. évi november hó 2-án kelt határozatai és az 1940. évi augusztus hó 30-iki bécsi döntés ezennel érvénytelennek nyilváníttatnak. [...]

Moszkva, 1945. január 20-án.

Forrás: Hatályos jogszabályok gyűjteménye. 5. kötet. Budapest, 1970. 9–11.

1. **Mi a szerepe egy fegyverszünetnek a nemzetközi politikában? Milyen feltételek voltak szükségesek a magyar fegyverszünet megkötéséhez?**
2. **Csoportosítsd a fegyverszünet pontjait! Milyen katonai, területi, közigazgatási, gazdasági, jogi és kulturális előírásokat tartalmaz? Hogyan rendelkezik a háborús jóvátételről?**
3. **Milyen szerv ellenőrizte a fegyverszünet betartását? Milyen kérdésekbe szólhatott bele törvényesen? Melyik hatalom szava volt döntő e testületben? Milyen veszélyekkel járt ez? Más államoknak lehetett-e beleszólása ezen ügyekbe?**
4. **Hasonlítsd össze a fegyverszüneti egyezmény előírásait a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programjával! Sorold fel a különbségeket és az azonosságokat!**
5. **Elemezd rövid esszében a fegyverszünet jelentőségét! Mennyiben korlátozta az ország szuverenitását, és mennyiben járult hozzá a békés állapotok megteremtéséhez? Vesd össze a dokumentumot az első világháborút követő magyar fegyverszünettel!**

4. A FÖLDREFORM (1945)

...A földreform-értekezlet 1945. március 10-én ült össze, vegyesen kormánytagok és pártvezetők részvételével. Sürgős volt a megegyezés, hogy március 15-i dátumozással mint 600-as kormányrendeletet kiplakátírozhassák.

A kommunistákat Rákosi Mátyás, Révai József, Nagy Imre képviselte; a kisgazdapártot Tildy Zoltán, Nagy Ferenc, Kovács Béla; a szociáldemokratákat Valentiny Ágoston, Bán Antal és Takács Ferenc; a parasztpártot Veres Péter, Erdei Ferenc és jómagam.

A földkérdés robbanékonyságára, forradalmi jelentőségére való tekintettel a földmívelésügyi tárcát az ideiglenes kormányban a kommunisták maguknak követelték, így lett Nagy Imre a földmívelésügyi miniszter. Két szempont vezette őket: velük azonosuljon a földreformprogram előkészítése és végrehajtása, de oly módon, hogy a sikere ellenére minél zavarosabb és komplikáltabb helyzetet teremtsen, amivel aztán megnyithatják az utat a kollektivizáláshoz, mert kétségtelenül az volt a végső céljuk. [...]

A kisgazda- és a szociáldemokrata párt még jóval a háború előtt kidolgozta agrárprogramját, ami lényegében a földreformmal (földosztás) együtt szövetkezeti keretet akart biztosítani a mezőgazdasági termelésnek. A Márciusi Front programja, a híres 12 pont, amit én olvastam fel 1937. március 15-én a budapesti Nemzeti Múzeum történelmi lépcsőiről, az ötszázon felüli birtokok kisajátítását követelte. Ezt a maximális birtokhatárt az illegális kommunista párt vezetősége magáévá tette. A parasztpárt programja szintén az ötszáz holdon felüli birtokok kisajátítása volt, amihez azonban Erdei és Veres Péter nem tartotta magát, s a kommunisták befolyására, míg én Malinovszkij főhadiszálláshoz tartozó hadbíróság foglya, majd kvártirusa voltam, a Szabadság című koalíciós napilap 1945. január 14-i számában, nyakatekert megoldással álltak elő. Ez a program az ún. úri birtok száz, és a parasztbirtokok kétszáz holdon felüli területét javasolta kisajátítani.

A megkülönböztető programot Nagy Imre, Donáth Ferenc és Gerő Ernő körvonalazta, s a március 10-i földreform-értekezlet elé kész kormányrendelet formájában beterjesztették. Hozzászólásomban a kommunista–parasztpárti javaslatot visszautasítottam, s a Márciusi Front módosított programjával álltam elő: sajátítsuk ki a nagybirtokok ötszáz holdon és a középbirtokok ötven holdon felüli területét. Ez látszatra radikálisabb volt a hatszázas rendeletnél, én azonban két ütemben akartam a földreformot végrehajtani; először az ötszáz holdon felüli birtokok kerültek volna sorra, s míg az újgazdák berendezkedhetnek, megszokhatják a sajátjukban való termelést, a középbirtokok elláthatják élelemmel az országot, elsősorban a városokat; akkor két-három év múlva jött volna az ötven holdon felüli birtokok kisajátítása. Az „úri" és a „paraszti" birtokhatár igazságtalan, egyben ostoba volt, mert a kettőt alig lehetett megkülönböztetni, legalábbis a tulajdonosok mentalitását és magatartását illetően.

A kérdést még komplikálta, hogy a rendelet, illetve később a törvény, egy harmadik kategóriát is megállapított; az ellenállási érdemek jutalmazására függetlenül a tulajdonos minősítésétől, háromszáz holdat meghagyott volna, ha betű szerint értelmezik és végrehajtják. (A megkülönböztetés következményeként furcsa társasjáték kezdődött el: finomkodó urak „parasztoknak" vallották magukat, hogy megtarthassanak kétszáz holdat, kemény basáskodó parasztok „uraknak" minősültek, különösen, ha kommunistaellenesek voltak, hogy csak

száz holdhoz legyen jussuk. A földesúri „ellenállók" száma is jelentősen megnövekedett...)

Volt még egy második javaslatom is: kértem, hogy a tanítórendeknek és a protestáns kollégiumoknak hagyjunk meg ezer-ezer holdat. Pátosszal érveltem, Debrecen, Sárospatak, Pannonhalma, Kalocsa egy-egy darab magyar történelem, ne legyen a magyar demokrácia háládatlan velük szemben. Egyik javaslatom se fogadták el, a rendelet szövege már ki volt nyomva, a plakátok az 1945. március 15-i dátummal elkészültek, a pártközi értekezlet egyetlen feladata, hogy jóváhagyja. [...]

Az is nyilvánvaló volt, hogy a kommunisták nem akartak egy mintaszerű földreformot; nekik az egész arra volt jó, hogy maguk mellé állítsák a szegényparasztságot, mint politikai erőt, gazdaságilag pedig előkészítsék a kollektivizálást. Ők már akkor tudták, hogy a parasztságot kíméletlenül beterelik a kolhozokba. Minél rosszabb a földreform, minél több a kifogás, annál könnyebb érvelni, hogy a *„két út"* gazdálkodás sivársága és a közös gazdálkodás áldásai – ahogy azt Rákosi 1948-ban Kecskeméten kifejtette – közül melyiket kell és főleg ajánlatos választani.

Én a kisbirtokos Magyarország híve voltam. A földreform előtt volt négyszázezer olyan paraszti birtok, amit a tulajdonosa maga meg tudott mívelni, már úgy értem a családjával együtt. A földreformmal hatszázezer új gazdaság létesült, megint csak akkora területen, mely a család munkaerejét lekötötte: én ezt az egymillió parasztgazdaságot akartam megszervezni szövetkezetileg. A kisebb egységek, kertek, gyümölcsök, szőlők más problémát jelentettek. [...]

Forrás: Kovács Imre: Magyarország megszállása, 234–237.

1. Tekintsd át a földkérdés jelentőségét a XIX–XX. századi Magyarország történetében (gazdasági, társadalmi, politikai vonatkozások)! Hasonlítsd össze a földkérdés megoldására tett XX. századi kísérleteket az elképzelések és az eredmények tükrében!
2. Milyen különbségek voltak a pártok között a földreform megvalósításáról vallott elképzelésekben? Milyen céloknak tulajdonítja Kovács Imre ezeket a különbségeket?
3. Miért bírálja Kovács a kommunisták földreform-elképzeléseit? Milyen változtatásokat akart elérni a tervezeten? Miért nem valósulhattak meg elképzelései?
4. Véleményed szerint, illetve a forrás alapján mi indokolta a földreform gyors megkezdését?
5. Milyen szerepe volt a szovjeteknek a gyors rendelethozatalban? Mi volt Kovács szerint ezzel céljuk?
6. A forrás alapján jellemezd, hogyan születtek a politikai döntések 1945-ben Magyarországon!
7. A földreformmal kapcsolatban milyen visszásságokról ír Kovács Imre visszaemlékezésében?

5. *Küzdelem a Kisgazdapártban*

...Tildy Zoltán, miután őt az államfői funkciókat gyakorló Nemzeti Főtanács miniszterelnöknek kinevezte, a kisgazdapárt vezetőit értekezletre hívta meg az Országos Kaszinótól elrekvirált pártkörbe. Aztán szót kértem. Arról beszéltem, hogy az elnöknek a napokban kell megalakítani kormányát. Így folytattam:

– Szíves figyelmébe ajánlom az elnök úrnak, hogy a kommunisták valószínűen erőszakoskodni fognak vele szemben, és követelni fogják, hogy a belügyminiszteri székbe kommunistát ültessen. Márpedig az egész közigazgatási apparátus és rendőrség felett rendelkező belügyminiszteri állás a többségi pártot, tehát a kisgazdapártot illeti. Ezt nem szabad a párt kezéből kiengedni. És van a pártnak erre alkalmas embere. Kovács Béla belügyi államtitkár, aki mint ember, mint politikus és államtitkár kemény gerincű, kitűnő embernek bizonyult; mint volt belügyminiszter – folytattam – tapasztalatból bizonyíthatom, hogy Kovács Bélánál jobb belügyminisztert nem kaphat a párt és az ország. [...]

Tildy rögtön válaszolt:

– Megnyugtatom a képviselő urat, hogy a kommunisták nem követelőzők velem szemben. Valamint arról is, hogy két napon belül a kinevezendő kormányban Kovács Béla lesz a belügyminiszter. [...]

Két nap múlva megjelent az újságokban a kinevezett kormány névsora. Belügyminiszter – ugye Kovács Béla? – nem: Nagy Imre kommunista képviselő. (Akit 1958-ban a kommunisták kivégeztek.) [...]

Hivatalos magyarázatot se Tildy, se a kormány tagjai sohasem adtak. De hamar kiszivárgott a hír, hogy bizony Rákosi Mátyás nemcsak követelőzött, hanem egyenesen kizsarolta a kommunista belügyminiszterséget Tildytől egy letartóztatásban lévő bankárnak a Tildy családra vonatkozó kellemetlen vallomásával, megfenyegetve Tildyt, hogy ha nem kommunistát nevez ki belügyminiszternek, nyilvánosságra hozza az ügyet. [...]

...Május 8-án két interpellációt mondtam a Nemzetgyűlésben. Az elsőt a miniszterelnökhöz (aki távollétével tüntetett), megkérdezve tőle, hogy megfelel-e a valóságnak az a megdöbbentő hír, hogy a magyar kormány elutasította a brit birodalmi kormány meghívását Londonba, az élelmezési konferenciára.

Az angol követség egyik tagjától bizalmasan értesültem ugyanis, hogy az angol kormány meghívta a háborút szenvedett országok kormányait, a magyar kormányt is, egy nagy fontosságú élelmezési konferenciára, amelynek tárgya az Amerikai Egyesült Államok nagylelkű ajánlata a rászoruló államoknak élelmiszerekkel való megsegítése. Mindenki tudta, mennyire hiányában van az ország élelmiszereknek. A magyar kormány ennek tudatában utasította a közélelmezési minisztert, hogy készüljön fel a londoni konferenciára. A konferencia megkezdése előtt Nagy Ferenc kormánya meglepetésszerűen minden indoklás nélkül tudatta az angol kormánnyal, hogy nem küld megbízottat a londoni értekezletre.

Augusztus 7-én a Nemzetgyűlésben az elnök felolvastatta Nagy Ferenc miniszterelnök írásbeli válaszát május 8-i interpellációmra. Ebben elismeri, hogy az ország nagyon súlyos gazdasági helyzetben van. De hogy ennek ellenére sem fogadta el a meghívást az élelmezési konferenciára, annak okául csak azt tudta felhozni, hogy a kormány késedelmesen kapta a meghívást, így kevés idő állt rendelkezésre az előkészítéshez, továbbá – ez már sokkal őszintébb ok lehe-

tett –, hogy: „Egyébként a Szovjetunió megbízottainak sem állt módjukban részt venni a tárgyalásokon." [...]

Forrás: Nagy Vince: Októbertől októberig. Budapest, 1991. 356–357., 378–379.

1. Ki volt Nagy Vince, s miért zárták ki a kisgazdapártból? Milyen témákkal kapcsolatban idéztünk már visszaemlékezéseiből?
2. Mi jellemezte a kisgazdapárt helyzetét az ún. koalíciós időszakban? Hogyan tükrözi a forrás ezt a kényes helyzetet?
3. Miért fontos a belügyminiszteri tárca birtoklása? Hogyan történt a forrás szerint a belügyminiszter kijelölése?
4. Miért maradtunk távol valójában az élelmezési konferenciáról? Miért volt felháborító a távolmaradás? Ezenkívül mely más segélyprogramot nem fogadott el Magyarország?
5. A forrás alapján jellemezd a kisgazdapárt és a kommunisták politikai taktikáját!
6. Vitassátok meg, helyesen döntöttek-e a kisgazdapárt vezetői a forrás által említett két kérdésben! Véleményetek szerint milyen magatartással, milyen taktikával lehetett volna felvenni a harcot a kommunistákkal?

6. Párizsi béketárgyalások (1946–1947). Gyöngyösi János külügyminiszter beszéde a párizsi békeelőkészítő értekezlet plenáris ülésén (1946. augusztus. 14.)

Elnök Úr,
Delegátus Urak!

Engedjék meg, hogy mindenekelőtt köszönetemet fejezzem ki azért, hogy Magyarországot a konferencia előtt való megjelenésre felszólították, s ezzel alkalmat adtak a magyar kormánynak arra, hogy kifejtse véleményét a második világháború befejezéséül szánt békeszerződésre vonatkozólag.

Ez a felszólítás és a számunkra biztosított szólásszabadság azt a reményt kelti bennünk, hogy itt másfajta béketárgyalásról van szó, mint több mint negyedszázaddal ezelőtt. Azt reméljük, hogy a most folyó tárgyalásokból olyan elrendezés születik, amely tartós békét teremt, biztosítja Európa dunai területeinek egészséges fejlődését, s ezáltal a legnagyobb mértékben hozzájárul egész Európa, valamint a világ más részeinek megbékítéséhez. [...]

A békekonferencia előtt ma egy új, demokratikus Magyarország jelenik meg. Egyesül benne az 1848-as szabadságharc lendülete 1918 demokráciájának erejével. Mint már e két alkalommal, úgy most ismét a magyar nép vette kezébe sorsának intézését, de ezúttal véglegesen. Az ideiglenes magyar kormány erőfeszítéseiről a szovjet kormány nevében Vorosilov marsall is megállapította a magyar kormányt elismerő diplomáciai jegyzékben, hogy „Magyarország hozzájárult az Egyesült Nemzetek által Németország ellen vívott harc sikeréhez". De emellett a magyar demokrácia más pozitív eredményekre is tud hivatkozni, a rendkívüli kezdeti nehézségek ellenére. A feudális nagybirtokrendszert a földreform által radikálisan felszámolta, s kíméletlenül ítélkezett az előző rendszerek háborús bűnösei felett. Az összes felszabadult országok közül Magyarország volt az első, amely szabad választásokat tartott, általános szavazati jog

és titkos szavazás alapján. Megteremtette továbbá a szabad sajtót, a szabad kritikát és az eleven parlamenti életet. Tudjuk, hogy a demokrácia felépítése nem lehet néhány hónap gyors eredménye; szükségszerűen vannak még hiányok és fogyatékosságok, de az első eredmények biztatóak, és ha a magyar demokrácia, az 1918-as eseményekkel ellentétben, megértésre és támaszra talál, ha a békeszerződés egyéni, társadalmi és nemzeti síkon megadja a boldogulás lehetőségét a magyar állam keretén belül és kívül élő magyaroknak, akkor bizalommal tekinthetünk a jövőbe, és alkalmunk lesz arra, hogy hasznos építő tagjai legyünk a demokratikus népek családjának.

Amikor a magyar demokrácia jövőjét védelmezzük, távolról sem akarjuk feledni vagy eltagadni, hogy a lezárult nagy küzdelemben Magyarország, reakciós politikai rendszerének s elavult társadalmi rendjének hibájából, valamint vezetőinek elvakultsága folytán szembehelyezkedett valamennyi nép ügyével s ezek között a magyar nép ügyével is. A magyar tömegek magatartása azonban fékezte kormányainak tevékenységét, s az 1944 márciusában bekövetkezett események, az országnak a németek részéről történt megszállása, továbbá a német hatóságok részéről támasztott követelések mind azt bizonyítják, hogy a régi rendszer magyar vezetői, a magyar tömegek félreérthetetlen állásfoglalása következtében, nem szolgálták a nemzetiszocialista Németország ügyét abban a mértékben, amint azt Németország megkívánta volna, s ahogyan azt egyes államok jónak látták meg is tenni. Mindezen túlmenően, a magyar parasztok, a fizikai és szellemi munkások megszervezték az ellenállási mozgalmat, szabotálták a németek háborús erőfeszítését, és sokan közülük részt vettek külföldön más népek felszabadító harcaiban. [...]

Magyarország kétségkívül hadat viselt Németország oldalán, és ezért felelősség terheli. Ennek a felelősségnek azonban nemcsak mennyisége, de minősége is különbözik a nemzetszocializmus és a fasizmus felelősségétől, már csak ezért is, mert egy kis nép elhatározási szabadsága világerők mérkőzése esetén szükségszerűen korlátolt. [...]

A demokratikus Magyarország elutasítja a revizionizmus agresszív politikáját, s a magyar nép igazi érzelmeit juttatva kifejezésre, békében és egyetértésben óhajt élni minden szomszédjával. [...]

Azt az óhajt, hogy az összes magyarok egyetlen nemzeti állam határain belül éljenek, jogosnak kell tekinteni, azonban kétségtelen, hogy ennek a tervnek megvalósítása nehezen elhárítható földrajzi és politikai nehézségekbe ütközik. [...]

Sajnos meg kell állapítanom, hogy mifelénk valamely nemzeti kisebbséghez tartozni gyakran nemcsak más állampolgárságot jelent, hanem megfosztottságot az emberi jogok gyakorlásától s részben az emberi méltóság biztosítékaitól. [...]

Szükséges lenne tehát, hogy az Egyesült Nemzetek megfelelő jogszabályainak életbelépéséig a kevert lakosságú közép- és kelet-európai államok különleges kötelezettségeket vállaljanak e szabadságjogok gyakorlására vonatkozólag. [...]

A háború befejezése óta szerzett tapasztalatok alapján Magyarország különösen aggasztónak látja a magyarság helyzetét egyrészt Romániában, ahol több mint másfél millió magyar él, másrészt Csehszlovákiában, ahol a csehszlovák statisztika szerint is több mint 650 000 a magyarok száma. [...]

A győztes nagyhatalmak intencióit a román fegyverszüneti szerződés szövegéből véltük kiolvashatni. Ezen szerződés 19. szakasza szerint Erdély, „illetve annak nagyobb része" Romániát illeti meg. Ezt a szöveget véve alapul, csak szerény igényekkel léptünk fel. Az első világháborút megelőzően Magyarországhoz tartozott 103 000 km² erdélyi területből csupán 22 000 km² visszaadását kértük abban a reményben, hogy ez az a megoldás, amely biztosítja a két nép közötti egyetértést. Így Románia határain belül kb. ugyanannyi magyar maradna, amennyi román magyar területre kerülne. Ezáltal mindkét népnek azonos érdekei fűződnének a nemzetiségi probléma kielégítő megoldásához, aminek eredményeképpen a határon innen és túl élő kisebbségek számára széles körű területi autonómiát is lehetne biztosítani. [...]

Magyarország másik fontos külpolitikai kérdése a magyar–csehszlovák viszony rendezése. Meg kell mondanom, hogy a demokratikus Magyarország, amely törekvéseinek előterébe a szomszéd államokkal való jó viszonyt, sőt baráti együttműködést állította, a legnagyobb reménységgel tekintett a Csehszlovák Köztársaság felé, amelyet Masaryk Tamás nemes eszményei letéteményesének tartott. Fájdalmas csalódást jelent számunkra, és nem a mi hibánk, hogy ennek a jó viszonynak a kialakítása lehetetlenné vált. [...]

A békeszerződés-tervezet gazdasági rendelkezései első pillantásra is terhesebbnek látszanak, mint a fegyverszüneti szerződésnek már önmagukban is súlyos feltételei. Megerősítve e régebbi szerződés alapelveit, sőt részleteiben súlyosbítva azokat, a tervezet különféle új rendelkezéseket is tartalmaz, amelyek növelik azokat a nehézségeket, amelyekkel Magyarország máris küzd, és veszélyeztetik belső újjáépítését, amely pedig nemzetközi kötelezettségeinek teljesítése végett szükséges. Nem akarok másra utalni, mint azokra a cikkelyekre, amelyek az Egyesült Nemzetek területén lévő magyar javak felszámolásáról intézkednek, vagy azokra, amelyek törlik a Németországgal és volt szövetségeseivel szemben fennálló követeléseket és kártérítési igényeket. [...]

A stabilizációs költségvetés erőfeszítéseink felső határát jelenti. A jóvátételre, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság és a megszálló hadsereg eltartására előirányzott összegek a költségvetés bevételeinek 40 százalékára, kiadásainak egyharmadára rúgnak. De még ilyen körülmények között is csak azért elegendő a jóvátételre előirányzott összeg, mert a Szovjetunió jóindulata lehetővé tette a progresszív törlesztést, és az első két év törlesztésébe betudott egy értékes külföldi magyar vagyonrészt. Ez az előkelő gesztus, valamint az a hála, amellyel országunk felszabadítóinak tartozunk arra kötelez bennünket, hogy erőnknek teljes megfeszítésével eleget tegyünk kötelezettségeinknek. [...]

Tudjuk, az Egyesült Nemzetek nemcsak a békeszerződések megszövegezését tűzték ki célul, hanem mindenekelőtt és mindenekfölött a béke megteremtését. Ez a cél azonban csak akkor érhető el, ha az Egyesült Nemzetek alapokmányának szelleme hatja át a tartós békét biztosító szerződéseket is. Örömmel értesültünk arról, hogy a béke megkötése megnyitja számunkra az Egyesült Nemzetek Szervezetének kapuit. Kérni fogjuk felvételünket, és már most kijelenthetjük, hogy minden tőlünk telhető módon a lojális együttműködést szolgálni kívánjuk. A Szovjetuniónak és az Egyesült Államoknak ebben az új nemzetközi szervezetben való jelenléte számunkra biztosíték arra, hogy a népeknek ez a szövetsége valóban egyetemes jellegű lesz. [...]

Forrás: Kertész István: Magyar békeillúziók 1945–47. Budapest, 1985. 555–569. (A továbbiakban: Kertész: Magyar békeillúziók.)

1. **Milyen tényekkel igyekszik cáfolni Gyöngyösi azt a nézetet, hogy hazánk Hitler utolsó csatlósa volt? Hogyan értékeli hazánk második világháborús szerepét?**
2. **Milyen kettősség figyelhető meg a Horthy-rendszer külpolitikájának megítélésében? Nézz utána, mely második világháború előtt és alatt visszaszerzett területek megtartásában reménykedtek a magyarok a párizsi békekötés előtt! Melyiket említi ezek közül beszédében a magyar külügyminiszter? Miért éppen ezt?**
3. **Magyarország az első és a második világháború után is vesztes államként vett részt a béketárgyalásokon. Mit akart elérni a magyar delegáció Párizsban 1919–1920-ban, és mit 1946–1947-ben?**
4. **Mi mindent hangsúlyozott Gyöngyösi Magyarország kedvezőbb megítélése érdekében? Miben különbözött ez az érvelés az első világháború utáni békeküldöttség érvelésétől?**
5. **Hogyan értékeli a Duna-völgyi térség helyzetét a magyar külügyminiszter, s mit vár ez ügyben a nagyhatalmaktól?**
6. **Nézz utána, milyen konkrétumokkal támasztható alá az, amit Gyöngyösi a Romániában és a Csehszlovákiában élő magyarok helyzetéről állít!**
7. **Nézz utána, hogyan kezelték a magyar igényeket az egyes nagyhatalmak a béketárgyalásokon! A tények ismeretében valóra váltak-e a magyar békeküldöttség reményei?**

7. Erősödő kommunista nyomás: A Baloldali Blokk

...Amint a kommunisták realizálták, hogy a hatalmat alkotmányosan nem tudják megszerezni, ők abszolút többséget egy szabad választáson a magyar néptől nem kapnak, rákapcsoltak az erőszakos hatalomátvételre, s minden erejüket, képességüket, támogatásukat (az oroszoktól) ennek elérésére összpontosították.

Kétféle taktikát alkalmaztak: egyrészt tökéletesítették a hatalomátvétel mechanizmusát, aktiválták a pártok hozzájuk húzó balszárnyát, létrehoztak egy olyan szövetségi rendszert, a Baloldali Blokkot, mellyel letörhetik a kisgazdapárti többséget: ellenfeleiket minden elképzelhető eszközzel és módon politikailag és emberileg megfélemlítették és kompromittálták. Másrészt olyan helyzeteket teremtettek, melyekkel befeketítették a magyarságot (pogrom, népítélet, merényletek, összeesküvés), hogy elveszítse maradék hitelét is a világban, a szabad népek ne sajnálkozzanak sorsa miatt, ami éri, érheti... Válságmachinációval, válságmanipulációval operáltak: mozgósították a tömegeket, valamilyen címen mindig tüntettek; ha élelmiszerhiány volt, azért a koalíció nem kommunista szektorát okolták; ha szétosztásra került néhány vagon krumpli vagy borsó, az természetesen az ő érdemük volt. Követelésekkel álltak elő azzal a

kormánnyal szemben, melynek tagjai voltak. [...] A pártközi értekezleteken kenetesen azt fejtegette Rákosi vagy Révai, hogy jó lesz vigyázni, a követeléseket teljesíteni kell, ne ingereljük fel a munkásokat, a tömegeket. [...] A kommunisták azzal a megtévesztő jelszóval, hogy „demokráciát a demokratáknak" a szociáldemokrata pártot és a parasztpártot felszólították nagyobb, kiszélesedett akcióbizottság alakítására, amit azon nyomban Baloldali Blokknak neveztek. A három párt együtt a parlamenti szavazatok 41 százalékát biztosítaná, méghozzá automatikusan minden alkalommal; ugyanakkor Rákosi hozzákezdett a „szalámitaktikához" (Pfeiffer Zoltán a keresztapa), amivel a kisgazdapárt erejét negyven százalék alá akarta leszorítani, hogy a miniszterelnökség a Baloldali Blokkot, jobban mondva, a kommunistákat illesse meg: így a hatalomátvételnek többé nem lenne akadálya. [...]

A Baloldali Blokk hivatalosan március 13-án, tömeggyűlés keretében megalakult a Hősök terén[2]; az elnöki emelvényen Rákosiék és Szakasitsék társaságában ott ült Erdei, Veres Péter, Darvas József...

A Kisgazdapárt elleni offenzíva a Baloldali Blokk megalakulásával kiszélesedett. A blokkba tömörült három párt közös nyilatkozatban felszólította a Kisgazdapártot bizonyos kipointírozott követelések teljesítésére. [...]

A követelések politikai jellege nem hagyott kétséget afelől, hogy a Kisgazdapárt parlamenti többségének leszorítása a cél. A Baloldali Blokk 80 képviselő, az „O" csoport 36 képviselő kizárását követelte a 245-ből. Ez a hírhedt csoport követte el azt a hibát, hogy kifogásait nem a Kisgazdapárt lapjában, a Kis Újságban, hanem a kommunista Szabad Népben tette közzé, amivel leleplezte önmagát. Külső nyomásra a vezetőség, gúnyosan a „Nagy Ferenc, Kovács Béla, Varga Béla triumvirátus" húsz képviselőt – közöttük Sulyok Dezsőt, Nagy Vincét – eltávolította a pártból. [...]

A Vörös Hadsereg elleni „merényletek" ürügyén az NKVD nyíltan is beavatkozott a politikai ügyek nyomozásába; többé nem érezte magát senki sem biztonságban, egymás után tűntek el emberek, köztük képviselők (Fillér László), hogy a hírüket se hallottuk. A szólam is megváltozott; a „fasiszták" után most már a „reakciósokat" üldözték, de hasonló, széles körű értelmezéssel.

Forrás: Kovács Imre: Magyarország megszállása, 290–309.

1. Melyik politikai csoporthoz tartozott Kovács Imre? Mit tudsz politikai pályájáról? Keress a szövegben olyan stiláris jellemzőket, amelyek elárulják politikai érzelmeit!
2. A visszaemlékezés alapján ismertesd, milyen módszerekkel küzdöttek a kommunisták a hatalom megszerzéséért! Hogyan ítéli meg Kovács Imre ezeket az eszközöket politikai, és hogyan erkölcsi szempontból?
3. Mely pártokból, milyen céllal jött létre a Baloldali Blokk? Kiket sorol fel Kovács Imre a kommunisták oldalán ülő, más pártokhoz tartozó vezetők közül?
4. Mit értettek a „szalámitaktika" kifejezésen? Mit jelentett a kommunisták szótárában a reakció szó?

[2] Valójában a Baloldali Blokk március 5-én alakult meg, a tömegtüntetés a Hősök terén pedig március 7-én volt.

5. Nézz utána, hogy mi volt az „O" csoport!
6. Nézz utána, hogy a vezető pártokat milyen politikai ellentétek osztották meg, s milyen szerepet játszottak ebben a kommunisták!

8. A németek kitelepítése a rendelkezések tükrében

12.330/1945. M. E. számú rendelet a magyarországi német lakosságnak Németországba való áttelepítéséről

A minisztérium és a Szövetséges Ellenőrző Tanács 1945. évi november hó 20-án kelt és a magyarországi német lakosság Németországba való áttelepítéséről szóló határozat végrehajtásának tárgyában az 1945:XI. tc. 15. §-ában kapott felhatalmazás alapján a következőket rendeli:

1. § Németországba áttelepülni köteles az a magyar állampolgár, aki a legutolsó népszámlálási összeírás alkalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza, továbbá az, aki a Volksbundnak vagy valamely fegyveres német alakulatnak (SS) tagja volt.

2. § (1) Az 1. § rendelkezése nem vonatkozik a nem német nemzetiségű (anyanyelvű) személy vele együtt élő házastársára és kiskorú gyermekeire, valamint a velük – már a jelen rendelet hatálybalépését megelőzően is – közös háztartásban élő felmenőkre (szülők, nagyszülők), ha azok 65. életévüket 1945. december hó 15. napja előtt már betöltötték.

(2) Az 1. § rendelkezését nem kell alkalmazni arra, aki cselekvő tagja volt valamely demokratikus pártnak, vagy legalább 1940 óta tagja volt a Szakszervezeti Tanács kötelékébe tartozó valamely szakszervezetnek.

(3) Nem kell alkalmazni az 1. § rendelkezését azokra sem, akik bár német anyanyelvűek, de magyar nemzetiségűeknek vallották magukat, ha hitelt érdemlően igazolják, hogy a magyarsághoz való nemzethű magatartásukért üldöztetést szenvedtek. [...]

3. § (1) Az áttelepülésre kötelezett személyeknek – tekintet nélkül arra, hogy az ország területén vagy azon kívül tartózkodnak – minden ingó és ingatlan vagyonát a jelen rendelet hatálybalépése napjától kezdődően zár alá vettnek kell tekinteni, a tulajdonos (birtokos) abból semmit el nem idegeníthet és azt meg sem terhelheti. A zár alá vett készletekből (élelmiszer, takarmány, tüzelő stb.) a tulajdonos (birtokos) csak a rendes háztartási és gazdasági szükségletének megfelelő mennyiséget használhatja fel.

(2) A zár alá vett vagyont leltározni kell. A leltárak elkészítéséhez és a leltárba vett vagyontárgyak megőrzéséhez szükséges szakszemélyzetet az illetékes miniszterek bocsátják rendelkezésre.

(3) Azt, hogy az áttelepülésre kötelezett milyen ingóságokat vihet magával, a belügyminiszter állapítja meg.

(4) Az (1) bekezdésben foglalt tilalmak megszegése, valamint a zár alá vett vagyontárgyak megrongálása vagy megsemmisítése bűntett és büntetése tíz évig terjedhető fegyház.

4. § (1) Az áttelepülésre kötelezett személyeket (1. §) minden községben (városban) lakóházanként össze kell írni, és a közös háztartásában élőket családonként csoportosítva jegyzékbe kell foglalni. Külön névjegyzékbe kell foglalni azokat, akik az összeíráskor lakóhelyükről távol vannak. [...]

5. § (1) Az áttelepülésre kötelezettek névjegyzékét a község (város) hirdetőtábláján ki kell függeszteni.

(2) A névjegyzékbe felvett személyek lakóhelyüket csak a községi rendőrhatóság engedélyével hagyhatják el. Ilyen engedély csak kivételesen indokolt esetekben adható

(3) Akik lakóhelyüket engedély nélkül elhagyják, vagy magukat az áttelepülési kötelezettség alól kivonják, azokat áttelepítésükig rendőrhatósági őrizetbe kell venni (internálni), ingó és ingatlan vagyonukat pedig el kell kobozni. [...]

Budapest, 1945. évi december hó 22-én

Tildy Zoltán s. k.
miniszterelnök

Forrás: Magyar Közlöny, 1945. december 29.

A belügyminiszter 84.239/0947 B. M. számú rendelete a 12.330/1945. M. E. számú rendelet értelmében Németországba áttelepülésre kötelezett személyek készpénzéről és értéktárgyairól

A 12.330/1945. M. E. sz. rendelet 7. §-ában kapott felhatalmazás alapján a következőket rendelem:

1. § (1) A 70.010/1946. B. M. számú rendelet (Magyar Közlöny, 12.szám) 14. §-a olyképpen módosul, hogy az áttelepülésre kötelezettek személyenként ötszáz birodalmi márka készpénzt és legfeljebb két gyűrűt, egy pár fülbevalót, egy nyakláncot, egy karórát, egy zsebórát, egy karkötőt és egy melltűt vihetnek magukkal.

(2) Az áttelepülésre kötelezett személyek birtokában lévő és az (1) bekezdésben nem említett ékszerek, értéktárgyak és készpénz tekintetében a vonatkozó hatályos jogszabályok rendelkezései az irányadók.

2. § A jelen rendelet kihirdetése napján lép hatályba.

Budapest, 1947. évi augusztus hó 19-én.

Rajk László s. k.
belügyminiszter

Forrás: Magyar Közlöny, 1947. augusztus 7.

A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 84/1950. (III. 25.) M. T. számú rendelete a magyarországi német lakosság áttelepítésével kapcsolatban kibocsátott korlátozó rendelkezések alkalmazásának megszüntetése tárgyában

1. § (1) A jelen rendelet hatálybalépésétől kezdve a magyarországi német lakosság áttelepítésével kapcsolatban kibocsátott korlátozó rendelkezéseket nem lehet alkalmazni.

(2) Az (1) bekezdésben említett rendelkezések értelmében a jelen rendelet hatálybalépése előtt már végrehajtott hatósági intézkedések hatályukat megtartják és ezekből kifolyólag kártérítési vagy egyéb igényt nem lehet érvényesíteni.

(3) Az (1) bekezdésben említett rendelkezéseknek a jelen rendelet hatálybalépése előtt történt megszegése miatt bűnvádi vagy közigazgatási eljárásnak, úgyszintén az ennek során már hozott határozatok vagy intézkedések további végrehajtásának helye nincs.

2. § Az 1. § (1) bekezdése alapján az érintett személy részére a tényleges birtokában lévő tíz kataszteri holdnál nem nagyobb ingatlant meg kell hagyni.

3. § (1) Az áttelepítésre vonatkozó rendelkezések hatálya alá eső mindazon a személyek, akik nem telepíttettek át, úgyszintén azok, akiknek áttelepítésére sor került ugyan, de a jelen rendelet hatálybalépésekor Magyarországon tartózkodnak és az erre vonatkozó rendelkezések szerint jelentkezési kötelezettségüknek eleget tettek, magyar állampolgárok és a Magyar Népköztársaságnak a többiekkel minden tekintetben egyenlő jogú polgárai.

(2) Az áttelepítésre vonatkozó rendelkezések hatálya alá eső azoknak a személyeknek, akikre nézve az (1) bekezdésben meghatározott előfeltételek nem állnak fenn, a belügyminiszter méltányos esetben megadhatja a magyar állampolgárságot, ha erre érdemesnek mutatkoznak. Az erre irányuló kérelmet a jelen rendelet hatálybalépésétől számított hat hónapon belül a törvényhatóság első tisztviselője, illetőleg a magyar külképviseleti hatóság útján kell előterjeszteni.

Dobi István s. k.
a minisztertanács elnöke

Forrás: Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye I. Törvények, törvényerejű rendeletek és minisztertanácsi rendeletek 1950. Budapest, 1951. 271–272.

1. Mikor vetődött fel a nagypolitikában a német lakosság kitelepítése, s milyen megfontolásból vezették be a nagyhatalmak ezt az intézkedést?
2. Nézz utána, hogy mi volt a magyar politikai pártok álláspontja a magyarországi németek kitelepítésével kapcsolatban!
3. Magyarország mely vidékeiről telepítették ki a német lakosságot? Kiket telepítettek a németség helyébe?
4. Milyen szempontok alapján határozták meg a kitelepítendők körét? Kik nyerhettek a német származásúak közül mentességet az intézkedés alól?

5. Milyen korlátozó intézkedéseket írtak elő a kitelepítésre várók számára? Mi volt ezen intézkedések célja?
6. Milyen vagyontárgyakat vihettek magukkal a kitelepítettek? Nézz utána, milyen reálértéke volt a kivitelre engedélyezett készpénznek! Mi történt a kitelepítettek ingó és ingatlan vagyonával?
7. Milyen emberi jogokat sértettek a fenti rendeletekkel az állam vezetői?
8. A német lakosság mely jogait állította helyre a kitelepítést megszüntető rendelkezés? Kaptak-e kárpótlást az elszenvedett sérelmekért a kitelepítettek?
9. Milyen feltételekkel térhettek vissza Magyarországra a Németországba áttelepítettek?

9. A KITELEPÍTETTEK SORSA

A) KÉNYSZERMUNKA

SZIGETVÁR VÁROS KATONAI PARANCSNOKÁNAK 3. SZÁMÚ PARANCSA

1944. december 28.

Parancs: a német származású és munkaképes személyeknek a közvetlen mögöttes területen végzendő közmunkára való mozgósításról.

A hadra kelt hadsereg 1944. december 22-i, a közvetlen mögöttes területen végzendő közmunkák megszervezéséről és elvégzéséről szóló, 0060. számú parancs értelmében elrendelem az összes német származású munkaképes személyek mozgósítását.

1. Minden német származású munkaképes személy mozgósítandó és jelentkezni tartozik: férfiak 16-tól 45, nők 18-tól 30 éves korig. [...]

2. A mozgósítottak vigyenek magukkal meleg felső ruhát, 2 pár hordható állapotban lévő lábbelit, 3 rend fehérneműt, ágyneműt és takarót, evőedényt és 15 napi élelmet. Az egész összsúlya nem haladhatja meg a 200 kg-ot fejenként [...].

B) INTERJÚ EGY HAZATÉRT KITELEPÍTETTEL

R. MARGIT (1919) Babarc. Német anyanyelvű cselédlány és napszámos idegenben, majd odahaza. „Bányamunkásnő" a Donyec-medencében. Felvétel: Babarc, 1987.

A '44-es évet, a felszabadulást úgy éltük meg, hogy földbe vájt pincében vártuk, hogy mikor jönnek be az oroszok. Féltünk ezektől is, meg azoktól is, hogy őszinték legyünk. Mert hát ezek vittek, amit tudtak, a németek vittek, amit tudtak, és hát az oroszoktól is csak féltünk. Bajunk úgy nem történt semmi. Végigéltük, csak akkor, amikor kezdték összeszedni a népeket, hogy elvigyék őket. Persze nekünk azt mondták, hogy csak kukoricát szedni megyünk a *Bácskába*. Három hétre vigyünk ruhát és élelmet. [...]

Elég az hozzá, hogy *Kiskunhalason* vagoníroztattak be. Ott a páncélos laktanyában voltunk, majdnem egy hétig. Onnan vagoníroztak be, és három hétig voltunk a vagonokban, marhavagonokban.

Hogyan voltak elhelyezve?

Feküdtünk a földön. A vagonok fele el volt rekesztve, mint afféle emeletes ágyak, és ott feküdtünk negyvenen, ötvenen összezsúfolva egy vagonba. Az egyik vérhast kapott, a másik már tífuszt az úton, úgyhogy sokan már betegen érkeztünk oda három hét után.

Hová értek?

Liszicsanka (Liszicsanszk) nevű városba a Donyec mellett, a Donyec partján. Két napot pihentünk, és utána beosztottak munkára. Én mindjárt az első naptól kezdve bányába kerültem. Bányamunkára. De azt mondhatom, hogy még szerencsére. Nehéz volt a munka, nagyon nehezet kellett dolgoznunk, szenet is lapátoltunk, meg kavicsokat, meg hát a törmeléket, meg hát újjáépítettük a háború által összedűlt, vagy berobbantott bányát.

Amikor kiértünk, ami a legborzalmasabb volt, 35-36 fokos hidegben, de az épületek, amibe beraktak bennünket, se ablak, se ajtó, se semmi nem volt. Takarókat meg csak annyit vittünk, nem gondoltunk mi arra, hogy ilyen helyre kerülünk, egy-egy pokróc volt nálunk, meg egy-egy váltás ruha. Magunkra szedtünk mindent, amit csak lehetett, és ott is napokon keresztül nem a priccseken, hanem a földön aludtunk. Összebújtunk, hogy meg ne fagyjunk. [...]

Milyen volt a munka a tárnákban?

Hát mi oroszokkal és német hadifoglyokkal együtt dolgoztunk. Nehéz volt. Nem azt mondom, hogy hajtottak bennünket, mert hát csak azt követelték, amit tényleg lehetett. Az volt az egy szerencse mellette, hogy első osztályú ellátást kaptunk. Ugyanúgy kaptunk ellátást, mint az oroszok. Kivétel nem volt. Ugyanazt az ellátást kaptuk, csak hát az volt a probléma nálunk, hogy a lágerban főztek ránk, persze ott már levették a fölét. Mire mihozzánk került, mi már nemcsak azt kaptuk, ami nekünk elő volt írva, hanem hát jóval kevesebbet, de azért bírtuk. Aki egészségesen átvészelte, hát... Jól van, átéltük. Két és fél éven keresztül ott dolgoztam lent, ahol tüdő- és mellhártyagyulladást kaptam és avval feküdtem talán két hónapot, és akkor egy transzportba raktak, és elvittek Németországba. Ott maradtam még egy évig, és onnan úgy szöktem haza.

Ez hol volt?

Türingiában, *Almenhausen* nevű faluban. Az NDK-ban. Akkorjában telepítették ki innen a németeket, akkor kaptam az értesítést, hogy valószínűleg jönnek a szüleim is, de aztán ők itthon maradtak. Amikor ez tisztázódott, akkor én hazaszöktem.

Hogyan történt? Hogyan került Németországba a Szovjetunióból?

Odaszállítottak bennünket egy transzporttal, egy betegtranszporttal. Onnan már Németország volt a cél, mert, hogy mi németek vagyunk, minket németeknek ismertek el, és Németországba szállítottak bennünket. Ez '47 májusában volt. Ősszel pedig, akik ott maradtak még, azok már hazajöhettek. Azokat már hazahozták, de minket Németországba szállítottak. Egy egész szerelvényt és ott osztottak szét, szanaszét.

Hogyan élt Németországban?

Németországban akkorjában nem szívesen fogadtak bennünket, mert azok

is szegények voltak. Hát a háború után, el lehet gondolni, hogy ott is csak szegénység volt. Nem szívesen fogadtak. Én egy parasztcsaládhoz kerültem és még hálát mondhatok az istennek, hogy tényleg, hát becsületesek voltak. Fölruháztak és elláttak, amivel lehetett. Negyvenhét kilósan kerültem oda. Úgyhogy egy kicsit összeszedtem magam, és mikor már kicsit jobban voltam, ők is belátták, hogy nem az az életcélom, hogy ott maradjak. Otthonról hírt kaptam. Csak Ausztrián keresztül tudtunk levelezni. Én haza írhattam, de a szüleim nem írhattak. Előbb Bécsbe küldték, ott voltak rokonaink, azokhoz küldték a levelet, és azok küldték el nekem. Úgyhogy azokat a híreket kaptam, hogy anyám beteg. Apám beteg volt már, mielőtt elmentem. Gyomorfekélyes volt. Az öcsémről akkorjában még nem tudtak. Annyit tudtak, hogy a húgom Németországban van. Egyszer a húgom meg is látogatott engem. Átjött az NSZK-ból az NDK-ba, mert ő az NSZK-ban, amerikai megszállás alatt volt, egyszer meglátogatott. Egyre csak azokat a híreket kaptam, hogy anyám beteg, jó volna, ha hazajönnék. Így szöktem haza. [...]

Forrás: Dr. Füzes Miklós (szerk.): Modern rabszolgaság: magyar állampolgárok a Szovjetunió munkatáboraiban. Budapest, 1990. 82–84.

1. Hogy nevezte a köznyelv az oroszok számára végzett kényszermunkát? Milyen ideológiai, illetve gazdasági meggondolások játszottak szerepet e rendszer bevezetésekor? Tudtak-e a kényszermunka rendszeréről a nyugati hatalmak, illetve a magyar hivatalos szervek?
2. Milyen munkákról tudósít a fenti két forrás? Nézz utána, még mi mindenre használták fel az oroszok az ingyen munkaerőt!
3. Milyen körülményekről számol be visszaemlékezésében az egykori cselédlány? Milyen a visszaemlékezés hangvétele? Véleményed szerint milyen emberi tulajdonságok segítették a megpróbáltatások elviselését?

10. A MAGYAR–SZLOVÁK LAKOSSÁGCSERE-EGYEZMÉNY ÉS KÖRÜLMÉNYEI (1946–1947)

A) EGY FŐISPÁN JELENTÉSE

Külügyminiszter Úr!

Kassán és környékén a magyarok megfélemlítése, elhurcolása s kiutasítása minden demokratizmus megcsúfolásával továbbra is folyik. Hogy milyen terrorral és az emberi jogok minő megcsúfolásával történik a sok-sok visszaélés, abba betekintést nyerhetünk a mellékelt jegyzőkönyvből, melynek adataiból világosan látható ártatlan magyarok szenvedése és üldözése. Szomorú eset Balázs Pál vak hadirokkant családjának Jánokról történt kiutasítása 4 gyermekével, kik még annyi ingóságot sem hozhattak magukkal, mit az apró gyermekei elbírtak. Június hó 28-án 3 kassai magyartól a határon a csehszlovák katonák leszedték a ruhát, cipőt és minden ingóságaikat elszedve csaknem teljesen meztelenül dobták át őket a határon. Az esetről a hidasnémeti határőrség vett fel jegyzőkönyvet.

Kérem Külügyminiszter Urat: hasson oda – esetleg az orosz, angol, vagy amerikai kormány támogatásával – a csehszlovák kormánynál, hogy a kiutasításokat és a magyarokkal űzött kegyetlenkedéseket, elhurcolásokat szüntesse be, annyival is inkább, mert a kiutasítottak 90%-a nem fasiszta, 1/3-ad része a Csehszlovákiához csatolt terület őslakója.

Kérem Külügyminiszter Urat, hasson oda, hogy a kiutasított magyarság a jogos tulajdonát tevő ingóságait visszakaphassa, ha pedig ez elháríthatatlan akadályokba ütközne, úgy ezen ingóságok teljes forgalmi értékét hadikárpótlásba beszámítás mellett a magyar kormány fizesse ki nekik. A Felvidékről kiutasított tisztviselők kormányrendeletre költözködtek 1938-ban a most ismételten cseh impérium alá került területekre minden ingóságukkal együtt, tehát semmiképpen nem sújthatók azzal a büntetéssel, hogy végeredményben a magyar kormány által megtérítendő kár érje őket minden értékük eltulajdonítása folytán.

Szikszó, 1945. június hó 6-án.

főispán

Forrás: A magyar–szlovák lakosságcsere és előzményei 1945–1947. Szerk.: G. Jakó Mariann–Hőgye István. Acta Archivistica 2. Miskolc, 1995. 32–33.

B) GYÖNGYÖSI JÁNOS A MAGYAR–SZLOVÁK LAKOSSÁGCSERÉRŐL

...A háborús zűrzavarból kiemelkedő magyar demokrácia előbb megdöbbenéssel, majd elkeseredéssel tapasztalta, hogy Csehszlovákiából az emberiesség elveit megtagadva, sokszor néhány óra alatt, éjnek idején, kis kézipogygyásszal magyarok ezreit teszik át a határon. A Szlovákiában élő 650 000 magyart állampolgárságától, sőt legelemibb emberi jogaitól is megfosztották. Elrendelték a magyar nemzetiségűek vagyonának elkobzását. Magyar ember törvényesen sem szellemi, sem fizikai munkát nem vállalhat. Jogvédelemben nem részesül, szakszervezeti tag nem lehet, politikai jogokat nem gyakorolhat. A magyar nyelv használata hivatalokban, sok helyen templomokban, általában nyilvános helyeken tilos és büntetendő. Sajtótermék Csehszlovákiában nem jelenhetik meg magyar nyelven. Táviratozni, telefonálni magyarul nem lehet. Magyar ember rádiókészüléket nem tarthat. Semmiféle magyar oktatás nincs, sőt még a magyar nyelvű magánoktatást is büntetik. A csehszlovák hatóságok elrendelték a magyar nemzetiségű köz-és magánalkalmazottak kártérítés nélkül való elbocsátását, a nyugdíjak fizetését beszüntették, és még a hadirokkantak, hadiözvegyek és árvák sem kapják meg a nekik járó segélyt.

A magyar kormány e sajnálatos intézkedések ellenére mindent elkövetett a magyar–csehszlovák viszony megjavítására. Ennek a célnak érdekében a magyar kormány, saját meggyőződésével ellentétben, a nagyhatalmak által is ajánlott közvetlen magyar–csehszlovák tárgyalások során olyan lakosságcsere-egyezményt kötött, amelynek értelmében a Magyarországon lakó szlovákok és csehek önként jelentkezhetnek Csehszlovákiába való átköltözésre, a csehszlo-

vák kormánynak viszont joga van az önként jelentkező szlovákok és csehek számának megfelelő magyart kényszerrel Csehszlovákiából Magyarországra áttelepíteni. Ezen egyezmény értelmében a magyar kormány megengedte, hogy Magyarországon hat héten keresztül külön csehszlovák bizottság, csehszlovák katonai kísérettel, rábeszélő tevékenységet fejthessen ki, és a szlovákokat önkéntes jelentkezésre ösztönözze. Ennek értelmében 700 csehszlovák kiküldött a propaganda minden eszközével működött magyar területen, és szabadon használhatta a magyar rádiót, nem is beszélve saját sajtótermékeiről és falragaszairól. Mindezeken kívül nyilvános összejöveteleket, színházi és mozielőadásokat tartottak.

Ilyen példátlanul álló propagandatevékenység után a lakosságcserére jelentkezett magyarországi szlovákok száma a szlovákiai magyarságnak legfeljebb 1/8-át teszi ki, tehát még a lakosságcsere lebonyolítása után is maradna Szlovákiában legalább félmillió magyar. Ezt a jelentős magyar lakosságot a csehszlovák kormány részben Magyarországra akarja kitenni, részben egyszerűen el akarja tüntetni azzal, hogy beolvadásra kényszeríti őket. Mindezeket a rendszabályokat a csehszlovák kormány azzal próbálja indokolni, hogy a kisebbségi magyarság a müncheni válság idején elárulta Csehszlovákiát. A magyarságnak ezzel kapcsolatos magatartását illetően legyen szabad utalnom az Egyesült Államok külügyminisztériuma által a közelmúltban közzétett német titkos okmányra. Eszerint 1938. szeptember 16-án Göring hívatta a berlini magyar követet, és szemrehányást tett neki azért, hogy az akkori nemzetközi válság idején a magyarság passzív magatartást tanúsított. [...]

Uraim! Bármily súlyos és bármily kétségbeejtő legyen is helyzetünk, lehetetlen megtagadni a legyőzöttől azt a jogot, hogy ezt a követelést az erkölccsel és az emberiességgel ellentétesnek ne találja. De ha akadna is magyar kormány, mely külső kényszer folytán a döntést elfogadná, önmaga és a magyar demokrácia sírját ásná meg vele. A föld és a nép, amely azt évszázadokon keresztül megművelte és az emberi civilizációba bekapcsolta, elválaszthatatlanul összetartozik. Ezt a kapcsolatot erőszakkal megbontani csak az emberi élet alaptörvényeinek megsértésével lehet. Ha Csehszlovákia meg akarja tartani azt a területet, amelyen magyarok élnek, akkor tartsa meg az ott élő magyarokat is, megadván nekik emberi és állampolgári jogaik teljességét. Ha azonban ezt Csehszlovákia bármely okból nem vállalhatná, és mindenképpen meg akarna szabadulni a magyar kisebbségtől, akkor a magyar kormánynak ragaszkodnia kellene ahhoz az elvhez, hogy a népnek joga van a földhöz, amelyen él. [...]

Forrás: Kertész: Magyar békeillúziók, 561–564.

c) Igazolvány az áttelepítésre kijelölt csehszlovákiai magyaroknak

Igazolvány

Igazolom, hogy Ön a Csehszlovákiából áttelepítésre kijelölt magyar nemzetiségű személyeknek a csehszlovák kormány által a magyar kormánynak 1946. augusztus 26-án átnyújtott névjegyzékében szerepel, és ennek alapján a Csehszlovák–magyar Vegyesbizottság VII. sz. véghatározata értelmében magyar konzuli jogvédelemben részesül.

Igazolom továbbá, hogy a Csehszlovák–magyar Vegyesbizottság VII. sz. véghatározata az Ön számára tényleges áttelepítése napjáig a következő különleges jogi helyzetet biztosítja:

1. Az áttelepülő f. évi július hó 8-tól mentesül a katonai szolgálattal kapcsolatos minden kötelezettségtől.

2. Az áttelepülő f. évi augusztus 26-tól semmiféle adót, szolgáltatást és illetéket, illetve egyéb pénzügyi természetű közjogi kötelezettséget teljesíteni nem köteles. Az áttelepülő semmiféle módon nem vonható felelősségre azért, hogy fenti kötelezettségének eddig eleget nem tett, tehát eddigi adótartozásaiért sem.

3. A Csehszlovákiából Magyarországra kitelepítésre kijelölt személy ingó vagyona fölött szabadon rendelkezik.

Felhívom figyelmét arra, hogy a csehszlovák kormány a lakosságcsere-egyezményhez csatolt jegyzőkönyv VII. bek. értelmében kötelezte magát, hogy a vagyonelkobzó intézkedések végrehajtását felfüggeszti, az idézett jegyzőkönyv VIII. bek. szerint létminimumot biztosító segélyt folyósít az állásukból elbocsátott volt közalkalmazottaknak, a IX. bek. szerint pedig a csehszlovák kormány kötelezte magát az 1945. október 25-iki határozata pontos végrehajtására, amely magyarokat illetően a 108/45 Sb. elnöki dekrétum végrehajtását felfüggeszti. E kötelezettség vállalása óta, tehát 1946. február 27-e óta csehszlovákiai magyar tulajdonát vagy tulajdonrészét a 108/45 Sb. elnöki dekrétum vagy más törvényes rendelkezés alapján sem elkobozni, sem zár alá venni nem lehet, tehát „národný správca"[3] sem rendelhető ki, viszont kérheti a nemzeti felügyelőség azonnali megszüntetését és elszámoltatását.

Felszólítom, hogy amennyiben személyét bárminemű joghátrány érné, ezt haladéktalanul jelentse hivatalomnak, hogy a hatósági közegek egyezménysértő eljárását a csehszlovák külügyminisztériumnak, továbbá kormányomnak jogorvoslat céljából azonnal tudomására hozzam.

Dr. Wagner Ferenc s. k.
magyar meghatalmazott

Pozsony, 1946. október 8-án.

[3] národný správca: szlovákul népi (nemzeti) felügyelő.

d) Értesítés az áttelepítésről

Meghatalmazott az áttelepítendő magyarok
érdekvédelmére Csehszlovákiában
1813/1947 *Pozsony, 1947. április 18.*

Értesítem, hogy a csehszlovák hatóságok közlése szerint Önt és családját a magyar–csehszlovák lakosságcsere keretében Magyarországra telepítik át. Az áttelepülés pontos napját a szállítási terv kidolgozása után közölni fogom.

Tájékoztatásul közlöm, hogy visszamaradó ingatlan vagyona a Magyar–csehszlovák Vegyesbizottság 10. számú véghatározata III. bek. 1. pontja alapján szervezett helyi összeíróbizottság útján összeírás tárgyát képezi.

A helyi összeíróbizottság tagjai: egy magyar hivatalnok, egy csehszlovák jegyzőkönyvvezető, egy vagy két összeíró bizalmi és egy-egy a vagyonátvételre kijelölt csehszlovák hivatalnok.

Ezen értesítésem vétele után azonnal szerezze be ingatlan vagyonára vonatkozó összes igazoló okiratait (telekkönyvi kivonat, adásvételi és csereszerződések, hagyatékátadó végzések, bírói ítéletek, községi bizonyítványok stb.). Az okiratokat a csehszlovák hatóságoknak díjmentesen kell kiállítani.

Felhívom nyomatékosan figyelmét arra, hogy az összeírás során minden ingatlan vagyontárgyát be kell jelentenie, mivel utólagos bejelentés érvényesítése igen nagy akadályokba ütközne. Az elkobzott ingatlanokat is be kell jelentenie.

Azonnal szerezzen be az adóhivataltól pontos és részletes kimutatást adóhátralékairól.

Felhívom figyelmét arra, hogy áttelepüléskor minden ingóságát magával viheti. Csatolom a Magyar–csehszlovák Vegyesbizottság 26. számú véghatározatát.

Csehszlovák korona készpénzének forintra való átváltása érdekében felhívom figyelmét a mellékelten megküldött pénzügyi tájékoztatóra azzal, hogy az áttelepülők pénzátváltása a mindenkori helyzetnek legmegfelelőbb, legelőnyösebb árfolyamon történik.

Végül értesítem, hogy az ingóságok előzetes összeírásakor – amely csak a szükséges férőhely nagyságát (vagon számát) van hivatva megállapítani – minden ingóságát jelentse be.

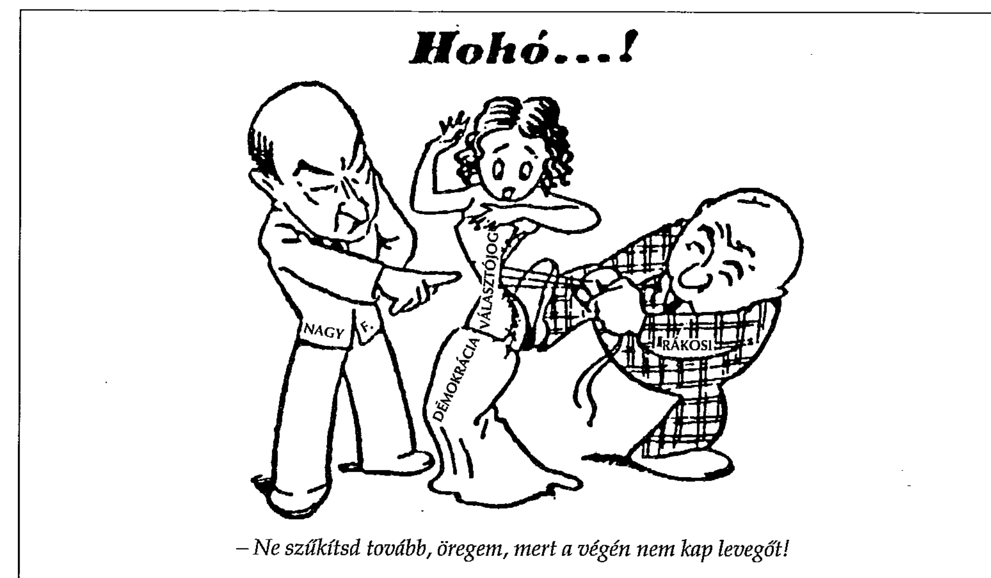
Meghatalmazott helyett:
Berecz Kálmán s. k.

Mészáros József úrnak
Érsekújvár
Dérerová 12

Együtt áttelepülő családtagok
és 3 családtag
Transzport száma: A/B 6-6-3

1. Milyen emberi és állampolgári jogaiban korlátozták a szlovákiai magyar lakosságot a csehszlovák hatóságok? Milyen eszközöket használtak fel erre? Mivel indokolták ezt a bánásmódot?
2. Hogyan reagált a magyar kormányzat a csehszlovák intézkedésekre? Hogyan a nagyhatalmak?
3. Mivel indokolta a magyar állam fokozott felelősségét a csehszlovákiai magyarok sorsa iránt az első forrásban idézett főispán?
4. Mit jelentett a magyar–szlovák lakosságcsere? Miért tűnt ez jó megoldásnak a csehszlovák kormány számára? Miért egyezett bele a lakosságcserébe a magyar kormány? Mennyi magyar, illetve mennyi szlovák került így át egyik államból a másikba?
5. Mi az összefüggés a lakosságcsere és a csehszlovákiai magyar lakosság kitelepítése között? Milyen érveket hangoztatott a kitelepítés ellen a magyar külügyminiszter? Hogyan kapcsolja össze beszédében Gyöngyösi a két ország közötti területi vitát a magyarok kitelepítésével?
6. A dokumentumok alapján ismertesd egy család áttelepítésének folyamatát! Milyen kötelmeik és milyen jogaik voltak az áttelepítésre kijelölteknek? Mire szolgált a számukra kiállított igazolvány? Mi történt ingó és ingatlan vagyonukkal?
7. Nézz utána, hogy visszavonták-e már Szlovákiában a magyarságot hátrányos helyzetbe hozó törvényeket, rendeleteket! Tudsz-e olyan rendelkezésről, amely kedvezőtlen az itt élő magyaroknak?
8. A második világháború után kimondták egyes népek háborús felelősségét. Vitassátok meg, hogy jogos-e egy nép, népcsoport kollektív büntetése!

11. Nagy Ferenc és Rákosi a választójogról (karikatúra)

– Ne szűkítsd tovább, öregem, mert a végén nem kap levegőt!

Forrás: Szabad Száj, 1946. november 30. In: Diószegi György: Társadalom humornézetben Budapest, 1989. 139. (A továbbiakban: Diószegi.)

1. Melyik pártokhoz tartoztak, és milyen funkciókat töltöttek be a karikatúrán látható személyek a rajz megjelenésekor?
2. Mely politikai törekvéseiket ábrázolja a karikatúra?
3. Milyen eszközökkel próbálta szűkíteni Rákosi a demokráciát? Milyen törvénymódosítás történt ennek érdekében?
4. Mi valósult meg a kommunisták elképzeléseiből? Mekkora volt a támogatottságuk a következő választásokon?

12. Az MKP és az MSZDP egyesül (1948. június 12.)

Az SZK(b)P KB üdvözlő távirata az MDP első kongresszusához

1948. június 12.

A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának Központi Bizottsága forró üdvözletét küldi a kongresszus küldötteinek, és sok szerencsét kíván a magyar dolgozók egységes pártjának megalakításához.

Hála a magyar munkáspártok együttműködésének és egységének, a magyar nép komoly sikereket ért el Magyarország függetlenségéért folytatott harcban, az ország gazdasági újjáépítéséért, a politikai és gazdasági élet demokratikus alapokon újjászervezéséért folytatott küzdelemben. A két munkáspárt egyesülése, mely a magyar munkásmozgalom történelmi jelentőségű eseménye, Magyarország dolgozói újabb győzelmeinek záloga.

Az SZK(b)P KB sok sikert kíván az MDP-nek, az új népi, demokratikus Magyarország felépítéséhez.

Az SZK(b)P KB

Forrás: Magyar–szovjet kapcsolatok 1948–1970. Dokumentumok. Budapest, 1973. 21.

1. A fenti forrás mely eseményről tudósít? Miért volt jelentősége ennek az eseménynek az egypártrendszer (a szocialista rendszer) kialakulása folyamatában?
2. Miért üdvözölte az eseményt az SZK(b)P?
3. Mit jelentett Moszkva értelmezése szerint a munkáspártok
– Magyarország függetlenségéért és
– a politikai és gazdasági élet demokratikus alapokon való újjászervezéséért folytatott harca?
4. Ma hogyan értékeljük a munkáspártok tevékenységét a koalíciós időszakban?
5. Nézd meg az 1946 óta lezajlott választások alapján, hogy együtt milyen erőt képviselt a párt a szavazatok, illetve az egyes kormányokban betöltött miniszteri tárcák szerint!

13. A Szabad Száj jó jósnak bizonyul

– Szeretsz, Árpikám?
– Imádlak, Matyikám. Minden kívánságod parancs a számomra.
– Igazán?
– Igen. Viszont parancsolni nem hagyok magamnak...

Forrás: Szabad Száj, 1947. augusztus 2. In: Diószegi, 182.

1. Kik szerepelnek a rajzon, s milyen politikai erőket személyesítenek meg?
2. Milyen politikai eseményt jósol meg a karikatúra? Milyennek mutatja a két szereplő (illetve a két politikai erő) kapcsolatát? Mit fejez ki a házastársként történő ábrázolás?
3. Ismertesd a rajzon szereplő személyek további politikai pályafutását!

14. Személyi kultusz a kultúrában

A) Részletek korabeli versekből

S Ő visszajött. A munka, jog, szabadság
magyar népünkhöz vele visszatért:
a dolgozó köszönti benne apját,
az országépítőt, a bölcs vezért!
A múlt mocskát lemostuk valahára,
épülj tovább hazánk, előre! még!
Hol van az építés végső határa?
Rákosi szól: „Végső határ az ég!”

(Képes Géza: A szabadság dala)

És a kastély rézből kivert nagy tornyáról
már a szép szabadság lobogója lángol
És a Párt ablakából egy Rákosi-kép:
az néz bíztatón és mosolyog feléd.
(Juhász Ferenc: Sántha család)

Békét akarunk a világnak!
Dolgozni vígan, a magunk
gazdáiként, magunk javáért.
Szabad országot akarunk! –
zúgták, táncolták, énekelték
a dolgozó nép fiai
kiket helytállni megtanított
a Párt és Rákosi.
(Benjámin László: A Párt és Rákosi)

Forrás: Művelt Nép, 1952. 3. In: Száz magyar esztendő, 582–583.

B) A korabeli sajtó a budapesti Városligetben emelt Sztálin-szoborról

Milyen hatalmas: ez az első gondolatunk. Azután mindjárt: milyen jóságos. Ma reggel olvastam egy új gyűjteményes kötetben Lebegyev-Kumacs versét, amely Sztálint mint a föld kertészét énekli meg. Ezek a sorok jutnak most eszembe: „Párázik a fekete föld. / Harmatos a fű, az ág… / Ismerjük a drága kertész / Bajszalatti mosolyát"
Irodalmi Újság, 1951. december 16.

Ő [ti. Sztálin] a magyar történelemnek is a legnagyobb alakja. István király államalapító munkája, a Hunyadiak és a Zrínyiek halált megvető honvédelem, Rákóczi hősi szabadságküzdelme, Kossuth Lajos, 1848–49 dicsőséges forradalma, Petőfi, Ady, József Attila álma, a Tanácsköztársaság roppant kezdeményezése, a magyar kommunisták három évtizedes, vértanúságban gazdag harca – a Szovjet Hadsereg győzelmével győzött. […] A városunk fölé magasodó Sztálin-szobor azt hirdeti […], hogy a hazát szeretni és hűnek lenni a Szovjetunióhoz, hazafiasnak lenni és proletár módra nemzetközinek lenni – egyet jelent.
Szabad Nép, 1951. december 16.

Forrás: Pótó János: Egy szimbólum születése. Így épült a Sztálin-szobor. In: História, IX. évf. (1987) 5–6. szám. 17.

C) Ideológiai nevelés az iskolában

Részletek matematika-tankönyvekből

Egy francia gyárban 360 munkás dolgozott. A gyártulajdonos a gyári dolgozók harmadrészét elbocsátotta, mivel az amerikai iparcikkek beözönlése miatt nem tudta termékeit nagy haszonnal eladni. Hány munkás vált munkanélkülivé?

Egy Koreába kényszerített angol hadosztály létszáma 16 450 katona volt. 1892 ember megadta magát, 827 meghalt, 1245 megsebesült a koreai és a koreaiak segítségére érkező kínai csapatokkal vívott ütközetben. Hány főre csökkent a hadosztály létszáma?

Egy egyénileg dolgozó paraszt 95 kg rozsot vetett. Aratás után 1140 kg-ot csépelt belőle. Hányszoros a termése? A szomszédos tszcs-ben[4] ugyanolyan földön 16-szoros termés volt! Hány mázsás termésnek felel meg? Miért volt ott nagyobb a termés?

Forrás: Negyedik könyvünk. Általános iskola 4. osztály, 1952. In: Kovács Éva: Vezérekről, példaképekről gyermekeknek. História, IX. évf. (1987) 5–6. szám. 43.

A Rákosi Mátyás Tanulmányi Verseny győztesei

Több mint háromezer magyar diák hajolt a munkaasztal fölé, hogy versenydolgozatában feleljen arra a kérdésre: ki a kedvenc költőm, ki a kedvenc íróm? A Rákosi Mátyás Tanulmányi verseny soha nem álmodott széles keretek között, soha nem álmodott magas színvonalon zajlott le a középiskolák legjobb tanulói között…

Ízelítőül kiragadunk néhány mondatot a legjobb dolgozatokból.

Fehér Ferenc nyílt tekintetű fiatalember, iskolájában, a Madách Gimnáziumban arról nevezetes, hogy tudását szívesen adja át gyengébb előmenetelű társainak. Amikor a jutalmat megkapta és megkérdezték tőle, örül-e a magas kitüntetésnek (és az ezzel járó ezer forintnak), szerényen, de határozottan így válaszolt:

– Még jobban örülök annak, hogy az intézetünk általában olyan nagyszerűen szerepelt a versenyen.

József Attiláról írt dolgozatában többek között a következőket írja:

„Pártunk állította őt megfelelő helyére a nemzeti kultúra történetében, amikor Révai József elvtárs költészetünk fő fejlődési vonalát a Petőfi–Ady–József Attila-triászban jelölte meg."

[4] tszcs: termelőszövetkezeti csoport.

A költő méltatása után így folytatja: „A kommunizmus eszméjét sugárzó versek művészileg is magasabbrendűek, nem esnek át az idő rostáján… ezek győzni és élni tanítanak."

Forrás: Művelt Nép, 1952. 7. In: Száz magyar esztendő, 582–583.

1. Mi a neve a szocializmus alatt létrejött stílusirányzatnak? Sorold fel jellemzőit!
2. Sorolj fel néhány magyar építészeti, képzőművészeti és irodalmi alkotást, amelyek e stílus jegyében születtek! (Írd le, amelyek rögtön eszedbe jutnak, majd készíts bővebb listát a könyvtárban!)
3. Az idézett versek mely tulajdonságait emelik ki Rákosinak? Milyen tetteit dicsőítik, milyen szerepben láttatják? Jellemezd a versek hangvételét!
4. A forrásban szereplő költők későbbi pályafutásuk során maradandó műveket is létrehoztak. Mit tudtok ezekről? Gyűjtsétek össze, hogy más írók, költők mit írtak Rákosi Mátyásról! Ezután vitassátok meg, „szabad-e" a művésznek ilyen verseket írni! (A vita során vegyétek figyelembe a kor légkörét, a művészek publikálási, megélhetési lehetőségeit és a művészi hit – tévhit problematikáját.)
5. Sztálin mely jellemvonásait emelik ki a második forráscsoportban szereplő újságcikkek? Milyen történelemszemléletet közvetítenek ezek a cikkek? Miért válik (a cikkírók szerint) Sztálin a magyar történelem hősévé? Mit jelent a cikk szerint a hazaszeretet?
6. Miért tartották fontosnak a kor politikai vezetői az iskoláztatást?
7. Milyen politikai problémákat érintenek a harmadik forráscsoport matematikapéldái? Beszéljétek meg, mire nevelnek ezek a példák, és alkalmasak-e 9-10 éves gyerekek befolyásolására! Hogyan fogadhatták a tanárok ezeket a példákat?
8. Hogyan ábrázolja a tanulmányi versenyről szóló tudósítás a kor tanulóideálját? Milyen értékrendet sugall a cikk? Miért hangzik ma komikusan a tanulmányi verseny elnevezése?
9. Mi volt a korszakban Révai József funkciója? Mit jelentett a Petőfi–Ady–József Attila fejlődési vonal? Milyen jellemzőit emeli ki az idézet e költők művészetének?
10. Kik voltak a korszakban elismert, már nem élő magyar művészek, s kiket „hallgattak" el?
11. Nézz utána, mi mindent lehetett vásárolni abban az időben a jutalomként kapott 1000 forintért! Mennyi volt akkor az átlagfizetés?

15. A LEGISMERTEBB KONCEPCIÓS PEREK DOKUMENTUMAI

A) A RAJK LÁSZLÓ ELLEN INDÍTOTT BÜNTETŐELJÁRÁS INDOKLÁSA

Rajk László és társai olyan szervezkedést létesítettek, amely célul tűzte ki az alkotmányos törvénnyel biztosított magyar demokrácia megdöntését, Magyarország függetlenségének megsemmisítését, az ország idegen szolgaságba taszítását. Rajk és bandája azt a célt tűzték maguk elé, hogy kiszakítsák Magyarországot a béke védőinek táborából, mely egyedüli biztosítéka népünk szabadságának, boldogulásának, országunkat odaláncolják az imperialista háborús fronthoz, s ezzel az imperialisták csatlósává, játékszerévé alacsonyítsák. Ezt a célt megbízóik, a jugoszláv állam mai vezetői, Tito, Rankovics, Kardelj, és Djilasz fegyveres segítségével remélték megvalósítani. Rajk és bandája meg akarták semmisíteni a magyar népi demokrácia minden nagy vívmányát, a parasztoknak kiosztott földet vissza akarták adni a nagybirtokosoknak, a bányákat, gyárakat a nagytőkéseknek, a dolgozó nép kezét újra bilincsbe verni, és újra hatalomra juttatni a magyar nép nyugatra szökött ellenségeit. […] Rajk és társai tervei mögött is az amerikai imperializmus állott […].

Rajk László és társai e bűnös, aljas célok elérésére semmiféle gazságtól nem riadtak vissza. A vád a vádlottak beismerésével, az iratokhoz csatolt és a főtárgyaláson ismertetendő iratokkal és feljegyzésekkel bizonyított. A vádat mindenben igazolja azoknak a tanúknak a vallomása, akinek kihallgatására a vádiratban indítványt tettem. A vádlottakkal szemben cselekményük beszámíthatóságát, megbüntethetőségüket és az eljárás megindítását kizáró ok nem forog fenn. Ezért a velük szemben megemelt vád törvényre alapított.

Magyar Nemzet, 1949. szeptember 11.

Forrás: Száz magyar esztendő, 530–531.

B) ÉLETFOGYTIGLANI FEGYHÁZRA ÍTÉLTÉK MINDSZENTY JÓZSEFET

[…] Mindszenty József

elsőrendű vádlott bűnös egyrendbeli, folytatólagosan elkövetett, a demokratikus államrend és a köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének bűntettében, továbbá egyrendbeli folytatólagosan elkövetett hűtlenség bűntettében, egyrendbeli folytatólagosan elkövetett külföldi fizetési eszközök zárolt letétbe helyezésének elmulasztásával elkövetett bűntettben, továbbá egyrendbeli folytatólagosan elkövetett külföldi fizetési eszközökkel való üzérkedés bűntettében, ugyancsak egyrendbeli folytatólagosan elkövetett külföldi fizetési eszköznek engedély nélkül az ország területéről való kijuttatásával elkövetett bűntettben, továbbá egyrendbeli bejelentés alá eső értékkel engedély nélkül való rendelkezéssel megvalósított bűntettben. […]

Az ítélet rendelkező része:

A népbíróság külön tanácsa ezért Mindszenty József elsőrendű vádlottat életfogytig tartó fegyházra mint főbüntetésre, továbbá egész vagyonának elkobzására mint mellékbüntetésre, 10 évi hivatalvesztésre és politikai jogai gyakorlásának ugyanilyen időre való felfüggesztésére ítéli. […]

Akció a korona hazahozatalának megakadályozására:

Mindszenty, minthogy Habsburg Ottó megkoronázásához biztosítani akarta a magyar szent koronát, sorozatos lépéseket tett, hogy a magyar állam tulajdonát képező és a nyilasok által nyugatra hurcolt, a békeszerződés szerint a magyar államnak visszaszolgáltatandó és egyenlőre a németországi amerikai megszálló erők birtokában lévő korona semmiképpen se adassék vissza Magyarországnak. […]

Mindszenty az Egyesült Államok kormányának a magyar belügyekbe való illetéktelen és erőszakos beavatkozása érdekében az USA budapesti követén

keresztül a beadványok egész sorát intézte az Egyesült Államok kormányához. Így 1946. május 4-i kelettel beadványt intézett az angol és amerikai követhez, amelyben kérte, hogy küldjenek az országba angol–amerikai megszálló hadsereget. [...]

Forrás: Száz magyar esztendő, 514–516.

c) A HÚSÉRT-ÜGY

...E könyv írójának alkalma volt beszélni 1951 augusztusában a per két fővádlottjával a Markó utcai fogházban. Akkor szállították át őket az ÁVH-ról a főtárgyalásra.

Elmondották, hogy 1951 kora tavaszán a Pártközpontból elrendelték, hogy moszkvai utasításra Kelet-Németország felsegítésére az összes raktárakban található húsféleségeket azonnal ki kell szállítani Kelet-Németországba, [...] hogy a világ közvéleménye előtt bebizonyítsák, hogy a keleti rendszer gazdaságilag épp olyan kiváló eredményeket tud felmutatni, mint a nyugati.

A HÚSÉRT-vezetők tiltakoztak, hogy a HÚSÉRT-üzletek minden utánpótlás nélkül maradnak, ha a tartalékokat is ki kell szállítani. Nem használt. Pár hónappal később a várt eredmény bekövetkezett. Budapestről eltűnt a hús.

Amikor a csepeli asszonyok tiltakoztak, hogy az üzletek üresek, akkor az ÁVH lefogta a HÚSÉRT azon vezetőit, akik nem voltak párttagok, s mint bűnbakokat állították statáriális bíróság elé. A vád ellenük az volt, hogy a hús helyett „papírt és csontot" adtak el a dolgozóknak (!), s a többit elfeketézték!

Elképzelhető, hogy több százezer kiló papírt és csontot adtak volna el? Elképzelhető, hogy ugyanezt a mennyiséget ugyanakkor sikerült a feketepiacon eladni? Ezek szerint 1951-ben Budapesten mindenki a feketepiacon szerezte be a hússzükségletét! [...] Fogalmuk sem volt, hogy statáriális bíróság tárgyalja ügyüket, legfeljebb azon töprengtek, hogy az ÁVH miért követelte tőlük, hogy a tárgyaláson vallják azt: igenis feketéztek, igenis az ő hibájukból fordult elő, hogy a hús nagy része eltűnt Budapestről. [...] A tárgyalás után mindkettőjüket azonnal kivégezték. [...]

A kenyér és liszt eltűnése után hasonló pert „rendeztek" kenyérgyári per címén.

Forrás: Fehérváry I.: Börtönvilág Magyarországon. Budapest, 1990. 45–56.

1. A fenti források a korszak jelentős és jellemző koncepciós pereit idézik. Melyek a koncepciós perek fő ismérvei? Mi a perek ideológiai alapja, s milyen politikai környezetben rendezték ezeket a pereket? Mi volt a rendszer célja a perekkel?
2. Mely rétegeket érintették a perek? Mi volt az ÁVH szerepe ezekben a perekben?
3. A források alapján fogalmazd meg általánosságban, hogy melyek voltak a leggyakoribb vádak a koncepciós perekben!
4. Konkrétan milyen cselekedetekkel vádolták Rajk Lászlót? Rajk életének és politikusi pályának ismeretében melyek a legképtelenebbnek tűnő vádpontok?

5. Mely nemzetközi és mely belpolitikai eseményekkel hozhatók összefüggésbe a Rajk ellenei vádak?
6. Mi mindennel vélte bizonyítottnak állításait a vádló?
7. Mi volt a kommunisták célja Mindszenty József perbe fogásával?
8. Milyen vádpontokkal illették Mindszentyt? A vádpontok közül melyek hozhatók összefüggésbe egyházi tisztségével, melyek politikusi tevékenységével és melyek az ún. köztörvényes bűnök?
9. Nézz utána, hogyan reagált a magyar egyház, a pápa és a nyugati világ a magyar egyházi vezetők elleni támadásokra!
10. A HÚSÉRT-ügy kapcsán milyennek látod a magyar gazdaság erejét, Magyarország és a Szovjetunió, illetve Magyarország és többi népi demokrácia gazdasági kapcsolatait?
11. Miért különösen felháborítóak a HÚSÉRT-vezetők elleni vádak?
12. Nézz utána, hogy még mely politikusok, egyházi vezetők és vállaltvezetők ellen indítottak koncepciós pereket!
13. A három forrásból válaszd ki azokat a vádpontokat, amelyeket a leginkább alkalmasak arra, hogy a közvéleményt a vádlottak ellen hangolják! Milyen szerepet szántak a koncepciós perekben a közvéleménynek?

16. VÁLASZTÁSI EREDMÉNYEK, AMIKOR MÁR CSAK A HAZAFIAS NÉPFRONT JELÖLTJEIRE LEHETETT SZAVAZNI (1949. MÁJUS 15.)

...Végül külön kívánok szólni néhány olyan eredményről, mely messze alatta marad az országosnak, s melynek kivizsgálása Szervezési Osztályunk és a helyi szervezeteink egyik legsürgősebb feladata. A legrosszabb eredmény a városok közül Kiskőrösön volt, ahol 39%-a a választóknak a Népfront ellen szavazott. Nagykőrösön is 21% szavazott a Népfront ellen. Elvtársaink ezt az ottani kulákság nagy erejével magyarázzák.

Mezőkövesden 28%-a a választóknak a Népfront ellen szavazott. Az elvtársak azzal védekeznek, hogy Mezőkövesd nagy papi fészek, és azon kívül erős a munkanélküliség is. [...] Néhol, egy-egy faluban feltűnően rossz az eredmény, például Tardon – ahol pedig erős kommunista szervezet volt és sok földet osztottak ki – 64% szavazott ellenünk. Sajóládon – Borsod megyében – csak 48%-ot kapott a Népfront. [...]

Ezek a kétségkívül meglevő hibák azonban nem vonnak le abból a megállapításból, hogy a választás Pártunknak, a népi demokráciának elsöprő győzelme volt. Ennek a győzelemnek eredményeképpen most vonul be először a magyar országgyűlésbe a dolgozó nép erejének és jelentőségének megfelelő képviselet. [...]

A 402 képviselő közül 176 munkás, 115 paraszt, a többi értelmiségi, kisiparos, kiskereskedő és egyéb. A munkások aránya tehát majdnem 44%, a parasztoké kis híján 29%. [...]

Forrás: Rákosi Mátyás beszéde az MDP Központi Vezetőségének 1949. május 31-iki ülésén. In: Nehéz esztendők krónikája 1949–1953. Dokumentumok. Szerk.: Balogh Sándor. Budapest, 1986. 69. (A továbbiakban: Nehéz esztendők...)

1. Milyen események készítették elő az 1949-es országgyűlési választásokat? Miben különbözött ez a választás a korábbiaktól?
2. Milyen politikai szervezeteket tömörített a Hazafias Népfront? Milyen céllal hozták létre?

3. **Mi minden utal az idézett jelentésben arra, hogy a nyilatkozatokkal ellentétben a Hazafias Népfront a kommunista párt kizárólagos irányítása alatt állt?**
4. **Milyen választással kapcsolatos „problémákról" tudósít a jelentés? Mely vidékeken s mely rétegek nem támogatták kellőképpen a Hazafias Népfrontot? Mivel indokolja a jelentés a szerényebb választási eredményeket?**
5. **Mekkora volt a Népfront támogatottsága az országos eredmények alapján? Milyen volt a megválasztott országgyűlési képviselők társadalmi összetétele? Nézz utána, megfelelt-e ez az összetétel a korabeli magyar társadalom rétegződésének!**
6. **Miért nem nevezhető az 1949-es választás demokratikusnak (legfeljebb népi demokratikusnak)?**

17. A Magyar Népköztársaság alkotmánya (1949. augusztus 18.)

... I. fejezet
A Magyar Népköztársaság

1. § Magyarország: népköztársaság.

2. § (1) A Magyar Népköztársaság a munkások és a dolgozó parasztok állama.

(2) A Magyar Népköztársaságban minden hatalom a dolgozó népé. A város és falu dolgozói választott és a népnek felelős küldöttek útján gyakorolják hatalmukat.

3. § A Magyar Népköztársaság állama védi a magyar dolgozó nép szabadságát és hatalmát, az ország függetlenségét, harcol az ember kizsákmányolásának minden formája ellen, szervezi a társadalom erőit a szocialista építésre. A Magyar Népköztársaságban megvalósul a munkásság és a dolgozó parasztság szoros szövetsége a munkásosztály vezetésével.

II. fejezet
A társadalmi rend

4. § (1) A Magyar Népköztársaságban a termelési eszközök zöme társadalmi tulajdonként az állam, a közületek vagy szövetkezetek tulajdonában van. Termelési eszközök magántulajdonban is lehetnek.

(2) A Magyar Népköztársaságban a népgazdaság irányító ereje a nép államhatalma. A dolgozó nép fokozatosan kiszorítja a tőkés elemeket és következetesen építi a gazdaság szocialista rendjét.

5. § A Magyar Népköztársaságban gazdasági életét állami népgazdasági terv határozza meg. Az államhatalom a társadalmi tulajdonban levő vállalatokra, az állami bankrendszerre, a mezőgazdasági gépállomásokra támaszkodva irányítja és ellenőrzi a népgazdaságot a termelőerők fejlesztése, a közvagyon növelése, a dolgozók anyagi és kulturális színvonalának állandó emelése és az ország véderejének fokozása érdekében. [...]

7. § A Magyar Népköztársaság elismeri és biztosítja a dolgozó parasztok jogát a földhöz és kötelességének tekinti, hogy állami gazdaságok szervezésével, mezőgazdasági gépállomásokkal, az önkéntes társulás és a közös munka alapján működő termelőszövetkezetek támogatásával elősegítse a mezőgazdaság szocialista fejlődését. [...]

9. § (1) A Magyar Népköztársaság társadalmi rendjének alapja a munka.

(2) Minden munkaképes polgárnak joga, kötelessége és becsületbeli ügye, hogy képességei szerint dolgozzék. [...]

(4) A Magyar Népköztársaság megvalósítani törekszik a szocializmus elvét: „Mindenki képessége szerint, mindenkinek munkája szerint."

III. fejezet
Az államhatalom legfelsőbb szervei

10. § (1) A Magyar Népköztársaság legfelsőbb államhatalmi szerve az országgyűlés.

(2) Az országgyűlés gyakorolja a népszuverenitásból folyó összes jogokat, meghatározza a kormányzás szervezetét, irányát és feltételeit.

(3) E jogkörében az országgyűlés
a) törvényeket alkot,
b) meghatározza az állami költségvetést,
c) megállapítja a népgazdasági tervet,
d) megválasztja a Népköztársaság Elnöki Tanácsát,
e) megválasztja a minisztertanácsot,
f) minisztériumokat létesít és szüntet meg, illetőleg meghatározza és megváltoztatja a minisztériumok feladatkörét,
g) dönt a hadüzenet és a békekötés kérdésében,
h) közkegyelmet gyakorol. [...]

12. § Az országgyűlés évenként legalább két ízben ül össze rendes ülésszakra. [...]

14. § (1) A törvényhozás joga az országgyűlést illeti meg.

(2) Törvényt a Népköztársaság Elnöki Tanácsa, a minisztertanács, továbbá bármely országgyűlési képviselő kezdeményezhet. [...]

19. § (1) Az országgyűlés első ülésén tagjai sorából megválasztja a Népköztársaság Elnöki Tanácsát, amely elnökből, két helyettes elnökből, titkárból és tizenhét tagból áll.

(2) A minisztertanács elnöke, elnökhelyettesei és tagjai a Népköztársaság Elnöki Tanácsába nem választhatók.

20. § [...] (4) Ha az országgyűlés nem ülésezik, az országgyűlés jogkörét a Népköztársaság Elnöki Tanácsa gyakorolja; az alkotmányt azonban nem változtathatja meg.

(5) A Népköztársaság Elnöki Tanácsa által alkotott jogszabályok törvényerejű rendeletek, amelyeket az országgyűlés legközelebbi ülésén be kell mutatni.

IV. fejezet

AZ ÁLLAMIGAZGATÁS LEGFELSŐBB SZERVE

22. § Az államigazgatás legfelsőbb szerve a Magyar Népköztársaság minisztertanácsa. [...]

23. § [...] (2) A minisztertanácsot, illetőleg egyes tagjait a Népköztársaság Elnöki Tanácsa javaslatára az országgyűlés választja meg és menti fel. [...]

26. § [...] (3) A minisztertanács elnöke és a miniszterek feladatuk ellátása körében rendeleteket adhatnak ki, amelyek azonban a Népköztársaság törvényeivel, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa vagy a minisztertanács által hozott rendeletekkel nem ellenkezhetnek. [...]

27. § (1) A minisztertanács működéséért az országgyűlésnek felelős. Köteles munkájáról az országgyűlésnek rendszeresen beszámolni. [...]

(3) Az országgyűlés tagjai a minisztertanácshoz, annak elnökéhez vagy bármely tagjához feladatkörükbe tartozó minden ügyben kérdéseket intézhetnek, melyekre azok az országgyűlésen kötelesek felvilágosítást adni. [...]

VIII. fejezet

AZ ÁLLAMPOLGÁROK JOGAI ÉS KÖTELESSÉGEI

45. § (1) A Magyar Népköztársaság biztosítja polgárai számára a munkához való jogot és a végzett munka mennyiségének és minőségének megfelelő díjazást. [...]

46. § (1) A Magyar Népköztársaság biztosítja a dolgozóknak a pihenéshez és üdüléshez való jogát.

(2) E jogot a Magyar Népköztársaság a törvényes munkaidő, a fizetéses szabadság és a dolgozók üdülésének megszervezése útján valósítja meg.

47. § A Magyar Népköztársaság védi a dolgozók egészségét, és segíti a dolgozókat munkaképtelenségük esetén. [...]

48. § (1) A Magyar Népköztársaság biztosítja a dolgozóknak a művelődéshez való jogát.

(2) A Magyar Népköztársaság ezt a jogot a népművelés kiterjesztésével és általánossá tételével, az ingyenes és kötelező általános iskolával, közép- és felsőfokú oktatással, a felnőtt dolgozók továbbképzésével és az oktatásban részesülők anyagi támogatásával valósítja meg.

49. § A Magyar Népköztársaság polgárai a törvény előtt egyenlők, és egyenlő jogokat élveznek.

(2) A polgárok bármilyen hátrányos megkülönböztetését nemek, felekezetek vagy nemzetiségek szerint a törvény szigorúan bünteti.

(3.) A Magyar Népköztársaság a területén élő minden nemzetiség számára biztosítja az anyanyelvén való oktatásnak és nemzeti kultúrája ápolásának lehetőségét. [...]

54. § (1) A Magyar Népköztársaság biztosítja a polgárok lelkiismereti szabadságát és a vallás szabad gyakorlásának jogát.

(2) A lelkiismereti szabadság biztosítása érdekében a Magyar Népköztársaság az egyházat különválasztja az államtól.

55. § (1) A Magyar Népköztársaság a dolgozók érdekeinek megfelelően biztosítja a szólásszabadságot, a sajtószabadságot, a gyülekezési szabadságot. [...]

57. § A Magyar Népköztársaság biztosítja a polgárok személyi szabadságát és sérthetetlenségét, a levéltitok és a magánlakás tiszteletben tartását.

IX. fejezet

A VÁLASZTÁSOK ALAPELVEI

62. § (1) Az országgyűlési képviselőket a Magyar Népköztársaság választópolgárai általános, egyenlő és közvetlen választójog alapján, titkos szavazással választják. [...]

(3) A választópolgárok a megválasztott országgyűlési képviselőket visszahívhatják.

63. § (1) A választójog a Magyar Népköztársaság minden nagykorú polgárát megilleti. [...]

Forrás: Nehéz esztendők..., 124–133.

1. Mit jelent az alkotmány fogalma? Miért volt indokolt 1949-ben az új alkotmány bevezetése?
2. Válaszd ki az alkotmányból azokat a paragrafusokat, amelyek csak egy szocialista berendezkedésű állam alkotmányába kerülhettek be!
3. Az alkotmány szövege alapján gyűjtsd össze, milyen feladatokat vállalt magára a magyar állam! Ezek közül melyek azok, amelyeket a polgári államok általában nem tartanak feladatuknak?
4. Van-e az alkotmánynak kirekesztő értelme (pl. valamely társadalmi csoporttal szemben)?
5. Az alkotmány szövege alapján rajzolj ábrát a hatalmi ágak egymáshoz való viszonyáról!
6. Sorold fel az országgyűlés feladatait! Keress bizonyítékokat a szövegben arra, hogy az országgyűlés csak elvben a legfőbb államhatalmi szerv!
7. Milyen közjogi méltóságot helyettesít a Népköztársaság Elnöki Tanácsa? Az a tisztség miben különbözött az Elnöki Tanácstól (pl. hatáskörében)? Értelmezd az alkotmány 20. §-át!
8. Milyen állampolgári és emberi jogokat biztosít az alkotmány? Találsz-e e téren korlátozásokat a szövegben?
9. Miért tekintették fontosnak a munkához való jog rögzítését? Milyen gazdasági következményei voltak e paragrafusnak? Mit jelent az a megállapítás, hogy „a Magyar Népköztársaság társadalmi rendjének alapja a munka"?
10. Az alkotmány 55. §-a véleményed szerint teljesen lefedi-e a demokratikus sajtó- és szólásszabadság elvét?
11. Az alkotmány egy demokratikus államberendezkedés alapjait rögzíti. Hogyan biztosítja ennek ellenére a kommunista párt egyeduralmát? (A megfelelő szövegrészek idézésével válaszolj!)
12. Elemezd a közölt karikatúrát! Mondj jelzőket a hatalomról és az állampolgárról a Horthy-korszakot és a Magyar Népköztársaságot „bemutató" ábrázolás alapján!

18. Az első ötéves terv

I. fejezet
Az ötéves terv fő feladatai

1. § Az ötéves népgazdasági tervnek a következő fő feladatokat kell megvalósítania:

(1) Magyarország iparosításának meggyorsítását, elsősorban a nehéz- és gépipar fejlesztését. [...]

(2) Mezőgazdaságunk elmaradottságának felszámolását, hozamának jelentős emelését, hogy bőségesen biztosítsuk a lakosság élelmiszerszükségletét. [...]

(3) Népünk életszínvonalának további emelését, fokozott ellátását mindenfajta szükségleti cikkel, a lakásviszonyok megjavítását, az egészségvédelem kiépítését. [...]

(4) Honvédelmünk, véderőnk kifejlesztését a békeszerződés rendelkezései szerint.

(5) Magyarország átalakítását agrár-ipari országból ipari-agrárországgá. [...]

2. § E feladatok teljesítésére öt év alatt biztosítani kell 50,9 milliárd forint beruházást a népgazdaságba.

Ebből az iparba 21,3 milliárd forintot (18,3 milliárd forintot a nehézipar különböző ágaiba és 3 milliárd forintot a könnyűiparba);

a mezőgazdaságba 8 milliárd forintot (a mezőgazdaságot közvetlenül szolgáló ipari, közlekedési, építkezési, egészségügyi és kulturális beruházások teljes összege 12,5 milliárd forint);

a közlekedés fejlesztésére 7,5 milliárd forintot;

lakásépítésre, község- és városfejlesztésre, egészségvédelmi, szociálpolitikai és kulturális beruházásokra 7,4 milliárd forintot;

a kereskedelem fejlesztésére 0,9 milliárd forintot;

az ötéves terv végrehajtása során jelentkező, egyenlőre még meg nem állapítható beruházásokra 2,5 milliárd forintot kell tartalékolni.

A második ötéves terv előkészítésével kapcsolatos beruházásokra 3,3 milliárd forintot kell előirányozni.

3. § (1) A népgazdaság fejlesztésének eredményeként az egész ipari termelés értékének 1954-ben el kell érnie az 1949. évi ipari termelés 186,4%-át. Ezen belül a nehézipar termelésének értéke az 1949. évi termelés értékének 204,3%-át éri el, a könnyűiparé 172,9%-át.

(2) A mezőgazdasági termelés értékének az 1954. évben el kell érnie az 1949. évi termelés 142,2%-át. Ezen belül a növénytermesztés hozama 135%-ot, az állattenyésztésé 151,1%-ot ér el. [...]

5. § (1) Az életszínvonalnak az ötéves tervidőszak alatt az 1949. évhez képest átlagban 35%-kal kell emelkednie és így 1954-ben eléri a háború előtti átlagos életszínvonal 185%-át. [...]

35. § (1) A tervidőszakban jelentős gazdasági erővé kell fejleszteni az állami gazdaságokat [...].

36. § (1) Mezőgazdasági termelőszövetkezeteinket mint a dolgozó parasztság önkéntes egyesüléseit a föld társas megművelésére, mint a szocializmus felé haladó nagyüzemi gazdaságokat, messzemenő állami támogatásban kell részesíteni, és a termelőszövetkezeti mozgalom fejlődését elő kell segíteni. [...]

III. fejezet
A dolgozó nép anyagi és kulturális életszínvonalának emelése

40. § Az 1950–1954-es tervidőszakban biztosítani kell, hogy az egy főre eső fogyasztás élelmiszercikkekben és ipari közszükségleti cikkekben jelentősen emelkedjék:

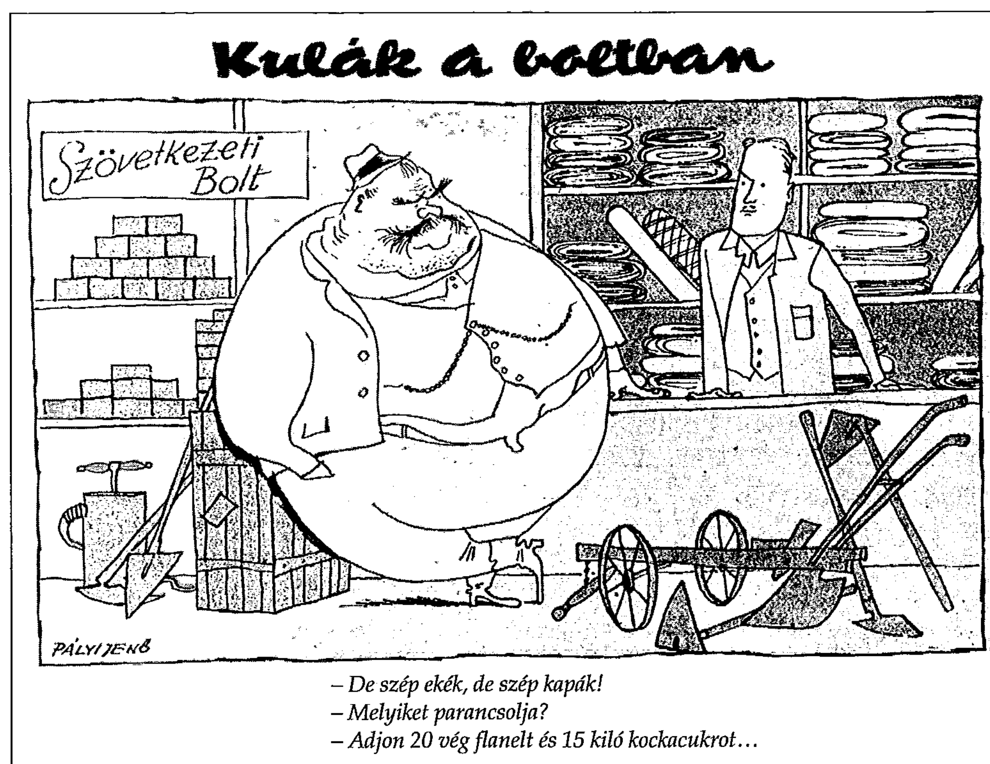
1954-ben az 1949-es fogyasztáshoz képest az egy főre eső húsmennyiségnek 36%-kal, a zsírmennyiségnek 34%-kal, tej- és tejtermékeknek 28,1%-kal (tejre átszámítva), a cukormennyiségnek 25%-kal, a pamutszövetnek 40%-kal, a gyapjúszövetnek 51%-kal kell emelkednie.

41. § Az 1950–54-es tervidőszakban 180 000 új lakást kell építeni; ebből mintegy 90 000 városokban, ipar- és bányatelepeken létesülő lakás, 90 000 falusi lakás lesz [...].

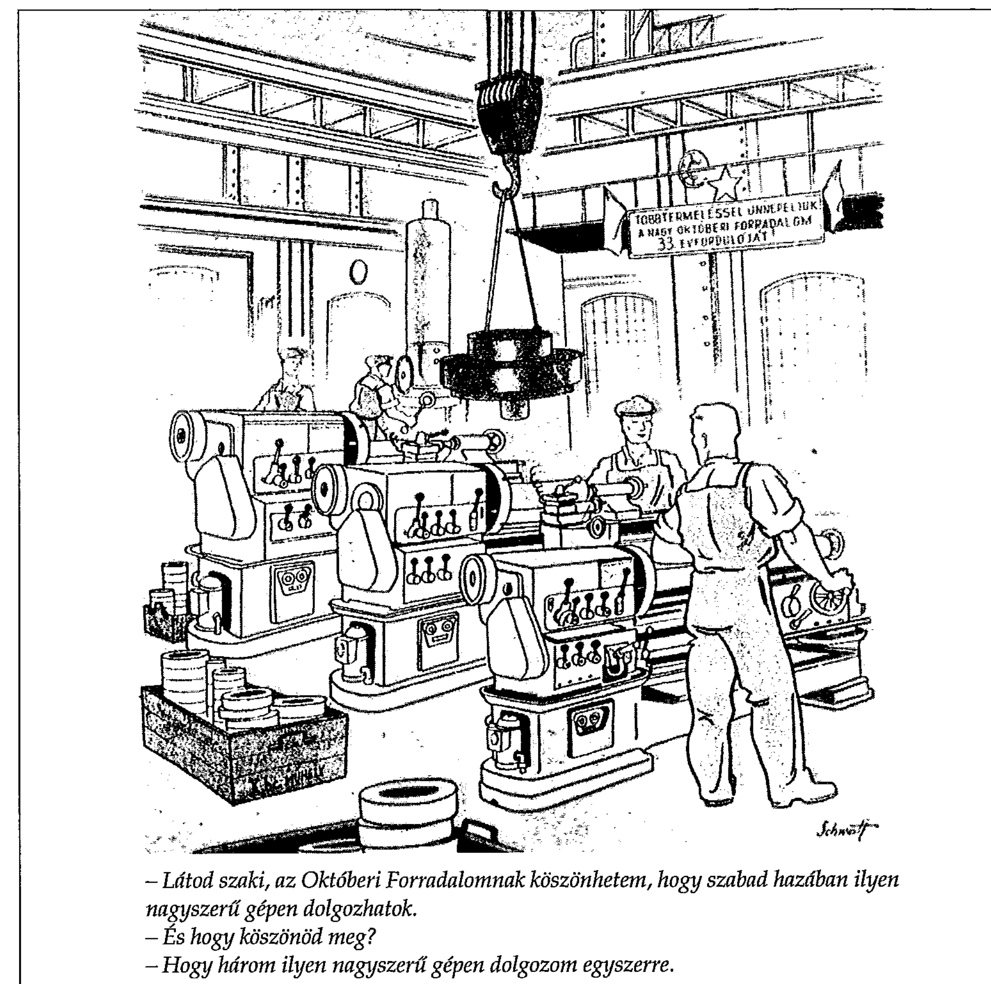
Forrás: Történelmünk a jogalkotás tükrében. Sarkalatos honi törvényeinkből 1001–1949. Szerk.: Beér János–Csizmadia Andor. Budapest, 1966. 593–606.

1. Mely ágazatok fejlesztését tarja a legfontosabbnak a terv? Vizsgáld meg az egyes ágazatokra fordított összegek arányát! (Ágazaton belül is differenciálj!) Értékeld a különbségeket!
2. Rajzolj térképet! Ezen jelöld be Magyarország fő ásványkincseit és az ekkor kialakuló nagy ipari központokat, városokat. Ma milyen helyzetben vannak ezek a városok (gazdasági erő, népesség)?
3. Mi volt az ideológiai alapja, s mi a politikai oka a nehézipar elsődleges fejlesztésének?
4. Mi jellemzi a mezőgazdaság fejlesztési előirányzatait? Miben látja a terv a gyors fejlődés lehetőségét?
5. Hogyan képzelték el a lakosság életszínvonalának fejlesztését? Hogyan következtethetsz ebből az ország gazdasági helyzetére?
6. Milyen nagy gazdasági szerkezetváltás előzte meg a tervgazdálkodás bevezetését? Miért volt szükség a szerkezetváltás után központi irányításra a gazdaság minden ágában?
7. Nézd meg, hogy az egyes termelési ágak a nemzeti jövedelem mekkora részét adták 1949-ben, s ennek ismeretében értékeld az első ötéves terv előirányzatait!
8. Véleményed szerint milyen pozitívumai voltak a tervgazdálkodásnak? Miért nem volt végül sikeres ez a gazdaságirányítási rendszer? Hány ötéves tervet teljesített az ország? Mikor lett vége a tervgazdálkodásnak?

19. Karikatúrák a „szocialista építés" első időszakából

– *De szép ekék, de szép kapák!*
– *Melyiket parancsolja?*
– *Adjon 20 vég flanelt és 15 kiló kockacukrot...*

– *Látod szaki, az Októberi Forradalomnak köszönhetem, hogy szabad hazában ilyen nagyszerű gépen dolgozhatok.*
– *És hogy köszönöd meg?*
– *Hogy három ilyen nagyszerű gépen dolgozom egyszerre.*

1. A Rákosi-korszak két fontos kampánytémája jelenik meg a Ludas Matyi két karikatúráján. Melyek ezek?
2. A korszak melyik két tipikus figurája áll a karikatúrák középpontjában? Milyennek ábrázolja őket a rajz? Jellemezd a figurák környezetét is! Milyen propagandisztikus részletek fedezhetők fel a rajzokon?
3. Mindkét karikatúra kapcsolatban áll a munkával. Hogyan?

20. Változás az MDP politikájában. Az 1953. júniusi fordulat

a) Bírálat az MDP Központi Vezetőségének ülésén (1953. június 28.)

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének teljes ülése megállapítja, hogy az utóbbi évek folyamán a párt vezetése, élén Rákosi Mátyás elvtárssal, politikai irányvonalában és gyakorlati munkájában komoly hibákat köve-

tett el. E hibák kedvezőtlenül hatottak ki a lakosság s nem utolsósorban a munkásosztály életszínvonalára, lazították a párt viszonyát a munkásosztállyal, megrontották általában a párt, az állam és a dolgozó tömegek viszonyát, és súlyos nehézségeket okoztak a népgazdaságban. [...]

A párt vezetése a túlzottan gyors iparosításra, s különösen a nehézipar túlzottan gyors fejlesztésére vett irányt, nem számolva az ország reális helyzetével és a munkásosztály, a dolgozó nép életszükségleteivel. [...]

A párt vezetése elhanyagolta a mezőgazdasági termelést, és túlzottan gyors ütemben folytatta a mezőgazdaság társadalmasítását. [...]

A mezőgazdaság társadalmasításának túlzott üteme annál súlyosabb hiba volt, mert a párt vezetésén belül Nagy Imre elvtárs fellépett ez ellen a politika ellen, de ahelyett, hogy a párt vezetése álláspontját magáévá tette volna, ezt az álláspontot helytelenül „opportunistának" minősítette, és szervezeti rendszabályt alkalmazott Nagy Imre elvtárssal szemben. [...]

A párt általános irányvonalában és a gazdaságpolitikában elkövetett hibák nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a dolgozó tömegekkel szemben széles mértékben alkalmaztak és alkalmaznak adminisztratív módszereket, a rendőrség, a bíróságok tömegesen büntetnek, és a hatóságok ridegen bánnak a lakossággal, s gyakoriak az önkényeskedések.

1951 és 1953. május 1., vagyis két év és négy hónap alatt a rendőrség mint kihágási bíróság kereken 850 000 esetben szabott ki büntetést. [...] A bíróságok 1950–1953. I. negyede között, vagyis három és egynegyed év alatt 650 000 személy ügyével foglalkoztak, és 387 000 személy ellen hoztak elmarasztaló ítéletet. [...]

Még mindig fennáll nálunk az internálások rendszere, amely sok önkényeskedésre ad lehetőséget, és amely több mint 8 évvel a háború befejezése után, indokolatlan. [...]

A kollektív vezetés helyettesítéséért személyi vezetéssel s az ezzel párosuló személyi kultusz elterjedéséért elsősorban Rákosi elvtárs a felelős.

Vezérkedés és nagymértékű személyi kultusz folyt a hadseregben is, ahol ez a vezetésben a hadseregnek a népgazdaság teherbíró képességére való tekintet nélküli, túlzott fejlesztési irányzatával párosult. Ezért elsősorban Farkas Mihály elvtárs a felelős.

A személyi jellegű vezetés akadályozta és lehetetlenné tette, hogy a párt és az állam élén igazi vezető kollektíva alakuljon ki. Csak igen kis számban vittek előre magyar származású vezető kádereket a legfelsőbb funkciókba, és ezeket is inkább formálisan, mint ténylegesen. Valójában a vezetés klikkszerű volt és mindössze négy elvtárs – Rákosi, Gerő, Farkas, Révai elvtársak – kezében összpontosult. [...]

Helytelen módon vezette a párt és személyesen Rákosi elvtárs az Államvédelmi Hatóságot, helytelen volt, hogy Rákosi elvtárs közvetlenül utasításokat adott az Államvédelmi Hatóságnak arra, hogy hogyan nyomozzon, kit tartóztasson le, utasítást adott letartóztatottak fizikai bántalmazására, amit a törvény megtilt. Emellett Rákosi elvtárs utasításai több esetben helytelenek voltak, és megnehezítették az igazság felderítését.

A párt vezetése annyiban is leszűkítette az államvezetést, hogy a minisztertanácsot, amelynek feladata az államügyek intézése, helyettesítette a Minisztertanács Elnökségével, amely intézmény a gyakorlatban nem vált be: meglassította az államügyek intézését, növelte a bürokratizmust, csökkentette a miniszterek felelősségét.

Forrás: Az 1956-os forradalom. Történelmi olvasókönyv középiskolásoknak. Szerk.: Litván György. Budapest, 1991. 11–12. (A továbbiakban: Az 1956-os forradalom.)

b) Farkas Vladimir az 1953. júniusi fordulatról

A júniusi fordulat okairól

...Az MDP KV június 27–28-án ülésezett. Határozatát nem hozták nyilvánosságra. Nekünk Piros László egy aktíván adott tájékoztatást az ülésről és határozatáról. Beszámolójából egyáltalán nem az derült ki, hogy a párt korábbi politikájának átfogó bírálata és felülvizsgálata került napirendre. Még kevésbé vált világossá, hogy a kritika kiterjedt-e az országban elkövetett, s nem csupán a párt sorait, hanem a lakosság jelentős rétegeit is sújtó tömeges törvénytelenségekre, és ezzel összefüggésben az ÁVH szerepére. Jellemző, hogy ezt a júniusi határozatot évtizedekig elhallgatták, s első ízben csak 1986-ban hozta nyilvánosságra az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának Propagandista című folyóirata. [...]

Apám szerint a moszkvai vezetés az NDK-ban történtektől annyira megijedt, hogy Molotov aláírásával azonnal egy távirat vagy levél érkezett Budapestre a Moszkvában kijelölt, új összetételű párt- és állami vezetéshez, hogy a KV-ülésen tompítsák a korábbi politika bírálatát, és azt semmiképpen ne vigyék ki az utcára. Sajnos az NDK népének e hősies, de tragikus kimenetelű harca jó ürügyként szolgált nemcsak apámnak, hanem Rákosinak és Gerőnek is ahhoz, hogy enyhíthessék a kemény bírálatot, amelyben a „négyesfogatot" részesítették Moszkvában. Révai javára írható, hogy ő ezzel a lehetőséggel nem élt.

Apám nem vett részt a moszkvai tárgyalásokon, hiszen Sztálin utódai előre eldöntötték, hogy kiket rendelnek Moszkvába mint az általuk kijelölt új politikai irányvonal vezető személyiségeit. [...]

A moszkvai vezetésen belüli új felállás szerint a miniszterelnöki posztot betöltő személy számított a párt és az állam elsőszámú vezetőjének. Így Nagy Imre Moszkvában történő kinevezése egyértelműen Rákosi látványos háttérbe szorítását demonstrálta. [...]

Az ÁVH-nak a Belügyminisztériumba történt beolvasztása semmit sem változtatott az ÁVH hatalmán. A szocialista törvényesség váratlan előtérbe kerülése is a terror irányítóinak a műve volt. Ennek ellenére a törvénysértések felszámolásának bejelentését nemcsak a kommunisták, hanem az ország egész lakossága is nagy megkönnyebbüléssel fogadta. Az ÁVH valódi irányítása azonban továbbra is Rákosi és Gerő kezében maradt. Az apparátus a pártvezetés

bármilyen parancsát készen ált továbbra is végrehajtani. Ekkor még arra is vállalkozott, hogy saját törvénytelenségeit is felülvizsgálja. Természetesen hűen követve Rákosiék igényeit.

Július első felében értesült a világ arról, hogy Moszkvában letartóztatták a Sztálin utáni új „trojka" második emberét, Beriját, akiről többek között azt állították, hogy 1919 óta az angol titkosszolgálat ügynöke volt (decemberben végezték ki). [...]

Szilárd meggyőződésem, hogy a mi „négyesfogatunk" valamennyi tagja fellélegzett Berija bukásának hírére, hiszen köztudott volt, hogy a magyar állapotok legkíméletlenebb bírálója ő volt a moszkvai tárgyalásokon. [...]

Abban az időben hallottam, hogy a törvénysértések felülvizsgálatára a pártvezetés háromtagú bizottságot küldött ki, amelynek tagjai Gerő Ernő, Nagy Imre és Rákosi Mátyás voltak. Őszintén megmondom, hogy ez a hír meghökkentett. Rákosira bízni az általa irányított törvénysértések felülvizsgálatát? Nem értettem, hogy ebbe Nagy Imre hogyan egyezhetett bele. [...]

Apám elmondása szerint ő a vita során felhívta Vorosilov figyelmét arra, hogy a gazdaságpolitikai fordulat fő akadályozója Gerő Ernő. Az ebéd végén Rákosi és Gerő odament apámhoz, és szerinte akkor Rákosi a következőket mondta: „Mihály, te még nagyon drága árat fogsz fizetni azért, hogy bennünket cserbenhagytál." [...]

1954 végén én már értesültem arról, hogy Moszkvában fordult a kocka, és Rákosi intrikáinak eredményeként Hruscsovék szembefordultak Nagy Imre politikájával, azt jobboldalinak és nacionalistának minősítették.

Forrás: Farkas Vladimir: Nincs mentség. – Az ÁVH alezredese voltam. Budapest, 1990. 379–395.

1. **Milyen tényezők eredményezték az 1953. júniusi fordulatot? Mi volt e fordulat lényege?**
2. **Milyen gazdaságpolitikai, jogi-igazgatási és politikai, káderpolitikai hibákra hívja fel a figyelmet a Központi Vezetőség bírálata? Milyen diktatórikus módszereket említ a dokumentum? Milyen intézkedéseket tett Rákosi a párt és személyes hatalmának növelésére?**
3. **Mivel magyarázza a hibákat a dokumentum? Rákosin kívül még kiknek a felelősségét állapítja meg?**
4. **Vitassátok meg, valóban a kollektív vezetés háttérbe szorulása volt-e a hibák fő oka! Kiküszöbölhetők-e a bírálatban említett hibák a kollektív vezetés helyreállításával?**
5. **Nézz utána, milyen büntetést kaptak a párt legfőbb vezetői hibáik leleplezése után!**
6. **Milyen funkciót töltött be Farkas Vladimir apja, Farkas Mihály? Kik voltak a „négyesfogat" tagjai? Ki volt Piros László?**
7. **Mit jelent az ÁVH rövidítés? Melyek voltak e szervezet feladatai? Hogyan értékelhető az, hogy az ÁVH nem a Belügyminisztérium kötelékébe tartozott?**
8. **Miért nem vezetett lényegi változásokhoz a Központi Vezetőség bírálata? Hogyan igyekezett biztosítani hatalmát Rákosi? Milyen tényezők segítették ebben?**
9. **Nézz utána, milyen szerepet játszott a politikai életben Berija Sztálin halála előtt, s milyet a diktátor halála után! Miért tartott tőle a magyar pártvezetés?**
10. **Milyen szerepet vállalt Farkas Mihály Nagy Imre törekvéseiben? Mi lett kapcsolatuk vége? Hogyan értékeli visszaemlékezésében apja szerepét Farkas Vladimir?**
11. **A források alapján jellemezd, milyen módszerekkel irányította Moszkva a népi demokratikus országok vezető politikusait!**

21. Nagy Imre első miniszterelnöki expozéja

Miniszterelnöki expozé 1953. július 4-én

...A május 17-én választott országgyűlésben a megelőző parlamentnél jobban és mélyebben tükröződik az igazi népképviselet demokratikus elve, szilárdabb alapokon nyugszik a dolgozó néppel, a hatalom letéteményesével való eltéphetetlen kapcsolat, mely az országgyűlés feladatainak és szellemének, továbbá alkotmányos életünkben betöltött szerepének új, népi tartalmat ad. Biztosan mondhatjuk, hogy a most összeült országgyűléssel fejlődésünkben új szakasz veszi kezdetét, amelyben fokozottabban kifejezésre kell jutni a nép szuverenitásának, a parlament nagyobb szerepének az állami élet törvényes irányításában, a felelős kormányzás alapelveinek és célkitűzéseinek meghatározásában, valamint az országgyűlés alkotmányos jogainak gyakorlásában.

A kormány feladatai ellátásában fokozottabban az országgyűlésre kíván támaszkodni [...].

Ugyanakkor biztosítani kívánja, hogy a minisztertanács, a törvényhozásra támaszkodva, az államügyek intézésének teljes jogú szerve legyen, amely a minisztériumok szélesebb hatáskörén és a miniszterek nagyobb felelősségén nyugszik. Ezzel lényegében további lépést teszünk előre államéletünk demokratizálása terén.

Tisztelt Országgyűlés! Áttérve a gazdaságpolitika kérdéseire, hangsúlyozni kívánom, hogy a kormány, a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége új irányelvek reális célkitűzései és javaslatai alapján folytatja gazdaságpolitikáját. Ez azt jelenti, hogy népgazdaságunk fejlesztése terén feltétlenül számol az ország gazdasági erőforrásaival, hogy nem tűz maga elé olyan feladatokat, amelyeknek megvalósításához hiányoznak a szükséges feltételek, akár nyersanyagbázisról, akár az ország erejét és teljesítőképességét meghaladó vagy túlzottan igénybevevő beruházásokról, akár a lakosság életszínvonalának rovására menő egyéb túlzott gazdasági feladatokról van szó. A kormány a gazdaságpolitika terén azt a közmondást tartja szem előtt, hogy addig nyújtózkodjunk, ameddig a takaró ér. Márpedig látnunk kell, és ezt az ország színe előtt őszintén meg kell mondani, a felemelt ötéves terv célkitűzései sok tekintetben meghaladják erőinket, megvalósításuk sok tekintetben igénybe veszi erőforrásainkat, hátráltatja a jólét anyagi alapjainak gyarapodását, sőt az utóbbi időben az életszínvonal romlását vonta maga után. [...] A szocialista nehézipar fejlesztése nem lehet öncél. A népi demokrácia útján, a szocialista iparosítás útján úgy kell előre haladnunk a szocializmus felé, hogy az a dolgozó nép, elsősorban a szocialista építés derékhada, a munkásosztály életszínvonalának, szociális és kulturális helyzetének szüntelen javulásával járjon. Ebből világosan kirajzolódik a kormány gazdaságpolitikájának egyik legfontosabb feladata: a népgazdaságunk fejlesztése ütemének és a beruházásoknak általános és jelentős csökkentése az ország teherbíró képességének megfelelően. [...]

Gazdaságpolitikánkban irányt kell változtatni abban a tekintetben is, hogy a termelési eszközöket gyártó nehézipar fejlesztésének ütemét jelentősen lassítva, az eddiginél lényegesen nagyobb súlyt kell helyezni a szükségleti cikkeket gyártó könnyűiparra és élelmiszeriparra, amivel lehetővé kell tenni a lakosság növekvő szükségleteinek mind nagyobb mérvű kielégítését. [...]

A túlzott iparosítás, főképpen a nehézipar túl gyors fejlesztése és a vele járó nagyarányú beruházások mellett, az ország anyagi erőforrásaiból nem futotta a mezőgazdaság fejlesztésére. Ennek következtében az ipar, de elsősorban, sőt csaknem kizárólag, a nehézipar túlzottan gyors fejlesztése mellett, a mezőgazdasági termelés megrekedt, nem tudta biztosítani sem az ipar rohamos fejlődésének nyersanyagszükségletét, sem a gyorsan növekvő ipari munkásság és általában a lakosság növekvő élelmiszer-szükségleteinek kielégítését. [...]

Tisztelt Országgyűlés! [...] Az egyéni gazdálkodók megsegítésének elhanyagolása miatt, a termelőszövetkezetek sem gazdaságilag, sem politikailag eléggé alá nem támasztott, túl gyors fejlesztése miatt, ami a parasztság gazdálkodását bizonytalanná tette, a mezőgazdasági termelés fejlődése megakadt, s az utóbbi években lényegében egy helyben állt. Ebben nagy szerepe volt a gyakori és nagyarányú tagosításoknak is, amelyek során sok visszaélés, erőszakoskodás fordult elő, ami joggal sértette parasztságunk igazságérzetét, amellett, hogy komoly gazdasági károkat is okozott neki. Ismeretes, hogy mezőgazdasági termelésünk döntően az egyéni gazdaságokon nyugszik, melyeknek termelését az ország nemcsak hogy nem nélkülözheti, ellenkezőleg, országos érdek termelésük fejlesztése úgy a földművelés, mint az állattenyésztés terén. A kormány elsőrendű feladatának tekinti az egyéni gazdaságok termelésének felkarolását, termelési és munkaeszközökkel, felszerelésekkel, műtrágyával, nemesített vetőmaggal és az agrotechnika más eszközeivel való megsegítését. [...]

[...] a kormány helyesnek és szükségesnek tartja a termelőszövetkezeti mozgalom lassítását, és az önkéntesség szigorú betartása érdekében lehetővé fogja tenni, hogy azok a termelőszövetkezeti tagok, akik vissza akarnak térni az egyéni gazdálkodáshoz, mert ott vélik megtalálni boldogulásukat, a gazdasági év végén kiléphessenek a termelőszövetkezetekből. Ezen túlmenően engedélyezni fogja olyan termelőszövetkezetek feloszlását, ahol a tagság többsége azt kívánja. Ugyanakkor a kormány továbbra is messzemenő támogatásban részesíti a termelőszövetkezeteket, kölcsönökkel és beruházásokkal hozzájárul gazdálkodásuk fejlesztéséhez, tagjainak boldogulásához, mert meggyőződése, hogy a parasztság felemelkedésének ez a legjárhatóbb útja. [...]

A kormány elhatározott szándéka, hogy leküzdi a drágaságot.

[...] A begyűjtési rendszert egyszerűsíteni fogjuk. Amit a Magyar Függetlenségi Népfront választási felhívása megígért, valóra váltjuk. Az új begyűjtési rendszerben, amely a jövő évtől lép majd hatályba, a kivetéseket több évre állapítjuk meg, hogy a dolgozó parasztság biztonságosan gazdálkodhasson, pontosan és jó előre ismerje kötelezettségét, feleslegét pedig szabadon értékesíthesse.

Nagyobb türelmességet kell tanúsítani vallási kérdésekben. Megengedhetetlen e téren adminisztratív eszközök alkalmazása, ami eddig bizony néha előfordult. [...]

A bírósági és kihágási eljárások nagy száma, széles körben alkalmazott adminisztratív módszerek, a begyűjtés, az adóbehajtás, a kuláklista, a tagosítások terén elkövetett tömeges túlkapások és visszaélések, valamint egyéb zaklatások sértették a lakosság igazságérzetét, megrendítették a törvényességbe vetett hitét, meglazították a dolgozó nép és állami szervek, valamint a helyi tanácsainak kapcsolatát. [...]

A törvényesség megszilárdítása a kormány egyik legsürgősebb feladata. [...] Az ellenségnek, amely elért eredményeinkre, függetlenségünkre és szabadságunkra tör, talpalatnyi helyet, egyetlen percnyi lélegzetvételt sem engedhetünk. [...]

Mindebből kiindulva, a megbocsátás szellemében, a megnyugvás és jogos sérelmek gyökeres orvoslása érdekében, a kormány törvényjavaslatot terjeszt az országgyűlés elé, amelynek alapján szabadon kell bocsátani mindazokat, akiknek bűne nem olyan súlyos, hogy szabadlábra helyezésük az állam biztonságát, vagy a közbiztonságot veszélyezteti. Egyidejűleg megszünteti az internálás intézményét, az internáló táborokat pedig feloszlatja. [...] Rendezni kívánja a kormány a kitelepítettek helyzetét is, lehetővé téve számukra, hogy az összes állampolgárokra kötelező jogszabályok figyelembevételével választhassák meg letelepedési helyüket. [...]

Forrás: Dér Ferenc: A Nagy Imre vonal. Budapest, 1989. 248–263.

1. Milyen irányzatot képviselt a kommunista párton belül Nagy Imre? Milyen tisztségeket töltött be miniszterelnöki kinevezéséig? Milyen szerepet játszott a koalíciós idők politikai küzdelmeiben?

2. Mi tette lehetővé Nagy Imre miniszterelnökké választását? Milyen hatalommal járt e tisztség a kommunista párt első titkárával és más közjogi méltóságokkal összehasonlítva? (A választ megkönnyíti Farkas Vladimir visszaemlékezésének – VIII. fejezet 20/b forrás – elolvasása.)

3. Készíts vázlatot Nagy Imre programjáról! Milyen fő kérdésekkel foglalkozik?

4. Milyen változásokat tervez a miniszterelnök a hatalmi berendezkedésben? Mi lehetett a politikus távlati célja az országgyűléssel?

5. Milyen népgazdasági problémákat emel ki a beszéd? Milyen új gazdasági elveket szeretne érvényesíteni a miniszterelnök? Megfelelnek-e ezek az elvek a „béketáboron belül" meghatározott elveknek?

6. Mi okozta Nagy Imre szerint a mezőgazdaság stagnálását? Mivel indokolja a mezőgazdaságon belüli változtatások szükségességét? Miért ügyes ez az érvelés?

7. Milyen célkitűzéseket állít fel?

8. Milyen új elveket hirdet meg a mezőgazdaság irányításában? Megfelelnek-e ezek az elvek a mezőgazdaság akkori helyzetének? Nézz utána, hogy 1953-ra az ország termőterületének mekkora részét művelték termelőszövetkezetekben, illetve egyéni gazdálkodóként!

9. Nézz utána, hogy mit takarnak a következő fogalmak: tagosítás, kulák, kuláklista, begyűjtési rendszer!

10. Milyen intézkedéseket tervez a törvényesség helyreállítására? Tervezi-e a demokrácia teljes megvalósítását?

11. Jellemezd a beszéd stílusát! Mennyire érthető az a közember számára? Vannak-e benne olyan elemek, melyek a Rákosi-rezsimre emlékeztetnek? Mi lehet ennek az oka?

22. Az MDP Központi Vezetőségének ülése 1956 tavaszán

[...] Pártunk intézkedései a XX. kongresszus után

...A pártértekezleteken, a pártaktívákon, pártunk százezres tömegei előtt ismertettük és megtárgyaltuk a XX. kongresszus munkáját, s mozgósítottuk a pártot arra, hogy egész tevékenységében érvényre jussanak a pártélet lenini normái, s hogy a Központi Vezetőségtől kezdve a megyei, járási és helyi szervezetekig az eddiginél sokkal következetesebben kerüljenek alkalmazásra a kollektív pártvezetés lenini elvei.

Pártunk Központi Vezetősége nyilvánosságra hozta és megvitatás céljából a dolgozók elé terjesztette a magyar népgazdaság fejlesztésének második ötéves tervéről szóló irányelveket. Ezekben az irányelvekben már felhasználtuk a XX. kongresszus és a Szovjetunió hatodik ötéves tervének tanulságait. A kormány pártunk Központi Vezetőségének javaslatára, évi 900 millió forint értékű árleszállítást hajtott végre, hogy ily módon is emelje a dolgozók életszínvonalát. Még ebben az esztendőben olyan bérkorrekciók kerülnek végrehajtásra, elsősorban az alacsonyabb fizetésű kategóriáknál, melyek évi kihatása 800 millió forint. A párt javaslatára a minisztertanács szabályozta az újonnan épült lakások elosztásának rendjét oly módon, hogy az új lakások kétharmadát a termelésben közvetlenül részt vevő dolgozóknak kell juttatni, és Budapesten a tanácsok osztják szét az új lakások 40 százalékát. [...]

A minisztertanács újabb rendszabályokat foganatosított a dolgozók panaszainak és bejelentéseinek gyorsabb intézésére. [...] Tavaly november óta újabb amnesztiával több mint 900 közönséges bűncselekmény miatt elítélt ember került szabadlábra, s több mint 11 000 kisebb bűnügyben megszüntették az eljárást. [...]

A párt helyes irányvonalát megvédjük minden elhajlással szemben

Nekünk nem arra kell a kritika és önkritika, hogy lazítsunk soraink egységén, hogy lazítsunk a párt vasfegyelmén, hanem arra,

hogy nagy, dicső pártunkat még hatalmasabbá, még öntudatosabbá, még egységesebbé, még cselekvőképesebbé, a tömegekkel még összeforrottabbá tegyük, hogy pártunk egész tagsága megértse, magáévá tegye, segítse kidolgozni Központi Vezetőségünk helyes politikáját, és egy akarattal és vas fegyelemmel biztosítsa e politika sikeres megvalósítását. (Nagy taps.)

A XX. kongresszus tanulságai alapján meg kell javítanunk a párt munkastílusát is. Most, hogy nálunk is a marxizmus–leninizmus gazdasági oldalai és a tömegek politikai nevelése kerültek előtérbe, szükséges, hogy pártfunkcionáriusaink és párttagjaink konkrétan és ne általánosságban dolgozzanak és vezessenek. Ismerniük kell saját területük gazdasági kérdéseit, az ötéves terv és az évi terv saját területükre vonatkozó célkitűzéseit, a termelőszövetkezetek helyzetét és fejlesztési terveit, az ott dolgozó vezető kádereket, a nehézségeket és a lehetőségeket. [...]

Most teljes súllyal fel kell vetni a kommunisták felelősségét a rájuk bízott területért, a pártért, a pártfegyelemért, a szocializmus építéséért, a bürokratizmus elleni harcért. [...]

Sikerrel megoldjuk a magunk elé tűzött hatalmas feladatokat

Ebben a légkörben, a szocialista világrendszer erősödésének, az imperialista tábor gyengülésének folyamata közben gyürkőzünk neki, hogy megvalósítsuk második ötéves tervünk hatalmas célkitűzéseit [...].

Ezek a feladatok röviden összefoglalva: az iparban a termelés fokozása mellett a termelékenység emelése, az önköltség csökkentése, anyagtakarékosság, a minőség javítása, az exportra szánt áruk idejében való legyártása, a munka- és tervfegyelem továbbszilárdítása, a műszaki színvonal emelése.

A mezőgazdaságban: a tavaszi munkák, a növényápolás jó elvégzése, az aratás, a begyűjtés gondos előkészítése, a lakosság hússal, zsírral való jobb ellátása céljából az állattenyésztés fokozása. A termelőszövetkezetek továbbfejlesztése, megszilárdítása.

Az államigazgatásban: a törvényesség további megszilárdítása, harc a bürokratizmus ellen, a demokratikus, gyors, operatív ügyintézésért.

A pártban: a pártélet lenini normáinak, a kollektív vezetésnek, a kritika és önkritika, a pátdemokrácia kibontakozásának érvényre juttatása, a párttagok és pártszervezetek aktivitásának és felelősségének növelése, a párt egységének, összeforrottságának erősítése, és harcos kiállás a párt célkitűzései mellett. [...]

Az utat, melyen haladunk, messzire előre megvilágítja a XX. kongresszus, melynek határozatait mi, magyar kommunisták, úgy is mint hazánk hű fiai, úgy is mint a proletár nemzetköziség katonái, egész dolgozó népünk üdvére és boldogulására, s a saját viszonyainkra alkalmazva, valóra váltjuk. [...]

Szabad Nép, 1956. május 19.

Forrás: Száz magyar esztendő, 600–603.

1. **Mikor volt az SZK(b)P XX. kongresszusa? Hogyan hatott a kongresszus a magyar belpolitikai életre? Hogyan állt ebben az időszakban a Nagy Imre és a Rákosi köré tömörült erők küzdelme?**
2. **Milyen célokat jelölt ki az MDP Központi Vezetősége? Mennyiben különböznek e célok a Nagy Imre-kormány 1953-ban meghirdetett programjától? Miben egyeznek azzal, s miért csak abban?**
3. **Miért került sor árcsökkentésre és béremelésre? Mit gondolsz, hogyan teremtette meg az állam az ehhez szükséges milliárdokat?**
4. **Mit jelent a kommunisták szótárában a kritika és az önkritika fogalma? Mi történt azzal a párttaggal, aki megtagadta az önkritikát? Mit értettek a pártélet lenini normáin?**
5. **Mit állít a dokumentum a párton belüli önkritikáról és a kommunisták felelősségéről? Milyen politikai következtetés vonható le ebből?**
6. **Véleményed szerint hogyan értékelhető e dokumentum: a párt megújulásának, a demokrácia felé tett újabb lépésnek a jeleként, vagy a régi stílus és módszerek visszatérésének kezdeteként?**

23. Rákosi Mátyás felmentése

Pártegységgel a szocialista demokráciáért
A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének ülése

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége július 18-án összeült. [...] A napirend előadója Hegedűs András elvtárs volt.

A napirend első pontjához a Központi Vezetőség az alábbiakat határozta:

Rákosi Mátyás felmentéséről

A Központi Vezetőség megállapítva Rákosi Mátyás elvtárs érdemeit a magyar és a nemzetközi munkásmozgalomban, a magyar nép jobb jövőjéért, a szocialista Magyarországért vívott harcban, egyetért a Rákosi elvtárs levelében foglaltakkal és saját kérelme alapján felmenti őt politikai bizottsági tagsága és a KV első titkári tisztsége alól.

A Központi Vezetőség első titkára megválasztásáról

A KV [Központi Vezetőség] első titkárává egyhangúlag Gerő Ernő elvtársat választotta meg. [...]

A Politikai Bizottság kiegészítéséről

A KV a Politikai Bizottság tagjaivá választotta: Kádár János, Kiss Károly, Marosán György és Révai József elvtársakat. Kádár János elvtársat egyúttal a KV titkárává választotta. [...]

Rákosi Mátyás elvtárs felszólalása

„Tisztelt Központi Vezetőség!

...Ami egészségi állapotomat illeti, két év óta hipertóniában szenvedek, vérnyomásom emelkedik, s néhány nappal ezelőtt az orvosok a Politikai Bizottsághoz jelentést küldtek, melyből egy mondatot idézek: „Rákosi elvtárs jelen egészségi állapotát semmiképpen sem tartjuk megfelelőnek, s ezért a legsürgősebb beavatkozást kérjük állapota romlásának feltétlen megakadályozása céljából."

Az elvtársak az utóbbi két évben gyakran tették szóvá, hogy nem járok már annyit az üzemekbe, a tömegek közé, mint régente. S igazuk volt. Csak azt nem tudják, hogy ennek egészségem romlása az oka. Egészségi állapotom kezdett munkám minőségére és mennyiségére is kihatni, ami ilyen fontos munkakörben csak károkat okozhat a pártnak. Ennyit egészségemről.

Ami azokat a hibákat illeti, melyeket a személyi kultusz és a szocialista törvényesség megsértése terén elkövettem. 1953 júniusában a KV ülésén – és azóta is ismételten – elismertem, s velük kapcsolatban – a nyilvánosság előtt is – önkritikát gyakoroltam. Az SZKP XX. kongresszusa [...] után világossá vált számomra, hogy a hibák súlya és kihatása nagyobb, mint ahogy hittem, s a kár is, amely e hibák következtében pártunkat érte, sokkal komolyabb, mint ahogy ezt azelőtt gondoltam. E hibák megnehezítették pártunk munkáját, csökkentették a párt és a népi demokrácia vonzerejét, és akadályozták a pártélet lenini normáinak, a kollektív vezetésnek, az építő bírálatnak és önbírálatnak, a párt és állami élet demokratizmusának, a széles dolgozó tömegek kezdeményező- és alkotóerejének kibontakozását. Végül, e hibák igen széles támadási felületet nyújtottak az ellenségnek. Összességükben e hibák, melyeket a pártmunka legfontosabb posztján elkövettem, súlyos károkat okoztak egész szocialista fejlődésünknek.

E hibák kijavításában nekem kellett élen járnom. Ha a rehabilitáció vontatottan, időnként megszakításokkal haladt, a személyi kultusz felszámolása terén tavaly bizonyos visszaesés állott be, a kritika és önkritika, a kollektív vezetés lassan fejlődött, a szektás, dogmatikus nézetek és módszerek ellen nem folyt elég határozottan harc, úgy mindebben kétségtelenül engem, a párt első titkárát terhel komoly felelősség. [...]"

Szabad Nép, 1956. július 19.

Forrás: Száz magyar esztendő, 604–606.

1. Milyen változásokról tudósít a Szabad Nép? Ki lett a párt első titkára, és titkára? Mit tudsz e két politikus eddigi tevékenységéről, funkcióiról?
2. Kikből állt a párt új Politikai Bizottsága? Nézz utána, miért ezek a politikusok kerültek be e fontos testületbe? Mennyire volt egységes az új Politikai Bizottság?
3. Nézz utána, miért történtek változások a párt vezetésében? Valóban az MDP Központi Vezetőségének önálló döntéséről volt szó?
4. Mivel indokolja Rákosi lemondását? Mivel magyarázza, hogy a lemondásra nem 1953-ban, közvetlenül a hibák feltárása után került sor. Nézz utána, mi volt a késedelem valódi oka!
5. Miért jellemző a diktatúrákra, hogy a vezető pozíciókban levő embereket betegségre hivatkozva távolítják el a hatalomból?
6. Miért állt be visszaesés 1955-ben a Rákosi által vezetett „rehabilitációban"?
7. A lemondás gyakorlati indokai között alkotmánysértések is szerepelnek. Nézz utána, a párt vezetői közül kiket vontak felelősségre emiatt!

24. Rajk László újratemetése

a) A jeltelen sír

...Amikor Piros visszaült mellém, megkérdeztem tőle, miről van szó, mit suttognak, Piros riadtan nézett rám, majd Gerőre. Gerő intett neki.

– Nem tudjuk Rajkot újra eltemetni – mondta Piros.

– Hogy-hogy nem tudjátok?

– Mert nem tudjuk, hol van eltemetve.

– Mi az, hogy nem tudjátok, hol van eltemetve? – kérdeztem idegesen.

– Úgy, ahogy mondom – válaszolta Piros.

A hangos beszélgetésbe most már mások is bekapcsolódtak. Gerő a végén idegesen, reszkető kézzel tett javaslatot:

– Bízzuk meg Pirost, kerestesse meg mindazokat, akik részt vettek a Rajk-ügyben, akiknek tudniuk kell Rajk és társai tetemének hollétéről.

Mélyen megdöbbentem. A Horthy-éra alatt egy kommunistának, egy „hazaárulónak" nem rendeztek ugyan dísztemetést, de a temető szélén kapott egy helyet, méghozzá a kerítésen belül és nem kívül. Mindenki tudta, hol vannak az elvtársak eltemetve. [...]

Forrás: Marosán György: A tanúk még élnek. Eger, 1989. 16. (A továbbiakban: Marosán: A tanúk még élnek.)

B) „NEM FELEJTÜNK!"

Szombat délután az ország népének mélységes részvétével utolsó útjára kísértük Rajk László, Pálffy György, dr. Szőnyi Tibor, Szalai András elvtársakat. [...] Kossuth Lajos temetése óta nem volt még olyan gyászszertartás, amelyen ennyi könnyesen és könnytelenül, de egyaránt megrendült érzésekkel gyászoló ember zarándokolt volna el a Kerepesi úti temetőbe. Kommunistákat temettünk, mártírokat, a magyar nép hűséges fiait – s a megrendültség izzó fokát az váltotta ki a résztvevőkből, hogy ez alkalommal olyan áldozatoktól veszünk búcsút, akiknek emlékét, nevét és becsületét egy egész ország színe előtt mocskolták be. Az ország jött el a temetésre, hogy százezrek jelenlétével bizonyítsa: az ártatlanul kivégzettek emléke tisztán és fényesen él kommunisták és pártonkívüliek szívében, a nép szívében. A gyászolók százezreinek néma tüntetése hitvallás volt amellett is, hogy nemcsak az ő tiszta emléküket őrizzük, hanem – emlékszünk az önkényre, a törvénytiprásra, a gyalázat és népfélrevezetés sötét eljárására is. S ahogy az ember könnytől fátyolos tekintetét a négy koporsóra veti, amely némaságában is minden szónál hangosabban vádolja a bűnösöket – gyorsan kavargó gondolatok tolulnak agyába. Néma fájdalom – hiszen drága halottainkat már nem adhatjuk vissza szeretteiknek, az országnak, a pártnak, örökre adósai leszünk velük a nemzetközi munkásmozgalomnak. Olthatatlan gyűlölet a személyi kultusz és a személyi önkény korszaka iránt, amely a kommunisták legszentebb eszményeit mocskolta be milliók és százmilliók előtt. Tántoríthatatlan elszántság, hogy jóvá tesszük, ami jóvátehető, s tetteinkkel visszaállítjuk az emberek hitét a párt szavában, ismét kivívjuk a kommunista igazmondás becsületét. [...]

Nagy halottaink koporsóit a Kossuth-mauzóleum falai előtt ravatalozták fel. A mauzóleum falait gyászdrapériák, piros-fehér-zöld színű nemzeti zászlók borították. Pontosan tizenkét órakor a ravatalok mellett felsorakozott két szakasz lövész díszőrség, fellángoltak a kandeláberek, és a koporsók mellé álltak az első díszőrségek. Megnyitották az utat – a gyászindulók komor, fájdalmas hangjai festik alá tízezrek néma, fájdalmas búcsúját a halottaktól.

Külön kell szólni arról a díszőrségről, amely a koporsók mellett sorakozott. Kik álltak díszőrséget?

Elsőnek az építőmunkás veteránok, a mozgalom régi harcosai álltak Rajk László elvtárs koporsója mellé. S ötpercenként új őrség állt a koporsókhoz. A spanyol szabadságharc önkéntesei, a Politikai Bizottság tagjai, kendős asszonyok, a kormány tagjai, munkások és művészek, írók, újságírók, földművesek és tudósok, fehér hajú öreg harcosok és ifjúmunkások, katonák és munkásasszonyok... nem, nem is kell felsorolni: a nép állt díszőrséget a koporsók mellett. [...]

[...] ezrek vonultak el a koporsókra függesztett tekintettel, anélkül, hogy egy szó, egy hang hagyta volna el bárki ajkát: csak a szemek izzottak és az arcvonások keményedtek meg, amikor a koporsók oldalán a mártírok nevét olvasták [...] Mártírok, ártatlanul kivégzett elvtársak – harcostársak, akik a népnek szentelték életüket. Így kellett találkoznia a népnek velük! [...] Nem csak a gyász érzése némította el az embereket a koporsók előtt – hanem az izzó gyűlölet is, az az emlékezés, hogy ezeket az elvtársakat, ezeket az embereket mint a haza, a nép ellenségeit végezték ki! Elhitették velünk – s mi hajlandók voltunk elhinni, rólatok a gyalázatot, bocsássatok meg ezért, elvtársak!

Vörös szegfűk a gomblyukakban – mint a régi tüntetéseken. Koszorúk, csokrok, mezei és kerti virágok tengere. Munkások kék ruhában, kezükben szögletes faládika – ahogy a gyárból kijöttek. Diákok, diáklányok, kettes-hármas csoportokban, aktatáskával. Katonák, civilek, gyászszalaggal a karjukon. [...] Vidékieket [...] látunk a tömegben. Rajk elvtárs választókerületének, a régi Sopron megyének követei ők. Koszorút hoznak Kapuvárról, felírása két szó: „Nem felejtünk!"

Szabad Nép, 1956. október 7.

Forrás: Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999. II. Szerk.: Romsics Ignác. Budapest, 2000. 98–100. (A továbbiakban: Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999.)

1. Milyen szerepet játszott Rajk László a kommunista párt egyeduralomért vívott küzdelmében? Népszerű volt-e perbe fogásáig a tömegek előtt? Miért vettek részt oly sokan újratemetésén?
2. Milyen belpolitikai okokkal magyarázható a Rajk-perben elítéltek rehabilitációja? Kik kezdeményezték az újratemetést? Milyen szerepe volt az akkori első titkárnak Rajk letartóztatásában?
3. Milyen eljárást követtek a politikai perekben halálra ítéltek temetésekor? Mi volt ennek az oka? Mi a véleménye Marosán Györgynek erről az eljárásról? Nézz utána, hogy végül hol, milyen állapotban találták meg Rajk holttestét!
4. Az újratemetés mely külsőségeit emeli ki a Szabad Nép? Mit jelképeztek ezek a külsőségek?
5. Hogyan ábrázolja a cikkíró a temetésen részt vevők érzelmeit?
6. Milyen rétegek képviselőit emeli ki a cikk a temetésen részt vevő tömegből? Mit ír a koporsónál díszőrséget állókról? Mi lehet ennek a jelentősége?
7. A Szabad Nép az MDP lapja volt. Vitassátok meg, hogy ártott-e a kommunista pártnak a cikk! Mi a tudósítás legfőbb mondanivalója? (Idézhetitek a szövegből is.)

25. KORMÁNYZATI VÁLSÁG 1956 NYARÁN

...Gerő és Kádár elutazása után csökkent a PB [Politikai Bizottság] súlya. Figyelmem így a minisztertanács felé fordult. Már az első ülésen megdöbbentem: micsoda nagyzási mánia! Egy világhatalomnak sincs ilyen méretű, széles

körű kormánya és apparátusa. Ötszáz-hatszázra becsülik az itt dolgozók számát. Az meg teljesen érthetetlen volt számomra, hogy a minisztertanácson kb. ötven ember vesz részt. Ez nem kormány, ez egy formális szerv.

A demokratizmus kritériuma nem elsősorban a mennyiség, hanem a politikai, az emberi és morális minőség. Miért kell itt hat miniszterelnök-helyettes? Ez a rendszer szétzúzta a miniszterek önállóságát, szolgai végrehajtói szerepre kárhoztatta a kormányhatósági vezetőket. Minél jobban belemerülök ezekbe a gondolatokba, annál nagyobb erőt vesz rajtam a félelem: ki kit kormányoz, ki kit vezet?

A második ülésen az 1957-es népgazdasági tervet tűzte napirendre a minisztertanács. Berei Andor, a Tervhivatal elnöke és egyben miniszterelnök-helyettes, rövid bevezetőjében hangsúlyozta, hogy a tervet a PB jóváhagyta. Ez a bejelentés a mellemnek szegezett revolver volt: „Ne vitatkozzatok, fogadjátok el, az istenek tanácsa már döntött."

Ennek ellenére felszólaltam.

A minisztertanács döbbenten hallgatta, amikor elmondtam, milyen volt a búza-, a liszt- és a kenyérhelyzet a tavaszi és a nyár eleji hónapokban. Az ipar szakemberei szerint csak két hétre való tartalékunk volt, és aztán megindultunk Nyugatra magas áron, nagy kamattal, hitelre búzát, lisztet vásárolni.

Javasoltam, hogy töröljék a búzaexportot, amíg az ország kenyérellátását és más szükségletek kielégítését nem tudjuk biztosítani. Tanulják már meg egyszer azt a régi szabályt, hogy a kenyér Magyarországon politikai kérdés. [...] Nem tudom, hogy az 1957-es terv mennyiben reális, de ha a többi tételekben is vannak ilyen buktatók, akkor abból komoly bajok lesznek. Kénytelen vagyok tudomásul venni, mert a PB jóváhagyta már, de kötelességem volt erről szólni. [...]

Eltelt néhány nap, de más területeken olyasmi történt, ami a tervvel kapcsolatos aggodalmamat, félelmemet igazolni látszott.

A lengyelek – elég tekintélyes mértékben – csökkentették a már szerződésben lekötött, kokszolható szén szállítását, méghozzá egyik napról a másikra. Ez azt jelentette, hogy sok jelentős üzemben létszámcsökkentést, illetve elbocsátást kell végrehajtani, tehát számolni kell munkanélküliséggel. Ez hamar kiszivárgott, és különösen az üzemekben növelte a nyugtalanságot. [...]

Forrás: Marosán: A tanúk még élnek, 16–17.

1. **Hova utazott Gerő Ernő és Kádár János? Milyen indokkal hagyták el a pártvezetést egy időre?**
2. **Milyen szerepet szánt Marosán György a minisztertanácsnak? Milyen szerepet szántak e testületnek azok, akik ötven fősre duzzasztották?**
3. **A forrás alapján ismertesd a Rákosi-rendszer államának döntéshozatali mechanizmusát! Miért rossz ez a gyakorlat?**
4. **Milyen konkrét hibákat említ Marosán? Milyen politikai veszélyekre figyelmeztet?**
5. **Marosán felszólalásában kritizálja a Politikai Bizottság döntéseit. Nézz utána, hogy ő tagja volt-e ekkor a PB-nek!**

IX. Az 1956-os forradalom és szabadságharc, a Kádár-rendszer és a rendszerváltás Magyarországon

1. A forradalom előestéjén

A) A Magyar Írószövetség távirata a Lengyel Írószövetségnek

Barátaink!

A harc, melyet a szabadságért, a demokráciáért, a nép jólétéért és a nemzeti politika érvényesüléséért a lengyel munkássággal és minden haladó erővel közösen vívtatok, győzelmet aratott. Mi, magyar írók, kezdettől fogva nagy rokonszenvvel figyeltük küzdelmeteket, s most büszke örömmel tölt el, hogy közös reményeink nálatok már kezdenek megvalósulni.

Megfogadjuk:

mindent megteszünk azért, hogy hazánkban is végső győzelmet arassanak a leninizmus, a humanizmus eszméi. Biztosítunk benneteket, hogy ellene szegülünk mindenfajta restaurációs kísérletnek, s nem kíméljük erőnket mindaddig, míg népünk a szabadság és a boldogulás útjára nem lép, s amíg teljes mértékben helyre nem áll nemzeti becsületünk és méltóságunk. Harcunkat veletek – és az egész néppel – közösen akarjuk vívni, támogatni fogunk benneteket, és támogatástokat kérjük.

Budapest, 1956. október 23.

Magyar Írók Szövetsége

Forrás: Egy népfelkelés dokumentumai, 1956. Szerk.: Korányi G. Tamás. Budapest, 1989. 51. (A továbbiakban: Egy népfelkelés dokumentumai.)

B) Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem MEFESZ-szervezetének[1] határozata

1. Az MDP Központi Vezetőségének azonnali összehívása, az időközben alulról megválasztott új pártvezetőségek által az új KV megalakítása.
2. A kormány alakuljon át Nagy Imre elvtárs vezetésével.
3. Gazdaságilag és politikailag teljesen egyenrangú alapon és egymás bel-

[1] MEFESZ: Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége, amelyet 1956. október 16-án alakítottak meg a szegedi egyetemista fiatalok gyűlésén. Rövidesen minden felsőoktatási intézményben létrejött a MEFESZ-szervezet. A szövetség hangsúlyozta függetlenségét a kommunista irányítású DISZ-szel (Dolgozó Ifjúság Szövetsége) szemben.

ügyeibe való be nem avatkozás elvén álló magyar–szovjet és magyar–jugoszláv barátság kialakítása. Az összes szovjet csapatok azonnali kivonását Magyarországról a magyar békeszerződés értelmében.

4. Általános, egyenlő, titkos választásokat, több párt részvételével, új nemzetgyűlési képviselők választásával.

5. A magyar gazdasági élet átszervezését, szakemberek bevonásával és ennek keretében a magyar uránérc leggazdaságosabb felhasználását. Hozzák nyilvánosságra a külkereskedelmi szerződéseket, és vizsgálják felül a tervgazdaságon alapuló magyar gazdasági életet.

6. A teljes ipari munkásság azonnali normarendezését és a munkásautonómia bevezetését az üzemekben.

7. A beszolgáltatási rendszer felülvizsgálatát és az egyénileg dolgozó parasztság támogatását.

8. Az összes politikai és gazdasági perek felülvizsgálását, a politikai foglyok részére teljes amnesztiát, az ártatlanul elítéltek, illetve hátrányos helyzetbe kerültek rehabilitálását. Legyen nyilvános Farkas Mihály tárgyalása.

9. A néptől idegen címer helyett a régi Kossuth-címer visszaállítását; március 15-ét és október 6-át nyilvánítsák általános nemzeti ünneppé és munkaszüneti nappá.

10. Teljes vélemény- és sajtószabadság megvalósítását (Rádiót is), és ennek keretében külön napilapot az új MEFESZ szervezetnek, a régi káderanyag nyilvánosságra hozatalát és megsemmisítését.

(A „Jövő Mérnöké"-ben megjelent 10 pontos Határozaton kívül stencilen sokszorosítottak egy másikat is[2], amely a 10 ponton kívül még a következőket tartalmazta: „Rákosi Mátyást, aki elsősorban felelős a közelmúlt minden bűnéért és az ország tönkretételéért, hozzák haza, és állítsák a nép ítélőszéke elé"; a beszolgáltatási rendszer felülvizsgálata helyett a stencilezett röplap a „beszolgáltatás azonnali eltörlését, a termények okszerű felhasználását" sürgette, valamint a politikai és gazdasági perek felülvizsgálatán túl azt is, hogy a „Szovjetunióba kihurcolt hadifoglyok és polgári személyek azonnali hazaszállítását, beleértve a határon kívül elítélt foglyokat is". Végül külön pontként fogalmazta meg a következőket: „Követeljük, hogy a sztálini zsarnokság és politikai elnyomás jelképét, a Sztálin-szobrot a leggyorsabban bontsák le, és helyébe az 1848–1849-es szabadságharc hőseinek és mártírjainak méltó emlékművet emeljenek.")

Forrás: Egy népfelkelés dokumentumai, 43–44.

1. Mely társadalmi csoportok elégedetlenségéről tudósítnak az idézett források? Milyen szerepet játszottak e csoportok az 1956-os forradalomban?
2. Milyen eseményekre reagál a Magyar Írószövetség távirata? Mi a távirat belpolitikai üzenete?

[2] A műegyetemisták követeléseinek több változata (10, 14 és 16 pont) ismert. Ez az események spontán jellegére utal. A sokszorosítók más-más szöveggel dolgoztak, esetenként pedig emlékezetből sokszorosították a pontokat.

3. A közölt források összevetésével hasonlítsd össze, hogyan viszonyulnak a kommunista párthoz (MDP) a magyar írók, s hogyan a 10 pontot összeállító egyetemisták? Milyen szerepet szánnak az MDP-nek az ország vezetésében?
4. Miért említi az Írószövetség távirata együtt a leninizmus és a humanizmus eszméit? Nincs ebben ellentmondás?
5. Hogyan jelenik meg a nemzeti eszme az Írószövetség táviratában, és hogyan a 10 pontban?
6. Csoportosítsd a 10 pontos határozat pontjait aszerint, hogy milyen ügyekkel foglalkoznak! Olvasd el a határozat más változatait is! (Megtalálhatók pl.: Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999. II. kötet. Szerk.: Romsics Ignác. Budapest, 2000. 103–104.; Az 1956-os magyar forradalom. Történelmi olvasókönyv középiskolásoknak. Szerk.: Litván György. Budapest, 1991. 37.) Hogyan változott a pontok sorrendje, tartalma és megfogalmazása? Mit tükröznek a változások?
7. Milyen hibákra világít rá a 10 pontos határozat? Milyen követeléseket tartalmaz? Mi volt a normarendezés és a káderanyag? Miért emeli ki a magyar uránércvagyon sorsát? Mely követelések szolgálják a demokrácia erősítését?
8. Milyen a határozat hangvétele? A szocialista rendszer egészének lerombolására törekszik, vagy más céljai vannak? Mely követelések veszélyeztetik a rendszer létezését?

2. Rádióközlemény az 1956. október 23-iki tüntetésről

Több budapesti egyetemen, ahogy erről már beszámoltunk, tegnap diákgyűléseket tartottak. Ezeken a gyűléseken elhatározták, hogy ma délután a budapesti fiatalság néma rokonszenvtüntetést szervez a Lengyel Népköztársaság követsége előtt. A néma tüntetés célja az, hogy az ifjúság kinyilvánítsa mélységes rokonszenvét és egyetértését a lengyelországi eseményekkel kapcsolatban. A fiatalok határozatot fogadtak el a tekintetben is, hogy mindenféle szélsőséges, provokációs és antikommunista megnyilvánulást leszerelnek és elfojtanak. Biztosítják, hogy a rokonszenvtüntetés a szocialista demokrácia jegyében, a fegyelem és a rend fenntartása mellett folyik le. Az egyetemi fiatalok 2 óra 30 perckor találkoznak az Írószövetség székháza előtt.

A közlemény 1956. október 23-án 10 órakor hangzott el a Kossuth rádióban.

Forrás: Az 1956-os magyar forradalom. Történelmi olvasókönyv középiskolásoknak. Szerk.: Litván György. Budapest, 1991. 41. (A továbbiakban: Az 1956-os magyar forradalom.)

1. Hogyan értékelhetők mint történelmi források a korabeli magyar rádióban elhangzott hírek, közlemények? (Volt-e különbség ez időben a rádió és az írott sajtó helyzete között?)
2. Nézz utána, engedélyezte-e a belügyminiszter a tüntetést! Ki volt ekkor a belügyminiszter?
3. A tüntetésre készülő fiatalok céljai közül melyeket emeli ki a közlemény! Nézz utána, hogy valóban ezek voltak-e a fő célok! (Olvasd el a műegyetemisták 10 pontját – 1/b forrás –, s azután válaszolj!)
4. Miért jelenhetett meg e közlemény a Kossuth rádióban?

A) AZ 1956. OKTÓBER 24-ÉN ELHANGZOTT BESZÉD

Itt Nagy Imre beszél mint a Magyar Népköztársaság minisztertanácsának elnöke.

Budapest népe!

Közlöm, hogy mindazok, akik a további vérontás megszüntetése érdekében ma 14 óráig megszüntetik a harcot és leteszik fegyvereiket, mentesülnek a statáriális eljárás alól.

Egyúttal kijelentem, hogy minden erőnkkel megvalósítjuk az 1953. júniusi kormányprogram elvi alapján, úgy ahogy azt annak idején a parlamentben kifejtettem, országunk következetes demokratizálását, a párt-, állami, politikai és gazdasági élet minden területén. Kövessék felhívásunkat, szüntessék be a harcot, biztosítsák a rend és nyugalom helyreállítását népünk, országunk jövője érdekében. Térjenek vissza a békés alkotómunkához!

Magyarok, elvtársak, barátaim!

Felelősségteljes percekben szólok hozzátok! Mint tudjátok, a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége és az Elnöki Tanács bizalmából mint a minisztertanács elnöke átvettem a kormány vezetését.

Minden lehetősége megvan annak, hogy politikai programunkat a magyar népre támaszkodva, a kommunisták vezetésével a kormány megvalósítsa. A program lényege – mint tudjátok – a magyar közélet széles körű demokratizálása, a szocializmus építésében a mi nemzeti sajátosságainknak megfelelő magyar út megvalósítása, nagy nemzeti céljainknak, a dolgozó tömegek életkörülményeinek gyökeres megjavítása. Ahhoz azonban, hogy a munkához közös erővel veletek együtt hozzáláthassunk, a legelső dolog a rend, a fegyelem, a nyugalom megteremtése. A békésen tüntető magyar ifjúsághoz csatlakozva ellenséges elemek félrevezettek sok jóhiszemű dolgozót, akik a népi demokrácia, a néphatalom ellen fordultak.

A legelső – és mindenekfelett álló – feladat most, hogy a helyzetet konszolidáljuk. [...]

Nem a bosszúállás, hanem a megbékélés politikáját akarjuk folytatni! Ezért a kormány elhatározta, hogy mindazokat, akik önként és azonnal leteszik a fegyvert, abbahagyják a harcot, nem vonja statáriális eljárás alá, mint ahogy így járt el a magukat eddig megadó csoportokkal szemben is.

Munkások! Védjétek meg a gyárakat, a gépeket! A magunk kincse ez! Az egész népnek okoz kárt az, aki rombol vagy fosztogat! Rend! Nyugalom! Fegyelem! Ez most a jelszó, ez áll mindenekelőtt! [...]

1956. október 24.

Forrás: Egy népfelkelés dokumentumai, 56–57.

B) AZ 1956. OKTÓBER 25-ÉN ELHANGZOTT BESZÉD

Az elmúlt napok során hazánk tragikus eseményeket él át. Kis számú ellenforradalmár felbujtók népköztársaságunk rendje ellen fegyveres támadást indítottak, amelyet Budapest dolgozóinak egy része az ország helyzete felett érzett elkeseredése következtében támogatott. Ezt az elkeseredést fokozták a múlt súlyos politikai és gazdasági hibái, amelyeknek helyrehozatalát az ország helyzete és a nép általános óhaja feltétlenül megkövetelte.

A párt új vezetősége és az új vezetés alatt álló kormány el van szánva arra, hogy a tragikus események tanulságait a legmesszebbmenőkben levonja. A rend helyreállítása után rövidesen összeül az országgyűlés. Ezen az országgyűlésen mindenre kiterjedő és megalapozott reformprogramot fogok benyújtani, amely felöleli nemzeti létünk összes fontos kérdéseit. E program megvalósítása megköveteli a kormánynak a megújuló Hazafias Népfront legszélesebb demokratikus nemzeti összefogása alapján álló átalakítását. E program megvalósításához elengedhetetlenül szükséges a harc azonnali beszüntetése és a termelés folyamatossága.

Felhívom az ország dolgozó népét, minden igaz hazafit, hogy ezt minden erővel segítse elő!

Mint a minisztertanács elnöke bejelentem, hogy a magyar kormány tárgyalásokat kezdeményez a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió közötti kapcsolatokról, többek között a Magyarországon állomásozó szovjet haderők visszavonásáról, a magyar–szovjet barátság, a proletár internacionalizmus, valamint a kommunista pártok és a szocialista országok közötti egyenjogúság és a nemzeti függetlenség alapján. Meggyőződésem, hogy az ezen az alapon felépülő magyar–szovjet viszony szilárd alapja lesz népeink őszinte, igaz barátságának, nemzeti fejlődésünknek és szocialista jövőnknek. Azoknak a szovjet csapatoknak a visszarendelése, amelyeknek a harcokba való beavatkozását szocialista rendünk létérdeke tette szükségessé, a béke és a rend helyreállításával haladéktalanul meg fog történni.

Mindazokkal szemben, akik nem a népi demokratikus rendünk megdöntése szándékával fogtak fegyvert, ha a harcot haladéktalanul beszüntetik, fegyvereiket beszolgáltatják, mindazokkal az ifjakkal, munkásokkal, honvédségi személyekkel szemben, akik ezt teszik, a kormány a kiengesztelődés és megbékélés szellemében messzemenő nagylelkűséget fog tanúsítani, velük szemben nem alkalmazza a statáriális eljárást.

Ugyanakkor a békét és rendet óhajtó dolgozó nép érdekében népi demokratikus államrendünk védelmében a törvény szigorát fogjuk alkalmazni azok ellen, akik továbbra is fegyverrel támadnak, felbujtanak és fosztogatnak.

Különös gonddal óvom dolgozó népünket a felelőtlen zavarkeltőktől, akiknek káros munkája a béke és a nyugalom helyreállításának legfőbb akadálya.

Mélységes fájdalommal tölt el a tragikus napok során áldozatul esett ártatlan dolgozó emberek minden csepp kiömlő vére. Legyen vége a tragikus harcoknak és a hiábavaló vérontásnak.

Magyarok! Barátaim! Elvtársaim! Induljunk meg hát a párt vezetésével népünk szebb, jobb, szocialista jövőjét építő, békés, alkotómunka útján.
Szavunk, 1956. október 25.

Forrás: Száz magyar esztendő, 608–609.

1. **Milyen funkciót viselt Nagy Imre a beszédek elhangzásakor? Milyen indokok vezettek kinevezéséhez?**
2. **Ismertesd, mi történt az október 23-i tüntetés meghirdetése és az első Nagy Imre-beszéd között eltelt időszakban? Hogyan következtethetsz a beszédekből az eseményekre?**
3. **Elsősorban mit akart elérni e két rádióbeszédével Nagy Imre? Kikhez szól beszédében? Hogyan értékeli az eseményeket?**
4. **Milyen ígéreteket és milyen fenyegetéseket tartalmaz az október 24-i beszéd?**
5. **Hasonlítsd össze a két beszéd tartalmát, hangsúlyait! Milyen programot vázol fel, és milyen konkrét intézkedéseket helyez kilátásba az első beszéd? Mennyiben lép túl mindezen második beszédében Nagy Imre?**
6. **Milyen indokkal állomásozott hazánk területén szovjet haderő? Ellentétben állt-e a párizsi békeszerződés rendelkezéseivel a szovjet hadsereg Magyarországon tartózkodása?**
7. **Vitassátok meg, miért vált e napok kulcskérdésévé a szovjet hadsereg magyarországi jelenléte!**

4. Az MDP Központi Vezetőségének nyilatkozata (1956. október 26.)

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének nyilatkozata a magyar néphez

A két világháború óta nem voltak ilyen tragikus napjai hazánknak, testvérharc dúl hazánk fővárosában. Ezrekre tehető a sebesült és százakra a halottak száma. Haladéktalanul véget kell vetni a vérontásnak. Ennek biztosítására a Központi Vezetőség a következő intézkedéseket teszi:

1. Az MDP KV javaslattal fordul a Hazafias Népfront Országos Tanácsának elnökségéhez, hogy tegyen előterjesztést népköztársaságunk Elnöki Tanácsához új nemzeti kormány választására. Ez a kormány arra hivatott, hogy maradéktalanul jóvátegye a múlt hibáit és bűneit. [...]

A KV Nagy Imre elvtárs vezetésével a legszélesebb nemzeti alapon megalakítandó kormány tagjaira javaslatot tett.

2. Az új kormány tárgyalásokat kezd a szovjet kormánnyal, hogy a függetlenség, a teljes egyenjogúság és a belügyekbe való be nem avatkozás alapján rendezze az országaink közötti viszonyt. Ennek első lépéseként a rend helyreállítása után a szovjet csapatok haladéktalanul visszatérnek támaszpontjaikra. [...]

3. A KV helyesnek tartja az üzemi munkástanácsok megválasztását a szakszervezetek közreműködésével.

A munkásosztály jogos anyagi követeléseinek kielégítése érdekében béremelést kell végrehajtani. [...]

4. A kormány a harcban való részvételért amnesztiát ad a fegyveres harc minden résztvevőjének. Ennek egyetlen feltétele a fegyverek azonnali, de legkésőbb ma este 10 óráig való letétele.

5. A KV és a kormány nem hagy kétséget az iránt, hogy a szocialista demokrácia talaján áll, de ugyanakkor szilárd elhatározása, hogy megvédi népi demokráciánk vívmányait, és nem tágít a szocializmus ügyétől. [...]

6. A rend helyreállítása után haladéktalanul hozzáfogunk mindazoknak a változtatásoknak a kidolgozásához, melyeket népgazdaságunk irányítása, a mezőgazdasági politika, a népfrontpolitika és pártunk vezetése, valamint egész munkája terén meg kell valósítanunk, hogy a szocialista demokrácia elvei teljes mértékben érvényesüljenek. Az egész néppel folytatott eszmecsere útján előkészítjük és megvalósítjuk a demokratikus és szocialista, az önálló és független Magyarország nagy nemzeti programját. [...]

Éljen a független, demokratikus és szocialista Magyarország!

Budapest, 1956. október 26.

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége

Forrás: Egy népfelkelés dokumentumai, 62–63.

1. **Nézz utána, kikből állt az MDP Központi Vezetősége a nyilatkozat megjelenése idején!**
2. **Miért volt szükség a kormánynyilatkozatok mellett a pártvezetés nyilatkozatának kiadására?**
3. **Milyen azonnali teendőket sorol fel a nyilatkozat? Milyen változásokat szentesít, s milyen lehetséges változásoknak mond ellent? Milyen ígéreteket tartalmaz?**
4. **Véleményed szerint a nyilatkozat tartalma kielégítette-e a felkelők követeléseit? Felfedezhető-e a nyilatkozatban visszalépés ahhoz képest, amit Nagy Imre október 25-én megígért? Ha igen, mely pontokban, s miért ezekben?**
5. **Nézz utána a következőknek: Kiket javasolt Nagy Imre a kormányba, s a következő napok folyamán milyen változások történtek a kormány összetételében? Milyen szervezetek voltak az üzemi munkástanácsok?**
6. **Hogyan következtethetsz a nyilatkozat alapján a magyar államhatalom működésére?**

5. Nagy Imre beszéde az egypártrendszer megszüntetéséről

Magyarország dolgozó népe, munkások, parasztok, értelmiségiek!

A hazánkban mind szélesebben kibontakozó forradalom, a demokratikus erők hatalmas megmozdulása válaszút elé állította hazánkat. A nemzeti kormány, az MDP elnökségével egyetértésben a nemzet életében sorsdöntő elhatározásra jutott, amelyet a következőkben kívánok Magyarország dolgozó népével tudatni.

Az ország életének további demokratizálása érdekében, az egypártrendszer megszüntetésével a kormányzást az 1945-ben újjászületett koalíciós pártok demokratikus együttműködésének alapjaira helyezi.

Ennek megfelelően a nemzeti kormányon belül szűkebb kabinetet létesít, amelynek tagjai: Nagy Imre, Tildy Zoltán, Kovács Béla, Erdei Ferenc, Kádár János, Losonczy Géza és a szociáldemokrata párt által kijelölt személyiség. [...]

A nemzeti kormány felhívja a szovjet csapatok parancsnokságát, hogy azonnal kezdje meg a szovjet csapatok kivonását Budapest területéről. Egyidejűleg a nemzeti kormány közli az ország népével, hogy a szovjet csapatoknak

az ország területéről való kivonására haladéktalanul megkezdi a tárgyalásokat a Szovjetunió kormányával.

A nemzeti kormány nevében bejelentem, hogy a forradalom által létrehozott demokratikus helyi önkormányzati szerveket a nemzeti kormány elismeri, rájuk támaszkodik, és támogatásukat kéri. [...]

Magyar Rádió, 1956. október 30.

Forrás: Egy népfelkelés dokumentumai, 81.

1. Nagy Imre már október 25-én beszélt a kormány átalakításáról (IX. fejezet 3/b forrás, második bekezdés). Mennyiben jelent változást ahhoz képest a mostani kormányátalakítás? Mi volt az MDP álláspontja október 30. előtt a többpártrendszerről?
2. Hogyan képzelték el a többpártrendszer bevezetését? Mi indokolta ezt a lépést? Hogyan befolyásolta az új kormány létrejötte a Szovjetekkel való tárgyalásokat?
3. Mely pártok alakultak újjá a bejelentés után, és kik vezették ezeket?
4. Milyen politikai erő állt a Rákosi-rendszer kormányai mögött? Milyen hatalmi bázisra akart támaszkodni az új kormány? Hogyan viszonyult a változáshoz az MDP?

6. *A szovjet kormány nyilatkozata (1956. október 31.)*

A Szovjetunió hivatalos hírügynöksége, a TASZSZ a következő nyilatkozatot adta ki:

A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége külkapcsolatainak megingathatatlan alapja volt és maradt az összes államok békés egymás mellett élésének, barátságának és együttműködésének politikája. [...]

Az új rendszer kialakulásának és a társadalmi viszonyok mélyreható forradalmi átalakulásának folyamatában nem kevés nehézség, megoldatlan feladat és közvetlen hiba volt a többi között a szocialista országok kölcsönös viszonyában. A rendellenességek és hibák következtében lekicsinyelték az egyenjogúság elvét a szocialista államok viszonyában. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa a leghatározottabban elítélte ezeket a rendellenességeket és hibákat, és feladatul tűzte ki, hogy a Szovjetuniónak a többi szocialista országgal fenntartott kölcsönös viszonyában következetesen meg kell valósítani a népek egyenjogúságának lenini elveit. A XX. kongresszus kimondta, hogy teljes egészében tekintetbe kell venni az új élet építésének útjára lépett minden egyes ország történelmi múltját és sajátosságait. [...]

Ismeretes, hogy a Varsói Szerződés és a kormánymegállapodások értelmében szovjet egységek állomásoznak a Magyar és a Román Népköztársaságban. A Lengyel Népköztársaságban a szovjet csapategységek a potsdami négyhatalmi megállapodás és a Varsói Szerződés alapján állomásoznak. Más népi demokratikus országokban nincsenek szovjet csapategységek.

A szovjet kormány a szocialista országok kölcsönös biztonságának biztosítása céljából kész megvizsgálni a Varsói Szerződésben részt vevő többi szocialista országokkal az illető országok területén tartózkodó szovjet csapatok kérdését. [...]

A szovjet kormány szükségesnek tartja, hogy nyilatkozatot tegyen a magyarországi eseményekről. Az események azt mutatják, hogy a magyar dolgozók, akik említésre méltó előrehaladást értek el a népi demokratikus rendszer alapján, jogosan vetik fel azt a kérdést, hogy a gazdasági együttműködés terén ki kell küszöbölni a meglevő komoly hibákat, hogy tovább kell fokozni a lakosság anyagi jólétét, hogy harcolni kell az államapparátusban megmutatkozó bürokratikus eltévelyedések ellen. A dolgozóknak ehhez a jogos és haladó mozgalmához azonban csakhamar sötét, reakciós és ellenforradalmi erők csatlakoztak, amelyek a dolgozók egy részének elégedetlenségét arra akarják felhasználni, hogy aláássák az országban a népi demokratikus rendszer alapjait, és visszaállítsák a régi földesúri-kapitalista rendet. A szovjet kormány az egész szovjet néppel együtt mélységesen sajnálja, hogy a magyarországi események vérontáshoz vezettek. A szovjet kormány a magyar kormány kérésére hozzájárult ahhoz, hogy szovjet katonai alakulatok vonuljanak be Budapestre, avégett, hogy a magyar néphadseregnek és a magyar karhatalmi szerveknek segítséget nyújtsanak a városban a rend helyreállításához.

A szovjet kormány szem előtt tartva, hogy a szovjet alakulatok további magyarországi tartózkodása ürügyül szolgálhat a helyzet fokozottabb kiélesedésére, utasítást adott a katonai parancsnokságának, hogy vonja ki a szovjet katonai alakulatokat Budapestről, mihelyt ezt a magyar kormány jónak látja.

Ugyanakkor a szovjet kormány kész tárgyalásokba bocsátkozni a Magyar Népköztársaság kormányával és a Varsói Szerződésben részt vevő más államok kormányával a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásáról.

A népi demokratikus Magyarország szocialista vívmányainak védelme az adott pillanatban a munkások, parasztok, az értelmiség és az egész dolgozó magyar nép legfőbb és szent kötelessége.

1956. október 31.

Forrás: Egy népfelkelés dokumentumai, 84–86.

1. Milyen céljai voltak a szovjet kormány nyilatkozatának? (A nemzetközi politikát is vedd figyelembe!)
2. A Szovjetunió és a szocialista államok közötti kapcsolatok mely hibáit ismerik el a szovjetek? Hogyan értékelik e kapcsolatok szempontjából az SZK(b)P XX. kongresszusát? Valós-e ez az értékelés?
3. A nyilatkozat szerint milyen elvi alapokon kívánnak eljárni a nemzetközi politikában? Milyen törekvést fed a békés egymás mellett élés politikája? Milyen alapelveket hirdet meg nyilatkozat a szocialista országokkal való kapcsolatokban? Mi volt a jelentősége ennek abban az időben?
4. Milyen jogon tartózkodtak hazánk és más szocialista országok területén a szovjet csapatok? Miért hangsúlyozza ezt a nyilatkozat? Nézz utána, hogy a szovjet kormány állítása teljes mértékben megfelel-e az igazságnak!
5. Mi a szovjet kormány álláspontja a magyarországi események okairól, illetve a magyar változásokról?
6. Melyik magyar kormány kérte meg a szovjeteket csapataik Budapestre irányítására? Október 31-én még törvényesnek tekinthető-e a szovjet beavatkozás?
7. Milyen ígéreteket tartalmaz a nyilatkozat a közeljövőre és a távolabbi jövőre?

7. NAGY IMRE TÁVIRATA AZ ENSZ FŐTITKÁRÁNAK (1956. NOVEMBER 1.)

A Magyar Népköztársaság minisztertanácsának elnöke mint megbízott külügyminiszter, az alábbiakat hozza Excellenciád tudomására:

A Magyar Népköztársaság kormányához hiteles értesülések érkeztek újabb szovjet alakulatok Magyarországra való bevonulásáról. A minisztertanács elnöke mint megbízott külügyminiszter magához kérette Andropov urat, a Szovjetunió magyarországi rendkívüli és meghatalmazott nagykövetét, és a legerélyesebben tiltakozott az ellen, hogy újabb szovjet katonai alakulatok vonultak be Magyarországra. Követelte ezeknek a szovjet alakulatoknak haladéktalan, azonnali visszavonását. Közölte a szovjet nagykövettel, hogy a magyar kormány a Varsói Szerződést azonnal felmondja, egyidejűleg kinyilatkoztatja Magyarország semlegességét, az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez fordul, és az ország semlegességének védelmére a négy nagyhatalom segítségét kéri.

A szovjet nagykövet tudomásul vette a minisztertanács elnökének mint megbízott külügyminiszternek tiltakozását és közlését, és megígérte, hogy haladéktalan választ kér a kormányától.

Felkérem tehát Excellenciádat, hogy ezt a közlést szíveskedjék az ENSZ valamennyi tagállamának tudomására hozni; kérjük, hogy az ENSZ most megnyíló XI. ülésszakának napirendjére soron kívül kitűzni szíveskedjék.

1956. november 1.

Forrás: Egy népfelkelés dokumentumai, 90–91.

1. Miről tudósítja Nagy Imre az ENSZ főtitkárát? Mit kér tőle?
2. Az ENSZ céljainak és szervezeti felépítésének ismeretében számíthatott-e hathatós segítségre a magyar kormány?
3. Mi az összefüggés a Varsói Szerződés felmondása és a semlegességi nyilatkozat között?
4. Nézz utána, válaszolt-e a szovjet kormány Nagy Imre tiltakozására!

8. KÁDÁR JÁNOS RÁDIÓBESZÉDE (1956. NOVEMBER 1.)

...E súlyos órában azok a kommunisták, akik eddig is harcot vívtak a Rákosi önkényuralommal, számtalan igaz hazafi és szocialista óhajának megfelelően elhatározták, hogy új pártot alapítanak.

Az új párt egyszer s mindenkorra szakít a múlt bűneivel!

Védi és védeni fogja mindenkivel szemben nemzeti becsületünket, hazánk függetlenségét. Ezen az alapon, a nemzeti függetlenség alapján építi ki testvéri viszonyát a világ minden haladó szocialista mozgalmával és pártjával. Ezen az alapon, a nemzeti függetlenség alapján kíván baráti viszonyt minden közeli és távoli országgal, elsősorban a szomszédos szocialista országokkal.

Védi és védeni fogja a Magyar Köztársaság vívmányait: a földreformot, a gyárakat, a bankok, a bányák köztulajdonba vételét, népünk vitathatatlan szociális és kulturális eredményeit.

Védi és védeni fogja a demokrácia és a szocializmus ügyét, amelynek megvalósítását nem idegen példák szolgai másolásával, hanem országunk gazdasági és történelmi sajátosságainak megfelelő módon és úton egyesíti, támaszkodva a sztálinizmustól és minden dogmatizmustól mentes marxizmus–leninizmusra, a tudományos szocializmus tanításaira, valamint a magyar történelem és kultúra forradalmi és haladó hagyományaira.

Történelmünk e nagyszerű, de súlyos órájában felhívunk minden magyar dolgozót, akit a nép és haza odaadó szeretete vezérel, hogy csatlakozzon pártunkhoz, melynek neve: Magyar Szocialista Munkáspárt. [...]

A párt szervezésének megindítására, ügyeinek intézésére és a pártalapító országos kongresszus legsürgetőbb összehívására előkészítő bizottság alakult, melynek tagjai Donáth Ferenc, Kádár János, Kopácsi Sándor, Losonczy Géza, Lukács György, Nagy Imre és Szántó Zoltán. A párt lapot ad ki, melynek címe: Népszabadság [...].

Budapest, 1956. november 1.

Az MSZMP Intézőbizottsága

Népszabadság, 1956. november 2.

Forrás: Egy népfelkelés dokumentumai, 91–92.

1. Mi az oka az MDP megszüntetésének, az új párt megalakításának? A kommunista párt új neve miben mond mást, többet, mint a régi?
2. Hogyan próbál a beszéd bizalmat kelteni az új párt iránt? Hogyan utal új szellemiségére?
3. Milyen programot vázol röviden Kádár? Milyen törekvést hangsúlyoz leginkább? Érdekes ahogy Magyarország államformáját említi. Miért?
4. Milyen értékeket tart megőrzendőnek az 1945–1956 közötti időszakból? Mely kérdésekben ígéri a legnagyobb változást a kommunista párt politikájában? Mi marad változatlan?
5. Kik voltak a párt előkészítő bizottságában? Nézz utána, hogy milyen politikai nézetek erősödését jelzi e személyek előtérbe állítása!

9. KIÁLTVÁNYOK A SZOVJET CSAPATOK MÁSODIK TÁMADÁSA UTÁN

A) NAGY IMRE FELHÍVÁSA

Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt.

Csapataink harcban állnak! A kormány a helyén van. Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével.

Szabad Kossuth Rádió, 1956. november 4.

Forrás: Egy népfelkelés dokumentumai, 112.

B) Bibó István kiáltványa a magyar néphez

Magyarok!

Nagy Imre miniszterelnök a ma hajnali szovjet támadáskor a szovjet követségre ment a tárgyalások folytatására, és onnan visszatérni már nem tudott. A reggel összehívott minisztertanácsra a Parlament épületében tartózkodó Tildy Zoltánon kívül már csak B. Szabó István és Bibó István államminiszterek tudtak megérkezni. Mikor a Parlamentet a szovjet csapatok körülfogták, Tildy államminiszter a vérontás elkerülése végett megállapodást kötött velük, mely szerint ők megszállják az épületet, a benne lévő polgári személyek pedig szabadon távozhatnak. Ő a megállapodáshoz tartva magát, eltávozott. Az országgyűlés épületében egyedül alulírott Bibó István államminiszter maradtam, mint az egyedüli törvényes magyar kormány egyedüli képviselője.

Ebben a helyzetben a következőket nyilatkozom:

Magyarországnak nincs szándékában szovjetellenes politikát folytatni, sőt teljes mértékben benne akar élni a kelet-európai szabad népek ama közösségében, akik életüket a szabadság, igazságosság és kizsákmányolásmentes társadalom jegyében kívánják berendezni. A világ színe előtt visszautasítom azt a rágalmat is, mintha a dicsőséges magyar forradalmat fasiszta vagy antiszemita kilengések szennyezték volna be. A harcban osztály- és felekezeti különbség nélkül részt vett az egész magyar nép, s megrendítő és csodálatos volt a felkelt nép emberséges, bölcs és megkülönböztetni kész magatartása, mellyel csupán a leigázó idegen hadsereg és a honi hóhérkülönítményesek ellen fordult. A néhány napig napirenden volt utcai igazságtételeket, valamint az ókonzervatív politikai erőknek minden fegyveres erőszak nélkül való jelentkezését az éppen megalakult kormány rövid úton megszüntethette volna. Az az állítás, hogy evégből óriási idegen hadsereget kell az országba behívni, illetőleg visszahívni: komolytalan és cinikus. Éppen ellenkezőleg, e hadsereg jelenléte a nyugtalanság és a zavargások legfőbb forrása.

A magyar népet felszólítom, hogy a megszálló hadsereget vagy az általa felállított bábkormányt törvényes felsőbbségnek ne tekintse, s vele szemben a passzív ellenállás összes fegyverével éljen – kivéve azokat, melyek Budapest közellátását és közműveit érintenék. Fegyveres ellenállásra parancsot adni nincs módomban: egy napja kapcsolódtam be a kormány munkájába, a katonai helyzetről tájékoztatva nem vagyok, felelőtlenség volna tehát tőlem a magyar ifjúság drága vérével rendelkezni. Magyarország népe elég vérrel adózott, hogy megmutassa a világnak a szabadsághoz és igazsághoz való ragaszkodását. Most a világ hatalmain van a sor, hogy megmutassák az Egyesült Nemzetek alapokmányában foglalt elvek erejét és a világ szabadságszerető népeinek erejét. Kérem a nagyhatalmak és az Egyesült Nemzetek bölcs és bátor döntését leigázott nemzetem szabadsága érdekében.

Megállapítom egyúttal, hogy Magyarország egyetlen törvényes külföldi képviselője és külképviseleteinek törvényes feje Kéthly Anna államminiszter.

ISTEN ÓVJA MAGYARORSZÁGOT!

Kelt az Országház épületében,

Budapest, 1956. november 4.

Bibó István államminiszter

Forrás: Az 1956-os magyar forradalom, 91–92.

C) A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány felhívása a magyar néphez

1956. november 4.

Magyarországon, november 4-én, az események a reakciós erők teljes vereségéhez vezettek. A reakció és az ellenforradalom útját megtisztító Nagy Imre-kormány széthullott, és megszűnt létezni.

Feltárultak a forradalmár munkásokon, közéleti személyiségeken, békés lakosokon a reakció által elkövetett garázdálkodások és megtorlások súlyos képei.

A népi Magyarország szocialista erői és a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány által segítségül hívott szovjet hadsereg egységei önmegtagadóan teljesítették feladatukat.

Az illegalitásból előkerülnek a rendszerhez, a szocializmus nagy ügyéhez hű forradalmár munkások, kommunisták, közéleti személyiségek.

A népi Magyarország forradalmi kormánya felhív minden munkást, parasztot, értelmiségeit, egyetemistát, az ifjúságot, minden hazafit az országban, nyújtsanak széles körű támogatást a kormánynak és intézményeinek, és mindenki a maga munkahelyén, a maga őrhelyén lásson hozzá kötelességei teljesítéséhez.

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormánynak mély meggyőződése, hogy az egész országban a közeli napokban visszaáll a biztos rend és nyugalom. [...]

Forrás: Magyar–szovjet kapcsolatok 1948–1970. Dokumentumok. Budapest, 1973. 89.

1. **Milyen események történtek 1956. november 4-én? Meddig tartott az ellenállás Budapesten?**
2. **Nézz utána, hogy a rádióban közzétett nyilatkozat mellett milyen intézkedéseket tett Nagy Imre a szovjet támadás elhárítására!**
3. **Milyen tényeket közöl Nagy Imre felhívása? Miért nincs több ebben a felhívásban?**
4. **Mit tudsz Bibó István tudományos és politikusi működéséről?**
5. **Mi a célja Bibó István kiáltványának? Mi az üzenete a külföldi hatalmak, és mi a magyar lakosság felé.**
6. **Milyen forradalmunkkal és szabadságharcunkkal kapcsolatos tévedéseket és rágalmakat cáfol meg Bibó?**
7. **Hogyan értékeled az államminiszter magatartását politikai és emberi szempontból?**
8. **Mikor és milyen körülmények között alakult meg a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány? Ki volt a vezetője? Mi a célja e kormány felhívásának? Hogyan értékeli ez a felhívás a forradalom és szabadságharc eseményeit?**

...A kormány a szakszervezetekkel egyetértésben elhatározta, hogy csak azoknak fizet munkabért, akik dolgoznak. Ugyanakkor különböző agitátorok, akik a Szabad Európa Rádió és egyéb nyugati rádiók felhívásait követik, továbbra is a nemzetet megbénító esztelen sztrájkról prédikálnak.

Nézzünk szembe a még mindig sztrájkra buzdítók és sztrájkolók erkölcsi magatartásával. Aki ma sztrájkot hirdet, furcsa morál prédikátora lett. Ne dolgozzon a vasipar, a bányaipar, az építőipar, de ugyanakkor ezek az igen tisztelt honpolgárok követelik, hogy dolgozzanak a pékek, mert kenyér kell, a húsipari munkások, mert hús kell, legyen tej is a gyerekeknek, az üzletek árusítsanak burgonyát, zöldséget, fűszerárut, a villany ne aludjon ki, víz és gáz is legyen, lehetőleg egy kis közlekedés is, a kórházban is gyógyítsák a betegeket, szóval mindezeken a területeken a dolgozók vegyék fel a munkát, ők viszont munka nélkül is kapják a fizetést. Ez erkölcstelen és tűrhetetlen! [...]

Ezen a hajnalon mondja el nekem Kádár a legszomorúbbat, ami nagyon leverte:

– Idehívtam Köbölt, ezt a régi illegális kommunistát. Kértem, jöjjön, álljon be a sorba segíteni. Tudod mit mondott? Hogy ő nem sározza be a kezét.

Kádár felugrott az asztaltól, le s föl járkált. Közben megállt előttem.

– Érted, Marosán? Egy kommunista, aki azt mondja nekem, hogy ő nem sározza be a kezét. Te és én sározzuk be magunkat. [...]

A csehszlovákoktól nagy segítséget kaptunk. Ebben az időben ők láttak el bennünket energiával, de az igazi segítség a politikai és a diplomáciai volt. [...]

Alig utazott el a csehszlovák delegáció, jelentkeztek a jugoszlávok, hiszen Nagy egész társasága a követségen kért menedéket, ami kezdett terhes lenni mindkét kormány számára. Kezdetben a jugoszláv kormány fel szerette volna használni őket ellenünk. Nem voltak titkok, kiszivárogtak a hírek, azt akarták, vegyük be Nagy Imrééket a kormányba.

A másnap reggel szörnyű cirkusszal, politikai botránnyal kezdődött. A párt hivatalos lapja, a Népszabadság sztrájkba lépett, és az újság nem jelent meg. Ez volt talán a legnagyobb csapás, ami érhetett bennünket. Az okot az szolgáltatta, hogy a Pravda és a Borba, amely több kényes kérdést feszegetett, különösen a forradalom és ellenforradalom értékeléséről, vitába kerültek egymással. A Népszabadság leközölte a Pravda cikkét, és le akarta közölni a Borba válaszát is. Ezt letiltottuk. Egyébként erről vita folyt az intézőbizottságban is, a legfelsőbb vezetésben. Itt is megoszlottak a vélemények, de a letiltást fenntartottuk. A lap szerkesztői erre azzal válaszoltak, hogy sztrájkba léptek. Nehéz volt a sajtó helyzete, hiszen a megjelenő lapokat heteken keresztül a nyílt utcán égették el. [...]

A képviselők mandátuma lejárt. Választásokat tartani még nem lehet, ezért azt javasoljuk majd, hogy két évre hosszabbítsák meg a mandátumukat. Mi eddig az Elnöki Tanács törvényes jogával éltünk, rendeletileg kormányzunk.

Kádárt és néhányunkat foglalkoztatott az a gondolat, hogy a kormánynak mint vezető testületnek, szakítania kell a Rákosi idők formalitásaival, nemcsak jóváhagyó, hanem intézkedő, kezdeményező testületnek kell lennie. Azt is szeretnénk elérni, hogy az állami vezetés önállóbban dolgozzon. E nélkül ugyanis újból kezdődnek a hibák, a bajok. November 4-e után a kormány sok önálló intézkedést tett. De van egy kérdés, amiben Kádárral teljesen egyetértünk: nem jó, hogy egy kézben összpontosul a párt első titkári és miniszterelnöki funkciója. Most nem tudunk változtatni rajta, de tudnunk kell, hogy ez csak átmenet. [...]

Az MSZMP pártkonferenciáját történelmi jelentőségű eseménynek tartottam, különösen a párt jövője szempontjából. [...] A konferencia megtartását két lényeges körülmény tette lehetővé. Az első, hogy márciusban Budapesten végre sikerült áttörni a frontot, s ezt gyors tempóban követték az átigazolások a pártba. A kezdeti tízezres létszám csaknem 350 ezerre nőtt. Igaz, ez csupán egyharmada az MDP taglétszámának, de minőségében összehasonlíthatatlanul jobb annál. Ennek következtében a másik fontos tény az, hogy létrejött egy olyan párt- és állami vezetés, amelyben bízott az ország. [...]

1957. június 27-én reggel kilenc órakor a Parlament kongresszusi termében, a volt felsőházban, amely most fényárban úszik, dr. Münnich Ferenc megnyitja az MSZMP országos pártértekezletét. A történelmi nevezetességű konferencián 348 küldött van jelen, csak egy küldött van távol betegség miatt. A küldöttek 93,7%-a férfi, 51,4%-a 30-40 év közötti; 24,9%-a 40 és 50 év közötti, 12,1%-a 50 éven felüli és csak 10,6%-a 30 évesnél fiatalabb. Foglalkozás szerint eredetileg munkás 77,8%, paraszt 6,9%, értelmiségi 10,3%; 1945 előtti párttag 31,5%, 1945-ös párttag 21,3%, 1946–49-es párttag 20%; 1950 óta pedig 7,2%-a tagja a pártnak. A küldöttek 68,2%-a, tehát kétharmada, nem függetlenített. [...]

Az [1958.] októberi napokat politikailag jelentősnek tartottam, különös hangsúllyal október 23-át és 30-át. A magyar kommunistáknak a világ, a pesti kommunistáknak pedig az ország előtt kell bizonyítaniuk. Nem szabad becsapni magunkat. Tudnunk kell, kik vannak velünk és mennyien. Kiadtuk az utasítást, hogy az október 30-i nagygyűlésre senkit sem szabad kényszeríteni. Ehhez mindenki szigorúan tartotta magát. [...] Fél négykor több százezer ember van jelen a téren. [...]

Forrás: Marosán: A tanúk még élnek, 137–246.

1. Készíts vázlatot arról, hogy visszaemlékezésében Marosán milyen nehézségeket emel ki az új rezsim hatalomgyakorlása kezdetén! Milyen események nehezítették a konszolidációt.

2. Milyen szemléletet sugall Marosán sztrájkolókról írott véleménye? Vitassátok meg, igaza volt-e!

3. Mit értett Köböl azon, hogy nem sározza be a kezét? Miért vélekedett így sok régi kommunista?

4. **Milyen teendőket tartottak fontosnak a konszolidáció érdekében? Mért fontos az, amit Marosán a parlament, illetve a kormány jövőbeni szerepéről mond?**
5. **Értékeld a forrás alapján a kommunista párt újjászervezése terén elért eredményeket! A Marosán által felsorolt statisztikai adatok közül értelmezd a következőket: a munkások, a 30 évnél fiatalabbak, az 1950 óta párttagok aránya a küldöttek között! Miért emeli ki Marosán a nem függetlenített pártküldöttek arányát?**
6. **Mivel magyarázható, hogy egy évvel később nagygyűlést mertek tartani Kádárék a forradalom évfordulóján, és valóban jelentős tömegbázist tudtak addigra teremteni?**

11. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány programja

[...]

1. Nemzeti függetlenségünk és országunk szuverenitásának biztosítása.

2. Népi demokratikus és szocialista rendszerünk megvédése minden támadás ellen. Szocialista vívmányaink védelme és előrehaladásunk biztosítása a szocialista építés útján.

3. A testvérharc megszüntetése, a rend és a belső béke helyreállítása. A kormány nem tűri meg, hogy a dolgozókat bármi ürügy alapján üldözzék azért, mert a legutóbbi idők eseményeiben részt vettek.

4. Szoros baráti viszony megteremtése minden szocialista országgal, a teljes egyenjogúság, a kölcsönös be nem avatkozás elve alapján. Ugyanez az elv szabályozza a kölcsönös előnyt biztosító gazdasági és kölcsönös segítségi kapcsolatainkat.

5. Békés együttműködés minden országgal, függetlenül azok társadalmi rendjétől és államformájától.

6. A dolgozók – különösen a munkásosztály – életszínvonalának gyors és jelentékeny emelése. Több lakást a dolgozóknak. Lehetővé kell tenni, hogy a gyárak és intézmények maguk építsenek lakást munkásaik és alkalmazottaik számára.

7. Az ötéves terv módosítása, a gazdasági vezetés módszerének megváltoztatása, figyelembe véve az ország gazdasági adottságait, hogy a lakosság életszínvonala minél gyorsabban emelkedjék.

8. A bürokrácia megszüntetése, és a demokrácia széles kifejlesztése a dolgozók érdekében.

9. A legszélesebb demokrácia alapján kell megvalósítani a munkásigazgatást a gyárakban, üzemekben és vállalatoknál.

10. A mezőgazdasági termelés fejlesztése, a kötelező beszolgáltatások megszüntetése, az egyéni dolgozó parasztok megsegítése. A kormány határozottan felszámol minden törvénysértést, melyet a szövetkezeti mozgalom és a tagosítás területén elkövettek.

11. Az eddigi igazgatási szervek és a forradalmi tanácsok demokratikus választásának biztosítása.

12. Támogatja a kisipart és kiskereskedelmet.

13. A magyar nemzeti kultúra következetes fejlesztése, haladó hagyományaink szellemében.

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány népünk, munkásosztályunk és hazánk érdekében azzal a kéréssel fordult a szovjet hadsereg parancsnokságához: segítsen népünknek a reakció sötét erőinek szétverésében és abban, hogy helyreállíthassuk a rendet és a nyugalmat hazánkban.

A magyar kormány a rend s a nyugalom helyreállítása után tárgyalásokat kezd a szovjet kormánnyal és a Varsói Szerződés más résztvevőivel a szovjet csapatok Magyarország területéről való kivonásáról. [...]

Szolnok, 1956. november 4.

Forrás: Egy népfelkelés dokumentumai, 115–116.

1. **Miért Szolnokon keltezték a dokumentumot?**
2. **A program alapján sorold fel az új kormány politikájának sarokpontjait! (A bel- és külpolitikára egyaránt gondolj!)**
3. **Milyen korábbi (a forradalom előtt létező) gazdasági és politikai hibák orvoslását ígéri meg a kormányprogram? Mennyiben tartalmazza a forradalomban résztvevők főbb követeléseit?**
4. **Miért nevezi testvérharcnak forradalmunkat és szabadságharcunkat?**
5. **Melyek azok a programpontok, amelyekről rövidesen bebizonyosodott, hogy csak ígéretek? Elemezzétek, hogy miért nem teljesültek ezek a pontok!**
6. **Mely pontok váltak valóra a Kádár-rendszer későbbi története során?**

12. A Kádár-kormány első intézkedései

Tájékoztatás a kormány november 7-i üléséről

A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány tagjai Kádár János miniszterelnökkel az élen 1956. november 7-én délután két órakor az Országházban letették az esküt az Elnöki Tanács vezetőjének, Dobi Istvánnak. Magyarország törvényes kormánya ezzel megkezdte a munkát a rend helyreállítására, a termelőmunka megindítására. [...]

A minisztertanács mai ülésén a minisztériumokra és egyéb főhatóságokra a következő határozatot hozta:

Azok az állami tisztviselők, akik 1956. október 1-től szolgálatban állottak, azonnal jelentkezzenek munkahelyükön.

A munka irányítását a rangidős tisztviselő vegye át, ő felel a kormányrendeletek végrehajtásáért. Semmiféle társadalmi szervnek nincs joga arra, hogy állami tisztviselőt önhatalmúlag felvegyen vagy leváltson. Ha valamelyik tisztviselő ellen annak munkájával vagy magatartásával kapcsolatban esetleg észrevétele volna, közöljék azt a Minisztertanáccsal. A munkás-paraszt kormány nagy fontosságú határozatot hozott a végrehajtó hatalom egyes kérdéseiről is. Eszerint a törvényes állami végrehajtó szerv mindenütt a tanácsok végrehajtó bizottsága.

Ahol az elmúlt napokban a társadalmi úton létrejött különböző forradalmi bizottságokban ellenforradalmi, reakciós erők is bekerültek – és elég sok helyen bekerültek – ezeket haladéktalanul el kell távolítani. A forradalmi bizottságok tanácsadó szervként működjenek. Mint politikai irányító és tanácsadó testüle-

tek, lássák el javaslatokkal, tanácsokkal a végrehajtó apparátust, segítsék azt a szervezőmunkában, de utasításokat nem adhatnak a részére.

A helyi néphatalmi szervek dolgozóinak a kormány azokat ismeri el, akik 1956. október 1-től voltak alkalmazásban.

A minisztériumok, a helyi néphatalmi szervek szólítsanak fel mindenkit a munka felvételére. Azoknak az állami tisztviselőknek, akik munkájukat 48 órán belül nem kezdik meg, nem lehet fizetést folyósítani. Azokat az állami tisztviselőket, akik munkahelyükön 1956. november 10-ig nem jelentkeznek, úgy kell tekinteni, hogy önként lemondtak állásukról, és ezzel minden jogigényük megszűnik az állammal szemben.

A Szovjetunió, Csehszlovákia nagyobb mennyiségű gabonát, húst, egyéb élelmiszert, szenet, ablaküveget és egyéb terméket küldött a nehéz helyzetbe került magyar fővárosnak. A csehszlovák határon például szénnel megrakott vagonok százai állnak útra készen. A minisztertanács felhívja a vasút dolgozóit e nagy fontosságú szállítmányok haladéktalan továbbítására. A vasúti szállítás szervezettebbé tétele érdekében a minisztertanács Csanádi Györgyöt közlekedés- és postaügyi kormánybiztossá nevezte ki.

A kormány felhívja az üzletek, elsősorban az élelmiszert árusító üzletek vezetőit és dolgozóit, hogy haladéktalanul jelenjenek meg munkahelyükön. Amennyiben az üzletvezető vagy az üzlet dolgozói közül 24 órán belül nem jelenik meg senki: a lakóbizottság tagjai közül egy ideiglenes vezetőt kell kijelölni, aki rendes kimutatás alapján az áru kiadását kezdje meg.

A közellátás megszervezésére a minisztertanács 5 tagú közellátási kormánybizottságot hozott létre. [...] A bizottság feladata, hogy saját erőinkre támaszkodva és a külföldi segélyek felhasználásával maximálisan biztosítsa az ország közellátását.

A kormány határozatot hozott az iskolai oktatás megindításáról is. Azokban az általános és középiskolákban, amelyeknél a külső feltételek (épület, közlekedés) biztosítva vannak, az oktatást késedelem nélkül meg kell kezdeni. Felelősek: az iskolaigazgatók. Azokban az iskolákban, amelyekben egy idegen nyelv tanulása kötelező, a tanuló maga választja meg azt a nyelvet, amelyet tanulni kíván.

Népszabadság, 1956. november 8.

Forrás: Egy népfelkelés dokumentumai, 121–122.

1. A dokumentum alapján mutasd be, milyen volt az élet Magyarországon 1956 novemberében!
2. Miért hangsúlyozza az újságközlemény a kormány törvényességét?
3. Az új kormány az általa legfontosabbnak tartott feladatok megoldására összpontosít. Három szóban foglald össze, melyek voltak ezek a feladatok!
4. Miért kellett részletesen rendelkezni a végrehajtó szervekről? Mi e rendelkezések lényege? Hogyan értékeled forradalmi bizottságok tanácsadói szerepét?
5. Milyen intézkedések történtek a közellátás érdekében? Mi volt ennek a politikai jelentősége?
6. Miért volt fontos a kormány számára az iskolai oktatás gyors megindítása?
7. Az intézkedések alapján mondj véleményt a Kádár-kormány működéséről (helyzetfelismerés, határozottság, hatékonyság stb.)!

13. A MAGYAR ÉRTELMISÉG KIÁLTVÁNYA AZ ORSZÁG NÉPÉHEZ

KIÁLTVÁNY!
A MAGYAR ÉRTELMISÉG AZ ORSZÁG NÉPÉHEZ!

A magyar nép az elmúlt hetekben bennünket is magával ragadó szenvedéllyel és egységben nyilvánította ki akaratát. Amíg új, békés akaratnyilvánításra módot nem adnak neki, ehhez nekünk, íróknak, művészeknek, tudósoknak, értelmiségieknek bármit hozzáfűzni, ezen alkudozni sem szándékunk, sem jogunk. A nemzeti szabadságharc vívmányai alapján tehát a magyarság életének jövendő képét a következő főbb pontokban jelöljük meg:

1. Magyarország minden idegen hatalomtól független, semleges ország legyen. Ennek feltétele: a szovjet csapatok hagyják el az országot.

2. Magyarország társadalmi és gazdasági rendszere a demokratikus eszközökkel felépített szocializmus legyen a nemzeti sajátosságok figyelembevételével, érvényben tartva az 1945-ös földreformot és a gyárak, nagyüzemek, bányák, bankok társadalmi tulajdonba vételét.

3. Magyarország vállalja az ENSZ tagságával járó összes kötelezettségeit, és él annak jogaival.

4. A magyar állam minden polgárának biztosítva legyen az emberi szabadságjogok teljessége.

5. Jelen történelmi helyzetünkben a csak pártérdekek szerint való gondolkodás nem szolgálja a szabadságharc legnagyobb kincsét, a nemzeti egységet. Az Írószövetség és az alábbi szervezetek éppen ezért a magyar munkássággal, parasztsággal és a forradalmi ifjúsággal vállalnak sorsközösséget. A közvetlen kibontakozás feladatait az ő demokratikusan megválasztott szerveikkel együttműködve kívánjuk munkálni.

6. Rendkívüli helyzetünkben különös hangsúllyal kívánjuk felemelni szavunkat minden egyéni vagy hatósági terror vagy önkény, továbbá a múlt diktatórikus eszközeinek visszaállítása, visszacsempészése ellen. Kívánjuk, hogy a törvényes igazság érvényesüljön. A bűncselekményekkel terhelteket a bíróság előtt, nyílt tárgyaláson kell felelősségre vonni.

Forrás: Egy népfelkelés dokumentumai, 147–148.

1. Milyen szerepet játszott a Magyar Írószövetség az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeiben?
2. Hogyan nyilvánítja ki a kiáltvány, hogy az Írószövetség megalkuvás nélkül ragaszkodik a forradalom eszményeihez, eredményeihez?
3. Miben egyezik az Írószövetség által felvázolt program az MSZMP programjával?
4. A Kádár-kormány mely intézkedéseinek mond ellent az Írószövetség programja, s melyeknek nem?
5. Készíts esszét arról, hogyan alakult a hatalom és a Magyar Írószövetség viszonya a Kádár-rendszer történetének különböző időszakaiban!

14. Kádár János rádióbeszéde Nagy Imréről

...Nagy Imre és társai eredeti, saját kívánságát számba véve, lehetővé tettük, hogy elhagyják a Magyar Népköztársaság területét. Miután a Román Népköztársaság kormánya kész volt arra, hogy Románia területén számukra menedéket adjon, november 23-án Románia területére távoztak. Mi ígéretet tettünk, hogy velük szemben – az általuk is utólag elismert – múltbeli súlyos cselekményeikért büntető eljárást nem indítunk.

Távozásukat sem tekintjük örök időkre szólónak. De a jelenlegi helyzetben magunk is úgy véljük, hogy helyesebb, ha egy időre elhagyják Nagy Imréék az ország területét. [...]

Még egy szót ezzel kapcsolatban... Én magam hosszú ideig együtt mentem Nagy Imrével, amikor még mindketten a Rákosi féle vezetés ellen küzdöttünk a pártban, de – mint ismeretes – november 2-án megszakítottam vele a kapcsolatot, látva, hogy az ellenforradalomnak nagyobb haszna volt a Nagy Imre kormányból, mint a Magyar Népköztársaságnak.

Ezt megelőzően azonban én magam is jelen voltam, s magam is megszavaztam azokat a döntéseket, amelyek mind a párt, mind a kormány vezetését lényegében Nagy Imre és csoportja kezébe tették le. Gondoltam, érvényesítsék elképzeléseiket. Érvényesítették is. Ez azonban az ellenforradalom növekedéséhez vezetett. Azt hiszem, minden kommunista és minden haladó demokrata, minden becsületes dolgozó egyetért velem abban, hogy nincs rosszabb annál, mint amikor a párt és az ország vezető szervei – hogy bibliai hasonlattal éljek – hideget és meleget fújnak egyszerre ugyanabból a szájból. Ez történt velem abban az időben, amikor Nagy Imre bent volt a vezetésben.

Sok vérbe került, de megtanultuk, hogy nem lehet egy időben harcolni is az ellenforradalom ellen, és ugyanakkor a vezető szervből bátorítani is az ellenforradalommal egy frontba került elemeket.

Végezetül a magyarországi eseményeknek az Egyesült Nemzetek előtti vitájáról kívánok szólni. Nézetünk szerint mindazok a fájdalmas események, amelyek az október 30-án megkezdődött ellenforradalommal kapcsolatosak, a Magyar Népköztársaság belügyét képezik, és abba nincs senki másnak beleszólása.

Ami a szovjet csapatok kérdését illeti, az is magyar belügy, amely jogilag vitathatatlan és világos. Magyarország területén több ország sokoldalú szerződése alapján törvényesen tartózkodtak a szovjet csapatok, és a harcokba a törvényes magyar kormány kérésére avatkoztak be.

Forrás: Egy népfelkelés dokumentumai, 171–172.

1. Mi lett Nagy Imre sorsa 1956. november 4-e után? Miért vált nemkívánatos személlyé Nagy Imre Kádár János számára?
2. Nézz utána, valóban önként távoztak-e Romániába Nagy Imre és társai!
3. Mit mond Kádár Nagy Imre és társainak megbüntetéséről, illetve hazatéréséről? Az újabb kutatások tanúsága szerint vajon komolyan gondolta Kádár e kijelentését?

4. Hogyan értékeli saját szerepét Kádár a Nagy Imre-kormányban? Mivel magyarázza, hogy szembefordult Nagy Imrével és forradalommal? Vitassátok meg, elfogadható-e ez a magyarázat!
5. Mi a véleménye Kádárnak az ENSZ Magyarországgal kapcsolatos tevékenységéről? ENSZ Alapokmányát ismerve, joga volt-e beleszólni a világszervezetnek a magyar eseményekbe?
6. Megfelel-e az igazságnak az, amit Kádár a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásáról és a harcokban való részvételéről állít? Bizonyítsd állításod!

15. Az Elnöki Tanács 1956. évi 28. számú törvényerejű rendelete a rögtönbíráskodás elrendeléséről

Az a körülmény, hogy nagy mennyiségű lőfegyver van ellenforradalmi elemek, hivatásos bűnözők, felelőtlen zavarkeltők és fegyvertartásra nem jogosult más személyek birtokában, akadályozza a rend helyreállítását, és veszélyezteti az állampolgárok személyi, valamint vagyonbiztonságát. Népköztársaságunk ellenségei fegyverek birtokában gyilkosságok elkövetésétől sem riadnak vissza, és megfélemlítik azokat a becsületes dolgozókat, akik békés alkotómunkájukkal egész népünk érdekeit kívánják szolgálni. A becsületes dolgozók joggal követelnek hathatós intézkedéseket ennek a tűrhetetlen állapotnak megszüntetése érdekében.

Ennek megfelelően a Népköztársaság Elnöki Tanácsa az alábbiakat rendeli:

1. § A Népköztársaság Elnöki Tanácsa a rögtönbíráskodást 1956. évi december hó 11. napjának 18. órájától kezdődő hatállyal az ország egész területére az alábbi bűntettek tekintetében elrendeli:

gyilkosság,
szándékos emberölés,
gyújtogatás,
rablás (fosztogatás),
közérdekű üzemek vagy a közönség életszükségleteinek ellátására szolgáló üzemek szándékos megrongálásával elkövetett bűntett [...], ezeknek a bűntetteknek a kísérlete,
lőfegyver, lőszer, robbanószer, illetőleg robbanóanyag engedély nélküli tartása.

2 § (1) Azok, akik lőfegyvert (lőszert, robbanóanyagot stb.) engedély nélkül tartanak birtokukban, azt 1956. évi december hó 11. napjának 18. órájáig kötelesek a fegyveres karhatalom bármely szervénél beszolgáltatni.

(2) Azok, akik a jelen törvényerejű rendeletet kihirdetése és a beszolgáltatási határidő között fegyvereiket stb. beszolgáltatják, fegyverrejtegetés címén nem büntethetők.

3. § (1) Az 1. §-ban meghatározott bűntettek elkövetésére létesült szövetség és ezekre irányuló szervezkedés is rögtönítélő bírósági eljárás alá esik.

(2) Aki hitelt érdemlő tudomást szerez arról, hogy más személy lőfegyvert (lőszert stb.) engedély nélkül tart birtokában, és ezt a hatóságnak mihelyt lehetséges, nem jelenti be, bűntettet követ el, és rögtönbíráskodás alá esik. Ez a rendelkezés nem vonatkozik az 1950:II. tv. (BTÁ) 29. §-a szerinti hozzátartozókra.

4. § (1) A rögtönbíráskodás kihirdetéséről a kormány gondoskodik: a kihirdetés sajtó, rádió és falragasz útján is történhet.

(2) A rögtönbíráskodási eljárás a katonai bíróság hatáskörébe tartozik: a Népköztársaság Elnöki Tanácsa más rögtönítélő tanácsok kijelölése iránt is tehet intézkedést. [...]

5. § A jelen törvényerejű rendelet kihirdetése napján lép hatályba. [...]

Magyar Közlöny, 1956. december 11.

Forrás: Egy népfelkelés dokumentumai, 186.

1. Miben különbözött a törvényerejű rendelet a törvénytől? Milyen szerepet játszottak a törvényerejű rendeletek a szocialista Magyarország jogalkotásában? (Lásd a VIII. fejezet 17. forrását!)
2. Milyen indokok alapján rendelte el az Elnöki Tanács a rögtönítélő bíráskodást?
3. Milyen bűncselekményeket fenyegetett a rögtönítélő bíráskodás? Hogyan tükrözi a forradalom leverése utáni helyzetet a bűncselekmények körének meghatározása?
4. Elkerülhette-e a felelősségre vonást a forradalomban való részvételéért az, aki beszolgáltatta fegyvereit?
5. Mondj véleményt a 3. § második pontjáról! Milyen társadalmi hatása lehetett ennek az előírásnak?
6. Mely szerv végezte a rögtönítélő bíráskodást? Nézz utána, hogy miben különbözött a rögtönítélő bíróságok eljárása a bíráskodás rendes gyakorlatától!

16. Egyezmény a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok helyzetéről

Budapest, 1957. május 27.

A Magyar Népköztársaság Kormánya és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Kormánya,

attól az elhatározástól vezettetve, hogy minden erejüket latba vetik Európa és az egész világ békéjének és biztonságának megvédése és megszilárdítása érdekében,

tekintettel arra, hogy a jelenlegi nemzetközi helyzetben – amikor fennáll az agresszív Észak-atlanti Szövetség, folyamatban van Nyugat-Németország újrafelfegyverzése, ahol mind tevékenyebbé válnak a revánsra vágyó erők s az Amerikai Egyesült Államok és az Észak-atlanti Szövetség más tagállamai nagy létszámú csapatokat és katonai támaszpontokat tartanak fenn a szocialista államok közelében – a szocialista államok biztonságát veszély fenyegeti,

figyelembe véve, hogy ilyen körülmények között a szovjet csapatoknak a Magyar Népköztársaság területén való ideiglenes tartózkodása az esetleges agresszió elleni közös védekezés biztosítására célszerű és megfelel a nemzetközi egyezményeknek, valamint

rendezni óhajtván a szovjet csapatoknak a Magyar Népköztársaság területén való ideiglenes tartózkodásával kapcsolatos kérdéseket, [...]

[...] az alábbiakban állapodtak meg:

1. cikk. A szovjet csapatok ideiglenes tartózkodása a Magyar Népköztársaság területén semmiképpen sem érinti a magyar állam szuverenitását; a szovjet csapatok nem avatkoznak be a Magyar Népköztársaság belügyeibe.

2. cikk. (1) A Magyar Népköztársaság területén ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok létszámát és azok állomáshelyeit a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Kormánya külön egyezmények alapján határozza meg.

(2) A szovjet csapatoknak a Magyar Népköztársaság területén állomáshelyeiken kívül történő csapatmozdulataihoz minden esetben a Magyar Népköztársaság Kormányának, vagy a Kormány által meghatalmazott magyar hatóságoknak beleegyezése szükséges.

(3) A szovjet csapatok a Magyar Népköztársaság területén az állomáshelyeiken kívüli gyakorlataikat vagy az arra meghatalmazott magyar hatóságokkal egyeztetett tervek szerint, vagy a Magyar Népköztársaság Kormánya, illetve az általa meghatalmazott magyar hatóságok esetenként adott engedélye alapján végzik.

3. cikk. A Magyar Népköztársaság területén tartózkodó szovjet csapatok, az állományukba tartozó személyek, valamint ezek családtagjai kötelesek tiszteletben tartani és megtartani a magyar jogszabályok rendelkezéseit. [...]

5. cikk. A szovjet csapatoknak a Magyar Népköztársaság területén való tartózkodásával kapcsolatos joghatósági kérdések tekintetében az alábbi szabályok az irányadók:

(1) A szovjet csapatok állományába tartozó személyek vagy azok családtagjai által a Magyar Népköztársaság területén elkövetett bűntettekre és szabálysértésekre – általános szabályként – a magyar jogszabályok alkalmazandók, ilyen ügyekben a magyar bíróságok, a magyar ügyészség, valamint a bűntettek és szabálysértések üldözésére illetékes más magyar szervek járnak el.

A szovjet katonai személyek által elkövetett bűntettek tekintetében a nyomozást a magyar katonai ügyészség végzi, és ezeket az ügyeket a magyar katonai bíróság tárgyalja.

(2) A jelen cikk első pontjában foglaltak nem alkalmazhatók:

a) abban az esetben, ha a szovjet csapatok állományába tartozó személyek, vagy azok családtagjai kizárólag a Szovjetunió ellen, vagy a szovjet csapatok állományába tartozó személyek, illetve azok családtagjai ellen követnek el bűntettet vagy szabálysértést;

b) abban az esetben, ha a szovjet csapatok állományába tartozó személyek szolgálati kötelességük teljesítése közben követnek el bűntettet vagy szabálysértést.

Az *a)* és *b)* alatt meghatározott ügyekben a szovjet jogszabályok alkalmazandók, ilyen ügyekben a szovjet bíróságok, a szovjet ügyészség, valamint a bűntettek és szabálysértések üldözésére illetékes más szovjet szervek járnak el. [...]

6. cikk. A Magyar Népköztársaság területén tartózkodó szovjet csapatok, vagy azok állományába tartozó személyek elleni bűntettek esetében az elkövetőket a Magyar Népköztársaság bíróságai előtt ugyanúgy kell felelősségre vonni, mint a Magyar Néphadsereg alakulatai, illetve a Magyar Néphadsereg tagjai elleni bűntettek elkövetőit. [...]

8. cikk. A szovjet csapatok állományába tartozó azt a személyt, aki a magyar jogrendet megsérti, az illetékes magyar szervek kívánságára a szovjet szervek a Magyar Népköztársaság területéről visszahívják.

9. cikk. (1) A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Kormánya megtéríti a Magyar Népköztársaság Kormányának azokat az anyagi károkat, amelyeket a szovjet katonai egységek, vagy azok állományába tartozó egyes személyek cselekménye vagy mulasztása a magyar államnak okoz, valamint azokat a károkat, amelyeket a szovjet katonai egységek, vagy azok állományába tartozó személyek szolgálati kötelességük teljesítése közben magyar szerveknek és állampolgároknak vagy a Magyar Népköztársaság területén tartózkodó idegen állampolgároknak okoznak. A kártérítés mértékét mindkét esetben a bejelentett igények alapján a jelen Egyezmény 17. cikke értelmében létrehozott Vegyesbizottság a magyar jogszabályok rendelkezéseinek figyelembevételével határozza meg. [...]

10. cikk. (1) A Magyar Népköztársaság Kormánya megtéríti a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormányának azokat a károkat, amelyeket magyar állami szervek cselekményükkel vagy mulasztásukkal a Magyar Népköztársaság területén tartózkodó szovjet katonai egységek vagyonában, vagy az állományukhoz tartozó személyeknek okoznak. A kártérítés mértékét a bejelentett igények alapján a jelen Egyezmény 17. cikke értelmében létrehozott Vegyesbizottság a magyar jogszabályok rendelkezéseinek figyelembevételével határozza meg. [...]

(2) A Magyar Népköztársaság Kormánya megtéríti a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormányának azokat a károkat is, amelyeket a magyar állampolgárok cselekményükkel vagy mulasztásukkal a Magyar Népköztársaság területén állomásozó szovjet katonai egységeknek, azok állományába tartozó személyeknek és családtagjaiknak okoznak, éspedig olyan mértékben, ahogy azt az illetékes magyar bíróság a kárt okozó személy ellen támasztott igény alapján hozott határozatában megszabja. [...]

12. cikk. A szovjet csapatok állomáshelyén épületek, repülőterek, utak, hidak, állandó rádióösszeköttetési felszerelések építéséhez, valamint az utóbbiak hullámhosszának és teljesítményének meghatározásához az illetékes magyar szervek engedélye szükséges. Ugyanilyen engedély szükséges a szovjet csapatok állomáshelyén kívül, a szovjet csapatok állományába tartozó személyek szükségletére szolgáló állandó jellegű építmények létesítéséhez is.

13. cikk. A Magyar Népköztársaság területén ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok által használt laktanyák és szolgálati helyiségek, raktárak, repülőterek, gyakorlóterek, szállítási és hírközlési eszközök, elektromos energia, közüzemi és kereskedelmi szolgáltatások igénybevételének rendjét és feltételeit a Szerződő Felek illetékes szervei által kötött külön egyezmények szabályozzák. [...]

14. cikk. A szovjet csapatok a 13. cikkben említett objektumokat és eszközöket, amennyiben igénybevételükre szükség nincs, a magyar szerveknek juttatják vissza.

A Magyar Népköztársaság területén tartózkodó szovjet csapatok által a magyar hatóságoknak átadandó objektumokkal kapcsolatos kérdéseket, ideértve azokat is, amelyek a szovjet csapatok által épített objektumokkal függenek össze, külön egyezmények fogják szabályozni. [...]

Forrás: Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999. 175–178.

1. **Milyen külpolitikai eseményekre hivatkozva maradtak hazánk területén szovjet csapatok? A politikai helyzetet elemezve, ezen indokok alapján mikor szűnhetett volna meg a szovjet megszállás?**
2. **Milyen konfliktusokra számítottak a szerződéskötő felek a szovjet csapatok és a magyar hatóságok, illetve a lakosság között? Milyen alapelvek szerint kell rendezni e konfliktusokat a szerződés szerint?**
3. **Milyen szabályokat kellett betartaniuk a Magyarországon állomásozó szovjet csapatoknak mindennapi tevékenységük során (csapatmozgások, hadgyakorlatok, építkezések)?**
4. **Mely esetekben nem lehetett érvényesíteni a magyar törvényeket a hazánkban tartózkodó szovjet katonákkal és családtagjaikkal szemben? Miért hátrányos ez?**
5. **Milyen esetekben ír elő kártérítési kötelezettséget az egyezmény a szovjet és a magyar fél számára?**
6. **Bizonyítsd be az egyezmény alapján, hogy a szovjet csapatok ittléte sértette hazánk önállóságát!**
7. **Mikor hagyták el végleg hazánk területét a szovjet csapatok?**

17. Ítélet Nagy Imre és társai bűnperében

...Az igazságügyi hatóságok befejezték az eljárást ama személyek vezető csoportja ügyében, akik 1956. október 23-án az imperialisták aktív közreműködésével ellenforradalmi fegyveres lázadást robbantottak ki a Magyar Népköztársaság törvényes rendje megdöntésére.

A Magyar Népköztársaság Legfőbb Ügyésze vádiratában Nagy Imre és bűntársait: Donáth Ferencet, Gimes Miklóst, Tildy Zoltánt, Maléter Pált, Kopácsi Sándort, Szilágyi Józsefet, Jánosi Ferencet, Vásárhelyi Miklóst a magyar népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés bűntettével, ezenkívül Nagy Imrét hazaárulás [...] bűntettével vádolta meg. [...]

A Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa Nagy Imre és társai bűnügyében a vádlottak vallomása, 29 tanú kihallgatása, a vád és védelem meghallgatása, s a széles bizonyítási anyag megvizsgálása alapján megállapította:

Nagy Imre és legközvetlenebb bűntársai, Losonczy Géza, Donáth Ferenc, Gimes Miklós, Szilágyi József 1955 decemberében titkos államellenes szervezkedést hoztak létre abból a célból, hogy erőszakos úton megragadják a hatalmat, és megdöntsék a Magyar Népköztársaságot. A bűnügy tárgyalása során megállapítást nyert, hogy Nagy Imrének és bűntársainak vezető szerepük volt az 1956 októberi ellenforradalmi felkelés előkészítésében és kirobbantásában. Tildy Zoltán és Maléter Pál 1956 októberében megismerték Nagy Imre és társai ellenséges célkitűzéseit, azokkal egyetértettek, és cselekvően bekapcsolódtak az ellenforradalmi felkelésbe. [...]

A bíróság megállapította, hogy Nagy Imre a hatalom erőszakos megszerzése érdekében legbensőbb híveiből már 1955 végén szűk illegális csoportot hozott létre. [...]

A bírósági tárgyaláson a vádlottak közül Donáth Ferenc, Gimes Miklós, Tildy Zoltán, Kopácsi Sándor, Jánosi Ferenc, Vásárhelyi Miklós megbánást mu-

tatva, teljes egészében elismerték bűnösségüket. Nagy Imre, Szilágyi József és Maléter Pál bűnösségüket tagadták, azonban a lefolytatott eljárás során bűntársaik és a tanúk terhelő vallomásai, valamint a tárgyi bizonyítékok nyomán lelepleződtek, és bűncselekményeik tényeire vonatkozóan részleges beismerő vallomást tettek.

A Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa mérlegelve a bűncselekmények súlyát, a súlyosbító és enyhítő körülményeket, a lefolytatott tárgyalás alapján a vád tárgyává tett cselekményekben a vádlottakat bűnösnek mondta ki és ezért: Nagy Imrét halálra [...] ítélte...

Forrás: Száz magyar esztendő, 649–653.

1. Milyen vádakkal illette az ügyészség Nagy Imrét és társait? Nagy Imre életpályájának ismeretében a vád mely állítása tűnik a leginkább képtelenségnek?
2. Vajon miért terjedt ki a vád Nagy Imre 1955-ös tevékenységére is?
3. Melyik az a vádpont, amellyel egyedül Nagy Imrét terhelték? Mely cselekedete miatt történhetett ez?
4. Milyen szerepet játszott a Nagy Imre-per többi elítéltje az 1956-os forradalom és szabadságharcban, s mi jellemezte korábbi politikai pályájukat?
5. Mennyiben áll ellentétben a Nagy Imre és társai elleni per Kádár János 1956. november elején tett nyilatkozataival?
6. Szituációs játék! „Ismételjétek meg" az osztályban a Nagy Imre-pert! A védők soroljanak fel olyan tényeket, amelyek cáfolják a vádakat, a vádlók pedig próbálják meg bizonyítani állításaikat!

18. Az utolsó szó jogán

a) Nagy Imre beszéde az ítélethozatal előtt (1958. június 14.)

Igen tisztelt Legfelső Bíróság Népbírósági Tanács!

Elnök Úr!

Bűnperemben sajnálatosan elmaradt a bizonyításkiegészítés és csak a vád tanúit hallgatták meg, a vád bizonyítékait vizsgálták. Szerény véleményem szerint a bűnpernek a bűnösség megállapítása mellett az igazság felderítése is fontos feladata. A bizonyításkiegészítés elmaradása tükröződik a vádiratban is éppúgy, mint a vádbeszédben, amelyek nem az objektív tények és nem a történelmi igazság szellemében világítják meg tevékenységemet, felelősségemet.

Ezen az általános megállapításomon túl részletekbe én nem kívánok bocsátkozni, bízom abban, hogy a Tisztelt Bíróság az ügy és az anyag ismeretében vizsgálja meg az ellenem emelt vádakat és felelősségemet is, és ezt a legjobb lelkiismerete szerint teszi.

Igen Tisztelt Népbíróság! Igen tisztelt Elnök Úr!

Az ügyész úr vádbeszédében reám a legsúlyosabb, tehát a halálbüntetés kiszabását javasolta. Ezt többek között azzal indokolta, hogy a nemzet nem tud elfogadni olyan ítéletet, amely könyörületes lenne. Sorsomat tehát a nemzet kezébe teszem. Védőm felszólalása után, az utolsó szó jogával elhangzott megjegyzéseimen túl nem kívánok élni. Védelmemre semmit felhozni nem kívánok, várom a Tisztelt Népbírósági Tanács igazságos ítéletét.

b) Nagy Imre beszéde az ítélethozatal után (1958. június 15.)

ELNÖK: A Legfelső Bíróság Népbírósági Tanácsa Nagy Imre és társai bűnügyében a tárgyalást folytatjuk. Számba veszem a megjelenteket. Vádlottak megjelentek. Védők valamennyien jelen vannak.

Kihirdetem a Legfelső Bíróság Népbírósági Tanácsának ítéletét a Népköztársaság nevében.

Nagy Imre elsőrendű vádlott, aki 1896-ban, Kaposváron született, apja Nagy József, anyja Szabó Rozália, nős Égető Máriával, egy felnőtt gyermeke van, egyetemi tanár, havi jövedelme 3600 Ft nyugdíj, vagyontalan, büntetlen előéletű, magyar állampolgár, budapesti, Orsó utca 43. szám alatti lakos, bűnös a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésében elkövetett bűntettben, valamint hazaárulás bűntettében, és ezért őt a Népbírósági Tanács halálra, valamint teljes vagyonelkobzásra ítéli.

[Az elnök ismerteti a további vádlottak ítéletét, majd az ítéletek indoklását.]

Lényegében ez a Népbírósági Tanács ítéletének rövid összefoglalója. Nagy Imre, kegyelmet kér-e?

NAGY IMRE: Engedje meg az igen tisztelt Népbírósági Tanács, pár szóval indokoljam a kegyelmi kérdéssel kapcsolatos álláspontomat.

A halálos ítéletet, amelyet rám az igen tisztelt Népbírósági Tanács kirótt, én a magam részéről igazságtalannak tartom, indoklását nem tartom megalapozottnak és ezért a magam részéről – bár tudom azt, hogy fellebbezésnek helye nincs – elfogadni nem tudom. Egyetlen vigaszom ebben a helyzetben az a meggyőződésem, hogy előbb, vagy utóbb a magyar nép és a nemzetközi munkásosztály majd felment azok alól a súlyos vádak alól, amelyeknek súlyát most nekem kell viselnem, és amelyek következményeként nekem életemet kell áldoznom, de amelyeket nekem vállalnom kell. Úgy érzem, eljön az idő, amikor ezekben a kérdésekben, nyugodtabb légkörben, világosabb látókörrel, a tények jobb ismerete alapján igazságot lehet szolgáltatni az én ügyemben is. Úgy érzem, súlyos tévedés, bírósági tévedés áldozata vagyok.

Kegyelmet nem kérek.

ELNÖK: Megértettem.

Forrás: Dr. Dér Ferenc (szerk.): Nagy Imre. Pécs, 1993. 161–162.

1. Hogyan került Nagy Imre bíróság elé? Kísérd végig életének utolsó szakaszát, a forradalom bukása utáni időszakot!
2. Milyen indokok alapján ítélik halálra? Mit kifogásol a perben Nagy Imre?
3. Miben különbözik az ítélethozatal előtt és az ítélethozatal utáni beszéd tartalma, hangvétele? Milyen ember benyomását kelti Nagy Imre utolsó szavaival?
4. Miért „kellett" meghalnia Nagy Imrének?

19. KÁDÁR JÁNOS A MAGYARORSZÁGI SZOCIALIZMUS ÉPÍTÉSÉRŐL

AZ ELLENFORRADALOM LEVERÉSÉNEK TANULSÁGAI, AZ MNK [MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG] TÖRVÉNYES RENDJÉNEK MEGSZILÁRDÍTÁSA

...Az utóbbi időben még a Nyugat kapitalista sajtójában is teret nyernek a reálisabban látó és a valóságnak jobban megfelelő tudósítások is. Így a „Le Monde" augusztus 13-i számában a következő olvasható: „A magyarországi vezetők optimisták. A gazdasági helyzet két és fél év alatt érezhetően javult, az üzemek teljes kapacitással termelnek, a földek több mint 40 százalékán már állami gazdaságok vagy termelőszövetkezetek vannak, az aktív ellenzéket tehetetlenségre kényszerítették."

Vagy a „Reynold's News" című lap szeptember 7-i számában ez áll: „Budapesten csak nagyon kevés nyoma maradt az 1956-os eseményeknek. Egyes falakon még golyó ütötte himlőhelyek láthatók, de maga a nép nem mutatja a boldogtalanság vagy az elnyomás legcsekélyebb nyomát sem. Budapest vidám főváros, a lakosság ruházkodási színvonala nagyon magas. Az alkotmány tizedik évfordulóját nyilvános ünneppel ülték meg." [...]

Világosan megmondtuk, nemegyszer: a szovjet csapatok addig maradnak Magyarországon, ameddig a nemzetközi helyzet azt szükségessé teszi. Ami pedig azokat a képzelgéseket illeti, hogy mi lesz, ha a szovjet csapatok kivonulnak Magyarországról, megmondhatjuk, a reakción az sem fog segíteni. A szocialista forradalom magyarországi erői és hívei drágán tanulták meg azt, amit kell, és meg tudják védelmezni rendszerüket a belső ellenséggel szemben. [...]

Tovább erősítjük államunk legfőbb politikai alapját, a munkás–paraszt szövetséget. [...]

Tovább fejlesztjük rendszerünk demokratizmusát. Érvényesítjük a demokratikus centralizmus elvét az államéletben is. A törvényt tiszteletben tartó állampolgárok jogai a jövőben tovább bővülnek. Ugyanígy tovább bővülnek a helyi államhatalmi szervek önkormányzati jogai is, fenntartva és erősítve alapvető kérdésekben az állam központi irányítását.

Népköztársaságunk alkotmányban rögzített szervezete: az országgyűlés és a helyi tanácsok rendszere bevált. Az 1956-os ellenforradalmi támadás az országgyűlés és a helyi tanácsok történelmi próbája volt – és ezt a történelmi próbát fényesen kiállták. [...]

Az elmúlt három év alatt tovább fejlesztettük az országgyűlés és a helyi tanácsok munkáját. Megnövekedett politikai, gazdasági és kulturális szerepük, bővült hatáskörük. Az a törekvésünk, hogy ez a jövőben még inkább bővüljön.

A helyi tanácsok hatáskörének ésszerű bővítése annál is fontosabb, mert egyúttal hatásos harc a burzsoáziától örökölt – és sajnos rendszerünkben még nagyon is megtalálható – bürokrácia ellen. [...]

Adminisztratív és fegyveres erőinkről szólva meg kell emlékeznünk a munkásőrségről. A munkásőrséget az ellenforradalmi harcban szerveztük. Azok a munkások, parasztok és értelmiségiek, akik rendes népi munkájuk végzése mellett minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül fegyverrel őrködnek a nép szocialista vívmányai felett, megérdemlik a párt és a nép legteljesebb megbecsülését. [...]

NÉPGAZDASÁGUNK FEJLŐDÉSE ÉS TOVÁBBI FELADATAINK

...A népgazdaság alapjainak, a normális gazdasági munka feltételeinek helyreállítása után kidolgoztuk a gazdasági munkában követendő irányt, és annak alapján a hároméves népgazdasági tervet. Célunk volt:

1. A népgazdaság szerkezetének javítása, hazai adottságaink legjobb kihasználása, a szocialista országok gazdasági együttműködési lehetőségeinek legjobb kihasználása.
2. A termelékenység emelése az önköltség csökkentése, a munka jobb megszervezése és a műszaki színvonal fejlesztése útján.
3. A rendelkezésre álló beruházási összegek koncentrálása a legfontosabb célokra.
4. A külkereskedelem és a fizetési egyensúly biztosítása.
5. A tervezés realitása, tartalékok képzése.
6. A dolgozók életszínvonalának reális emelése a gazdasági lehetőségekhez mérten. [...]

Forrás: Kádár János: A szocializmus teljes győzelméért. Budapest, 1962. 102–106.

1. Milyen képet fest Kádár János a magyar valóságról? Miért idéz nyugati újságokat?
2. Mit mond Kádár a szovjet csapatok ittlétéről és az esetleges kivonulásuk utáni belpolitikai helyzetről?
3. Hogyan jellemzi Kádár a magyar államszervezetet? Milyen fegyveres testületet hozott létre a párt hatalmának megvédésére? Miért volt erre szükség a hadsereg és a rendőrség mellett? Milyen veszélyt hordozhat egy ilyen testület létezése?
4. Milyen alapvető célokat határoz meg Kádár a gazdaság átszervezésekor?
5. Mi mindennel bizonyítja a forrás, hogy Magyarországon nincs demokrácia?
6. A forrás alapján határozd meg, milyen különbségek voltak a Rákosi-rendszer és a Kádár-rendszer között! (Államszervezet, a gazdaságfejlesztés prioritásai, jövőkép stb.)

20. A TÖRVÉNYSÉRTŐ PEREK LEZÁRÁSA

...A Központi Bizottság a személyi kultusz idején koholt vádak alapján lefolytatott perek felülvizsgálatának anyagát figyelembe véve, a következő intézkedéseket tette, illetve határozta el:

1. A személyi kultusz idején az önkény áldozataiként ártatlanul elítélt és meghurcolt személyek teljes rehabilitálását. [...]
2. A koholt vádak alapján létrejött törvénysértő perekért a legnagyobb mérvű politikai felelősség – az 1956. november 4-e óta pártjogaik gyakorlásában felfüggesztett – Rákosi Mátyást és Gerő Ernőt terheli. Ezért a KB Rákosi Mátyást és Gerő Ernőt kizárja a Magyar Szocialista Munkáspárt tagjai sorából.

3. A KB jóváhagyta 17 olyan személy kizárását a párt tagjai sorából, akik részben politikailag, részben mint volt ügyészek, bírók, államvédelmi beosztottak felelősek a törvénysértő eljárások végrehajtásáért, továbbá 6 olyan személy kizárását, akik Rákosival vagy Gerővel frakcióztak.

4. A KB megállapította, hogy azokat, akiknek a törvénysértő perekben szerepük volt, kevés kivételtől eltekintve, az elmúlt évek során már elbocsátották a rendfenntartó és igazságügyi szervektől. [...]

5. A KB intézkedett, hogy haladéktalanul vonjanak vissza minden állami kitüntetést, amelyet törvénysértő eljárás során kifejtett ténykedésért adtak.

6. A KB úgy döntött, hogy a Központi Ellenőrző Bizottság volt tagjai és apparátusának azon dolgozói, akik a személyi kultusz idején törvénysértő perekkel kapcsolatos, azokat kiegészítő pártfegyelmi eljárásokat folytattak, a jövőben nem dolgozhatnak a pártfegyelmi munkán, belügyi, ügyészi és bírói munkakörben.

Forrás: Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1956–62. Szerk.: Vass Henrik, Ságvári Ágnes. Budapest, 1973. 576–577.

1. Mi volt az MSZMP vezetésének célja ezzel a határozattal?
2. Milyen mélységig vizsgálták felül az ügyeket? Mely évek ügyeit vizsgálták meg?
3. Kiket tettek felelőssé elsősorban a koncepciós perekért és törvénytelenségekért?
4. Nézz utána, mit jelent a „frakciózás" fogalma!
5. Kik, hányan kaptak büntetést a perekben törvénytelenségeket elkövetők közül? Milyen büntetést kaptak? Véleményed szerint büntetésük arányos volt-e bűnük nagyságával?

21. Az MSZMP VIII. kongresszusának megállapításai a mezőgazdaságról

[...]

8. Hazánkban a mezőgazdaság szocialista átalakítása 1948–1949-ben kezdődött, de két ízben is törést szenvedett. A termelőszövetkezetek tömeges szervezését 1959 elején kezdtük el. 1959–1961-ben több mint 900 ezer parasztcsalád lépett be a termelőszövetkezetekbe. Ma már az ország szántóterületének 95,5%-án termelőszövetkezetek és állami gazdaságok dolgoznak. Parasztságunk túlnyomó része, több mint 1,1 millió család, termelőszövetkezetben dolgozik. [...]

Tapasztalataink igazolták azt a marxista tanítást, hogy a mezőgazdaság szocialista nagyüzemi átalakítása nem lehet spontán folyamat. A parasztságot a szocializmus útjára – az önkéntesség lenini elvének tiszteletben tartásával – a munkásosztálynak kell vezetnie, amelynek politikáját és akaratát a párt testesíti meg. [...]

Pártunk 1957–1958-ban kialakított agrárpolitikájának fontos jellemzője volt a szocialista nagyüzemek, különösen a termelőszövetkezetek megerősítése. Termelőszövetkezeteink rövid idő alatt megerősödtek, ez növelte a szövetkezetek vonzó hatását, kedvezően befolyásolta a dolgozó parasztság véleményét a nagyüzemi gazdálkodásról.

1958 végére megérlelődtek a termelőszövetkezetek tömeges szervezésének gazdasági és politikai feltételei. A párt idejében és sikeresen fellépett a mezőgazdaság szocialista átszervezését gátló jobb- és „baloldali" nézetek ellen. Határozottan elutasította a „baloldali" elgondolásokat, amelyek szerint a dolgozó parasztságot gazdasági nyomással, adóemeléssel kell szövetkezetekbe kényszeríteni. Leszámolt a jobboldali megalkuvással, amely nem bízott a parasztság politikai érettségében, és beláthatatlan időre akarta elhalasztani a mezőgazdaság szocialista átalakítását. [...] A termelőszövetkezetek szervezésében a párt szigorúan betartotta az önkéntesség lenini elvét. [...] Hatékonyan segítették az átszervezést a termelőszövetkezetekbe lépők személyes anyagi érdekeltségét biztosító intézkedések is: a földjáradék fizetése, a betegségi és a balesetbiztosítás, a nyugdíj, az öregségi járadék bevezetése. Bátorítólag hatott, hogy érvényesült a szövetkezeti demokrácia a vezetők megválasztásában és a gazdálkodás irányításában.

Az eredményes átszervezést hatékony gazdasági intézkedések is támogatták. A szocialista mezőgazdaság anyagi-termelési bázisának megerősítésére módosítottuk terveinket. 1959–1961-ben az eredetileg előirányzottnál lényegesen többet, összesen csaknem 19 milliárd forintot ruháztunk be a mezőgazdaságba. Három év alatt több mint kétszeresére nőtt az 1 kat. hold szántóra jutó gépi munka és műtrágya. 1959–1961-ben a termelőszövetkezetek 550 ezer szarvasmarha, 1,5 millió sertés és 6,5 millió baromfi számára építettek elsősorban egyszerű, gyorsan létrehozható épületeket. [...]

9. A mezőgazdaság szocialista átalakításának nagy eredménye, a párt politikájának fényes igazolása, hogy az átszervezés éveiben sikerült emelnünk a mezőgazdaság termelését és árutermelését, annak ellenére, hogy meg kellett küzdeni a kedvezőtlen időjárással is.

Az átszervezés éveiben is tovább folytatódott mezőgazdaságunk belterjes fejlődése. Sikerült fejlesztenünk a munkaigényes, nagy befektetéssel járó kultúrákat, a szőlő- és gyümölcstermesztést is. [...] Mindez annak a bizonyítéka, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezése a parasztság egyetértésével, helyes módszerekkel, egészségesen ment végbe. [...]

10. A mezőgazdaság szocialista átszervezésével egyszer s mindenkorra megszűnt annak a lehetősége, hogy egyik ember a másikat kizsákmányolja. *Megszűnt a kapitalizmus visszaállításának társadalmi és gazdasági lehetősége.* [...] A mezőgazdaság szocialista átszervezése dolgozó népünk történelmi jelentőségű győzelme, amely kihat egész társadalmi-gazdasági életünkre, kedvezően befolyásolja jövő fejlődésünket. [...] A szocializmus alapjainak lerakása után az a feladat, hogy tegyük teljessé a szocializmus győzelmét, építsük fel hazánkban teljesen a szocialista társadalmat. [...]

Forrás: Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1956–62. Szerk.: Vass Henrik, Ságvári Ágnes. Budapest, 1973. 563–574.

1. Mikor volt az MSZMP VIII. kongresszusa? Miért fontos esemény e kongresszus az ország történelmében?
2. Miért jelentett az ipar államosításánál nagyobb problémát Magyarországon a mezőgazdaság szocialista átalakítása? Milyen „helytelen" elképzeléseket említ a dokumentum a mezőgazdaság szocialista átalakításáról?
3. Milyen bizonyítékokkal támasztja alá a beszámoló az átalakítás eredményességét?
4. Milyen intézkedésekkel magyarázza a sikert a beszámoló?
5. Milyen szociális juttatásokat kapott a parasztság az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején?
6. Mi a társadalmi-politikai jelentősége a mezőgazdaság szocialista átalakulásának a dokumentum szerint?

22. A HÁZTÁJI GAZDASÁGOK SZEREPE A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGBAN

[...]

A háztáji gazdaságok jelentősége a *tömeges kollektivizálás (1959) után* nőtt meg. Gazdasági szerepük mellett jelentős politikai szerepet is betöltöttek, mivel megkönnyítették a parasztság számára a közös gazdálkodásra való áttérést. A fokozatosságot képviselték a közös gazdaságon belül, összekovácsolták a közös és az egyéni érdeket. Nagyrészt tehermentesítették a közös gazdaságot attól, hogy a szövetkezeti tagok szükségleteinek fedezésére is termeljenek, s lehetővé tették az állam számára a falusi élelmiszerkereskedelem fokozatos kiépítését.

Állattenyésztésünk, elsősorban baromfi- és sertéstenyésztésünk, valamint szőlő-, zöldség- és gyümölcstermelésünk már kezdettől fogva jelentős áruba bocsátható többletmennyiséget is biztosított. A háztáji termelés súlyát már a szervezés éveiben, 1959–1960-ban is az állattartás adta. Az újonnan létrehozott nagyüzemek nem rendelkeztek kellő mennyiségű állatférőhellyel, de mivel szinte valamennyi szövetkezet igaerő-problémával küzdött, természetes volt, hogy sürgették az igásállatok közösbe kerülését. A haszonállatok jelentős hányada azonban a háztáji gazdaságok gondozásában maradt. A termelőszövetkezetek szervezésekor a közös és háztáji területéből a *szántóterületnek* csak mintegy 14%-a maradt (vagy került) háztáji kezelésbe. Ugyanakkor a kertterületnek 98%-a, a gyümölcsösnek 22%-a, a szőlőnek pedig mintegy 50%-a a háztájiban maradt. Közszájon forgó, valós tény volt: a háztáji termelés esetenként a közösből származó jövedelmet is meghaladta. Vagyis: a legkritikusabb időben is létbiztonságot adott. Egyúttal lekötötte a termelőszövetkezeti családok fölös munkaerejét, ezzel fékezve a mezőgazdaságból történő elvándorlást.

A szövetkezetekbe lépett *szegényparasztok* és agrárproletárok lényegesen kisebb arányban rendelkeztek állatállománnyal, illetve jobb minőségű, intenzív termelés alá vont területtel. Emiatt már a tsz-szervezés kezdetén erősen *különbözött a háztáji gazdaságok termelési ereje.* Nagy részük csak saját szükségletre termelt, de voltak jelentős mennyiségű árut adó kisgazdaságok is.

A háztáji termeléshez kapcsolható a nagyüzemi területek részes művelése is. A *részes művelés* azt jelentette, hogy a közös terület egy részét – elsősorban a különböző zöldségfélékkel bevetett földeket – a tagok vállalás alapján egyénileg, a termés egy része fejében művelték meg. Mivel e művelési formának a magyar mezőgazdaságban erős történelmi hagyományai voltak, a gazdálkodás e formája nagy jelentőséget kapott a termelőszövetkezetek szervezésének idején. Az újonnan belépők kedvelték ezt a formát, függetlenségük bizonyos mértékű megtartását látták benne. A részes művelés biztosította a nagy kézimunka-igényű növények termelését.

Noha az MSZMP KB 1958. decemberi határozata szerint a mezőgazdaság kollektivizálását a termelés különösebb visszaesése nélkül kellett végrehajtani, várható volt, hogy a parasztság életmódját, életkörülményeit alapvetően megváltoztató fordulat törést okoz a mezőgazdasági termelésben. Hosszabb idejű megtorpanásra, különösképpen visszafejlődésre mégsem került sor. [...]

Forrás: Schindele Miklós: A háztáji gazdaságok. História, 1986. 5–6. szám, 24.

1. Mit jelent pontosan a háztáji gazdaság kifejezés? Mennyiben kötődik e rendszer a szocialista mezőgazdasági formákhoz, s mennyiben különbözik attól?
2. Mekkora arányt jelentett a háztáji gazdálkodás a mezőgazdaságban a téeszesítés után? A mezőgazdaság mely területein volt jelentős szerepe? (Állításaid számszerű adatokkal bizonyítsd!)
3. Miért vezették be Kádárék a háztáji gazdálkodás rendszerét? Hogyan magyarázták e kommunista felfogással ellentétes reform beindítását? Mit jelentett a parasztságnak ez a lehetőség?
4. Jellemezd a szöveg alapján a háztáji gazdálkodás színvonalát a hatvanas-hetvenes években! Milyen szerepet játszott az ország gazdasági életében?
5. Mi a különbség a részes művelés és a háztáji gazdálkodás között?

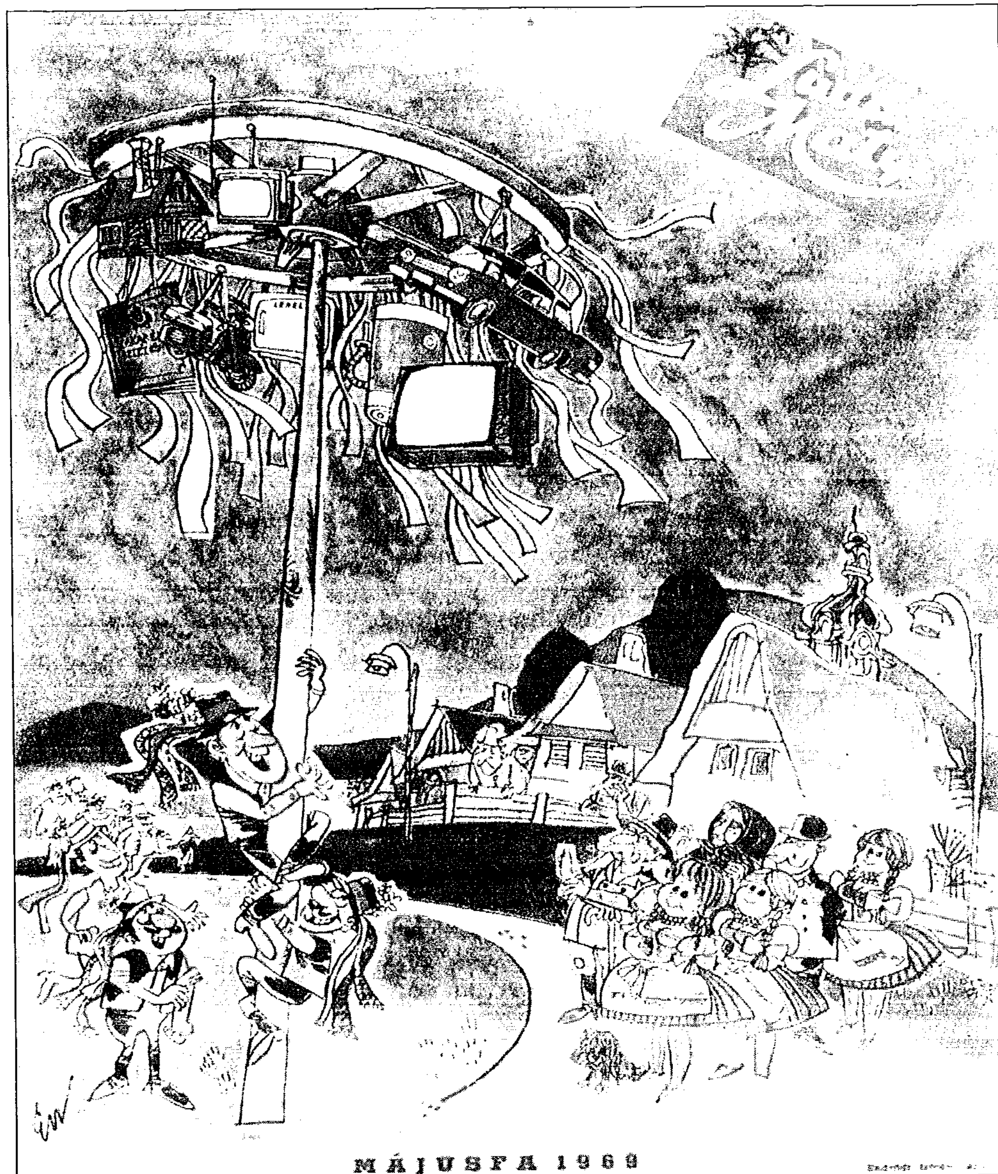
23. AZ MSZMP KB HATÁROZATA A GAZDASÁGI MECHANIZMUS REFORMJÁRÓL (1966. MÁJUS 25–27.)

...A reform mindenekelőtt gazdasági mechanizmusunknak, ezen belül a gazdaságirányítás rendszerének a reformja, ugyanakkor szorosan összefügg pártunk gazdaságpolitikájával, s annak továbbfejlesztésére is irányul. Megőrzi és fejleszti gazdasági életünk jónak és időtállónak bizonyult elemeit, vonásait, s felszámolja mindazt, ami elavult. [...]

A reformot közgazdasági és politikai okok indokolják. Közgazdasági szükségessége végső fokon abban gyökerezik, hogy a gazdasági növekedés korábbi fontos forrásai, tartalékai erősen kimerülőben vannak, s a jövőbeni gyors növekedése csakis a gazdaság belső tartalékainak intenzívebb feltárása, a műszaki fejlődés meggyorsítása révén lehetséges. A reform politikai fontossága mindenekelőtt abban rejlik, hogy a tömegek életszínvonalának jövőbeni gyorsabb emelését hivatott biztosítani, s arra törekszik, hogy az egyes dolgozó életszínvonala a jelenleginél jobban függjön munkája társadalmi hasznosságától, egyéni teljesítményétől és a kollektív munka eredményességétől. Politikai cél tovább, hogy megszüntessük az egyéni kezdeményezést és felelősséget gátló, túlzott kötöttségeket, visszaszorítsuk a bürokratikus tendenciákat. A szocializmus fejlődését, a közérdeket szolgáló alkotó munka szabadabb kibontakozására van szükség. [...] A gazdasági ügyek intézését a vezetők hozzáértésére, széles hatáskörére és személyes felelősségére kell alapozni, s emellett minden szinten

kellő teret kell biztosítani a demokratikusan választott testületek ellenőrző tevékenységének és a nyilvánosságnak. [...]

Népgazdaságunkban a mainál nagyobb teret biztosítunk – államilag megszabott keretek között – a vállalatok gazdasági versenyének, amely a gazdaságosabban dolgozó, a vevők igényeit jobban kielégítő vállalatok gyorsabb fejlődésére vezet. Főként fogyasztási cikkek termelésében és értékesítésében célszerű lehetővé tenni az állami vállalatok közötti, valamint az állami vállalatok és szövetkezetek közötti versenyt, leginkább a szolgáltatások terén pedig a magánszektorral folytatott versenyt is. [...]

MÁJUSFA 1968

Fejlődésünk szempontjából elsőrendű jelentőségű a jövőben is a szocialista országokkal való gazdasági együttműködésünk, gazdasági kapcsolataink fejlesztése. Ezzel egyidejűleg a nem-szocialista országokkal is bővíteni kell kereskedelmi kapcsolatainkat. Lehetővé kell tenni, hogy a külföldi piacok ösztönző hatással legyenek termelésünkre, kereskedelmünkre, gazdasági fejlődésünkre.

Népgazdasági terveinket az ipar és a mezőgazdaság egyidejű, arányos fejlesztésére alapozzuk. Az ipar gyorsabb fejlesztése, súlyának növelése a gazdaság össztermelésében a jövőben is fontos célunk marad. De az ipar növekedése hazánkban reálisan csak a mezőgazdaság egyidejű fejlesztése mellett lehetséges. [...]

Gazdaságpolitikánk fontos elve a lakosság jelenlegi foglalkoztatottsági színvonalának jövőbeni fenntartása, és a dolgozók munkához való jogának biztosítása, számolva azzal, hogy ez a jövőben csakis a vállalatok és ágazatok közötti – a termelés kívánatos szerkezeti módosulásával összefüggő – munkaerőmozgás és átcsoportosítás mellett lehetséges. Az életszínvonal emelését a jövőben – a munka szerinti elosztás elvének megfelelően – jobban hozzá kell kapcsolni a munkateljesítményekhez és a munka eredményességéhez. A fogyasztással kapcsolatban nyújtott állami kedvezményeket a jelenleginél szűkebb térre kel szorítani, és csak tudatos szociálpolitikai elvek és elhatározások alapján szabad érvényesíteni. [...]

Az új gazdasági mechanizmus alapvető elemeit megfelelő időt igénylő gondos előkészítés után 1968. január 1-jén kell életbe léptetni.

Forrás: Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1963–66. Szerk.: Vass Henrik. Budapest, 1968. 451–454.

1. **Miért vált szükségessé az új gazdasági mechanizmus bevezetése? Milyen politikai helyzet tette lehetővé a reformokat?**
2. **Milyen alapelveket kívánnak a reformok útján megvalósítani? A piacgazdaság mely elemei fedezhetők fel a határozatban, s melyek a kommunista gazdaságpolitika jellegzetességei?**
3. **Mely iparágakat akarják elsősorban fejleszteni? Mit mond a határozat az ipar és a mezőgazdaság kapcsolatáról?**
4. **Mit akarnak elérni a belső piac, a munkaszervezés, a munkateljesítmények és a bérezés terén?**
5. **Milyen társadalmi és politikai változásokat vártak a reformok bevezetésétől?**
6. **Az új gazdasági mechanizmus mely vonásait emeli ki a Ludas Matyi karikatúrája? Keress egy összefoglaló fogalmat mindarra, amivel a májusfát díszítették! Miért éppen ezek kerültek a fára? Mi mindent árul el a karikatúra a korabeli falvakról?**

24. Paul Lendvai[3] Kádár Jánosról és a Kádár-rendszerről

...Hogyan vált „Moszkva helytartója" a nemzet – egykori ellenfelei, sőt áldozatai által is elismert – atyjává? A világsajtó tudósítói 1960 és 1985 között csaknem hihetetlen változásról számoltak be Kádár személyének és politikájá-

[3] Paul Lendvai: újságíró, az osztrák rádió nemzetközi adásainak igazgatója, az Europäische Rundschau c. folyóirat főszerkesztője, Kelet-Európa-szakértő. 1929-ben született Budapesten, s 1956-ban hagyta el az országot.

nak magyarországi megítélésében. Alighanem ez az egykori fémmunkás és hivatásos pártfunkcionárius volt ebben az időszakban az uralmon lévő kommunista pártok legnépszerűbb vezetője, akitől rendszerének meggyőződéses ellenfelei és bírálói sem tagadták meg az elismerést és a tiszteletet. Mi volt a kulcsa a titoknak? Mi volt Kádár személyes érdeme e megdöbbentő változásokban a legyőzött Magyarországon? Ha jellemvonásokat keresünk Kádár személyiségének felvázolásához, újra és újra olyanokat hallunk, mint kötelességtudat és realitásérzék, szerénység és tárgyilagosság, visszafogottság és befelé forduló zárkózottság. [...] A hatalom gyakorlása napi tehertétel számára, és csak két dologtól fél: a fogorvostól és a hatalomtól.[4]

A valóságban Kádár rendkívüli politikai érzékkel bíró nagy taktikus, a hatalom tehetséges technikusa, de semmiképpen sem „álcázott demokrata", hanem óvatos reformer, esküszik a párt vezető szerepére, de egyúttal azt is tudja, hogy a párt nem működhet politikai sivatagban. Kádár a vereségeken és csalódásokon, emberi tragédiákon és politikai diadalokon túl is mindig a kiegyezés embere, „centrista" maradt.

Kádár mint kommunista politikus teljesítménye mellett az szól, hogy képes volt megnyerni a lakosság széles rétegeinek részben aktív együttműködését, részben a rezsim jóindulatú eltűrését, mégpedig anélkül, hogy ez akárcsak egy pillanatra is megkérdőjelezte volna az egypárti diktatúra alapjait. Azért vált népszerűvé, mert érvényesíteni tudta a pártban azt az alapelvet, hogy [...] a népnek nem fűt-fát kell ígérni, hanem meg kell mondani az igazságot, akkor is, ha ez gyakran kellemetlen. Az októberi felkelés hangadóival való könyörtelen leszámolás az egész világon ismert, bár a 453 halálos ítéletről szóló nyugati becslések a dolog természetéből adódóan ellenőrizhetetlenek[5]. Kevésbé ismert az a tény, hogy Kádár mérsékelt középutas irányvonalát csak a régi gárda dühödt képviselőinek ellenállásával szemben folytatott, többéves elkeseredett harcban lehetett tettekre váltani; az ő segítségük 1957-ben még nélkülözhetetlen volt. [...]

Már a hatvanas évek elején lépésről lépésre állította félre azokat a begyöpösödött párt- és állami funkcionáriusokat, akik nem tudták vagy nem akarták fölismerni, hogy hosszú távon nem lehet csupán nyers erőszakkal kormányozni, és hogy a túlnyomórészt nem kommunista lakosság csak egy körültekintő és differenciált politikával nyerhető meg. [...]

Kádár néhány reformját – így a szakmai előmenetel számára biztosított széles mozgásteret, párttagságra és származásra való tekintet nélkül, az együttműködést akár a korábbi ellenfelekkel is, az utazási szabadság biztosítását, valamint a magánkezdeményezés széles körű támogatását a mezőgazdaságban (persze csak a kényszerkollektivizálás befejezése után) és a kisiparban – a régi iskolához tartozó számos aparatcsik sokallotta és sokallja még ma is. [...]

[4] Utalás Kádár János egyik mondására: „Aki nem fél a fogorvostól és a hatalomtól, az nem ember."

[5] Romsics Ignác szerint (Magyarország története a XX. században. Budapest, 1999. 404. o.) 229 halálos ítélet született, de a kivégzettek száma elérte a 350-et.

Talán semmi nem játszott olyan nagy szerepet a felgyülemlett bizalmatlanság oldásában, mint a hatalmon lévők megváltozott viszonya a szabadság fogalmához, főleg a lélektanilag rendkívül fontos nyugati utazások tekintetében. Míg az 1953. évben összesen 1132-en (túlnyomórészt sportolók és funkcionáriusok) utazhattak nyugatra, 1958-ban 21 ezren, 1962-ben már 65 ezren, 1963-ban több mint 120 ezren és 1986-ban nem kevesebb mint 708 ezren. [...]

Már 1957-ben 17 százalékkal nőttek a reálbérek, sőt az októberi felkelést követő első évtizedben egy főre számítva 47 százalékkal. [...]

A különös kiegyezés 1964. október 18-án érte el impozáns tetőpontját, amikor Kádár „atyai barátjának", Hruscsovnak váratlan menesztése után varsói hivatalos látogatásáról visszaérkezett Budapestre, és rögtön megérkezésekor tartott, híressé vált beszédében meleg tisztelettel adózott a Kreml megbuktatott urának, de egyúttal kijelentette, hogy a magyar kommunista párt irányvonala egy hajszálnyit sem fog változni. Ez az állásfoglalás akkor szenzációszámba ment, és növelte Kádár népszerűségét. [...]

A Hruscsov bukása előtt tett látogatásomkor terjedt a következő vicc: „A közös ebéd közben Hruscsov a magyar pártvezetőhöz fordul: – Mondja csak, Kádár elvtárs, mennyi lakosa is van tulajdonképpen Magyarországnak? – Úgy 10 millió, Nyikita Szergejevics. – És mennyien támogatják az ön politikáját? – Hát úgy kilenc és fél millióan. – És mi van a maradék félmillióval? – Őket köti a pártfegyelem, Nyikita Szergejevics." [...]

De egy dolgot még a Kádár-korszak tetőpontján is tisztán kellett látni. A pozitív irányú változások, tehát az „élni és élni hagyni" mérsékelt politikája is, a kommunista rendszeren belül zajlottak. [...] Kádár sohasem csinált titkot ebből: „Meggyőződésem szerint cselekszem, kommunista világnézetű ember vagyok, a szocialista eszme híve, és becsületes magyar állampolgárnak tekintem magam, a magyar nép fiának. Mindig azon töröm a fejem, hogyan mehetnénk úgy előre, hogy az emberek soha ne szenvedjenek többet a szükségesnél." [...]

Forrás: Paul Lendvai: Magyarország kívülről, avagy a túlélés művészete. Pécs, 1990. 39–53. (A továbbiakban: Lendvai: Magyarország kívülről.)

1. Mit mond az író Kádár János személyiségéről, hatalomhoz való viszonyáról? Mivel magyarázza népszerűségét? Melyik magyar király járt be hasonló utat: eleinte gyűlölték, később pedig tisztelték, szinte a nép atyjának tekintették?
2. Hogyan tudta megtartani és megszilárdítani hatalmát Kádár? Kiket kellett háttérbe szorítania? Mi volt a véleménye a párt szerepéről?
3. Milyen lehetőségeket nyújtott az átlagembernek a Kádár-rendszer?
4. Milyen szociális eredményekkel magyarázza az író, hogy az emberek többsége pozitívan viszonyult a rendszerhez? Mivel magyarázza Kádár kedvező megítélését a nemzetközi politikában?
5. Magyarázd a forrásban szereplő viccet! Miért jellemzi találóan a Kádár-rendszert?

25. *Nyitás a turizmus segítségével (1958–1968)*

[...] A KGST-országokkal folytatott szerény méretű kölcsönös idegenforgalom alapjait a szocialista országok idegenforgalmi szervezeteinek Karlovy Varyban 1957-ben első ízben összehívott konferenciája (STOSS) rakta le. A konferencia ajánlásai nyomán indultak meg az első turistacsoportok a szocialista országok fővárosai és üdülőhelyei felé. Ma már csak mosolyt fakasztó emlék, hogy a Magas-Tátrába, a cseh fürdőhelyekre, vagy a Szász-Svájcba csak fárasztó sorban állással lehetett helyet kapni, és egy moszkvai úton való részvétel csak a kiemelkedően jó munkát végző csoportok kiváltsága lehetett. Ugyanígy „verekedték be" magukat a többi KGST-ország turistái egy budapesti vagy balatoni utazásba. A kereskedelmi turizmus fejlődését jó ideig az akadályozta, hogy a külföldi turisták a társadalmi céloknak megfelelően a szociálturisztika rendelkezésére bocsátott férőhelyek egy részét vonták el a beutaltak elől.

Ami pedig a nyugati turizmust illeti, Magyarország külpolitikai elszigeteltsége még azoknak a vállalkozó kedvű, vagy baloldali érzelmű kapitalista cégeknek is kedvét szegte, amelyek kísérletképpen egy-egy európai autóbuszos körutazásba megpróbálták Budapestet is beiktatni. Egyedül a magyar érdekeltségű IBUSZ Wien GmbH állta a sarat, és össze is tudott hozni minden hétvégén egy autóbuszra való utast, akik nem minden borzongás nélkül látogattak el egy víkendre a „vasfüggöny" mögé.

1958 abból a szempontból is fordulópontot jelentett, hogy a párt és a kormány elhatározta: a brüsszeli világkiállítás alkalmából nyitni fog a Nyugat felé. Az Atomium lábainál felépített magyar pavilon, benne az akkori magyar ipar legexportképesebb termékeivel, a magyar étterem, amely a világkiállítás legvonzóbb gasztronómiai egységévé vált, és ahol hetekkel előbb kellett asztalt foglalni a nagy érdeklődés miatt, komoly magyar sikerré vált. Az ENSZ napirendjére folytonosan kitűzött „magyar kérdés" ellenére a világ közvéleménye szemében ezzel nagy lépést tettünk előre mint a békés egymás mellett élés politikájának megvalósítói.

Ebben a brüsszeli magyar pavilonban ott volt a magyar idegenforgalom képviseletében az IBUSZ első gárdája is. „Korszakalkotó" kezdeményezésként lehetőség nyílott arra, hogy aki az idegenforgalmi pultnál jelentkezett, 24 óra alatt vízumot kapjon Magyarországra, és máris indulhasson Budapestre. Igaz, hogy a kiállítás 6 hónapja alatt csak néhány száz vállalkozó élt ezzel a lehetőséggel (akkoriban a magyar konzulátusok általában két hét alatt adták meg a vízumot), de a jég megtört, megkezdődhetett az idegenforgalomban is az olvadás időszaka. És hogy a magyar kormány a nyitást tényleg komolyan gondolta, nem csak valamiféle porhintésnek, arra az is jellemző, hogy a nehéz devizahelyzet ellenére 1000 magyar turistának, illetve érdeklődő szakembernek biztosított lehetőséget arra, hogy a brüsszeli világkiállítást IBUSZ-társasutazás keretében megtekintse. Ezek után érthető, hogy a magyar idegenforgalmat képviselő magyar iroda elnyerte a brüsszeli világkiállítás aranyérmét, amelynek felirata „*pour un monde plus humain*" (emberibb világért) volt. [...]

<u>Forrás:</u> Újrakezdés. Külföldi turisták Magyarországon. História, 1983. 4. szám, 32–34.

1. Milyen érveket sorolhattak fel a kor politikusai az idegenforgalom fejlesztése ellen, és milyeneket a fejlesztés mellett?
2. Milyen szerepe volt az idegenforgalomnak a Kádár-rendszer kül- és belpolitikai konszolidációjában?
3. Hogyan indult meg a magyarországi idegenforgalom, s milyen gyakorlati haszonnal járt? Nézz utána, mi volt az írásban említett szociálturisztika!
4. Érdeklődj ismerőseidtől, hogy üdültek-e valahol a hatvanas-hetvenes években! Ha igen, hol üdültek, hogyan szervezték meg az üdülést, és milyen élményeket szereztek az üdülés során?

26. *Harc a reformok körül*

Egy pénteki napon, 1972. február 11-én Kádár János az SZKP KB meghívására nem hivatalos baráti látogatásra Moszkvába utazott. Abban, hogy egyedül szállt be a repülőgépbe, és hétfőig Moszkvában tartózkodott, nem volt semmi rendkívüli. A rövid zárónyilatkozat megerősítette a felek – Kádár és vendéglátója, Brezsnyev – „teljes nézetazonosságát az összes felmerült kérdésben.". [...]

A megszokott kép azonban, amely a külső szemlélő előtt megjelent, csalt... a baráti gesztusok nem voltak őszinték, az egész Kádár-kurzus, sőt talán a párt élén betöltött helye is vékony hajszálon függött. A valóságban a Brezsnyevvel való egész találkozás és főleg a díszebéd egyetlen vádbeszéd volt „a veszélyes jobboldali elhajlások, a kulturális élet kispolgári nézetei, a kistőkés viszonyok visszaállítása a mezőgazdaságban, a társadalmi igazságosság elhanyagolása, az éberség lankadása" ellen, amelyek együttesen fenyegetik a testvéri Magyarország fejlődését.

A szovjet vendéglátók rendkívül jól tájékozottak voltak, és konkrét példákkal szolgáltak az élet minden területéről, utalva azokra a vitákra, amelyek a magyar testvérpárt vezetőségének legszűkebb körében folytak. Úgy tudni, hogy Kádár nyugodtan vette tudomásul a szemrehányásokat, néhány feltételezést kapásból elutasított, más pontokról megígérte, hogy ki fogja vizsgálni az ügyet. A megbeszélések nem hagytak kétséget afelől, hogy a mérsékelt vonal ellenfeleinek a magyar pártvezetésben komoly támogatói voltak Moszkvában. [...]

A KB 1972. novemberi ülésén kompromisszum született a gazdasági kísérletezések szószólói és ellenfelei között, egy olyan kompromisszum, amely igazából a reformerekkel való végleges leszámolás nyitányát jelezte. [...] Kádár néhány hónappal korábban, már a nyár folyamán felkínálta lemondását a KB-nak [...].

Ma senki sem vitathatja, hogy az árnyoldalak ellenére a reformok időszaka a magyar gazdaság „aranykora" volt. [...]

<u>Forrás:</u> Lendvai: Magyarország kívülről, 55–59.

1. Mettől meddig tartott az új gazdasági mechanizmusnak nevezett reformkorszak Magyarországon?
2. Miért ítélték veszélyesnek a szovjetek a magyarországi reformokat? Milyen belpolitikai változások, illetve milyen külpolitikai események vezettek a reformok bukásához?
3. A forrás alapján jellemezd a korabeli propagandát! Hogyan viselkedett Kádár a szovjet vezetőkkel szemben?

27. A „HÁROM T" A MAGYAR KULTÚRPOLITIKÁBAN

KARINTHY FERENC: NAPLÓ III.

1974. március 27.

...Ottó[6] április 4-kei jogos – a terv teljesítéséért járó – prémiumából levontak ezer forintot, büntetésül, hogy bemutatta a Hosszú weekendet. Engem még többre büntettek meg. Három hete felhívtak a minisztériumból, elfogadnám-e a József Attila-díj első fokozatát. Mondtam, adhatják – de azután semmi sem történt. Úgy látszik, a végén mégis kihúztak. Gondolom ez is a darabért. 20 ezer forint büntetés. Túléljük ezt is. [...]

március 28.

Ma reggel mégis méltóztattak elküldeni az értesítést, hogy József Attila-díj első fokozatát kaptam. Fulladjanak meg. Nagyon nehezen, nagyon nehezen adták. Na, mindegy. Nem az ő kezükben van a mérleg, majdnem mindegy, hogy mit ítélnek, jutalmaznak vagy büntetnek. [...]

október 30.

[...] A SZU-ban – mint az itt olvasott nyugati lapokból értesültünk róla – absztrakt és avantgárd festők illegális vagy féllegális kiállításokat rendeznek. A hatóságok olykor eltűrik ezeket, bár utálkozva, olykor legvadabbul eltiporják. [...] Nagy baj és nagy kár viszont a szovjet hivatalos szervek ilyetén ostobasága. Ha ezek a nacsalnyikok és politrukok Pestre jönnének, két nap alatt rájönnének, hogy ezektől a lázadó ifjaktól, absztrakt festőktől és abszurd drámaíróktól nem kell félteniük a rendszert. Hisz Pesten ezek az irányzatok vígan tenyésznek, bántatlanul, sőt hivatalos támogatással, és attól még a szocializmus is vígan tenyészik. Én sose titkoltam, hogy mindezt zsákutcának tartom. [...]

november 2.

[...] A baj akkor kezdődik, amikor ezt a módszert (az avantgárdot), amely a legkülönfélébb világnézetű alkotók eszköze lehet, üldözik, kanonizálják. Ugyanolyan ostobaság, amikor a SZU-ban betiltják, mint amikor nálunk vagy Jugóban hivatalos, félhivatalos, tehát többé-kevésbé kötelező módszerré teszik. [...]

november 18.

Mindenféle irodalmi intrikák, kritikák, ellenkritikák. Magyarországon ma úgy van: ha én írok egy novellát, abból rajtam kívül kb. tizen élnek. Kritizálnak, magyarázzák, vitáznak, irányítanak, óvnak, jutalmaznak, megrúgnak, és időnként még simogatnak is. És ezt mind az én kontómra. Némelyek jobban, mint én. [...]

[6] Ádám Ottó (1928–): rendező, 1972 és 1989 között a Madách Színház főrendezője.

december 15.

[...] És írtam egy novellát, a László napot, illetve befejeztem. Először az ÉS-hez [Élet és Irodalom] vittem, Jovánovicsnak.[7] [...] elolvasta, gyönyörű [...] de neki túl hosszú, és rázós is. [...] Erre átvittem az Új Íráshoz. Lecsaptak rá, [...] zseniális, de kértek néhány kisebb tompítást. S rögtön megy a nyomdába. [...] Ez pénteken volt. Hétfőn küldönc hoz egy vastag csomagot Juhásztól.[8] Benne vissza a novella és egy levele, hogy az én érdekemben nem meri leadni. Telefonon is beszéltünk, azt mondja, életveszélyes. [...] Most, a pártkongresszus előtt mindenki borzasztóan be van gyulladva.

Érdekes: nem vagyok megrendülve. [...] hát máskor, ha mégis történt ilyesmi (pl. tavaly, amikor a Hosszú weekend darabot betiltották), nagyon kiborultam [...].

Forrás: Karinthy Ferenc: Napló III. Budapest, 1993. 36–66.

1. **Irodalmi emlékeid alapján vázold fel a Karinthy család történetét! Említs néhány művet a két nagy írótól!**
2. **Miért lehetett Karinthy Ferenc, egy polgári család tagja, polgári mentalitású író elismert művész a Kádár-rendszerben! Mely műveit ismerték el? Miért? Mely műveit tűrték vagy tiltották?**
3. **A naplórészlet az író és a kultúrpolitika több összeütközéséről is beszámol. Miért jelentettek konfliktust és hogyan oldódtak meg az alábbiak:**
   – a Hosszú Weekend című darab;
   – a József Attila díj;
   – kisebb tompítások a László nap című novellán;
   – Juhász Ferenc telefonja?
4. **Vitassátok meg a két kulturális lap főszerkesztőjének viselkedését! Valóban az író érdekében nem közölték a novellát?**
5. **Mi az író véleménye a rendszer kultúrpolitikájáról és kultúrpolitikusairól? Hogyan tükrözi a napló stílusa ezt a véleményt?**
6. **Gyűjtsetek össze néhány akkoriban született s betiltott művet! Több művészeti ágat is vizsgáljatok meg, s ne csak Magyarországon!**

28. ÉRTELMISÉGI VITA A HATÁRON TÚLI MAGYARSÁG HELYZETÉRŐL ÉS MÁSRÓL A NYOLCVANAS ÉVEK ELEJÉN

A) CSOÓRI SÁNDOR: KAPASZKODÁS A MEGMARADÁSÉRT (BEVEZETŐ DURAY MIKLÓS KUTYASZORÍTÓ CÍMŰ KÖNYVÉHEZ)

Minél erőtlenebb a nemzetiségek ellenállása, annál vadabb az elnyomásuk. [...] Sajnos a többségi nép állambiztonsági szervei sehol nem gyakorlatozhatnak úgy kedvükre, mint a nemzetiségi vidékeken. [...] itt mindig találnak megnyúzható ürügyet hajlamaik kielégítésére. Találnak, mert a kisebbségnek nincsenek kollektív jogai, de ha egy kisebbségi egyénileg követ el valamilyen kihá-

[7] Jovánovics Miklós (1932–): kritikus, 1974–1986 között az Élet és Irodalom című folyóirat főszerkesztője, 1986–1990 között a Magvető Könyvkiadó igazgatója.
[8] Juhász Ferenc (1928–) költő, a napló keletkezése idején az Új Írás főszerkesztője.

gást, vétket, politikai baklövést, minden további nélkül kollektív bűnösként lehet kezelni. [...]

Sokáig azt lehetett hinni, hogy ezek a titkosrendőrséginek mondható módszerek csak a romániai magyarok megtörésében, szétzüllesztésében fedezhetők föl. A hit tévhitnek bizonyult. A szlovákiai magyartalanítás, jogfosztás – a háború utáninál ugyan rejtettebben –, de pontról-pontra haladva hasonló eltökéltséggel folyik. A szocializmus vívósisakja alatt a Trianon utáni kisantantos öszszepillantások cinkosságát figyelheti meg szomorúan az ember. [...]

[...] Duray Miklós abban az évben született, magyar kisebbségi sorsba, amikor a háború végeztével a szlovákiai magyarok megszámoltatása elkezdődött. [...] Hitleri és a sztálini világ idegbénító otthontalansága és félelme támadt föl – vagy inkább folytatódott? – a szlovákiai kisebbség életében. [...]

A be nem avatkozás „szent elvének" a jóváhagyásával mindkét Európán kívüli nagyhatalmat komoly felelősség terheli: Amerikát és a Szovjetuniót egyaránt. Az elsőt a jóhiszemű dilettantizmusa, a másodikat a harsány és igézetes, de hamisításon nyugvó internacionalizmusa miatt. [...]

Magyarországon mind a mai napig, mint fenyegető evidencia, az a háború utáni megállapítás maradt érvényben, hogy a nemzetiségek ügye: *belügy*. Így aztán történhetett bármi a szomszédos országokban élő magyarokkal, a csitító szólam mindig ugyanúgy hangzott: ne szóljunk, ne lázadozzunk, egyetlen kukkal se tiltakozzunk a szomszédainknál, mert arcizmunk rándulásával is a náluk élő magyarok helyzetét nehezítjük.

Ez a kormányzati elv kezdetben meggyőzőnek hatott, a tisztesség súlyos parancsának, de időközben kiderült, hogy a mi tapintatos taktikánk egy fabatkát sem ér, mert a kisebbségi magyarság helyzete – a magyar kormány viselkedésétől függetlenül – egyre csak romlik.

Amit cselekedni tudnánk, persze, nem sok, mert akit zsarolás szorít sarokba, túlságosan is kiszolgáltatott. De egyetlen feszültség-fölvállalásunk a románokkal szemben mindenképpen figyelmeztető példa lehetne. A magyar kormány két esztendeig nem írta alá a román–magyar barátsági szerződést, mondván, hogy az efféle barátsági szerződésekhez némi barátság is szükségeltetik. Ezek az esztendők az erdélyi magyarság és a hazaiak közötti viszony legtermékenyebb esztendei voltak. [...] Az erdélyi magyar értelmiségiek szinte az égiekhez rimánkodtak, hogy a magyarok sokáig ne írják alá a szerződést, mert ez a föltételeket szabó magatartás becsületet szerez számukra is a románok előtt. S talán el is gondolkodtatja őket.

És újólag nekik lett igazuk. Mihelyt – külső nyomásra – a magyar kormány aláírta a szerződést, fél év se telt bele és elszabadult a pokol. Egymás után állították föl a már megfestett tilalomfákat. [...]

De hogy ne csak személytelenül beszéljek a torzulásokról, el kell mondanom, hogy e könyv íróját, Duray Miklóst odaát Csehszlovákiában sokan a rendőrség emberének hiszik. Mert ha Duray ilyen nyíltan, keményen, eltökélten kiáll véleményével a világ elé és mind a mai napig még „véletlenül" se ütötte el egy autó, nem csukták le, akkor csakis beszervezett provokátor lehet.

Ezek az őrületbe csúszó torzulások nem egyszerű félreértések. Ott van mögöttük a törvény: a szocializmus végiggondolatlan eszmerendszere és gyakorlata. [...]

Duray könyve nemcsak erkölcsi tett, de bizonyos tekintetben új határkő is. Eddig minden kisebbségi sorsról szóló írásban fölsorakoztak a mentegetőzés mondatai: a magyar uralkodó osztály bűneiről, a '67[9] utáni elmagyarosítás szégyellnivaló korszakáról. A szándékot utólag is helyeselnünk kell: a történelmi és morális jóvátétel kívánta ezt az írótól, történésztől, politikustól.

Duray szakít ezzel a bűntudatra alapozott hagyománnyal. Nem fejti ki, de érezteti, hogy minden mentegetőzés újabb ürügy a nemzetiségek bevádolásához. Mintha csak arra szólítaná fel az érintetteket: nézzük most már a Trianon óta eltelt időket: a tragikus számlák végösszege nem a magyarok lelkiismeretét terheli.

Miközben én ezeket a bevezető sorokat írom, Duray Miklóst e miatt a könyv miatt is vádemeléssel vagy ideggyógyintézettel fenyegetik. Könyvét természetesen csak a titkosrendőrség olvashatta, nem az olvasók. Szorongatott helyzetében egyedüli védelme a nyilvánosság volna. Vagyis, ha önéletírása odahaza jelennék meg magyarul és szlovákul.

Sajnos, ez még reménynek is reménytelen.

Könyvének amerikai megjelentetése tehát kényszer. [...]

Forrás: Duray Miklós: Kutyaszorító. New York, 1981. 8–20.

B) HAJDÚ JÁNOS: UTÓSZÓ EGY ELŐSZÓHOZ

[...]

Kutyaszorító

A tények a következők: idén, az év elején New Yorkban, magyar nyelven megjelent egy könyv, a címe: Kutyaszorító. [...] A 140 nyomtatott oldalnyi szövegnek irodalmi értéke még az előszó írástudó szerzője szerint sincs. Tudományos igényű állítást egyetlen sornyit nem találni benne. Pamfletnak pedig azért nem minősülhet, mert noha érdekvédelemnek akar látszani – kisebbségi helyzetben élő magyarok érdekvédelmének –, voltaképpen ténytöredékek rendszertelen gyűjteménye. Olyan gyűjtemény, amely történelmi pontatlansága, tartalmi kuszasága miatt, szellemi teljesítményként értékelhetetlen – politikai célzatosságának leleplezése nélkül is.

A mai Csehszlovákiában élő önjelölt kisebbségi érdekvédő hosszadalmas elmondása szerint egy félig polgári, félig dzsentri család 1945-ben született sarja, ami adatként azért kínálkozik ide, mert Duray Miklós létét és tudatát – saját szövege alapján – ez határozta meg elsősorban. [...]

[9] Az 1867-ben kötött kiegyezésről van szó – Csoóri tehát a dualista Magyarország nemzetiségpolitikájára céloz.

Az 1981-ben kelt írás alaphangját a teljes tagadás határozza meg. [...] Duray a szocialista rendszer elvi alapját gyűlöli, kisebbségi panaszainak előadása csak az intonációhoz szükséges hangulati elem. [...]

Az elemi józanság hiánya túlságosan is szemet szúr. Éppen emiatt soha nem is lett volna okunk e „mű" tudomásulvételére, ha a könyvhöz előszót New Yorkba nem egy Budapesten élő költő küld. Fájdalom – küldött.

Az előszó

Csoóri Sándor arra vállalkozott, hogy a maga mondanivalójával megalapozott kisebbségi érdekvédelemként hitelesítse Duray Miklós fellépési kísérletét a csehszlovák realitások ellen. S voltaképp ő az, aki arra is vállalkozik, hogy elvileg és földrajzilag általánosítsa a támadást valamennyi szocialista szomszédunkkal szemben.[...]

Tudatlanság vagy tudatzavar

Csoóri Sándor [...] a többpártrendszerben bizonyított biztosítékot lát a nemzetiségek szélsőséges elnyomása ellen. [...] A többpártrendszernek mint ellenjavallatnak történelmi fedezete nincs. A mai Nyugat-Európában sem.

[...] A magántulajdon mint biztosíték a kisebbségi kiszolgáltatottság ellen? [...] De felnőtt magyar ember tudatából miképp eshet ki az a tény, hogy a világnak ezen a részén a sovinizmus és a fajgyűlölet rákos szövedéke semmilyen szikével nem metszhető szét. Tulajdonnal rendelkezett és „jogilag" létbiztonságnak örvendett a keresztény cséplőgép-tulajdonos, miközben Auschwitzba hurcolták a zsidó bérlőt. Elismerték ugyan (valamelyes csehszlovákiai korlátozással) a feudális birtokjogot a trianoni határ mindkét oldalán, de 1938-at követően megnézhette magát az a „visszacsatolt" észak-erdélyi román kistőkés, vagy dél-szlovákiai szlovák értelmiségi, aki a többség jogait kérte volna számon. Azt pedig sem Horthy, sem Tiso szlovák állama, sem a királyi román rezsim nem kérdezte polgáraitól 1941-ben, hogy mi az anyanyelvük; a Donnál együtt pusztultak. Nem a szocialista kortárs, hanem azoknak a jórészt polgári áldozatoknak a mártíremlékművei előtt térdre ereszkedő polgári utókor kérdezi Csooritól, hogy tudatlanság vagy tudatzavar terméke-e a tézi-se? [...]

A harmadik tézis: az egyház mint a kisebbségek védelmezője. Melyik, hol és mikor? [...]

Egy kihagyott passzus

Az előttünk fekvő program azonban más. Alapvetően más szándékú. Amit szövegéből nem kell a sorok között kutatva kihámozni. Megkíméli olvasóit a szerző az esetleges félreértésektől is, mert maga mondja ki: *„Végül is a baszkok lőnek, az írek robbantanak – miért nem követik példájukat, pl. az erdélyi magyarok vagy a szlovákiaiak? E kihívó kérdést nem én rögtönzöm most, hanem radikális olasz értelmiségiek dobták magasba évekkel ezelőtt.*

Mit válaszolhattam nekik? Nem azzal a közhellyel érveltem, hogy Közép-Európában a kisebbségek semmiképpen se juthatnak fegyverhez, hanem azzal, hogy még a fegyverkezés fölvillanyozó gondolatáig sem jutnak el. Tudniillik ahhoz, hogy egy gondolat, egy érzés, egy igazság életképes legyen, legalább két ember egyetértésére van szükség."

Az idézett néhány sor Csoóri szövegének az egyik, ha nem a döntő pontja. És ezt következetesen elhallgatja mégis a Szabad Európa rádió. [...] Az ok nagyon is kézenfekvő. A SZER nemcsak Magyarországra és korántsem csupán magyarul sugároz. Tehát valahol valaki Washingtonban úgy döntött, hogy azt a New Yorkból keltezett ötletet, miszerint Romániában és Csehszlovákiában polgárháborút kellene kirobbantani, mindenhol nem engedik sugározni. [...]

Csoóri Sándor szóban forgó írását, melyről az olvasó tájékoztatására még azt is el kell mondani, hogy nem előzmények nélküli, mert korábbi amerikai útjain ottani magyar klubokban nem is egy, később nyomtatásban is napvilágot látott beszédében igen közel jutott mostani téziseihez, [...] ezt a mostani megnyilatkozását [...] a nyilas emigráció nevében üdvözölte a Nemzetőr című orgánum.

Mi a hamisítás?

[...] A Nemzetőr ugyanis Csoórit visszhangozva azt írja, hogy a Szovjetunió internacionalizmusa harsány és igézetes, de hamisításon nyugszik. [...]

Csoórinak ezt a dolgozatát ismerve, közben költői életművét sem feledve, számon kell kérnünk – az ő hajdani vallomásaira emlékezve kell tőle számon kérnünk – a baloldali írástudó felelősségérzetét. Mert e közleményével 1983-ban hátat fordított nemcsak a Magyarországon ma létező, hanem a szocialista fordulatot megelőzően is mindvégig jelen volt progresszív nemzeti értéktudatnak. [...]

A józan ész ma – éppen mert alapokat sikerült lerakni, s ezzel lehetőséget is teremteni – azt diktálja, hogy minden nemzeti energiánkat a haza materiális és szellemi erősítésére koncentráljuk. Kisebbségi válsággócok elemzése ugyanis egyetlen tézist bizonyíthat (noha még azt sem mindenütt egyenlő mértékben), ez pedig a tartós és dinamikus, szomszédok vonatkozásában lehetőleg egymástól nem túlságosan eltávolodó társadalmi-gazdasági-kulturális erősödés kedvező, gyógyító hatása.

Mai gazdasági közállapotaink nyomán napirendre tűzött demokráciaerősítő terveink jelentik majd a teljesebb biztosítékot azoknak az alapvető emberi jogoknak a kiteljesítésére, amelyek között a kisebbségek méltó kezelése csak az egyik. Remélt sikereink e program megvalósításában kisugároznak-e határainkon túlra is? A modell biztosan nem, mert soha sem lesz egyik ország a másik másolata Kelet-Európában. De a remélt eredmény talán igen. S ha a cél elérhetőnek bizonyul, akkor bekövetkezik az is, amire eddig még sohasem volt példa,

hogy érdekből, jól felfogott ottani nemzeti érdekből teszik túl magukat előítéleteiken és máson is. [...]

Csoóri Sándor – azt hiszem – túlságosan messzire jutott az önszuggesztió révén sámán-vátesz szerepének kidolgozásában, semhogy reálisan tudná érzékelni megnövekedett – szerencsére megnövekedett – képességünket nemzeti érdekeink racionális és fegyelmezett érvényesítésére. [...] Holott a racionális hazafiság elmélyítésére vállalkozni nagyon is költőhöz méltó feladat volna.

A politika is rég birtokába jutott annak a felismerésnek, hogy a korábbi évek egyoldalú és emiatt nem is mindig hiteles internacionalista politikája csakis akkor hatol igazán mélyre a magyar köztudatban, ha őszinte nyíltsággal közeledünk nemzeti identitásunk korszerű értelmezéséhez is. Természetes, hogy része ennek a törődés azokkal a magyarokkal is, akik határainkon túl élnek. „Mi sem magától értetődőbb – hallottuk Sütő Andrástól Illyés Gyula ravatala előtt –, mint a törődni akarás azokkal a magyarokkal, akik – s ezt viszont félreérthetetlen egyértelműséggel kell mindig a szánkra venni – véreink, de nem honfitársaink."

Forrás: Hajdú János: Utószó egy előszóhoz. Élet és Irodalom, 37. szám (1983. szeptember 16.), 3-4.

1. **A határon túli magyarok elnyomásának mely tényeiről ír előszavában Csoóri Sándor?**
2. **Milyen ideológiai megfontolásból söpörték le az asztalról a nemzetiségi problémákat a szocialista országok hivatalos szervei? Hogyan cáfolja ezt az ideológiát Csoóri?**
3. **Miért kárhoztatja a költő a szocialista Magyarország nemzetiségpolitikáját? Milyen nemzetiségpolitikát tart szükségesnek? Hogyan érvel igaza mellett?**
4. **Miért tartja felelősnek a két szuperhatalmat a magyarság elnyomásában?**
5. **Mi minden miatt tartja határkőnek Duray Miklós könyvét Csoóri?**
6. **A Csoóri Sándor által felvetett kérdések, problémák közül melyekre válaszol Hajdú János? Vitassátok meg, helytállóak-e ellenérvei, és azt is, vajon a legfontosabb felvetéseket bírálja-e!**
7. **Milyen politikai vádakkal illeti Csoórit az Utószó írója? Milyen hibákat vél felfedezni gondolatmenetében?**
8. **Hogyan képzeli el Hajdú János a határainkon túl élő magyarok problémáinak megoldását? Vitassátok meg, volt-e realitása abban az időben elképzeléseinek!**
9. **Fejtsd ki bővebben, mit jelent az, hogy a határainkon túli magyarok „véreink, de nem honfitársaink"!**
10. **Milyen helyzetbe került a könyv miatt Duray? Véleményed szerint hogyan írhatott Csoóri a nyolcvanas évek elején Budapestről ilyen hangvételű előszót egy New Yorkban megjelenő, a szocializmust is bíráló könyvhöz?**
11. **Mit tudsz Csoóri Sándor, Duray Miklós és Hajdú János későbbi közéleti-politikai szerepéről?**
12. **Gyűjtsd össze, hogy napjainkban milyen politikai viták zajlanak a határainkon túl élő magyarokról!**

29. A MAGYAR GAZDASÁGI CSODA (PAUL LENDVAI)

AZ ÁTALAKULÓ TÁRSADALOM

A magyar gazdasági csoda titka az, hogy „az emberek az első műszakban, a munkahelyükön kímélik az erejüket, a másodikban, mellékfoglalkozásként pénzt keresnek, a harmadikban pedig fölépítik lakásukat". [...] Egy szociológus

szerint: „A bérből megélni sem lehet, de a mellékfoglalkozásból még gazdagodni is." Mint mindig, egy vicc szól a visszás helyzetről: „Mi a szocializmus? A legbonyolultabb út a kapitalizmusba." [...]

Az 1986-os hivatalos statisztika szerint például a szocialista szektor részesedése az össztermelésben 93%, az ipari termelésben pedig még ennél is több, 98,2% volt. A dolgozók 94,6%-a – s még a kiskereskedelemben dolgozóknak is 97,8%-a – tevékenykedett a szocialista szektorban. [...] A havi átlagkereset Magyarországon 6000 forint körül van. Kezdő orvosok 3-4000 forint fizetéssel indulnak; a 2,3 millió nyugdíjas (a lakosság 21,2%-a) átlag 3600 forintot kap, félmillió pedig 2500-nál is kevesebbet.[...]

Magyarországon – legalábbis kelet-európai mértékek szerint – fogyasztási robbanás zajlott le. Vegyük példának a motorizációt. Bár 1960-ban csak 18 000 magánautó volt az országban, 1970-re már 213 000. Ez a szám tizenöt év alatt meghétszereződött, 1,5 millióra nőtt. Más tartós fogyasztási cikkek grafikonja hasonlóképpen meredek emelkedést mutat. 1960-ban például ezer lakos közül még csak négynek volt hűtőszekrénye, 1970-re 103-nak, 1984-ben pedig 325-nek. Az ezer lakosra jutó tévékészülékek száma ugyanebben az időszakban 10-ről 171-re, végül pedig 272-re nőtt. A mosógépek száma 45-ről 179-re, majd 339-re emelkedett. Mivel a húsellátás szűkössége a kommunista irányítású országokban szinte már a rendszer egyik jelképe, figyelemre méltó, hogy Magyarországon az évi húsfogyasztás a háború előtti 33,9 kilóról 1950-ig 34,9 kilóra, 1960-ig 49,1 kilóra, 1977-ig pedig 77 kilóra nőtt. Végezetül azt sem szabad elfelejteni, hogy Magyarországon a nyugati turisták száma, kis híján megháromszorozódva, 700 ezerre emelkedett. [...]

1948-tól a hatvanas évek közepéig több mint 1 millió ember, hivatalnokok, iparosok, földbirtokosok, jómódú parasztok, üzletemberek csúsztak le társadalmi helyzetüket tekintve, mialatt körülbelül ugyancsak 1 millió munkás és paraszt emelkedett följebb a társadalomban. Másként fogalmazva: míg a „szellemi foglalkozások" kategóriájában, amely az 1949. évi 8,3%-ról 1984-ig 26,3%-ra nőtt az összes dolgozó számarányához képest, a háború után csak 7% volt közülük fizikai dolgozók gyermeke, 1984-re már 60%. Ugyanezen időszakban a kisiparosok és kiskereskedők aránya 50,7%-ról 4%-ra zuhant, az úgynevezett tőkések és földbirtokosok szűk rétege (1,9%) pedig teljesen elenyészett. [...]

A pártlap szerint 1986-ban egy budapesti üzem egy, az iskolából frissen kikerült, segédmunkásnak jelentkező fiatalembernek 4200 forintot kínált, egy másik kezdőnek, egy diplomás közgazdásznak pedig 4600 forintot. Nem csoda, ha minden vizsgálat megerősíti, hogy az értelmiségiek, így a mérnökök is csak 45 (egyes adatok pedig csak 53) éves korukra érik utol a velük egykorú szakmunkás jövedelmét. [...] Szociológusok rámutatnak, hogy a családok háromnegyedének már 1982-ben volt valamilyen mellékjövedelme. [...]

A számok önmagukért beszélnek: a kereken 1,5 millió háztáji és kiegészítő gazdaságban évente 4,5 millió ember 2,7 milliárd munkaórával egészíti ki keresetét. Ez 1,2 millió teljes foglalkoztatású ember munkájával egyenértékű.

A parányi háztáji és kisegítő gazdaságok bizonyítják, hogy mekkora „csöndes tartalékok" kerülnek felszínre egy társadalomban, ha az ösztönzés valódi, s nem szólamokban merül ki. E törpegazdaságok adják a bruttó mezőgazdasági termelés egyharmadát, ezen belül ők termelik meg a burgonya és zöldség 70, a sertéshús 56,3 és a baromfi 43%-át. Az 1981-től 1985-ig évente felépült 74 000 lakás közül nem kevesebb, mint 57 600 magánerőből épült. [...]

Forrás: Lendvai: Magyarország kívülről, 93–113.

1. Mivel magyarázza a szerző Magyarország gazdasági virágzását? Miért jellemzi találóan az általa idézett vicc az új gazdasági mechanizmust?
2. A cikk alapján jellemezd a társadalom rétegződését és a társadalmi mobilitást! Elemezd a fizetéseket bemutató számadatokat!
3. Készíts diagramot a fogyasztás növekedéséről, és vond le a megfelelő következtetéseket! Hasonlítsd össze a fizetéseket és a fogyasztás növekedését mutató adatokat! Hogyan oldható fel az ellentmondás?
4. Mutasd be számszerű adatokkal a mellékfoglalkozások jelentőségét! Mit gondolsz, milyen hatással volt a mellékállás a főállásban végzett munkára, így az állami vállalatok teljesítményére?
5. Milyen szerepet játszott a mezőgazdasági termelésben a mellékfoglalkozás? Válaszodban használd fel a forrásban közölt adatokat!
6. Milyen anyagi céljai lehettek egy átlagcsaládnak e rendszerben?
8. Vitassátok meg a forrás által bemutatott jelenségek pozitív és negatív hatásait a magyar társadalomra!

30. A „FORDULAT ÉS REFORM". RÉSZLETEK EGY TANULMÁNY BEVEZETŐJÉBŐL

Budapest, 1986. október

A nyolcvanas évek, de különösképpen az 1985 óta eltelt időszak tapasztalatai azt mutatják, hogy a magyar gazdaság igen súlyos helyzetben van. Az ismétlődő erőfeszítések ellenére sem sikerült a gazdaságot konszolidálni, nem sikerült megindítani egy olyan átalakulást, amelynek nyomán az eladósodási folyamat fokozatosan megállítható lenne, s a kényszerintézkedéseket (exporterőltetés, importkorlátozás, ismétlődő drasztikus pénzügyi megszorítások, adminisztratív beavatkozások stb.) ki lehetne iktatni.

Sőt a legutóbbi esztendőkben a helyzet ismét gyorsan romlik. A részleges liberalizáció, az élénkítő intézkedések a teljesítmények növekedése helyett a belső és külső egyensúlyi feszültségek hirtelen kiéleződéséhez vezettek. Fizetőképességünk megőrzése most ismét rendkívüli intézkedéseket és társadalmi áldozatokat követel.

Az igazi probléma nem is az, hogy a *tartós* egyensúly helyreállítása a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején az elképzeltnél lassabban, rosszabb hatékonysággal megy végbe, ennélfogva a terveinkbe foglaltnál jóval súlyosabb társadalmi áldozatokat követel. A fő gondot a távlatok hiánya okozza, az, hogy a gazdaságban alig-alig indultak meg azok a szerkezeti-alkalmazkodási folyamatok, amelyek egy későbbi kibontakozás hajtóerejévé válhatnának. A szaporodó válságjelenségek nem alkalmazkodásra késztetnek, inkább bénítólag hatnak. Sajátos szocialista stagfláció[10] bontakozott ki, amelyben a magas inflációs ráta – a piacgazdasági stagflációtól eltérően – nem munkanélküliséggel, hanem folyamatosan szűkülő belföldi felhasználással és az erőforrások (eszközök, munkaerő) egyre rosszabb hatásfokú kihasználásával párosul. [...]

Sajnos, ma már elkerülhetetlen, hogy a gazdaság teljesítőképességének romlását nagyobb mértékben érzékelje a fogyasztó is. Közben pedig csökken a bizalom az iránt, hogy a már elhatározott [...] gazdaságpolitikai-gazdaságirányítási változások alkalmasak a kedvezőtlen tendenciák megállítására.

A veszélyesen erősödő negatív folyamatokat nem lehet megmagyarázni egyedül az egyébként kétségkívül komoly veszteségeket okozó, számunkra hátrányos szocialista és tőkés külpiaci tendenciákkal. A kétségtelenül minden szinten tapasztalható hiányosságok ellenére, nem állja meg a helyét az az értékelés sem, hogy a célok, a gazdaságpolitikai elgondolások helyesek voltak, csak a végrehajtás rossz. [...]

Nő a veszélye annak, hogy belesodródunk egy elhúzódó válságba, de annak is, hogy helyzetünket, reális mozgástereinket félreismerve olyan „megoldási javaslatok" kerülnek előtérbe, amelyek a rendcsinálást, az „igazságos" vasszigort, azaz mindenfajta helyi kezdeményezés visszaszorítását állítják előtérbe, lemondva a társadalmi alkotóerő mozgásba hozataláról, a vállalkozó szellem kibontakoztatásáról.

Véleményünk szerint ebben a helyzetben az *egyetlen* perspektívát nyújtó megoldás egy *radikális fordulat* a gazdaságpolitikában és a gazdaságirányítás rendszerében egyaránt. A *gazdaságpolitikában* elsőbbséget kell adni a jövedelemtermelő-képesség növelésének és a világgazdasághoz való alkalmazkodást elősegítő strukturális változások kikényszerítésének. Emellett célként fogalmazható meg a külső egyensúly néhány év alatti helyreállítása. Minden egyéb prioritást fel kell adni, le kell mondani a vállalatok helyzetének stabilizálásáról, az elért életszínvonal fenntartásáról és az antiinflációs politikáról. [...]

A reformprogram nem korlátozható a szűken értelmezett gazdaságra, ki kell terjednie a társadalompolitikára (ezen belül a szociálpolitikára) és a politika intézményrendszerére is. A most már halaszthatatlan változások súlyos konfliktusokkal járnak (vállalat-visszafejlesztések, csődök, munkaerő-átcsoportosítás és strukturális munkanélküliség). Lényegében stagnáló jövedelem-színvonal mellett rövid idő alatt el kell viselni a jövedelmek átrendeződését az állampolgárok és a vállalatok között.

Forrás: Közgazdasági Szemle, 1987/6. In: Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999. 396–397.

1. Nézz utána, kik készítették a tanulmányt, s kiknek a megrendelésére!
2. Miért tartja különösen súlyosnak a válságot a tanulmány? Melyek a válság legfontosabb jellemzői?
3. Mivel magyarázza válságot? Milyen addigi válságmagyarázatokkal szakít?

[10] stagfláció: közgazdasági fogalom, amely a stagnál és az infláció fogalmának összevonásával keletkezett. A forgalomban levő pénzmennyiség növekedése a termelés fejlődése nélkül.

4. Milyen társadalmi és milyen politikai veszélyekre hívják fel a figyelmet a tanulmány készítői? Milyen politikától óvják az ország vezetőit?
5. Miben látja a megoldást a tanulmány? Mit jelent az, hogy le kell mondani a vállalatok helyzetének stabilizálásáról?
6. A javasolt megoldások közül melyeket nem fogadhatta el a Kádár-rendszer felső vezetése? Miért nem?

31. Politikai és gazdasági problémák a nyolcvanas években (Paul Lendvai)

Politikai, gazdasági problémák

...A félelemnek és a valóság figyelmen kívül hagyásának vegyüléke különösen jellemző annak a gárdának a viselkedésére, amely 1978-tól az ellenreform idején felhalmozódott csődtömeget próbálta kezelni. Bár szavakban helyeselte a további reformokat, a gazdasági szigor sok éves politikája miatt egyre népszerűtlenebbé vált. A problémák tagadásáért és az agyonhallgatásért először a népnek, majd pedig – eléggé megkésve – Kádár Jánosnak és a köré tömörülő, szűkebb vezető gárdának kellett fizetnie. [...]

Nyers Rezső és Pozsgay Imre már 1986-ban arra bátorítottak egy fiatal közgazdászcsoportot, hogy a Hazafias Népfront égisze alatt helyzetfelmérést készítsenek, és reformprogramot dolgozzanak ki. Az ezt követő két év vitákkal, összecsapásokkal és végül azzal a harccal telt, amelyet a kiútkeresők vívtak a félmegoldások politikájával való radikális szakítás érdekében. A súlyos következményekkel járó, elhibázott döntések még 1984-ben születtek. A magánkezdeményezések a kereskedelemben, mezőgazdaságban, kisiparban és a szolgáltatóiparban történő fellendítésének sokat ígérő beindítása után egy 1984-es tavaszi párthatározat jelentette a „vég kezdetét", és „a gazdaságpolitika dinamizálásának" jelszavával tulajdonképpen a reformimpulzusok visszaszorítását. Az 1985. márciusi XIII. pártkongresszus aztán hivatalosan is zöld utat adott a „gazdasági élénkítés programjának". A növekedés felgyorsításának ezt az eleve ellentmondásos programját a közgazdászok figyelmeztetései ellenére változatlan gazdasági szerkezettel, az áremelések lassításával, a teljes foglalkoztatottság megőrzésével és az életszínvonal emelésével akarták összekötni, és még a nettó külföldi adósságállományból is vissza akartak fizetni 1 milliárd dollárt. Az ipari termelés a várt 3 százalékos fölfutás helyett már 1985-ben 1 százalékkal csökkent. 1986-ban a fizetési mérleg terv szerinti, 200 millió dolláros aktívuma helyett újabb 1,4 milliárdos, ijesztő deficit keletkezett. 1985 és 1987 között a nettó eladósodás több mint a kétszeresére növekedett, és elérte a 10,7 milliárd dollárt; a bruttó eladósodás 10 milliárddal 17,7 milliárd dollárra emelkedett.

A „Fordulat és reform" című, eleinte eltitkolt, azóta azonban gyakran idézett műben a kritikus szemléletű közgazdászok kíméletlenül bebizonyították, hogy az ország nem a külföldi „begyűrűzés" és nem is a lakosság fogyasztása miatt, hanem egész egyszerűen a párt és a kormány gazdaságpolitikája következtében került válságba. Az egyetlen kiút az – szögezték le –, hogy a vezetés tárja fel a közvélemény előtt a helyzet komolyságát, és a társadalommal folytatott párbeszéd révén lépjen a radikális társadalmi és gazdasági reformok útjára. [...]

Ma már magas beosztású funkcionáriusok is többé-kevésbé elismerik, hogy a sok éves szoros kötődés a szovjet gazdasághoz egyre növekvő gazdasági megterhelést és a gazdasági döntőképesség beszűkülését jelenti. Elsősorban nem is az a gond, hogy a magyar külkereskedelem 30 százalékát a Szovjetunió foglalja le, míg a magyar részesedés csupán 6,5 százalékos. Magyarország számára a külkereskedelmi feltételek gyors romlásának oka a nagyhatalom által az országra kényszerített prioritások eredményezte szerkezeti aránytalanság. Az ötvenes években ebben a tenger és (a bauxit kivételével) ásványkincsek nélküli országban egy túlméretezett vas- és acélipart építettek ki. A hetvenes években ugyanez a hibás, az egész tömböt tekintő gondolkodás, egy ugyancsak túlméretezett vegyi és petrolkémiai ipar megteremtését eredményezte. [...]

A Szovjetunióval folytatott kereskedelem sem a nyugati exportnak a dolláradósságok csökkentése érdekében történő fokozása, sem pedig az importkiváltás szempontjából nem támasza a magyar fizetési mérlegnek. De hogy a szovjet hatalmi szó a politikai meggondolásoktól függetlenül gazdasági kérdésekben sem hagyható figyelmen kívül, az a következő statisztikákból is látható: a magyar olaj és olajtermékek importszükségletének 80 százalékát, a vasércszükséglet 95 százalékát, az energia-szükséglet 80 százalékát, a gyapot-, cellulóz- és rézszükséglet 50 százalékát a szovjetek szállítják. Magyarország viszont az országban gyártott autóbuszoknak 58, a könnyűipari exportnak 45, az agrárexportnak pedig 30 százalékát irányítja a nagy testvérországba. [...]

A következő tényezők eredményezték 1987–88-ban a politikai légkör drámai megváltozását és a harminckét éves Kádár korszak hirtelen végét:

1. A gazdasági válság. Az állandó áremelések, a személyi és az általános forgalmi adó bevezetése mindennél jobban hozzájárult a rendszer legitimációs alapjának megrendüléséhez. Az életszínvonal állandó, jóllehet szerény emelésére nem volt többé lehetőség. A Központi Statisztikai Hivatal legutóbbi jelentése szerint a magyar lakosságnak már 18 százaléka (mintegy 1,9 millió ember) él az úgynevezett társadalmi minimum, 6 százaléka (660 ezer ember) pedig a létminimum alatt. Ezzel egyidejűleg a progresszív adózás hátrányosan érinti a középosztály második gazdaságban tevékenykedő széles rétegeit. [...]

2. A szocializmus diszkreditálódása. A kommunista típusú, túldimenzionált szociális állam kedvezményei, ahogy már említettük, a privatizáció és a racionalizálás következtében eltűnőben vannak. Ha meggondoljuk, hogy az állami költségvetés egyharmada gazdasági és szociális támogatások fizetésére megy el, jogos a feltételezés, hogy a küszöbön álló drasztikus intézkedések következtében a jelenlegi 20 ezres munkanélküliség az ötszörösére, tízszeresére is növekedhet. A szociális biztonság érzését a jövőtől való növekvő félelem váltotta föl. [...]

3. A generációs váltás. Az ifjúság a politikai stabilitás szempontjából bizonytalanabb tényező, mint valaha. 1970 óta egyre feltűnőbb a mobilitás lelas-

sulása. Az ifjúság aránya a vezető hivatalnokok és menedzserek rétegében 60 százalékkal csökkent. Szociológusok és az ifjúsági funkcionáriusok hívják fel a figyelmet arra, hogy a fiatal főiskolai és egyetemi végzettségű szakemberek, mint pl. a tanárok, műszaki emberek és bölcsészek a legélesebb kritikusai az utóbbi évek megrekedtségének és távlattalanságának. Egy egyetemi diplomát szerzett fiatalember harminchét éves korára éri el egy azonos korú gyári munkás keresetét.

A párt vonzereje az ifjúság számára a mélypontra süllyedt. [...] A KISZ, amely papíron 900 ezer tagot számlál, kénytelen volt beismerni, hogy 1986-ban a taglétszám 720 ezerre esett vissza. [...]

4. A nemzeti tényező. A magyarokkal szembeni bánásmód a szomszédos országokban, különösen Romániában, a Kádár-rendszer elleni vádak lényeges alkotórészévé vált. A menekültáradat, Ceauşescu világszerte elítélt terve, hogy 8000 falut lebontasson, a publicisztikai és politikai tiltakozások Magyarországon idővel a legfontosabb nemzeti kérdéssé váltak. [...]

5. Moszkva új opciója. A gazdasági válság mellett a rendelkezésre álló információk szerint Moszkva új helyzetmegítélése is lényegesen hozzájárult Kádár elszigetelődéséhez és hatalmának aláásásához. A csaknem két évtizeddel fiatalabb szovjet főtitkár reformlendületével összehasonlítva, Kádárt sem Moszkvában, sem Budapesten nem lehetett már a magyar érdekek megfelelő szószólójának és védelmezőjének tekinteni. Gorbacsov az elmúlt évek során nem tudott bizalmasabb viszonyba kerülni azzal a magyar vezetővel, aki valamikor Hruscsov kedvence, Brezsnyev és Andropov barátja volt. A kedvezőtlen kontraszt – Moszkvában egy reformokat ígérő, változásokat sürgető pártfőtitkár, Budapesten egy óvatos és múltjából élő aggastyán – mélyen demoralizáló hatással volt a pártapparátusra is. [...]

[...] Hatalom- és tekintélyvesztése a pártelit számára 1987 júniusában lett világossá, amikor a KB egyik plenális ülésén Fock Jenő hajdani miniszterelnök javasolta, hogy Kádár mondjon le a főtitkári posztjáról, és egy újonnan létesítendő posztot, a pártelnöki tisztet töltse be.

A földühödött Kádár megpróbálta újrakeverni a kártyákat a párt- és államvezetésben. [...] A legtöbb sajtójelentéssel ellentétben a harminckét éves Kádár-rendszernek nem a reform jövője körül folyó csatározás, hanem a hatalmi harc vetett véget. [...]

Forrás: Paul Lendvai: Magyarország kívülről, 93–113.

1. Milyen politikai csoportok harcoltak egymással a párton belül a nyolcvanas évek elején? Milyen kérdésekben éleződtek ki az ellentétek?
2. Mikorra teszi, milyen határozathoz köti az író a gazdasági válság súlyosbodását? Milyen programot fogalmazott meg e határozat, s milyen rövid távú célokat tűzött ki? Miért nem következett be a várt gazdasági stabilizáció?
3. Miért nőtt az adósságállomány? Nézz utána, hogy mire mentek el a felvett nyugati hitelek, s miért nem fordíthatták másra ezeket az összegeket!
4. Hogyan utal a forrás arra, hogy a válság oka az ország politikai berendezkedésében is keresendő? Miért nem lehetett társadalmi-politikai változások nélkül kilábalni a válságból?

5. A forrás alapján jellemezd a magyar–szovjet gazdasági kapcsolatokat! Állításaid számadatokkal bizonyítsd.
6. Milyen hatással volt a magyar gazdaságra a Szovjetunióval való gazdasági kapcsolat? Milyen szerepe volt a magyar gazdaságnak a KGST-n belül?
7. Hogyan bizonyítja az író, hogy a nyolcvanas évek közepén nemcsak gazdasági válságról, hanem a Kádár-rendszer általános válságáról beszélhetünk? Milyen válságjelenségeket emel ki? Véleményed szerint ezek közül melyek befolyásolták leginkább a nyolcvanas évek végén bekövetkező változásokat?
8. Mutasd be, milyen volt Kádár János helyzete ebben az időben!

32. Külpolitikai lehetőségek a nyolcvanas években

A) Bush amerikai alelnök üzenete

...Kemény László: 1983. szeptember 19–20-án Magyarországon járt Bush alelnök. Jó hangulatú tárgyalásokat folytatott, majd Bécsbe ment, ahol egy előadásában elmondta, az USA milyen fordulatot tart szükségesnek Kelet-Európában. Ennek három elemét sorolta fel. Ezek közül az első az volt, hogy a kelet-európai országoknak le kell mondaniuk a társadalmi berendezkedésükről. Második elemként a nemzeti tudatra ébredést fogalmazta meg – nyilván nem számolva a jugoszláviai típusú konfliktusokkal. S a harmadik: totális szembenállás a Szovjetunióval. Ezeket olyan feltételeknek nevezte, amelyek a Nyugathoz való integrálódáshoz szükségesek. Erre a magyar pártelit egy részében meg is volt a kellő fogékonyság, különösen azok részéről, akik az 1968-as reform megfeneklése után kikerültek a közvetlen vezetésből, de befolyásukat többé-kevésbé meg tudták őrizni. [...]

Forrás: A puha diktatúrától a kemény demokráciáig. Interjúkötet. Szerk.: Bodzabán István–Szalay Antal. Budapest, 1994. 59–60. (A továbbiakban: A puha diktatúrától...)

B) Horn Gyula a magyar „különútról”

...1983 decemberében a genfi szovjet–amerikai tárgyalások megszakítása után Andropov főtitkár levélben fordult a szövetséges országok pártjainak Központi Bizottságaihoz. Ebben a szocializmus közös érdekeire hivatkozva kérte, hogy az amerikai rakéták nyugat-európai telepítésére válaszul függeszszük fel a párbeszédet a Nyugattal. Az MSZMP Politikai Bizottságának 1983. december 20-i ülésén mint a Külügyi Osztály vezetője, rám hárult az a feladat, hogy következő évi nemzetközi program kapcsán javaslatot tegyek az Andropov-levélben foglaltak megválaszolására. Bevezetőmben hivatkoztam a Magyarország iránti nagy nyugati érdeklődésre, az olasz és az angol kormányfő, a nyugatnémet kancellár látogatási kezdeményezésére. Kifejtettem, hogy feltehetően egyeztetett lépésekről van szó, amelyek hátterében a kelet–nyugati párbeszéd felújításának és megőrzésének szándéka húzódik meg, hiszen mindhárom ország érintett a rakétatelepítésben. Politikai-gazdasági-pénzügyi ér-

dekeinkre hivatkozva javasoltam, hogy 1984 első felében fogadjuk e magas rangú vendégeket. Andropovnak pedig a válaszlevélben magyarázzuk meg, hogy éppen az ilyen nehéz időszakban fontos fenntartani a tárgyalások lehetőségeit. [...]

Az ülésen élénk vita alakult ki, többen a nyugati vezetők látogatásának halasztását javasolták. Kádár János félrehessegette az aggályoskodásokat, s egyetértve az előterjesztésemmel, annak elfogadása mellett döntött. 1984 első fele úgy vonult be a kelet–nyugati kapcsolatok történetébe, hogy Magyarország felvállalta a híd szerepét, és nagyban hozzájárult a válsághelyzet átvészeléséhez. [...]

Forrás: Részlet Horn Gyula Cölöpök című könyvéből. In: A puha diktatúrától..., 62–63.

c) Pozsgay Imre a magyar vezetők nyugati útjairól

[...]

A sajtóhíradásokat figyelemmel kísérve, 1986-tól mintha felgyorsult volna az állami és pártvezetők Nyugatra járása. Mennyire volt ez tudatos?

Pozsgay Imre: Ez részben abból adódott, hogy mindenkinek voltak reszortbeli feladatai, részben pedig valóban létezett egyfajta halk felosztás. Berecz többször járt Willy Brandtnál és a német szociáldemokratáknál. Szűrös Mátyás Amerikában volt, és én is gyakran megfordultam ekkor külföldön. Ezen látogatások egynémelyike kísérlet volt arra, hogy a bolsevik köldökzsinórt elvágjuk. A legfontosabb dolgokat ugyanis nem itthon, hanem külföldön lehetett kimondani. 1986-ban, Bonnban mondtam azt egy sajtóértekezleten, hogy ha a népem azt gondolja, hogy leváltja a szocializmust, akkor én a népemmel fogok tartani. Kádár nem örült túlzottan ennek a kijelentésnek. [...] De ugyanezekben az években megfordultam az USA-ban, Kanadában, Finnországban és Franciaországban is. Én ezeket az utazásokat úgynevezett jószolgálati utaknak tekintettem, és felhasználtam minden lehetőséget arra, hogy Magyarország jó hírét keltsem Nyugaton, hogy elhitessem tárgyalópartnereimmel, mihelyst alkalom adódik, Magyarország kilép a szocialista táborból. [...]

Forrás: A puha diktatúrától..., 79.

1. Miért vetődött fel a nyolcvanas években a korábbiaknál nagyobb erővel a szocialista országok vezetésében a nyugati orientáció kérdése? Milyen változásokat tartott Bush alelnök a Nyugathoz való integráció feltételének? Hogyan reagáltak felvetésére a magyarok? Vitassátok meg, mennyiben feleltek meg Bush kijelentései az akkori világpolitikai realitásoknak!
2. A három forrás alapján jellemezd a magyar külpolitika egyik fő célját! Milyen belpolitikai erőviszonyok tették lehetővé e cél megvalósítását? Mi jellemezte az ország külpolitikai mozgásterét?
3. Mi volt Magyarország szerepe a nemzetközi politikában a nyolcvanas években? Miért volt alkalmas az ország e szerepre?
4. Nézz utána, mi volt az 1983-as rakétaválság lényege! Hogyan hatott a válság a szovjet–amerikai kapcsolatokra? Hogyan reagált a válságra a magyar vezetés? Mivel indokolták a szovjeteknek e magatartást? Miért nem akadályozta meg Moszkva a magyar külpolitikai kezdeményezéseket?
5. Milyen nemzetközi változásokra következtethetsz Pozsgay Bonnban tett bejelentéséből?

33. Belpolitika a nyolcvanas évek második felében

...Az 1985. évi parlamenti választások játékszabályait a '83-as választási törvény fektette le. Ez két újítást tartalmazott. Bevezette az országos listát [...] és kötelezővé tette a legalább kettős jelölést. De mivel az alapelv semmit sem változott, vagyis hogy a népképviseletnek a társadalom idealizált összetételét kell tükröznie, a Hazafias Népfront jelöltjei meglehetősen hasonlítottak egymásra. [...]

Alapkövetelményként megszabták, hogy a jelöltnek el kell fogadnia a népfront programját. De április elején, a jelölőgyűlések időszakának kezdetén, egyszer csak kiderült, hogy a népfrontprogram nem létezik. Ezért aztán a HNF április 11-én kibocsátott választási felhívását nevezték ki programnak. E plakátszöveg szerint a népfront programja: a XIII. kongresszuson elfogadott célok megvalósítása. A jelölteknek tehát gyakorlatilag a párt programja mellett kellett hitet tenniük.

Ez a hivatalos népfrontjelölteknek nem esett különösebben nehezükre, nem úgy azoknak a független jelölteknek, akiket a demokratikus ellenzék javasolt. Az ő indításuk épp ezért nagy vitát váltott ki az ellenzék köreiben, sokan gondolták úgy, hogy semmilyen formában sem vállalhatnak szerepet a legális politikai színtéren.

Akik végül is az indulás mellett döntöttek, azok komoly fejtörést okoztak a jelölőbizottságoknak: hogyan tudnák garantáltan – de persze törvényesen – megakadályozni listára kerülésüket.

A helyi pártbizottságok leleményesnek bizonyultak. A jelölőgyűlések délelőttjén a legnagyobb munkahelyek pártszervezetei utasítást kaptak, hány főt kell delegálniuk a délutáni gyűlésre. A kirendelt szavazók aztán két-három órával a rendezvény megkezdése előtt megtöltötték a termet, a spontán érdeklődőknek csak állóhely jutott, a később jövőket pedig be sem engedték. Volt olyan kerület, ahol ez se bizonyult elegendőnek, mert az ELTE és a Műegyetem hallgatói röplapokból értesültek a független jelölt indulásáról, és több százan megjelentek – még idejében – a gyűlés helyszínén. Itt már csak egy lehetőség maradt a jelölőbizottság számára: a résztvevők összlétszámát a valóságosnál többnek, az ellenzéki jelöltek szavazóit pedig kevesebbnek számolták. Ez a csalás ugyan több ízben már a helyszínen kiderült, de a benyújtott kifogásokat a választási bizottság minden esetben mint alaptalant, elutasította.

Az ellenzék jelöltjei (többek között Rajk László, Tamás Gáspár Miklós, Langmár Ferenc, Bauer Tamás) így sorra lemaradtak már a listákról is – de a június 8-ai választás után így is jelentősen megváltozott az országgyűlés összetétele: a 386-ból 244 új képviselő volt. A párttagok aránya 77 százalék, de azért az figyelemre méltó, hogy a „nemes" versengésben olyanok buktak el például, mint Fock Jenő, Biszku Béla, Pap János, Komócsin Mihály stb. Helyükre mindenütt az odavalósi jelölt futott be, néhol ismeretlen nevű, jelentéktelen beosztású emberek.

A hivatalos adatok szerint a választásra jogosultak 87,6 százaléka szavazott, ami az addigi 98-99 százalékos részvételi arány után figyelmeztető kellett, hogy legyen. [...]

Forrás: A puha diktatúrától..., 83–84.

1. Hogyan változott a választójogi törvény? Mivel biztosította, hogy a párt a „demokratikusabb" választási rendszer ellenére megőrizze vezető szerepét? Milyen szerepe volt ebben az országos listának?
2. Mi volt a Népfront funkciója a szocializmusban? Nálunk mikor jött létre?
3. Milyen módszerekkel akadályozták meg az ellenzéki jelöltek megválasztását?
4. Vitassátok meg, milyen szerepet játszott az új választási törvény a nyolcvanas évek politikai változásaiban! A vitában használjátok fel a forrásban közölt adatokat!
5. Nézz utána, milyen fontosabb törvényeket hozott az 1985-ben megválasztott országgyűlés! Értékeld, mennyiben tulajdonítható az országgyűlés munkájának a rendszerváltozás!
6. Milyen szerepet játszottak a múltban a forrás által említett pártpolitikusok? Milyen közéleti-politikai szerep várt a későbbiekben az itt említett ellenzéki személyiségekre?

34. Ellenzék és reformkommunisták

A) Ellenzéki találkozó Monoron

...Alig néhány nappal az országgyűlési választások után, 1985. június 14–16. között a monori kempingben 45 magyar értelmiségi találkozott, hogy véleményt cseréljen a nemzet helyzetéről, a tennivalókról és a cselekvési lehetőségekről.

A megnyitót Donáth Ferenc tartotta, a Nagy Imre-per egyik hajdani vádlottja, a tanácskozás egyik kezdeményezője. Szervezőtársa volt még Bauer Tamás, Csoóri Sándor, Csurka István, Kenedi János, Kis János és Mészöly Miklós. [...]

A legnagyobb vitát Csoóri előadásának tárgya, a kisebbségi váltotta ki, a legnagyobb utóélete azonban Csurka esszéjének lett. [...]

Csurka rendkívül hatásos, próféciás hangvételű tanulmánya így kezdődik:

„A mai magyar társadalom kultúrája egy vesztes, agonizáló és ugyanakkor önkizsákmányoló és idegbeteg társadalom kultúrája, egy úgynevezett kvázi kultúra. [...] A kultúrának ez a kvázi mivolta fejezi ki leginkább a nemzet vesztes voltát, függetlenség- és szabadsághiányát. [...] A mai magyar társadalom a rossz, egyoldalú, megalkuvó, de ugyanakkor sok vonatkozásban eredményes és hasznos kényszeregyezség társadalma. [...] Egy nagy cefrés kád, egy vastag födővel letakart dézsa, és ezen a deszkafedőn az erjedő lé fölött folyt percről percre a táncikáló vidám barakk-élet. 1956. november 4-e után ebbe a dézsába hánytak bele mindent: vért, hősi halált, munkástanácsot, a forradalom gyönyörű mámorát, az egyhetes szabadság extázisát, az öntudatot, majd valamivel később az akasztottak ezreit és a börtönviseltek megveretéseit és megaláztatását. És az egészet lefödték felejtéssel. Az alku legfőbb kikötése volt ez: felejts, hallgass!"

A konklúzió pedig:

„Mit tehetsz? Vedd észre, hogy a szíved nem kell (a hatalomnak) [...] Így könnyebbedik meg a munkája a magyarság kicsiny magjának, amikor szívre ható programot keres magának és a nemzetnek. A szívre pedig egy dolog hat: a szeretet. Az új magyar önépítés programjának a szeretet programjának kell lennie.

Forrás: A puha diktatúrától..., 84–85.

B) Bihari Mihály felszólalása a lakiteleki találkozón (1987. szeptember 27.)

Bihari Mihály: Kedves Barátaim! Tisztelt Egybegyűltek! Együttgondolkozók! Remélhetőleg egy idő után egyet is gondolók! Nem nehéz csatlakoznom Pozsgay Imre, Csurka István vagy Lezsák Sándor bevezető szavaihoz, hiszen azokkal egyetértek tartalmilag is, hevületében is. [...] Mondanivalómban a szocializmus, a demokrácia és a magyarság ügyének eggyé forrasztásáról szeretnék szólni. [...] Én magam is Eötvös József idézettel kezdeném mondandómat. 1846-ban Reform című nagy röpiratát azzal kezdte, hogy „Hazánk nem maradhat jelen helyzetében". Úgy gondolom, hogy az együttgondolkodáshoz egyik kiindulási alap ez lehet, ez a keserű követelmény. Úgy tűnik, hogy 140 évvel Eötvös írásának megjelenése után, ma ugyanott tartunk, ugyanazt kell mondanunk, és ugyanazzal kell kezdenünk a „Hogyan tovább?"-ról való gondolkodást, hogy hazánk jelen helyzetében nem maradhat. Miért nem maradhat? Én úgy gondolom, hogy azért, mert a szocializmus válságban van. Nem maradhat azért sem, mert a demokrácia pózában egy történelmileg intézményesült diktatórikus politikai rendszer tetszeleg, és nem maradhat azért sem, mert a magyarság sorsát, jövőjét veszélyeztető válaszút elé ért és a válaszúton a tét az, hogy sikerül-e a történelemben először a szocializmus, a magyarság és a demokrácia ügyét egybeforrasztani, reálissá, választott realitássá változtatni. Ismét elmondhatjuk – hogy még egy idézetet hozzak föl – azt, amit 1913-ban Ady írt és amit sorozatának címéül választott 1943–44 telén Szekfű Gyula, hogy „valahol utat vesztettünk". Azt hiszem, hogy Szekfű Gyula válasza ma is érvényes arra, hogy hol vesztettük el az utat: ott vesztettük el az utat, ott vesztettük el a magyarságot és a szocializmust is, ahol a demokráciát elvesztettük. Éppen ezért én úgy gondolom, hogy a magyarság legfőbb sorskérdése az, hogy képes-e a magyarság önmaga által választott történelmi alternatívában, önmaga történeti értékeihez igazodva, nyitottan, rugalmasan, nem kirekesztve másokat e történelmi feladatból, megmaradni, önmaga belső értékeire támaszkodó szerves történelmi utat választani a szocializmus, a demokrácia és a magyarság ügyét összeötvözni vagy sem? [...]

Forrás: Lakitelek – 1987. Budapest, 1991. 38–39.

c) Az Új Márciusi Front

Az Új Márciusi Front céljai

1. A válságból kivezető utakat és célokat nyilvános demokratikus vitákban lehet meghatározni. E célok keresésének együtt kell járnia a vezetés megújulásával, a társadalmi öntevékenységgel. A gazdasági reform kiszélesített és dinamikus folyamatához is nélkülözhetetlen a politikai intézményrendszer, a szociálpolitika, az oktatáspolitika, a tudománypolitika, a kultúrpolitika reformja, valamint az erkölcsi megújulás. [...]

2. Sürgetjük a politikai intézményrendszer reformját és átalakulását, a társadalom, a közösségek és az állampolgári csoportosulások szerepének, felelősségvállalásának elismerését és kiterjesztését.

Újra kell gondolni a párt vezető szerepét. [...]

Az országgyűlés és a tanácsok a népképviselet valóságos és tényleges intézményeiként működjenek. [...]

A Hazafias Népfront szövetséggé fejlesztve testesítheti meg a párt és a párton kívüli politikai törekvések együttműködését. Így teremtődhet háttér ahhoz, hogy koalíciós elemek jelenjenek meg a kormányzásban.

Az őszinte, hiteles és nyílt politizálás előfeltétele a nyilvánosság – ennek részeként a tájékoztatás, a televízió, a rádió, a sajtó – szabad működése.

3. A gazdasági reformfolyamat minőségileg új szakaszának alapja a piaci verseny ellenőrzésének alávetett vállalkozói tevékenység. [...] A jövőt a tulajdonformák sokféleségére épülő, államilag szabályozott, szocialista jellegű piacgazdaság kialakításában látjuk.

4. A társadalmi megújhodás előfeltétele az igazságosság és a hatékonyság követelményét folyamatosan egyeztető társadalompolitika. Ennek magában kell foglalnia népesedési, az egészségügyi és a szociálpolitika megújítását. Az állami gondoskodás a szociális háló legfontosabb része. [...] A cigányság demokratikus integrációja a magyar társadalom jövőjének egyik alapkérdése.

5. Társadalmi megújulás nincs szellemi és erkölcsi megújulás nélkül.

6. Magyarország külpolitikája és külgazdasági kapcsolatai csakis azon a felismerésen alapulhatnak, hogy országunk fejlődésének meghatározója: mennyire vagyunk képesek bekapcsolódni a világ gazdasági és szellemi életébe, a nemzetközi munkamegosztásba, a kereskedelembe, a tudományba és a kultúrába. Ennek jegyében ragaszkodunk európaiságunkhoz is. [...] Sürgetjük a KGST piaci alapú megújítását, az egyenjogúság érvényesítését, a szövetségi együttműködés átfogó reformját, a nyíltabb katonapolitikát. A határainkon túl élő magyarokért érzett felelősségtudatnak és cselekvőkészségnek a magyar külpolitika szerves részévé kell válnia. [...]

7. A hivatalos állami külpolitika csupán része egy ország nemzetközi kapcsolatainak. Európaiságunk ezért nemcsak az államközi, hanem általában az emberi és társadalmi kapcsolatok bővítését, kiterjesztését feltételezi a kontinens országaival. [...]

8. Tisztában vagyunk vele, hogy a politikai intézményrendszer megújításához, a kilencvenes évek közmegegyezésének megalapozásához évek átgondolt munkája szükséges. A jelenlegi helyzet azonban sürgős lépéseket kíván. Szükségesnek tartjuk Országos Társadalmi Kozultatív Testület megalakítását, kettős feladatkörrel:

– vezető párt- és kormányszervek tanácsadó testülete;

– e szervek törekvéseit, tevékenységét a társadalom nevében véleményező, értékelő fórum. [...]

Budapest, 1988. március

Forrás: Új Márciusi Front – 1988. Szerk.: Lázár István. Budapest, 1989. 12–17.

1. Milyen ellenzéki erőket ismertél meg a három forrásból?
2. Miben egyezik meg a három politikai csoport helyzetértékelése? Mit tartanak az ország legfőbb problémájának?
3. Milyen eltéréseket állapíthatunk meg az ország helyzetének értékelésében és a problémák megfogalmazásában? Melyik forrás fogalmaz a leginkább radikálisan? Melyik mutat rá leginkább a válság összetettségére? Emelj ki mindhárom forrásból egy-egy jellemző mondatot!
4. Beszédének mely részleteiből következtethetünk arra, hogy Csurka István nem lát megoldást a szocialista rendszer keretein belül? Miért számított abban az időben bátor tettnek egy ilyen beszéd? Milyen pályát fut be később Csurka?
5. Nézz utána, mikor alakult meg az Új Márciusi Front, kik hozták létre, mi volt a célja!
6. Hogyan viszonyul a szocialista rendszerhez felszólalásában Bihari Mihály, és hogyan az Új Márciusi Front programadói? Állításod bizonyítására idézz a forrásokból!
7. Milyen megoldást kínálnak a válságból való kilábalásra a reformkommunisták? A program mely pontjai tükröznek „hagyományos" kommunista gazdaságpolitikai és politikai alapelveket? Mi az, ami túlmutat ezeken az elveken?
8. Vitassátok meg, összeegyeztethető-e szocializmus, demokrácia és magyarság elméletben és a nyolcvanas évek második felének viszonyai között a gyakorlatban!
9. Készíts kronológiát a nyolcvanas évek azon eseményeiről, melyek véleményed szerint a rendszerváltáshoz vezető út fontos lépcsőfokai voltak!

35. Közlemény az MSZMP KB üléséről (1989. február 10–11.)

...A megújulás alapfeltétele: a gazdaság törvényszerűségeit, a modern világgazdaság követelményeit érvényesítő, teljesítményelvű, vegyes tulajdonú, a fő ágazatokban a közösségi, állami tulajdon meghatározó szerepét fenntartó gazdasági rendszer kialakítása. Ennek érdekében nélkülözhetetlen a piaci viszonyok következetes fejlesztése. A gazdasági átalakítás és stabilizáció elkerülhetetlen hátrányos mellékhatásait vállalni kell. Hasonló folyamatok ez idáig sehol sem vezettek eredményre átmeneti feszültségek, olykor súlyos áldozatok nélkül.

A KB ugyanakkor elengedhetetlennek tartja, hogy a gazdasági átalakítás járjon együtt a szociálpolitika átfogó reformjával. [...]

A demokrácia széles körű kibontakoztatása érdekében, a népszuverenitás elvéből kiindulva a KB-nak eltökélt szándéka, hogy folytatódjék a politikai intézményrendszer mélyreható reformja. Meggyőződése, hogy a politikai rend-

szer pluralizálása – az adott hazai helyzetben – a többpártrendszer keretei között valósítható meg. [...]

A KB mindezen célok és feladatok valóra váltása érdekében megegyezésre és együttműködésre kész minden felelős politikai tényezővel. Ebben a folyamatban a párt meghatározó szerepre törekszik, ezt politikai eszközökkel kívánja érvényesíteni. [...]

A párttagságnak a javasolt vita révén is fel kell készülnie az előtte álló tennivalókra. Abban a tudatban cselekedhetünk, hogy történelmi feladat megvalósításának részesei vagyunk. A demokratikus szocializmus új hazai modelljének megteremtésével népünk boldogulását, s egyben a nemzetközi progressziót segítjük. A múltunkkal való őszinte szembenézés és tévedéseink alapos elemzése is ezt szolgálja. [...]

E munka részeként szükségesnek tartja az 1956-os nemzeti tragédia további tényeken és nemzetközi dokumentumokon is alapuló, a bonyolult ellentmondásokat tükröző és az eddigieknél árnyaltabb értékelését. [...]

Forrás: A többpártrendszer kialakulása Magyarországon 1985–1991. Tanulmánykötet. Budapest, 1992. 252–253. (A továbbiakban: A többpártrendszer kialakulása Magyarországon.)

1. Milyen gazdasági reformokat határozott el a párt, s e reformok milyen következményeivel számolnak? Milyen keretek között képzelik el a reformokat a kommunisták? Hogy nevezik ezt?
2. Emeld ki a közleményből a KB legfontosabb döntését! Miért mérföldkő ez a döntés az ország történelmében?
3. Hogyan képzelik el az MSZMP szerepét a megváltozott helyzetben a párt vezetői? Mit jelent az, hogy céljait a párt „politikai eszközökkel kívánja érvényesíteni?
4. Miért kapcsolódik a reformokhoz 1956 értékelésének felülvizsgálata? Nézz utána, hogyan változott az 1956-os események hivatalos értelmezése 1956 novemberétől az 1990-es évekig!

36. A KÁDÁR-ÉRA VÉGE – AHOGYAN A „RENDEZŐK" LÁTTÁK

[...]

Nyers Rezső: [...] Kádár négy személy kihagyását javasolta a Politikai Bizottságból: önmaga csupán elnök kívánt lenni, aki nem PB-tag, kihagyni javasolta Sarlóst, továbbá Aczélt, aki a „bizalmas Súgó" szerepében népszerűtlen volt az apparátusban, és negyediknek Maróthyt. Kádár elképzelésében tehát benne volt önmaga távozása a tényleges vezetésből, azt tartotta (volna) meg magának, hogy nemzetközi tekintélyét kihasználva részt vesz a külpolitika alakításában. Kádár gondolkodásában az fejeződött ki, hogy nyitni kell a gazdasági reformok és a nemzeti politika irányába. [...]

Szűrös úr, 1988-ban Kádár János magától távozott, vagy puccs volt?

Szűrös Mátyás: A pártvezetésben hosszas vita után eldőlt, hogy Grósz legyen a főtitkár. Ez Kádár egyetértésével történt, ha nehezen adta is a beleegyezését. A pártértekezleten történt földcsuszamlás azonban sokakat váratlanul ért. Ez egy belső puccs volt, hiszen a régi politikai bizottsági tagok még a Központi Bizottságból is kikerültek.

Ki irányította ezt a puccsot?

Szűrös M.: Grósz, a Budapesti Pártbizottság küldöttei és a pártapparátus. Az, hogy valami készül, már a jelölőbizottság munkájánál kiderült. Grósz kérte Kádárt, hogy ő mondja meg az érdekelteknek, mi vár rájuk. Emlékszem az arcokra. Teljesen összeomlottak. [...]

Grósz mellett volt még esélye valakinek Kádár székébe ülni?

Szűrös M.: Berecz János és mások neve is fölmerült, de nem volt esélyük. Pozsgay Imre pedig úgy került szóba, hogy ő lesz esetleg a miniszterelnök. [...]

Kádár hogyan jutott el odáig, hogy le kell mondania?

Grósz Károly: Közvetlenül a pártértekezlet előtt kérdezte tőlem, hogy mit csináljon. Én azt mondtam, menjen nyugdíjba. Először ingerülten válaszolt: „Maga is ezt mondja!". [...] A pártértekezlet előtti napon pedig már mondtam Kádárnak, hogy baj lesz, beszéltem ugyanis a küldöttekkel, akik nagyon elégedetlenek. Tehát én nem szerveztem semmit, sőt megpróbáltam csendesíteni a hangulatot. Kádárt élete hátralévő részében már nem lehetett meggyőzni arról, hogy a pártértekezleten nem az apparátus lázadt fel ellene. [...]

Ön hogyan tudta meg, hogy a szovjetek nem fognak beavatkozni?

Grósz K.: Gorbacsov budapesti látogatásakor a szovjet vezetés jelezte, hogy új viszonyt, új kapcsolatrendszert akar kialakítani a szocialista országokkal. Tudtunkra adták, hogy nem kívánnak beavatkozni politikai döntéseinkbe, de nem is vállalják a felelősséget azokért a dolgokért, amik az országon belül történnek. Ám hogy a kelet-európai konstrukció megszüntetéséről ők meg fognak egyezni az amerikaiakkal, arról itt szó sem volt. [...]

Szűrös M.: A lakitelkiekkel már 1987-ben volt kapcsolata Pozsgaynak, onnan is jött tehát a politikai bátorítás a diktatúra lebontására, nemcsak a reformkörököktől. S engem is megkeresett Csoóri Sándor is, Csurka István is, hogy ne adjuk vissza a romániai magyar menekülteket. Közismert, hogy megtettük a szükséges intézkedéseket. Aztán 1988-ban, az aradi találkozó után Pozsgay Imre szobájában összejöttünk az ellenzék egy részével. Ott volt Csoóri Sándor, Antall József, Bíró Zoltán, Mészöly Miklós, Bodor Pál, Molnár Gusztáv, Köteles Pál, Für Lajos – talán mások is –, tehát a nemzeti vonal képviselői, megbeszélni a helyzetet. Két ilyen találkozónk is volt. Tőlünk, ha mondhatom így, a nemzeti baloldaltól Pozsgay Imre volt ott, Tabajdi Csaba, Szokai Imre és én. Az ellenzék jelenlétét a külpolitikában is figyelembe kellett tehát venni. [...]

Mikor vált az Ön számára világossá, hogy itt nagyon hamar bekövetkezik egy teljes rendszerváltozás?

Szűrös M.: A háromoldalú nemzeti egyeztető tárgyalások előtti napokon már beláttuk, hogy itt szabad, demokratikus választások lesznek. Ezt beláttuk, még akkor is, ha esetleg mást is mondtunk.

Miért mondtak mást?

Szűrös M.: Mert abban bíztunk, hogy itt nagykoalíció lesz, amelyből a reformerőket nem lehet kihagyni. [...] Ugye, 1989. október 23-án, amikor ideiglenes köztársasági elnökként kikiáltottam a köztársaságot, még azt mondtam,

hogy a demokratikus szocializmus értékeit ötvözni kell a polgári demokráciával. Pedig hát a demokratikus szocializmus csak elméletben létezik. Azt gondoltuk, hogy az átmenetet könnyebbé lehet tenni szocialisztikus elemekkel. Persze az igazság az, hogy én sohasem voltam elméleti szakember, mindig inkább a gyakorlat oldaláról közelítettem a politikai kérdésekhez. 1989 elején annyi volt világos számunkra, hogy a létező szocializmus, a diktatúra nem folytatható. Aczél György például világosabban látta, hogy ha szabad választások lesznek, akkor új helyzet alakul ki Magyarországon. Ő nem fehérterrorról beszélt, mint Grósz, hanem azt mondta, visszajön a Horthy-Magyarország, mert itt, mondta ő, sokan lapítanak, a párt hatalma egyáltalán nem olyan szilárd, mint azt például Kádár gondolta. [...]

Forrás: A puha diktatúrától..., 103–110.

1. Mely politikusok szólalnak meg az interjúban? Milyen irányzatokat képviseltek az MSZMP-n belül? Milyen párt- és állami tisztségeket viseltek a nyolcvanas évek végén?
2. A forrás alapján meséld el, hogyan került ki a hatalomból Kádár János! Valóban puccs volt a leváltása?
3. Mely területen szerette volna megtartani befolyását Kádár? Miért éppen itt?
4. Hogyan élte meg az eseményeket Grósz Károly? Milyen tényezőket emel ki visszaemlékezésében?
5. Milyen szerepe volt a rendszerváltásban Szűrös Mátyásnak? Hogyan emlékezik ő az eseményekre? Milyen tényezőket tart fontosnak?
6. A forrás alapján fogalmazd meg, milyen szerepet játszott az ellenzék a politika alakításában a Kádár-rendszer utolsó évében! Hogyan képzelték el a rendszerváltást a reformkommunisták?

37. Válaszutak, sorompók

a) Viták az ellenzéken belül

Göncz Árpád nyilatkozta a Népszavában, hogy 1988. március 15-én azzal keresték meg, hogy elvállalná-e a köztársasági elnök szerepét. 1988-ban már felvetődhetett ez a kérdés?

Bíró Zoltán: Sok minden felvetődhetett, többek között ez is. Az SZDSZ-re és a Fideszre egyébként is jellemző volt, hogy mindig a legfőbb hatalmi posztokban és személyekben gondolkodott. Az MDF-ben ilyen nem merült fel. Olyannyira nem, hogy a legutolsó pillanatban is vita folyt az MDF elnökségében arról, hogy állítsunk-e köztársasági elnökjelöltet. 1988-ban egyáltalán nem gondolkodtunk még azon, hogy ki lehetne az országban köztársasági elnök vagy miniszterelnök. Nekünk az volt a célunk, hogy a rendszerváltozást valamiképpen indítsuk el, és vigyük el egészen addig, amíg lehet. Az, hogy Göncz Árpádnak szólt az SZDSZ vagy a Fidesz, azt én teljesen komolytalan dolognak tartom egyébként. [...]

Magyar Bálint: Antall Józsefben érthetően merülhetett fel az a gondolat, hogy valakit az MDF körein kívülről lehetne felkérni az államfői szerepre. Azt gondolom, nem akarta, hogy a köztársasági elnök MDF-es legyen, mert ez beárnyékolta volna a saját pozícióját. Különösen nem akarhatott a komoly befolyással rendelkező alapítók közül valakit. Aztán azt is láthatta, hogy az MDF koalíciós partnerei nem rendelkeznek olyan politikussal, aki alkalmas lenne erre a posztra.

Bíró Z.: Az MDF vezetői is elkövettek olyan hibákat, amelyek mégis ide vezettek, s itt főként a paktumra gondolok, amit én – Göncz Árpád személyétől teljesen függetlenül – a rendszerváltozás egyik rákfenéjének tartok. Néhány főből álló csoport döntötte el lényegében azt, ki legyen Magyarország köztársasági elnöke. [...]

Vagyis, ha a térségben [ti. Kelet-Közép-Európában] nincs a gyors, teljes összeomlás 1989 végén, 1990 elején, hanem a rendszerváltozás fokozatosan játszódik le, akkor az MSZMP népi baloldala az MDF szövetségese lesz?

Szűrös M.: Ez így is indult.

Ki hagyta cserben a másikat?

Szűrös M.: Ez egyértelmű. Az MDF Pozsgay Imrét és a népi baloldalt, amikor megkötötte az SZDSZ-szel a paktumot. Ez volt a végső fordulat.

A különböző pártok közül az MDF volt az, amelyik a legtovább kitartott az MSZMP mellett. Miért?

Bíró Z.: Nem az MSZMP mellett tartottunk ki. Az MSZMP-vel nagyon sok vitánk volt. Mi azon az állásponton voltunk, hogy ha mi itt egy nyugodt, demokratikus átmenetet akarunk, akkor abból nem zárhatjuk ki a hatalomban levő egyetlen pártot, amelynek minden eszköz a rendelkezésére áll – a fegyveres erőktől az adminisztrációig, az anyagi eszközökig –, mert abban a pillanatban az egész egy konfliktushalmazzá válik, aminek a megoldása legalábbis kétséges. [...] Már 1988-ban, de főképpen '89-ben látszott, az SZDSZ és a Fidesz úgy akar előretörni az MDF rovására, hogy megpróbál bennünket [...] nacionalistának, antiszemitának feltüntetni a világsajtóban, és azt propagálja, hogy az MDF kollaborál a kommunistákkal, az MSZMP-vel. [...]

Forrás: A puha diktatúrától..., 132–133., 136–137.

b) A keletnémet menekültek kérdése

A keletnémetek átengedése a magyar–osztrák határon Budapest önálló döntése volt, vagy szintén egyfajta hallgatólagos megállapodás Moszkvával?

Muszatov, V.:[11] Semmiféle megegyezés nem volt. Moszkvában tudták, mi történik, hiszen a helyszínen lévő embereink dolgoztak. Az akkori magyar vezetés utólag adott tájékoztatást. Természetesen Németh és Horn akkori cselekedeteinek megvolt a szerepük a berlini fal lebontásában.

Kovács László: Ez volt a '90 előtti magyar külpolitika utolsó nagy önálló akciója, és még Málta előtt. Ebből is látszik, hogy jól mértük fel a helyzetet.

[11] Muszatov, Valerij Leonyidovics: szovjet politikus, aki a hatvanas évektől az SZKP nemzetközi osztályán dolgozott, s a szocialista országokkal foglalkozott. Diplomataként több mint egy évtizedet töltött Magyarországon. Tanulmányokat írt, pl. Rákosi szovjetunióbeli száműzetéséről és Nagy Imréről.

A nyugatnémetek pedig abszolút semmit nem ajánlottak fel ezért a magyar vezetésnek. Mi azért szántuk el magunkat erre a lépésre, mert nem láttunk semmilyen más elfogadható alternatívát.

Grósz Károly: Az NDK állampolgárainak kiengedéséről három ember döntött: Németh Miklós, Horn Gyula és jómagam. A párt elnökségét csak tájékoztattuk a tényről, miként utólag a KB-t is. Honeckerrel is beszéltem a hónapok óta húzódó ügyről. Ő azt mondta, megérti helyzetünket, de nem helyesli a lépésünket. Gorbacsovot is informáltam telefonon, ő csak annyit jegyzett meg, hogy ez a mi dolgunk. A döntést Németh Miklós akarta bejelenteni, én viszont azt javasoltam, hogy ne ilyen magas szinten hozzuk nyilvánosságra az elhatározásunkat. Ezért Horn Gyula külügyminiszter közölte a hírt a tévében. [...]

Forrás: A puha diktatúrától..., 158.

1. Hogyan jelentkezett a köztársasági elnök személyének kérdése már a rendszerváltás előtt? Kik, milyen paktumot kötöttek e kérdésben?
2. Bizonyítsd be a forrás alapján, hogy az ellenzék nem akart erős köztársasági elnököt!
3. Milyen ellenzéki pártokat ismerhetsz meg a forrásból? Milyen ellentétek voltak közöttük? Hogyan viszonyultak az MSZMP-hez?
4. Nézz utána, hogy a rendszerváltás folyamatában végül mennyiben érvényesültek az MDF eredeti elképzelései, és mennyiben módosították a folyamatot az SZDSZ és a Fidesz törekvései!
5. Nézz utána, mi volt a jelentősége annak, hogy a magyar vezetés engedte nyugatra távozni a hazánkban tartózkodó keletnémet állampolgárokat! Kikkel egyeztette a döntést a magyar vezetés? Vajon miért volt bátorsága e döntés meghozatalára?

38. A nemzeti kerekasztal-tárgyalások lezárása

Megállapodás
a nemzeti egyeztető tárgyalások
1989. június 13-a és szeptember 18-a közötti szakaszának lezárásáról

Az MSZMP, az Ellenzéki Kerekasztalhoz tartozó szervezetek, valamint a Harmadik Tárgyaló Felet alkotó szervek és mozgalmak képviselői megállapítják, hogy az 1989. június 13-án megkezdett tárgyalások mintegy három hónapos szakasza eredmények elérésével zárult.

A felek kinyilvánítják, hogy az alapmegállapodásba foglalt elveknek megfelelően a tárgyalások a békés átmenet politikai és jogi feltételeinek megteremtését, a többpártrendszeren alapuló demokratikus jogállam kialakítását, valamint a társadalmi, gazdasági válságból való kiút keresését szolgálták.

1. A felek megállapítják, hogy a megbeszélések eredményeként a békés átmenet lényegi, sarkalatos kérdéseiben kialakult a résztvevők politikai egyetértése, amely a következő hat törvényjavaslatban ölt testet:

– törvényjavaslat az Alkotmány módosításáról;
– törvényjavaslat az Alkotmánybíróságról;
– törvényjavaslat a pártok működéséről és gazdálkodásáról;
– törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról;

– törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyv módosításáról;
– törvényjavaslat a büntetőeljárási törvény módosításáról. [...]

2. A három tárgyaló fél delegációi külön politikai megállapodást kötnek egyes további kérdésekben, amelyek jellegüknél fogva nem igényelnek önálló jogszabályi rendezést. A felsorolás részben a tárgyaló felek kötelezettségvállalását, részben pedig az érintett állami, illetve igazságügyi szerveknek szóló ajánlásokat tartalmazza. A felek tudomásul veszik, illetőleg javasolják, hogy

– a békés átmenet a tárgyalások megkezdésétől a szabad választások útján létrejövő új Országgyűlés alakuló üléséig tart, a politikai megállapodások ezen időszakra vonatkoznak;

– a háromoldalú egyeztető tárgyalások résztvevői politikai, illetve személyi sérthetetlenséget élvezzenek a megbeszélésekkel összefüggésben kifejtett tevékenységükért. [...];

– mindenfajta munkahelyi, politikai természetű diszkrimináció sérti az alapmegállapodás szellemét, valamint a feleknek a jogállamiságról, az állampolgári jogok érvényesüléséről vallott felfogását;

– az átmenet időszakában a rendőrhatósági kényszerintézkedések alkalmazásának felfüggesztése fontos bizalomerősítő lépés. [...];

– a többpártrendszerű politikai berendezkedés alapvetően nem jelenthet a társadalom számára nagyobb anyagi terheket, mint az egypárti struktúra;

– az új, illetve tevékenységüket felújító társadalmi szervezetek, pártok működéséhez szükséges méltányos feltételek megteremtésére irányuló kormányzati munkálatok felgyorsítását. [...];

– az MSZMP tanújelét adva a gazdálkodás terén önmérsékletének, a kezelésében lévő vagyonból kétmilliárd forint értékben ingatlanokat ad át a kormányzatnak társadalmi hasznosításra, ideértve a pártok működési feltételeinek biztosítását; továbbá a folyó költségvetési támogatásából 50 millió forintot visszaadott az állami költségvetésnek;

– az országgyűlési képviselőválasztás jelöltjeinek kampányára az állami költségvetésből mintegy százmillió forintra van szükség, amely a jelöltek, illetve a jelölteket állító pártok és szervezetek között normatív alapon kerüljön szétosztásra. [...]

– a nemzeti tájékoztatási intézmények munkájában maradéktalanul érvényesüljön a pártatlanság elve. Ennek érdekében kerüljön felállításra a három fél szervezetei által előterjesztendő személyiségekből a pártatlan tájékoztatás bizottsága;

– a politikai stabilitás elősegítése érdekében kívánatos a köztársasági elnök ez évi megválasztása. [...][12]

Forrás: A többpártrendszer kialakulása Magyarországon, 256–259.

[12] A megállapodás 3. pontja rögzíti, hogy a 2. pontban szereplő javaslatok megvalósításán dolgozó szakértői bizottságok milyen konkrét kérdésekkel foglalkozzanak.

1. Milyen kérdések eldöntésére ült össze a Nemzeti Kerekasztal? Miért volt szükség egy ilyen fórum összehívására? Mely hivatalos hatalmi szervek munkáját helyettesítette, illetve befolyásolta e fórum?
2. Ki volt a három tárgyalófél Nemzeti Kerekasztal tárgyalásokon? Nézz utána, hogy e három politikai erő milyen pártokból és társadalmi szervezetekből állt? Kik írták alá a megállapodást?
3. Milyen fontos törvényekre volt szükség a rendszerváltás érdekében? Elemezd, hogy a hat törvényjavaslat közül melyik hogyan szolgálta a rendszerváltást!
4. Milyen garanciákat kért és kapott az ellenzék a még hatalmon lévő MSZMP-től?
5. Milyen anyagi engedményeket tett az MSZMP? Milyen garanciákat kapott az MSZMP?
6. Elemezd, hogy a 2. pontban rögzített ajánlások hogyan szolgálják a demokrácia megerősödését!

39. Konzervatív választási szövetség

Választási szövetség
Nyilatkozat

A Magyar Demokrata Fórum Országos Elnöksége, a Független Kisgazda- és Polgári Párt Országos Elnöksége, továbbá a Kereszténydemokrata Néppárt Elnöksége az alábbi közös nyilatkozatot teszi.

A három párt vezetése megállapodott abban, hogy az országgyűlési képviselői választások második fordulójára választási szövetséget kötnek. Ennek érdekében felhívják szavazóikat, hogy a választás második fordulójában is aktívan vegyenek részt, és szavazataikkal erősítsék a választási szövetséget. Azt ajánlják szavazóiknak, hogy általában az erősebb pozícióban lévő jelöltet támogassák, kivéve az első vagy második helyen állókat, ahol továbbra is saját pártjuk jelöltjét részesítsék előnyben.

A második fordulóban részt nem vevő jelöltjük helyett adják szavazataikat a fenti választási szövetség még versenyben lévő képviselőjelöltjére. [...]

Forrás: A többpártrendszer kialakulása Magyarországon, 261.

1. Mutasd be kiselőadáson az 1989-ben elfogadott új választójogi törvényt (1989:XXXIV tc.)! Mi a választási szövetségek szerepe demokratikus választások esetén? Milyen rövid és hosszú távú következményei lehetnek egy választási szövetségnek?
2. Mely pártok léptek szövetségre az 1990-es választásokon? Pontosan mit tartalmaz az idézett választási szövetség?
3. Milyen eredményt értek el, s hány mandátumot szereztek az országgyűlésen a választásokon szövetségre lépett pártok egyenként, illetve együttesen?

40. Antall József miniszterelnöki expozéja

Tisztelt Ház! Ami az elmúlt évben történt, az páratlan a mai történelmünkben, de egész Európa történetében sem akad sok párja. Rendkívüli tudatossággal és keménységgel, mégis egyetlen csepp vér ontása nélkül vittünk végbe egy forradalmat, úttörőként és példaként egész térségünk számára. S ezt így tartja számon a világ.

A bemutatásra váró kormány a Magyar Demokrata Fórum, a Független Kisgazdapárt és a Kereszténydemokrata Néppárt koalíciós kormánya lesz, amely az európai és a magyar politika irányvonala szerint a középerők, a centrum kormánya kíván lenni. A kormány, amelynek irányvonalát programbeszédem hivatott meghatározni, négy alapelv szellemében fog működéséhez, ha megkapja és megkapom az Országgyűlés bizalmát. [...]

Első alapelvként kimondjuk, hogy ez a kormány a szabadság kormánya kíván lenni. Törvényhozási és kormányzati munkájában egyaránt arra fog törekedni, hogy minden magyar állampolgár ugyanazokkal a jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezzék a törvény előtt, a hivatalokban és egymás iránt is. A jogállamiság követelménynek tartja, hogy a vélemény-, szólás-, gyülekezési-, mozgás- és utazási szabadság terén a jogalkotás további korszerűsítését kezdeményezze. [...]

A szabadság nélkülözhetetlen része a nevelési és oktatási szabadság is.

Történelmi feladat a vállalkozási, a gazdasági szabadság helyreállítása. [...] Végezetül, mint a szabadság kormánya, az új kormány biztosítani akarja a kis közösségek önrendelkezési jogát is.

Második alapelvként leszögezzük, hogy az új kormány a nép kormánya kíván lenni. [...] Ezt a fogalmat 1956 gyönyörű, de rövid közjátékától eltekintve, hazug jelszóvá sorvasztották. Az új kormány élettel, tartalommal akarja kitölteni a népfelség elvét.

Ez a szellem a morális újjászületésnek a magyar népben szunnyadó elemeit ragadja meg, a belső és külső újjászületés vágyát, a szélsőségek kerülését, a toleranciát, a higgadt, de eltökélt haladásra való készséget. [...] Ezért most és erről a helyről fordulok a magyar néphez, hogy vesse ki magából a bizalmatlanság évtizedes, évszázados beidegződéseit, tekintse az intézményeket a magáénak, amelyek az ő érdekében, védelmében, szolgálatában működnek. Így álljon a magyar nép, bizalommal és kritikával új állama, Országgyűlése és kormánya mögé.

Harmadik alapelvünk szellemében, ez a kormány a gazdasági fordulat kormánya kíván lenni, és tisztában van azzal, hogy a legnehezebb feladatok ezen a téren várnak rá. [...]

Az közismert, hogy az infláció mértéke meghaladja az évi húsz százalékot. Az is, hogy nemzeti adósságunk több mint huszonegy milliárd dollár, s ez a legmagasabb fejenkénti összeget jelenti Közép- és Kelet-Európában. Az álfoglalkoztatás, a rejtett munkanélküliség a munkaerő jelentős részét alkotja. Az infrastruktúra állapota fejletlen, s ez állítja az egyik fő nehézséget piaci nyitásunk elébe. Az egészségügy helyzete katasztrofális, iskoláink kopottak és szegények, nem sorolom tovább.

Célunk a szociális piacgazdaság megvalósítása, vagyis olyan gazdaság, amelyben a piac nyitottságát szociális és – tegyük hozzá – környezetvédelmi szempontok, a gondoskodó és hosszú távlatokban gondolkodó társadalom elvárásai egészítik ki. [...]

Most egyszerre kell – s csak egyszerre lehet – megváltoztatnunk politikai és gazdasági rendszerünket. Külgazdaságunkban is irányt kell váltanunk, új

utat kell kijelölnünk, s mindezt egy időben az európai értékrend és magatartásforma, az önbizalom és a hit helyreállításával. [...]

Végül negyedik alapelvként, az új kormány európai kormány lesz a szónak nemcsak földrajzi értelmében. A demokrácia, a pluralizmus, a nyitottság hagyományát valljuk. Az elmúlt 40 év törést jelentett nemzetünk történelmében. Most vissza akarunk térni az európai örökséghez, de egyben mindazokhoz az újabb értékekhez is, amelyet Európa az elmúlt 40 év alatt, a második világháború szörnyű élményei és tapasztalatai nyomán, és után alkotott meg.

Az európaiság másik kérdése a visszatérés a kontinens történelmileg megbontott egységébe. A kormány elkötelezi magát az európai integráció gondolatának. Az integráció első fejezete a szabad Magyarország felvétele lesz az Európa Tanácsba. [...]

Forrás: Antall József országgyűlési beszédei, 1990–1993. Budapest, 1994. 14–18.

1. Hogyan értékeli Antall József a rendszerváltozást?
2. Mely pártok alkották a kormánykoalíciót, és hogyan határozza meg a koalíció ideológiai-politikai arculatát a miniszterelnök?
3. Gyűjtsd össze a beszédből, milyen nehézségekkel számol az új kormány!
4. Milyen feladatokat jelent a kormány számára a szabadság érvényesítése? Miért feltétele mindez az új gazdasági-társadalmi rendszer megerősödésének?
5. Miért hangsúlyozza a miniszterelnök, hogy az új kormány a nép kormánya? Mit jelent ez?
6. Milyen gazdaságpolitikát vázol fel a beszéd?
7. Milyen külpolitikai törekvéseket ismertet a beszéd? Milyen fontos külpolitikai kérdésre nem tér ki?

41. A RENDSZERVÁLTÁS UTÁNI ELSŐ ORSZÁGGYŰLÉS JELLEMZÉSE

Az új magyar parlamentet alkotó hat párt a magyarországi politikai rendszerváltásnak szimbóluma lett. A 386 képviselő 95%-a először tagja a parlamentnek, túlnyomó részük a hivatásos politizálás terén is abszolút kezdő. (Az a kéttucatnyi képviselő, akik korábban is tagjai voltak a parlamentnek, a szocialista párt tagjai között találhatóak.) Az új magyar pártosodás sajátosságainak megfelelően e képviselők többsége humán értelmiségi. A klasszikus humán értelmiségiek: jogászok, pedagógusok, kutatók, újságírók stb., akik korábban csak elvétve juthattak politikai szerepléshez, most a parlament túlnyomó többségét adják. (Mintegy 210-en vannak.) Találhatunk még nagy számban orvosokat, közgazdászokat, agrárszakembereket és papokat is a parlamentben. A korábbi magyar parlamentre jellemző magyar értelmiségi dominancia (amely megfelelt a szocialista iparosítás koncepciójának) visszaszorult, és a jelenlegi képviselők alig 10-20%-a tartozik műszaki értelmiséghez. E számok azt is jelzik, hogy a parlamenten belül a diplomások uralják a képviselői helyek 90%-át. Ez a korábbi magyar viszonyokhoz képest mindenképpen új fejlemény, hiszen azelőtt mesterségesen biztosították a társadalmi tagolódás leképeződését a parlamenti összetételben. [...]

[...] Ezek az emberek nem képviselőnek készültek, hanem évtizedeken keresztül becsülettel és magas színvonalon a saját munkájukat látták el. [...] Az új

pártok elitjei és az általuk reprezentált képviselői garnitúra jelentős része nem volt tisztában azzal a ténnyel, hogy egy olyan parlamentbe kerül majd be, ahol napi 16 órában kell törvényalkotással foglalatoskodnia. Nem elég a heti 2-3 plenáris ülés, hanem még bizottsági ülések, szakmai meghallgatások, frakcióülések színezik és teszik teljes körűvé ezt az új elfoglaltságot. [...] Jó néhány nagy kudarc és az őszi önkormányzati választásokon való vereség, illetőleg a taxisblokád nyomán kialakuló többnapos országos megmozdulás kellett ahhoz, hogy a pártok szembesüljenek az általuk elkövetett hibákkal. Az elmúlt másfél év számos olyan belpolitikai helyzetet produkált, amikor a konfliktusok termelésében és megoldásában mind a hat párt politikai tevékenysége egészével részt vett. Ezek a csomópontok többnyire a parlamenti munka egy-egy kitüntetett és nagyobb jelentőségű vitasorozata kapcsán formálódtak meg. Ilyen volt például az új költségvetés elfogadása, majd 1991 tavaszán a kárpótlási törvény több hónapos, sok száz módosító indítvánnyal tarkított vitája. (De ilyennek tekinthető a már említett taxisblokád, illetőleg az önkormányzati választások esete is.) Ezek a sűrített belpolitikai események mind-mind alkalmat adtak arra, hogy a hat párt összemérje egymással politikai felkészültségét, reflektáljanak egymás véleményeire, és a széles politikai nyilvánosság előtt vívják meg az adott kérdések kapcsán a politikai versenyeket. [...]

Forrás: A többpártrendszer kialakulása Magyarországon, 181–182.

1. Ismertesd az 1990-es parlamenti választások pontos végeredményét! Magyarázd meg a választási törvény alapján, milyen módon került be a az országgyűlésbe az összesen 386 képviselő!
2. Hogyan változott meg az országgyűlés összetétele a pártállami időkhöz képest?
3. A forrás alapján jellemezd az országgyűlés munkáját! Hasonlítsd össze a pártállam országgyűlésének munkájával!
4. Nézz utána (pl. a Tények könyve megfelelő évfolyamaiban), mi volt a forrásban konkrétan említett politikai konfliktusok lényege, s hogyan oldódtak meg e konfliktusok!
5. Gyűjtsd össze, hogyan jellemezték az 1990-es parlamenti pártokat különböző politológusok (a megalakulás körülményei, politikai irányvonal, vezetők és a tagság összetétele stb.)! (Jó jellemzés található pl. a következő kiadványban: A többpártrendszer kialakulása Magyarországon 1985–1991. Tanulmánykötet. Bp., 1992. 176–180. oldal.) Hogyan változott e kép 1990-től napjainkig?

42. NATO-BŐVÍTÉS AMERIKAI NÉZŐPONTBÓL

A magyar külpolitika az 1990-es parlament megalakulásától kezdve céljának tekintette az ország csatlakozását a nyugat-európai és észak-atlanti integrációs szervezetekhez. Ez a törekvés az úgynevezett hatpárti külpolitikai konszenzus egyik fő elemét képezte a kilencvenes években. Visszatekintve magától értetődőnek tűnhet, hogy a parlamenti erők egységes erőfeszítésének eredményeként a NATO-csatlakozás be is következik. A befogadó szervezet oldalán, és különösen a NATO vezető államában, az Egyesült Államokban azonban messze nem tekintették ennyire természetesnek a NATO keleti irányú kibővítését.

Az Egyesült Államokon belül alapvetően két érdekcsoport lobbizott a NATO kibővítéséért: a különféle hadiipari konglomerátumok és a kelet-európai származású kisebbségi csoportok. A NATO-bővítésért való fellépés olyan kivételes akció volt, amely összefogásra és közös akcióra ösztönözte a magyar, cseh és lengyel származású amerikai lakosság képviselőit. Nem bizonyítható, hogy Clinton elnök és környezete számára a NATO-tagság kiterjesztése döntő fontosságú volt az említett kisebbségi csoportok szimpátiájának megnyerése szempontjából, de ezek a csoportok igen aktívnak mutatkoztak a kétkedő törvényhozók meggyőzésében.

Ami a magyar kisebbséget illeti, ennek legfőbb lobbiszervezete a Magyar–Amerikai Koalíció volt. A Koalíció egyértelműen a NATO kibővítése és Magyarország meghívása érdekében gyakorolt nyomást a washingtoni törvényhozókra. Megjegyzendő azonban, hogy az amerikai magyar emigráns közösség nem állt ennyire egyöntetűen a NATO-bővítés és Magyarország csatlakozása oldalán. [...]

Az emigránsok jelentős része tekinti úgy a kiterjesztett NATO-t, mint amely egy újabb kapocs lehet az otthon maradt és a kivándorolt magyarok hazái között. Sokak szerint a NATO nem tökéletes megoldás, mégis csatlakozni kell, mert egyébként megint a szlovákokkal, románokkal és szerbekkel kerülnénk egy táborba. Vannak ugyanakkor, akik éppen ezt hiányolják, vagyis azt kifogásolják, hogy Szlovákia, Románia és legalább Szlovénia a volt jugoszláv tagállamok közül nem kapott meghívást, mert így, az ő felvételük nélkül komolyabb feszültségekre számítanak a határon túli magyar kisebbségek és az ottani többségi nemzetek között. [...]

[...] A Magyar–Amerikai Koalíció nemcsak az Egyesült Államokon belül fejtette ki tevékenységét, hanem Magyarországon is. Az 1997. november 16-án rendezett országos népszavazás előtti hetekben három fórumot tartottak annak érdekében, hogy meggyőzzék a magyar politikusokat és a közvéleményt a csatlakozás előnyeiről. [...]

[...] A NATO-bővítés ügyéért legtöbbet küzdő lobbiszervezetet (U.S. Committee to Expland NATO) is a fegyvergyártók támogatták. [...] A fegyvergyártó vállalatok jelentős mértékben szponzorálták azokat az etnikai csoportokat is, amelyek a bővítésért lobbiztak, így valójában megkérdőjelezhető, hogy menynyiben független érdekek megnyilvánulásáról van szó. [...]

[...] A csatlakozási dokumentumokat 1997 decemberében írták alá a három meghívott ország és a NATO képviselői. Az 1998-as év elején megkezdődött a szerződések ratifikációja is: Kanada, Dánia és Norvégia parlamentje hagyta jóvá legelőször a három jelölt felvételét. Nem sokkal ezután, 1998 februárjában kezdődött meg a vita az amerikai törvényhozásban is. [...]

Mindkét pártban voltak és maradtak olyan irányzatok, amelyek ellenezték a NATO-bővítést. A demokratáknál elsősorban azok, akik különösképpen érzékenyek az amerikai–orosz kapcsolatok alakulására, illetőleg nem kívánják a NATO szerepének növelését egy olyan időszakban, amikor az Egyesült Államok elhanyagolja az Egyesült Nemzetek talpra állítását és fejlesztését. A republikánusoknál – az említett demokrata irányzattal szöges ellentétben – egy neoizolacionista tendencia figyelhető meg, amelynek befolyása azonban messze nem annyira meghatározó a külpolitikában, mint amitől az 1994-es választások óta folyamatosan tartani lehetett. [...]

[...] A honatyáknak nem egyszerűen igent vagy nemet kellett mondaniuk, hanem foglalkozniuk kellett a tagság feltételeivel is, az új tagok jogaival és kötelezettségeivel. A kibővítést pártoló politikusok (egyenruhások és civilek egyaránt) kezdettől fogva hangsúlyozták, hogy nincs „másodrangú NATO-tagság". Nem lehet megkötni, hogy esetleg ne vigyenek atomfegyvereket vagy katonákat az új tagországokba, ha adott esetben szükség volna ilyesmire. Ugyanakkor politikai döntés született arról, hogy most nincs ilyenre szükség, egyelőre nem kell számolni sem nukleáris fegyverek, sem nagy létszámú katonaság telepítésével. Azt is hangsúlyozták a politikusok, hogy az új tagok nem lehetnek csak fogyasztói a kollektív biztonságnak. Az ő hozzájárulásuk is szükséges lesz ahhoz, hogy a szövetség katonai ereje ne csökkenjen a kibővítés után. [...]

[...] Április 30-án, csütörtökön este a Szenátus nagy többséggel elfogadta az addig 16 tagú NATO kibővítését három volt szocialista országgal. A szenátorok közül nyolcvanan szavaztak igennel és tizenkilencen nemmel. Egy szenátor külföldi tartózkodása miatt nem szavazott. [...]

Forrás: Andor László: NATO-bővítés – amerikai nézőpontból. Európai Szemle, 1999/2. Nyár. Főszerkesztő: Papp Gábor. 82–96.

1. **Milyen csoportok támogatták hazánk NATO-csatlakozását az amerikai politikában? Milyen érdekek vezették őket?**
2. **Milyen indokokat sorol fel a forrás a csatlakozás mellett és az ellen?**
3. **Milyen feltételeket támasztottak a NATO-tagok az új belépőkkel szemben?**
4. **Nézz utána az akkori napilapokban, milyen volt a magyar társadalom hozzáállása a NATO-csatlakozás kérdéséhez! Gyűjtsd össze a csatlakozás melletti érveket és az ellenérveket!**
5. **Mi lett a forrásban is említett 1997. novemberi népszavazás eredménye?**
6. **Milyen fontos lépéseket tett a magyar politika a csatlakozás érdekében? Mikor ratifikálta a csatlakozást a magyar országgyűlés?**
7. **Mi a véleménye Magyarországon ma az átlagembereknek a NATO-tagságról? Készítsetek interjúkat!**

43. Innen és túl. Az Európai Unió befogadókészsége

I. Befogadókészség és csatlakozás

Az Európai Unió befogadókészsége szorosan összefügg az Unió tagállamainak a bővítéssel kapcsolatos gondjaival és e gondok esetleges kihatásaival a közép- és kelet-európai országok csatlakozási feltételeire. E helyütt csupán néhány olyan szempontot szeretnék kiemelni, amely véleményem szerint Magyarország számára különösen fontos.

Félreértések elkerülése végett utalni szeretnék arra, hogy az Unió állam- és kormányfői luxemburgi csúcstalálkozójuk alkalmával 1997 decemberében úgy döntöttek, hogy Magyarországgal, Csehszlovákiával, Szlovéniával, Észtországgal és Ciprussal 1998-ban megindítják a csatlakozási tárgyalásokat. Amint tudjuk, a tárgyalások 1998 tavasza óta valóban folyamatban vannak.

Az Európai Unió osztrák elnöksége egyes tagállamok fenntartásai ellenére nyomatékkal síkra szállt az érdemi tárgyalások azonnali felvétele mellett, amelynek eredményeként megszületett a döntés, hogy azokat 1998. november 10-én miniszteri szinten megkezdik. [...] A kérdés tehát többé nem az, hogy fel akarja-e venni az Unió Magyarországot, hanem csak és kizárólag az, hogy milyen feltételek mellett történjék a csatlakozás.

II. Az Acquis Communautaire[13]

[...] egyes tagállamok még mindig haboznak a bővítéssel kapcsolatban, és nem lehet teljesen kizárni, hogy elodázó taktikával fognak élni. [...]

[...] Az Európai Unió ragaszkodni fog ahhoz, hogy Magyarország teljes egészében átvegye az ún. Acquis Communautaire-t. Ez tudvalevőleg magában foglalja az elsődleges és másodlagos közösségi jogot, beleértve e jogszabályoknak az Európai Bíróság által történt értelmezését is. A közösségi jog recepciója a magyar jogrendszernek az Európai Unió jogával történő harmonizálását jelenti, vagyis azt, hogy a magyar félnek egyrészt minden olyan jogszabályt, amely ellenkezik az uniós tagsággal, hatályon kívül kell helyeznie, másrészt az európai uniós jogszabályokat át kell vennie a magyar jogba. [...] Szükséges az is, hogy alkalmazásuk biztosítva legyen. A harmonizáció az ország egész jogrendszerét érinti, az alkotmányt éppen úgy, mint a törvényeket, rendeleteket stb. Ez a jogharmonizáció egyébként Magyarországon már hosszabb ideje folyamatban van. [...]

[...] Ugyanakkor Magyarország is támaszthat követeléseket. Ezeknek egyik célja mindenképpen az Európai Unió által kívánt derogációk[14] elhárítása, illetve az elkerülhetetlen derogációk átmeneti időtartamának lerövidítése lesz. [...]

III. Melyek az uniós államok főbb gondjai?

1. A magyar – és nem csak a magyar – mezőgazdasági termékek szabad beáramlása az Unióba, amely élezheti a versenyt, minthogy a versenyfeltételek (pl. munkabér, minőség stb.) nem azonosak. A Közösség tervezett agrárpolitikai reformját ezért a tagjelöltek felvétele előtt kell végrehajtani. Jelenleg a költségvetés mintegy ötven százalékát (40 milliárd ECU) a mezőgazdaság pénzügyi támogatására fordítják.

2. Másik nem kis gond: a csatlakozás hatásai a regionális és struktúrapolitikára. A nettó befizető tagállamok nem hajlandóak elfogadni az Európai Regionális Alapba befizetendő évi kvóta emelését. Ezért a meglévő pénzügyi keretből kell kiindulni. Ez azt jelenti, hogy az új tagok támogatása csak úgy történhet, hogy az eddig támogatott országok kvótáját csökkentik, ami ugyan megfelel az Unió tagállamaira kötelező szolidaritás elvének, de azok az országok, amelyek a jövőben kevesebbet fognak kapni az Alapból, érthetően aggodalommal tekintenek az Unió bővítése felé.

3. Egyes tagállamok félnek attól is, hogy olcsó közép-európai munkavállalók árasztják el a közös piacot, s ezáltal Nyugat-Európában súlyosbodnék a viszonylag magas munkanélküliség miatt már amúgy is aggasztó munkaerőpiaci helyzet. Az Unió azzal számol, hogy a munkaerő szabad áramlása következtében mintegy 700 ezer munkavállaló jön majd Közép-Európából Nyugat-Európába. [...]

4. Ugyanez vonatkozik a szolgáltatások szabadságára is. A szolgáltatások szabad áramlása ugyanis azt jelenti, hogy bármely tagállam vállalkozója szabadon vállalhat kötelezettséget más tagállam területén teljesítendő szolgáltatásra (pl. az építőiparban). Minthogy azonban az új tagállamokban még hosszú ideig viszonylag alacsonyabb bérszínvonallal kell számolni, mint nyugaton, ez a szabad versenyben hátrányos helyzetbe hozná a nyugati vállalkozókat.

5. Problémát jelent az is, hogy a 11 új tagállammal bővülő Unió döntéshozatali képessége a jelenlegi szervezeti struktúra fenntartása mellett megbénulna. E miatt rendkívül fontos az intézmények reformja. [...]

6. A tagjelöltek a környezetvédelem terén még elmaradottak. A felzárkózás jelentős tőkebefektetések nélkül nem lesz lehetséges. [...]

7. Nagy gond a környezetvédelem szempontjából az is, hogy a közúti közlekedés és fuvarozás gyors ütemben fog növekedni, anélkül, hogy az új tagok képesek lennének annak legalább egy részét sínekre átvezetni.

8. Végül meg kell említeni, hogy az Unió már 1999-ben átveszi az ún. schengeni egyezményben foglalt személyforgalmi rendszert, amely attól kezdve az Unió acquis-jéhez tartozik, és a tagjelöltek kötelesek lesznek azt teljes egészében átvenni és alkalmazni. [...] Magyarország fő gondja e tekintetben, hogy a schengeni rendszer átvételével ez a külső határ egybeesik majd Magyarország északi, keleti és déli határával; következésképpen ez közvetlenül érinti a szomszédos országokban élő magyar kisebbség tagjait. Ezt a hátrányt azonban azzal lehetne enyhíteni, hogy az Unió Romániával, Szlovákiával és előbb-utóbb Jugoszláviával is vízummentességben állapodik meg. Persze a vámmentesség nem változtat a külső határ menti szigorított ellenőrzésen, amelynek elsőrendű célja az illegális bevándorlás és a nemzetközi bűnözés, különösen az ember-, kábítószer- és a fegyvercsempészet megfékezése.

Nyugat-európai gazdasági szakértők véleménye szerint a csatlakozni kívánó államok közül egyiknek a gazdasága sem érte még el a csatlakozáshoz szük-

[13] Acquis Communautaire: a teljes közösségi joganyag az Európai Unióban; jogszabályok, normák, törvények gyűjteménye, amelyet minden tagállamnak kötelezően át kell vennie, ez a csatlakozás elengedhetetlen feltétele.

[14] derogációk: 1. valamely törvény egy részének hatályon kívül helyezése. 2. korlátozás.

séges színvonalat; ezen az értendő, hogy ez idő szerint egyik gazdaság sem lenne képes a szabad piacgazdasági rendszerben megállni a helyét.

Ehhez többek között szükséges a szabad verseny teljes liberalizálása, valamint megfelelően hatékony pénzügyi szektor megteremtése. Magyarország azonban valamennyi tagjelölt közül a legfejlettebb gazdasági keretfeltételekkel rendelkezik. Ugyanakkor viszont a gazdaság évi növekedésének átlagát tekintve (évi 4%) nem áll az első helyen. [...]

IV. A csatlakozás egyéb feltételei

Mindeddig persze csaknem a csatlakozás gazdasági feltételeiről szóltam. Az Európai Uniós szerződés preambuluma[15] azonban más, legalább olyan fontos politikai kritériumokat is tartalmaz, amelyeket – ezt rögtön hozzáfűzöm – Magyarország már messzemenően teljesített.

Ide tartozik a tagjelölt elkötelezettsége a sajtószabadság, a demokrácia, az emberi jogok tisztelete és a jogállamiság mellett. Ezen túlmenően a jelöltnek elvben egyet kell értenie az Unió azon célkitűzésével, hogy megteremtik a gazdasági és monetáris uniót, amely természetesen a stabil valuta biztonságát is magában foglalja. Ezenkívül el kell fogadni a közös kül- és biztonságpolitika kialakítását és hosszabb távon egy közös védelmi politika megteremtését. Késznek kell lennie továbbá az európai népek egyre szorosabb uniójának megvalósítására. Ebből látható, hogy az Európai Unió nem csupán gazdasági érdekközösségen alapuló államközösség, hanem végső soron egy föderáció felé halad, amelynek jogi keretét és szerkezetét még részletesen meg kell határozni, és ki kell dolgozni.

Mindenesetre örvendetes, hogy Magyarország akkor, amikor sor kerül majd az Unió politikai föderációvá történő átalakítására, már teljes jogú tag lesz, és aktívan részt vehet az új Európa felépítésében. [...]

Forrás: Erich Kussbach: Innen és túl. Az Európai Unió befogadókészségéről. Európai Szemle, 1999/1. 20–27.

1. **Nézz utána, hogy milyen XX. századi kezdeményezések után jutott el Európa az egyesülés mai fokára! Milyen világgazdasági és politikai kihívások ösztönözték az európai integráció folyamatát?**
2. **Milyen problémák hátráltatják az Európai Unió bővítését? A bővítés mely következményeitől tartanak elsősorban a fejletlen, és melyektől a fejlett Uniós tagállamok?**
3. **A III. pontban felsorolt gondok közül melyik az a kettő, amely leginkább hátráltathatja hazánk csatlakozását?**
4. **Miért van különleges helyzetben Magyarország a csatlakozásra váró országok között? (Az elemzésből gyűjtsd össze e tényezőket!)**
5. **Milyen esélyei vannak hazánknak az író szerint?**
6. **Milyen jogi, politikai és gazdasági feladatok várnak még hazánkra a bővítés előtt?**
7. **Hogyan ítélik meg ma az Európai Unióhoz való csatlakozást a magyar politikai pártok, illetve a társadalom? (A kérdés megválaszolására alakítsatok az osztályban médiafigyelő csoportokat, és környezetetekben végezzetek közvélemény-kutatást!)**

[15] preambulum: a nemzetközi szerződések bevezető része.

X. Irodalomjegyzék

1914–1918 a korabeli napilapok tükrében. Szerk.: Kun Andor. Budapest, 1944.
1918. évi törvénycikkek és néptörvények. Budapest, 1919.
A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál. Szerk.: Dr. Horváth Miklós. Budapest, 1959.
A Churchill Antology. Selection from the writings and speeches of Sir Winston Churchill. London, 1962. Fordította: Tar Attila Szilárd, 1999.
A Forradalmi Kormányzótanács és a népbiztosságok rendeletei, 1919. március 21.– április 9. Szerk.: Pongrácz Jenő. Budapest, 1919.
A határban a halál kaszál... Feljegyzések Prónay Pál naplójából. Budapest, 1963.
A kubai válság. Szerk.: Patkó Imre. Budapest, 1962.
A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948. Budapest, 1967.
A magyar Vörös Hadsereg, 1919. Válogatott dokumentumok. Budapest, 1959.
A magyar–szlovák lakosságcsere és előzményei 1945–1947. Szerk.: G. Jakó Mariann–Hőgye István. Acta Archivistica 2. Miskolc, 1995.
A puha diktatúrától a kemény demokráciáig. Interjúkötet. Szerk.: Bodzabán István-Szalay Antal. Budapest, 1994.
A többpártrendszer kialakulása Magyarországon, 1985–1991. Tanulmánykötet. Budapest, 1992.
A Wilhelmstrasse és Magyarország, 1933–1944. Német diplomáciai iratok Magyarországról. Szerk.: Ránki György, Juhász Gyula, Tilkovszky Lóránt. Budapest, 1968.
Andor László: NATO-bővítés – amerikai nézőpontból. Európai Szemle, 1999/2. Nyár. Főszerk.: Papp Gábor.
Andrieu, René: Képes francia történelem a népfronttól napjainkig. Budapest, 1971.
Antall József országgyűlési beszédei, 1990–1993. Budapest, 1994.
Az 1956-os forradalom. Történelmi olvasókönyv középiskolásoknak. Szerk.: Litván György. Budapest, 1991.
Az MSZMP határozatai és dokumentumai, 1956–62. Budapest, 1973.
Az MSZMP határozatai és dokumentumai, 1963–66. Budapest, 1968.
Bandholtz, Harry Hill: Napló nem diplomata módra. Román megszállás Magyarországon. Budapest, 1993.
Barcza György: Diplomataemlékeim 1911–1945. I–II. Magyarország volt vatikáni és londoni követének emlékirataiból. I. Budapest, 1994.
Ben-Gurion, David: Israel: Years of Challenge. Tel Aviv – Jerusalem, 1963. Fordította: Tar Attila Szilárd. 1998.

Bethlen István emlékirata, 1944. Budapest, 1988.
Bodnár Gábor: A magyarországi cserkészet története. Zalaegerszeg, 1989.
Boroviczény Aladár: A király és kormányzója, Budapest, 1996.
Brandt, Willy: Erinnerungen. Frankfurt am Main, 1989. Fordította: Tar Attila Szilárd, 1997.
Brandt, Willy: Szervezett őrület. Fegyverkezési verseny vagy éhínség a világban. Budapest, 1987.
Churchill, Winston S.: A második világháború 1–2. kötet. Budapest, 1989.
Davidson, James West – Lytle, Mark Hamilton: A tények nyomában. A történelmi oknyomozás művészete. Budapest, 1995.
De Gaulle, Charles: Háborús emlékiratok. Budapest, 1973.
Diószegi György: Társadalom humornézetben. Budapest, 1989.
Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből, 1919–1929. Budapest, 1964.
Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből, 1935–1945. Budapest, 1964.
Dolmányos István: A nagy forradalom krónikája. 1917 emlékezésekben és hiteles okmányokban. Budapest, 1967.
Dr. Dér Ferenc (szerk.): Nagy Imre. Pécs, 1993.
Dr. Dér Ferenc: A Nagy Imre vonal. Budapest, 1989.
Dr. Füzes Miklós (szerk.): Modern rabszolgaság: magyar állampolgárok a Szovjetunió munkatáboraiban. Budapest, 1990.
Egy népfelkelés dokumentumai 1956. Szerk.: Korányi G. Tamás, Budapest, 1989.
Eszenyi László: A trianoni nemzedék. Budapest, évszám nélkül.
Evening Standard, London, 1933.
Farkas Vladimir: Nincs mentség – Az ÁVH alezredese voltam. Budapest, 1990.
Fehérváry I.: Börtönvilág Magyarországon. Budapest, 1990.
Felszabadulás 1944. szeptember 26. – 1945. április 4. Dokumentumok. Budapest, 1955.
Fischer, Fritz: Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914/18. Düsseldorf, 1967. p. 93–94. Fordította: Tar Attila Szilárd, 1997.
Fukuyama, Françis: A történelem vége? Világosság, 1990/1.
Gandhi, M. H.: Önéletrajz, avagy az igazsággal való próbálkozásaim története. Budapest, 1987.
Gehler, Michael – Steininger, Rolf (hg.): Österreich im 20. Jahrhundert. Band 1. Von der Monarchie bis zum Zweiten Weltkrieg. Wien, 1997. p. 194–196. Fordította: Tar Attila Szilárd, 1997.
Gergely Ferenc–Kiss György: Horthy leventéi. Budapest, 1976.
Goebbels, Joseph: Napló. Budapest, 1994.
Gorbacsov, Mihail: Átalakítás és új gondolkodás országunknak és az egész világnak. Budapest, 1987.
Gosztonyi Péter: Hozzászólás a doni tragédiához. Nemzetőr (München), 1973. szeptember.

Gosztonyi Péter: Orosz–német megnemtámadási szerződés. In: História, 1988. 5. sz.
Gramsci, Antonio: Szocialisták és fasiszták. In: Politikai írások (1919–1926). Budapest, 1985.
Gróf Ciano naplója, 1939–1943. Gróf Galeazzo Ciano olasz külügyminiszter, 1936–1943, teljes, rövidítés nélküli naplói. Szerk.: Hugh Gibson. Budapest, évszám nélkül.
Gyilasz, Milovan: Találkozások Sztálinnal. Budapest, 1989.
Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918–1945. Budapest, 1983.
Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1945–1982. Budapest 1985.
Hatályos jogszabályok gyűjteménye. 5. kötet. Budapest, 1970.
Hennyey Gusztáv: Magyarország sorsa kelet és nyugat között. Budapest, 1992.
Hitler, Adolf: Harcom [Mein Kampf] I–II. Fordította: Kolbai Pál, Dr. Lintner Antal, Dr. Szakáts István. Budapest, 1942. VII. kiadás.
Holitscher Artur: A viszontlátott Amerika. Az USA átalakulása. Munkács, 1931.
Horánszky Lajos: Tisza István és kora. I–II. Budapest, 1996.
Horthy Miklós titkos iratai. Szerk.: Szinai Miklós, Szűcs László. Budapest, 1962.
Horthy Miklós: Emlékirataim. Budapest, 1990.
Horváth Csaba: Magyarország 1944-től napjainkig. Pécs, 1992.
Hruscsov, Nyikita: A személyi kultuszról és következményeiről. Beszámoló az SZKP XX. kongresszusának zárt ülésén, 1956. február 25. Budapest, 1988.
Huntington, Samuel P.: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Budapest, 1998.
Huszár Tibor: 1968. Prága, Budapest, Moszkva. Kádár János és a csehszlovákiai intervenció. Budapest, 1998.
Kádár János: A szocializmus teljes győzelméért. Budapest, 1962.
Kállay Miklós: Magyarország miniszterelnöke voltam, 1942–1944. 2. kötet. Budapest, 1991.
Karinthy Ferenc: Napló III. Budapest, 1993.
Károlyi Mihály: Hit, illúziók nélkül. Budapest, 1977.
Karsai Elek: A budai vártól a gyepűig. Budapest, 1965.
Kertész István: Magyar békeillúziók 1945–47. Budapest, 1985.
Keynes, John Maynard: A béke gazdasági következményei. Budapest, 1920.
Keynes, John Maynard: A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. Budapest, 1965.
Konrád György: Az autonómia kísértése. Antipolitika. Budapest, 1989.
Kovács Imre: A néma forradalom. Szociográfia. Budapest, 1989. Reprint kiadás.
Kovács Imre: Magyarország megszállása. Korrajz. Toronto, 1979., Budapest, 1990.
Kussbach, Erich: Innen és túl. Az Európai Unió befogadókészségéről. Európai Szemmel. 1999/1.
Külügyi Évkönyv, 1941. Szerk.: Dr. Drucker György. Budapest, 1942.
Lakatos Géza: Ahogy én láttam. Budapest, 1992.
Lakitelek – 1987. Budapest,1991.

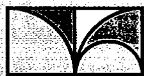
Lendvai, Paul: Magyarország kívülről, avagy a túlélés művészete. Pécs, 1990.
Lenin, V. I.: Állam és forradalom. In: Lenin összes művei, 33. kötet. Budapest, 1965.
Lévai Jenő: Raoul Wallenberg regényes élete, hősi küzdelmei, rejtelmes eltűnésének titka. Budapest, 1948.
Lloyd George, David: Mein Anteil am Weltkrieg. Kriegsmemoiren. (War Memoirs) Zweiter Band. Berlin, 1934. p. 141–142. Fordította: Tar Attila Szilárd,1999.
Macartney, C. A.: A mai Magyarország. Budapest, 1934.
Macartney, C. A.: Teleki Pál miniszterelnöksége 1939–1941. Budapest, 1993.
Magyar Közlöny, 1945. december 29.
Magyar Közlöny, 1947. augusztus 7.
Magyar Törvénytár, 1912. Budapest, 1913.
Magyar Törvénytár, 1920. Budapest, 1921.
Magyar Törvénytár, 1921. Budapest, 1922.
Magyar Törvénytár, 1939. Budapest, 1940.
Magyar Törvénytár, 1941. Budapest, évszám nélkül.
Magyarország és a második világháború. Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez. Szerk.: Zsigmond László. Budapest, 1961.
Magyarországi rendeletek tára, 1919. 53. folyam. Kiadja a Magyar Belügyminisztérium, Budapest, 1919. II. füzet.
Magyarországi rendeletek tára, 1922. 56. folyam. Kiadja a Magyar Királyi Belügyminisztérium, Budapest, 1923.
Magyar–szovjet kapcsolatok 1948–1970. Dokumentumok. Budapest, 1973.
Marosán György: A tanúk még élnek. Eger, 1989.
Móricz Zsigmond: Új világot teremtsünk! (Gyűjtemény 1918–1919-es írásaiból.) Szerk.: Durkó Mátyás. Budapest, 1953.
Munkássors – munkásgond, 1919–1944. Szerk.: Kővágó László, Pintér István. Budapest, 1962.
Nagy József: IV. Károly az utolsó magyar király. Budapest, 1990.
Nagy Vince: Októbertől októberig. Budapest, 1991.
Nagybaczoni Nagy Vilmos: Végzetes esztendők. Budapest, 1986.
NATO-kézikönyv. Budapest, 1995.
Nehéz esztendők krónikája, 1949–1953. Dokumentumok. Szerk.: Balogh Sándor. Budapest, 1986.
Nehru, Dzsaváharlál: India fölfedezése. Budapest, 1991.
Nem engedélyezem! A Cenzúra Bizottság dossziéiból. Szerk.: Márkus László–Szinai Miklós–Vásárhelyi Miklós. Budapest, 1975.
Németh István: A német kérdés 1945–1990. Dokumentumgyűjtemény. Budapest, 1993.
Paléologue, Maurice: A cárok Oroszországa az első világháború alatt. Franciaország nagykövetének naplójából. Budapest, 1982.
Papen, Franz von: Memoirs. London, 1952.

Parasztsors – parasztgond. Szerk.: H. Balázs Éva. Budapest, 1960.
Pesti Hírlap, 1938. március 6. LX. évf. 53. szám
Punch. London, 1938.
Rachmanova, Alexandra: Házasság a vörös viharban. Egy orosz diáklány naplója. Budapest, 1990.
Reed, John: Tíz nap, amely megrengette a világot. Budapest, 1983.
Salgó László: A szuezi háromszög 1956. Budapest, 1986.
Schindele Miklós: A háztáji gazdaságok. História, 1986. 5-6. Szám
Schmidt, Helmut: Die Deutschen und ihre Nachbarn. Menschen und Mächte II. Berlin, 1990.
Shirer, William Lawrence: A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása. A náci Németország története. Budapest, 1996.
Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945. Sajtó alá rendezte: Perneki Mihály. Budapest, 1983.
Speer, Albert: Hitler bizalmasa voltam. Emlékiratok. Budapest, 1996.
Szabó Miklós: A magyar felszabadító hadműveletek. Budapest 1985.
Szárszó, 1943. Dokumentumok. Budapest, 1983.
Száz magyar esztendő. Válogatás a 20. század magyar sajtójából. Szerk.: Vágó Zsuzsanna. Szekszárd, 1991.
Szekeres Antal: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány Debrecenben. Debrecen, 1979.
Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. Budapest, 1989.
Szokoly Endre: ...és Gömbös Gyula a kapitány. Budapest, 1960.
Szolzsenyicin, Alexandr: A GULAG szigetvilág 1918–1956. Szépirodalmi tanulmánykísérlet. Budapest, 1993. 2. kötet.
Sztálin üzenetváltása az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfőivel 1941–1945. Első kötet, a W. Churchill-lel és C. Attlee-vel folytatott üzenetváltás (1941. július – 1945. november). Budapest, 1958.
Történelmünk a jogalkotás tükrében. Sarkalatos honi törvényeinkből, 1001–1949. Szerk.: Beér János, Csizmadia Andor. Budapest, 1966.
Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye I. Törvények, törvényerejű rendeletek és minisztertanácsi rendeletek, 1950. Budapest, 1951.
Trockij, Lev: Életem. Önéletrajzi vázlat. Budapest, 1989.
Tudomány, kultúra, politika – gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai, 1917–1932. Budapest, 1990.
Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. 1–2. kötet. Szerk: Almási János, Girus Károly, Kis Aladár. Budapest, 1976.
Új Márciusi Front –1988. Szerk.: Lázár István. Budapest, 1989.
Újrakezdés. Külföldi turisták Magyarországon. História, 1983. 4. szám.
Vörös könyv 1919. Szerk.: Gerencsér Miklós. Budapest, 1993.
Zágoni István önkéntes tüzértiszt naplója az első világháborúból. Magyar Nemzeti Múzeum, Legújabb Kori Főosztály iratgyűjteménye. Leltári szám: 99.44.23–25.
Zinner Tibor: Az ébredők fénykora. Budapest, 1989.
Zweig, Stefan: Búcsú a tegnaptól. Budapest, 1945.

Tartalom

tetünk kb. 350 dokumentumot tartalmaz az elmúlt 100 év egyetemes nagyar történelméből. Tanár és muzeológus szerkesztői arra törekedtek, y a XX. század minden jellemző vonása tanulmányozható legyen. yűjtemény idézi a század történelmét formáló szerződéseket, a kor berének életét befolyásoló legfontosabb törvények, rendeletek szövegét, özvéleményt alakító újságcikkeket, a fontos eseményekről tudósító dásokat, jelentéseket. Levelek, naplórészletek, visszaemlékezések se-égével szót kapnak a történelem főszereplői és elszenvedői. A váloga-ban 20 karikatúra is szerepel a század különböző időszakaiból – ezek lmezése rendkívül érdekes és tanulságos feladat. A második világhábo- követő időszak, sőt a kétpólusú világrend felbomlása és a magyaror-gi rendszerváltozás is jól dokumentált a kötetben. A források megérté- jelentőségének felismerését kérdések segítik.

ritikus szemléletű ember igényli, hogy a múlt megismerésének alapját ások, dokumentumok jelentsék. Nincs érdekesebb és értékesebb, mint alapján, önállóan megfogalmazni a tanulságokat múltunkról. Ehhez ál bőséges nyersanyagot kötetünk, amely jól használható a középiskolai énelemórákon, az érettségire, felvételire való felkészülésben, és min- történelem iránt érdeklődő számára hasznos olvasmány.

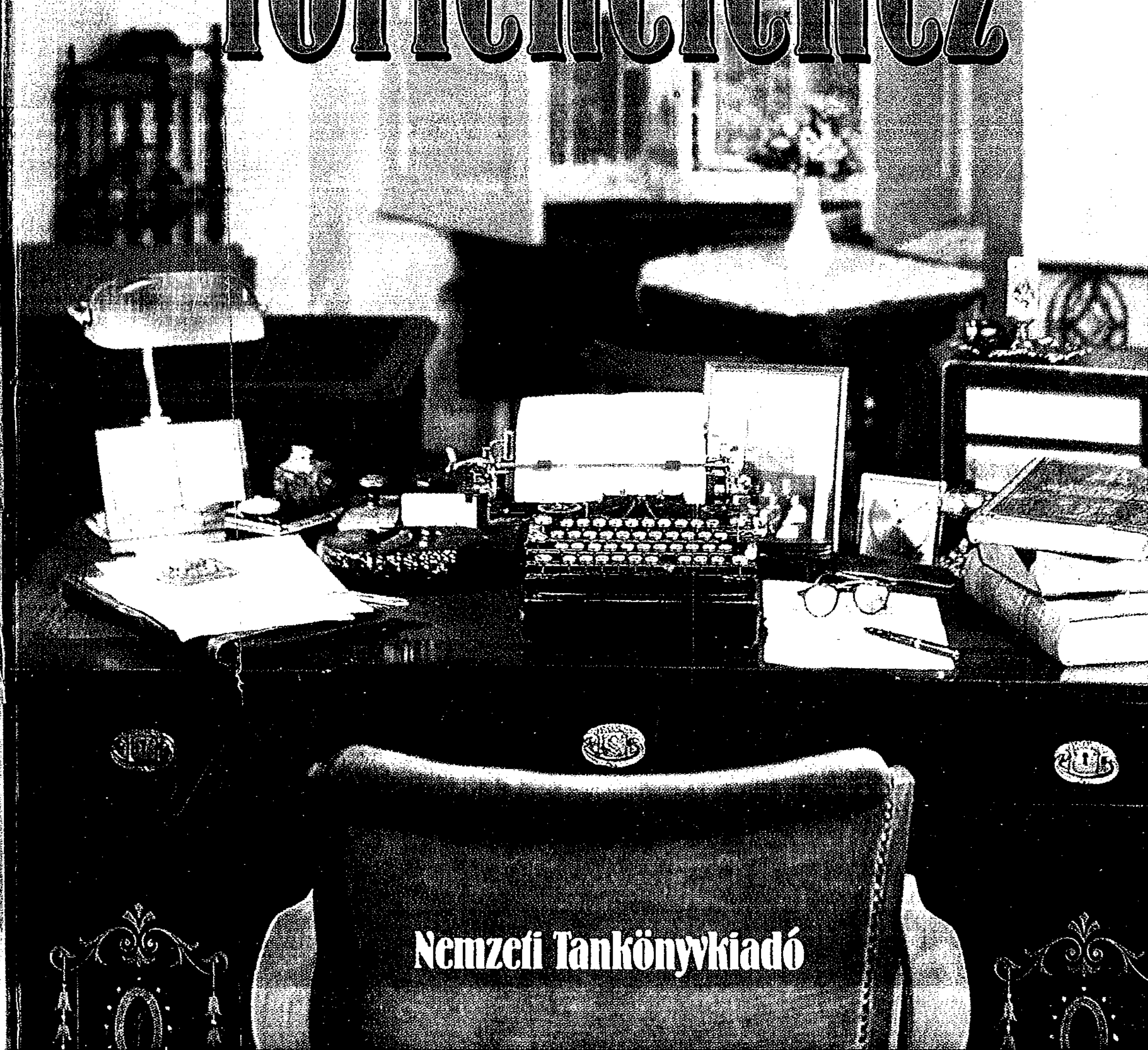

kumentumok a XX. század történetéhez

81 443

Dokumentumok a XX. század történetéhez

Nemzeti Tankönyvkiadó